

Duker, Karl Andreas,

Opuscula varia de latinitate Ictorum Veterum

Lipsia 1773

L.lat. 221 c

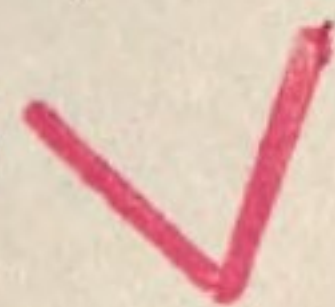
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10585849-2

VD18 14443031-001

L. Lat.

221^c.

<36614779760016

<36614779760016

Bayer. Staatsbibliothek

Ling. Itala,
Historia,
Pg. 18.

OPVSCVLA VARIA
DE
LATINITATE
IVRISCONSULTORVM
VETERVM

IUNCTIM EDIDIT

ET

ANIMADVERSIONES ADIECIT
CAROLVS ANDREAS DVKERVS

Monasterii B. Burani.

LIPSIÆ

APVD FRIDR. GOTTH. IACOBÆERVM

1773.

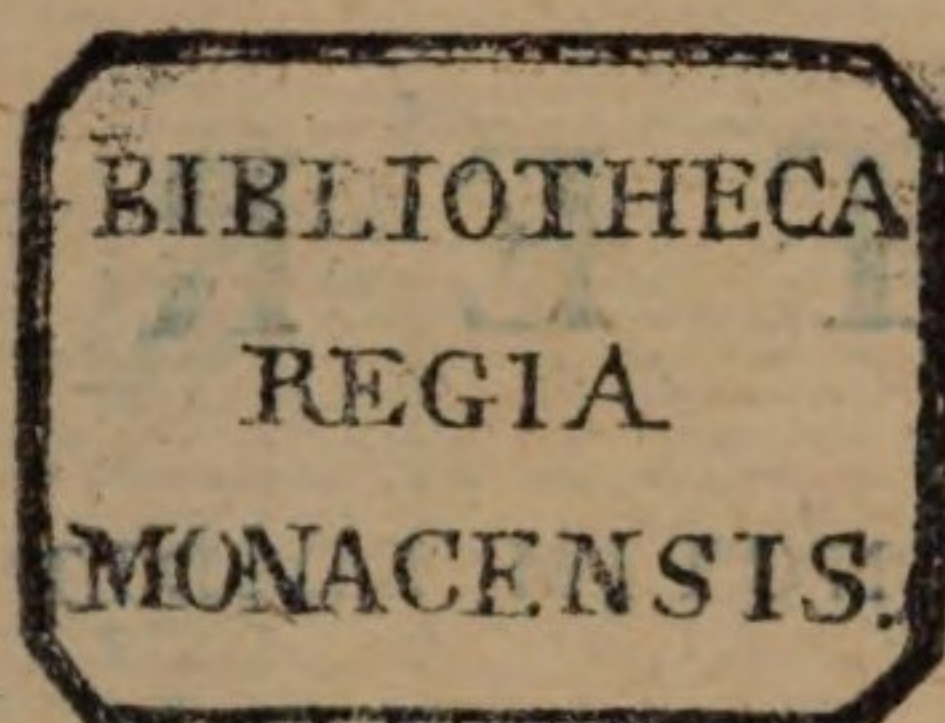

OPUSCULA VARIA

DE

ITALIAE

MYSCOPULORVM

M V

V E

ANIMADVERSIONES ADIECIT

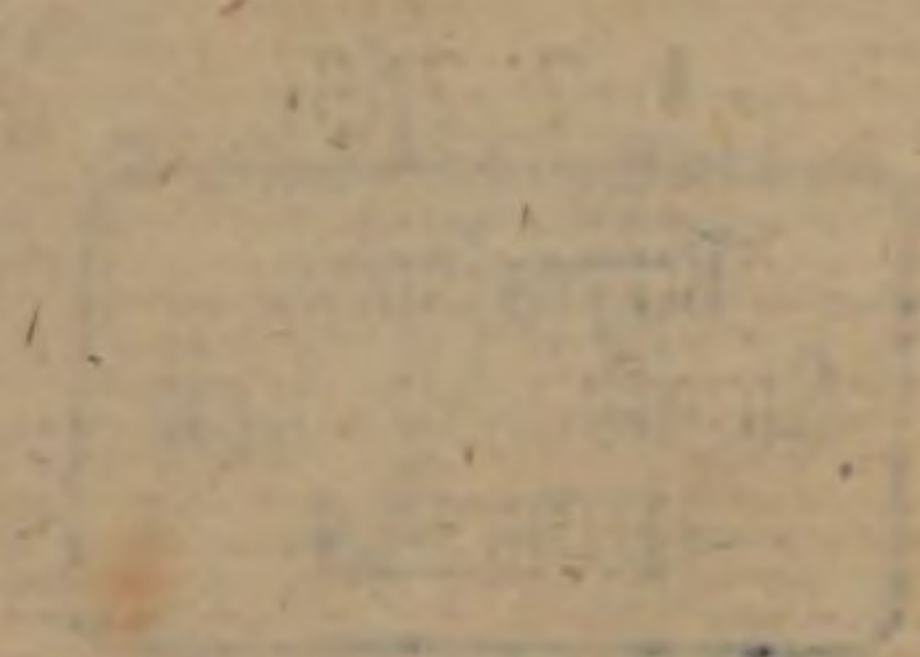
CAROLVS ANDREAS DUKERVS

Universitatis Leuvenensis

LIBRARI

LEVD TRIM. COT. H. IACOBUS

PERILLVSTRI
EXCELLENTISSIMOQVE DOMINO

D O M I N O

HANNS GOTTHELF

DE GLOBIG

DYNASTAE IN ZEHISTA

RELL.

SERENISSIMI ELECTORIS SAXONIAE

CONSILIARIO INTIMO

SENATVS SVPREMI ECCLESIASTICI

PRAESIDI

RELLVSTRI

EXCELSIT IN OMNIBUS DOMINO

DOMINO

HANNS GOTTFRIED

GLORIE

BYNASTAE IN SIBIRIA

SERMONES SELECTI

CONSTITUTIO IN TIMO

GENEVS SVBVENTUS

TRATATI

PERILLVSTRIS
EXCELLENTISSIMEQVE
DOMINE

Est ea, DOMINE PERILLVSTRIS, TVA in omnes, qui literis se dicauerunt, proluxi animi adfectio, ut, qui hoc vitae institutum persequatur, indignum habeas neminem, cui liberos ad fauorem TVVM aditus velis apertos. Neque aliam insignis TVA erga literatos omnes facilitas desiderat commendationem, quam quae a studio bonas literas quocumque modo iuuandi ducatur. Satis idonea haec mihi caussa visa est, cur nouam huius libelli editionem PERILLVSTRITVO nomini inscribere sustinerem. In quo etsi nihil sit praestitum, quod ad perfectionem accedat, TVAque, DOMINE, grauitate dignum possit existimari, sperem tamen, futurum, ne id, quod adgressus sum, qualecumque

cumque sit, omnino TIBI aspernandum videatur. Declarare saltem volui, qua via procederem in proseguendo studio Theologico. Quam ubi intellexero, DOMINE PERILLVSTRIS, non prorsus fuisse TIBI improbatam, nihil antiquius sum habiturus, quam ut grauissimi TVI iudicii auctoritate vel confirmatus, vel incitatus magis, in ea pergam, omnesque in hoc meos collocem labores, ut ecclesiae, quam omnes debemus, non inutilem forte, si Deus voluerit, operam aliquando praestare possim. Deus Optimus Maximus vitam TVAM valetudinemque ita dispenset, ut literas literatosque fouere summo TVO patrocinio per plurimos annos tuerique possis

**PERILLVSTRIS
EXCELLENTISSIMEQVE
DOMINE
NOMINI TVO**

addictissimus cliens

Ioannes Petrus Schmidius

LECTORI AEQVO

Et si superuacaneum forte cuidam possit videri, libello huic, post Dukerum, virum in omni eruditionis genere versatissimum, nouam addere praefationem, aequos tamen arbitramur reperturos nos iudices, quibus praefandi causa non omnino existimetur improbabilis. Mittimus consuetam editorum rationem, librum, in quo leuem plerumque aliquam operam collocauerunt, laudandi, horumque vtilitatem atque praestantiam ad taedium interdum commendandi. De libri huius vtilitate vulgatum iam summorum virorum est praeiudicium. De opera, quam in eo impendimus, nihil est, quod moneamus, cum nihil praestitimus. Indicandum tamen duximus, quod ea, quae in editione priore ad calcem sunt adiuncta, addenda, textui, vbi debebant, inferuerimus, notauerimusque in margine numerum paginarum editionis Batauae, vt, qui hac usuri essent, facili negotio possent inuenire, quae ad paginarum priorum seriem adferuntur. Videba-

tur autem hicce libellus talem tractare materiam, quae nobis opportunam daret occasionem, adcuratiorem paullo, pro nostra facultate, disputationem instituendi de eo, num libri veteres iuris ab solis Iureconsultis, an et ab Theologis, et eis, qui humaniorum literarum volunt et esse et haberi doctores legi debeant tractarique.

Contendimus et validis demonstrari posse confidimus argumentis, lectionem librorum antiquorum iuris et Theologis et eis, qui humanitatis studia profitentur, aequae esse necessariam et utilem, quam Iureconsultis.

Nemo, qui Iurisscientiae hodiernae non plane est rudis, ignorat, quam parum id sit, quod ex antiquo iure Romano obseruetur, aut variis de causis obseruari possit. Permulta enim, ut fit, Principes edictis aut mutauerunt, aut nouis propositis legibus, quae ad suas ciuiumque rationes magis essent accommodatae, omnino antiquarunt, imo apud Anglos publice accepimus cautum, ne quis omnino Romani iuris quidquam in foro adhiberet. Non itaque est mirandum, ipsorum etiam Iureconsultorum hodie paucos exstare, qui illos libros, inprimis Graeco sermone scriptos, adeant. Iure hoc fiat et ad exemplum summorum virorum, quos superior aetas tulit, alii dispiciant. Videntur saltem ii, qui vulgari-
bus litibus, vnde argentum lucrentur, inhiant, ab odiosa et difficili sane hac lectione liberandi. Malunt enim, dum rebus suis prospiciant, ob-
scuri

securi ignotique latere, quam Cuiacii, Gothofredi, paucorumque aliorum vestigia sequentes, et vniuersae rei litterariae vtilitatem, et sibi apud posteros nomen gloriamque parare. Fruantur hi illis, quae expetunt, capiantque ex litium tractationibus eam, quam volunt, delectationem. Quodsi autem tam exiguus est numerus eorum, qui hos libros adhibent, non immerito potest existimari, paucos huic labori sufficere. Nam si eorum, iurisque, quod in eis proponitur, angustis, vt docet experientia, finibus circumscriptus sit vsus, nemo eius tam poterit esse amans, qui non exiguam vel legendi esse necessitatem, vel non dignam taedio laboris vtilitatem, vltro fateatur. Sed an ideo, quia Iureconfulti, quod paucorum cum pace dictum velimus, oracula sua antiqua vulgo spernunt, eosdem et Theologi et humaniorum literarum doctores imitari sustinebunt? Experiamur, num eas rationes proferre nostrarum sit virium, ex quibus intelligatur, Theologis et humaniorum literarum professoribus istorum librorum lectionem et vtilissimam esse et maxime necessariam. Vellemus optaremusque vehementer, id iam dudum esse actum, ne Gothofredus, Valesius, et alii rerum permultarum melius et adcuratius explicatarum gloriam Theologis praeripuisse putarentur. Sed haec mittamus.

Nulla est res, quae multis inde a saeculis, maiore cum vi, animorumque contentione et acerbitate sit agitata, quam ius illud, siue potius

licentia, quam episcopi Romani cum in vniuersam ecclesiam, tum in Imperatores Romanos, inprimis post Ottones, sibi vindicare adnisi sunt. Et hos conatus, quibus viis episcopi Romani fraudibusque perfecerint, et quanto opere doctores primum antiquae ecclesiae, et postea Imperatores Romani, praesertim ex Germanorum natione, contra contenderint, quasque hi, dum sua sibi eripi nollent, perpeffi sint indignitates, historia satis docet. Nullum fere fuit tempus, quod non vnum alterumue hominem tulerit, qui aut eis eruditionis praesidiis esset instructus, aut ea praeditus animi fortitudine atque constantia, vt conatus episcopi Romani nefarios esse intolerandosque dicere palam et posset et auderet. Doctores antiquae ecclesiae iam hoc egerunt, vt crescentem nimis episcopi Romani potentiam continerent. Exstant, vt notum est, libri, in quibus omnis aetatis hac de re testimonia congesterunt eruditi. Quae testimonia etsi satis valent, nescio tamen, an ita sint firma, vt nullis interpretationis fraudulentae calumniis labefactari possint euertique. Nam est haec humanae solertiae pessima ratio, vt ea, quae vera esse velit et optet, omnibus modis adstruere conetur. Contra quos fraudis et malitiae impetus quinouis semper pugnandum sit artibus, neminem putemus negaturum. Nos quidem, qui a pontificis Romani sacris et artibus sumus alieni, ea quae iam dudum adlata sunt, probamus. Sed illius sectatores aliter faciunt. Sciunt ea, quae ex scriptura

ptura

ptura sacra afferuntur, et ex doctoribus ecclesiasticis, aut peruertere, et vel ita, quae volunt, defendere, aut ubi hoc non procedit, variis, quae sunt sollertia, ludificationibus, vim omnium ita imminuunt, ut triumphum tandem consequutos se arbitrentur. Ad loca Patrum hoc saltem cum specie aliqua obicere posse videntur, ut dicant, esse haec scripta priuatorum, qui inuidia, odio, aut alia quacumque de causa episcopi Romani ius et auctoritatem legitimam imminutam voluerint aut plane sublatam. Sed an et idem illis continget, ubi facta contra collocamus, ubi testimonia scriptorum publicorum, id est, leges, quas Principes tulerunt, in rem praesentem adducimus, et haec quidam tam clara et perspicua, ut nulla fraude alio possint detorqueri?

Negari non potest, quod sub primis iam Christianis Imperatoribus magna fuerit episcopi Romani auctoritas; Iustiniani certe temporibus omnes reliquos, etiam patriarchas, dignitate et ordine antecessit, ut patet ex *Novell. 131. c. 2.* At haec habuere non per se, sed partim propter magnitudinem urbis, in qua essent, partim liberalitate principum. Iustinianus saltem primo loco ponit patriarcham Romanum, secundo Constantinopolitanum. Longe vero alia his temporibus erat episcopi siue patriarchae Romani auctoritas, quam ea, quam saeculis sequentibus sibi sumserunt. Ipsi Romani episcopi, cum aliis et omnibus omnino clericis, cuiuscumque essent gradus dignitatisque, Imperatorum imperia agno-

agnoscebant. Clarissimum hoc est ex innumeris legibus et edictis. Principes enim, inde a Constantino Magno, omnes, ubi aut novas leges ferrent, aut priores addendo, detrahendo, mutando, ad voluntatem suam temporisque rationem informarent, ita semper loquuntur, ut ab omnibus, qui imperii sui finibus continerentur, etiam hominibus ecclesiasticis, eas velint observari. Exemerunt quidem a quibusdam episcopos et reliquos clericos, sed saepe numero disertis verbis dicunt, nulli prorsus homini legis esse vacationem. Cuius rei deinde adferemus exempla. Si igitur leges ad omnes pertinerunt, nemo negare potest, etiam patriarcham Romanum illis parere debuisse, et nisi paruerit, poenas legibus propositas fuisse subiturum. Iustinianus certe in *Novell. 123. c. 3.* de patriarcha Romano eodem, quo de ceteris, modo loquitur, in omnes idem sibi ius vindicat, easdemque omnibus, si contra fecerint, poenas minitatur. Qua ratione factum est, ut hoc sibi iuris etiam in patriarcham Romanum sumerent Principes, nisi persuasum habuissent, etiam hos imperia sua debere reuereri? cur sanctissimi patriarchae Romani hanc Principum, profanorum hominum, siue superbiam, siue crudelitatem tulerunt, illosque in aliena irrumpere sunt passi, et ne verbum quidem contra miserunt? Non fuere sane sequentium saeculorum patriarchae Romani hac modestia, ut Imperatoribus quidquam in se iuris concederent, aut concedere vellent.

Eadem

Eadem fuit ratio aliorum episcoporum. Nemo horum Romano, omnes Principi paruerunt, imo apud illum ab initio ne quidem accusari potuerunt. Quodsi lis de quadam re et controuersia esset orta, deferrebatur ea, non ad vnum episcopum, sed ad plures siue ad synodum, quae eius erat dioeceseos, vt ex locis infra adferendis adparebit. Instituit postea Iustinianus in *Novell. 123.* vt metropolitanus et patriarcha, intra suae quisque dioeceseos fines iudicia exercerent, clericorumque inferioris ordinis, quae deferrentur, crimina cognoscerent. Disertis verbis cum haec dicat Iustinianus, velimus doceri ab iis, qui pontifici Romano omnia tribuunt, nihilne agnoscant, quod datum sit huic ab Imperatore, quodque vt daret, nulla re cogeretur? Porro, an alia ratione Princeps, cum patriarcha Romano, cum aliis, cum episcopis, et omnibus clericis agat, atque cum militibus, agricolis, mercatoribus? Videamus autem, quae fuerint causae, quas primum episcopi siue synodus dioeceseos, et postea ex Iustiniani praescripto metropolitanus et patriarcha iudicauerint. Apparet hoc multis ex locis e. c. e *Cod. Theod. lib. XVI. tit. 11. de Relig. l. 1.* vbi diserte dicitur, *quotiens de Religione agitur, episcopos conuenit iudicare. tit. 2. de Episcopis l. 23. si qua sunt, ex quibusdam dissensionibus leuibusque delictis, ad religionis obseruantiam pertinentia, locis suis et suae Dioeceseos synodis audiantur.* Neque aliter Iustinianus. Causas hic leuiiores, quae sunt de re
pecu-

pecuniaria, aut ecclesiasticam spectant disciplinam, episcopis, praepositisque monasteriorum dat cognoscendas. vid. *Novell. 123. c. 21. sect. 3.* Dantur igitur episcopis, non a patriarcha Romano, qui et ipse accipiebat, sed ab Imperatoribus, quod ob aliarum rerum fortasse multitudinem ipsi non poterant administrare, aut praefectis prouinciarum magistratibusque committere nolebant. Et prudenti hoc videtur factum consilio. Vero simile enim erat, patriarchas et episcopos, rerum sacrarum, cerimoniarum, et disciplinae ecclesiasticae peritos, talia melius cognoscere posse atque diiudicare, quam homines rerum ciuilium adfuetos tractationi. Partem itaque oneris sustinebant patriarchae et episcopi, quam his, quo leuaretur, Princeps imposuit. Neque tamen ita episcopi et clerici ab omni iurisdictione ciuili erant exempti. Constantius quidem vetat *Cod. Theod. lib. XVI. tit. 2. l. 11. episcopos in iudiciis accusari*, i. e. apud iudices ciuiles. At hanc legem nihil omnino efficere ad demonstrandum, episcopos semper et in omnibus causis apud Synodum debuisse accusari, iam docuit Gothofredus, in Commentario ad h. l. et clarissime apparet ex *l. 23. tit. 2.* in qua postquam dictum est, Controuerfias de Religione pertinere ad Synodum, sequitur: *Exceptis quae actio criminalis ab Ordinariis extraordinariisque Iudicibus etc.* Cuius legis vim cum sentiret Baronius, a Gothofredo adductus, dixit, *episcopos* (et sine dubio inter hos Romanum) *fuisse graui-*

grauiora crimina per saeculares iudices exerceri. Quod quale sit nemo non videt. Ridiculum enim, alteri velle aliquid gratificari, quod debeas, aut cogere quemdam, qui nostri iuris non est. Debebat prius docere Baronius, nihil in episcopos iuris fuisse Principibus. At leges et edicta Imperatorum euincunt contrarium. E multis vnā afferamus. Loquitur, vt de re notissima, Valentinianus, in *Novell. tit. 12. de Episcop.* *Constat Episcopos et Presbyteros forum legibus non habere, nec de aliis causis praeter religionem posse cognoscere.* Causa est in promptu. Quomodo enim sperari aut postulari poterat, vt episcopi, qui sacra in primis tractare deberent, eam legum antiquarum et nouarum, immutatarum saepius et abrogatarum, notitiam haberent, vt ad harum normam causas cognoscere possent atque diiudicare. Episcopi igitur, metropolitani, patriarchae, quam iurisdictionem exercuerunt, eam habuere liberalitate Imperatorum. Et hi, quae sua essent, dederunt illis, sed non ita, vt non subinde aut ipsi, aut per praefectos prouinciarum iudicia in clericos exercerent. Exemplum licet non adsit, ex quo appareat, Principes ipsos in singulos episcopos eas, quas legibus proposuerunt, poenas adhibuisse, non tamen dubitandum est, quae edictis promulgassent, et ipsos ea potuisse perficere. Permissum etiam fuit patriarchis poenas constituere, quas ipsi vellent, ita tamen, vt magistratus eas exsequeretur. Erat et hoc Principis institutum beneficio, vnde nonnunquam ab hoc ratione

tione est recessum, inprimis, vbi poena ab episcopo iniuncta nimis videretur acerba, iniustaue. Ab integro tunc magistratus rem cognoscebant, et si neque hi componere partes poterant, integra res Principis arbitrio erat reseruanda. vid. *Novell. 123. c. 21.* Licuit etiam, imo a Iustiniano est institutum, vt clericus, praesertim in causis capitalibus, ad magistratus ciuiles adductus poenas apud hos daret. *l. c.* Cuius rei insigne est exemplum in *Novell. 115.* Fuit episcopo cum diacono quodam controuersia. In hac, licet vterque esset clericus, non synodus dioeceseos, vt primo Imperatores instituerunt, non patriarcha, vt Iustinianus edixit, multo minus pontifex Romanus, lectus est iudex. Causa est delata ad praefectum prouinciae, et cum alterutri parti huius sententia non satisfaceret, ad Principem est prouocatum. Et vero etiam Iustinianus recepit eam, probauit, instituitque, quid in posterum, si simile quid acciderit, esset faciendum. Patet inde, illorum temporum clericos existimasse, posse Imperatorem ortas inter se dissensiones componere. Neque hoc aegre tulit patriarcha Romanus, vim saltem et tela sua in Imperatorem emittere ei haud est visum.

Quae ratio inualuerit, et hodie obseruetur, in ordinatione episcoporum, praesertim Germanicorum, notum est. Nihil huius antiqua vidit ecclesia, audiuitque. Omnia, quae ad hanc rem pertinerent, pependerunt ex Principis arbitrio.

Magnus

Magnus numerus exstat talium legum, quibus non solum praescribunt, cuius generis homines episcopi, omninoque clerici fieri debeant, sed etiam nonnulla, quae iam iis temporibus fieri consueuerant, ut non probanda, interdicunt. Notabilis est in hanc rem *Novell. 123.* Eligunt clerici episcopum, adhibitis etiam principibus ciuitatis. Quam consuetudinem non recens fuisse inuectam, tum aliis rationibus potest probari, tum hoc, quod Iustinianus de ea loquitur, ut iam vsitata et vulgo nota. Prohibuit etiam *l. c. c. 2.* ne quis episcopatus honorem acciperet, ordinareturue, si esset accusatus, lisque nondum composita. Quodsi contra esset factum, vult, ut et qui ordinatus sit, deiciatur episcopatu, et qui ordinauerit, per anni spatium munere remoueatur, huiusque bona auferantur. Quoque seuerius id voluisse observari appareat, eadem repetit *Novell. 137. 3.* Nullum hac lege cum videamus exemptum patriarcham, quam rationem Romanus proferet, qua se exemptum fuisse cuidam persuasurum arbitretur? Sed non solum episcoporum curam sibi sumserunt Principes, verum etiam inferioris ordinis clericorum. Multi iam antiquis temporibus fuerunt, qui superstitione aut quod sanctitatem quamdam praecipuam in eo putarent, ordini clericorum se adgregarent. Cui malo latius in dies serpenti multis legibus occurrendum duxerunt Imperatores. Valentinianus *l. 17. tit. 2. de Episcopis, lib. 16. Cod. Theod.* dicit, *Plebeios diuites ab Ecclesia*
b *suscipi*

suscipi penitus arcemus. Ex quo praeterea apparet, iam eo tempore clericos diuites maxime homines numero suo voluisse adfociari. Declarent porro Principes, ex quo genere hominum debeant clerici eligi. Disertis verbis dicit Imperator, *Episcopi (Clericos) ex Monachorum numero rectius ordinabunt. l. 32. tit. 2. lib. 16. Cod. Theod.* Et ne numerus clericorum, in infinitum auctus, oneri esset ciuitatibus, voluerunt, vt defuncto demum clerico alius substitueretur. *l. c. l. 6.* Ne vero idonei rebus gerendis homines, inprimis diuites, sibi patriaeque subtraherentur, edixerunt, vt nouus clericus talis esset, *cui — neque est opulentia facultatum, quae publicas functiones facillime queat tolerare,* adduntque, si talis homo iam factus sit clericus, *vt exemptus — ciuitati tradatur l. c.* et clarius etiam *l. 3. praecipimus — illos, qui post legem latam obsequia publica declinantes ad Clericorum numerum conflu- gerint, procul ab eo corpore segregatos, Curiae ordinibusque restitui, et ciuilibus obsequiis inservire.* Et haec dicit non ille Princeps, qui Christianam religionem auersatur, contemnitque, sed Constantinus Magnus, qui, vt historia docet, nihil non fecit, quo Christiana sacra, quae ipse amplexus erat, essent tuta, et per omne imperium Romanum, nemine impediante, propagarentur. Obseruandum etiam, vota monastica neminem, qui suscipere esset coactus, debuisse seruare. Maiorianus in *Novell. tit. 8. de sanctionial. si quae,* inquit, *virgo a patre fuit coacta,*
vt

ut sanctimonialis fieret, ne liceat ante annum quadagesimum honorato capitis velamine consecrari. Qui autem hoc perfecerit diaconus, proscriptione erat puniendus. Imo si quae virgo ante quadagesimum annum exire vellet monasterio, et nubere, diserte praescribit Princeps, ut huius rei licentiam sortiatur. Duo praecipue ex hac Maioriani Nouella possunt demonstrari; primum, si quis vellet exire monasterio, non necesse fuisse, ut huius rei a patriarcha Romano peteretur facultas: secundum, debuisse virgines, quae sacris monasticis initiarentur, ea esse aetate, ut maturo illa iudicio possent considerare, et eo animo, ut lubentes, neque inuitas tale vitae genus suscipere appareret. Pauca haec sufficere putamus, ad docendum, Principes, episcopos, omnisque omnino ordinis clericos, eodem loco atque numero habuisse, quo alios, qui imperii sui finibus continerentur. Sunt longe plura, sed quae praefationis modum excedunt, et quae si omnia undique collecta, iuste tractarentur, haud exiguae molis librum essent completura. Quae num Theologis sint cognoscenda, et quanta possunt, cura pertractanda, facile videtur ad intelligendum. Ad alia pergamus, ita tamen, ut quaedam strictim attingamus.

Maxime interest Theologorum, ut sciant possintque docere, quibus rationibus et sacra Christiana sub primis Christianis Imperatoribus sint propagata, et quomodo religio gentilium

b 2

paulla-

paullatim sit imminuta, tandemque euanuerit. Constantinus Magnus sacra amplexus Christiana, solusque imperio potitus, nequaquam id sibi datum putauit, vt religionem gentilium vi aut quibus modis posset, ad exemplum priorum imperatorum, tolleret. Seruabant gentiles sua templa, et quae antiquitus habebant, ea sub Christianis principibus aliquamdiu relictæ fuere. vid. *Gothofred. Paratit. ad tit. 10. lib. 16. Cod. Theod.* Constantius primus edixit, vt sacrificia a gentilibus in templis adhuc fieri solita (nam lex, qua pater prohibuit, non exstat) cessarent. *l. 2. iterumque, simul vetans cultum simulacrorum, l. 6. tit. 10. lib. 16. Cod. Theod.* Relicta tamen adhuc erant templa, quae extra muros vrbis Romae erant, praecipiente sic Constante *l. c. l. 3.* addita hac causa, quia ex eorum nonnullis ludorum quorundam ad populi delectationem celebratorum trahenda sit origo. Paulo post tamen Constantius *l. c. l. 4.* iubet, vt templa protinus claudantur, fortasse quia praefecti et rectores prouinciarum, templis apertis, sacrificia et cultum simulacrorum permetterent. Steterunt tamen, et salua manserunt, quia erant vrbium publica ornamenta, vt dicit Honorius *l. c. l. 15.* At non perpetuo, saltem non ante hoc Honorii edictum, fuisse id obseruatum, docemur ex *l. 8. l. c.* in qua Theodosius Magnus de templo quodam in Osdroëna prouincia, simulacris ornato, edicit: *Aedem, — in qua simulacra feruntur posita, artis pretio quam diuinitate metienda, iugiter*

ingiter patere, publici consilii auctoritate decernimus, sed addit in fine, ne illic prohibitorum usus sacrificiorum, huius occasionis aditu, permissus esse credatur. Templorum diruendorum, et eorum quidem, quae erant in agris, initium fecit Arcadius anno 399. addit tamen, sine turba ac tumultu diruantur. l. c. l. 16. tit. 10. Operi, ut videtur, finem imposuit Theodosius Iunior, qui paganorum sacrificia ademnit, templa destruxit, ut perpauci superessent antiquae superstitionis sectatores, quos fere nullos esse se credere dicit l. 22. l. c. Multum inprimis in hoc, saltem qua externa, vero simile est valuisse l. 23. quae sacrificia facientibus etiam capitalem poenam minitatur. Ablata haec gentilibus fana, templa, delubra idem iubet l. 25. in usum religionis Christianae conuerti, et quod notandum, signo religionis Christianae, i. e. cruce expiari. Initiata haec Christianis sacris templa ornabantur privilegiis, immunitatibus ab oneribus civilibus, sed ita, ut haec essent Principum beneficia, qui et iidem, quae dederant, subinde immutarent, interdum omnino sustulerunt. Memorabilis in hoc est locus lib. 15 tit. 3. l. 6. Cod. Theod. Igitur ad constructiones reparationesque itinerum pontiumque, nullum genus hominum, nulliusque dignitatis ac venerationis meritis, cessare oportet. Domos etiam diuinas ac Venerandas Ecclesias, tam laudabili titulo libenter adscribimus, cui fere similia praecipit Iustinianus in Nouell. 131. Confirmatis prius ecclesiarum omni-

bus sacrarumque domuum priuilegiis, haec dicit velle se; εἰ μὲν τοι ὁδοσρωσίας, ἢ γεφυρῶν οἰκοδομῆς ἢ ἀνανεώσεως χρεία γένηται, κατὰ μίμησιν τῶν ἄλλων κτητόρων, τὸ τοιοῦτο ἔργον καὶ τὰς αἰγίας ἐκκλησίας καὶ τὰς ἄλλας σεβασμένους οἴκους πληρῶν. Cum his sunt coniuncta priuilegia et immunitates clericorum, quae et ipsae cum sint ex liberalitate Principum, quod docent horum edicta, per se intelligitur, potuisse hos omnia, quae aliis ciuibus, etiam clericis iniungere. Sed neque in hoc clerici quid habent praecipui. Nam et Medici, Grammatici, aliarumque literarum Professores, eandem omnium rerum acceperunt ab Imperatoribus immunitatem. vid. *l. 1. et 3. tit. 12. lib. 13. Cod. Theod.*

Addamus adhuc pauca, in cinnum quasi coniecta, quae digna obseruatione videntur. Exercuisse Principes late imperium in clericos et inde patet, quod nulli episcopo licebat, relinquere ecclesiam, cui erat praefectus, sine iussione Principis, vid. *l. 43. §. 1. Cod. lib. 1. tit. 1. de Summa Trinit.* Instituit etiam Iustinianus, vt viuentes in matrimoniis viri et feminae separarentur, cuius rei curam tradit episcopis, minaturque, nisi obedientes fuerint, amissionem episcopatus, *l. c. l. 44.* Ex quo loco nescio an colligi possit, antea viros et mulieres in monasteriis vna habitasse. Interdicit porro, ne quis presbyter, diaconus, et multo minus episcopus, aut ipse ludat tesserais, aut omnino ludentibus intersit. *l. c.*

l. c. l. 43. de lud. et spectac. Idem vult Leo *Novell. 87.* qui et addit, debere eum, qui deliquerit, poenae loco, per triennium, monasterio includi. Quod poenae genus et aliis locis praescriptum inuenimus, e. g. *Novell. Justin. 117. c. 2.* de muliere sine iusta causa diuortium faciente: de diaconissa inhonestam vitam agente, *l. c. c. 30.* de presbyteris aliisque clericis, qui falsum testimonium dixissent *Novell. 123. c. 10.* Occurrunt *Coronati, tit. 2. de Episc. l. 38. lib. 16. Cod. Theod.* ubi Gothofredus in Commentario docet, sic dictos clericos, propter *coronam* siue *tonsuram* capitis, quod iam hoc tempore fuerit insigne clericorum. Potest et ex his libris haud parua utilitas percipi, in singularum vocum vsu recte definiendo, de quibus vulgo non satis diligenter praecipitur, et rixis saepe et contentionibus datur occasio. Notum est, quomodo abutantur pontificii in articulo de bonis operibus, verbo *mereri*, et quibus argutiis distinctionibusque expedire se conentur. Possumus illis concedere, quod volunt, *bona opera mereri etc.* et tamen nihil proficiunt ad suam sententiam stabiliendam. Praeterea enim, quod illis iam obiectum fuit, *mereri* antiqua Latinitate significare, consequi, permulta etiam in hac legum collectione sunt loca, in quibus prorsus idem significat, sine vilo ad quoddam meritum respectu. Et hic est sermo vsitatus eo tempore, omnibusque vulgo notus. e. g. in *Novell. Theodos. tit. 13. de lenonibus: Fidem de exemplis praesentibus mereantur*

*historiae l. 27. tit. 2. de Episcop. lib. 16. Cod. Theod. neque ullis supplicationibus mereantur altaria frequentare. Plura qui velit, adeat Glossarium Nomic. Cod. Theod. sub hac voce. Quid significet Catholicus, omnes nouerunt. Plerique autem falsam significationis causam tradunt. Qui ex Lexicis, ut fit, pendent, Catholicos dicunt orthodoxos, et id recte quidem. At ita hos non dictos esse a multitudine, aut quadam quasi vniuersalitate, patet ex multis legum locis, ubi Catholicus simpliciter dicitur pro orthodoxo, licet hi sint pauci. e. g. l. 1. tit. 2. de Episcop. lib. 16. Cod. Theod. Haereticorum factione comperimus Ecclesiae Catholicae. etc. l. 11. ut Catholicae legis Antistes et Clerici. l. 5. comperimus, quosdam Ecclesiasticos et caeteros Catholicae sedae seruientes. tit. 1. de fide Cathol. l. 2. C. hanc legem sequentes, Christianorum Catholicorum nomen iubemus amplecti. Et haec lex nullo modo ad multitudinem potest referri, quum spectet ad Orientem, qui eo tempore innumeris fere haereticorum familiis erat occupatus. vid. ad h. l. Gothofred. qui et plura adfert exempla. De voce *secta* nihil moneremus, nisi sciremus homines magni nominis haud procul abfuisse, quin alios, qui ea vterentur, in inuidiam adducerent. Antiquam significationem mittimus, quam fortasse hi non admittant. In legibus Principum Christianorum obseruauimus saepissime *sectam* dici sensu optimo, de iis, qui verae et incorruptae doctrinae essent addicti, et ab omni haereseos*

seos fuspicione plane alieni. e. c. l. 6. tit. 5. de haeretic. l. 1. C. nec — libros — Nestorii aduersus venerabilem orthodoxorum sectam — habere — audeat. l. 2. tit. 6. si quis rebaptizare quempiam de ministris Catholicae sectae fuerit detectus. l. 5. tit. 2. de Episc. lib. 16. Cod. Theod. Catholicae sectae seruientes. ad quem locum Gothofredus satis multa adtulit exempla. Notandum et hoc duximus, sub primis Imperatoribus Christianis, die dominica solitos fuisse homines labores consuetos exercere. Constantinus Magnus primo iudicia, artiumque exercitia interdixit, l. 3. tit. 12. de feriis C. Exempti tamen ab hac lege erant, qui agrum colerent, hortos et similia curarent, propter hanc causam, quia *multa pendunt ex tempestatis opportunitate*. Hocque institutum obtinuit vsque ad Imperatorem Leonem, qui, ne operis quidquam, et ne quidem quod ad agriculturam pertineret, fieret, interdixit. *Novell. 54.*

Haec pauca delegimus, quae satis arbitremur demonstratura, quanta eruditioni Theologicae ex his libris accessura sit utilitas, si maiore diligentia tractentur. Plurima praecipue inde peti possunt, quae ad historiam haeresium pertinent, quorum satis magnus numerus in vno Codice Theodosiano occurrit, praesertim in Tomo ultimo. De quo non absurdum videtur adscribere, quae *Illustris RITTERVS* in praefatione dicit: *continet — res, ad ecclesias, ecclesiasticasque perso-*

personas pertinentes, notatu dignissimas, tantique ponderis, ut a nemine, qui ad tradendam Theologiam applicat animum, nisi cum dispendio et detrimento insigni, possint negligi.

Neque contemnenda videntur ea, quae ad historiam Iudaeorum, cognoscendamque conditionem, qua his temporibus sunt usi, pertinent. Non fuere hi homines ita contemti inuisque, ut pro nihilo paene haberentur. Permissum fuit ab Honorio et Theodos. ut qui eorum liberalibus essent institutis studiis, *aduocationes exercerent. tit. 8. l. 24. Cod. Theod. lib. 16.* Quamquam hoc non diu obtinuit. Habuere suos patriarchas, aliosque magistratus, quique hos gerebant, multarum rerum habuere immunitatem. Huc spectare arbitror *l. 12. tit. 6. de Haered. lib. 1. C.* qua interdicitur Iudaeis, et qui plerumque cum eis coniunguntur, Samaritanis, magistratum gerere et dignitates habere, quod antea erat permissum, simul cum hoc, ne liceret, novas Synagogas exstruere, *Novell. Theodos. tit. 3.* Nam hos homines tales gessisse magistratus, qui Christianorum erant, vix est credibile. Datum et illis erat hoc privilegii, ut in festiuitatibus aut Sabbatho, propter nullam causam, neque publicam, neque priuatam in ius possent vocari *l. 2. tit. 9. de Iudaeis et Coelicol. lib. 1. Cod.* Notatu etiam haud videntur indigna, quae Iustinianus in *Novell. 146.* edicit. Agit ibi de cultu publico Iudaeorum, et inter alia, concedimus, inquit, ut
Iudaei

Iudaei in facris vtantur textu hebraico, sed potius habemus, vt adhibeant versionem τῶν ὁ (de qua et ipse Iustinianus siue alius quis auctor Novellae credidit fabulosam Aristeae narrationem, quamquam hanc non nominat) aut versionem Aquilae: addit deinde, τὴν δὲ καλεσμένην δευτέρωσιν παντελῶς ἀπαγορεύομεν. Varias, cum primum incideremus in hunc locum, de hac δευτερώσει habuimus coniecturas, quum nupiam, quae qualisue illa esset, explicatum inueniremus. Didicimus tandem ex Bibliotheca Iuris Canonici, esse notissimum opus Talmudicum, quod Mischna vocatur.

Ex his clarum esse videtur, maxime utilem et necessariam esse Theologo, inprimis doctori, librorum veterum Iuris lectionem. Plane habemus persuasum, ex folis his libris prorsus demonstrari posse, Imperatorem Romanum, vt in omnes clericos et res ecclesiasticas, ita in episcopum siue patriarcham Romanum, inde ab antiquissimis temporibus, per omnia saecula, ius potestatemque et habuisse et exercuisse. Vniuersa etiam historia ecclesiastica maiorem pluribus in capitibus lucem inde capere potest atque certitudinem. Quae cum negari vix possint, mirandum sane videtur, qua ratione factum sit, vt exstiterint perpauci, qui his libris ita vterentur. Cuius rei nescio an causa sit repetenda ex institutione scholastica. Notum enim est, iuuenes adhuc in scholis discantes, aut nullam
fere

fere de his libris habere notitiam, aut eos ita scriptos putare, ut praeter leges, Iureconsultis tantum cognoscendas, nihil magnopere contineant, quod aliorum scire multum intersit. Inde accidit, ut in Academia, et qui studium Theologicum amplectuntur, eos spernant, et studia humanitatis qui maxime tractant, ut barbaro horridoque sermone deformes, plane alienos ab se putent. At hi homines, ut lenissime dicam, inique agunt et cum his, qui suae disciplinae et fidei sunt crediti, et cum ipsis literis humanioribus. Quas licet semper clament, multum tamen suae ipsi detrahunt commendationi, dum horum librorum iuuenibus non ostendunt utilitatem necessitatemque. Et est haec tanta, quanta vix putatur, tamque late patens, ut pauci, et fere nulli sint antiquorum scriptorum, ad quos non pertineat. Ostenderunt tum alii, tum *Cel. AYREVS* in praefatione ad Schultingii Iurisprudentiam Ante-Iustinianeam, auctorum antiquorum lectionem Iureconsultis ad intelligendas explicandasque leges maxime esse necessariam. Eadem est necessitas librorum iuris ad auctores antiquos recte et diligenter interpretandos. Nam hi, ut libros suos varia eruditione ornauerunt, etsi vnam tantum rem sibi tractandam fumerent, ita et permulta admiscuere, quae sine aliqua iuris scientia vix intelligi possunt. Videmus, si tale quid occurrat, quantopere se torqueant, qui pueris auctorem aliquem explicant, et quam ridicule plerumque in-

ineptiant, si Lexicorum nulla sunt subsidia. Et hoc accidit in poëtis, historicis, oratoribus. Non hic opus est longiore disputatione, cum summi viri I. Fr. Gronovius, Graevius, Burmannus, et pauci alii, qui his, quam Minelliis, Iunckerisque similes esse maluerunt, ingentem exemplorum in hanc rem dederunt multitudinem. Vnus Burmanni ad Phaedrum commentarius satis docet, etiam in hoc scriptore non pauca esse, quae ab Iuris Romani imperito haud facile possint explicari. Idem valet de Terentio, imprimisque de Cicerone, cuius, ut notum est, toti libri ita sunt scripti, ut ab eo, qui iuris est ignarus, non queant intelligi. Neque haec solum valent de verbis et loquendi formulis quibusdam, pertinent etiam ad antiquitates cognoscendas, mutatamque semper reipublicae formam. Et quomodo hanc scriptores definire potuerunt, nisi adferrent Principum leges et edicta, quibus novi aliquid institutum vellent, observatumque. Atque in his adhibitae sunt, imo adhiberi debuerunt voces formulaeque forenses permultae. Omnia igitur, quae cum his sunt coniuncta, propter iuris ignorantiam sunt transmittenda, aut necesse, ut libros iuris ipsi inspiciamus, ne aliorum iudicia sententiasque caeci sequuti, in fraudem incidamus. At vero haec non ab omnibus postulanda ludimagistris, qui fere ex Lexicorum vulgatorum pendent auctoritatibus, sed videntur tantum ad eos pertinere, qui Critici sunt, humaniorumque literarum docto-

XXX PRAEFATIO NOVA.

doctores. Illi contenti sunt, fatisque sibi placent, si Nepotis aut Virgilii particulam aliquam, prudenter scilicet delectam, explicaerint, i. e. ad verbum in vernaculam transtulerint, vulgaremque et patribus decantatam addiderint obseruatiunculam: at hi humaniorum literarum doctoris nomen ne ipsi quidem sibi sumere volunt, nemoque eosdem a proposito semel instituto deducere valuerit. Nos saltem haec, qualiacunque sint, eo scripsimus consilio, vt, si fieri posset, iuuenum studia ad hos libros tractandos aliquando incitare tentaremus.

AMPLIS

AMPLISSIMO GRAVISSIMOQUE
V I R O
CORNELIO VAN BYNKERSHOEK
IN
SUPREMA HOLLANDIAE ZEELANDIAE
ET FRISIAE CVRIA SENATORI
S. P. D.
CAROLVS ANDREAS DVKERVS.

ur Tibi potissimum, Vir Amplissime,
haec de Latinitate Iurisconsultorum
Veterum Opuscula offeram, multas
cum publicas, tum priuatas, easque aequissimas
omnes rationes habeo. Nam siue mihi idoneus
earum controuersiarum, quae hic non minus de
sententia, quam de sermone Iurisconsultorum
disputantur, Iudex deligendus; siue Patronus ad-
versus leuissima imperitorum quorundam homi-
num iudicia, qui ea omnia, quae ex elegantiorum
literarum penu ad Ius Romanum illustrandum
promuntur, palam adspernantur, et Iurisconsulto
ne assis quidem aestimanda vulgo didicant, ad-
sciscendus erat; haud facile quemquam inuenie-
bam, quem Tibi anteponendum existimare possem.
Etenim tanta est in Te, praeter absolutam Le-
gum patriarum cognitionem, Iuris Romani peri-
tia, tanta studiorum humanitatis scientia, ut qui
Tuam in diiudicandis dirimendisque controuersis
foren-

forensibus prudentiam ac dexteritatem norunt, Te omnem in eo studio aetatem consumsisse putent: ac rursus, qui politissima Tua de Iure Romano scripta, in quibus non pauca, quae ante ibi obscura erant, ope literarum humaniorum in clara luce posita sunt, legerunt, omnem Te in his artibus cognoscendis ac pertractandis operam laboremque posuisse sibi persuadeant.

Quamquam autem, si has solas hunc ad Te Librum mittendi causas haberem, me vel sic consilii mei rationem facile omnibus probaturum confiderem; tamen aliae me propiores, et domesticae, ut ita dicam, causae impulerunt, cur ei Tuum Amplissimum Nomen praescribendum esse duxerim. Nam cum, quae praecipuam ei ob raritatem pretium conciliare debent, a Te mihi suppeditata, ac Tuo potissimum hortatu post longum temporis intervallum nunc denuo in publicum emissa sint, ad quem ea reverti aequius erat, quam a quo profecta, et cuius opera ab obliuione vindicata sunt? quae, si Tu non fuisses, fortassis aeterno situ ac tenebris sepulta in lucem ac notitiam hominum numquam venissent. Sed illud prae ceteris omnibus vel maxime me mouit, quod ita multos iam annos praestanti ac propensa a Te beneuolentia tractatus, ac tot tantisque Tuis meritis obstrictus sum, ut si hanc mihi ea publice praedicandi oblatam occasionem amitterem, non posse me ingrati animi crimen effugere arbitrarer. Mitto insignem Tuam humanitatem, et in amplissimo digni-

tatis

tatis gradu summam sermonis et omnis consuetudinis sine ullo fastu comitatem: mitto paratissimam Tuam studiorum meorum iuvandorum voluntatem, et in adiumentis eorum mihi ex instructissima Tua bibliotheca subministrandis facilitatem. Hoc unum, quod multi sciunt, neminem ignorare patiar, Te ita semper mihi, quibuscumque rebus potuisti, commodatum, ita me omni consilio, studio, opera auctum atque ornatum cupuisse, ut maiori benevolentia ac fide nemo possit. Quorum singulare Tuorum in me beneficiorum cum nullam partem referenda gratia adsequi possim, saltem quantum id sit, quod Tibi debeam, apud omnes testatum relinquere, et hoc grati mei erga Te animi monumentum publice exstare volui. Tu, Vir Amplissime, hunc Librum eo, quo me soles, vultu atque animo, id est, beneuolo accipe, et summae ac perpetuae meae erga Te observantiae pignus certissimum habe. Id si, ut spero, ac propemodum iam confido, feceris, ad ea, quae habeo, Tua maxima merita maximum cumulum addideris. Vale. Dabam Hagae in Batavis a. d. XVII. Calend. Iul. MDCCXI.

PRAEFATIO

D V K E R I.

paucis Tibi, *Lector*, occasionem edendi huius Libri, et quid eo contineatur, quae Te praecipue scire velle existimo, edisseram. Anni sunt sex, septem, cum Vir Amplissimus, *Cornelius van Bynkershoek*, inter varios, quos cum eo de re literaria habebam, sermones etiam de Latinitate Pandectarum mentione orta, Libellum mihi, cui Titulus erat *Veterum Iurisconsultorum aduersus Laurentii Vallae Reprehensiones Defensio*, I. C. P. I. C. A. ostendit. Is *Parisiis Anno MDLXXXIII. apud Ioannem Houzé* in forma, quam octauam vocant, prodierat, et Editioni quartae Libri *Nicolai Vallae de Rebus dubiis*, ibidem eodem anno, et ab eodem Bibliopola publicatae, additus erat, et praeter Defensionem illam Iurisconsultorum tres alios eiusdem Auctoris Tractatus, primum, *de Verbis non satis probatae Latinitatis, aut non ex recepta significatione, vel contra Grammaticorum regulas, a Iurisconsultis usurpatis*; alterum, *de Repetitis iisdem verbis in Digestis*; tertium, *de Etymologiis Iuris Civilis* complectebatur. Huius per otium euoluendi vltro mihi Idem Vir Ampl. quae est illius humanitas, et promptum ac paratum omnes, qui in literis

literis proficere cupiunt, adiuuandi studium, facultatem fecisset, auide statim eam partem, qua Latinitas Iurisconsultorum notabatur, ad quam et ipse tumultuaria et extemporali obseruatione, vt inter legendum adsolet, quaedam adscripserat, perlegi. Cumque mihi verba et loquendi genera nonnulla immerito notari viderentur, loca probatorum Scriptorum, quorum auctoritate ea defendi posse putarem, congerere coeperam, ac mox notata illa rudia et impolita, vt erant, inter alia, quae saepe leuia chartis illini solent, abieceram. Nec vnquam mihi deinde de iis non modo publicandis, sed ne relegendis quidem in mentem venit, antequam abhinc biennium Ampl. *Bynkershoekius* suas *Iuris Romani Observationes* in lucem emisit. Nam cum in his quaedam ab Auctore illo notata sibi tuenda suscepisset, et ab eo tempore Liber ille paucis cognitus, et a nemine eorum, qui Scriptores occultos detexerant, quod quidem sciam, memoratus, in notitiam hominum peruenisset, Viri docti, qui eum deinde viderant, dignum esse, qui rursus in lucem protraheretur, vel raritatis causa, opinor, existimarunt. Atque ita factum est, vt Viris Clarissimis *Gerardo Noodtio*, et *Iacobo Perizonio* hortantibus, et ipso Ampl. *Bynkershoekio* stimulum adinouente, ad illum edendum, et ea, quae adnotare exorsus eram, sub incudem reuocanda animum adiungere coeperim. Qua in re ab eo consilio, quod mihi in perpetuum sequendum certis de causis decreueram, vt ne quid vnquam publice scriberem, discessi, ac Tanto-

rum Virorum, qui non omnino inutilem in publicum hunc laborem futurum putabant, auctoritati cedere, quam pertinaciter meam sententiam tenendo nimium mei arbitrii ac sensus videri malui.

Itaque adcuratius hoc scriptum examinare adgressus pleraque, non solum in Tractatu de improbatis Iurisconsultorum verbis, verum etiam in eorum Defensione, eiusmodi esse deprehendi, ut me illa, nisi mea adposita sententia, edere non posse arbitrarer: ne, si nihil de iis, quae subinde parum recte dicta erant, monuissem, ea probasse quasi tacito suffragio viderer. Quamquam sic quoque, praesertim in Defensione, superfluit, quae limam desiderant: quae ego, quia ad aduersarios Iurisconsultorum refellendos non magnopere pertinebant, suo loco relinquenda esse duxi. Ita autem paullatim fatis ampla Animaduersionum seges subnata est, in quibus hoc praecipue egi, ut vel pluribus argumentis Iurisconsultorum Veterum Defensionem confirmarem; vel, quae post cognititas eorum Defensiones nondum fatis a me intelligerentur, declararem; vel denique, quid de iis, quae ut minus Latine, aut inusitate, a Iurisconsultis dicta proferebantur, sentirem, ostenderem.

Quae omnia cum nondum iusti voluminis modum implerent, iis *undetriginta posteriora Libri sexti Elegantiarum Laurentii Vallae Capita*, quibus ille Iurisconsultorum definitiones, et vocabulorum interpretationes quasdam carpit, et *Andreae Alciati aduersus Vallam Apologiam*,

vna cum *Francisci Floridi Sabini pro Valla aduersus Alciatum Defensione*, adieci. Quam Floridi Defensionem, cum mihi Operum illius omnium copia non esset, e *Libro Adnotationum Ioannis Theodorici, Longolii, Budaei, Doleti, Erasmi, Iul. Caes. Scaligeri*, et aliorum in *Vallae Elegantias*, quem *Basileae Anno MDXLI.* editum Ampl. *Bynkershoekius* habebat, descriptam huc contuli. Atque haec quatuor illorum Auctorum scripta ita disposui, vt singulis Capitibus Reprehensionum Vallae Apologiam Alciati, huic deinde Defensionem Floridi pro Valla aduersus Alciatum, et Florido extremo loco Defensionem Iurisconsultorum I. C. P. I. C. A. cui ob causam, quae inferius dicetur, *Defensoris* nomen imposui, vna cum meis Animaduersionibus subiecerim. Quod eo consilio feci, vt sub vno velut adpectu posita essent omnia, quae ad idem caput reprehensionis pertinebant; et qui haec lecturi sunt, eo facilius rationes partium inter se comparare, et examinare possent. Hinc porro sequuntur tres illi, quos dixi, eiusdem I. C. P. I. C. A. Tractatus, quorum etsi duo posteriores ad Latinitatem Iurisconsultorum Veterum non pertinebant, tamen quia ab Auctore sub eodem Titulo Defensionis Iurisconsultorum coniuncti erant, quo integrum hoc sane quam rarum Opusculum prodiret, non omittendi visi sunt.

In his autem omnibus describendis ita versatus sum, vt neque in ratione scribendi, quam Orthographiam vocant, neque in verbis Scriptorum Veterum, quae laudabantur, quidquam im-

mutauerim, ac plerumque ne de varietate quidem scripturae monuerim, nisi ubi posteriores Editiones vocum quarundam, e quibus Illi ad sententiam suam confirmandam argumenta duxerant, aliam lectionem praeferrent. Hoc tamen curavi, quod in Editione Vallae multis locis fecerant Cantabrigienses, ut testimoniis Veterum numeros versuum, et minorum sectionum, siue capitum, ab Alciato et Florido pro more temporis, quo viuebant, nusquam non omisos, praescriberem: quo his, qui ea apud Auctores ipsos legere mallent, illa cum iactura temporis quaerendi labor imminueretur. In quo nonnihil mihi taedii deuorandum fuit, praesertim ubi vel in nomine Scriptoris, vel in numero libri aberraverant librarii: quod quidem in Defensione Floridi non vno loco admissum fuerat. Sed et in scripto Defensoris multis locis numeros, et prima verba legum ac paragraphorum, quae apud Illum, nescio quam Editionem secutum, longe aliter atque in Gothofredi Editionibus legebantur, ad huius exemplaria adcommodaui: quod id haud paullo commodius futurum erat plerisque Lectoribus, qui magnam partem his solis uti consueuerunt.

Habes, *Lector*, de occasione publicandi huius Libri, deque iis, quae eo continentur, quae me Tibi expositurum promiseram, quantum ad utrumque horum cognoscendum fatis esse arbitror. Scire nunc fortassis voles, quem *Defensionis* illius *Veterum Iurisconsultorum*, qui, ni valde fallor, [nomen suum, sub literis I. C. P. I. C. A. occul-

occultauit, Auctorem esse putem. Equidem de hoc pro certo adfirmare nihil possum, nec quid praeter coniecturas quasdam, fortassis tamen non omnino improbables, adferam inuenio. Ampl. *Bynkershoekius* in fronte Libelli adscripserat, eum a Mornacio in *Observationibus ad l. 1. §. 7. D. ad Exhibend. Nicolao Vallae*, eidem, cuius *de Rebus dubiis* Liber est, at ab Elberto Leonino *IV. Emendat. 10. et VII. Emendat. 2. Iacobo Cappello* tribui. Mornacii sententiam minus verosimilem facit, primum, stili ipsius diuersitas; deinde, plane falsum esse euincit, quod Auctor p. 317. et p. 484. se haec Sedani scripsisse, et absoluisse pridie Cal. Ianuar. Anni MDLXXVI. testatur. At *Nicol. Valla*, quod ex iis, quae *de Gente Cappellorum* *Observationibus* Ludouici, et Iacobi Cappellorum in *Vetus Testamentum*, praemissa sunt, constat, translato in generum suum Iacobum Cappellum munere Senatoris in Supremo Senatu Rhedonenfi, non Sedanum se, sed in villam suam recepit, ibique Anno MDLXVIII. Cal. Septemb. atque adeo totis octo annis antequam hic Liber scriberetur, obiit. Probabilius mihi videtur, quod Leoninus tradidit, Opus esse *Iacobi Cappelli*, eius nimirum (nam plures eodem nomine ex eadem familia fuerunt) quem generum Nicol. Vallae, et in Curia Rhedonenfi Senatorem fuisse dixi. Quo ut inclinem impellit me primum, quod Auctor se id Sedani scripsisse, ut dixi, profitetur: Cappellus autem Anno MDLXX. munere suo deiectus Sedanum secessit, atque ibidem A. MDLXXXVI.

vitam cum morte commutauit. Deinde etiam adducor stili in hoc Scripto, et in *Defensione Nicol. Vallae aduersus Franc. Hotomanum*, quam a Iacobo Cappello, Vallae genero, scriptam docet Titulus ante memoratae Editionis Vallae *de Rebus dubiis*, similitudine. Est enim utrobique eadem disputandi ratio, idem filum orationis, et dictio flosculis ac prouerbiis sparsa, et, quo magis credas utrumque Opus ab eodem Auctore profectum, eorundem generum loquendi repetitio: cuiusmodi sunt v. gr. *manes ab inferis excitare, et compositos cineres turbare; cum mortuis non nisi laruas luctari: et se non posse antivepias omnes, quas in medio reliquit Tribonianus, conciliare:* quorum hoc p. 56. dictae *Defensionis Vallae*, et p. 38. *Defensionis Iurisconsultorum*; illa in *Prooemio utriusque Operis* tantum non iisdem verbis leguntur. Accedit eodem, quod, ut in *Defensione Vallae* p. 56. ita et in *Defensione Iurisconsultorum* p. 21. et 51. Hotomanum, tamquam multa in Iure contra fidem librorum veterum emendantem, reprehendit, et quod cum ibi, p. 54. tum hic, p. 38. 283. 331. et alibi, se in Libro suo ad leges nonnullas adnotasse aliquid scribit. Postremo et hoc nonnihil me mouet, quod Auctorem sacris Romanis non fuisse addictum ex iis quae hic p. 238. et 254. leguntur, colligere mihi videor. Etsi enim hoc in plures alios, tamen etiam in Iacobum Cappellum conuenit, quem, quod a Pontificiorum in religione placitis desciuerat, Anno MDLXX. e Senatu Rhedonensi eiectum fuisse ex eodem Scripto *de Gente*
Cap.

Cappellorum sciinus. Nec refragantur huic coniecturae literae illae singulares I. C. P. I. C. A. sub quibus nomen Auctoris latere mihi persuadeo. Nam earum duas priores I. C. pro notis nominis *Iacobi Cappelli* accipi posse manifestum est. Tribus sequentibus P. I. C. autem si quis patriam et studium Viri designari, et postremam A. pro *Auctore* positam coniiciat, sic ut omnes ita exponantur, *Iacobo Cappello, Parisiensi, Iurisconsulto, Auctore*, is, etsi hariolari in talibus licet, tamen fortassis non plane harioletur. Et tamen, quia haec omnia Leonini sententiam non omnino certam efficiunt, non ausus fui huic *Defensionis* nomen Cappelli praescribere; sed *Defensoris* potius generalem appellationem singulis illius Capitibus praeponendam iudicaui. Idque eo magis mihi faciendum putavi, quod etiam a Menagio *Cap. XXXIX. Amoenit. Iur. Civ.* quo loco de etymologia vocis *Conuicium* agit, hanc *Defensionem Veterum Iurisconsultorum* sine nomine Auctoris memorari video: qui, si quid certi de eo cognitum habuisset, nomen illius, ut erat harum rerum curiosus, et ad huiusmodi amoenitates libenter digrediebatur, adpositurus fuisse mihi videtur.

Quid porro de iis, quae hic exhibentur, Scriptis sentiam, cum ad singula fere Capita satis ostenderim, nihil necesse est hic pluribus repeti. Hoc tamen dicam, Vallam, et ὑπασπιστήν illius Floridum, saepe ea re lapsos esse, quod Inscriptiones Legum vel ignorantes, vel non considerantes, et ob id non scientes, quo Iurisconsulti in

definiendis atque interpretandis quibusdam vocabulis respicerent, ea, quae ex illorum sententia ad certos articulos ac species restringi debebant, ita acceperint, ac si hi interpretationes suas nobis pro generalibus quibusdam pronunciatis ac regulis, quae omni argumento, omnibusque aliorum Scriptorum locis conuenirent, obtrudere voluissent. Sed hoc utcunque ferri posset, nisi compluribus locis manifesta horum Cenforum arguendi, reprehendendi, et verba Iurisconsultorum calumniandi libido appareret, ac tanta eorum insolentia esset, ut subinde Iurisconsultos grauissima verborum contumelia defringere, et, tamquam sensus communis expertes, risui sibi ac ludibrio habere non vererentur. Quae profecto singularis et non ferenda arrogantia est hominum, qui cum se vix primis labris Iuris Ciuilis disciplinam attigisse certissimis argumentis demonstrent, Iurisconsultos de rebus, quae ad ipsorum artem pertinent, agentes albis dentibus deridere audeant: quae si alicubi paullo acrius retusa est, nec quisquam alius indignabitur, nec ipsi aegre ferre, si viuerent, possent: quandoquidem, quam ipsi suis dictis ac factis legem aduersus alios sanxerunt, eadem aliis in ipsos uti licere debet.

Defensor autem Iurisconsultorum, etsi, quod facile e genere scribendi appareat, literis humanioribus satis politus, et in Iure Ciuili non leuiter versatus fuit, tamen nonnumquam nimio studio tuendarum partium, et calore disputationis, ut mihi videtur, abreptus a recto tramite aberrat, et quaedam parum veritati consentanea Defensionis
suae

suae admiscet. Quae autem in Iurisconsultorum sermone, ut non satis probatae Latinitatis, aut inusitata, ab eo notata sunt, eorum partim iamdudum ita adserta esse, ut dubitari non possit, quin eodem iure Ciuitatis Latinae habenda sint, quo quae optimo, partim non temere reiicienda esse, ostendisse me puto. Cuius generis fere ea sunt, quae quidem in iis, quae nobis supersunt, scriptis Auctorum, quibus in his controuersis testimonii dictio est, fortassis non reperiuntur; sed tamen analogia nituntur, et apud eiusdem aetatis Scriptores leguntur; nec non ea, quae ad Ius publicum Imperii illorum temporum pertinent, quae antiquorum testimoniis, quibus incognita fuerunt, comprobari non posse, nemo non intelligit. Nam ob singularia, quae quibusdam locis in Pandectis occurrunt, non esse Iurisconsultorum sermonem adspernandum, facile largientur, qui sciunt, probatissimis quibusque Scriptoribus suos quosdam ac peculiare esse dicendi modos, qui ut ad imitandum non proponuntur, ita neque inter ea, quae vitiosa esse constat, censendi sunt.

Neque tamen, cum multa, quae apud Iureconsultos leguntur, verba ac loquendi genera mihi defendenda summi, hoc ita accipi velim, quasi in ea opinione sim, quam in Prooemio disputationis suae aduersus Vallam proponit Defensor, Iurisconsultos eruditorum omnium consensu nec Ciceroni ipsi in pure latineque scribendo cedere. Nam et ipse in extrema Defensione hanc sententiam repudiat, et illo peritiores huius rei Iudices, Sanctius, Scioppius, Borrichius,

et

XLIV PRAEFATIO DVKERI.

et Cellarius, ita Iurisconsultis laudem elegantiae et puritatis in scribendo tribuunt, ut tamen iis e corruptela suae aetatis, qua sermo Latinus plurimum quantum a natiua sua indole degeneraverat, adhaesisse aliquid putent. Certe praeter ea, quae merito a Defensore improbata sunt, alia quoque e Pandectis, quantum nunc repetita post multos annos earum lectione animaduvertere potui, colligi posse mihi videntur, quae si quis vel meliorum saeculorum usu trita fuisse, vel ad analogiam, aut exactam linguae Latinae normam congruere, vellet ostendere, ei satis superque sudandum fore mihi persuadeo: quamquam nec ea omnia a Iurisconsultis veteribus profecta esse, adfirmare velim. Sed ea ego, qui me terminis a Defensore positis circumscripseram, mihi non attingenda, et aliorum industriae, si qui erunt, qui suscipere hunc sibi laborem volent, relinquenda existimaui.

Haec erant, *Lector*, quae mihi de iis, quae ad huius Libri notitiam pertinent, praefanda videbantur. Tu, si quid hic a me, aliisue commodum dictum putabis, eo, ut lubet, utere: errores, qui inerunt, ut certe inerunt, ita, ut eos, qui se humanitatis studiosos haberi postulant, facere par est, corrige. Vale.

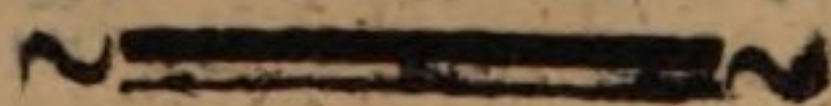
INDEX

INDEX CAPITVM

quae e Libro sexto Elegantiarum Laurentiū
Vallae huc translata sunt.

Cap. XXXVI.	<i>In Iustinianum</i>	de Noxae dedere.	
			pag. 8
— XXXVII.	<i>In eundem</i>	de Testamento.	23
— XXXVIII.	<i>In Iurisconsultos</i>	de Mulier.	33
— XXXIX.	<i>In eosdem</i>	de Munus, et Donum.	39
— XL.	<i>In eosdem</i>	de Peculium.	53
— XLI.	<i>In eosdem</i>	de Fundus, Ager, Villa, Praedium.	63
— XLII.	<i>In eosdem</i>	de Noualis.	88
— XLIII.	<i>In eosdem</i>	de Liber, et Volumen.	93
— XLIV.	<i>In eosdem</i>	de Probrum, et Oppro- brium, Exprobrare, Imputare, et Reputare.	110
— XLV.	<i>In eosdem</i>	de Stuprum, et Adulte- rium, et Incestum.	122
— XLVI.	<i>In eosdem</i>	de Instratum, et Stragula.	131
— XLVII.	<i>In eosdem</i>	de Pulsatio, et Verbe- ratio.	138
— XLVIII.	<i>In eosdem</i>	de Pellex, et Pallace.	148
— XLIX.	<i>In eosdem</i>	de Cauillatio	159
— L.	<i>In eosdem</i>	de Praeuaricator, Tergiuersa- tor, et Calumniator.	167
— LI.	<i>In eosdem</i>	de Ferri, Portari, Agi.	178
			Cap.

Cap. LII. <i>In eosdem</i> de Conuicium, et Male-	dictum.	pag. 187
— LIII. <i>In eosdem</i> de Versicoloria.		197
— LIV. <i>In eosdem</i> de Penes, et Apud.		207
— LV. <i>In eosdem</i> de Patres, Maiores, Posteriores,	et Minores.	213
— LVI. <i>In eosdem</i> de Victus, et Penus.		223
— LVII. <i>In eosdem</i> de Pignus, et Hypotheca.		231
— LVIII. <i>In eosdem</i> de Ferrumino.		238
— LIX. <i>In eosdem</i> de Veterator, et Nouitius.		243
— LX. <i>In eosdem</i> de in annos, Quotannis, ac	similibus.	250
— LXI. <i>In eosdem</i> de Turba, et Rixa.		258
— LXII. <i>In eosdem</i> de Exauthoro.		268
— LXIII. <i>In eosdem</i> de Depectus.		283
— LXIV. <i>In eosdem</i> de Gemma, et Lapillus.		291

OPVSCVLA VARIA

DE

LATINITATE

IVRISCONSULTORVM

VETERVM.

THE UNIVERSITY OF

CHICAGO

LIBRARY

OF THE

DE
LATINITATE
IURISCONSULTORVM
VETERVM.
OPVSCVLA VARIORVM.

~~~~~
ANDREAS ALCIATVS LIB. IV. DE VERBO-
RVM SIGNIFICATIONE.

Laurentius Valla, vt maximae vir
doctrinae, ita et supra vires suas
audax, nec a Iurisconsultis quidem
temperavit, quo minus illis diem diceret, et de
verborum quorundam significatione, ceu Lati-
nae maiestatis laesae reos faceret: cuius accusa-
tionis nouem et viginti capita breuiter ego con-
futanda duxi, cum vt tantam eius arrogantiam
nescio, certe *Φιλαυτίαν*, aliquatenus retunde-
rem, tum vt hi literatores non esse temere a
A nostris

nostris recedendum cognoscerent, et veriora a Iurisconsultis, etiam in alienis professionibus tradi, quam ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum praestantissimus, in propria arte commentari potuerit.

FRANCISCUS FLORIDVS SABINVS.

Laurentius Valla cum de Latinae linguae elegantia acutissime doctissimeque scripserit, pro ea, quam susceperat, persona ita cum Iureconsultis egit, ut cum nullo scriptorum genere modestius, vir alioqui ad maledicta pronus, ut si quisquam alius. Prius autem quam loca in medium adducam, eiusdem de veteribus Iureconsultis iudicium subiungam, ne quis eum hoc scriptorum genus odio habuisse, ac non veritatis habendae, sed cavillandi studio carpisse existimet. De quo in prooemio tertii Elegantiarum libri ita scribit:
Perlegi proxime quinquaginta Digestorum libros ex plerisque Iurisconsultorum voluminibus excerptos: et relegi cum libenter, tum vero quadam cum admiratione: primum quod nescias utrum diligentiae an gravitas, prudentia an aequitas, scientia rerum an orationis dignitas praestet, et maiori laudi danda esse videatur: deinde quod haec ipsa ita in unoquoque illorum omnia sunt egregia et perfecta, ut vehementer dubites, quem cui praefarendum putes. Cui simile quiddam (ut de vltima

[*Perlegi*] in contextu Vallae secutus sum Editionem Cantabrigiensem An. 1688. cuius margini adscriptas variantes aliarum Editionum lectiones, et loca auctorum ibidem notata textui subieci, apposita litera C.

ma tantum parte, quae ad nos pertinet, dicam) in epistolis Ciceronis admirari solebam: quae cum a pluribus scribantur, omnes tamen ab uno eodemque (audacius dixerim) si personas sustuleris, ab uno Cicerone scriptae iudicentur, ita verba ac sententiae, characterque ipse dicendi ubique sui est similis. Quod eo magis in Iurisconsultis est admirandum: quod illi eadem aetate cuncti extiterunt, in eodem quasi ludo ac schola instituti: hi vero inter se etiam seculis distant, licet omnes post Ciceronem: ideoque quibusdam in verbis ab eo differentes, quales omnes ² a Virgilio usque ad Livium fuerunt. Nam Servii Sulpitii ac Mutii Scaeuolae nihil extat, sed ³ alterius Mutii recentioris. Et prisci illi quidem Iurisconsulti quales quantique in eloquendo fuerint, iudicare non possumus: quippe quorum nihil legimus. His autem, qui inter manus versantur, nihil est, mea sententia, quod addi adimnue posse videatur, non tam eloquentiae (quam quidem materia illa non magnopere patitur) quam Latinitatis atque elegantiae; sine qua caeca omnis doctrina est, et illiberalis, praesertim in Iure civili. Ut enim Quintilianus inquit lib. XII. Instit. Orat.

A 2

cap.

² A Virgilio.] Omnes usque a Virgilio a Livio fuerunt. Ed. Col. C. Et ita etiam Floridus verba Vallae refert.

³ Alterius Mutii.] Floridus legit: Sed alterius Scaeuolae recentioris: quam lectionem aliis praeferendam existimo. Loquitur enim de Q. Ceruidio Scaeuola, cuius scriptorum exstant in Pandectis fragmenta, quem e gente Mucia fuisse non scio quibus argumentis demonstrari possit, etsi ita putavit Cuiacius fortassis, similitudine cognominis ductus. v. Bertrand. in Ceruidio Scaeuola.

cap. 3. ⁴ *Omne ius aut in verborum interpretatione positum est, aut in recti prauique discrimine. Et quantum momenti in verborum interpretatione sit, ipsi Iurisconsultorum libri maxime testantur, in hac re praecipue laborantes. Utinamque integri forent, aut certe isti non forent, qui in locum illorum etiam Iustiniano vetante successerunt.* Haec Valla. Quod si eodem alicubi carpsit, non eis scilicet ita se addixerat, ut ne transuersum quidem digitum ab illis pro suo arbitratu discedere posset. Sed haec quorsum spectant? Ipsum etiam Vallam audiamus, ut rectene ab eius morsibus illos Alciatus defenderit, discutiamus. Itaque Alciati ad singula Laurentii verba responsum subiicientes, nostram sententiam non sine veterum testimoniis proferemus.

DEFENSOR VETERVM IVRISCONSULTO-
RVM ADVERSVS LAURENTII VALLAE
REPREHENSIONES.

Aestate superiori dum pomeridianis horis aestum vitarem, incidi forte fortuna in Laurentii Vallae libros Elegantiarum: quorum in extremo
5 cum vidissem nostros Iuris Romani Consultos passim ab eo reprehendi, tanquam linguae Romanae parum peritos, primum grauitet et indigne tuli, dein tantam hominis αὐθάδεια miratus sum; postremo etiam nostri Iuris Interpretibus subirasce coepi, quod nemo adhuc ad vindicandam hanc arrogan-

⁴ *Omne ius.*] Apud Quintil. legitur: *At quae consultorum responsis explicantur, aut in verborum, cet.*

rogantis hominis temeritatem calamum in eum
strinxerit. Quis enim non indignetur, ab uno Gram-
matico non solum omnes sui temporis Grammati-
cos laceffitos et proscissos esse, sed et veteres, quot-
quot fuerunt, pro nihilo habitos? Seruium dico,
Donatum, Priscianum; a quibus multa didicisse se,
nisi egregie mentiri velit, fateatur oportet. Quid
Grammaticos loquor? Sed et quotquot linguam
Latinam illustrarunt, Macrobius, Agellius, No-
nium, Pompeius, Asconius. Quis non mire-
tur, eo usque audaciae prouectum hominem, ut
de Notis authorum librum nominatim scripserit?
Ut M. Varonem, virum Romanorum omnium
eruditissimum, vndecumque doctissimum, et lin-
guae Romanae scientissimum, Ciceronis ipsius et
C. Plinii Secundi testimonio, duobus capitibus
exagitarit? Mitto quod Apuleius rudere ait,
Gellium in loquendo superstitiosum vocat, quem
et publicum literarum Censorem *ειρωνικῶς* ap-
pellat, quod in ipsum verius cadit. Vnum illud
omnem arrogantiam superare videtur, quod sum-
mos illos viros Iuris Romani Consultos, quorum
scientia in verborum interpretatione praecipue
posita est, quique praeter genuinam illam et in-
natam linguae Romanae notitiam, quam cum
nutricis lacte suxerunt, usum forensem et multa-
rum controversiarum experientiam adiunxerant,
non in prauo vel aequi discrimine (quod omnium
est gentium commune) sed in ipsa vocum Roma-
narum notitia, quam ipse non nisi aliunde quae-
sitam et multa lectione partam habere potuit,

reprehendere instituerit: cum tamen eruditorum omnium consensu¹ nec Ciceroni ipsi, aut Vergilio quicquam debeant in pure latineque scribendo: et² ipse Valla latinitatis et elegantiae gloriam ipsis tribuat, et per quotidianam Digestorum lectionem semper in honore fuisse linguam Romanam, et breui dignitatem suam recuperaturam fateatur. Postremo quis non iure irascatur, quod cum tam multi in illustrando, et a barbarie Gothica vindicando, Iure Civili egregie huc usque laborarint, et infinita prope scripserint, nemo tamen extiterit, qui hanc hominis audaciam ex professo represserit? Et quidem sui temporis interpretibus, quos ipse merito leguleios potius, quam Iuris peritos appellat, hoc condonemus, quod huic Grammatico de linguae Romanae proprietate differenti, cuius ipsi peritia instructi non erant, tunc temporis non responderint. Nostro vero seculo, quo Ius hoc Iustinianicum ita est illustratum multorum praestantium virorum industria, ut nihil addi posse videatur, hoc sane adhuc deesse videbatur, ut aliquis e nostris Scaevolae, Papiniani, Pauli et Ulpiani manes ab hac ignominia vindicaret. Fateor sane quaedam sparsim a diuersis, prout sese obtulit occasio, fuisse defensa. Sed cum in vnum librum hic literator congesserit, quicquid sibi non ex consuetudine linguae Romanae scriptum aut interpre-

¹ *Nec Ciceroni ipsi.*] Hoc parum conuenit cum eo, quod infra in fine defensionis aduersus Vallam scribit, multa non satis probatae latinitatis in Pandectis reperiri:

² *Ipsae Valla.*] Praefat. lib. III. *Elegant.*

terpretatum a Prudentibus nostris fuisse videbatur, et hic liber in puerorum manibus assidue versetur, ne cum primis literis nostrorum quoque Iuris authorum contemptum imbibant, quo a Iuris Romani cognitione deterreantur, operae pretium me facturum iudicavi, si singulis capitibus breuem nostrorum Consultorum defensionem subiicerem. Neque vero sum veritus ne quis mihi vulgatum hoc obiiceret, *cum mortuis non nisi larvas luctari*. Nam cum ille tantorum virorum manes ab inferis excitare, et compositos eorum cineres turbare non dubitarit, quis non mihi ignoscat, non ex professo Vallam exagitantem, sed ab eius moribus praeceptores istos meos (mutis enim magistris plurimum usus sum) defendenti?

LAVRENTIVS VALLA LIB. VI. DE ELE- 8
GANTIA LINGVAE LATINAE. CAP.
XXXVI.

In Iustinianum de Noxae dedere.

Noxae dedere, Iustiniani pace, siue Triboniani et sociorum (nam Iustinianus nec iura, nec forsitan Latinas literas novit) est *poenae dare*, siue *tradere ob noxam*, qua significatur culpa. Ille autem ait *Instit. lib. IV. Tit. 8. Noxa est ipsum corpus, quod punitur*. Et in eodem loco: *Corpus deditur noxae*. Si noxa corpus est, quomodo corpus deditur noxae? nunquid corpus deditur corpori, aut corpus sibi? Quanquam quid haec ora-

tio ad significandum poenam faceret? Est autem haec poena seruorum, quos domini malunt ad poenam tradere, quam praestare maleficio, quod illi admiserunt. ¹ Paulus ita diffinit: *Noxales actiones appellantur, quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum vis et potestas haec est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditioe ipsius corporis, quod deliquerit, euitare litis aestimationem.* Vlpianus quoque addit: *ut corpus tradatur viuum igni.* Quintilian. in Gladiatore (*Declam. IX.*) *Alebat deuotum corpus grauior omni fame sagina, et inter dedita noxae mancipia contemptissimus tyro gladiator, ut nouissime perderem calamitatis meae innocentiam, discebam quotidie scelus.* Nam noxa etiam damnum significat, ut apud Ouid. (*XV. Metam. V. 334.*)

Nocte nocent potae, sine noxa luce bibuntur.
Et Sueton. de Caesar. vita cap. LXXXI. *Spurinamque irridens, et ut falsum arguens, quod sine ulla sua noxa Idus Martiae adessent.* De brutis autem improprie dicitur ea *dedit noxae*: ut de capra apud eundem Ouid. *Lib. I. Fastor. (v. 359.)*

*Verba fides sequitur: noxae tibi deditus hostis,
Spargitur effuso cornua, Bacche, mero.*

Seruius super illud Virgilii (*I. Aen. v. 41.*) *Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei*, ait, noxam pro noxia, id est, culpa: quasi per se noxa non significet culpam, quam familiaris eius (ut opinor) Macro-

¹ Paulus.] Caius l. 1. D. de Noxal. action.

Macrobius (*lib. IV. Saturn. cap. 5.*) leuem culpam accipi vult. Atque vt sibi crederemus noxam non culpam esse, sed poenam, ait, *culpam noxiam* dici, quasi *noxiam* saepius, quam *noxam* in hac significatione reperiamus: quam dictionem nusquam reperimus. Quod dixi Iustinianum forsitan nec iura, nec literas Latinas scisse, nemo miretur, tum quia semper in Graecia vixit, tum quia se *Dominum Iustinianum* (vt ex numismate eius apparet) dici voluit, vt quidam alii Caesares fecerunt: quod a viro Romano est alienissimum: et character ipse literarum figurarumque illorum temporum numismatis Gothicum magis, quam Latinum redolet.

ALCIATI APOLOGIA IN LAUR. VALLAM.

A D C A P. XXXVI.

Primo Iustiniani sententiam non approbat, *noxam* appellantis ipsum quoque serui corpus quod nocet, *noxiam* vero maleficium, qua in re et Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud veteres *noxam* a nocendo dictam inuenio, vnde praeter poenam etiam nocumentum significare. Ouidius: *Sine noxa luce bibuntur*. Merito ergo seruus, qui nocuit, *noxa* dici potest, sicut et ἄτη illa Homerica noxa appellatur. *Noxia* vero ipsa est culpa seu maleficium. Plautus *Bacchid.* (IV. 9. 81.) *Sat sic suspectus sum, cum careo noxia*. M. Manilius (*lib. IV, v. 94.*) *Quin etiam infelix virtus, et noxia felix*. Vnde merito Seruius Virgilium *noxam* pro *noxia* dixisse scripsit, *Vnius ob noxam*: quo exemplo et alii Veteres saepius vtuntur.

IDEM ad l. plebs. 238 §. fin. D. de Verb. sign.

Noxiae appellatione omne delictum continetur.

Noxam dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, poena, detrimentum, *noxa* est. Vnde et *lib. XXXIII. T.* (1) *Liuius, noxa exsoluere*, id est, a poena capitalis fraudis liberare, accepit. Seruius quoque: *qui contra legem Aquilianam*

A 5

alicui

[1 *Liuius.*] Non legitur in hoc libro Liuii.

alicui damnum dedit noxa est. At *noxia* solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut *noxa*. Cicero *lib. III. de Legib. (cap. 20.)* *Noxiae poena par esto, ut in suo vitio quisque plebatur, vis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia.* M. Manilius: *Quin etiam infelix virtus, et noxia felix.* Plautus in *Bacch.* *Sat sic suspectus sum, cum careo noxia.* Quo sensu et in *Mostellaria* et in *Pseudolo* usus est. Terentius quoque in *Phorm.* (I. 448.) *in re incipienda ad defendendam noxiam.* Sed et in *Eun.* et *Hec.* ad eundem modum. Nec *noxam* eos adscripsisse quisquam dixerit, cum ratio carminis non consentiret. Quae adducere volui ut palam fieret, quam iniquo iure Iustinianum in *Elegantiiis* suis infectetur Valla, et Seruium Beroaldus, dum adiectiue tantum dici *noxiam* opinantur, contra veterum auctoritatem.

FR. FLORIDI PRO LAVRENTIO VALLA
CONTRA ANDREAM ALCIATVM DEFEN-
SIO AD CAP. XXXVI.

Haec omnia tam profunt Iustiniani sententiae, quam vita functis naeniae. Nec iis respondent, quibus Vallae supra vires suas audacis arrogantiam, aut certe *Φιλαυρίαν*, se repressurum pollicitus est, ut literatores non temere a Iureconsultis esse recedendum cognoscerent, et veriora ab illis etiam in alienis professionibus tradi, quam ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum praestantissimus, commentari potuerit. Scire enim ab Alciato velim, ecquis semilatinus scriptor *noxam* unquam pro eo, qui nocet, acceperit, prout a Triboniano ea vox definita fuit? Scio *noxam* in frequentissimo usu contra Seruii Macrobiique sententiam pro culpa accipi. Plautus enim in *Casina* (II. 8. 71) sic scribit: *Manifeste teneo in noxa inimicos meos.* Et Terentius in *Eunucho* (V. 2. 13.) (1) *noxam hanc unam omitte, si aliam admisero unquam, occidito.* Item in *Heautont.* (II. 3. 57.) *magnum hoc quoque signum est dominam esse extra noxam, cum eius tam negligenter vestiantur internuntii.* Item Livius *lib. III. (cap. 42.)* *alia omnis penes milites noxa erat.* Et (V. 47.) *reum haud dubium cunctis eius noxae approbantibus de saxo deiecit.* Et (XXXI. 12.) *indigne passus Senatus non cessari*

[1 *Noxam hanc.*] *Noxiam* legitur in omnibus, quas vidi, Terentii Edit. Et ita iam olim Donatus legit.

Etiam in loco sequente ex *Heaut.* omnes habent *noxiam*, et, negliguntur *internuntii*.

cessari ab sacrilegiis, et ne Plemium quidem tam clarum recensque noxae simul ac poenae exemplum homines deterrere. Quo in significato etiam Ovidius non semel hac voce usus est, qui lib. II. de Ponto (9. 72.) sic ait, est tamen his gravior noxa fatenda mihi. Et I. Metam. (v. 214.) Longa mora est, quantum noxae sit ubique repertum. Unde et noxam nocere erat in foecialium verbis. Liuius IX. (10.) Tum ubi in coetum Samnitium, et ad tribunal Pontii ventum est, A. Cornelius Aruina foecialis ita verba fecit: quandoquidem hinc homines iniussu Populi Romani Quiritium foedus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo Populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Noxam praeterea, ut inquit Valla, damnum, seu nocumentum significare (1) Plautus confirmat in Milite (IV. 8. 23.) ita scribens: Malo ne interueneris quaesio, dum resipiscat, noxam hinc habet. Cornelius quoque Celsus de pomis loquens (lib. I. de Medicin. cap. 3.) Ex quibus, ait, in nullo tamen minus quam in his noxa est. Et Liuius II. (59.) Victus tandem (quandoquidem nihil praeter tempus noxae lucraretur) remissa concione iter in insequentem diem pronunciare cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Hinc noxae dedere, hoc est, damno, vel (ut alii aiunt) poenae dare: quod apud Iureconsultos est frequentissimum. Et noxales actiones, quas (ut Paulus inquit) appellamus, quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum vis atque potestas est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditioe ipsius corporis, quod deliquerit, evitare litis aestimationem, dando scilicet corpus vinum. Cum ergo noxam pro culpa frequenter apud optimos autores inveniri, et pro damno itidem, seu nocumento poni solere intelligamus, noxam tamen corpus, quod nocet, significare nusquam nisi apud Iustinianum legimus. Quamobrem et summo opere demiror, cur idem absque alio autore asserat Alciatus: praesertim quod quum de verborum significatione vel proprietate loquimur, minime absque veterum testimoniis loqui aequum est, nisi aliam ipsi Latinam linguam comminiscamur. Namque hoc simpliciter proferre, noxam a nocendo dictam invenio, merito igitur servus qui nocuit noxa dici potest; non est aliud, quam Triboniani sententiam nullius testimonio, sed propria tantum autoritate confirmare. A quo non multum abest,

12

[Plautus.] Hic locus in Edit. Gronov. Plaut. ita scribitur:

PA. malo, ne interueneris, Quaesio, dum resipiscit. PV.

capita inter se nimis nexa hinc habent.

In prioris personae verbis Editiones valde variant; in posterioris omnes, quae melioris notae habentur, consentiunt.

abest, quod Seruium *noxam* a Virgilio pro *noxiam* positam affirmantem eadem probat ratione. Si enim *noxa*, ut vidimus, culpam significat, cur *noxa* pro *noxia* poni debuerit, viderit Alciatus. Iam vero quod Philippus Beroaldus postquam Seruium de eadem re manifeste errasse ostendit, *noxiam* saepius adiectue quam substantiue poni subiungit, et nocentem significare, cuius rei plena sunt omnia, cum *noxii* fontes nuncupentur, fallitur sane. Sexcenta enim hic testimonia adducere possem, in quibus *noxia* culpam significari videmus. Nec omnia tamen omisero, et pauca recensebo. Plautus in *Mostell.* (V. 2. 47.) *Tranioni remitte quaeso hanc noxiam causa mea.* Et *Mercat.* (V. 4. 23.) *Vacuum esse isthac aetate his te decebat noxiis.* Et *Poenul.* (I. 1. 15.) *Sine te verberem item ut tu mihi fecisti ob nullam noxiam.* Et inferius (I. 2. 191.) *Verum etiam tibi hanc admittam noxiam vnā Agorastocles.* In *Trinum,* quoque. (I. 1. 1.) *ne amicum castigare ob meritam malam noxiam est facinus.* (1) Terentius *Phorm.* (II. 1. 36.) *hic in noxa est, ille ad defendendam causam adest.* Et in *Hecyr.* (II. 3. 3.) *Nam ita me Dii bene ament, quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam.* (2) Caesar lib. VI. de B. G. (cap. 16.) *supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxia sint comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur.* Non tamen inficias iuerim *noxiam* adiectiue plerumque inueniri, sed frequentissime etiam *noxiam* apud Latinos autores pro culpa accipi, contra Beroaldi sententiam contendo, qui (ut est ubique iactabundus, ac suorum operum vnicus admirator) non indiligenter a se de *noxa* contra Seruium scriptum esse testatur. Demum ut ad Alciatum reuertamur, qua ratione *ἄτην*, cuius multis in locis, sed decimo nono *Iliados* diffuse Homerus facit mentionem, *noxam* magis, quam *noxiam* aut nocumentum appellet, non explicat. Sed *ἄτη*, inquit, Homerica *noxa* appellatur: quasi nobis eandem *ἄτην* *noxiam*, seu nocumentum vocare interdictum sit.

[1 Terent.] Omnes fere libros scriptos hic habere *noxa* scribit Faërnus, et ita vulgo editur.

[2 Caesar] Et hic *noxa* est in editis.

DEFENSOR AD CAP. XXXVI.

Primum omnium temerarium est eum, quem reprehendere velis, ne de nomine quidem nosse:

ut

ut hic, qui ¹ Trebellianum pro Triboniano nominat. De Iustiniano quod sub dubio scribit, cum ¹⁴ nec Iura nec Latinas forsan literas nosse, in eo suam ipse inscitiam prodit: cum et Dupondiis nostris siue ² Iustinianeis nouis notum sit, Iustinianum ne Graecas quidem satis nouisse, tradente Suida, fuisse eum prorsus ³ ἀναλφάβητον. Mirum autem quam id argute colligat ex eo, quod se *Dominum* Iustinianus dici voluit, *quod a viro Romano*, inquit, *alienissimum est*. Quasi vero Domitianus, Traianus, Diocletianus, et deinceps caeteri non idem factitarint: aut literas ideo nescierint, et Romani non fuerint. Definitio vero noxalium actionum, quam ex Paulo recitat, Cui est ex l. 1. *D. de Noxal. action.* in qua definitione *ius ac potestas*, ⁴ *pro vis ac potestas*, descripsit. Et Vlpiano,

¹ *Trebellianum.*] Vitioso exemplari usus est: nam aliae Editiones Vallae recte habent *Tribonianus*.

² *Iustinianeis.*] Iustinianos nouos vocat Imperator §. 2. *prooem. Digestor.*

³ *Ἀναλφάβητον*] In eodem errore versantur Budaeus ad l. ult. *D. de Aedil. Edict.* Alciatus, alique, decepti ab editis Suidae libris, in quibus voc. Ἰουστινιανός hoc de Iustiniano proditur. Verum Procopius, e quo locum illum descripsit Suidas, de Iustino, Iustiniani auunculo, id tradit p. 28. Ἀνεκδότ. et Vaticani MSS. Suidae pro Ἰουστινιανός recte legunt Ἰουστίνος, teste Alemanno, quem vid. ad Procop. et quae ad Suidam notauit Clar. Kusterus. Iustinianum autem nec scribendi imperitum, nec indoctum fuisse constat ex eodem Procopio, et aliis.

⁴ *Pro vis ac potestas.*] Hoc reprehensionem non merebatur. Nam cum editiones Vallae variant, et aliae *ius*, aliae *vis* exhibeant, incertum est; quid ille ediderit. Atque etiamsi certo constaret eum hoc loco *ius* scripsisse, tamen ideo nihilo magis reprehendendus foret, ac potius par esset credi eum ita in suo Codice legisse: nam haec vocabula tam in scriptis quam in editis

- 15 Vlpiano, qui in *l. 1. §. 14 D. Si quadrup. pauper. fec. dic.* scribit, *noxae dedere esse tradere animal vivum*, temere adiecit de suo verbum *igni*. Sed fuit haec leuicula, qualia scilicet iis, qui sibi nimis placent, dum fiducia ingenii properant, excidere solent: ad ipsam *noxiae* et *noxae* interpretationem veniamus. ⁵ *Noxae* verbum nusquam se reperisse fatetur. En hominem, ⁶ qui se triennio Glossas in Digesta conscripturum gloriatur utiliores Accursianis, qui tamen *noxiae* verbum se reperisse neget, quod Digesta legentibus multis in locis obuium est. Et vero *noxiae* verbum antiquissimum esse verba Leg. XII. Tab. ostendunt, ex quibus ⁷ versus hic repetitur: *si quadrupes pauperiem fecerit, animal, quod commisit noxiam, dato, aut noxae aestimationem offerito*. Unde licet aestimare, quam considerate noster hic
- 16 scripserit, de brutis improprie dici ea *dedi noxae*, in

editis libris non raro inter se permutari notum est. Vocem *igni*, si modo ea in omnibus Editionibus Vallae legitur, magis puto ab eo in libro suo inuentam, quam temere adiectam esse: quamquam si animum aduertisset, facile intelligere potuisset, eam lectionem ineptam et ridiculam esse.

⁵ *Noxae verbum nusquam.*] Vapulat hoc nomine Vallae etiam Iac. Nic. Loënsi *lib. VI. Epiphyll. cap. n.* et Sanctio *lib. IV. Mineru. cap. de Ellipsi v. culpa*. Alio errore ducitur Gifanius in *Observat. Ling. Lat.* existimans solos Poëtas usos esse vocabulo *noxia*, τῶν ἰ. metri gratia interposito. quem refellit Vir summus I. Fr. Gronovius ad *Senec. Troad. v. 403*. De *i. epentherico* quod dicit Gifanius videtur hausisse e Donato ad *Terent. Phorm. l. 4. 48*. sed huius quoque sententiam improbar Vir Clar. Iac. Perizonius ad *Sanct. l. d.*

⁶ *Qui se triennio*] Praefat. *lib. III. Elegant.*

⁷ *Versus hic repetitur.*] *l. 1. princ. D. si quadr. pauper. fec. dic.* Non puto tamen ostendi posse, haec ipsa Legis XII. Tab. verba fuisse.

in eoque ⁸ Ovidium ipsum reprehendere sit ausus; cum vel maxime proprie de quadrupedibus id dicatur, et a brutis ad seruos et mancipia translatum sit. Hunc porro versum L. XII. Tab. exponens Vlpianus in *l. 1. D. si quadr. pauper. noxia*, inquit, *est ipsum delictum*, et Caius in ⁹ *l. plebs. 238. in fin. D. de Verb. Sign. noxiae appellatione omne delictum continetur*. Quibus ex locis defendi potest Seruius in illud ¹⁰ Virgilii,

Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei,

qui *noxam* ait pro *noxia*, i. e. culpa positam esse: quemque hic arroganter reprehendit cum et ¹¹ Macrobius ipse culpam *noxiam* dici testetur. Quorum duorum Grammaticorum testimonio confirmari posse credo, fuisse aliquam olim in- ¹⁷ ter *noxam* et *noxiam* differentiam, aut saltem *noxiae* verbum receptum, quasi ab ipsis Decem-
viris

⁸ Ovidium.] *Lib. I. Fast. v. 359.*

⁹ *l. Plebs.*] vid. quaedam ad eum leg. et hunc locum pertinentia ap. Anton. Augustin. *de Legib. XII. Tab. §. 39. et 40.*

¹⁰ Virgilii.] *I. Aen. v. 41.* Verba Seruii sunt: *Noxam, pro noxiam.* Et hoc interest inter *noxam* et *noxiam*, quod *noxia culpa est, id est, peccatum: noxa autem poena.* Idem scribunt Corn. Fronto pag. 2196. Ed. Putsch. et Schol. Statii in *X. Theb. v. 581. (al. 587.)* Beroaldus *Annot. in Servium p. 259.* Tom. I. Thes. Crit. Gruteri, notat Servium qui putauerit, *noxam* non dici pro culpa. At Loënsis *l. d.* eum defendens, non peccavit, inquit, *Servius cum noxiam culpam esse pronunciat.* Hoc sane verum est; ac ne quidem, cum *noxam poenam esse* dixit: sed in eo non video quomodo erroris absolui possit, quod apud poetam *noxam* pro *noxiam* poni putavit, ac si tantum *noxia* notaret culpam, non etiam *noxa*.

¹¹ Macrobius.] *Lib. IV. Sat. cap. 5.* Sed *noxam* dicit, non *noxiam*.

viris usurpatum, fuisse. Vt ut sit, ¹² *noxiam* proprie maleficium esse ex Vlpiano, Caio, Servio, Macrobio, Triboniano denique satis apparet. Demus tamen homini Grammatico, neque satis in Iure versato, ut Pandectas oscitantius ipsi legere licuerit: illud quis concesserit, ut hic, qui Grammaticos omnes prae se despuit, et latine loquendi normam omnibus praescribit, *noxiae* verbum nusquam se reperisse fateatur, quod tam saepe apud bonos authores occurrit? Cicero *lib. III. de Legib. cap. 20.* hunc versum tanquam ex XII. TAB. repetitum inter suas leges recenset: *Noxiae poena par esto, ut in suo vitio quisque plectatur, vis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia.* M. Manilius IV. 94.

Quin etiam infelix virtus, et noxia felix.

Sed quid ego peregrinos locos confector, cum apud Plautum et Terentium familiares Grammaticis authores verbum hoc tam saepe occurrat, ut
 18 mirum sit ab isto animaduersum non fuisse? Apud Plautum quidem in *Bacchidibus*, *Mostellaria*, et *Pseudolo*, apud Terentium autem in *Eunucho*, *Phormione* et *Hecyra*: quibus in locis etiam metri ratio vetat, ne *noxiae* verbum pro
 noxa

¹² *Noxiam proprie maleficium esse.*] Defensor non satis distincte videtur exsequi discrimen et varias significationes *noxae* et *noxiae*, de quibus pluribus egerunt Beroaldus et Loënsis *loc. dict.* Salmas. *de Mod. Vsur.* pag. 888. Menard. *ad Cicer. pro Rosc. Amer. Cap. XXII.* Gronou. *ad Senec. Troad. v. 403.* Sanctius in *Mineru. l. d.* et ibi Clar. Perizon. Summa huc redit: *noxa* est et culpa, et damnum, et poena: *noxia*, culpa, et nonnumquam damnum, vitiumue. Loca scriptorum, quae hoc discrimen ostendunt, apud eosdem legi possunt.

noxam positum esse quis comminiscatur. *At enim*, inquit Laurentius, *imperite Tribonianus scripsit, noxam esse corpus quod punitur, cum idem ipse dicat, corpus dedi noxae: neque enim corpus deditur corpori, aut corpus sibi.* Quod etiam a Franc. ¹³ Hotomano in illum locum Institutionum rideri video, *quasi falsum et nugatorium, et ab illo animali* (sic enim loquitur Tribonianum intelligens) *linguae Latinae imperitissimo, confictum.* Videamus tamen num ab illorum impetu Tribonianus aliqua ratione defendi possit. Primum omnium satis constat, fuisse aliquam inter *noxam* et *noxiam* differentiam, cum Grammatici adnotent *noxam* pro *noxia* poni: idemque nostri confirmant, ut cum dicunt, *noxam sarcire, in noxam dedere, noxa caput sequitur*, et similia l. 1. §. cum arietes. ii. in fin. et §. seq. D. si quadr. paup. fec. dic. et *noxae dedere* saepe dicatur, *noxiae dedere* non usquam. *Noxam* autem non solum damnum significare, sed et corpus ipsum quod nocuit, apparet ex illo Edicti Praetorii loco ¹⁴ in l. 1. in fin. princ. D. de His qui deiec. vel effud. si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiiciam, **AVT NOXAM DEDERE,**

¹³ Hotomano.] Tribonianum etiam Loënsis, Sanctius, et Salmas. l. d. erroris arguunt.

¹⁴ In l. 1. in fin.] Idem ex hac lege docent Ant. Augustin. de Legib. XII. Tab. §. 39. et Cuiac. ad Rubric. Instit. de Noxal. actionib. Addunt alii l. 20. §. 5. ff. de Hered. petit. tamdiu quis habet NOXAE DEDENDAE facultatem, quamdiu iudicati conveniatur, et l. 6. §. 1. ff. de Re indic. facultatem enim NOXAE DEDENDAE ex lege accipit.

DERE, vel vt alii Codices habent, VT NOXAM DEDERE LICEAT. Quo ex loco colligi dico posse, *noxam dedere*, non minus, quam *noxae dedere*. Et quidem ¹⁵ accusandi non generandi casu loquutos esse Decemviros apparet ex d. l. 1. D. si quadr. paup. fec. dic. vbi sic Vlpianus: Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur actio ex Leg. XII. Tab. descendit, quae lex voluit aut dari id quod nocuit, id est, id animal quod noxiam commisit, aut aestimationem noxae offerre. Quo etiam pertinet locus ille Plinii lib. XVIII. cap. 3. Frugem aratro ¹⁶ quaesitam nocte pauisse ac secuisse puberi XII. Tab. capitale erat, suspensumque Cereri necari iubebant, grauius quam in homicidio conuictum. Impubem Praetoris arbitratu verberari, ¹⁷ noxiamue, duplionemue decerni. Alioqui non video quomodo impubes noxia decerni potuerit, nisi noxia non minus quam noxa esset corpus ipsum, quod nocuit: sicut enim noxa non minus quam noxia pro peccato ponitur l. si a substituto. 45. §. 1. D. de Legat. 1. l. 4. in princ. de Noxal. action. et l. is qui. 32. eod. vnde illud Festi, noxa ponitur

¹⁵ Accusandi.] Ex hoc loco velle colligere in XII. Tab. scriptum fuisse, *noxam dato*, nihil est aliud quam hariolari. Nec inanibus coniecturis, sed testimoniis idoneorum scriptorum ex antiquitate, probanda fuerat haec significatio vocis *noxa*.

¹⁶ Quaesitam.] Legitur: *quaesitam furtim noctu pauisse*.

¹⁷ Noxiamue.] Vulgatae Editiones Plinii exhibent, *noxamue duplinonemue*, in MSS. esse *noxiam*, et *noxiamue* notant ad marginem Plinii, et adfirmat Fulu. Vrsinus in libro de Legib. Rom. Neutra lectio cum commodam sententiam habeat. Fuluius et Lipsius legunt, *noxaeue duplionem decerni*: Raeuardus Cap. XXV. ad Leg. XII. Tab. *noxiamue duplione decerni*. Itaque etiam in hoc loco parum praesidii habet Defensor.

ponitur pro peccato aut pro peccati poena; ita et noxiam perinde atque noxam pro corpore ipso quod nocuit, positum fuisse consentaneum est. Fateor igitur, *dedere noxae*,¹⁸ praecisam esse locutionem, ut subaudiatur, *nomine*, vel *caussa*, vel *gratia*: eumque loquendi modum vsitatum esse non solum aliis Latinitatis authoribus, sed et **21** Consultis nostris, qui cum dicunt, *Damni infecti promittere*, *Legatorum satisfacere*, *Rei seruandae possidere*, subaudiunt *gratia*, vel *nomine*. At cum dicimus *dedere* vel *dare noxam*, non possumus aliter quam Vlpianus ipse interpretari, id est, id quod nocuit; nempe animal, corpus, seruum, qui deliquit, et noxiam commisit. Caeterum affirmare locum illum Edicti Praetorii in *l. 1. D. de His qui deiec. vel effud.* corruptum esse, et contra Codicum omnium fidem legere, *noxae dedere*, temerarium iudico: cum, ut dixi, ex Vlpiano appareat, accusandi non generandi casu loquutos fuisse Decemuiros, et Plinius ipse *noxiam decerni* dixerit.

B 2

dixerit.

¹⁸ *Praecisam.*] Ita etiam Hotom. ad *Instit. de Noxal. action.* Cuiac. *ibid.* *noxae dedere*, id est, *noxae nomine*, pro *noxa*, pro *maleficio*. Ant. Augustin. *l. d. noxae dedere dicitur*, id est, *ultioni praebere*: vel *noxae*, id est, *damni causa*. Graecorum imitatione. Hoc tamen non placet Salmasio de *Modo Vsur.* pag. 888. qui ait, praecisam illam locutionem posse admitti, nisi Iurisconsulti dicerent *in noxam dare*, non solum *noxae dare*, et ideo in utraque phrasi *noxam* nihil aliud esse, quam poenam. Mihi nihil videtur obitare, quo minus varia significatio, quae est in voce *noxa*, cum ea vel sola ponitur, vel aliis verbis adiungitur, etiam in phrasi *dedere noxae* esse possit. Nam et ob *noxam dedere* Latini dicunt, Liu. lib. XXI. cap. 30. indignatos deinde, quod quicumque Saguntum obsedissent, velut ob *noxam* sibi *dedi* postularet Pop. Rom. i. e. ob culpam, maleficio, vel damnum datum.

dixerit. Itaque quamuis ille versus XII. Tab. ita uti descripsi, ab iis qui Legum illarum fragmenta collegerunt, recitetur; tamen si mihi non minus quam illis diuinare liceret, libens ita legerem: *Si quadrupes pauperiem fecisse, quidue in alieno depastus esse dicetur, dominus aut noxam dato, aut noxae aestimationem offero.* Vt Vlpianus verbi iam defueti nouitatem fugerit, et pro *dari noxam*, subiecerit *dari id quod nocuit*. Quamuis autem Hotomano concederemus locum illum Edicti Praetorii a Triboniano deprauatum esse, neque aliter vnquam dici licuisse, quam *noxae dedere*, praecisa locutione: fieri tamen posset, vt dediti illi serui, i. e. qui noxae dediti fuerant, aut obnoxii, i. e. noxis non soluti, et qui noxias commiserant, *noxae* et ipsi vocarentur. Sicut et apud Plautum caeterosque Comicos seruus nequam saepe ¹⁹ *cruce, mastigia, scelus*, vocatur. Sed et seruus sic *noxa* vocari potuit, vt noxam ipsius serui, i. e. pretium et aestimationem dixit Vlpianus in *l. inde Neratius. 23. §. sed et si. 4. D. ad Leg. Aquil.* Ut sit, non temere est, quod Tribonianus hanc differentiam statuit, vt *noxa* sit

¹⁹ *Cruce.*] Cuiac. ad §. 1. *Instit. de Noxal. act. noxa veteribus pro reo ipso, vt crimen, carcer, metallum.* add. Alciat. et Alber. Gentil. ad. *l. 238. §. ult. D. de V. S. Douf. Fil. ad Propert. Cap. XII.* Vt autem concedatur, noxam ea ratione non absurde dici pro eo, qui nocuit, tamen existimo rectius facturos fuisse eos, qui Institutiones composuerunt, si eo loco, quo exponendum erat, quid esset, *hominem noxae dedere*, de quo in *fin. princ. d. Tit. egerant*, propriam potius huius vocabuli significationem, eamque, quae in phrasi *noxae dedere* locum habere posset, quam impropriam et translata[m] tradidissent.

fit corpus quod nocuit, *noxia* ipsum maleficium. Neque mihi fit verisimile tam impudentem futurum, ut homo Graecus Latinae linguae noua iura et significata sine probabili aliquo veterum testimonio obtruderet, maxime cum idem videamus a Theophilo Antecessore (qui sane Triboniano non paulo doctior et accuratior fuit) in sua *paraphrasi Institutionum* confirmari.

VALLA CAP. XXXVII.

23

In eundem de Testamento.

Testamentum, idem *Lib. II. Instit. Tit. 10.* inquit, *ex eo appellatur, quod testatio mentis est.* Quae diffinitio quorundam Iurisperitorum fuit: quos si iuste A. Gellius *Lib. VI. cap. 12.* coarguit, quanto ego iustius hunc arguere possum, qui explosam atque derisam etymologiam inculcat? Nam cur a *mente* potius dicitur, quam a *mento*, vel *menta*? quia nihil ad hanc significationem *mentum*, *mentane* facit, inquires. Quid ergo *mens* ad *armentum*, ad *salsamentum*, ad *ornamentum*, ad *condimentum*, ad *armamentum*, ad *pauimentum*, ad *caementum*, ad *calceamentum*, ad *vestimentum*, et huiusmodi infinita? Nec minus inepta videtur mihi haec etymologia, quam illa apud Donatum, apud Seruium, apud Isidorum: *Oratio dicta est quasi oris ratio.* Quid *aratio* est? quid *denoratio*? quid *triturationis*? quid *operatio*? quid mille huiusmodi? nunquid in his *ratio* est? an talia sunt, qualia caetera a supinis profecta, *satio*,
B 3
potatio,

potatio, messio, lectio? Quid? non etiam a *supino* *ratio* venit, *reor ratum ratio*, sicut ab *oratum oratio*? eo magis, quod secundam syllabam bis accipi vult, quasi dicatur *ori ratio*, et non *oratio*. Non est ergo vera etymologia haec: neque a
 24 *mente*, neque a *mento*, neque a *menta*: sed potius haec nomina assumunt *tum* syllabam, cum exirent antea in *men*, ut *vestimen*, *calceamen*, *munimen*, *lenimen*, *nutrimen*, *spiramen*, *medicamen*, *velamen*: quibus adiecta *tum*, fit *munimentum*, *medicamentum*, *vestimentum*, *velamentum*, *calceamentum*: ita *testamen*, addita syllaba *tum*, fit *testamentum*. Quod si a *mente* descenderet *testamentum*, *testamentia* diceremus, quemadmodum *dementia* et *amentia*. Nihil magis habet ridiculum haec, de qua loquimur, scientia, quam etymologiam, in qua ipse quoque Varro et lusit et lusus est.

ALCIATVS AD CAP. XXXVII.

Iustinianum irridet, qui *testamentum* dixerit *Instit. de Testam. ordin. in princ. testationem mentis esse*, auctoritateque A. Gellii *lib. VI. cap. 12.* nititur: alioqui et *ornamentum*, *vestimentum*, *pauimentum*, idque genus similia a *mente* deducerentur. Quod argumentum diluit Viglius *lib. II. Institut. sub Tit. de Testam. ordin.* optima sane ratione, aitque Seruium Sulpitium et Iustinianum non etymologiam tradere, sed tantum ad similem vocem alludere voluisse. Quae sententia plurimis eruditissimis viris probata est. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasiam, Rhetores parison habent, solumque in ea nominis conformitas spectatur; quod et Fabium Quintilianum non latuit, cum non ad originem vocis, sed ad soni similitudinem referatur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quod veritatem etiam respicit: in *testamentis* enim mens potissimum dominatur.

Cum optime reprehenderit Iustinianum Laur. Valla, non tamen ab eius defensione Alciatum deterruit. Sic enim respondet: *Non etymologiam ibi ab Imperatore, sed allusionem adduci, cet.* Haec sane quam facile cordato lectori persuasura sint, Iustinianum non etymologiam, sed allusionem spectasse, si diiudicent, qui rhetoricos colores vel Imperatori, vel Triboniano in mentem venire potuisse credituri sunt. Mihi quidem videtur, qui *stipulationem* a *stipite* (quod Latinis auribus est prorsus inauditum) deduxerit, non hic oratorium ornatum quaesisse, sed ipsam originem, seu etymologiam spectasse: praesertim quod Iustinianus, (1) abdomini verius quam administrando imperio natus, huiusmodi paronomasias ne per somnium quidem nouit vnquam: Tribonianus autem lucri quam verborum proprietatis studiosior fuit, cui supra quam credi potest intentus, ut summus Poëta testatur, *fixit leges pretio atque refixit*, non patriam, sed se ipsum auro, si emptorem inuenisset, venditurus. Fuerunt qui et Iustinianum post Alciatum tutari conati sint: sed eodem redeunt, ac testamentum ita deducunt, ut Vallae verbis nihil addant. Porro autem quod Varronem in etymologia et lusisse, et lusum fuisse Valla subdidit, ad illa referendum est, quae de eo *lib. I. Noct. Attic. cap. 18.* scribit Gellius, cuius haec sunt verba: (2) *In XIV. Rerum diuinarum libro M. Varro doctissimum tunc ciuitatis hominem L. Laelium errasse ostendit, quod vocabulum Graecum vetus traductum in linguam Rom. pro meraco, et quasi a se primitus Latine factum esset, resoluit in voces Latinas, ratione etymologica falsa.* Verba ipsa super ea re Varronis posuimus: *In quo Laelius noster literis ornatissimus memoria nostra errauit*

B 4

ali-

26

[1 *Abdomini.*] Hoc crimine Iustinianum falso accusari existimo. Neque enim, si verum esset, taciturus fuisset Procopius, qui eum in *Α'νεδότοις* describit tamquam monstrum nulla virtute redemptum a vitiis. Is autem gulae ventrique deditum fuisse Iustinianum non modo non commemorat, sed contra *pag. 62. Ed. Alem.* semper cibum potumque intra satietatem sumsisse scribit. Nec

Alemannus, qui studiose omnia conquisiuit, quae ad vituperationem huius Principis pertinent, quidquam protulit, quod huic criminationi fidem faciat. De Triboniani auaritia et nundinatione legum est apud Suidam et Procopio de *Bell. Persic.*

[2 *In XIV.*] Quaedam aliter leguntur in recentioribus Editionibus.

aliquoties, nam aliquot verborum antiquorum Graecorum, perinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. Non enim leporem dicimus (ut ait) quod est leuipes, sed quod est vocabulum antiquum Graecum, multa enim vetera illorum ignorantur, quod pro iis aliis nunc vocabulis utuntur: et illorum esse plerique ignorant Graecum, quod nunc nominant ἑλλήνα: puteum esse, quod vocent φρέαρ: leporem, quod λαγῶν dicunt. In quo non modo Laeli ingenium non reprehendo, sed industriam laudo. Successum enim fortuna, experientiam laus sequitur. Haec Varro in priore libro scripsit, de ratione vocabulorum scitissime, de usu utriusque linguae peritissime, de ipso Laelio clementissime. Sed in posteriore eiusdem libri parte dicit furem ex eo dictum, quod veteres Romani furuum atrum appellauerint, et fures per noctem, quae atra sit, facilius furentur. Nonne sic videtur Varro de fure errasse, tanquam Laelius de lepore? Nam quod Graecis nunc κλέπτης dicitur, antiquiore Graeca Lingua φῶρ est dictum: hinc per affinitatem literarum, qui φῶρ Graece est, Latine fur. Sed ea res fugeritne tunc Varronis memoriam, an contra aptius et cohaerentius putavit, furem a furuo, id est, nigro appellari, in hac re de viro tam excellentis doctrinae non meum iudicium est. Haec Gellius. Tamen si non desint, qui furem a ferendo dictum affirmarint, ut (3) Paulus Iurisc. existimat.

3 Paulus.] l. i. princ D. huius vocabuli originatione Furt. ubi plures adfert nes.

DEFENSOR AD CAP. XXXVII.

Hic vero quid habes, Laurenti, in quo Tribonianum reprehendas, quod non ab Agellio sumpseris? Libet tamen non tam Tribonianum, quam Seruium Sulpitium, et aduersus ¹ Agellium, et aduersus te ipsum defendere. An vero censes claris-

1 Agellium.] Et tamen, si rem spectes, idem dicit, quod Gellius: nam nec ostendere potest testamentum esse verbum duplex, quod a Sulpicio traditum recte negant Gellius et Valla, et ipse fateri cogitur etymologiam illam concinnam magis esse, quam veram. Eadem est sententia Cuiacii XI. Observ. 37. Hotomani, et aliorum doctorum Iuris interpretum.

clarissimum illum Iureconsultum, cum *testamentum* duplex esse verbum scripsit a *mentis contestatione* compositum, ignorasse (*mentum*) illud productionem esse vocabuli et additamentum quoddam, quod nihilo magis a *mente* deductum sit, quam in *calciamentum* aut *paludamentum* postremae syllabae? Aut tu putas, Agelli, C. Trebatium, cui ² Cicero Iuris civilis cognitionis palmam tribuit, tam linguae Romanae imperitum fuisse, ut *Sacellum* a *Sacro* deminutum esse nesciverit, licet ex duobus verbis ³ *sacri* et *cellae* compositum esse scripserit, quasi *sacram cellam*? ⁴ Luserunt scilicet in iis *ἐτυμολογίαις* proponendis, et ingenio suo indulserunt, quod omnibus fere, qui verborum origines consectantur, permissum videmus. Sic enim et ⁵ M. Varro, Romanorum omnium doctissimus, *aeditum* a *tuendis aedibus* deriuat: cum tamen aliis locis (nempe *lib. II. de Lingua Latina*, vel, ut Agellius *lib. XII. cap. 10.* citat, *de Latino sermone*, et ⁶ *lib. I. de Re Rust.*)

28

B 5

aediti-

² Cicero.] VII. Famil. 5. et seqq.

³ Sacri.] apud Gell. VI. Noct. Att. 12.

⁴ Luserunt.] De etymologiis Iurisconsultorum vid. Cuiac. loc. d. Mag. Miscellan. IV. 1. Menag. Amoen. Iur. Ciu. Cap. XXXIX.

⁵ M. Varro.] Lib. VI. de Lingua Lat. pag. 68. Ed. Dordr.

⁶ Lib. I. de Re rust.] Cap. 2. in princ. Nec tamen Varro, cum *aeditumus*, vel *aeditimus*, dicendum potius censet, quam *aedituus*, negat hoc esse a *tueor*; sed de scriptura tantum, vel pronunciatione, agit, non de etymo, de quo *lib. VI. de Ling. Lat.* pag. 68. ita scribit: a quo (nimirum: *tuendo* ac *tutela*) quidam dicunt illum, qui curat aedeis sacras, *aeditum*, non *aeditumum*. Sed tamen hoc ipsum ab eadem profectum est origine. Varronis etymologiam reuocant Anton. Augustinus ad Festum

aeditimum potius quam *aedituum* dicendum censet, quod alterum sit recenti nouitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum. Et Vlp. in l. 2. §. appellata. 2. D. de Reb. cred. appellata est, inquit, *mutui datio ex eo, quod de meo tuum fiat*: cum tamen certum sit, *tuum*, illud in *mutuo* nihilo magis ad *ἐτυμω* pertinere, quam *tuus* in *aedituus*: sed si Grammaticorum derivationem spectemus, simpliciter dicendum esse *aedituum* ab *aedibus* dici, et *mutui* mutuandique verba ⁷ a *mutando*, quod permutationis quoddam genus contrahatur. Verum tantum abest ut reprehendi sint, quin laudandos potius arbitror, quod tale quid excogitarint, quo rei significatum non solum exprimeretur, sed et a verbo ipso quodammodo ductum videretur. Nam et ad memoriam facit haec deductio, quae proposito statim nomine sese offert, et ad rei ipsius definitionem

v. *aedituus*, Vossius in *Etymolog. h. v.* et Clar. Perizonius ad *Sanct. Minerv. Lib. IV. cap. 17.* At probat Vir magnus Ioh. Fr. Gronovius ad *Gell. VII. 1.* eo quod Lucretius *Lib. VI. v. 1273.* pro *aedituis aedituentes* dicit: inde enim apparet hunc quoque existimasse, posteriorem partem compositi in hac voce esse a *tueor*. Eandem etiam Paulus l. 1. §. 2. ff. de *Tutel.* et Imperator. §. 2. *Instit. eod.* sequuntur. Sed hos quoque, verum alia ratione, reprehendit Vltirius ad *Gratii Cyneget. v. 346.* nam errare eos ait, qui putent tutorem dici a *tuen-do*, quasi defensorem, et *tueri* aedes idem esse, quod defendere, cum in his *tueri* sit inspicere, non defendere. Hoc acumen non satis capio: nam qui inspicendae alicui rei praepositus est, is utique plerumque etiam defendere eam debet. De tutore certe hoc negari non potest.

[⁷ *A mutando.*] Ita Cuiac. loc. d. At Varro *Lib. IV. de Ling. Lat. pag. 42.* Si datur, quod reddatur, *mutuum*: quod Siculi *μότεν*. Hoc placet Salmasio de *Vsur. p. 35.* et Voss. in *Etymolog.*

nem aditum parat. Igitur hae Seruii Sulpitii in *testamento*, C. Trebatii in *facello*, M. Varronis in *aedituo*, et Vlpiani in *mutuo* non tam *ἐτυμολογίαι* sunt, i. e. verbum de verbo, veriloquia, aut notationes ex vi nominis ductae, quam allusiones ad verbi *ἔτυμον*, in quo multa ingeniosis hominibus permixta debent esse, maxime cum ad verbi vim et sensum percipiendum conducunt. Has autem siue allusiones, siue etymologias, longe aequiore animo feret, quisquis multas alias non paulo alieniores, et, si dicere licet, ridiculas legerit apud Quintilianum *lib. I. cap. 6.* et ipsum M. Varronem in *libris de Lingua Latina*. Quin etiam locos in quibus eae traduntur diligenter animaduertendos censeo. Nam cum Sulpitius *libro de Testamentis secundo* hanc testamenti compositionem scriptam reliquerit, credibile est eum ad docendi rationem inuentum hoc suum accommodasse: vt quia *testimonium* non minus quam *testamentum* a *testando* deduci posset; *testa-* 30
mentum a *mentis testatione* compositum esse diceret, vt esset *mentis*, i. e. iudicii ac voluntatis *testatio*, scilicet de eo, quod quis post mortem suam de bonis suis fieri vellet. Viden, o Valla, quam faciat hoc inuentum ad verbi vim et effectum penitus exprimendum? Vnde confirmatur, quod idem Fabius *loco citato* scripsit, in *definitionibus assignari etymologiae locum*, et *lib. VII. cap. 3.* *maximum usum eius esse in approbando refellendoue sine propriorum ac differentium*. Nam definitiones a propriis et differentibus plerumque
peti

peti cuius est cognitum. Rursus idem Seruius cum Mancini causam defenderet, eumque postliminio redisse probare vellet, in *postliminio* nihil esse notandum, nisi, *post*, dicebat (*liminium*) illud productionem esse verbi volebat, neque in *postliminio* plus inesse aut ad verbi notam facere, quam in *finitimo*, *legitimo*, *aeditimo*, *timum*, aut in *meditullio*, *tullium*; causae scilicet suae contra Iuris et etymologiae rationem seruiens. Contra vero Scaevola P. Fil. disputabat, et iunctum esse verbum dicebat, ut sit in eo *post*, et *limen*, quod et verius est. §. *si ab hostibus*. 5. *Instit.* Quib. mod. *ius patr. pot. solu.* 8 l. *postliminium*. 19. §. *ult.* D. 31 *de Captiu. et postlim. reu.* M. autem Cicero 9 in *Topicis*, quo loco hanc Sulpitii et Scaevolae controuersiam recitat, acute disputat, licet verior sit Scaevolae notatio, et postliminio non redierit Mancinus, tamen ciuem eum Romanum mansisse: quia scilicet deditus dici non possit, qui non fuerit ab hostibus receptus. Nam neque deditionem neque donationem sine acceptione intelligi posse. Quod ideo interserui, quia locum illum 10 *Partitionum* Ciceronis non satis intellexisse Valla videtur. Verum ut ad etymologias reuertamur: luserit sane in iis M. Varro, et vicissim

8 l. *Postliminium*.] In hac nihil reperio, quod ad etymologiam huius vocis pertineat.

9 *In Topicis*.] *Cap. VIII.* Cum Scaevola sentiunt Scaliger *ad Festum v. Postliminium*, et Salmas. *ad Ius Att. et Rom. Cap. XXVI.*

10 *Partitionum*.] Hoc quid sibi velit non intelligo: nam Cicero in *Partitionibus Oratoriis* de postliminio non agit. Nec Vallae locum, ad quem hic respicit, inuenio.

sim a quibusdem lusus sit, non ideo tamen ridiculae, non ineptae dici debent: cum et acumen ingenii ostendant, et rem ob oculos ponant. Hic vero noster magno sane ingenio: *Si a mente*, inquit, *testamentum duceretur, testamentia potius dicendum esset, quemadmodum dementia dicimus et amentia.* Quasi vero verbi nota idem sit atque Grammatica deductio aut inflexio. An vero tu ¹¹ M. Tullium ignorasse credis, *Fidei*, nomen simplex esse, non compositum? licet scripserit *appellatam esse fidem, quia fiat quod dictum est.* Imo illa *περοφάσει* utitur, licet alicui durius id 32 *videri possit, id se tamen eo facere ut Stoicos imitetur, qui studiose exquirunt unde verba ducta sint: neque id expresse affirmat, sed credamus inquit. Vnde lib. II. Offic. cap. 9. neglecto illo ἐτύμω iustis et fidis hominibus ita fidem haberi dicit, si nulla sit in his fraudis iniuriaeque suspicio. Rursum: an tu Donatum aut Seruium Grammaticum eius artis, quam profiterentur, tam ignaros fuisse censes, aut ipsum etiam Isidorum, ut nescierint verba haec ita flecti debere, reor, ratum, ratio: oro, oravi, oratio? Ideoque si Grammaticam tantum inflexionem spectemus, nihil ad haec facere, rationem. Quid igitur sibi volunt, cum tradunt orationem dictam esse quasi oris rationem? Eodem sane respexerunt quo et Paulus noster, qui in l. Senatus. 35. §. 1. ¹² *D. de Mor-**

¹¹ M. Tullium.] Lib. I. Offic. cap. 7.

¹² D. de Mortis.] In Edd. Gothofredi hic Titulus inscribitur de Mortis causa donationibus et captionibus, et legitur in leg. d. quasi dono datum, rapta a Graeco.

tis caus. capion. Donatio, inquit, dicta est a dono quasi doni datio, raptum a Graeco, nam hi dicunt δῶρον καὶ δαρεῖσθαι. Viden eum in flexione *donum* solum spectare (quod a *donando* derivat Labeo *l. inter donum. 194. D. de Verb. Sign.* in ἐρύμῳ siue allusione *doni dationem* ponere? Obrepsit igitur iis, sicut de Servio et Trebatio loquitur Agellius, etymologiae ipsius concinnitas, quam licet ille falsam dicat, non tamen contumeliose, ut tu, ineptam et ridiculam appellat, sed tanquam non inconcinnam admittit. Itaque finem huic tuae reprehensioni faciam, si prius, quod tu de Isidoro dicis, quem indoctorum omnium arrogantissimum vocas, qui cum nihil sciat, omnia praecipit, id in te torsero, et te doctorum omnium arrogantissimum nominauero.

VALLA CAP. XXXVIII.

In Iurisconsultos de Mulier.

Mulieris appellatione (¹ Caius inquit) *etiam virgo viripotens continetur.* ² Vlpianus autem quodam loco ita ait: *Quod si ego me virginem emere putarem; cum esset mulier, emptio non valebit.* Hic mulierem appellat, quae virgo non est; ille etiam quae virgo est. Et Vlpiani quidem locutio recta est ³ Ciceronis testimonio: qui obiur-

¹ Caius.] ff. lib. 50. tit. 16. cap. 13. C.

² Vlpianus.] l. 11. §. 1. D. de Contr. empt.

³ Ciceronis.] Quintil. Lib. VI. cap. 4. C. In Ed. Obrecht. est cap. 3. aliae Ed. cap. 3. et 4. coniungunt. Apud Quintilianum autem *Popilia* scribitur. Bosius ad Cicer. XII. ad Attic. 32. *Publiliae* nomen fuisse putat.

obiurgantibus quod sexagenarius Pompiliam virginem duxisset, *cras mulier erit*, inquit. Sed Caii quoque definitio locum habet aliquando: ut si quis videns decem foeminas, quarum aliqua virgo 34 sit, aetate tamen, qua mulier esse possit, dicat, vidi decem mulieres. Quo modo etiam ⁴ in Euang. dicitur: *Quid mihi et tibi est mulier?* Sed ex Graeco sumptum est *ἡλυσ* vel *γυνή*, quo significatur vel *foemina*, vel *mulier*. Idem quoque ⁵ Vlpianus inquit: *mulierem ita arctam ut mulier fieri non possit, sanam non videri constat.* Eandem dixit et *mulierem* et *non mulierem*: primum pro ea quae est foemina, secundum pro corrupta.

⁴ In Euang.] Ioan. cap. 2. C.

⁵ Vlpianus.] l. 14. §. 7. D. de Aedil. Ed.

ALCIATVS AD CAP. XXXVIII.

Negare videtur *mulieris* appellatione virginem contineri, quod Caius l. *mulieris* 13. D. de Verb. sign. affirmauerat. At ego idem aio cum ad sexum haec vox refertur; quandoquidem nec etymologia repugnat, cum (1) Lactantio auctore a *mollitie mulier* dicatur.

1 Lactantio.] Cap. XII. de Opific. Dei, e Varrone.

FLORIDVS AD CAP. XXXVIII.

Haec Vallae verba si vera sunt, Caii sententia improbanda erit. Alciatus tamen absque aliquo autore idem ait: cum ad sexum haec vox referatur, quandoquidem nec etymologia repugnat, et Lactantio teste a *mollitie mulier* dicitur. Et (1) alibi eiusdem Caii verba declarans, *mulieris* appellatione ita virginem viripotentem contineri censet, si verba proprie accipiantur: alioquin ex lata interpretatione etiam non viripotentem mulierem 35 esse, nimirum quia muliebris est sexus, nec refragatur etymologia.

Et

1 Alibi,] ad l. 13. D. de Verb. sign.

Et paulo post: sane, inquit, si foeminam empturo venditor dixerit non esse mulierem, de corrupta intelligimus: nec enim de sexu verisimile est tunc esse dubitatum. Et M. Cicero cum obiurgaretur, quod virginem senex uxorem duxisset, Cras, inquit, mulierem reddam. Quibus in locis cum nullam adducat pro Iureconsulto rationem, nisi quod a mollitie mulier dicatur, Valiam nihilominus infectatur, quem ego ex Ciceronis Plautique verbis recte sensisse ostendam, quum ille in (1) *tertia Verrina* sic scribat: *Atque ut eum suae libidines flagitiose facere admonuerant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, ut videant, et inuestigent, ecquae virgo sit aut mulier digna, quamobrem iste Lampfasi diutius commoraretur.* Quis nescit, aut coniunctionem inter diuersa semper poni solere? quod si mulier virginem comprehendit, quid opus erat, aut virginem, a M. Tullio dici? nonne satis erat, ecquae mulier sit digna, quamobrem iste Lampfasi diutius commoraretur? Et (2) inferius idem Cicero, *Imitatus esses*, ait, illum ipsum C. Voconium, qui lege sua haereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri. Sanxit in posterum, qui post eos Censores census esset, ne quis haeredem virginem, neue mulierem faceret. Quorsum illa verba, Ne quis haeredem virginem, cum mulierem esset subiuncturus, si mulieris appellatione virgo etiam continetur? Plautus vero in *Persa* III. I. 37. sic:

*Virgo atque mulier nulla erit, quin sit mala,
Quae praeter sapiet, quam placet parentibus.
Virgo atque mulier nulla erit, quin sit mala
Quae reticet, si quid fieri peruerse videt.*

Cui igitur magis sit credendum, Ciceronine ac Plauto, an vni Caio, cui etiam aduersatur Vlpianus, candidi iudices interpretabuntur.

1 *Tertia Verr.] Sine lib. I.*
in Verr. cap. 24.

2 *Inferius.] Cap. 42. ibid.*

DEFENSOR AD CAP. XXXVIII.

Nempe hoc loco Caium et Vlpianum contraria locutos esse ostendere voluisti: imo vero Vlpianum in *mulieris* significatione sibi ipsi non
36 constare. Nam quod ex Caio profers¹ Vlpiani
est

1 *Vlpiani.]* Interpretes quidam norant in Valg. inscriptionem hanc esse, *Gaius lib. 7. ad Edictum Praeueiale*; in Florent. Idem. scil. Vlpianus, cuius est lex praecedens.

est in *l. mulieris. 13. D. de Verb. sign.* Verum hoc reprehensionem non meretur, sed commodam recipit interpretationem. Quis enim non videt *mulieris* appellatione generaliter ² omnes foeminini sexus personas comprehendi *l. argumento. 25. §. muliebri. 9. D. de Aur. et arg. leg. et d. l. mulieris.* Vnde mulieribus legatis etiam virgines continebuntur *l. servis. 81. D. de Legat. 3.* de quo pluribus Tertullianus differuit in tractatu *de Virginibus velandis.* At cum virgini nomen illud opponitur, non alia quam corrupta intelligi potest *l. alioquin. 11. D. de Contrah. empt. l. ex empto. 11. §. si quis virginem. 5. D. de Action. empt.* Cic. *Verrina III.* negotium dat illis suis comitibus, ut videant et inuestigent, *ecquae virgo 37 sit aut mulier digna, quamobrem iste Lampfacci diutius commoretur.* Et postea: Qui lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri. Vnde etiam consuetudo inualuit, vel teste ³ Ser-

² Omnes] Hac responsione satis videtur occurri censuris Vallae et Floridi, quae procul dubio inanes sunt: est enim certum multa esse apud scriptores veteres loca, in quibus nomine *mulierum* etiam *virgines* comprehenduntur, ut vel ex hoc vno apud Cicer. II. de Legib. 12. patet: *Ei colendae virgines praesint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, et sentiant mulieres in natura foeminarum omnem castitatem pati.* Nec tamen ita tollitur omnis difficultas, quae est in verbis Vlpiani in *d. l. 13. de V. S.* Nam si ea de sexu intelligenda sunt, quaeri potest, cur ergo ab appellatione mulierum excludat virgines nondum viripotentes, quae vtrique etiam muliebri sexus sunt. Verum non tam ad sexum respexit, quam ad alium articulum Iuris; nimirum, ut vult Cuiacius ad *b. l. ad Edictum, Si mulier ventris nomine calumniae causa in possessionem missa esse dicetur.* Alii Interpretes alio referunt.

³ Servio in *II. Aeneid.* ut *nuptae mulieres, innuptae virgines* appellarentur, quas et vulgus nostrum *filiarum foeminarumque* appellatione discernit. Verum id tibi minime nouum, Laurenti, videretur, si frequenti Digestorum lectioni diutius assueuisses: obseruasses enim in plerisque Iuris partibus verborum duplicem significationem, generalem vnā, alteram specialem: adeoque generale illud in speciale nominis eiusdem subdiuidi: ut si quis mulieres omnes subpartiat in virgines et mulieres. Praeterea quam oscitanter haec descriperis apparet ex eo, quod Vlpianum ita loquentem inducis: *quod si ego me virginem emere putarem, cum esset mulier, emptio non valebit.* Cum contra scripserit, *valebit emptio d. l. alioquin. 11. §. 1. D. de Contrah. empt.* licet ex empto competat actio ad resoluendam emptionem, si sciens venditor errare emptorem passus sit *d. l. 11. §. 5. D. de Action. empt.* Itemque in 38 eo, quod ⁴ *Marcum* pro *Martiano* nominasti auctorem *l. munus 214. de Verb. sign.* Caeterum quod hic Vlpianum notat, *qui mulierem ita arctam, ut mulier fieri non possit, sanam non videri* scripserit, in eo illum ⁵ excusare nolo. Idque tanquam

³ Servio] Est in XI. Aen. 687. Varias vocis *mulier* significationes enumerat Grotius in *Flor. spars. ad l. 13. de V. S.*

⁴ Marcum] Hoc pertinet ad cap. seq. ubi in Cantabr. recte editur *Martianus*. In aliis Edd. id typographorum vitium esse ex eo potuerat animadvertere, quod in iisdem paulo ante eod. cap. recte legitur *Martianus*.

⁵ Excusare nolo] Hoc tamen non tanti erat, ut propterea deferendum fuerit *vadimonium*, et quod Defensori nostro incom-

tanquam obscure atque etiam incommode dictum ad eum locum notaueram, antequam in hanc tuam reprehensionem incidissem. Neque ego is sum, qui nostrorum errores, si quos admiserunt, mordicus tueri, aut ἀντινομίας omnes, quas imprudens Tribonianus in medio reliquit, conciliare velim. Ne tamen hoc nomine tibi nimis placeas, facile est cuius non maligno vel nimis tardo interpreti videre, *mulierem* in hoc Vlpiani responso priore quidem loco poni generali illa significatione, pro qualibet foemina, et, ut loquitur Tribonianus, muliebris sexus persona: posteriore vero pro corrupta et vitiata, quae iam virgo non est.

VALLA CAP. XXXIX.

39

In eosdem de Munus et Donum

Munus (Paulus inquit) *tribus modis dicitur: Uno donum, et inde munera dici dari, mittiue: Altero onus, quod cum remittitur, vacationem militiae munerisque praestat, inde immunitatem appellari. Tertio dicitur officium, unde munera militaria, et quosdam milites munifices vocari.*

C 2

Igitur

incommode, id aliis non ineleganter dictum esse videtur. Gothofred. ad h. l. Scip. Gentil. I. Parerg. 16. et Vossius V. Instit. Orat. 2. πλοκήν esse volunt. Grotius l. d. in hac locutione duas significationes vocis *mulier* mistas esse scribit, eam, qua pro virgine viripotente sumitur, et qua pro muliere virum passa, et ὀξύμωρον esse ait, ut in illo Virg. VII. Aen. 295. num capti potuere capi? Et apud Cicer. I. Catil. 8. cum tacent, clamant.

I Paulus] l. 18. ff. de Verb. sign.

Igitur et municipes dicti quod munera civilia capiant. ² *Idem alibi: municipes intelligendi sunt et ii, qui in eodem municipio nati sunt.* ³ *Vlpianus: Municipes quidem proprie appellantur muneris participes, recepti in ciuitatem ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusuue municipes dicimus suae cuiuscumque ciuitatis ciues, ut puta Campanos, Puteolanos.* ⁴ *Pomponius ita ait: Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, remque eorum imperio magistratus extra ordinem peruenit.* ⁵ *Martianus autem sic: Munus proprie est, quod necessario subimus lege, more, imperio eius, qui*
40 *iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quae nulla necessitate, iure, officio, sed sponte praestantur: quae si non praestantur, nulla reprehensio est: et si praestentur, plerumque laus inest. Sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunque munus id et donum accipiatur: at quod donum fuerit, id recte munus dicatur? Quomodo hi Iurisconsulti inter se conueniant, et an aliquid desit alicui horum, Accursius cum Bartolo Baldoque consultet, dumque mihi (ut more ipsorum loquamur) ambo tresue respondeant, affirmantque quod Martianus ait, donum esse speciem, munus vero genus: idemque contrarium esse*

verbis

² *Idem]* l. 228. D. eod.

³ *Vlpianus]* l. 1. §. 1. D. ad Municipal.

⁴ *Pomponius]* l. 239. §. 3. D. de Verb. sign.

⁵ *Martianus]* l. 214. D. eod.

verbis ⁶ Vlpiani dicentis: *Inter donum et munus hoc interest, quod inter genus et speciem. Nam genus esse donum ideo Labeo ait a donando dictum: munus speciem. Nam munus esse donum cum causa: ut puta natalium, nuptiarum.* Hic meam non interpono sententiam, ne illos triumuiros doceam contra me respondere. Quod si me utique sequi voluerint, respondeant neutrum verum dicere. Nam neque genus neque species in haec duo nomina cadit. *Et nullum mihi videtur donum sine causa esse.*

⁶ Vlpiani] l. 194. eod. In Edd. Gothofr. hic et in superioribus quaedam paullo aliter leguntur, quae annotare operae pretium non duxi.

ALCIATVS AD CAP. XXXIX.

41

Aduersari Martianum Vlpiano ait, quod ille *munus recte dici quodcunque donum sit*: hic *donum generis nomen, munus speciei* asseruerit. Sed difficillima non est resolutio, cum *munus* generaliter acceptum etiam officia et onera comprehendat, tum etiam quaecunque largitionem significet, siue cum causa, siue absque causa: at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirum est, eandem vocem et specialiter et generaliter accipi, ut in iurisdictione adoptioneque dicimus.

FLORIDVS AD CAP. XXXIX.

Horum minime quidem difficillimam resolutionem (nam difficilem propemodum fatetur) censet Alciatus, cum *munus* generaliter acceptum etiam officia et onera comprehendat, et quaecunque largitionem siue cum causa, siue absque causa significet. Nec enim est mirum eandem vocem specialiter accipi, ut in iurisdictione adoptioneque dicimus. Et alio loco ad l. 194. D. de Verb. sign. Vlpiani verba interpretans sic ait: *Quid inter munus et donum interesset non Iurisconsulti tantum, sed et Grammatici plerunque dubitauerunt: aliis opinantibus dona ad Deos pertinere, ut Servio et Donato: aliis ad homines etiam,*

quibus a potentiore donatur, ut cum pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Cornelio Frontoni placuit. Sed verior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiat, quam munus: esse enim munus, quod ex necessitate officii iustae aliqua causa praestatur: ut cum patrono donatur, qui nuptias contraxerit, vel qui filium sustulerit. Terent. in Phorm. I. 1. 5. nam herilem filium eius duxisse audio uxorem, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus ibid. v. 14. porro autem ferietur alio munere, ubi hera pepererit: porro autem alio, ubi erit puero natalis dies. Et inferius ibid. Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimavit, Iurisconsultosque insectatur, quod pugnantia simul scripsisse videantur. Sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur interesse inter haec verba hoc, quod inter genus et speciem, non aliud significat, quam sicut latior est generis quam speciei significatio, ita esse latiore doni notationem quam muneris: nec enim proprie donum genus est. Similiter et alibi scriptum est: plebs a populo differt, quod species a genere: quod videlicet latius populi nomen pertineat §. lex. 4. Instit. de Iure natur. Alibi quoque ad l. 214. D. de Verb. sign. Martiani definitionem enarrans ita inquit: Illud in praesentia omittendum non est, existimasse Vallam, Martianum hic Vlpiano aduersari l. inter donum. 194. de Verb. sign. quod ille tradit doni significationem latius quam muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem pertinere, donum sponte dari: rursus in hoc ventum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiat, cum ad onera officinae etiam pertinet, verum sit, non quodcunque munus donum esse: sed si pro largitione accipiat, tunc id significare, quod ex necessitate aliquis officii vel ex causa datur: nisi quod in hoc ex communi loquendi usu ventum est, ut qualiscunque largitio vel donum munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat. Hic ego omnia Alciati loca de reducendis in concordiam Iurisconsultorum scriptis, nisi me aliqua fugerunt, recensui. Quae tamen, quod ad rem faciat, nihil habent, meo iudicio. Cum enim donum speciem esse, munus vero genus scripserit Martianus, Vlpianus autem genus donum appellet, munus speciem; quomodo utraque definitio vera esse valeat, non intelligo. Nam friuola est illa ratio, eandem vocem et generaliter et specialiter posse capi, ut in iurisdictione adoptioneque dicimus. Enimuero ut adoptio et genus et species esse valeat, cum adoptionis species sit arrogatio, quisnam sanus arrogationem ut genus considerari posse affirmet, cuius sit species ipsa adoptio? Atqui non eam fuisse Iurisconsultorum sententiam praeclare apparet, cum eorum uterque ita vel munus vel donum esse dixerit: ut generalius hoc vel illud

illud habeatur, et vel muneris species donum vel doni munus dicamus: quorum vtrunque nec simul verum esse potest, nec aliquam habet adoptionis arrogationisque similitudinem: cum prae sensurus esset, qui vel arrogationem adoptionis genus assereret, ut adoptionis speciem arrogationem esse scimus. Sed quid verbis opus est? cum et ipse fateatur Alciatus, donum proprie genus non esse, contra Labeonem, et ei subscribentem Vlpianum. Similiter alibi scriptum esse idem Alciatus subiungit, plebem differre a populo, ut a genere speciem, quod latius populi nomen pertineat. Illud hic quaesivero, cum vere sit pronunciaturus, qui populum ut genus, plebem ut speciem considerari doceat: nonne impudenter aberraturus est, qui plebem ut genus, populum ut speciem capi posse contendat? non ita ista conuertuntur, quemadmodum diuersas Iureconsultorum sententias conuerti necesse est, si nunc nunc donum sub se quasi speciem, nunc donum munus continere recte dicamus. Neque illud Alciati commentum villo pacto mihi probatur, hoc significare scilicet interesse inter munus et donum, quod inter genus et speciem: quod sicut latior est generis quam speciei significatio, ita latior sit doni quam muneris notatio. Simpliciter enim loquuntur Iurisconsulti, et maxime proprie. Quod et sentire Alciatum non ambigo, quamuis pro suscepto munere nihil esse in legibus contrarium iis ostendere laborat, qui omnes Iureconsultorum sententias, vel inter se contrarias, vel etiam non admodum veras, pro Sibyllae folio sunt habituri. Cumque Vlpianus munus donum cum causa esse subdiderit: quamuis nullum esse donum, cui non aliqua subsit causa, vere censeat Valla, aliqua tamen hic exempla subiiciam, in quibus donum non occultam, sed apertissimam habet causam. Terentius in Eunucho V. 9. 27. Hoc si effeceris, quoduis donum a me praemium optato, id optatum feres. Liuius lib. XXI. ab Vrbe condita cap. 23. de Annibale loquens: Hoc visu laetus, inquit, tripartito Hiberum copias traiecit, praemissis qui Gallorum animos, qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, Alpiumque transitus specularentur. Virgilius quoque XII. Aen. 768.

Seruati ex undis ubi figere dona solebant

Laurenti Divo.

Horatius in Epist. II. Ep. 2. 32. de Luculli militibus loquens.

Clarus ob id factum donis ornatur honestis.

Propertius lib. II. Eleg. 13. (al. 16.) v. 3.

Non potuit saxo vitam posuisse Cerauno?

Ab Neptune tibi qualia dona darem.

Tibullus lib. I. Eleg. 10. (al. 9.) v. 53.

*At te, qui puerum donis corrumpere es ausus,
Rideat assiduis vxor inulta dolis.*

Et lib. II. Eleg. 4. 21.

*At mihi per caedem et facinus sunt dona paranda,
Nec iaceam clausam flebilis ante domum.*

44 Caesar lib. VII. de B. G. cap. 31. Nec minus quam est pollicitus Vercingetorix, animo laborabat, ut sibi reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque attriciebat. Virgilius quoque in I. Aen. 647. idem munus donumque promiscue appellat. ait enim:

*Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet.*

de quibus inferius v. 695.

*Iamque ibat dicto parens et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate. Et v. 679.
Dona ferens pelago et flammis restantia Troiae. Et v. 709.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum.*

In VI. Aen. 142. autem de ramo aureo ait:

*Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit.*

de quo inferius v. 408.

*— Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,
Caeruleam aduertit puppim.*

In VIII. Aen. quoque Aeneae arma nunc munus nunc donum vocat. v. 608.

*At Venus aetheros inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat.*

Et paulo post v. 612.

*En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera.*

Ovidius lib. XI. Metamorphoseos v. 121. de Mida.

*Tum vero, siue ille sua Cerealia dextra
Munera contigerat, Cerealia dona rigeabant.*

Quin etiam donare cum causa, apud optimos autores est frequentissimum Catullus Epigr. I.

*Cui dona lepidum nouum libellum,
Arido modo pumice expolitum,*

Corneli?

Corneli? tibi, namque tu solebas

Meas esse aliquid putare nugas.

Sallustius in *Inгурthino* Cap. LIV. meritos in primis more militiae donat, Liuius lib. IV. ab V. C. cap. 16. L. Minutius bone aurato extra portam est donatus, ne plebe quidem inuita: quia frumentum Melianum assibus in modios aestimatum plebi diuisit. Et lib. V. cap. 47. Luce orta, vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum et recte et perperam facto praemium deberetur. Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusque non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari. Et VII. 37. Milites, qui in praesidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in praesentia singulis bobus binisque tunicis donati. Et X. 44. In conspectu duorum exercituum et Carbilus suos pro cuiusque merito laudauit, donauitque: et Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, et quatuor centuriones, manipulumque hastatorum armillis aureisque coronis donauit. Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostem: iuuenem Papyrium propter nauatam cum equitatu et in praelio operam, et nocte, qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones militesque, quia primi portam murumque Aquiloniae ceperant, equites omnes ob insignem multis locis operam corniculis armillisque argenteis donat. Hinc et donare munere. Virgilius lib. V. Aen. v. 361.

45

Hoc iuuenem egregium praestanti munere donat

Horat. IV. Carm. 8. 11.

— — Carmina possumus

Donare, et pretium dicere muneri.

Donum itaque cum causa dici, ex his optimorum autorum testimoniis, in quibus non aperta tantum, sed apertissima est causa, videmus.

DEFENSOR AD CAP. XXXIX.

Quod attinet ad eam, quam hoc Capite exagitas, contrarietatem inter Paulum¹ in *l. munus* 18. Vlpianum in *l. inter donum*. 194. et Martianum

C 5

in

¹ In *l. munus*.] Adiri possunt, qui ad eum Titulum scripserunt: quorum tamen ego, ut, quod res est, dicam, explanationes et conciliationes omnes non magis adsequor, quam multa ex his, quae hic Alciatus et Defensor adferunt.

in *l. munus. 214. D. de Verb. sign.* si quis eos locos diligentius consideret, facile est pugnantes illos Consultos inter se conciliare. Nam quod
 46 ait Vlpianus, *inter donum et munus hoc interesse, quod inter genus et speciem*, perinde est ac si diceret, latiorein esse doni, quam muneris significationem: scilicet si, vt fecit Labeo, solum verbi etymon spectes. Nam cum *donum* a *donando* dicatur, quicquid quacunque de causa, vel etiam sine causa, donabitur, donum recte nominabitur. Praeterea sic se habet donum ad munus, vt genus ad speciem, scilicet quia ad muneris definitionem doni nomen assumitur. Nam *munus donum*² *cum causa* definimus, vtpote quod *natalium*

² *Cum causa.*] Ita quidem Labeo. Sed apud scriptores Latinos haec saepe sine discrimine ponuntur, et, quod *munus*, idem etiam *donum* dicitur. Quod etsi satis ostendit Floridus, lubet tamen iis, quae ab eo dicta sunt, haec addere. Tibull. I. *El. 10.* (al. 9.) v. II. *Muneribus meus est captus puer.* Et paulo post, *Ibid. v. 53.* *At te, qui puerum donis corrumpere es ausus.* Cicer. I. *Tuscul. 26.* *Philosophiam donum Deorum vocat: quam in lib. de Vniuers. in fin. mortalium generi Deorum concessu atque munere datam ait.* Ouid. III. *Art. 653.* *Munera (crede mihi) capiunt hominesque Deosque: Placatur donis Iupiter ipse datus.* Eodem modo promiscue *dona* et *munera*, quae coniiebantur in rogos, quaeque Diis offerebantur, et *dona* ac *munera Cerealia*, quod etiam Floridus attingit, pro frumento, vel pane, dicuntur. Quin etiam *dona cum causa*, quae proprie *munera* dici volebat Labeo, nonnumquam *dona* appellantur, vt apud Ciceronem *pro Cluent. Cap. IX.* *Quae se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret.* Saepe item haec ita coniunguntur, vt distingui inter sese videantur. Cicero *pro Cluent. Cap. XXIV.* *Tantum donis datis, muneribusque profecerat.* *Ibid. Cap. LXVI.* *Donis, muneribus, colloca-tione filiae, spe hereditatis obstrinxit.* Plautus *Cistellar. I. 1. 94.* *Inde in amicitiam insinuant eum matre et mecum simul, Blauditis, muneribus, donis.* Quae loca iamdudum notauit Victorius

natalium aut nuptiarum, aut Saturnaliorum die-
 bus ab amicis, cognatis, necessariis, seruis de-
 nique, dari, mittiue solebat *l. cum plures. 12. §. cum tutor. 3. D. de Admin. tut.* Unde cum tri-
 plex sit muneris significatum, prius illud per
 donum interpretatus est Paulus. Caeterum pro-
 prie ita ab inuicem distinguuntur: *Dona* sunt,
 quae nulla necessitate iuris aut officii, sed sponte
 praestantur. Nam ubi necessitas aliqua subest vel
 legis, vel moris (qui malus tyrannus merito vo-
 catur) vel iuris, aut officii, non potest mera libe-
 ralitas videri: cum donari id proprie dicatur,
 quod nullo cogente iure conceditur *l. donari 29. de Donation.* Munera vero sunt, quae necessario
 obeuntur lege, more, imperioe eius, qui iuben-
 di habet potestatem. Quo etiam nos verbi origo,
 si quis eam inuestigare velit, vel nolentes dedu-
 cet.

rius XI. Var. lect. 22. Cicer. pro Arch. Cap. VIII. de poëtis:
*Quod quasi Deorum aliquo dono atque munere nobis commendati
 esse videantur.* Vlpian. *l. 7. §. 3. D. de Oper. libert.* Inrare
 autem debet operas, donum, munus praestaturum. Et sic saepe
 alibi in libris Pandectarum, ut obseruarunt Briffon, de Verb.
 sign. et Salmas. ad Lamprid. Alex. Seuer. Cap. XXVI. Quo-
 modo autem his omnibus in locis donum et munus proprie
 distingui debeant, mihi non satis liquet. Et fortassis ea saepe
 ἐκ παραλλήλων dici verum est: nam discrimen quod vel La-
 beo, vel Grammatici veteres inter ea statuunt, ubique locum
 habere non potest. Corradus lib. III. de Copia Latini sermo-
 nis pag. 85. post expositas varias significationes vocis munus,
 de hac re ita monet: Inter duo haec, donum et munus, similia-
 que omnia, utendum iudicio, recteque videndum, an disparata sint
 omnino, vel, si inter se quodammodo affecta, utrum utrius genus
 esse videatur, et sitne donum, quod munus non sit, vel munus
 fortasse nihil commune habeat cum dono, vel sitne idem prorsus
 donum atque munus. Haec ille. Sed vellem docuisset, qua
 ratione id diiudicari accurate posset.

- 48 cet. *Munus* enim dicitur vel a moenibus oppidi vel ciuitatis, vel ³ a muniendo. Quod igitur a ciuibus ad moenium extructionem refectionemue, aut ad oppidi munitionem confertur, munus primum dictum fuit: vnde etiam triplex illud muneris significatum manauit. Nam iis qui liberaliter ac sponte offerebant, ⁴ *donum* id erat: qui vero inuiti ac resistentes conferebant, *onus* vocabant. Cum autem essent aliqui operi praepositi, qui operam plerumque gratuitam praestabant, ii quoque cum muneribus illis, id est, officiis praeponerentur, *munus capere* dicebantur. Vnde *municipes* vocati, primum quidem et proprie, *recepti in ciuitatem ut munera nobiscum facerent* l. 1. *D. ad Municipal.* deinde per communicationem etiam ii, *qui in eodem municipio nati erant* l. *municipes.* 228. *D. de Verb. sign.* Nam et ii ad munera vocabantur et munera capiebant: qua significatione dicitur hic est municeps meus, 49 i. e. in eodem mecum municipio natus. Postremo cum municipii, ciuitatis, oppidi, coloniae appel-

3 *A muniendo.*] Varro lib. IV. de Ling. Lat. pag. 42. *Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui vna munus fungi debent, dicti.* Grotius Flor. spans. ad l. 28. *D. de V. S.* deducit a *μουνή, μωνή*, hoc est, ut ait, id, in quo versamur quotidie, i. e. cuiusque officium, tam quod ipsam personam alicuius respicit, quam quod alios, puta, amicos. Plura vid. apud Etymologicorum scriptores.

4 *Donum.*] Iul. Caes. Scaliger de Caus. Ling. Lat. Cap. XXXI. De mutatione consonantium, ita: R. in N. Murus, Munus. fuit enim Munus onus muris reficiendis, ubi primum vni in locum e vicis conuenissent ad condendum oppidum: inde Munimenta. Id oneris cum remittebatur virtutis ergo, donum dicebatur.

appellationes confundi coeptae sunt, ex quo scilicet D. Antonini Constitutione omnibus, qui in Orbe Romano essent, Civitas Romana data est, abusiue *municipes* dicti sunt suae quisque ciuitatis, oppidi, municipii ciues, vt ⁵ Campani, Puteolani, et caeteri *d. l. 1. D. ad Municipal.* De cuius vocabuli diuersa, et apud ipsos Romanos dubia, significatione vide ⁶ Festum Pompeium et Agellium *lib. XVI. cap. 13.* Caeterum vt ad vocabuli *munus* expositionem reuertar, ab hac in munitiones aut moenium extructiones collatione *munera* dici coepta sunt, et quae Magistratus populo gratificandi causa edebant munera. Vnde *munus gladiatorum*, et fere omnia spectaculorum genera, *munera* dicta sunt *l. ciuitatibus. 122. in princ. de Legat. 1. l. Publius. 36. in princ. de Condit. et demonstr.* Et paulatim etiam, quae de more amicis dabantur, aut liberti et serui patronis vel dominis offerebant. Ea fere res mobiles aut se mouentes erant: vnde *munera dari* ⁵⁰ *mittiue* dicuntur. Et ⁷ minus aliquid quam *dona* solent esse: vnde inter virum et vxorem *munus* ¹² admit-

⁵ Campani.] Veteres scriptores longe ante Constitutionem Antonini ita locuti sunt: Cicer. *V. Verr. 61.* Nam quid ego de P. Gaio Cosano *municipe* dicam? Et *cap. 62.* Clamabat ille miser, se ciuem Romanum, *municipem* Cosanum. Liuius VIII. 14. *Municipes Lanuini.* Idem XXXVIII. 36. *Firmiani Fundanisque municipes.*

⁶ Festum.] Legenda sunt, quae ad horum loca commentatur Illustris Spanhemius *Exercitat. I. ad Constit. Anton.*

⁷ Minus.] Etiam Cuiacius VI. *Obseru. 18.* et alii Iurisperiti hanc differentiam inter *donum* et *munus* inducunt ex *d. l. 31.* quod *dona* sint *immodica*, *munera* *modica*: sed sine auctoritate veterum,

admittitur, donatio non item, et *munus immodicum* donatio vocatur l. *sed si vir.* 31. §. *si vir.* 8. D. de Donat. int. vir. et ux. Hinc et ciuem *immunificum* nouo vocabulo dixit Plautus eum, qui nihil quicquam muneris neque priuatum, neque publice, in alios confert, versibus his elegantissimis qui sunt ⁸ in *Trinum*.

— — — — — Sed ciui
*Immunifico scis quid cantari solet, quod habes ne
 habeas,*

*Et illud quod nunc non habes, habeas malum,
 quandoquidem*

*Nec tibi bene esse potes pati, nec alteri. PHIL.
 scio quidem*

*Isthuc ita solere fieri: Verum, gnate mi, is est
 immunis, cui*

Nihil est, qui munus fungatur suum.

Quos ideo adieci, quia ad muneris et immunitatis notitiam plurimum conducunt, et ad ciues potissimum haec pertinere ostendunt. Caeterum cum in Legibus ⁹ Cincia, Iulia ¹⁰ Repetundarum, Iulia ¹¹ Papia, ¹² Mandatis Principum, et aliis verba illa *munus donumue*, plerumque usurpata

⁸ In *Trinum*.] II. 2. 69. Sed nullam vidi Editionem, in qua non aliter distincti essent versus.

⁹ Cincia.] De donis et muneribus. Cicer. II. de Orat. 71. Liuius XXXIV. 7. Tacitus de hac lege agens pecuniam appellat, quae alii munera: nam scribit lib. XI. Ann. cap. 5. ea cautum fuisse, ne quis ob causam orandam pecuniam donumue acciperet.

¹⁰ Repetund.] l. 6. §. 2. D. de Lege Iul. repet.

¹¹ Papia.] l. 37. princ. D. de Oper. libert.

¹² Mandatis.] l. 6. §. 3. D. de Offic. Proc.

pata essent, ne, qui fraudem legi facere vellet, non dona se, sed munera accepisse dicerent, paulatim factum est, vt muneris latius quam doni significatio pateret, vsu scilicet inualecente, *quem penes arbitrium est, et vis et norma loquendi*, vt ait Horatius: atque illud est, quod ait ¹³ Marcianus, *in hoc ventum esse, vt non quodcumque munus id et donum accipiatur, at quod donum fuerit, id munus recte dicatur*. Nam locum ¹⁴ corruptum dicere, et negationem transferre contra fidem omnium Codicum, vt quidam voluerunt, nimis audax et licentiae plenum videtur. Caeterum quod ait Vlp. in *d. l. inter donum. 194. de Verb. sign. munus esse donum cum causa*, quasi donum aliquod sine causa possit esse; sic accipiendum est, extra donandi causam, i. e. puram meram-
52
 que liberalitatem. Nam hoc ipsum, quod donari quis vult, causa est *l. in summa 65. §. id quoque. 2. D. de Condict. indeb.* itaque non videtur sine causa promississe, qui donationis causa promisit *l. cum donationis. 34. Cod. de Transact. iunct. l. 2. §. circa. 3. D. de Doli mali et met. except.*
 Ad hanc porro muneris et doni differentiam pertinet

¹³ Marcianus.] Frequentius per *t* hoc nomen scribit et hoc Cap. et alibi. Et ita quoque apud Lampridium est in *Alex. Sen. cap. ult.* quam scripturam etiam Labitrum et Bertrandum sequi video. Gothofredi Edd. Pand. modo *Martianum* per *t*, modo *Marcianum* per *c* scribunt. In Indice Pandectarum est *Μαρκιανός*.

¹⁴ Corruptum.] Hotomanum tangit. v. notam Gothofredi ad *l. 214. de V. S.*

tinet locus egregius Cornelii ¹⁵ Frontonis *de Differentiis verborum*: *Munus*, inquit, *est*, quod *amicus*, vel *cliens*, vel *libertus* officii causa mittunt, vel *munus gladiatorium*. *Donum*, quod *Diis* datur: inde ubi dona ponuntur, *donarium* appellatur. Possunt et illa nihilominus dona dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum est, quod militibus donatur in castris. Atque haec suffectura puto non pertinacibus animis ad Paulum, et Ulpianum, Martianumque intelligendos his locis, et inter se conciliandos.

¹⁵ Frontonis.] Pag. 2196. Ed. Putsch. Grammatici veteres varie de discrimine *doni* et *muneris* tradunt, quorum diuersas sententias legant, qui volunt, apud Donat. in *Terent. Eun. V. 9. 27.* Seruium in *Virgil. II. Aen. 269.* Isidor. IV. *Orig. 19.* Agroet. apud Putsch. pag. 2269. et Incert. *Ibid. pag. 2205.*

In eosdem de Peculium.

Peculium est (¹ Pomponius inquit) *non id, cuius seruus seorsum a domino rationem habuit, sed quod dominus ipse separauit in substantiam seruo, suum a serui ratione discernens. Peculium*
² Celso referente ³ Labeo sic diffinit: *quod seruus domini permissu separatim a rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur.*
⁴ Idem alio loco: *Paterfamilias peculium habere*

non

¹ Pomponius.] l. 4. princ. D. de Pecul.

² Celso referente.] Apud Ulpianum l. 5. §. 4. D. eod.

³ Labeo.] Tubero, Ed. Steph. et Colin. C. Et sic est in l. d.

⁴ Idem.] Ulpianus l. 182. D. de Verb. sign.

non potest, quemadmodum nec servus bona. Ex his verbis apparet nec dominum habere peculium posse, et solum servum habere. Idem Pomponius et Celsus alibi aiunt, unde colligi possit, etiam non servum ac dominum posse habere peculium. ⁵ Pomponius enim ita scribit: *Castrense peculium est, quod a parentibus, vel cognatis, in militia degenti donatum est: vel quod ipse filiusfamilias in militia acquisivit, quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset. Nam quod erat sine militia acquisiturus, id peculium eius* 54 *castrense non est.* ⁶ Celsus autem sic: *Et audisse se rusticos senes ita dicentes, Pecuniam sine peculio fragilem esse; peculium appellantes, quod praesidii causa seponeretur.* A quo non dissentit ⁷ Ulpianus dicens: *Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum.* Quid ergo inter has diffinitiones sequemur multiplices, et inter se propemodum contrarias? cum praefertim Festus ita scribat: *Peculium servorum est a pecore dictum, sicut pecunia nobilium.* Et ⁸ Servius Grammaticus: *Peculium patrimonium* (ita enim

⁵ Pomponius.] Macer. l. ii. D. de Castr. pecul. vid. Defens.

⁶ Celsus.] Proculus apud Celsum l. 79. §. 1. D. de Legat. 3.

⁷ Ulpianus.] l. 5. §. 3. D. de Pecul.

⁸ Servius.] Ad Virgil. I. Eclog. v. 33. In Edd. Fabric. et iis, quae se Servium Danielis expressisse fatentur, verba Servii ita leguntur: *Peculi autem aut antique dixit, quia omne patrimonium apud antiquos peculium dicebatur, a pecoribus; in quibus eorum constabat uniuersa substantia: unde etiam pecunia dicta est a peculio.* Aut certe et hoc ad morsum temporum pertinet. Nam modo tantum servi peculium dicimus: ut inuidiose patrimonium suum dixerit peculium, ac si servus esset: quia se diu apud Mantuam servisse memoravit.

enim maiores dicebant) a pecoribus, in quibus constabat uniuersa eorum substantia. Vnde etiam pecunia dicta est a peculio, quod proprie tantum est seruorum: et peculium dicimus (licet abusive) pro patrimonio. Ipse vero tanquam arbiter honorarius hanc rem diiudicabo, et quidem breuiter. Peculium est, quidquid labore nostro partum est in quacunque persona: licet in seruis iura velint do-
 55 minorum accedere consensum: et ita sensisse Virgilium sentio in ea parte, quam exponit Seruius

Nec spes libertatis erat, nec cura peculi:

Et ⁹ Horatium:

*Rem poteris seruare tuam, redit uncia, quid sit?
 Semis ad haec animos aerugo, et cura peculi.*

Et Ciceronem ¹⁰ in Paradoxis: *An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimae seruitutis?* Et illos quoque rusticos senes de quibus Celsus meminit, *Pecuniam sine peculio fragilem esse: id est, sine lucro industria parto.* Nam cur habenti pecuniam maior spes praesidii collocetur in pusillo, quod reposuit, quam in ipsa pecunia? quum praesertim peculium pars sit pecuniae: aut quomodo praestare possit reposita illa pecunia, ne caetera dilabantur? Vel *peculium est, quicquid proprie alicuius est.* A peculio fit adiectiuum *peculiaris*, pro re ad peculium pertinente siue peculii propria. Sed in usu iam receptum est pro proprio,

⁹ Horatium.] De Art. Poët. C. v. 329.

¹⁰ In Paradoxis.] V. Parad. 2.

proprio, siue speciali. Quintilian. ¹¹ lib. VIII. Quod commune est aliis nomen, intellectus alicui rei peculiariter tribuitur: ut Urbem, Romam accipimus: et venales, nouitios: et Corinthia, aera: quum sint vrbes aliae quoque, et venalia multa, et tam aurum et argentum, quam aes Corinthium. Idem ¹² in XI. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus multi sunt iudices (quod dicimus) quasi singulis inculcare peculiariter velimus. Et ¹³ lib. VI. Paululum impendamus huic quoque peculiaris operae. Peculatus furtum rerum ad ipsam Rempublicam pertinentium, vel ad prouentus Principis spectantium: sicut sacrilegium, rerum sacrarum. Inde depulcor, quod quidem ad sacrilegium etiam transfertur.

¹¹ Lib. VIII.] Cap. 2. C.

¹² In XI.] Cap. 3. C.

¹³ Lib. VI.] Cap. 5. C. (al. c. 4.)

ALCIATVS AD CAP. XL.

Vlpiani sententiam confutat Valla, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitque absque aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant, quia olim census Romanorum in pecore erat, vnde et pecunia dicta. Caeterum quoniam diminutina forma peculium profertur, pro parte census accipi coeptum est, qualem seruis domini concedunt, qualemque filii familias a patre separatim habent. Addit et Celsus, ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonii dici, quam quis in numerato, et ad casus repentinos repositam habet. Graeci thesaurum dicunt, quod reposita sit *ἐς αὐγίον*, id est, in crastinum seu futurum tempus fruenda: vnde et *ἑνταυγίσειν* reponere est.

In his omnibus ita Vallam reprehendit Alciatus, ut rei difficultatem ne attigerit quidem: de Vlpiani definitione, quae obiter ab illo carpitur, aliquot verba scripserit. Porro quod Valla ex primis Pomponii Celsique definitionibus ait, *nec dominum habere peculium posse, et solum servum habere*: rursus ex posterioribus, *posse etiam qui non servi sint peculium habere*: cum Pomponius *castrense peculium* id esse dicat, quod a parentibus et cognatis in militia degenti donatur, vel quod ipse filius in militia acquisiuit; quasi leue ac ludicrum omittit Alciatus. Atqui hoc primum erat extricandum. Si enim *peculium solis servis est concessum*, quomodo *castrense peculium*, id est, quod parentes cognatique in militia degenti donant? num servi forte apud Romanos militabant? an potius hoc in Republica portentum nunquam, nisi in maximis calamitatibus extremoque prope rerum discrimine visum est? Aut si recte dixit (1) Celsus *patremfamilias peculium habere non posse*, quomodo idem senes rusticos dicentes audiuit, *pecuniam sine peculio fragilem esse*? An de senibus servis hic intellexit? nihil opinor minus, nec enim pecuniam servorum recte dicimus: Haec erant in concordiam redigenda, si nihil contrarium a Iureconsultis scriptum esse nobis persuadere studebat Alciatus. Neque hic defuturos existimo, qui ea vel iure, vel iniuria, non esse inuicem aduersantia ostendere contentur: quin tamen ipsi inter se dissenserint Iureconsulti, nullo pacto dici potest. Nec si Bartoli, aut Baldi super his rebus iudicium sequemur, minus erunt contraria. Sed hoc eis utrumque condonabimus, ut ne quid in Iure, quo vel nolentes uti cogimur, dissonum esse credamus. Quod autem idem Valla Vlpiano ita dicenti aduersatur, *peculium dictum esse quasi pusillam pecuniam, siue patrimonium pusillum*, ac ipse aliter illud definit, ut Vallae nomen invidia careat, minime dubium erit, veriore esse eius, quam Vlpiani definitionem. Illius namque verba omne ac quaecunque peculium complectuntur, huius autem negant esse peculium, quod non sit pusillum, quod apud neminem legi autumo. Quinimo M. Plautus peculium pro ingenti pecunia ponit, quippe qui in *Asinaria* II. 4. 90. ex servi persona ita scribit: *Quanquam enim ego sum sordidatus, frugi tamen sum, nec potest peculium enumerari.* Nullum videlicet peculio limitem praescripsit Plautus Idem in *Trinummio* II. 4. 32. de sene Philtone ditissimo ita loquitur: *Aedepol nae ego istum velim meum fieri servum cum suo peculio.*

peculio. Horatii quoque locus idem ostendit, et (2) Labeonis verba *pecuniam sine peculio fragilem esse* dicentis: ubi *peculium* pro lucro industria parto est capiendum. Proinde Vallae definitio vera erit, quam immerito absque aliquo illum autore sibi confinxisse censet Alciatus, cum ex optimorum autorum testimoniis ea commodissime deducatur, magisque veritati, quam Vlpiani sententia congruat. Quod si forte Vallae definitio Alciato falsa videbatur, rationibus eam, non simplici edicto impugnare debebat. *Peculium* a Poëtis etiam mulieribus tribuitur. Plautus in *Casina* II. 2. 26. *Nam peculi probam nihil habere addecet clam viro: et quae habet partum, ei hand commodum est, quin viro aut subtrahat, aut stupro inueniuit.* A *peculio*, subdit Valla, fit adiectiuum *peculiaris*: pro re ad *peculium* pertinente, siue *peculii* propria: sed in usu iam receptum est pro proprio, siue speciali. *Peculatus* est furtum rerum ad ipsam *Kemp.* vel ad prouentus Principis spectantium, sicut sacrilegium rerum sacrarum. Inde *depeculor*, quod quidam ad sacrilegium etiam transferunt. Quamuis autem nullum hic testimonium adducat Valla, *peculatus* tamen crimen publicum dicitur. Cicero III. *Verr. cap. 4.* Erunt fortasse iudices, qui illum eius *peculatum* vel acerrime iudicandum putent. Et paulo post *cap. 5.* Emerferit ex *peculatus* etiam iudicio. Et XII. *Philip. cap. 5.* Sextertium septies millies auertisse Antonium pecuniae publicae iudicauistis, num fraude poterit carere *peculatus*? *Depeculari* autem etiam priuatos homines dicimus. Cicero VI. *Verr. cap. 17.* Non tibi obiicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium Niconis Fil. Drepanitanum, qui nunc Aulus Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti ac *depeculatus* es. Laudem etiam quis et honorem *depeculari* per translationem dicitur. M. Cicero in *Ead. Orat. cap. 36.* Cur pro isto, qui laudem et honorem familiae vestrae *depeculatus* est, pugnas? *Peculatum* (3) Paulus et Labeo pecuniae publicae aut sacrae furtum esse definiunt, non ab eo factum, cuius periculo fuit: et ideo aedituum in iis, quae sibi tradita sunt, *peculatum* non admittere. (4) Idem etiam scribunt, non pecuniam publicam solum, sed etiam priuatam crimen *peculatus* facere: ut si quis quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem, acceperit, quamuis priuatam abstulerit pecuniam. Is autem qui pecuniam traiciendam accepit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, non dicitur *peculatum* admittere.

D 3

DEFEN-

1 Labeonis.] Proculi referente Celso in l. 79. §. 1. D. de Legat. 3.

3 Paulus.] Paulus e Labeo-

ne l. 9. §. 2. D. ad Leg. Iul. pecul.

4 Idem.] d. l. 9. §. 3. et 4.

DEFENSOR AD CAP. XL.

Hic se Laurentius tanquam honorarium arbitrum statuit in controuersia bonorum authorum de peculii significatione diiudicanda: audacter sane, ne dicam arroganter. Quid quod nouam, ¹ inauditam, a nullo usurpatam significationem nobis obtrudit? *Peculium est, inquit, quicquid labore nostro partum est: vel, quod proprie alicuius est.* Vnde vero nobis hanc tuam *peculii* definitionem comprobabis? aut quid profers, ut tibi in eo assentiamur? Nam neque Vergilius, nec Horatius, neque Cicero in locis a te citatis in eo significato usurpant, sed simpliciter pro patrimonio. Aut quid causae fuit, cur a Grammaticis tuis recederes? e quibus ² Seruius verissime, ut mihi quidem videtur, *peculium a maioribus pro patrimonio usurpatum esse dixit, ductum a pecoribus, in quibus constabat vniuersa eorum substantia.* Notam autem verbi Ulpianus demonstrat in *l. depositi. §. 3. D. de Pecul.* *Peculium dictum esse quasi pecuniam pusillam, aut patrimonium pusillum.* Et ³ Celsus cum rusticorum *senum*

[¹ *Inauditam.*] Non sunt captanda verba Vallae, quem sua definitione peculii nihil aliud voluisse designare, quam cuiusque patrimonium, intelligi potest e testimoniis scriptorum, quibus utitur.

[² *Seruius.*] Ad *Virgil. I. Ecl. 33.* Idem confirmant Varro *lib. IV. de Ling. Lat. pag. 25.* Columell. *praefat. lib. VI. de Re Rust.* et Plutarch. in *Publicol. pag. 187.* Ed. Steph.

[³ *Celsus.*] E *Procuro l. 79. §. 1. D. de Legat. 3.* Varias huius dicti expositiones adferunt Viri docti. v. *Forner. ad l. 182. D. de V. S.* *Raeuard. lib. V. Varior. cap. 17.* et *Viros Clar. I. F. Gronou. Antexeg. III. §. 64. de Centesim. et Vnc. Usur. et P. Burman. ad Petron. Cap. LXXV.*

senum prouerbiū exponit, *Pecuniam sine peculio fragilem esse*, ostendit peculium esse pecuniam ex pecorum foetu fructuue redactam, et praesidii causa repositam, vt scilicet in tempore succurrat dilapsa forte pecunia. Nam *pecunia* apud eum est signata vel numerata pecunia, quae mercis vel negotiationis causa in vsu quotidiano est, et hinc inde commutatur: licet latiore significato res omnes et corpora contineat *l. pecuniae 178. D. de Verb. sign.* *Peculium* autem idem Celsus accipit pro eo, quod praesidii causa repositum est. Quod rusticorum prouerbiū non satis percepisse videtur Laurentius. Caeterum ipsa verbi, *peculium*, inflexio satis ostendit ⁴ diminutuum esse, quod et Vlpianus confirmat. At, quae vis est *πλεονεξίας*, cum quisque maioribus inhiaret, nec vnquam quod adesset satis esse duceret, aut etiam ne suas opes ostentare velle viderentur, successu temporis factum est, vt ampla

D 4

quo-

⁴ *Diminutuum*] Id non magis ostendit inflexio in hac voce, quam in iis, quae exeunt in *ilium* et *olium*, vt, *consilium*, *domicilium*, *Capitolium*, quae, aequae ac *peculium*, inter denominatiua recte retulit Vossius II. *de Analog.* 30. Vlpianus autem cum *peculium pusillam pecuniam* definit, non sentit, opinor, de vocabuli illius deriuatione vel formatione; sed ita loquitur, quod *peculia* seruorum filiorumuefamil. saepe non valde magna essent, praesertim cum primum his a dominis vel Patribus concedebantur: quamobrem et *curta peculia* dicit Ouid. II. *Amor.* 2. 39. Nam etsi etiam amplorum *peculiorum* exempla sunt, de quibus Torrentius *ad Sueton. Othon. Cap. V.* tamen Iurisconsultus respiciens et ad originem eorum, et ad id, quod *ἐπὶ τὸ πλεῖστον* esse solebat, recte *peculium pusillam pecuniam* esse dicit. Vnde etiam patresfamilias plerique *patrimonium suum ὑποκοριστικῶς peculium dicebant*, vt ait idem Vlpianus *l. 16. pr. ff. ad Senatusc. Trebell.*

quoque patrimonia *peculia* vocarent Romani: quo Cicero et Horatius *in citatis locis* respexerunt. Atque haec quidem sit *peculii* in usu communi et extra forensem operam significatio. At in Iure Ciuili *peculium* a bonis et patrimonio distin-

5 *In Iure Ciuili.*] Quae Valla et Floridus Iuriconsultis hoc capite obiiciunt, ea omnia plane leuia sunt ac nugatoria. Aiunt eos *contraria scribere, qui vno loco tradant solos seruos peculium habere, et patremfamil. peculium habere non posse, ac rursum alio castrense peculium filiorumfamil. et peculium patrumfamil. memorent: ac mox, tamquam arbitri honorarii scilicet inter eas, quas sibi ipsi fingunt controuersias, pronunciant, ex his eos, qui solis seruis peculium tribuant, quique patresfamil. peculium habere negent, errare.* At ego primum aio falsum esse, quod dicunt, Iuriconsultos *solis seruis* peculium tribuere: neque enim quisquam eorum vel his locis, quae Censores adferunt, vel vlllo alio loco hoc scripsit; et aliter illos sensisse vel e solo Titulo Digestorum *de Peculio*, sub quo frequens *de peculio filiorumfamil.* mentio est, constat: de quo si forte volunt etiam in definitione *peculii* seruilis aliquid dicendum fuisse, ne responsione quidem digni sunt. Deinde etiamsi Iuriconsulti, dixissent *solos seruos* habere peculium, tamen non recte ad eos impugnandos adferrent *peculium castrense*. Nam si nullum aliud esset *filiorumfamil. peculium*, recte Iureconsulti potuissent dicere *solos seruos* habere *peculium*: quoniam, cum *in peculio castrensi filiusfamil. pro patrefamil. habeatur l. 2. D. de Senatuscons. Macedon.* hoc nomine actio de peculio, de qua in locis a reprehensoribus prolatis agitur, in patrem dari non potest. Quod autem denique scribunt *Vlpianum errasse, qui patremfamil. peculium habere non posse* dixerit, in eo incertiam suam praecipue produnt, ac ne elementa quidem legitimae scientiae sibi satis fuisse cognita ostendunt. Nam nec Vlpianus *l. d. nec alii Iureconsulti de peculio* agentes eam significationem huius vocabuli, qua id pro vniuerso cuiuscumque patrimonio sumitur, considerant; sed respiciunt ad Edictum Praetoris *de negotio gesto cum eo, qui in alterius potestate esset l. 1. §. 2. D. de Pecul.* id est, cum filiofamilias, vel seruo: e quorum contractu, si peculium habeant a patre dominoue concessum, in patrem dominumue etiam ignorantes actio datur, quatenus in peculio est. Vnde cuiuslibet manifestum est Vlpianum, nisi ea dicere vellet, quae naturae rei, de qua agebatur repugnarent, aliter statuere non potuisse, quam *patremfamil. peculium habere non posse.*

distinguitur, vt paterfamilias et liber proprie pe- 62
 culium habere non dicatur, sicut nec seruus bona
l. paterfamilias 182. D. de Verb. sign. Quo etiam
 Festus respexit, cum ait *peculium* esse *seruorum*,
sicut pecuniam nobilium. Quod igitur seruus vel
 filiusfam. domini vel patris permisso separatim
 a rationibus dominicis vel paternis habet, *pecu-*
lium vocatur, quasi proprium eius patrimonium
l. 4. et 5. D. de Pecul. Vbi tu Labeonem pro
 Tuberone nominas, sicut et Pomponium pro
 Macro in peculii castrensis definitione *l. castren-*
se ii. D. de Pecul. cast. Id porro *peculium* in
 seruorum quidem persona vnusmodi est: at in
 filiorumfamilias quadruplex: profectitium, ad- 63
 ventitium, castrense, et quasi castrense. Neque
 vero est, quod mireris vnus vocabuli tam mul-
 tiplicem esse significationem pro rerum, tem-
 porum, locorum etiam diuersitate. Nam ipsius
 etiam *pecuniae* varia est acceptio: vt interdum
 pecuniam numeratam, interdum corpora omnia,
 interdum iura etiam comprehendat *l. pecunia 178.*
et 222. D. de Verb. signif.

VALLA CAP. XLI.

In eodem de Fundus, Ager, Villa, Praedium.

1 Fundus ² Vlpianus ita finit: *Locus est non*
fundus, sed portio fundi aliqua. Fundus autem
aliquid integrum est: plerumque fundum sine villa

D 5

accipi-

1 Fundus.] Ita est cum in aliis Edd. tum in Cantabr. quod
 et si vitiosum esse apparet, tamen mutare non volui, cum
 variis modis a Valla scribi potuerit.

2 Vlpianus.] l. 60. princ. D. de Verb. sign.

accipimus. Idem³ alibi: *Ager est locus, qui sine villa est.* ⁴ Modestinus vero sic: *Quaestio est fundus a possessione, vel agro, vel praedio quid distet? Fundus est omne quicquid solo continetur. Ager est species fundi, qui ad usum hominis⁵ comparatur.* ⁶⁴ *Possessio ab agro iuris proprietate distat. Quidquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus est: ager proprietas loci est: [⁶ praedium utriusque rei supra scriptae generale nomen est.] Nam et ager et possessio huius appellationis species sunt.* ⁷ Florentinus: *Fundi appellatione omne aedificium, et omnis ager continetur. Sed in usu urbana aedificia aedes, rustica villae dicuntur. Locus vero sine aedificio in urbe area, in rure autem ager appellatur: idemque ager cum aedificio fundus dicitur.* Ecce diuersae Iurisconsultorum sententiae, cum in aliis, tum in hoc, quod Vlpianus ait, *plerumque fundum esse sine villa*, id est, sine aedificio: Florentinus autem, *agrum cum aedificio esse fundum.* Modestinus obscure exponit, *agrumque* diffiniens cum neutro aliorum concordat: sed ridicule a possessione distinguit, ne dicam imperite, loquens de possessione, quando significat qualitatem, non quando significat substantiam: perinde ac si quis dicat, de virtutibus ac vitiis loquens.

³ Alibi.] l. 27. princ. D. eod.

⁴ Modestinus.] Iacobolus l. 115. D. eod. vid. not. ad Defens.

⁵ Comparatur.] Paratur Ed. Col. Steph. et Gryph. C.

⁶ Praedium.] Deest haec clausula in Ed. Col. et Gryph. C. Non deest in d. l. 115.

⁷ Florentinus.] l. 211. D. eod.

loquens: *Prauum et malum sic differunt: Prauum id est, quod non recta ratione et via fit. Prava enim appellantur, quae non sunt recta, ut lignum prauum. Malum vero genus pomi est.* Quid hoc foret dicto ineptius, ubi de qualitatibus et actionibus agitur, digredi ad substantiam, quae ad rem non pertineat? ita hic cum de fundo, de agro, de praedio, de possessione disputat, non de ea significatione possessionis loquitur, qua proprietates intelligitur, sed qua actio possidendi, siue qualitas. Quod si ita est, quid affinius habet possessio ad fundum, agrum, praedium, quam ad nauem, equum, vestem? Harum namque rerum ita possessio est ut illarum: sed non de huiusmodi possessione loquendum erat, quae praesertim, ut ipse ait, non est species praedii, vel fundi. *Praedium enim, fundusue proprietates est: quorum vtrumlibet, si generale nomen est ad possessionem, profecto non usus, sed proprietates dicenda Modestino possessio fuit.* Sed quid facias? ipse aliter possessionem diffinit. Quod si quis dubitet an possessio proprietates sit, accipiat praeter ipsorum Iurisperitorum etiam Ciceronis et Quintiliani testimonia: quorum alter in *Paradoxis VI. 3.* ita scribit: *Etenim si isti callidi aestimatores prata et areas magni aestimant, quod ei generi possessionum minime noceri potest.* Non de usu videlicet locutus est Cicero, cui certe noceri potest, sed de proprietate. Alter ⁸ in VI. de Orat. Instit. *Patris eius dialogos dedit legendos.*

⁸ In VI.] Cap. 4. C. (al. cap. 3.)

dos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tyburti sermonem habitum com-
 66 plecteretur: requirebat ubi essent hae possessiones. Omnes autem illas Brutus vendiderat. Nemo interrogat, ubi est usus praediorum, sed ubi est proprietas. Nemoque usum vendit, sed proprietatem aut usu fructum. De praedio autem⁹ Vlpianus ita scribit: Praedia urbana omnia aedificia accipimus, non solum ea, quae sunt in oppidis, sed etiam si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, et in vicis, vel si praetoria voluptati tantum deseruiant: quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque si qui sunt in aedificiis constituti, dicendum est in urbanorum appellatione contineri. Plane si pluri-
 mi horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis haec non sunt urbana. Etiam de praedio, sicut de fundo, Iurisperitorum con-
 trouerfia est. Nec mirum, quum nemo non habeat suam de rebus quibusque verbisque sen-
 tentiam. Sed de posterioribus, qui ex operibus illorum excerpserunt, miror, quod haec in-
 discussa reliquerunt. Id ut ego, quod ad me
 attinet, faciam, ita sentio: Agrum continere fun-
 dum, non contineri a fundo: nihilque prohibet eum
 80 cum villa esse. Erant in agris senatores, et vixerunt multi nobilissimi philosophi in agris, nimirum non sine villa et habitatione. Differtque ager ab aruo, quod aruum sementi datur.¹⁰ Sallustius:
 Quia

⁹ Vlpianus.] l. 198. D. de V. S.

¹⁰ Sallustius.] In Iugurth. C. Cap. XC.

Quia Numidae pabulo pecoris magis, quam aruo 67
 student. ¹¹ Quintilian. Pauper et diues in agro
 vicini erant iunctis hortulis. Et mox: Sed ex
 omni parte diuitis circumiectus ager vix tenuem ad
 gressus meos semitam dabat. Quid agimus in-
 quam? Undique vallo diuitiarum clausi sumus.
 Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde vineta,
 hinc saltus. Fundus (vt dixi) minus quiddam est,
 singula enim proprie prata, singulae vineae, sin-
 guli horti, singula oliueta, pomaria, salicta, ar-
 busta, pascua, nemora, loca aucupatoria, vena-
 toria, piscatoria, siue villam atque aedificium,
 siue piscinam atque alucaria, siue viuaria habeant,
 singuli fundi sunt, et hoc quidem in agro. In
 vrbe autem, siue oppido, siue vico, siue castello
 tantummodo praedium est, quidquid tale est,
 qualia haec quae enumeraui. Namque eadem
 in agro etiam praedia sunt. Fundus enim spe-
 cies praedii est. Itaque fundus est possessio rustica.
 Praedium et rustica et urbana duntaxat possessio,
 qualem descripsi. Nam videtur possessio etiam
 significare tabernas, hospitia, horrea in vrbe.
 Cicero ¹² in Philippicis: possessiones notabat et
 urbanas et rusticas: puta, non tantum praedia,
 sed et caetera, quae immobilia vulgo appellantur.
 Addamus ad haec aliquid de hoc fundum, quod 68
 an a fundo fundas, an potius fundo a fundum,
 siue a fundus veniat ambigi potest. Quidam fun-
 dus

¹¹ Quintil.] Declam. XIII. C.

¹² In Philippicis.] Philipp. V. cap. 7.

fundus a funda dici volunt. ¹³ Cicero in quodam ioculari libello:

Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda,

Ni lapis exciderit, qua caua funda patet.

Nisi haec sententia sit, tam paruum illum fuisse fundum, ut funda prehendi, et in morem lapidis iaci posset. *Fundum igitur est ima pars rei, proprie aliquid liquoris intra se continens, aut ad continendum facta, ut dolium, ut naus, ut alueus, vel fluminis, vel lacus, vel stagni, vel maris. Nam fundum turris, ut quidam scripserunt, ipse non dicerem. Fundamentum (ut omnibus liquet) aliud est quam fundum: et tamen fundare magis ad fundamentum, quam ad fundum pertinet. Fundamus enim domum, non nauem, aut dolium: ut* ¹⁴ Virgil.

*Ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis,
Victor Gargani fundabat lapygis aruis.*

- 69 Nam *fundamentare* non reperitur, nec *fundare* quidem est sane frequens, nisi per translationem. Quintilianus ¹⁵ in *Gladiatore*: *Hoc fundatam paternis auitisque opibus domum exhaurit.* Est enim frequentius *iacere fundamenta*, etiam per translationem, ut Idem ¹⁶ libro XII. *Nam inde et contemptus operis innascitur, et fundamenta iaciuntur impudentiae, et (quod est ubique*

¹³ Cicero.] Apud Quintil. lib. VIII. cap. 6. C.

¹⁴ Virgil.] Aen. XI. C. v. 246. Sed secundo versu legitur *condebatur*, non *fundabat*, quod et Floridus iam annotauit.

¹⁵ In *Gladiatore*.] Declam. IX. C.

¹⁶ Libro XII.] Cap. 6. C.

que perniciosissimum) praeuenit vires fiducia. Et

¹⁷ Cicero: In quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis. Sine translatione Sueton.

de vita ¹⁸ Caii: In area Capitolina nouae domus fundamenta iecit. Caeterum hoc differunt fun-

dare, et fundamenta iacere, quod fundare, est validis fundamentis fulcire: fundamenta iacere,

quasi qualiacunque fundamenta facere, et quodammodo dare rei principium. Neque vero,

sicut reperitur fundus et fundum, ita reperitur punctus et punctum. Errantque Philosophi cum

punctus et linea dicunt. Nam de punctum, quod est breuissimum tempus, nulla lis est, vt Terent.

¹⁹ in Phorm. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem est. Pro eo autem sensu in quem vtun-

tur Philosophi, Cic. ²⁰ pro Plancio: Nam quod questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam

quot in ea tribu puncta tuleris. Quidam momen- 70

tum pro eodem significato accipiunt, cuius est punctum; tamen aliter est. Breue enim tem-

pus significatur per illud, per hoc vero breuissimum. ²¹ Horat.

Quid enim? concurritur: horae

Momento.

ALCI.

¹⁷ Cicero.] Philip. I. C. cap. 1.

¹⁸ Caii.] Cap. XXII. C.

¹⁹ In Phorm.] Act. I. sc. 4. C. vers. 7.

²⁰ Pro Plancio.] Cap. XXII.

²¹ Horat.] Serm. lib. I. Sat. 1. C. vers. 7.

ALCIATVS AD CAP. XLI.

In Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumque et imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire volens de qualitate differuerit. At ego, Valla, respondeo, quod alii obiciis vitium, id tibi est, qui nescis veteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure domini in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atque ita in *Lege XII. Tab.* accipi Festus quoque Pompeius autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam a Modestino diffiniri.

FLORIDVS AD CAP. XLI.

Idem Alciatus ipsum quoque Modestini responsum (1) enarrans: *Possessio, inquit, is est fundus, qui non iure, seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu et praescriptione quaesitus, ut etiam Festus scribit: et ideo eius proprietates ad nos non pertinet. Sed et si pertinere non possit, ut quia res sacra, possideri tamen potest, possessioque dicitur. Et paulo post: Tradidit autem Modestinus hanc differentiam Legem XII. Tabularum interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quae per nexum, et quae per cessionem fiebat l. vn. Cod. de Usucap. transform. ut M. Cicero (2) in Topicis declarat. Per usucapionem vero proprietates non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc (3) eodem in opere Tullius usucapionem auctoritatem appellat ex Lege XII. Tabul: Auctoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo et aedium. Idem Officior. lib. I. cap. 12. ex eadem lege: Aduersus hostem aeterna auctoritas. In Lege quoque Attinia, cuius A. Gellius lib. XVII. cap. meminit, dicebatur: Quod subreptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto: id est, aeternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius auctoritatem ius esse interpretatur, quo autor, i. e. dominus, rem suam vindicare potest: unde amitti, inquit, auctoritatem, id est, actionem pro euictione placet l. fin. D. de Euiction. Et ita accipiendum hoc responsum ipse arbitror: quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cum vulgari interpretationi Vir aliqui non vulgaris adhaesisset, Iurisconsultum nostrum increpat, musca plane, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim in posteriore Iuris disciplina hanc differentiam non fuisse observatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet. Et subdit: Colligi hinc potest diffinitio possessionis, ut sit usus rei a proprietate, vel iure separatus.*

1 Enarrans.] Ad l. us. D.
de Verb. sign.

2 In Topicis.] Cap. V.
3 Eodem.] Cap. IV.

ratus. Hinc *usucapio*, i. e. *acquisitio quae per usum*, hoc est, *possessionem fit*. Non possum non summopere laudare Alciati consilium, quod ex omnibus, quae in medium adducit Valla, vnicum tantum caput defendat. Nam quod dissenserint inter se Vlpianus ac Florentinus, cum ille *fundum plerumque sine villa* hic vero *agrum cum aedificio fundum esse scripserit*, nihili fecit: tum quod cum neutro eorum concordat Modestinus, atque aliter quam ille *agrum* definierit, quasi nugae sint, breuitatis, ut opinor, studio praetermittit. Verum quo pacto non *qualitatem*, sed *substantiam* a Modestino definiri ostendat, non video. Ut enim veteres *fundum per usucapionem acquisitum possessionem* appellarint, quo casu non iure domini in eius usu, sed legis autoritate defendamur, per *possessionis* tamen vocabulum non *substantiam*, sed *qualitatem* designabant, cum *possessionis* vox tam agro, fundo, praedioque, quam equo, vesti, et naui, ut recte sentit Valla, conuenire possit. *Possessionem autem substantiam* significare, praeter loca, quae a Valla in medium adducta sunt, ostendit in *Paradox. VI. 1.* Cicero. Inquit enim: *Ergo hoc proposito nunquam eris diues, antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, et magna equitum ac peditem auxilia possis.* Ridiculum esset, si non ii hic agri comprehenderentur, quorum ad nos pertinet proprietas: sed illi tantum, quos *usuceperimus*. (4) Paulus quoque Iureconsultus in *lib. de Verb. signif.* sic ait: *Interdum proprietatem verbum possessionis significat, sicut in eo, qui possessiones legasset, responsum est.* Illud quoque addit Alciatus, *ridiculum fuisse Vallam, qui Iureconsultum increpet, musca plane, quod dicitur, elephantum.* Non negarim summum virum fuisse Modestinum, sed Latinae linguae peritiam in illo non minorem, quam in hoc fuisse, pro certo habeo. Nec asserere dubitabo, plus profuisse Latinae linguae Vallam, quam Iuris Civilis scientiae Modestinum. Proinde non musca elephantum maximam bestiam prouocauit, sed summus a maximo viro dissentit: alioqui cum muscam, ubi in faciem inuolat, facile abigamus, ita musca est Valla, ut cum eo non admodum libenter congregiatur Alciatus, illius, quandoque rei difficultatem attingit, rationibus nihil aliud quam Iureconsultorum maiestatem opponens. Recte hic omnia Valla. Nec enim *agri* appellatione et domum, et alia habitationi necessaria contineri dubitandum est. Terentius in *Eunucho V. 6. 1.*

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,

Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit:

Vbi satietas coepit fieri, commuto locum.

Quod

4 Paulus.] l. 78. D. de V. S.

E

Quod autem ager fundum, iuxta Vallae sententiam, contineat, idem Terentius ostendit in *Heautontimorumenos*, L. I. II. cum ait:

*Agrum in his regionibus
Melio rem, neque pretii maioris nemo habet.*

Et mox *Ibid.* vers. 15.

*Nunquam tam mane egredior, neque tam vespere
Domum reuertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre.*

Neque tamen, si ager plerumque plus quam fundus continet, idcirco singula prata, singulae vineae, singuli horti, singula pomaria, singula salicta, singuli semper erunt fundi: cum fundus non vnicum tantum, sed et multa prata aliquando contineat.

Hinc Varro lib. I. de Re Rust. cap. 21. Si prata sunt in fundo, neque pecus dominus habeat, danda opera, ut pabulo vendito alienum pecus in suo fundo pascat, et stabulet.

Et paulo post *Ibid.* cap. 22. quasi fundi modum velit definire, sic ait: Quae nasci in fundo ac fieri a domesticis poterunt, eorum ne quid ematur, ista fere sunt quae ex viminibus, et materia rustica fiunt: ut corbes, fiscinae, tribula, mallei et rastelli. Sic quae fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo: ut funes,

73

restes, tegetes. Significat etiam ager alicuius urbis territorium, et omnia, quae in eo sunt complectitur, ut cum agrum Campanum aut Larinatem dicimus Cicero. pro Aulo Cecinna cap. IV.

Huic Cæsenniae fundum in agro Tarquiniensi vendit temporibus illis difficillimis solutionis. Capitur et quandoque pro eo in quo aliquid agere possis, ut a Varrone deducitur, licet ei refragetur Quintilianus lib. I. Inst. Or. cap. 6. Cicero Epistol.

ad Atticum lib. XII. Ep. 27. Villula sordida, et valde pusilla, (5) nihil agri ad ullam rem, loci satis, nihil ad eam rem quam quaero. Aruum porro quamuis id proprie significet, quod sementi datur, a Poëtis tamen in latissima significatione ponitur. Virgilius lib. III. Aen. vers. 496.

*Arua neque Ausoniae semper cedentia retro
Quaerenda.*

Idem in *Georgicis*, lib. IV. vers. 518.

Aruaque Riphæis nunquam viduata pruinis.

Addamus, subdit Valla, ad haec aliquid ad hoc fundum: quod an a fundo fundas, an potius fundo a fundum, siue a fundas veniat,

[5 Nihil agri.] Etsi non est, tamen hic locus propter varietatem lectionis eum ad hanc probandam non iuuat. quod quisquam de hac significatione vocis ager magnopere cum Florido contendat,

veniat, (6) ambigi potest. Sciendum est porro fundare per translationem non esse, ut inquit Valla, frequentissimum, sed apud Poëtas tamen et Oratores nonnunquam inueniri. Cicero in Paradox. I. 3. Quaero enim a vobis, num ullam cogitationem habuisse videantur ii, qui hanc Rempublicam tam praeclare fundatam nobis reliquerunt? Pro Domo vero sua ad Pontifices Cap. XXXVI. ne fundatissimam quidem familiam abhorruit: Defleui, inquit, coniugis miserae dissidium, liberorum charissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas. Ouidius lib. IV. de Ponto Et. III. vers. 5. remotiori translatione usus est, quum ait:

Dum mea puppis erat valida fundata carina.

Idem et opes bene fundatas, Ciceronem credo imitatus, appellat lib. XIV. Metamorph. vers. 583.

Cum bene fundatis opibus crescentis Iuli,

Tempestinus erat coelo Tirynthius heros.

Virgilius urbem legibus fundare usurpauit: de Numa enim in 74 VI. Aen. vers. 811. ita canit:

*Nosco crines incanaeque menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit.*

Fundare etiam proprie positum apud Maronem saepe inuenitur, licet in versibus, quos ex XI. Aen. citauit Valla non fundabat, sed condebat, legatur: quo in loco nec Vallam reprehendo, quippe in deprauata incidit exemplaria. Virgilius lib. IV. Aen. vers. 260.

*Aeneam fundantem arces, et tecta nonantem
Conspicit.*

Et lib. V. vers. 759.

*Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae.*

Et lib. VII. vers. 409.

*Quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis.*

Et eod. lib. vers. 678.

*Nec Praenestinae fundator defuit urbis
Caeculus.*

E 2

In

6 Ambigi potest.] Quae dehinc sequuntur apud Vallam usque ad verba: Neque vero sicut reperitur fundus et fun-

dum: ea omnia iisdem verbis a Florido huc transscripta erant, quae non existimaui hic repetenda.

In VIII. vers. 478. quoque:

*Nec procul hinc saxo colitur fundata vetusto
Vrbis Agillinae sedes.*

Idem fundamenta locare in eodem significato usus est, ait enim lib. I. Aen. vers. 427.

*Hic alta theatri
Fundamenta locant alii.*

Et lib. IV. vers. 265.

*Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas.*

Atqui et fundamenta facere apud Catonem est frequentissimum cuius de Re Rust. Cap. XV. haec sunt verba: Si sesquipedalem parietem dominus voluerit, fundamenta faciat. Et paulo inferius Cap. XVIII. Inter parietes arbores ubi statues, fundamenta bona facito. Fundamen quoque apud Poëtas plerunque legitur. Virgilius lib. IV. Georgic. vers. 161.

Prima fauis ponunt fundamina.

Ovidius lib. V. Metamorph. vers. 361.

Ambibat Siculae cantus fundamina terrae.

Fundamentare, quod sciam, apud bonos autores non est in usu. Fundare autem navem, quamvis aliter censeat Valla, aliquando apud Poëtas observatur. Plautus in Milite III. 3. 41.

75 *Nam mi patrone haec cogitato: ubi probus est architectus,
Bene liniatam si semel carinam collocarit,
Facile esse navem facere, ubi fundata et constituta est.
Nam hic carina satis et fundata et constituta est.*

Alio modo lib. VI. Aen. vers. 3. scripsit Virgilius.

*Tum dente tenaci
Anchora fundabat naues.*

Quid mirum est, si navem fundare dicimus, cum etiam aedificare per translationem apud optimos autores sit in usu? Cicero in Bruto Cap. LIII. At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, et quae sequuntur. Caesar tertio Commentario de Bello Gallico cap. 9. Quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus, quod ille aberat longius, naues interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubet. Et in V. cap. 1. Legatis imperat, quos legionibus praefecerat, ut quam plurimas possent hyeme naues aedificandas, veteresque reficiendas curarent.

DEFENSOR AD CAP. XLI.

Hoc Capite Valla Iurisconsultos in *Agri, Fundi, Loci, Villae, Praedii, Possessionis, Arui* denique ¹ expositione reprehendere conatur, atque etiam Florentinum Vlpiano contrarium ⁷⁶ ostendere. Cui vt facilius respondeam, singulorum horum verborum notationes diligenter excutiendas censeo. Hoc enim facto quisquis eius reprehensiones postea legerit, eas per se diluet. *Ager* igitur, vt Varro ² lib. IV. de Ling. Lat. voluit, *dictus est ab agendo: In quam terram scilicet quid agebant, vel unde quid agebant fructus caussa.* Quam etymologiam licet M. Fabius lib. I. cap. 6. reprehendat, quod a Graeco ductum sit vocabulum *ἀγρός*, vnde sit *ἀγροίκος*, agrestis: videamus tamen, ne Graecum illud *ἀπὸ τῆς*

E 3

ἀγείν

[¹ Expositione.] Non in horum omnium expositione Iurisconsultos reprehendit Valla: nom *loci* significationem plane praeterit; *arui* autem, de quo nec Iurisconsulti quidquam dicunt, vix vno verbo attingit. Praecipua capita reprehensionis Vallae haec sunt. Primum, dissentire inter se Vlpianum et Florentinum, quorum ille *fundum locum sine villa*, hic *agrum cum aedificio esse dicat*: deinde, ridicule Modestinum, vel Iabolenum potius, loqui de *possessione* tamquam de *actione possidendi*, siue *qualitate*, quam considerare debuerit vt *substantiam*: tum, non recte ab Vlpiano et Florentino *agrum* definiri *locum sine villa*, quod ex aliorum scriptorum testimoniis constet etiam *villam agro contineri*: postremo, inter Iurisconsultos etiam controuersiam esse de *praedio*. His ita respondet Defensor, vt simul adferat explicationes legum, quas vel contrarias inter se esse, vel ridiculas putabat Valla: in quibus exponendis an ubique rem acu tetigerit, non est meum iudicare.

[² Lib. IV.] pag. 10. Sic quoque Donatus ad hoc Terentii Adelph. III. 4 38. iamdudum aliquid ruri agere arbitror: Agere, inquit, proprie dixit: nam ab agendo ager dictus est, quod in eo multo agenda sunt.

ἀγρὸν καὶ ἀγροῦ (quod est *ducere, vehere*, sicut et nostrum *agere*) deductum videri possit. Ut ut sit, consuetudo obtinuit, ut *ager*³ proprie diceretur, in quo quid fructuum causa ageretur, id est, terra coleretur. Quo pertinet laboleni definitio: *Agrum esse speciem fundi ad hominis usum comparati l. questio 115. D. de Verb. sign.* quodque tam Vlpianus quam Florentinus *agrum locum sine villa, vel sine aedificio* descripserunt in *l. ager. 27. et l. fundi. 211. D. eod.* quia videlicet non in villis et aedificiis rusticis, sed apertis campis terra coleretur. Vnde ⁴ *ager Campanus, Puteo-*

[³ *Proprie.*] *Ager* frequentissime quidem denotat *agrum aruum*, siue frumentarium, ut vel phrasis, *agrum arare*, docet; sed tamen etiam de aliis partibus fundi, siue agri, in quibus quid agitur fructuum causa, dicitur. Isidorus lib. XVI. cap. 13. *Omnis ager, ut Varro docet, quadrifariam dividitur, aut enim aruus est ager, id est, sationalis: aut consitus, id est aptus arboribus: aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat: aut florens, quod sunt horti apibus congruentes et floribus.* Atque hac significatione ab Vlpiano et Florentino *agrum* defini locum sine villa, si quis, quod Defensori placet, Vallae respondeat, non habebit, quod reponat. Nam quemadmodum, ut ille de alia huius vocis significatione agens ait, nihil prohibet *agrum* esse cum villa; ita, si hac significatione accipias, nec quidquam obest, quo minus idem sit sine villa. Nec tamen adfirmaverim ita exponendas esse *dd. ll.* cum alio fere ab Interpretibus videam referri verba Iurisconsultorum: sed ad refutandum Vallam, qui sibi non de apicibus Iuris responderi, sed significationes vocum ex aliis scriptoribus ostendi postulat, haec, quae dicta sunt, sufficere arbitror.

[⁴ *Ager Campanus.*] Hoc non bene adfert, ut ostendat *agrum* dici locum sine villa: nam *ager Campanus, Puteolanus*, cetera, est, quod territorium dicitur, ut recte dicit Floridus, quo multi agri, siue fundi singulorum continentur. De quo est locus Ciceron. III. *Agrar. 2.* Sed ita latum est, ut melior tui socer fundus Irpinus sit, siue *ager Irpinus* (totum enim possidet) quam meus paterneus autusque fundus Arpinas. Est praeterea *ager*

Putzolanus, Nolanus, sunt aperta spatia et plani- 78
cies illae, terrae colendae idoneae. Et quan-
quam in agro, vel in agris esse dicatur, pro ruri
esse, et opponatur ei, quod est esse in urbe: ta-
men sciendum est hanc appellationem a maiori
parte ductam esse, et propria locutione agrum
esse locum sine aedificio, qui fructuum causa cola-
tur. *Fundus* vel a *fundo*, *fundis*, (quod multa
quotannis fundat, et sit pecuniae pecudumque fun-
damentum^s ex Varrone et Servio) vel a *fundum*

E 4

potius

ager saepe idem quod *fundus*, in quo sunt villae, arua, pascua,
oliveta, vineta, silvae, arundineta, et similia. Varro lib. IV.
de Ling. Lat. pag. 11. Ager, quod videbatur pecudum ac pecuniae
esse fundamentum, *fundus* dictus. Horatius lib. I. Epist. 16. 1.

Ne perconteris *fundus* meus, optime *Quinti*,
Arno pascat herum, an baccis opulentet olivae,
Pomisne, et pratis, an amicta vitibus ulmo.

quem hic *fundum*, mox agrum vocat vers. 4.

Scribetur tibi forma loquaciter, et situs agri.

Sic et *Quintilian*. Declam. XIII. Terent. Heautont. I. 1. vers. 2.
11. 16. 24. contra quam sentit *Floridus*, et *Rei Rusticae* scripto-
res multis locis promiscue agrum et *fundum* dicunt. Vnde
intelligi potest, falsum esse, quod hic dicitur *Laurentius*, *fun-*
dum minus quiddam esse, quam agrum, et agro contineri: quem
non de territorio loqui, qua ratione sententiam illius tueretur
Brechaeus ad. l. 115. D. de V. S. ex eo apparet, quod eam
confirmat testimonio *Quintiliani* e Declam. XIII. ubi de agro
pauperis ac diuitis, non de territorio sermo est. Quod autem
idem *Valla* porro scribit, singula prata, singulas vineas, et quae
sunt plura huiusmodi in agro, esse singulos fundos, hoc quo-
que parum verum esse, etiam ipse *Floridus*, etsi praefatus hic
omnia recte dici a *Valla*, agnoscere cogitur. Et sane melius
hoc de agro, quam de *fundo*, dixisset: neque enim fundi tam
varia est, quam agri, significatio; nec quemadmodum agrum
aruum, pascuum, consitum, sic etiam *fundum* his adiectis dicimus.

[Ex Varrone.] lib. IV. de Ling. Lat. pag. 11. Servii lo-
cus est in II. Georgic. 468. alias etymologias vid. apud eos,
qui de his scripserunt.

8 potius dicitur, quasi quod fundo, i. e. imo co-
 08 haereat. Hinc Iabolenus *fundum* finiit, *quicquid*
solo tenetur d. l. quaestio. Et antiquitus *fundus*
 locum rusticum significabat, in quo et ager esset,
 79 et villa: vt integrum aliquid esset colendae terrae
 destinatum: et quia satis idonee terra coli non
 posset, nisi et ager esset qui coleretur, et villa,
 in quam coloni, feni, fructus, et instrumenta
 rustica reciperentur, *fundus* ex utroque consta-
 ret *l. si fundum. 81. §. qui fundum. 3. D. de Legat. 1.*
l. si cui. 9. D. de Seruitut. l. quis sit fugitiuus. 17. §.
idem Caelius. 8. D. de Aedil. Edict. Eoque per-
 tinet, quod Florentinus in *d. l. fundi. 211. in fin.*
de V. S. ait, *agrum cum aedificio fundum dici*, et
 in *princ. d. l. fundi. fundi appellatione omne aedi-*
ficiu et omnem agrum contineri: quod ⁶ non
 diuise, sed coniuncte accipiendum est. Idque
 etiam confirmatur ex *d. l. locus 60. D. de V. S.*
 vbi dicitur *fundus esse integrum aliquid*: idque
 constare ex agro et villa subindicat, cum locum,
 quem fundo opponit, sine villa intelligi dicit.
 Huc pertinet quod *villa fundi accessio* dicitur *l.*
fundi 8. D. Quib. mod. vsusfr. amitt. Et *pars*
fundi l. si ita testamento. 15. D. de Instr. et in-
strum. leg. Confirmatur praeterea ex hoc Festi
 loco in verbo *saltus*: *Saltus*, inquit, *est vbi syluae*
et pastiones sunt, quarum causa casae quoque, et
si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum
causa aratur, ea res non peremit nomen saltui:
 18 *non*

6 Non diuise.] Aliter *h. l.* et plerasque alias, de quibus
 hic agit, exponunt Interpretes ad Titul. de V. S.

non magis quam fundi, qui in agro culto et eius
 causa habet aedificium, si qua particula in eo ha- 80
 bet syluam. Hinc nobiles illi Romanorum fundi,
Tusculanus, Cumianus, Priuernas, non solum
 magnis latifundiis, sed et magnificis aedificiis,
 quae Praetoria vocabant, decorati. Sed cum
 fundi in familiis erciscundis varie diuiderentur,
 atque etiam subdividerentur, aut ex destinatione
 patrisfam. vel culturae commoditate maiores mi-
 noresue constituerentur, vt in *l. Caius. 86. in fin.*
D. de Legat. 2. factum est, vt fundus etiam mi-
 nima terrae portio intelligi possit: modo integrum
 aliquid sit, non ab alio dependens, aut alteri ac-
 cedens: eoque ventum paulatim, vt sicuti domus,
 ita et fundi indefinita, i. e. sine nomine, vel ad-
 iecto, stipulatio nulla prorsus iudicaretur: quia
 sicut tam parua domus dari posset, vt ad habi-
 tandum inutilis esset *l. si quis. 6. §. plane. 1. D.*
Commun. praed. ita fundi stipulator vel glebam
 praestando liberaretur: quia, vt dixi, quaelibet
 portio fundi fundus nominari potest, si hoc con-
 stituerimus: vt *hic*, et in *l. plane 34. §. ult. l. quod*
in rerum 24. §. si quis. 2. D. de Legat. 1. Hinc
 iocus ille Ciceronis in Varronem, cum ille (vt
 in etymis verborum etiam aliunde conquirendis
 nimius erat) *fundum* a *funda* deduxisset, quia
 scilicet tam exiguus fundus dari posset, vt etiam
funda contineretur, in quem Cicero lusit lepi-
 dissimis his versibus:

Fundum Varro vocat, quem possis mittere funda: 81

Ni lapis exciderit, qua caua funda patet.

E. 5

Locus

Locus a locando dicitur, et est, in quo quid locari potest: Vel, ut ait 7 Varro, locus est, ubi quid collocatum esse potest, ubi quicquam consistit. Proprie autem pertinet loci appellatio ad νατνυογίαν πρὸς τι, ut sit locus respectu locati. Quo pertinet, quod ait Vlpianus in d. l. locus. Fundum quidem suos fines habere, locum vero latere posse quatenus determinetur, vel definiatur, pro magnitudine scilicet, vel paruitate rei locatae. Sensum enim ad rem rusticam loci appellatio restricta est, ut pro agro acciperetur. Vnde Plinius lib. XVIII. cap. 3. Locupletes a veteribus dictos testis est, quali loci, hoc est, agri plenos. Hinc etiam apparet, quid a fundo differat. Nam fundus est aliquid integrum: locus autem est portio aliqua fundi: cum respectu fundi quod integrum quid est, locus pars eius intelligatur l. locus 26. D. de Acquir. poss. Idque manifestius apparet in servitutibus rusticorum praediorum constituendis, ut per illum locum ire, agere, aquam ducere liceat l. 2. D. de Servit. rust. praed. aut etiam in 8 Interdicto, ne quid in loco publico, ad quod referri debere d. l. locus, apparet ex inscriptione. Praeterea si fundum alteri adiunxerit, et accessionis loco cedere voluerit paterfamilias, tum qui fundus erat, locus, i. e. portio fundi efficietur. Rursus vel modicus locus fundus effici poterit, si eum fundi animo habuerimus, ut inquit Vlp. in d. l. locus. Iam quod ad conciliandum Vlpianum cum

7 Varro.] lib. IV. de Ling. Lat. pag. 8.

8 Interdicto.] Cuiac. refert ad Interdictum. Vnde vi.

cum Florentino pertinet: primum sciendum est in ⁹ Tusco Codice et aliis probatoribus legi in *d. l. locus. 60. de V. S. Plærumque sine villa locum accipimus, non fundum.* Et sane res ita est, locum sæpius pro agro vel agri parte poni: vt ex *d. l. Plinii lib. XVIII. cap. 3.* apparet, itemque ex *l. si fundus. 16. §. si res. 2. D. de Pignorib.* vbi locum a vineis distinguit. Deinde etiam si de fundo senserit Vlpianus, tamen cum (*plærumque*) dicat, sese ipse indicat non tam ad verbi originem aut proprietatem, quam ad vulgi consuetudinem respexisse: vt Florentinus verbi notam et propriam significationem sequutus merito dixerit, *fundi appellationem omne ædificium omnemque agrum continere d. l. fundi. 211. de V. S.* Sed cum fundi in multas particulas commodioris culturae gratia scinderentur, quarum quaelibet ex destinatione patrisfamilias fundus dici posset, vt 83 dixi, factum est, vt vulgi consuetudine *fundus* etiam *pro loco sine villa*, i. e. agro acciperetur. Atque ita conciliandum cum Vlpiano Florentinum iudico: licet neque Alciatus ad illos locos, neque quisquam Interpretum (quem viderim) hanc contrarietatem conciliet, aut obtrectanti Vallæ satisfaciat. Sed scilicet Vallæ ignoscendum est, si, cum Digestorum libros primis tantum labiis gustasset, in iisque legendis verba tantum, non sensum sectaretur, Prudentium sen-
tentiam

⁹ Tusco.] Ita etiam est in Edd. Gothofr. nec aliter laudant, qui scripserunt ad *Titulum de V. S.* quos quidem viderim. Et hoc satis erat aduersus primam reprehensionem Vallæ.

tentiam non sit assecutus. *Villa*, eodem ¹⁰ Var-
rone authore, est domus rustica a *vehendo* dicta,
quod in eam fructus aruorum vehantur, quasi
vehilla: cuius tres species *urbanae*, *rusticae* et
fructuariae tradit Columella *lib. I. cap. 6.* Vnde
illustrari potest *l. videamus. ii. §. ult. D.* ¹¹ *Loca-*
ti. vbi de villa urbana loquitur. Sed et Idem M.
¹² Varro *praedii* etymon *lib. IV. de Ling. Lat.*
his verbis tradit, *Praedia*, item *ut praedes*, a
praestando dicta sunt, quod ea pignori data publi-
centur, ni mancupes fidem praestent. *Praedis* vero
84 notam Idem ¹³ *lib. V.* reddit: *Praes* dicitur, qui
28 a magistratu interrogatus in publicum ut praestet,
a quo et cum respondet, dicitur *Praes*. Vnde
Praedes initio dictos mancipum, i. e. ¹⁴ publica-
norum pro vectigalibus fideiussores: sicut et *com-*
praedes, qui eiusdem rei populo sponsores fiebant,
authore Festo *lib. III.* Paulatim vero, ut ¹⁵ Asco-
nius scribit, *praedes* dici coepti sunt *satisdatores*
locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est. A
qua fideiussorum praestandorum molestia quia
possessores immobilium Praetoria iurisdictione
exime-

¹⁰ Varrone.] *Lib. I. de Re Rust. cap. 2. et lib. IV. de Ling. Lat. pag. ii.*

¹¹ Locati.] vid. ibi Budaeum.

¹² Varro.] *Lib. IV. de Ling. Lat. pag. ii.* In Edd. Scali-
geri et Gothofr. hic locus aliter legitur, in cuius lectione
constituenda non convenit inter doctos. v. Hotoman. ad Ascon.
in *I. Verr.* Salmas. de *Mod. Vsur.* pag. 735. Turneb. in *Aduersar.*

¹³ Lib. V.] Pag. 59. De hoc quoque Salmas. *l. d.*

¹⁴ Publicanorum.] Immo omnium, qui aliquid publice
praebendum, faciendum, praestandumue conduxerant: non
enim ad solos fideiussores publicanorum restringitur. V. Fest.

¹⁵ Asconius.] In *I. Verr. cap. 45.* Is tamen paulatim illud,
quod Defensor noster addit, non habet.

exiuebantur *l. sciendum. pen. D. Qui satisd. cog.* et quia immobilia quoties praes, i. e. fideiuslor deerat, pignori dabantur, vt vendi possent, ni pacta seruaremus, factum est, vt quaecunque *immobilia praedia* dicta sint. Caeterum quod addit hic Valla, *etiam de praedio, sicut de fundo, inter Iurisconsultos* ¹⁶ *controuerfiam esse*, sane quid blateret nescit. Nulla enim inter eos hac de re controuerfia est, sed generaliter *praedia* pro *immobilibus* ponuntur: et rustica ab urbanis non loco, sed materia, separantur *l. urbana 198. D. de V. S.* Vnde rusticorum vel urbanorum praediorum seruitutes a loco dominante deno- 85 minantur, vt *licere altius tollere, et officere praetorio vicini, vel cloacam habere per vicini domum*, inter rusticorum praediorum seruitutes recenseantur, cum praedio rustico debentur *l. 2. D. de Seruitut. rustic. praedior.* Et vice versa vt *ire, agere per aream vicini in domum meam* liceat, sit urbana seruitus. *l. seruitutes. 20. §. si domo. 2. D. de Seruit. urb. praed.* Restat *Possessionis* verbum, de qua quia Laurentius Modestinum (¹⁷ Iabolenum dicere voluit, est enim *d. l. quaestio.* author Iabolenus, non Modestinus) imperite loquutum ostendere conatur, hunc eius insultum reprimendum putavi. *Possessio*, vt ex Labeone tra-

¹⁶ *Controuerfiam.*] Haec est quarta accusatio Vallae, quae, cum nihil ad eam probandam adferat, ita satis repellitur.

¹⁷ *Iabolenum.*] Potuit etiam in Vallae et aliorum Codicibus haec lex Modestino inscribi: nam praeter Vallam, etiam Ianus Iunianus Maius in *libro de Priscorum Proprietate Sermorum*, et Alciatus, et Floridus Modestinum illius auctorem faciunt.

dit ¹⁸ Paulus, dicta est *a sedibus, quasi positio*, vel potius *pedis sessio*, quo videlicet pes figeretur, et vestigium insisteret. Et, ut apparet, referri debet ad actum, vel *qualitatem*. Sed paulatim ad *substantiae* praedicamentum tractatum est, cum hoc nomine signare vellent *immobilia*, quae possiderentur: ita tamen ut non proprietatem, sed solum usum attenderent. At cum proprietatem
 86 loci denotare volebant, agri nomine utebantur. Atque id est, ¹⁹ quod voluit Iabolenus his verbis: *Possessio ab agro iuris proprietate distat. Quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietatis loci est.* Pendet autem hoc ab usu vulgi et loquendi consuetudine, quam quis melius, quam Iabolenus ipse nosse potuit? Neque vero, quae

¹⁸ Paulus.] l. 1. princ. D. de Acquir. vel am. possess. In Edd. Gothofr. legitur *a pedibus*. v. de hac voce Grot. in Flor. Spars. ad d. Tit. Menag. Cap. XXXIX. Amoen. Iur. et Etymologicorum auctores.

¹⁹ Quod voluit Iabolenus.] Disputatio Defensoris, qua conatur diluere secundam accusationem Valiae, mihi satis obscura videtur. Cuiacius, Fornerius, et alii ad l. 115. D. de Verb. signif. item Briffonius lib. IV. Select. Antiquit. cap. 1. scribunt, a Iauoleno *possessionem* appellari praedium, cuius possessio tantum et usus ad aliquem pertinet, proprietatis pertinere non potest; cuiusmodi sunt v. g. praedia tributaria et stipendiaria, quorum proprietatis erat Populi Rom. usus eorum, quibus ea fruenda data erant. vid. plura ap. Briffon. qui hoc cum aliunde, tum ex his verbis Festi confirmat: *Possessiones appellantur agri late patentes publici privatiue; quia non mancipatione, sed usu tenebantur.* Haec considerasse Vallam et Floridum, et quaesivisse, ubi vocabulum *possessio* ipsum corpus rei sine proprietate notare posset, satius fuerat, quam proterua petulantia, quod Valla facit, Iurisconsultum omnibus deridendum propinare.

quae ex aduerso citas, M. Ciceronis et Quintiliani testimonia aliam huius vocis significationem ostendunt, neque *possessionem* vice *proprietatis* usurpant, quod ridiculum esset, cum velut aduersa opponantur *possessio* et *proprietas*: sed *possessionis* verbum accipiunt pro *re immobili*, eamque tanquam *possessam* considerant, non tanquam *propriam*. Est igitur ridiculus ipse Laurentius, cum in illis ²⁰ Ciceronis et Fabii locis *possessionem proprietatem* interpretauit. Neque enim *proprietas* ut est *qualitas*, venditur aut aestimatur, sed *res ipsa*, vel *ius in re*. Rursus cum Modestini, vel Iaboleni potius, verba sic accipit, quasi ille *possessionem* pro *actione possidendi*, vel *qualitate* acceperit, sensum eius se non esse affectum ostendit. Nam de *corpore* se loqui satis indicat his verbis: *Quicquid enim apprehendimus. Sed cum ait: Possessio ergo usus, ager proprietatis loci est*, per *possessionem* rem *possessam* intelligit, sed quatenus ea *utimur*: sicut per *agrum* rem quae nostri *dominii* est, et in qua *proprietatis* nostra est: quasi diceret, *Verbo possessionis usus, agri vero vocabulo proprietatis demonstratur.*

Discat

²⁰ Ciceronis.] Praeter hos etiam plerique alii probati scriptores hac voce pro *rebus immobilibus*, ut ait Defensor, utuntur, sed frequentius *possessiones* plur. numquam *possessionem* dicunt. sic *possessiones Epiroticae, Italicae, Africanae, urbanae*, apud Corn. Nep. in *vita Attici*. Quod autem Noster porro ait, *possessiones* apud Ciceronem et Quintilianum eadem significatione debere accipi, qua *possessionem* dicit Iabolenus, id mihi non magnopere probatur, et magis puto *possessiones* ab iis, et aliis scriptoribus, dici *praedia*, quorum non *usum* solum, verum etiam *proprietatem* quis habet: quae Vallae sententia est.

Discat ergo Laurentius Prudentium verba melius expendere, et in eorum lectione diutius immorari. Caeterum *Arum* ab *arando* dictum esse notius est, quam ut notari debeat, neque de eo nunc vlla nobis est controuersia. Quod si, ut
 88 fuit reprehendendi cupidus Laurentius, ita in eo reprehendendo diutius immorari liberet, multos eius errores in ipsa eius professione, i. e. Romani sermonis proprietate, et linguae Latinae notitia, colligere quis posset. Verum eum ²¹ ad Mancinellum remitto, qui hoc quidem loco probat C. Plinii et ²² Nonii Marcelli testimonio *punctum* etiam in genere masculino Latinis dici, quod negauit Laurentius.

²¹ *Ad Mancinellum.*] Is librum sub titulo *Limae Vallensis* conscripsit, in quo Vallae errores notati erant. De huius scriptis haud sane benignum est iudicium Floridi Sabini, cum in hoc libello, quo Vallam defendit, tum *lib. II. Subcisin. lect. cap. 20. et 21.* cui quantumtribuendum sit, scire poterunt, qui Mancinelli scripta viderunt.

²² *Nonii.*] In Nonio hoc nondum reperire potui. Plinii locus est *lib. XXIX. H. N. cap. 6. Oculis punctu erutis aiunt visum reuerti.* Est etiam apud Apul. *lib. VII. Met. pag. 196. Ed. Elmenh. Spinas punctu venenato viriosas,* et in Phaedr. *lib. V. fab. 3. Punctum volucris paruulae,* eadem inflexione hanc vocem poni putat Gudius. *Punctus,* de prima figura artis Geometricae dicit Isidor. *lib. III. cap. 12.*

VALLA CAP. XLII.

In eosdem de Noualis.

Noualis, inquit^r Paulus, *est terra proscissa, quae anno cessat, quae a Graecis ο καὶ ἡ νεός, καὶ τὸ νέωμα, vocatur.* In quo auctoritatem

Var-

^r *Paulus.*] Gaius l. 30. §. 2. D. de Verb. sign. V. ad Defens.

² Varronis secutus videatur, dicentis: *Ager resti-* 89
bilis, qui restituitur ac reseritur quotannis: con-
tra, qui intermittitur a nouando noualis ager:
 Et ³ Plin. qui ait: *Nouale est, quod alternis annis*
seritur. Idem quoque sentire videtur Festus
 Pompeius, qui dicit: *Noualis ager nouae relictus*
sementi. Sunt qui volunt noualem esse aruum
 tunc primum ad sementem profcissum, quorum
 est Seruius, qui ⁴ inquit: *Dicimus et has nouales,*
et haec noualia. *Proprie nouales tunc primum*
arua profcissa. Quod ita sensisse ⁵ Virgil. palam
 est in illo versu: *Impius haec tam culta noualia*
miles habebit? Ineptum erat deplorare agrum a
 barbaris possideri, quod non esset restibilis, sed
 quod anno interquieuisset. Deplorabat igitur
 agrum, in quo instruendo magnopere laborasset, et
 nouitate ipsa praeter caeteros vberiore, datum
 iri in manus alienas, et barbaras, et impias.
 Quod etiam et sentit, et declarat in *Milite Ma-*
riano ⁶ Quintilianus: *Mox ingentibus lacertis hu-*
munum fodere, segnem futuris noualibus eruere syl-
vam. Hieronymus etiam definit in hunc sen-
 sum, dicens: *Nouale est ager nunc primum pro-*
fcissus. Sed Virgil. in sensum priorem accipit,
 cum inquit:

Alter-

² Varronis.] Lib. IV. de Ling. Lat. C. pag. 11.

³ Plin.] Lib. XVIII. cap. 19. C.

⁴ Inquit.] In illud Virg. Georg. I. *Alternis idem tonsas.* C.
 vers. 71.

⁵ Virgilium.] Eclog. I. C. vers. 71.

⁶ Quintilianus.] Declam. III.

90 *Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiere situ durescere campum.*

Ideoque ⁷ Seruius alibi ait: *Noualia*, id est, noua terra, quae per singulos annos renouatur per semina.

⁷ Seruius.] In illud Eclog. I. *Impius haec tam culta. C.*

ALCIATVS AD CAP. XLII.

In nouali visus est a Paulo dissentire, dum terram proscissam esse, quae anno cesset, Paulus ait: Valla etiam nouale dici, aruum nuper et cum magna cura ad culturam redactum. Sed et id, opinor, non negasset Paulus.

FLORIDVS AD CAP. XLII.

De nouali nihil dicam. Quum enim Paulus noualem, terram proscissam, quae anno cesset, esse definiuisset: Valla autem noualem esse aruum nunc primum ad sementem proscissum addiderit: quod et Seruius sensit, et Virgilius in illo carmine: *Impius haec tam culta noualia miles habebit?* ut forte reprehendi non possit Iureconsultus, laudari tamen debet Valla, quod aliud eius vocis significatum ostenderit: nisi forte ille Pauli verbis nihil debebat addere.

91 DEFENSOR AD CAP. XLII.

Quid igitur hic habes ¹ quod reprehendas, Laurenti? cum hanc eandem verbi *Noualis*, significationem confirmet Varro, Plinius *lib. XVIII. cap.*

¹ Quod reprehendas.] Non tam reprehendit Iurisconsultum Valla, quam ad significationem vocabuli *noualis*, quam ille adfert, aliam addit, quod ei licuisse, Florido non difficulter largior: tametsi ea, ut recte ostendit Defensor, Iurisconsultis ignota non fuit. Quoniam tamen hunc librum de *Notis Auctorum* inscripsit Valla, viderit ipse cum Defensoribus suis quomodo in eo hoc Caput locum suum tueri possit.

cap. 19. Festus Pompeius, et ² Servius, vel te ipso proferente. An te credidisti Consultos nostros docere posse, quae propria sit et genuina Latinae vocis significatio? cum eorum sit haec aliis interpretari, et in eo plurimum versentur ac defudent, vt Legem, Edictorum, contractuum, et testamentorum verba nobis exponant, vtque inter τὸ ἔντὸν καὶ τὴν διάνοιαν diiudicent. Aut quasi hi, quos tu citas, authores melius nouerint, quid sit *nouale*, vel *noualis*, et quot modis hoc verbum accipi debeat, quam Paulus aut Ulpianus, vel Alfenus aut Callistratus. At vt scias vtramque significationem non fuisse Iureconsultis ignotam, aut inusitatam, Callistratus in *l. ult. D. de Termin. mot.* ait poena plectendos esse, qui ex sylua *nouale*, aut ex arbore arbutum finium obscurandorum causa fecerint. *Nouale* igitur, siue *noualis terra* (ne te generis diuersitate tutum putes) ³ vtrumque significat apud bonos et graves Latinitatis authores, et *terram nunc primum proscissam*, vt cum ex sylua *nouale* fit, a *nouo* videlicet, quasi noua terra, nouus ager: et *agrum, qui alternis seritur, alternis cessat*, a *nouando*, quasi nouandarum virium gratia cultura eius intermittatur, vt in loco Vergilii a te citato, et in

F 2

libro

² Servius.] In *l. Ecl. vers. 71.* quem locum in extremo cap. 2. laudat Valla. Ceterum versum hunc Virgilii longe aliter, ac Valla, exponit, et Seruii ad eum interpretationem reuocat Salmasius ad *Solin. pag. 514.* Ed. Ultrai. vbi et plura de significatione huius vocis legi possunt.

³ Vtrumque.] Vid. de vtroque hoc genere *noualis* Cuiac. Bud. et alios ad. *d. l. 30. de V. S. add. Salmas. l. d. pag. 510. et seqq.*

libro variorum authorum ⁴ de Limitibus scriptum est: *Novalis ager est primum proscissus, siue qui alternis annis vacat, nouandarum sibi virium causa.* Ceterum ⁵ nouellum, et ⁶ nouelletum longe aliam
 93 habet apud Consultos significationem. Accipitur enim pro loco nouellis arboribus confito, ut *oliuetum, quercetum, palmetum l. utiles. 39. D. de Petit. haered. l. 8. D. de Fund. dot.* quod ab iis, qui Commentarios de *Verbis Iuris* conscripserunt, praetermissum, aut aliam in partem acceptum esse miror. Porro, quod in hoc Pauli loco *l. sylua. 30. §. noualis. 2. D. de Verb. sign.* verba Graeca immutaris, et pro ⁷ νεακιν vel ⁸ νεατον substitueris ὁ καὶ ἡ νεὸς καὶ τὸ νέωμα, id non tam audaciae tuae, quam seculi, quo vixisti, infelicitati tribuo.

VAL-

⁴ De Limitibus.] Pag. 293. Ed. Goes.

⁵ Nouellum.] l. 8. D. de Fund. dot. Vir in fundo dotali uxoris rogatus oliuetum succiderat hoc, ut nouellum reponeret, id est, nouellum oliuetum, ut Alber. Gentilis exponit ad l. 30. de V. S.

⁶ Nouelletum.] l. 39. D. de Hered. petit. l. 6. D. de Impens. in res dot. Vtroque loco dicuntur utiles impensae esse, quae factae sunt in nouellata. Torrent. ad Sueton. Domit. Cap. VII. et Brod. X. Miscellan. 15. scribunt, nouelletum esse vineam recens institutam, quemadmodum apud Sueton. l. d. nouellare est, novas vineas pangere, et renouellare veteres vineas, eas factis sulcis sternere, apud Columell. lib. de Arborib. cap. 6. Idem sentiunt Alber. Gent. l. d. et Broekhus. ad Tibull. II. El. 2. 22.

⁷ Νεακιν.] Gothofr. νέακιν, e Florent. pro quo Cuiac. ad h. l. νέασιν legit e Basilicis, nec non Salmas. l. d. et Voss. Etymolog. qui librarios C Graecum pro K accepisse dicunt.

⁸ Νεατον.] Bud. νέατον, ex antiquo exemplari. Idem cum Alciato et Valla hanc legem Paulo tribuit, Cuiac. et Gothofr. Gaio. Pro terra proscissa, quod e vulgat. adfert Valla, in Florent. est terra praecisa: de qua lectione vid. quae disputant Interpretes ad h. l.

VALLA CAP. XLIII.

In eosdem de Liber et Volumen.

Si cui, ¹ Vlpianus inquit, *centum libri sunt legati, centum volumina ei dabimus, non centum, quae quis ingenio suo metitus sit,* ² *quo magis ad 94 libri scripturam sufficerent: ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computabimus, sed* ³ *uniuersum Homeri volumen pro libro accipiendum est.* Vlpianus Homeri opus nunc *unum librum*, nunc *quadraginta octo libros* nominat. Nec tamen ait *librum* duo significare, ipsum opus et certam operis partem. Praeterea opus siue opera Homeri *librum* appellat, et *volumen*, quorum vtrumque inauditum est. Virgilii *Aeneis* non *liber* est, sed *duodecim libri*. *Georgica* non sunt item *liber*, sed *libri quatuor*. *Bucolica* *unus liber* est, idemque *unum volumen*. *Georgica quatuor volumina. Aeneis duodecim.* ⁴ Ouidius:

Sunt mihi mutatae ter quinque volumina formae.

Sed quid exemplis agimus, cum nusquam plura afferri possint? At Vlpianus putat etiamsi omnia opera Didymi, quo nemo plura scripsit, in vnum codicem conglutinentur, vnum tantum debere

F 3

volu-

¹ Vlpianus.] l. 52. §. 1. D. de Legat. 3.

² Quo magis.] Quae ad libri. Ed. Col. Steph. Gryph. C. In Gothofr. Edd. cui ad libri.

³ Uniuersum.] Hoc unum, Homeri, Eaed. C. Gothofr. unum Homeri, ablato articulo, hoc.

⁴ Ouidius.] Lib. I. Trist. El. 1. C. vers. 117.

volumen appellari, quod nemo nec posset euolvere, nec ferre vellet. Est enim *volumen* vel a *volo*, quod in libris *voluntas* apparet, vel (quod
 95 magis sequeretur) a *voluo*: quod *voluitur*, quales libros hodie Hebraei quosdam habent, qualesque in Veteri et Novo Testamento lectitamus fuisse. Et Romani, qui in *libris arborum*, i. e. corticibus, scribebant, quod *libellos* illos, quos ferrent commodius complicabant, *volumina* forte appellauerunt. Itaque volumina libellis similia fuere quam libris. Quod ex eo quoque loco apparet, ubi ⁵ Plinius de libris auunculi loquens ait: *Libri tres in sex volumina propter amplitudinem diuisi*: quasi dicat, in sex minores libros, ut sint volumina aliquanto minora, quam libri. Quod etymologia quoque nonnihil probat, ut ostendi. Vnde adhuc durat verbum, *euolvere libros*, pro eo quod est aperire libros lectitandi gratia, quasi rem ⁶ complicatam explicare: quemadmodum *reuelare* est rem velatam detegere: nisi dicamus *euolui libros* propter numerum paginarum. Accipitur autem nunc *euolvere libros*, siue autores, pro eo quod est *lectitare*. ⁷ Nec inficias eo *libros* accipi pro *codicibus*, et in singulari *librum*, pro quolibet magno codice, etiam si is contineat *Iliada* et *Odyssaeam*: ut, *tenet rex manu librum*: et is sit *Homerus*: non tamen recte dicas, *tenet librum Homeri*.

ALCIA-

⁵ Plinius.] Lib. III. Ep. 5. C.

⁶ Complicatam.] Complicitam, Ed. Col. Steph. et Colin. C.

⁷ Nec inficias.] Desiderantur caetera in Ed. Col. et Gryph. C.

Librum interpretatur *partem operis*, vt puta duodecim sunt libri Aeneidos: *volumen* vero minus esse libro ex Plinii autoritate, qui: *Tres*, inquit, *libri sunt*, in sex volumina propter amplitudinem diuisi. Et ideo Vlpiani sententiam confutat, qui: *Si cui centum*, inquit, *libri legati sunt*, centum volumina ei dabimus, non centum, quae quis ingenio suo metitus est, vt Homeri XLVIII. Sed sciendum est, non de significatione verbi agere Vlpianum, sed de mente defuncti: quam nemo est tam a naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit. Quod si in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Iureconsultum loquutum assero, et quid sibi vellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant veteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, et duobus inclusos vmbilicis manu gestabant: vnde et *enchiridia* Graecis dicuntur, nobis a *pugno pugillares*, et ab *inuolutione volumina*. Fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus non de diuisione librorum ab autore facta legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando, vnicoque corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. *libros*, i. e. *vnun Homeri volumen*, pro libro accipiendos, nimirum voluminis voce metaphoricos vsus, vt sicut vnum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libros diuisione, *volumen* dicitur, ita in *codicibus* cum asserculis tabulisue concinnatis vnum corpus etiam *volumen* dicatur, cum nec etymologia repugnet, vnica enim *inuolutione* constat. Quod si probatur (1) Virgilii (2) Valeriique Maximi loquutio, qui *volumen* in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti fermo propter maiorem rei affinitatem longe clarior? cum et Cicero *librum* pro corpore accepisse videatur, *Epist. ad Quint. Fratr.* (3) *lib. II.* Sed vtros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an vtrosque, nescio.

1 Virgilii.] *Lib. II. Aen.*
vers. 208. et alibi.

2 Valeriique.] *Lib. I. cap. 8.*
ext. 19.

3 Lib. II.] *Ep. 12. (al. 13.)*

Primum quidem quod non de verbi significatione, sed de mente testatoris egisse Vlpianum comminiscitur Alciatus, non fuerit fortasse viquequaue improbandum. Quod autem eum recte locutum esse, et quid sibi vellet nesciuisse Vallam

asserit, longe, tanti viri pace dixero, ipse fallitur. Vt enim a *voluendo volumen* dicatur (quod quum Vallam docet, poma Alcino, Triptolemo autem fruges donat) nonne hac voce in eo significato vri debemus, in quo a bonis autoribus semper posita inuenitur? Erat hic locus, si recte Vlpianum loqui censer Alcianus, ubi scriptorum magis testimonius, quam vel propria, vel Iureconfulti maiestate inniteretur. Atqui *volamina*, inquit, non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem fieri solebant. Quin potius, si hoc modo considerentur *volamina*, non commoditas, sed incommoditas inde maxima proueniet: ut puta cum Homeri poemata in duas partes sint diuisa, si quis *volumen*, quod gestanti sit commodum, ex iis facere velit, non *unicum*, sed ex *singulis* fere *libris* singula faciet *volamina*, vel potius ex quouis libro, quum pro parte operis sumitur, vel duo, vel tria, si videbitur. Hoc tamen de Mosis Pentateucho non dicerem, quo etiam Hebraei hodie *uno* in *volumine* scripto, quamuis *quinque* constet *libris*, ita vtuntur, ut separatim illi publice non habeantur, nimirum ex antiquo Dei Optimi Maximi praecepto. Quid quod magna *volamina* non ferme vacant confusione? Dicendum est ergo, *volumen* non eius magnitudinis, ut duo Homeri opera comprehendat, sed exiguum, sicut a Latinis obseruatum videmus, Nam M. Cicero ad Atticum scribens lib. XI. Ep. 10. *volumen* orationis appellat: Quumque ex eo, inquit, de me percontaretur, eum sibi ita dixisse narrabat, se mihi esse inimicissimum, *volumenque* sibi ostendisse orationis, quam apud Caesarem contra me esset habiturus. Eadem ratione et Ouidius Metamorphosin ter *quinque volumina* vocauit. Caeterum quod subdit Alcianus Virgilii Valeriique Maximi, qui *volumen* in cauda serpentis dixerunt, exemplo Vlpianum esse latine locutum: non est aliud, quam translationum quantumvis remotarum facultatem Poëtis adimere, a quorum licentia

8 Valerium Maximum non excludo. Nec tamen horum quispiam *volumen* in eo significato posuit, in quo Vlpianus, cum *libri* vox non *totum opus*, sed *partem* comprehendat: quemadmodum et Homeri Iliada *quatuor et viginti libros*, non Homeri *librum* appellamus. Cicero lib. I. Familiarium Ep. 9. Scripsi, inquit, etiam Aristotelico more, quemadmodum quidem volui, *tres libros* in disputatione ac dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles, quos iampridem ad te misissem, si esse edendos putassem. Non *librum* de Oratore, sed *tres libros* vocat Cicero. Idem ad Q. Fratrem lib. III. Ep. 5. Sermo autem in nouem et dies et *libros* distributus de optimo statu ciuitatis, et de optimo ciue. Alii itidem autores sua scriptra in *libros* diuiserunt. Propertius lib. IV. El. 1. vers. 63. Vt nostris tunc facta superbiat Umbria libris. Denique quod M. Tullii ad Q. Fratrem

Fratrem scribentis testimonio *librum* pro *toto opere* aliquando capi Alciatus ostendere laborat, decipitur sane. Ciceronis enim locus contra Iureconsultum commodissime retorquetur, ait enim: *Callisthenis quidem vulgatum et notum negocium, quemadmodum Graeci aliquot locuti sunt. Secutus ille capitalis, creber, acutus, brevis, pene pusillus Thucydides. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio. Non librum vocavit Thucydidis opera M. Tullius, sed libros, quandoquidem si librum ea appellasset, ita scripsisset: Sed utrum eius habueris librum, an utrumque, nescio. Quod nemo vel prima Grammaticorum rudimenta tenens ignorat. Ita Ciceronis, aut Linii libros recte dicimus, Linii, aut Ciceronis librum, nisi vnicus ille esset, non item. Absolute certe librum (prout ultimo loco sentit Valla) pro quolibet magno codice etiamsi Iliada, Odyssaeamque contineat, sic Latine dicimus, ut auctoris nomen supprimamus. Librum namque Homeri si vel Odyssaeam, vel Iliada, vel utrumque opus contineat, prae dicturi, non tamen errabimus, si regem aut alium quempiam librum manu tenere dixerimus, isque sit aut Ovidii Metamorphosis, aut Virgilii Aeneis. Sicque in IV. Verrin. cap. 35. scripsit Cicero: Erat Stesichori poetae statua senilis, incurua, cum libro, summo, ut putant, artificio facta. Et Horatius lib. I. Epist. 2. vers. 35.*

— — — Et nū

Posces ante diem librum cum lumine.

Et Iuuenalis Sat. III. vers. 41.

— — — Librum

Si malus est nequeo laudare.

Varro lib. I. de Re Rust. cap. 1. Magonis Carthaginensis de eadem re opus duodetriginta libros appellat: Hos, inquit, nobilitate Mago Carthaginensis praeteriit Poenica lingua, quod res 99 dispersas comprehendit libris duodetriginta. At Plinius lib. XVIII. N. H. cap. 3. idem opus duodetriginta volumina vocat. Eos enim recensens, qui de Agricultura scripserunt, sic ait: Duces Xenophon, et Poenus etiam Mago, cui quidem tantum honorem senatus noster habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africae bibliothecas donaret, vnus eius duodetriginta volumina censeret in Latinam linguam transferenda. Quid mirum, cum Varro eodem loco absque aliquo discrimine libros et volumina appeller? Quos Cassius Dionysius Vticensis, ait, vertit libris viginti Graeca lingua, et Sextilio Praetori misit, in quae volumina de Graecis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca. Flavius tamen Vopiscus satis indocte Cornelii Taciti Historiam Augustam librum appellat in Taciti Imperatoris vita cap. X. haec scribens: Cornelium Tacitum scriptorem Historiae Augustae, quod paren-

tem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit: et ne lectorum incuria deperiret, librum per singulos annos decies scribi publicitus in eius archivis iussit, et in bibliothecis poni. Sed idem (1) in Probi vita magis se de rerum gestarum veritate, quam Latinae linguae proprietate sollicitum fuisse affirmat. An igitur sciverit quid sibi vellet Laurentius Valla, aliis iudicandum relinquo. Iureconsultum certe parum Latine locutum pro certo habeo, nisi aliis mecum vel rationibus, vel veterum testimoniis agatur.

I In Probi vita.] Videtur respicere ad ea, quae leguntur Cap. I. Neque ego nunc facultatem eloquentiamque polliceor, sed res gestas, quas perire non potior, et quae in eadem sententiam dicit Cap. II. Illud tantum contestatum volo, me et rem scripsisse, quam si quis voluerit honestius, eloquio celsiore demonstret. Scimus Vo-

piscum non numerari inter optimos linguae Latinae auctores. Nec tamen debebat Floridus pro eloquentia, quam ille sibi deesse scribit, substituere proprietatem linguae Latinae. Nam potest etiam, qui eloquens non est, proprietatem sermonis in loquendo servare. Sed hoc facit causae suae serviens scilicet.

DEFENSOR AD CAP. XLIII.

Sed nec hoc mirari debes, Vlpianum opus Homeri^r nunc unum librum, nunc quadraginta

I Nunc unum librum.] Quae hic de voluntate testatoris dicuntur, non magnopere aduersantur Censoribus Iurisconsulti. Nam hi de usu linguae Latinae, non de voluntate testatoris disputant, et non latine loqui Vlpianum contendunt, qui opus Homeri nunc unum librum (dabimus hoc illis, et si Iurisconsultus non librum, sed volumen Homeri dicit) nunc XLVIII. libros nominet, quique idem opus et librum, et volumen appellat: quorum utrumque consuetudini Latine loquentium repugnare putant, et sibi prolatis aliorum scriptorum testimoniis probari postulant. Quod quoniam Defensori praetermittendum visum fuit, exultinavi mihi auctoritates quasdam veterum in medium proferendas, quae Vlpianum latine locutum esse, quod illi negant, euincant. Ac primum quidem opus in plures libros diuisum recte librum et libros dici, docet Cicero lib. XIII. ad Attic. ep. 32. Dicaearchi περί ψυχῆς utrosque velim mittas, et καταβάσεως. τριπολιτικόν

ginta octo libros nominare in l. librorum. 52. §. 1.

D. de

non inuenio, *tris* eos libros maxime nunc vellem. Dicaearchus duos sermones *περί ψυχῆς* conscripserat, vtrumque libris tribus, vt ad eum locum Ciceronis ostendunt docti, distinctum, eiusdemque opus *περί τῆς εἰς Τροφῶνις καταβάσεως* duos minimum habebat, nam primum laudat Athenaeus lib. XIV. cap. 11. *τριπαιτικός* autem, quam Orationem fuisse censet Meurs. in *Biblioth. Graec.* vno absoluebatur: quae omnia opera cum *tres libros* vocat Cicero, apertum est eum vnuquodque eorum *unum librum* appellasse: quemadmodum eod. lib. Ep. 33. scribens *Dicaearchi librum* accepi, et *καταβάσεως* expecto, opus *περί ψυχῆς librum* dicit, vt quidem Corrad. Manut. et Lamb. putant, quorum etiam primus ad. d. ep. 32. Vlpianum eodem modo, quo Ciceronem locutum notat. Rursus Cicero lib. XV. ad Attic. ep. 27. *Librum tibi celeriter mittam de gloria*, et XVI. 6. *De gloria librum ad te misi*: et II. de Offic. 9. *Nunc dicamus de gloria*: quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: quos postremo loco *duos libros*, eos, si Manutium et Corradum sequimur, prioribus *librum* nominat. Sed aduersus hoc fortassis est, quod regeri possit. Clarius in eam sententiam est locus A. Gellii lib. III. Noct. Att. cap. 17. *Timon amarulentus librum maledicentissimum conscripsit, qui Σίλλος* (vel Σίλλοι potius, vt censent Menag. ad Diog. Laërt. Philol. lib. VIII. 85.) *inscribitur*. At hic liber Timonis in *tres libros* tributus erat, vt constat e Laërtio in *Timone*, Suida v. *Τίμων Φλαίσιος*, et Athenaeo. Sic et Columella *unum opus* modo *librum*, modo *duo volumina*, siue *libros* (nam in opere in plures partes diuiso haec eadem sunt, etiam Valla et Florido concedentibus) vocat, lib. I. de Re Rust. cap. 1. *Duo volumina similium praeceptorum de vineis Iulius Graecinus posteritati tradenda curauit*, et lib. IV. cap. 3. *Idem Graecinus declarat eo libro, quem de vineis scripsit*. Et qui Ciceroni I. de Diuinat. 3. sunt *duo libri* Chrysippi de Diuinatione, hi libri nomine veniunt apud Lactant. I. Diuin. Instit. 6. *Chrysippus in eo libro, quem de diuinatione composuit*. Ac denique ipsi aduersarii fatentur *codicem quantumuis magnum*, etiam si *Iliada* et *Odyssaeam* contineat, recte dici *librum*. Nam quod iidem ad extremum hoc adferunt, etsi opus Homeri recte dicatur *liber*, tamen non Latine locuturum, qui addito nomine auctoris *librum Homeri* dicat, id, mea quidem sententia, perquam leue est. Nam si Cicero sine vitio dixit, *mittere*, et *accipere librum Dicaearchi*, non potest vlla probabilis ratio dari, cur non aeque liceat Latine dicere, *tenere manu librum Homeri*:
nam

103 *D. de Legat. 3.* Nam cum *quadraginta octo libros* dicit,

nam et Dicaearchi liber itidem in plures libros, ut dixi, diuisus erat, haud secus atque opus Homeri. Iam vero opus in plures partes librosue tributum et *librum*, et *volumen* appellari, quod secundo loco reprehendunt, ne hoc quidem adeo inauditum est, atque illi purant. Nam si hoc de omnibus in vniuersum, atque adeo cuiuscunque magnitudinis operibus intelligunt, falli eos e Cornelio Nepote ostendi potest, qui *Opus suum de Vitis Excellentium Imperatorum*, cuius utique plures sunt partes, sine discrimine *librum* et *volumen* appellat in *Praefat.* his verbis: *Sed plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro Vitas Excellentium Imperatorum.* Sin autem hoc volunt, magnum aliquod opus, v. g. Homeri, etiamsi recte *liber* dicatur, tamen non recte *volumen* vocari; quae sententia eorum esse videtur, eo quod *volumina* exigua esse, et minora, quam libros, scribunt; etiam in eo parum recte sentiunt. Sane quidem credibile est, quod disputat Salmas. *Cap. X. de Modo Vsur. p. 412.* eos, qui magna opera scribebant, saepe quot partes ac sectiones eorum destinabant, in totidem quoque *volumina*, siue *libros* ea descripsisse, vnde frequenter eiusdem operis singulae partes *libri* et *volumina* sine discrimine vocantur, ut in Varonis et Plinii locis a Florido laudatis: neque tamen ideo verum est, opus magnum, cuius plures erant partes, *libriue*, *volumen* dictum non fuisse, aut in *vno volumine* scribi non potuisse. Hoc intelligi potest e Plinio *lib. III. H. N. cap. 5.* Theophrastus Circeiorum insulae mensuram posuit *stadia octoginta* in eo volumine, quod scripsit Nicodoro Atheniensium Magistratui. Nam *volumen* illud Theophrasti est *Opus de Historia Plantarum* in decem libros dispertitum, cuius *lib. V. cap. 9.* ea, quae hic refert Plinius, leguntur. Idem probat locus Suetonii de *Illustr. Grammat. Cap. II.* Ut C. Octavius Lampadio Naeuii Punicum bellum: quod *unico volumine* et *continenti scriptura* expositum diuisit in *septem libros*: quo loco Iurisconsultum aduersus Vallam recte defendit Scip. Gentilis II. *Parerg. 15.* Neque enim integrum opus Naeuii ex eo tempore, quo in *septem libros* diuisum fuit, *unico volumine* contineri posse desit, vel *voluminis* appellationem ea re amisisse dici potest. Idemque Scipio ibidem obseruat, etiam a Macrobio *lib. I. in Somn. Scip. cap. 1.* decem libros Platonis de Republica *volumen* vocari, et a Santra apud Nonium v. *septemfariam*, *unum volumen septemfariam diuisum* dici. Nec tam incredibile videri debet reprehensi-

dicit, ex ² ipsius Homeri sensu loquitur, qui ita opus suum ingenio suo metitus est, et ex vulgari hominum sermone, qui hanc authoris partitionem sequuntur. At cum *unum librum* debere intelligi dicit, ³ ad mentem et voluntatem testatoris respexit, qui cum *centum libros* legat, non ad hanc authorum partitionem se refert, sed centum ex iis, quos apud se, vel in bibliotheca habet, intelligit, compactos scilicet in vnum: vt in legato centum librorum *libri* pro *voluminibus* habeantur. Itaque non tibi reprehendendus, sed laudandus potius fuit Vlpianus, qui tam ingeniose mentem testatoris, quae vnica in legatis dominatur, ex legati genere et vsu loquendi detexerit. Simulque illud obseruandum, veteres ⁴ in *libris*,
i. e.

Defensoribus Iurisconsulti totum opus Homeri in vno volumine potuisse scribi, cum Cicero, Plinio *lib. VII. cap. 21.* et Solino *Cap. VI.* referentibus, tradiderit. *Iliada* Homeri omnem ita subtiliter in membranis fuisse scriptam, vt testa nucis clauderetur, et Cedrenus ac Zonaras narrent, in bibliotheca Constantinopolitana fuisse draconis intestinum CXX. pedum, in quo *Ilias* et *Odyssaea* aureis literis scriptae fuerint, vna cum historia rerum ab heroibus gestarum: quae ex his Scriptoribus *lib. II. Bibl. Graec. cap. 6. n. 17.* retulit Clar. Fabricius.

² *Ipsius Homeri.*] Hoc non satis caute dicit Defensor: nam diuisionem carminum Homericorum a Grammaticis Homero posterioribus profectam esse, tradunt alii. vid. Casaub. ad *Sueton. de Illust. Grammat. Cap. II.* et quae *Bibl. Graec. lib. II. cap. 2. n. 9.* et *seqq.* scribit modo laudatus Clar. Fabricius.

³ *Ad mentem.*] De sententia Vlpiani, quam hic exponere conatur, consulendi sunt etiam alii Iurisconsulti, et Salmas. de *Mod. Vsur. Cap. X.*

⁴ *In libris.*] vid. Plin. XIII. *H. N. 11.* Atque hinc etiam *libros* dici scribit Seruius in XI. *Aen. 554.* alique Grammatici. Sed hos ineptire, et *librum* pro *cortice arboris* diuersae esse cum significationis, tum originis, a *libro*, qui *supralatus* est, ait Salmas. *l. d. pag. 406.*

i. e. *corticibus arborum*, ingenii sui monumenta descripsisse. Vnde et *delibrare arbores* dicitur, quasi *decorticare*. Quodque *uno libro*, i. e. *cortice* describi poterat, *librum* vocasse, ut unus liber esset, quod ad unius libri, i. e. corticis scripturam sufficeret: quo respiciebant authores, et ex ingenio suo metiebantur, ut inquit Vlpianus, cum opera sua in libros diuiderent. Hinc illa, quae frequenter occurrunt, *ne libri mensuram excederet*, et similia. Hi *libri* et *volumina* dicta sunt, a *voluendo*, scilicet quod cortices illi in se volverentur, et simul inuoluerentur: quo respexit Ovidius, cum ait:

*Sunt mihi mutatae ter quinque volumina
formae.*

Sed cum molestum esset tot separatim libros habere, inuenta est ratio eorum conglutinandorum, qui *Codices* appellati sunt, quasi *Caudices*. De cuius vocabuli origine et nota malo Senecae auctoritatem, quam meam coniecturam proferre. Is igitur in libro singulari *de Breuitate Vitae* cap. XIII. ita inquit: *Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus permisit nauem conscendere. Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus Caudex apud antiquos vocabatur. Vnde publicae tabulae Codices dicuntur, et naues nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tyberim commeatus subuehunt, Caudicariae vocantur.*

Pro-

⁵ Procedente tempore cum illa librorum reuolu- 105
tio atque inuolutio taediosa videretur, coepti sunt
libri in chartis vel membranis describi. Hae
chartae consuebantur, consutae malleabantur,
malleatae conglutinabantur, conglutinatae ope-
riebantur ⁶ cedro, vel ⁷ purpura, opertae orna-
bantur ⁸ coronide, vel vmbilico: non aliter,
credo, quam nostro seculo fieri videmus, vt ex
hoc Vlpiani loco in *d. l. librum. 52. D. de Legat. 3.*
et aliis authoribus colligere licet. Martial.
lib. V. Ep. 6.

Quae

⁵ *Procedente tempore.*] Confuse exponit de *codicibus* et *vo-*
luminibus. Chartae plures, siue, vt nunc dicimus, folia, per
oras extremas inter se conglutinatae, ac deinde in formam
cylindri conuolutae, *volumina* dicebantur: *codices* autem, ra-
bulae plures e quacumque materia, in qua scribi posset, aliae
aliis superimpositae, non ad aliarum oras adtextae. v. de his
pluribus agentem Salmas. *l. d. pag. 404. ad Vopisci Firmum*
Cap. III. et Epist. XCI.

⁶ *Cedro.*] Hoc de integumentis librorum videtur accipere,
de quibus mihi non constat. cedria inungi solitas fuisse char-
tas aduersus cariem ac tineas notum est e Plin. XIII. H. N. 13.
Vitruu. II. 9. Seru. *ad VII. Aen. 178. add. Casaub. ad Pers. I. 42.*

⁷ *Purpura.*] Martial. III. 2. *Et te purpura delicata velet.*
Lucian. *de Merced. cond. pag. 478. Ed. Amst. ὁμοιοὶ εἰσι τοῖς*
καλλίστοις τέτοις βιβλίοις, ὧν χρυσοὶ μὲν οἱ ὀμφαλοὶ, πορφύρεα
δ' ἐκτεσσεν ἢ διφθέρα. add. eumd. *ad Indoct. pag. 387. vbi*
διφθέρας περιβάλλειν libris dicit. Sed hoc Viri doctissimi de
membrana purpurea, quae capiti voluminis, non codicis, ad-
glutinabatur, et plerumque indicem aureis literis ostentabat,
videntur accipere. vid. Voss. *ad Catull. pag. 52. Graeu. ad Lucian.*
loc. poster. et Broekhus. ad Tibull. III. El. 1. 9.

⁸ *Coronide.*] Quam dicat *coronidem*, quae chartis opertis
librorum imponeretur, non intelligo: notam fuisse, quae in
fine librorum adpingeretur, tradunt plerique. vid. Erasim. et
alios, in prouerb. *ad coronidem vsque*, et, *coronidem imponere.*
Vmbilicos quoque sine dubio male tribuit codicibus, qui volu-
minum sunt, vt docuerunt Paul. Manut. *ad Cicer. III. Famil.*
Ep. 7. Ald. Quaesit, per Epist. II. 1. Voss. ad Catull. l. d.

106 Quae cedro decorata purpuraque
Nigris pagina creuit umbilicis.

Et lib. X. Ep. 1.

*Si nimius videor, seraque coronide longus
Esse liber, legito pauca, libellus ero.*

*Terque quaterque mihi finitur carmine paruo
Pagina, facta tibi quam cupis esse breuem.*

Et lib. I. Ep. 46.

Edita ne breuibus pereat mihi charta libellis.

Item in Epistola lib. IX. Epigramma, quod extra ordinem paginarum est, ad Stertinium clarissimum virum scripsimus. Quibus ex locis etiam colligere est chartas diuisas fuisse. Rursus lib. II. Ep. 1.

*Tercentena quidem poteras epigrammata ferre,
Sed quis te ferret, perlegeretque liber?*

At nunc succincti quae sint bona disce libelli:

*Hoc primum est, breuior quod mihi charta
perit.*

107 *Deinde, quod haec una peragit librarius hora.
Et quae sequuntur.*

Et lib. XII. Ep. 5.

*Longior undecimi nobis decimique libelli
Arctatus labor est, et breue rasit opus.*

Alio item loco, cum de epigrammatum breuitate loqueretur:

Quid prodest breuitas, dic mihi, si liber est?

Cui

Cui obiectioni idem ipse respondet ac satisfacit loco iam citato *lib. X. Ep. 1.* et rursus *lib. XIV. Ep. 1.*

Quouiscunque loco potes hunc finire libellum:

Versibus explicitum est omne duobus opus.

Quos locos ideo ascripsi, quia ad illam quoque librorum mensuram, et ex authorum ingenio partitionem intelligendam faciunt. Caeterum, ut ad rem redeam, hac librariorum opera plures authorum libri in vnum veluti corpus redigebantur, quod et ipsum non alio quam *libri* nomine vocabatur, ut hic Homeri *ῥαψῳδία*, quae ⁹ XLVIII. *libris* constat, pro uno tamen 108 *libro* habetur. Vnde Cicero ad Q. Fratrem, ¹⁰ libros 7. corpora interpretatur vitandae illius ambigui-

⁹ XLVIII. *libris.*] Haud scio an probari possit, utrumque corpus Homeri coniunctum vnam *rhapsodiam* vocari. Singulos libros, siue *τμήματα* utriusque carminis, *rhapsodias* dici, nemini ignotum est. Sed et separatim utrumque corpus recte *rhapsodiam* appellari, ita ut alterum *rhapsodia Iliadis*, alterum *rhapsodia Odysseae* dicatur, videtur ostendi posse e Plutarch. *Apophthegm.* et Aelian. XIII. *Var. Hist.* 38. ubi Alcibiades a ludimagistro *ῥαψῳδίαν Ἰλιάδος* petiisse dicitur, quam Idem Plut. in *Alcib.* βιβλίον Ὀμηρικόν vocat. Idque etiam colligi potest ex Eustathio ad princip. II. I. vid. Clar. Perizon. ad Aelian. l. d.

¹⁰ Libros 7.] Hoc a typographis corruptum puto, pro libro 2. vel, ad Q. Fratrem 2. libros corpora, cet. Locus est lib. II. ad Q. Fratr. Ep. 13. al. 12. ubi sermo est de Philisti Historia Sicula, quae in duas *συντάξεις* diuisa erat, quarum prior septem libros complectebatur, posterior quatuor, ut pluribus exponit Vossius de *Historic. Graec.* I. 6. Has *συντάξεις* Cicero vocat corpora, ut Graeci *σώματα* et *σωμάτια*.
Flori-

ambiguitatis gratia his verbis: *Sed utros habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio.* Itaque nil mirum est si is, qui centum
 109 *libros* legat ita compactos et ornatos intelligat, ex communi scilicet usu loquendi: ut non solum omnia Didymi, sed et Augustini opera, si in vnum corpus confuta et conglutinata reperirentur, pro *uno libro* eligi a legatario possent, si quos voluisset testator adiecisset. Ex hoc praeterea Vlpiani loco *d. l. librorum. 52. de Legat. 3.* animaduvertere possumus, non solum in libris, chartis, membranis, sed et in philyra, vel tilia scribi solitum fuisse, ut ingeniose observauit et exposuit Alex. ab Alexandro *lib. II. Genial. Dier. cap. 30.* Sed et ^{II} corio libros compactos operiri

Floridus locum Ciceronis non recte de Thucydide accipit: qua in re ei corrupta lectio, *secutus*, pro *Siculus*, fraudi fuisse potest. Sed tamen non ferenda est ipsius negligentia, qui praecedentia non inspexerit, in quibus Cicero diserte Philistum memorat, et comparisonem inter eum et Thucydem instituit. Ne dicam eum vel ex hoc, quod Cicero dicit, historiam illius, de quo ibi agit, in duo corpora diuisam esse, animaduvertere potuisse, id non esse de Thucydide accipiendum; quippe de cuius opere hoc nemo antiquorum prodiderit. Ceterum quemadmodum hic locus ad defendendum Iurisconsultum nihil facit, ita neque ad impugnandum illum valet. Nec verum puto, quod ait Floridus, si Cicero alterutrum horum corporum *librum* appellare voluisset, ei scribendum fuisse: *Sed utrum eius habueris librum, an utrumque, nescio.* In his enim vocabulis pluralis etiam ponitur pro singulari. Horat. I. *Epist. 15. 22.* *Tractus vter plures lepores, vter educet apros: Vtra magis pisces et echinos nequora celent.* Terent. *Heaut. II. 4. 14.* *Hoc beneficio utrique ab utrisque vero deuincimini.*

[II Corio.] Vlpian. *d. l. 52. princ. de Leg. 3.* non de integumentis librorum e corio, verum de scriptura in corio agit, de qua etiam est in *l. 1. pr. D. de Bonor. possess. sec. tab.*

riri et ornari, vti nunc quoque fit. Nec non ¹² *codices* per translationem dici non solum ex libris compactos, sed et *chartaceos*, *eboreos*, vel alterius materiae: *codicillos* autem, i. e. minores codices, quos memoriae subsidii gratia ferebant veteres, fere ceratos fuisse, vt facilius lituram paterentur. Quod verbum ad subsidium testamentum translatum est: vt maiores cerae iustum testamentum essent; minores minusque solennes, *codicilli*. Quorum omnium notitiam nos Vlpiano potissimum debere, literae **110** literatique, si verum dicere volent, fatebuntur.

¹² *Codices.*] De *codicibus* et *codicillis* multis egit Salmasius de *Mod. Vsar.* Cap. X. de *codicibus eboreis* Idem ad *Vopiscum Tacitum* Cap. VIII. et, quem ibi refellit, Scaliger ad *Guilandinum* in *Opusc.* Scalig. pag. 18.

VALLA AD CAP. XLIV.

In eodem de Probrum, et Opprobrium, Exprobrare, Imputare, et Reputare.

Probrum et opprobrium, ¹ Vlpianus inquit, idem est. Probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuilitate, et quasi more ciuitatis improba: ut puta furtum, adulterium, natura turpe est. Enimvero tutelae damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incurrere. Vlpianus probrum accipit pro infamia tantum, qualis est ex furto, vel male gesta tutela, non pro flagitio, quod principale

G 2

signi-

¹ *Vlpianus.*] l. 42. D. de *Verb. sign.*

significatum est. Nam *probrum* idem est, quod *dedecus*, quod duo significat. Vnum, quod est *crimen*, ut Quintilian. statim in principio *Declamationis* ² in *Milite Mariano* inquit: *Satis dedecoris atque flagitii castra ceperunt.* Alterum, quod est *ignominia* atque *infamia*, quod notum est. Similiter accipitur *probrum* pro crimine, ut Idem ³ lib. I. *Iam si minor in eligendis custodum et praeceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quae probra nefandi homines isto cecidendi iure abutantur.* Pro *ignominia* Liv. ⁴ lib. II. *His freti occursant portis, ingerunt probra, aegre abstinent, quin castra oppugnent.* Quae duo nomina tanquam similia eodem loco Cicero coniunxit ⁵ in *Catone Maiore*: *Mihi vero et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa et tam perdita libido, quae cum probro priuato coniungeret imperii dedecus.* Praeterea ne simile quidem est sane *probrum opprobrio*. Non enim Latine dixisset Cicero: *Quae cum opprobrio priuato coniungeret imperii dedecus: quemadmodum* ⁶ in *Sallustium* dixit: *Itaque timens, ne facinora eius clam vobis essent, cum omnibus matribus familias vestris opprobrio esset, confessus est vobis audientibus adulterium.* Est autem *opprobrium* aliquando factum, sed frequen-
tius

² In Milite.] Declam. III.

³ Lib. I.] Cap. 4. C. est cap. 3. in al.

⁴ Lib. II.] Cap. 45.

⁵ In Catone.] Cap. XII.

⁶ In Sallustium.] Cap. VI.

tius verbo. ⁷ Nam Sallustius, ut vult Cicero, vel ex eo, quod foeminis, quibuscum habuisse usum se erat notum, vel quod ipse illis vulgo impudicitiam obiiciebat, opprobrio erat. ⁸ Horatius:

*Sic teneros animos aliena opprobria saepe
Absterrent vitiis.*

112

⁹ Quintilian. *Modo maledictis opprobriisque vulgi, modo crebra riuialium contentione pulsatus, abigi tamen compescique non posset. Opprobriis dixit, quasi exprobrationibus, atque conuiciis. Et* ¹⁰ *alibi: Solebat indignatio vestra conuicia nostra ferre non posse, et matronalis indignatio dicere videbatur: non parcis erga me marite verbis: nullam habet nostri tuis sermo reuerentiam: facile prorumpis in opprobria: facile quodlibet obicis. Pro eodem fere posuit opprobria et conuicia. Nec inficias eo, nonnunquam hoc modo accipi probrum, ut Liuii proximum exemplum, et Ciceronis* ¹¹ *ad Atticum: Epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. Sed de hoc significato Vlpianus non intellexit. A probro vnum verbum componitur, quod est exprobro, quod significat, tum qualemunque*
G 3 *culpam*

⁷ Nam Sallustius.] Haec si ita a Valla scripta sunt, obscure sane scripta sunt. In Gruter. Edit. est, cum omnibus matrum familiarum viris opprobrio esset.

⁸ Horatius.] Lib. I. Serm. Sat. 4. C. vers. 128.

⁹ Quintilian.] Declam. XV. C.

¹⁰ Alibi.] Declam. XIX. C.

¹¹ Ad Atticum.] Lib. XI. Ep. 9. C.

culpam ¹² *impropero*, vt apud Ouidium ¹³ *lib. XIII. Metamorph.*

Scit

¹² *Impropero.*] Hanc vocem Lexica quaedam laudant e Plauto in *Trucul.* III. 4. 28. vbi teste Lambino Editiones olim vulgatae habebant *improperas*, pro eo, quod nunc in omnibus legitur, *etiam vim opprobrias*. Nec vllum praeterea illius auctorem laudari inuenio. Quo magis miror Vossium in *Etymolog.* voc. *probrum* scribere, *probrum* etiam posse deduci ex *properium*, a *properando*. Videlicet qua ratione Latini dicunt *improperare vitium*, pro *obiiicere*, *impingere*. Ingratitudo quoque antiquiorem Firmico auctorem non habet, vt monuit Cellar. in *Antibarb. et Cur. Poster.* Itaque non erat hominis Grammatici, qui paullo post dubitans an *imputo* sit apud Ciceronem, curiosus videri vult in explorandis auctoritatibus vocabulorum Latinorum, tam secure vti his, quae vel nullius, vel non satis probatae auctoritatis sunt. Fugerat me, cum praeter olim vulgatas Editiones Plauti nullum me auctorem verbi *impropero* inuenisse scribebam, locus Petronii, quem tamen et ipsum mihi enotaui, *Satyr. Cap. XXXVII.* vbi e Fragmento Traguriano haec leguntur: *Quid ille, qui libertini loco iacet? quam bene se habuit? non impropero illi.* Nec ideo tamen, quamdiu alia testimonia prolata non erunt, a sententia discedo, *impropero* vocem nullius, aut obscurae auctoritatis esse. Non quod mihi adhuc liqueat Petronium ad Antoninorum, aut Constantini M. tempora reiciendum esse, quod Viris quibusdam Doctissimis visum fuit: sed quod pleraque omnia, quae in illo Fragmento leguntur, longe infra reliquam elegantiam, ac nitorem styli Petroniani sunt, et soloecismis, ac barbarismis scatent, vt quo libertinorum, rusticorum, mercenariorum, aliorumque id genus de infima fece plebis hominum sermones referantur: quos a Petronio certo iudicio in scenam inductos recte censere Clar. Burmannum existimo. Et quamuis omnia, quae ibi sunt, elegantissima, et ad exactam Latinitatis regulam formata essent, tamen Valla, et Vossius, qui hoc Fragmentum non viderant, auctoritate illius in hac voce probanda nisi fuisse dici non possent. Nam Glossas Veteres hic non moror, quas multis bonis non pauca e sordibus cadentis, et prolapsae iam Latinitatis, ac semibarbara admista habere constat. Quod autem Lambinus notat vulgatos libros Plauti *Rud.* l. d. habere *improperas*, id non de omnibus accipiendum est: nam iam tum, cum Lambinus ea scribebat, in Camerar. ed. erat *vim opprobrias*. At in Gryph. vt notat Scheffer. ad *Petron.* l. d. legebatur *improperas*.

¹³ *Lib. XIII.] vers. 68.*

Scit bene Tydides, qui nomine saepe vocatum 113
Corripuit, trepidoque fugam exprobrauit
amico:

Tum ingratitude, vt Terent. ¹⁴ in Andr.
 Nam isthaec commemoratio quasi exprobatio est
 immemoris beneficii. Sed pro hoc significato
 frequenter nos vitii alieni nomen apponimus,
 frequenter etiam nomen nostri meriti. Cicer.
¹⁵ de Amicitia: Quorum plerique aut queruntur
 semper aliquid, aut etiam exprobant, eoque magis,
 si habere se putant, quod officiose, et amice, et
 cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odio-
 sum sane genus hominum officia exprobantium.
 Exprobrare ergo beneficia tua, est immemorem
 beneficii accepti inculpare. Imputare vero fre-
 quenter ad significationem exprobantis accedit,
 sed citra reprehensionem: quod an ¹⁶ apud Ci-
 ceronem sit, nescio. In posterioribus vero cre- 114
 berrimum est, vt ¹⁷ Quintilian: Neque ego gra-
 vissimum patrem suprema sua iuueni iactasse cre-
 diderim, quod haeredem filium scriberet, non est
 res, quae imputetur. Et ¹⁸ alibi: Imputa nobis
 propitios ventos, et secundum mare, et ciuitatis
 opulentiae liberalitatem, quae tantum frumenti
 vendidit, quantum duobus populis satis esset.

G 4

Imputare

¹⁴ In Andr.] Aët. I. Sc. 1. C. vers. 16.

¹⁵ De Amicitia.] Cap. XX.

¹⁶ Apud Ciceronem.] Est tamen Catonis, et Ouidii, alio-
 rumque e medio aevo. vid. Borrich. Cogitat. de Lingua
 Latin. pag. 290. Cellar. Cur. Poster.

¹⁷ Quintilian.] Declam. I. C.

¹⁸ Alibi.] Declam. XII. C.

Imputare nonnunquam pro computare reperitur, ut ¹⁹ *Caius: Qua ratione placuit legata, quae legatarii non capiunt, cum apud haeredes subsederint, haereditario iure apud eos remanere intelligi, et omni quadranti imputanda.* ²⁰ *Mutianus: In quartam Falcidiam, quam per legem Falcidiam haeres habere debet, imputantur res, quas iure haereditario capit, non quas iure legati, aut fideicommissi, vel implendae conditionis causa accipit. Nam hae in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria haereditate restituenda, siue legatum datum est haeredi, siue percipere, siue deducere, vel retinere iussus est, in quartam id ei imputatur. Reputare quoque in idem significatum.* ²¹ *Vlpianus: Praeterea si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere.* ²² *Deinde: Sed et si servis cibaria praestiterit, vel libertis scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque est et si liberis hominibus: si tamen ratio praestandi iusta intercedat. Item sumptus litis tutor reputabit, et viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurre, vel proficisci.*

ALCI-

¹⁹ Caius.] l. 76. princ. D. ad Leg. Falcid.

²⁰ Mutianus.] Aliae Edd. Vallae Maecianus. Est Martiani e lib. 13. Institutionum in l. 91. D. eod.

²¹ Vlpianus.] l. 1. §. 4. D. de Tutel. et ration. distr.

²² Deinde.] l. 1. §. 8. et 9. eod.

ALCIATVS AD CAP. XLIV.

Probrum et opprobrium, Vlpianus, idem est, inquit: Valla, probrum ipsum dedecus esse, opprobrium dedecoris exprobrationem: non tamen negat et apud Ciceronem ad Atticum, et apud Liuium, probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni. Vnde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum verborum posuit, sed in Edicto Praetoris declarauit idem significare.

FLORIDVS AD CAP. XLIV.

Hic Alciatus, quod Valla non negat, et apud Ciceronem, et apud Liuium, *probrum* pro ipsa dedecoris exprobratione poni, satis arbitratur defendi Vlpianum, qui non generalem horum verborum definitionem posuerit, sed in Edicto idem significare declarauit. Alibi vero (*ad l. 42. D. de V. S.*) eadem Iureconsulti verba exponens, sic ait: *Probrum pro crimine ipso quandoquo accipitur; sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentque ea a conuiciantibus obiici, frequentior usus obtinuit, ut pro ignominia conuiciisque accipiat: sicut opprobrium, quod nihil aliud est, quam obiectum probrium: hocque modo a Vallae morsibus defenditur Vlpianus. Quae omnia quam sint inania, videamus. Illud in primis est falsum, frequentiore usum obtinuisse, ut probrum tam pro ignominia conuiciisque, quam pro crimine accipiat. Aequum erat, si hoc nobis persuasum esse volebat, loca id indicantia ex receptis autoribus citare. hoc namque asserere, et alio in loco, quod probrum apud Liuium et Ciceronem bis pro dedecoris exprobratione inueniatur, satis defensum putare Vlpianum, maxime sunt contraria, et eorum alterum a veritate est remotissimum, alterum autem vel maxime miserum. Ego sane, qui Vallam hac in re magis quam Vlpianum sequor, etiamsi duo illa testimonia nusquam essent, aliis tamen per probrum dedecoris exprobrationem significari docerem. M. enim Cicero pro L. Flacco Cap. XX. sic ait: Hermippum vero ipsum, prudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum ciuitatis suae probris omnibus maledictisque vexat. Et Liuius lib. XXIII. ab Vrbe condita cap. 45. Cum haec exprobando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Et lib. XXXI. cap. 6. Laceratusque probris in Senatu Tribunus plebis. Sed tamen de hoc significatu, ut Valla inquit, non intellexit Vlpianus, qui pro infamia tantum accepit, qualis ex furto, vel male*

gesta tutela contrahi solet, quod cum ex eius verbis manifeste colligatur, non modo non frequentior hic usus iuxta Alciati sententiam erit, sed ne in usu frequens quidem. Illud tamen videri potest ridiculum, quod praecipuum probri significatum omiserit Iureconsultus, quum scilicet flagitium denotat, quod apud Latinos in frequentissimo usu est. Plautus in *Amphitryone* III. 2. 6. *Nae aedepol faciam, neque me patiar probri falso insimulatam.* Idem in *Trucul.* II. 5. 8. *Lucri causa auara probrum sum executa.* Cicero in III. *Verriana* cap. 32. *Quum apud exteras nationes imperit nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris.* Et in *V.* cap. 69. *Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere.* Livius lib. VII. cap. 4. *Criminique ei Tribunus inter caetera dabat, quod filium inuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu aequalium prohibitum in opus servile, prope in carcerem, atque in ergastulum dederit.* Catullus *Ep.* XCII. *Quod te cognossem bene, constanterque putarem haud posse a turpi mentem inhibere probra.* Dicamus ergo Vipianum neque de flagitio, neque de dedecore, quod per illud verbum significatur, mentionem fecisse; neque cum pro dedecoris exprobratione capitur, eo pacto, quo Latini solent, illa voce usum fuisse. *Opprobrium* autem *exprobrationem*, et *conuicia* quandoque designat. Horatius I. *Ep.* 9. 10.

*Sic ego maioris fugiens opprobria culpaee,
Frontis ad urbanae descendi praemia.*

Idem II. *Ep.* 1. 145.

*Fescennina per hunc inducta licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica fudit.*

Et in I. *Carm.* 16. 26.

— — — Dum mibi
Fias recantatis amica
Opprobriis, animumque reddas.

Significat et dedecus. Idem II. *Carm.* 13. 2.

*Ille et nefasto te posuit die,
Quicumque primus, et sacrilega manu
Produxit, arbos, in nepotum
Perniciem, opprobriumque pagi.*

Et III. *Carm.* 24. 42.

*Magnum pauperies opprobrium, iabet
Quidvis et facere, et pati.*

In IV. *Carm.* 12. 6. quoque

*Infelix auis, et Cecropiae domus
Aeternum opprobrium.*

Catullus *Epigr.* XXIX.

*At nobis mala multa Di Dedeque,
Dent opprobria Romuli Remique.*

Propertius IV. *El.* 1. 6.

Non fuit opprobrio facta sine arte casa.

Ovidius II. *Trist.* 445.

Non fuit opprobrio celebrasse Licorida Gallo.

Quibus in locis *opprobrium* in facto consistere crediderim: in verbis autem, quum *conuicium* atque *exprobrationem* denotat, quanquam non multum inter se differant haec duo significata. Et subdit Valla: A probro unum verbum componitur, quod significat tum qualemcumque culpam impropere, ut apud (1) Ovidium. De iis nimirum intellexit Valla, quae hodie in usu sunt. Nam apud antiquos etiam *opprobrire* legimus. Plautus in *Trinum.* II. 2. 80. *Ne opprobra.* tametsi eodem verbo in I. *Noct.* *Attic.* 15. utatur Gellius.

[Ovidium.] Hinc descripta erant iisdem verbis, quae Valla dixerat, usque ad haec verba: *imputare vero frequenter: quae nihil necesse erat bis legi.*

DEFENSOR AD CAP. XLIV.

118

At quae te tanta reprehendendi impetigo tenet, o Valla, ut eos verborum Latinorum proprietatem docere velis, a quibus eam discere debebas? Quasi vero vel Fabius, vel Livius, vim atque significationem Latinarum vocum magis teneant, quam aut Vlpianus, aut Caius, aut quilibet e nostris alius. Hinc vero quid habes, quod culpes? *Probrum*, inquit, *duo significat, crimen et ignominiam.* Quid si negem? et, si quandoque pro crimine vox illa usur-

vsurpetur, translationem esse contendam, quoniam crimina probrosa sunt, et ignominiam delinquentibus afferunt? sane enim, si Festo Pompeio credimus, *Probrum proprie dicitur de stupris et flagitiis*, rei Venereae scilicet, qui et Attium in *Helenibus* authorem citat, ita scribentem: *Qui, nisi probrum, omnia alia indelicta aestimant.* M. Cato in *Oratione de Dotibus*: *Si quid peruerse tetrequae factum est a muliere, si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur, ut refert Gell. lib. X. cap. 23.* In quem sensum etiam Fabius *probra* dixit paedagogorum pueros virgis caedentium eo loco scilicet *lib. I. cap. 4.* quem solum pro crimine profers. Marcellus in *l. probrum. 41. D. de Ritu nupt.* *Probrum intelligitur etiam in his mulieribus esse, quae turpiter viuerent, vulgoque quaestum facerent.* At cum huiusmodi stupra et flagitia pueris et mulieribus potissimum obiicerentur in rixis, et exprobrarentur, traductum est verbum hoc ad *conuitia et maledicta*, quo sensu dixit Liuius, *probrum ingerere*, et Cicero, *epistolas plenas probrorum.* Haec cum turpia et dedecoris plena apud omnes habentur.

[Translationem.] Pro Valla tamen est etymologia. Siue enim a *prohibendo*, siue a Graeco *προφένειν* deducas, generalis erit huius vocabuli significatio, non specialis. Nec Festus dicit *probrum proprie dici de stupris et flagitiis*, sed, *probrum, stuprum, flagitium*: in quo haec est sententia, *probrum*, generale nomen esse, quod in omne turpefactum conueniat, sed *κατ' ἐξοχήν* dici de *stupro* praecipue mulierum nuptarum, et, ut mox subiicit Festus, *Vestalinum*, ac *flagitio virorum*, propter summam scilicet horum criminum turpitudinem.

haberentur, sensim *probrum* pro *infamia* et *ignominia* coepit usurpari, quae frequentior est et receptior verbi huius significatio, secundum quam² Vlpianus dixit, *probrum et opprobrium idem*

² Vlpianus.] Alii tradunt *h. l. 42.* pertinere ad Titulum *de Iniuriis*, et proprie quidem ad eam iniuriam, quae fit verbis, ut si cui conuicium dicatur infamandi illius causa. De hac est actio praetoria de conuicio *in l. 15. §. 2. D. de Iniur.* Ait Praetor: *Qui aduersus bonos mores conuicium cui fecisse, cuiusue opera factum esse dicetur, quo aduersus bonos mores conuicium fieret, in eum iudicium dabo.* Haec verba Praetoris exponens Vlpianus vsus fuit vocabulis *probri*, et *opprobrii*, quemadmodum et Cicero apud Augustinum *II. de C. D. 9.* in explicanda Lege XII. Tab. de conuicio, vel carmine, quod infamiam faceret flagitiumue alteri, ac docuit, conuicium aduersus bonos mores esse non quoduis conuicium, sed *id, quod probrum, et opprobrium est.* Quod autem *probrum*, id et *opprobrium* est, nec fieri potest, quin, si cui in conuicio *probrum* obiectetur, idem et *opprobrium* sit: ut si quis furem vel adulterum dicat aliquem, id et *probrum*, et *opprobrium* est. Quid autem *probrum* sit, deinde Iurisconsultus in sequentibus pluribus exponit. Nec in verbis Vlpiani legitur, *idem est*, ut ait Valla; verum, *id est*, quam lectionem omnes, quos quidem viderim, Interpretes sequuntur: etsi non magnopere referre videtur, utro modo legatur. Nam et sunt, qui, *id est*, hic velint dici pro *idem est*, quorum nonnulli etiam hoc ita interpretantur: *conuicium, probrum, et opprobrium* in hac actione idem esse; videlicet quidquid obiicitur alicui contra bonos mores ad infamiam illius pertinens. Haec longe verosimiliora sunt, quam Vallae ac Floridi argutiolae, qui insigni temeritate de sententia Iurisconsulti pronunciare audent, quam ne per nebulam quidem viderunt. Hoc tamen bene fecerunt, quod, quae sint significationes horum verborum, testimoniis ex antiquitate prolatis docuerunt, ut iam nemini dubium esse possit, Vlpianum ab usu linguae Latinae non recessisse. Quod autem docti Interpretes *d. l. 42.* referunt ad Titulum *de Iniuriis*, id faciunt argumento Inscriptionis, quae est e *lib. 57.* Vlpiani *ad Edictum*, in quo eum *de Iniuriis* egisse docent Inscriptiones *l. 7. l. 9. l. 11. l. 13. et l. 17. D. de Iniur.* quae ex eodem libro sunt. Addunt his nonnulli et *l. 15. D. ead.* et recte, opinor, quamuis

idem esse. l. probrum. 42. D. de Verb. sign.
 121 Quod si alibi *probrum* pro crimine ponitur, ideo fieri accipiendum est, quod crimina et delicta cum ignominia coniuncta sunt, eaque necessario consequi solet infamia, sicut et decora pro virtutibus usurpantur, et decorum pro ea officii parte ponitur, quae maxime decens est, et decoris plena. Itaque cum ais, *probrum* idem esse quod *dedecus*, licet haec non sit prima vocabuli huius significatio, sed ea potius, quam ex Festo Pompeio adduximus, tamen, ne nimium contendam, admitto. Sed cum addis *dedecus* duo significare, praepostere significata illa recitas. Primitus enim *dedecus* ignominiam et infamiam notat, et opponitur decori: transfertur autem et ad crimina, quia maxime dedecent et infamant. Postremo cum Vlpianum arguis, quod *probrum* non pro flagitio, quod principale significatum esse dicis, sed pro infamia tantum accipiat, vide quam id probare possis.

huic pleraeque Editiones Vlpianum *lib. 77. ad Edictum* praescribant. Nam cum ex iis, quas dixi II. et aliis, quae apud Labittum videri possunt, appareat Vlpianum non *lib. 77. verum lib. 57. ex professo de Iniuriis* egisse, vix dubitari potest, quin numerus in Inscriptione *d. l. 15. de Iniur.* vulgo corruptus circumferatur. Multo gravius mendam in Inscriptione *d. l. 15.* obsidet Edd. quasdam Gothofredi, quippe quae illam Gaio *lib. 77. ad Edictum* adscribant, contra fidem aliarum Edd. et Indicis Pandectarum, in quo tantum 32. libri Gaii, nec *ad Edictum*, sed *ad Edictum provinciale* referuntur. In Labitti quoque Indice Pandectarum Ed. Lugd. Bat. mendum est. Nam quod ibi inter leges ex *lib. 77. Vlpiani ad Edictum* recensetur *l. 25. de Iniur.* id omnino vitiosum est, ac pro eo scribi debet *l. 15. de Iniur.* cum *l. 25. de Iniur.* e *lib. 18. Vlpiani ad Edictum* sit, et recte ex eo suo loco referatur.

sis. Nam cum *furtum* et *adulterium* inter *probra* numeret, an non tibi videtur ad crimina quoque et flagitia *probri* significationem extendere?

VALLA CAP. XLV.

122

In eosdem de Stuprum, et Adulterium, et Incestum.

Inter stuprum et adulterium, ¹ Modestinus ait, hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam et in virginem committitur. Sed Lex Iulia de Adulteriis hoc verbo indifferenter utitur. Et hoc quidem continetur in libro de rerum et verborum significatione. ² Alibi autem idem ait: Stuprum committit, qui liberam mulierem cupidinis causa, non matrimonii continet: excepta videlicet concubina. Adulterium in nupta admittitur, stuprum in virgine, vel vidua, vel puero. Quid mirum, si plures Iurisperiti in definiendo invicem dissentiant, cum unus atque idem secum dissentiat? Hic non videtur sentire cum Lege Iulia. Sed culpa illorum est, qui definitiones huiusmodi descripserunt: quae si apte fuissent conglutinatae, probari possent, ut illa ³ Papiniani dicentis: Lex Iulia stuprum et adulterium promiscue ⁴ Graece *μοιχεία* appellant. Sed ¹²³ proprie adulterium in nuptam committitur, propter

¹ Modestinus] l. 101. pr. D. Verb. sign.

² Alibi] l. 34. D. ad. Leg. Iul. de Adulter.

³ Papiniani] l. 6. §. 1. D. eod.

⁴ Graece] καὶ καταχρηστικῶς, Ed. Colin. καὶ συμπληρωσ. Ed. Steph. C.

pter partum ex altero conceptum composito nomine. Stuprum vero in virginem viduamue committitur: quod Graeci ⁵ διακόρευσις appellant. Cuius definitionem approbo, illud tamen addens: Legem Iuliam recte haec duo promiscue appellasse: non quod omne stuprum sit adulterium, sed quod omne adulterium sit stuprum. Neque recte Iurisconsulti excipiunt stuprum a nupta, cum etiam in quotidiano sermone sic loquamur, quale est ⁶ apud Quintilianum: *Vxor marito dixit appellatam se de stupro a priuigno, et sibi constitutum tempus et locum*. Et ⁷ alibi: *Furtiua supra raptosque concubitus obiicit vel ex falso maritus. Fas est, fieri solet. Parcius tamen, si iam sit et mater, si in fidem castitatis uxoria foecunditate profecerit*. Quare ego ita sentio: stuprum esse coitum lege vetitum: qui duplex est. Vnus cum nupta, aut cum puero, aut cum sanguine coniunctis, aut sanctimonialibus. Quanquam haec duo posteriora potius appellamus incestum. Alter, cum vim asserimus cuilibet personae, etiam ancillae. **124** Vnde stuprare dupliciter accipitur: cuius posterioris sensus testimonio est ⁸ lex, quae supratribus masculorum poenam statuit decem milium, cum paediconibus nulla esset poena constituta.

ALCI-

⁵ Διακόρευσις] φθοράν, Ed. Colin. C.

⁶ Apud Quintilianum] Lib. IV. cap. 2. C.

⁷ Alibi] Declam. XVIII. C.

⁸ Lex] Apud Quintilian. lib. IV. Inst. Orat. cap. 2. et lib. VII. cap. 4. De stupro ancillarum est in l. 6. princ. D. ad Leg. Iul. de Adult. Quae porro hic adfert Laurentius, non lubet excutere.

ALCIATVS AD CAP. XLV.

Modestinum infectatur, qui *adulterium in nuptam committi, stuprum in viulam, virginem, puerumue* scripsit. Nam existimat Valla etiam *adulterium stuprum* dici posse, auctoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim generalius esse *stupri* nomen, ut quod a *turpitudine* dicatur, unde et Plautus *Amphitr.* III. 2. 2. *Stupri dedecoris a viro argutam meo:* ita Modestini verba non recte intellecta affirmauerim. Cum enim concubitus cum nupta speciale *adulterii* nomen habeat, non fuisset satis generali *stupri* voce uti: id enim proprie dicitur, quod peculiari et sibi tantum conuenienti voce appellatur, unde et *proprium* pro peculiari doctiores accipiunt. Virgil. VII. *Aen.* 331. *Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.* Quintilianus quoque *lib. VIII. Inst. Orat. cap. 2.* optime id *proprium* interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius.

FLORIDVS AD CAP. XLV.

Haec nescio fungisne an hominibus scribere se arbitretur Alciatus. Quis enim illud ferat, non esse intellecta a Valla Modestini verba, quibus nihil potest esse clarius? Dicatur sane, et maxime proprie in nupta *adulterium*, quis tamen non *stuprum* in eadem dici recte asserat, et proprie? At solis nuptis conuenit *adulterium*. Esto: sed *stuprum* etiam in eisdem fieri, cuius contrarium sentit Modestinus, affirmo: tum quod Lex Iulia, quam Alciatus modo probat, modo improbat, promiscue *stupro* ac *adulterio* utitur: tum quod apud omnes fere Latinos autores hoc obseruatur, quorum aliquot subiiciam testimonia, in quibus improprieta-tem ostendere fuerit Alciati. Cicero in VII. *Verr. cap. 13.* sic ait: *Alterum, quod cum paludatus exisset, votaue pro imperio suo communique Populi Rom. nuncupasset, noctu stupri causa lectica in urbem ferri solitus est ad mulierem nuptum uni, propositam omnibus.* Idem II. *Philipp.* 38. *Frequentissimo senatu Calendis Ianuariis sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odii causam ausus es dicere, quod ab eo sorori et uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses.* Et II. *de Finib.* 20. *Stuprata per vim Lucretia a regis filio testata ciues se ipsam interemit.* Et V. 22. *de eadem: Nostra in Republica Lucretia, quae per vim oblatum stuprum morte lueret, inuenta est: et qui interficeret filiam, ne stupraretur.* In III. quoque *de Nat. Deor. cap. 27.* *Nec tamen ille ipse est praetereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum, de quo recte et*

125

verissime loquitur Atreus. Et III. Offic. 9. de Gyge loquens :
 Itaque hac opportunitate annuli usus reginae stuprum intulit,
 eaque adiutrice regem dominum interemit. Livius lib. VIII.
 ab Urbe condita cap. 22. Erant, qui per speciem honorandae
 parentis meritam mercedem populo solum interpretarentur,
 quod eum die dicta ab Aedilibus crimine stupratae matrisfamili-
 as absolvisset. Et lib. X. cap. 31. Eo anno Q. Fabius Gurges,
 Consul filius, aliquot matronas ad populum stupri damnatas
 pecunia mulctavit. In lib. XXVI. cap. 13. quoque: Nec dirui
 incendique patriam videbo, nec rapi ad stuprum matres Cam-
 panas, virginesque, et ingenitos pueros. Et in XXXII. cap. 21.
 Caetera stupra virginum matronarumque obliuioni dentur. Pro-
 pertius lib. IV. El. 7. vers. 57. Vna Clytemnestrae stuprum
 rebit. Ex his omnibus stuprum proprie adulterium dici vi-
 demus: licet adulterium ad solas nuptas referatur. Stuprum
 etiam de viduis et virginibus dicitur: atque ea voce in la-
 tissimo significato usus est in IV. Verrin. cap. 45. M. Tul-
 lius: inquit enim: Nisi quod homo frugalissimus atque inte-
 gerrimus te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum
 suam inuitavit. Et in VI. Verr. cap. 9. Quo in oppido mul-
 tas familias in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque feci-
 sti. Et Horat. IV. Carm. 5. 21. Nullis polluitur casta domus
 stupris. Cum sacris autem virginibus stuprum etiam com-
 mittitur. Cicero in Orat. de Arusp. resp. Cap. III. In Clo-
 126 dium vero non est hodie meum maius odium, quam in illo die
 fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognoni mulie-
 bri ornatu ex incesto stupro atque ex domo Pontificis Maximi
 emissum. Sed incestum stupro addidit Cicero. Livius id
 simpliciter protulit lib. XXII. cap. 57. Qui cum Floronia stu-
 prum fecerat, inquit, a Pontifice Maximo eo usque virgis in-
 comitio caesus erat, ut inter verbera expiraret. Et in eodem:
 Territi etiam super tantas clades cum caeteris prodigiis, tum
 quod duae Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri com-
 pertae. Hinc Augustinus lib. I. de Ciuit. Dei, stuprum tam
 ad virgines nuptasque, quam etiam ad sacras virgines, quas
 sanctimoniales vocant, retulit: Magnum, inquit, sane se pu-
 tant obicere crimen Christianis, cum eorum exaggerantes capti-
 vitatem adducunt supra etiam commissa non solum in aliena
 matrimonia, virginesque nupturas, sed etiam in quosdam san-
 ctimoniales. Nam Suetonius stuprum inter fratrem etiam et
 sororem committi docet, in vita Caligulae ita scribens Cap.
 XXIV. Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit.
 Idem quoque in Domitiani vita Cap. VIII. ut adulterium
 nuptis, ita stuprum incestumque Vestalibus virginibus tribuit:
 ait enim: Equitem Romanum ob reductam in matrimonium
 uxorem, cui dimissae adulterii crimen intenderat, erasit iudicium
 albo.

albo. Et mox: Incesta Vestalium virginum, a patre suo quoque et fratre neglecta varie ac seuerè coercuit. Et paulo post: Mox Corneliam virginem maximam absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam atque conuictam desodi imperavit, stupratoresque virgis in comitio caedi. Plinius porro Natur. Hist. lib. X. cap. 34. adulteria etiam avium dixit his verbis: Ab his columbarum maxime spectantur simili ratione mores iidem. Sed pudicitia illis prima, et nentri nota adulteria. Et non multo post: Mares subinde etiam iniquos ferunt: quippe suspicio est adulterii, quamvis natura non sit. Quamvis autem incestare proprie de sacris virginibus dicatur, etiam profanis aliquando convenit hoc verbum. Plautus in Poenulo V. 2. 135. Earum hic alteram efflictim perit, neque eam incestavit unquam. Virgilius ad nonercam transtulit in X. Aen. 389.

Anchemoum thalamos ansum incestare nonercae.

Et incesti amores etiam profani dicuntur. Horatius lib. III. Carm. 6. 21.

*Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo, et fingitur artibus
Iam nunc, et incestos amores
De tenero meditatur ungui.*

Idem Horatius incesto pro impuro flagitiosoque utitur, cum ait eod. lib. 2. 29.

— — Saepe Diespiter
Neglectus, incesto addidit integrum.

127

Propertius III. 9. 39. reginam incesti Canopi Cleopatram, ni fallor, appellat. Et incestare, polluere est. Virgilius VI. Aen. 150. Totamque incestat funere classem. Quem locum exponens Servius incestum interpretatur quamcunque pollutionem.

DEFENSOR AD CAP. XLV.

Hic vero quidprehendis in quo Modestinus a se ipso dissentiat? Mihi vero probe secum consentire videtur. Nam principio l. inter stuprum. 101. D. de Verb. sign. propriam stupri et adulterii significationem, et quasi notam ostendit, quam subindicavit Papinianus in l. inter liberas. 6. §. 1. D. ad Leg. Iul. de Adulter. et

apertius ostendit Festus Pompeius his verbis: *Adulter et adultera dicuntur, quia et ille ad alteram, et haec ad alterum se conferunt.* Quo sensu differunt inter se *stuprum* et *adulterium*, si verborum originem et proprietatem spectes. Idemque in *l. stuprum. 34. ad fin. D. ad Leg. Iul. de Adulter.* dicere voluit ¹ Modestinus. Et tamen

128

¹ Modestinus] Plerique Vallae ita occurrunt, ut dicant, *stuprum* generale nomen esse, quo contineatur quodcumque vel in nuptam, vel in non nuptam, puerumue admittitur. Sed primam stupri speciem etiam proprio nomine *adulterium* vocari: secundam propriam appellationem non habere, verum nomine generis ad speciem, quae proprium nomen non habebat, contracto *stuprum* dici: eadem ratione, qua vocabula *adoptio*, *cognatio*, et plura alia, et generis et speciei significationem sortiuntur. Nec Iurisconsulti veteres, cum discrimen *stupri* et *adulterii* tradunt, dicendi sunt eo ipso negare *stuprum* recte quoque et Latine de *adulterio* dici, quod illis aduersarii obiiciunt. Sed existimari possunt hoc velle, quoniam necessitas saepe postulabat, haec crimina, quae vno *stupri* nomine complexa fuerat Lex Iulia, suis ac separatis appellationibus distingui, consuetudine loquendi obtinuisse, ut *stuprum*, quod nuptae infertur, proprio nomine *adulterium* appellaretur, quod innuptae, puerove, *stuprum*. Nam et alii scriptores Latini interdum haec ita coniungunt, ut appareat, discretam esse eorum significationem. Cicero de Senectut. Cap. XII. *Stupra vero, et adulteria, et omne tale flagitium nullis illecebris excitari aliis, nisi voluptatis.* Et IV. Tuscul. 35. *Stupra dico, et corruptelas, et adulteria, incesta denique.* Haec probabiliter sane contra Censores Iurisconsultorum veterum disputantur. Sed tamen ex eo, quod Papinianus *l. 6. §. 1. D. ad Leg. Iul. de Adult.* ait, *Legem Iuliam καταχρηστικῶς τοῦτο ὀνομαζόμενον stuprum et adulterium promiscue appellare*, non omnino absurde quis colligat, hunc saltem existimasse Legem Iuliam non satis accurate vel vfitate locutam, nec *stuprum* proprie posse dici de *adulterio*, praesertim cum confestim subiiciat: *sed proprie adulterium in nupta committitur, stuprum vero in virginem, viduamue.* Qua in sententia etiam alii fuisse videntur, de quibus Nonius v. *stuprum*: *Stuprum, quod cum viduis* (hoc non praecise

tamen cum Lex Iulia de Adulteriis indifferenter his vocibus vtatur, *d. l. inter stuprum in fin.* (sicut Lex Cincia *donum* et *munus* indistincte vsurpat, quae tamen origine et nota differunt, vt supra *ad Cap. XXXIX.* probauimus) non dubitauit Modestinus vulgatam illam et vsu receptam verborum *ἀδίαφογία* sequi in *d. l. stuprum. in princ.* Secundum quam dixit Festus, *stuprum pro turpitudine antiquos dixisse; vt*

H 3

stuprum

cise de his solis accipiendum puto, quod nemo prodidit, sed ad omnes foeminas, quae in ea conditione sunt, vt cum his adulterium non committatur, extendendum; nisi quis credere malit quaedam excidisse) *committitur, hoc solum dici putant. Veteres pro adulterio et vitio ponunt.* Certe Budaeus, quamquam ignorans Florentinam vocis Graecae, quae in ipsius exemplari deerat, scripturam, hanc Papiniani fuisse sententiam existimauit, cum ad *d. l. 6. D. de Adulter.* prolatis Ciceronis et aliorum locis, in quibus *stuprum* est *adulterium*, Papinianum hoc parum animaduertisse videri notat. Nam quod dici possit, Papiniani sententiam esse, in Lege Iulia *stuprum* dici etiam quod committitur in nuptam, et vicissim *adulterium*, quod in innuptam, vt quidam magni nominis Interpretes putarunt, id mihi, quoniam non scio testimoniis veterum doceri, *adulterium* vulgata consuetudine Latini sermonis simpliciter pro coitu accipi, parum probabile videtur. Ouidius quidem vsurpauit in illo *II. de Art. amand. 484. Haeret adulterio cum cane nexa canis:* Idemque in *Epist. Hypsipyl. v. 133. adulteram virginem* dixit, quae rem haberet cum alieno marito: *Turpiter illa virum cognouit adultera virgo.* Sed ex eo confici non potest, hanc fuisse vsu receptam huius vocis significationem, quam Legem maxime sequi credibile est. Et ita etiam alii Interpretes sentiunt. Nec video quam rationem habeat, quod Scipio Gentilis *Libro singulari Originum ad Pandectas* scribit, Papinianum sine causa a Budaeo reprehendi, *cum certo certius sit, non vt adulterium, sic etiam stuprum de uxoris probro proprie dici.* Hoc enim est, quod probandum fuerat, *stuprum* minus proprie de probro mulieris nuptae dici, quam *adulterium*, et omnes scriptores veteres, qui hoc *stuprum* vocarunt, ea voce significatione impropria vsos esse.

stuprum per inuersionem literarum dictum sit, quod sit ² *turpe*. Id autem manifestius apparet ex *d. l. inter liberas* §. 1. Quem Papiniani locum audacter nimis corrumpis, dum lacunas verborum Graecorum, quae in tuo forte Codice deerant, ingenii fiducia ex proprio arbitrio, non
 130 ex probatorum Codicum autoritate restituere conaris. Nam ubi *μοιχείαν* legis, scripsit Papinianus *et καταχρηστικώτερον*, et verbum illud, *Graece*, quod retines, subditum fuit a librario, qui Graecum describere, aut verbi Graeci lacunam supplere non potuit. At ubi *διαφθορῶν* legis, legendum est *φθορῶν*, neque quicquam contra faciunt loci Fabii, quos profers. Illic enim Fabius ³ ex recepto iam et trito Legis Iuliae usu locutus est. Itaque cum ais, *non omne stuprum adulterium esse*, assentimur: at cum subiicis, *omne adulterium stuprum esse*, negamus: liquidem verbi proprietatem retinere velimus. Nam proprie *stuprum* in puero, vel virgine, vel vidua honeste viuente committitur, ut Graeci suum illud *φθορῶν* vel *διαφθορῶν* usurpant: ut *stuprare* et *constuprare* idem sit, quod *corrumpere* et *vitiare*. Porro vidua, quae honeste viuit, pene pro intacta et non corrupta habetur. Quis vero tibi subscribat definienti, *stuprum esse coitum lege vetitum*, cum nullo idoneo

² *Turpe*] Ita etiam Alciatus, quod vnde didicerint non scio. Scaliger ad *Festum* deducit a *stupeo*: Vossius, et alii a *σύνεσις*, quod in obscenis est.

³ *Ex recepto*] Immo ex recepto usu sermonis Latini, ut Plautus, Cicero, aliique, qui ante Legem Iuliam vixerunt.

idoneo ⁴ testimonio id confirmes? Nisi forte vel indifferentem illum Iuliae Legis usum sequi velis, vel latissimam illam antiquorum pro tur-
 pitudine significationem a Fessio traditam, se-
 cundum quam latius etiam patebit. Sed et *in*
d. l. stuprum. 34. D. ad Leg. Iul. de Adult. de-
 fendi posset Modestinum de soluta, i. e. non
 nupta muliere loqui, in quam adulterium ca-
 dere non potest: quod et ⁵ exceptio concubinae
 satis ostendit, ut verba illa, *non matrimonii*,
 subindicant. Quo ex loco animadvertenda est
 Romanorum sanctitas, et Legis Iuliae severi-
 tas, quae eos poena dignos censuit, qui liberas
 mulieres cupidinis causa apud se haberent, nisi
 eas vel uxores ducerent, vel pro concubinis
 haberent. Odiosi videlicet iis fuere vagi illi et
 promiscui concubitus, ferarum ritu cum qui-
 busuis se miscentium. In quo sane se multis
 Christianorum, praecipueque coelibem vitam
 agentium, pudiciores ostendunt.

H 4

VAL.

⁴ Testimonio] Nihil causae erat, cur Valia testimoniis confirmaret, quod nemo in dubium vocare potest. Nam cum ait, *stuprum esse coitum lege vetitum*, hoc sentit, omnem coitum lege vetitum appellari nomine stupri, siue stupri appellationem generalem esse, ut Interpretes Iuris loquuntur.

⁵ Exceptio concubinae] De hac exceptione vid. quae scripsit Brissou. *ad cap. 1. Legis Iul. de Adulter.*

VALLA CAP. XLVI.

In eosdem de Instratum, et Stragula.

Instratum, ¹ Vlpianus inquit, *omne vestimentum continere,* ² *quo amicimur,* Labeo ait: **132** *neque enim dubium, quin stragula vestis sit omne pallium.* Videtur Vlpianus intelligere, *stragulam vestem* esse vestimentum hominis, quo amicitur, quale est Graecorum *pallium*. Vt enim Romani togati a toga, sic Graeci palliati a pallio vocantur. Ego vero non memini reperisse me *stragulam vestem* in hunc sensum, sed in opertorium lectorum potius, ubi et dormiebant, et discumbebant, quod ³ Varro testatur de culcitra loquens: *Ac quicquid insternebant, a sternendo stragulum appellabant.* Et equorum similiumque, quorum operimentum etiam *instratum* vocatur. Hic illud admonebo, inuerti frequenter significatum verbi, ut in hoc ipso verbo *sterno*. *Sternimus* quidem *vestes humi, ramos arborum, flores,* et multa huiusmodi: tamen frequentius dicimus, *sterno humum floribus, ramis, vestibus.* Hinc est, quare dicimus *thoros lectosque sternere,* et *equum sternere*: non quia sint diuersi sensus, sed quia resoluuntur, ut sit *sternere*, verbi gratia, *lectos et equos tapetis,* idem, quod *sternere tapeta lectis et equis.* Culcitra

¹ Vlpianus] l. 45. ff. de Verb. sign.

² Quo amicimur] Quod iniiciatur, Marg. Ed. Steph. C. Sunt verba Vlpiani, quae aliarum Editionum Vallae contextus etiam exhibet.

³ Varro] Lib. IV. de Ling. Lat. C.

citra autem est tam lanea, stupea, et si quid est huiusmodi, quam plumea.

ALCIATVS AD CAP. XLVI.

133

Vlpianum improbat, qui dixerit, *non dubium esse, quin stragula vestis sit omne pallium*. Sed incidit Valla in depravatos Codices: Vlpianus enim non *omne pallium*, sed *omne περισσωμα* scripsit, certissimum autem est Graece sic dici omne, quod insternitur et circuminiicitur.

FLORIDVS AD CAP. XLVI.

Instratum praetereo, et an recte senserit Vlpianus, *non dubium esse, quin stragula vestis sit omne pallium*. In depravatos enim Codices incidisse Vallam censet Alciatus, cum Vlpianus non *omne pallium*, sed *omne περισσωμα* scripserit: certissimumque sit, Graece sic dici omne quod insternitur et circumadiicitur. Licet non desint, qui Alciatum hoc loco Lesbia regula usum fuisse credant, nempe ut locum pro suo arbitratu restituerit, quemadmodum ipse Vallae sequaces fecisse credit, qui veterem Iustini Quintique Curtii scripturam interpolauerint, proque *pellicum* voce *palacarum* in eorum Codicibus reposuerint. Sed de Vlpiano omnia in bonam partem interpretari libet, tantum abest, ut eum in tam perspicua re hallucinatum fuisse credam: quanquam non minus est eiusdem de *pulsatione* et *verberatione* erratum.

DEFENSOR AD CAP. XLVI.

At nec hoc loco sensum Vlpiani satis videris affecutus, o Valla, qui nihil aliud voluit, quam Edicti Praetorii partem illam interpretari, qua Praetor *in eum, qui iudicato victum* 134 *vel instratum inferri non patitur, poenalem actionem, vel iniuriarum pollicetur. l. si victum. 34. D. de Re iudic.* Vel etiam quid veniat

H 5

in

¹ in legato *strati* respondere. Separatim enim legendum est in *stratum*. Quod autem reprehendis eum, quod subiecerit, *stragulam vestem esse omne pallium*, scito ² in emendationibus Codicibus legi: *Neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne quod Graeci περισσωμα: cuius Graeci verbi loco quidam substituerunt, pallium.* Pergis tamen, et subicis, *nunquam*
135 *reperisse te stragulam vestem in hunc sensum, sed in opertorium lectorum potius, ubi et dormiebant, et discumbebant.* In quo vide quam tuam ³ *inscitiam*, vel in legendo oscitantiam prodas. Nam

¹ *In legato strati*] Cuiacius putat l. 45. ff. de V. S. pertinere ad haec verba L. XII. TAB. de addictis: *Si volet, suo viuito: ni suo vinit, qui eum vinctum habebit, libras farris endo dies dato.* Nam cum quidam putarent, verbum *vinere* tantum ad cibum pertinere, obtinuisse sententiam eorum, qui id etiam ad vestimenta et stramenta trahebant, quia sine his homo vivere non potest, ut est apud Gaium Lib. 2. ad Leg. XII. TAB. in l. 234. §. 2. D. de V. S. Praetorem tamen in Edicto accommodato ad Leg. XII. TAB. videri distinxisse victum a strato l. 34. D. de Re iudic. et h. l. 45. de V. S. Itaque in Edicto, cum Praetor ait, *victum*, vel *stratum*, voce *victus* contineri vestem, quae stragula non est; voce *strati* omnem vestem stragulam.

² *In emendationibus*] Budaeus scribit, se in antiquo exemplari reperisse: *Neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium, quod Graeci περισσωμα vocant:* In Alciati duobus scriptis erat, *quin stragula vestis sit omne περισσωμα:* quam vocem Graecam ille aliquos superaddito glossmate interpretatos esse *pallium*, eamque glossam ab imperitis in contextum receptam scribit. Cuiacius, et alii legunt: *quin stragula vestis sit omne pallium περισσωμα.* Atque ita etiam habent Edd. Gothofr. haud dubie e Florent. De quo genere loquendi v. Scalig. ad Catalect. Virg. pag. 221. Scip. Gentil. I. Parerg. 37.

³ *Inscitiam*] Melius erat, simplici responsione defungi, Vallam in vitiosum codicem incidisse, quae etiam Alciato sufficere

Nam de *stragula veste* sic Festum: *Vestis generaliter dicitur stragula, forensis, muliebris. Vestimentum pars aliqua, ut pallium, tunica, vel penula.* Suetonius in *Nerone Cap. L. Funeratus est stragulis albis auro intextis, quibus usus* 136
Cal.

sufficere visa fuit, quam nimia reprehendendi aduersarii cupiditate quaedam a vero remota admiscere. Vallam non sine ratione dubitasse, an verum esset, quod in libro suo scriptum inueniebat, *stragulam vestem esse omne pallium*, emendationum codicum lectio, et consensus doctorum eam probantium, ac praeterea Latini sermonis usus ostendit. Defensor autem cum scribit *generaliter omnem vestem*, id est, etiam amiciendi causa paratam, ut tunicam, penulam, eo quod haec quoque lectis insterni potest, *straguli nomine contineri*, sine dubio fallitur. Neque id euincunt auctoritates veterum ab eo prolatae. Nam in Festi verbis (quae ad suam opinionem accommodans nonnihil immutat, cum ita legatur: *Vestis generaliter dicitur, ut stragula, forensis, muliebris*) non haec sententia est, generaliter omnem vestem appellari stragulam; sed nomen *vestis generale* esse, ac vestem dici omne genus vestis, puta, stragulam, forenses, muliebre, virilem, et quae alia sunt vestium genera; *vestimentum* autem appellationem *specialem* esse, atque ita dici speciem aliquam vestis, ut pallium, tunicam, penulam, nec ita de genere dici vestimentum stragulum, forense, muliebre, ut dicitur vestis stragula, forensis, muliebris. In Suetonii autem, ac Ciceronis locis nihil est, vnde pateat ibi intelligi vestem amiciendi causa paratam, et Liuius manifeste sentit de ea, quae ad insternendum habetur, cum *stragulam vestem* distinguat a *vestibus* virorum et foeminarum quae induuntur, et mox vnam speciem stragulae memorans iis, quae hic laudantur, subiiciat: *Matremfamiliae tuam purpureum amiculum habere non sines? et equus tuus speciosius instratus erit, quam uxor vestita?* Quin et ipsa adiectio vocis Graecae *περίσσωμα* aperte docet, *vestem stragulam* esse non omne pallium, sed tantum pallium *περίσσωμα*, id est, quod insternendi vel iniiciendi causa habetur: quod Latini etiam sine vilo adiecto pallium nonnumquam dicunt, ut Sueton. Ner. Cap. XLVIII. *Decubuit super lectum modicella culcita vetere pallio strato instructum.* Propert. IV. El. 8. 87. (al. El. 9. 59.) *Atque ita mutato per singula pallia lecto.* add. Ouid. I. Amor. 2. 1. et Ferrar. de Re Vest. P. II. lib. 4. cap. 3.

Cal. Iamariis fuerat. T. Livius lib. XXXIV. cap. 7. Cum tibi viro liceat purpura in veste stragula uti. Cicero ⁴ in Verrem Act. III. Plena domus caelati argenti optimi, multaeque stragulae vestis, pretiosissimorumque mancipiorum. Et inferius: Dicebant scyphorum paria compluria, hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa Verri data esse. Quibus ex locis et locus hic Vlpiani illustratur, et quid sit vestis stragula ostenditur: nempe generaliter omnis vestis, et omne quod Graeci περιεσσωμα nominant, ut loquitur Vlpianus, sed ea maxime, quae discumbentibus iniici, et qua lecti sterni et operiri solent. Quod et locus ille Varronis, quem profero, confirmat. Nam si quicquid insternitur a sternendo stragulum veteres appellabant, quid vetat, quin pallia quoque, et tunicae, et penulae lectis insterni possint, et straguli nomine contineantur? Consequens est igitur, ut in strati legato, quod plenius accipiendum est, omne vestimentum accipiat, quod iniiciatur, i. e. insternatur, non, ut corrupte legis, quo amicumur. Et qui stragulam vestem, id est. huiusmodi vestimenta iudicato inferri non patitur, illa parte Edicti teneatur. Nam et simplici verbo victus haec quoque continentur l. 234. §. 2. D. de V. S. Et cum pro qualitate personae haec praestentur l. pen. D. de Aliment.

⁴ In Verrem Act. III.] Est Accusationis in Verr. lib. II. de Iurisdic. Sicil. cap. 14. quae sequuntur, ibidem sunt, cap. 19.

Aliment. leg. non dubium, quin *stragula* quoque *vestis* iudicato, id est, carcerato inferri debeat, si honestior est. Denique Idem ¹ Vlpian. in l. 23. D. de Aur. et arg. leg. ubi vestimentorum genera enumerat, videlicet virilia, muliebria, puerilia, et familiarica; inter virilia et familiarica numerat *vestimenta stragula*, quibus adiungit togas, tunicas, saga, penulas, et huiusmodi.

⁵ Vlpianus] Qua ratione Vlpianus d. l. 23. §. 2. *vestimenta stragula* inter virilia praecipue recenset, aut Paulus III. Sent. 6. dicat, *veste virili legata, stragula quoque huic legato cedere*, fateor me non scire. Nec tamen vel ex eo, vel quod *vestimenta stragula* inter familiarica numerantur, liquere arbitror, *vestem stragulam* esse, vel dici etiam eam, quae amiciendi gratia habetur.

VALLA CAP. XLVII.

138

In eosdem de Pulsatio, et Verberatio.

Inter Pulsationem et verberationem, ¹ Vlpianus ait, hoc interesse, ut Offilius scribit: *verberare est cum dolore caedere: pulsare sine dolore*. Sed cum utriusque venia, non est eiusmodi inter haec verba differentia. An cum *verberamus frumenta*, cum dolore verberamus? aut *pulsamus* potius quam *verberamus*? Et iumentum cum sentit ex flagellis dolorem, *verberatur*? cum non sentit, *pulsatur*? An Entellus ille ² Virgilianus sine dolore pulsabat Dareta? Sed ne multis, quis non videt, *verberare esse*
ver-

¹ Vlpianus] l. 5. §. 1. ff. de Iniur.

² Virgilianus] V. Aen. C. vers. 460.

verbere caedere, quod est instrumentum longum et exile, qualis est virga, baculus, fustis, lora, flagellum, ferula, arundo, et si quid est simile. Nec aliter dictum est *verberare* a *verbere*, quam flagellare a flagello, fustigare a fuste. Nam *verbera* licet pro *verberatione* accipiantur, tamen rem corpoream proprie significant, ut flagella, quae sunt proprie summitates sarmentorum.

³ Quintilianus: *Ignes ex proximo raptos, verberaque, quae casus obtulerat. Pulsare vero est graui ac vehementi ictu caedere*, nec tam instrumento longo et exili, quam breui ac rotundo, ut pugnis, ut calcibus, ut malleis, ut saxis, quae manu tenentur, cum alium percutimus, in similitudinem tympanorum, quae manu pulsantur; nec *semel*, sed *multis* ictibus percutere. Namque non proprie *pulsatum* aliquem dixeris, qui *semel* pugno percussus est. Adeo non minor iniuria fit ex *pulsatione*, quam ex *verberatione*, praeter eam causam, quam modo dixi, quod *verberatio est multa percussio*, quodque plerunque *pulsatio fit in facie*. Et ob pulsatos eorum legatos Laurentes ⁴ Tatium regem occiderunt, qui non punisset propinquos suos, qui Laurentibus hanc iniuriam fecerant. Et ipsa incussio calcium contumeliosissima est, saepe etiam mortifera, utique si fiat in aegrum, in senem, in puerum, in praegnantem. Taceo si alia re quis alterum pulsauerit, quam manu aut pede.

³ Quintilianus] Declam. XIX. C.

⁴ Tatium] Lin. lib. I. C. cap. 14.

pede. Quum vicinus meus vxorem solitus sit non modo pistillo, verum etiam mortario aereo pulsare, vt non crebrius pulset ipsum mortarium. Dictum est autem a *pello*, quod est percutio et ferio: vt apud M. Tullium ⁵ lib. I. de *Diuinat.* *Vt pelluntur animi vehementius, saepe etiam cura et timore.* Et ⁶ in II. Num igitur, 140
cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit?

⁵ Lib. I. de *Diuin.*] Cap. 36.

⁶ In II.] Cap. 67.

ALCIATVS AD CAP. XLVII.

Offilii apud Vlpianum differentiam damnat, qui *verberare*, dixit, est cum dolore caedere, pulsare sine dolore; atque verberare potius esse cum verbere, seu flagello caedere, pulsare cum graui et vehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum non latuit, *verberare* a *verbere*, flagello, seu ferula dici, vt qui (I) alibi attestatus sit, *verberasse* abusue dici et eum, qui *pugnis caeciderit*. Sed in Lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quae actionem iniuriarum ei dabat, qui se *pulsatum verberatumue* diceret, non potuit alia capi interpretatio. Si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, verbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur *verberasse*, quia sine impetu non *pulsasset*: quae sententia oppido quam futilis est. Merito Iureconsultus maluit *verberare cum dolore* in ea Lege accipere, verbo illo lata significatione accepto, et *pulsare sine dolore*, cum frequentatiuum sit a verbo *pello*, vnde fit *pulto*, *pulso*. impellitur autem quis etiam sine dolore.

¹ Alibi] l. 15. §. 40. ff. de *Iniur.*

FLORIDVS AD CAP. XLVII.

At ego Offilii seu Vlpiani sententiam deridendam arbitror, cum tradita ab eo inter *pulsationem verberationemque* differentia nusquam apud Latinos authores inueniatur, quin potius frequentius fere *verberare*, quam *pulsare*, sine dolore signi-

141

significat: nisi forte aut solum, aut ostium, aut quid simile pulsemus, quod nec ex verberibus, nec ex pulsatione utique dolorem sentire possit. Et quidem ita ea distinguit Alciatus, ut etiamsi calcibus, aut pugnis, aut saxis aliquem vel usque ad mortem caedamus, eum non *pulsare*, sed *verberare* dicamur: rursus si quem vel flagello, vel fuste, modo sine dolore percutiamus, hunc non *verberemus*, sed *pulsemus*: quorum tamen utrunque est maxime absurdum. Atqui si *Vallam* sequeremur, inquit Alciatus, qui sine gravi impetu saxo *percuteret*, verbis legis non contineretur. Bona mehercle ratio. Imo hoc ab Alciato doceri velim, si quis verberare flagellum aliquem sine dolore caederet, num eiusdem legis verbis comprehenderetur? Minime quidem: *verberamus enim cum dolore*. An eum pulsari dicemus? Et certe, inquit: nam *pulsare sine dolore est*. Verum dum haec tecum commentaris, non vides quam parum latine loquaris. Quid verbis opus est? Veterum autorum testimoniis potius agamus. Ad eundem enim modum scripsit Cicero, cuius verbis si Officii sententiam aptemus, erimus oppido quam ineptissimi. *Agere*, inquit ille, in *V. Verr. cap. 12. videlicet causam arator, nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta, se pulsatum verberatumque diceret*. Et in eadem *cap. 26. Videntis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari*. Et in *VII. cap. 54. Haec cum maxime loqueretur sex lictores circumstant, ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi, caedunt acerrime virgis*. Dicamus et a lictoribus, et Praetore Verre homines sine dolore pulsatos. *Pulsare* itidem simpliciter positum *cum dolore* est capiendum, si modo dolorem pati potest, qui pulsatur. Cicero in *IV. Verrin. cap. 27. Quodque indicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod cuius Centuripinus inter duos cines iudicauisset, id irritum esse iussit, eumque iudicem falsum iudicavit, in senatu ne esset, locis commodisque publicis uti vetuit*. Si quis enim *pulsasset*, edixit sese iudicium iniuriarum non daturum. Et paulo post: *Quae istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, quum Praetor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur, neque quisquam ab eo quicquam peteret*. Mirum esset, si hunc Verres Praetor perditissimus sine dolore caedi vellet. Et in *V. Act. in Verr. cap. 28. Statim tanquam coniunctio aliqua Agyrii contra Rempublicam facta, aut legatus Praetoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus et quinque primi accitu istius euocantur*. *Liuius lib. III. ab V. C. cap. 11. Assentiebantur multi pulsatos se querentes*. *Idem lib. XXXVIII. cap. 42. Eo anno L. Minutius Myrtilus, et L. Manlius, quod legatos Carthaginenses pulsasse dicebantur, iussu Q. Terentii Praetoris urbis per foeciales traditi legatis, et Carthaginem*

thaginem aduecti. Et lib. XL. cap. 7. Ad has excipiendas voces speculator ex conuiuiis Persei missus cum incantior obuersaretur, exceptus a iuuenibus forte triclinio egressis male mulctatur. Huius res ignarus Demetrius: Quin comessatum, inquit, ad fratrem imus, et iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus? Omnes se ire conclamant, praeter eos, qui speculatoris ab se pulsati praesentem ultionem metuebant. Et paulo post: Etsi causa apparebat, tamen infamandae rei causa ianuam obserari iubet. Et mox cap. 14. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos, qui speculatorem tuum pulsarunt? Virgilius VI. Aen. 608.

Hic quibus inuisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusue parens, aut fraus innexa clienti.

Tibullus lib. I. El. 7. 79. (al. 6. 73.)

Non ego te pulsare velim, sed venerit iste
Si furor, optarim non habuisse manus.

Iuuenalis Sat. XVI. 7.

Commoda tractemus primum communia, quorum
Haud minimum illud erit, ne te pulsare togatus
Audeat, imo et si pulsetur, dissimulet, nec
Audeat excussos Praetori ostendere dentes,
Et nigram in facie tumidis linoribus offam,
Atque oculos medico nil promittente relictos.

Fit etiam pulsatio sine dolore, ut puta si clypeis aut thoracibus tecti pulsamur. Liuius lib. XXXI. cap. 39. Itaque ut id vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle iacentibus incessebant hostem. Ea maiore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum, parumper succedentes Romanos tenuit. Dicimur etiam pulsare Deos, cum ruptis foederibus illos laedimus. Virgilius XII. Aen. 286.

Pulsatos referens infecto foedere Dinos,
Et pulsare muros bellicis tormentis. Idem XII. Aen. 706.

— Quique imos pulsabant ariete muros.

Et fluctus scopulos aut saxa pulsan. Ouidius I. Metam. 310.

Pulsabantque noui montana cacumina fluctus.

Virgil. III. Aen. 555.

Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
Audimus longe.

Et nerui sagittas pulsan, quum eas emittunt. Idem IV. Georg. 313

— Aut ut neruo pulsante sagittae,
Prima leues inueni si quando praelia Parthi.

143 *Pulsamus tympana, aut citharas* Propert. lib. III. El. 15.
(al. 16.) 33.

Mollia Dirceae pulsabunt tympana Thebae.

Virgil. IV. Aen. 647.

Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

Pulsamus terram, quum saltamus. Horatius lib. I. Carm. 37. 1.

Nunc est bibendum, nunc pede libero

Pulsanda tellus.

Ventus quoque montes imbre et grandine pulsat. Virgil. IV. Aen. 248.

Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris

Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri.

Boreas apud Ovidium VI. Metam. 692. Et terras grandine pulso. Verber autem a Valla recte definitur, ut sit instrumentum longum et exile: cuiusmodi sunt virga, baculus, fustis, lora, flagellum, ferula, harundo, et quicquid est simile: licet verbera pro ipsa verberatione plerunque capiantur. In frequentissimo tamen significatu cum singularis est numeri, pro loro ponitur. Virgil. III. Georg. 106.

— *Illi instant verbere torto*

Et VII. Aen. 378.

Cen quondam torto volitans sub verbere turbo.

Tibullus I. El. 5. 3.

Namque agor, ut per plana citus sola verbere turbo.

Et I. El. 7. 51. (al. 6. 45.)

Haec ubi Bellonae motu est agitata, nec acrem

Flammam non amens verbera torta timet.

Verbera ad alas retulit Virgilius XII. Aen. 876.

Alarum verbera nosco.

Et alis verberare Plinius lib. X. H. N. cap. 4. de aquilis loquens: *Multum pulverem volutatu collectum insidens cornibus excutit in oculos, pennis ora verberans.* Horatius etiam linguae verbera tribuit III. Carm. 12. 2.

Aut exanimari metuentes patruae verbera linguae.

141 *Ovidius ad remos transtulit* III. Metam. 662.

Illi admirantes remorum in verbere perstant.

144 Hinc verberare proprie flagello, seu verbere, quamvis ad alia referatur. Plautus in *Aulular.* IV. 4. 4. *Quae te mala crux agit? quid tibi mecum est commercii senex? quid me afflicta?*
quid

quid me raptas? qua me causa verberas? Verberant proprie ora mulieres. Propertius II. El. 7. 47. (al. 9. 9.)

*Nec non exanimem amplectens Bryseis Achillem,
Candida vesana verberat ora manu.*

Atqui et ferrea virga quem verberari scimus. Plinius lib. X. H. N. cap. 42. de plinago: Haec cum loqui discit, ferreo verberatur radio, non sentit aliter ictus. Quid mirum, si et bellica tormenta muros verberant? Cicero Phil. VIII. cap. 7. Ante Consules oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit. Et fretum littus verberat. Ovidius III. Fast. 567.

*Fertilis est Melite sterili vicina Cosyrae
Insula, quam Libyci verberat unde freti.*

Et aues aërem alis verberant. Virgil. XI. Aen. 756.

— Simul aethera verberat alis.

Et equus aërem calcibus. Idem X. Aen. 892.

*Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras Verberat.
Hasta quoque emissa aërem verberat. Virgil. IX. Aen. 411.*

— *Hasta volans noctis diuerberat umbras.*

Et imber terram. Virgil. IX. Aen. 668.

*Quantus ab occasu veniens pluvialibus hoedis
Verberat imber humum.*

Et vineae a grandine verberantur. Horatius III. Carm. 1. 29.

Nec verberatae grandine vineae.

Et fluvium retibus verberamus. Virgil. I. Georg. 141.

Atque alius funda latum iam verberat amnem

Sol, luna, imber, venti verberant. Plinius lib. XIV. cap. 21. Campaniae nobilissima exposita sub diuo in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis aptissimum videtur.

Flagella vero licet pro loris capiantur, summae etiam arborum partes, Servio teste, dicuntur, eo quod crebros ventorum flatus sustineant. Virgilius II. Georg. 299.

— — *Nunc flagella*

Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas.

Pro loro. Idem V. Aen. 578.

— *Signum clamore paratis*

Epitides longe dedit, insonnitque flagello.

Sed de his alii copiosius, meliusque agent. Nos paucis contenti hoc ostendimus, non esse apud Latinos autores inter verberationem et pulsationem eam differentiam, quae ab Offilio et Vlpiano, et utriusque defensore Alciato traditur.

DEFENSOR AD CAP. XLVII.

Rursus hic Laurentius Vlpianum et Offilium in *pulsandi verberandique* differentia reprehendit: pene dixerim ὅς Ἀΐδων. Primum ostendit, *verberare non esse cum dolore cadere*, quod etiam frumenta verberentur. Subtiliter sane. Sed non vides, hic non de frumentis aut aliis rebus inanimis, sed de pulsandis verberandisque hominibus agi, qui non possunt verberari vel flagro caedi sine dolore. An vero ignorasse Offilium censes, vel ipsum etiam Vlpianum, *verberandi* vocabulum a *verbere* deduci, aut quid esset *verber* nescisse? cum utrumque discere potueris a Consultis in *l. si ex plagis. 52. §. 1. D. ad Leg. Aquil.* ex quo etiam loco inter *verberis* species *dolorem* recensere debebas. Sed cum ageretur de interpretanda Lege Cornelia Iniuriarum, quae non nisi in homines sensus capaces cadere possunt, dixit Offilius *verberare*, quod est *verbere cadere*, *esse cum dolore cadere*. Illud vero tuum, *pulsare esse graui et vehementi ictu cadere*, et *pulsationem plerumque fieri in facie*, vnde sumptis, aut quo iure tibi sumptis, non video. Nullo enim id testimonio confirmas: et *pulsari* quem etiam *manu* notius est, quam ut confirmatione egeat. Ductum quidem esse *pulsare* a *pello* nemo non videt. Sed *pellere* non est proprie percutere aut ferire (quanquam eo per translationem trahitur) sed eius vis ac significatio magis ex compositis

positis cognosci potest, *repellere, propellere, dispellere*: ut sit *pellere* idem, quod nostrum *chasser*. *Pulsare* vero idem est, atque *propellere*, Gallice *poulser, repoulser*, aut, si frequentatiua illa magis arridet inclinatio, *frequenter pellere*. Haec si Vlpiano vel Offilio ignorata fuisse credis, longe falleris: qui cum aiunt, *pulsare esse sine dolore*, sic intelligunt: *pulsandi* verbum generalius esse, et cum vel manu quis *pulsari* possit, id est, repelli, quod nos *poulser de la main* dicimus, *pulsatum* quem intelligi^r etiam *sine dolore*: at *verberari*, id est, *verbere caedi, neminem sine dolore posse*. Caeterum 147

I 3

hoc

[*Etiam sine dolore*] Hanc interpretationem verborum Offilii non adspernandam arbitror, nec tam stricte accipienda verba Iurisconsulti, quasi is velit, *pulsationem* semper sine ullo dolore fieri. Ac fortassis nihil aliud dicere voluit, quam *pulsare* leuius esse, quam *verberare*: eo quod vix aliquis *verberari* possit, nisi cum dolore, *pulsari* vero, ut Defensor ait, *etiam sine dolore*. Etenim si quis scutica, loris, virgis, aliisque, ad quae vocabulum *verberare* extenditur, caedatur, id vel raro, vel numquam ita fieri potest, ut ex eo dolor non sentiatur, cum etiam nonnullos virgis ac fustibus ita caesos legamus, ut inter verbera exspirauerint. At *pulsari* saepe ita quis potest, ut in eo nullus, vel non magnus dolor infir, ut si per petulantiam, aut in contentione, manu, vel cubito impulsus, euersusue, aut calce percussus fuerit. Ad haec enim, et quae sunt his similia, verbum *pulsare* proprie pertinere, origo illius ostendit, ut etiam Defensor monet. Quidquid est, hoc saltem verum mihi videtur, ut in multis aliorum scriptorum locis, ita et in Lege Cornelia de Iniuriis, *verberare* grauius quiddam esse, quam *pulsare*. Sed in communi usu loquendi hoc non seruatur. Sic quod erat in Legibus Regiis apud Festum *in plorare*: Si parentem puer verberit, Virgilius VI. Aen. 609 et Quintilian. Declam. CCCLVIII. CCCLXXII. et alibi parentem *pulsare* dicunt, et l. 4. §. 13. D. Vi honor. rapt. *pulsare* et *verberare* promiscue vsurpantur.

hoc ita verum esse, si verborum originem atque proprietatem spectemus: at in usu communi pulsandi verberandique verba confundi, ac pro eodem sumi solere, ut hic² in Lege Cornelia

148 l. 5. princ. *D. de Iniur. Lex Cornelia de Iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet, ob eam rem, quod se pulsatum verberatumue, domumue suam vi introitam esse dicat.* Ad idem facit l. 4. §. 13. *D. Vi bonor. rapt.* Ex quo usu foris haec duo verba coniunxisse videtur Cicero *Act. V. in Verr. cap. 26. Videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari.* Et in *VII. cap. 54. Sex libtores circumstant valentissimi, et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi.* Sed de his plus latis.

VAL-

² In Lege Cornelia] Hic sine causa recedit ab Vlpiano, qui d. l. 5. pr. disertis verbis docet, haec in Lege Cornelia distingui. Lex itaque Cornelia, inquit, ex tribus causis dedit actionem, quod quis pulsatus, verberatusue, domusue eius vi introita sit. Et Paulus libro singulari de Iniuriis in Collat. Leg. Mosaic. et Roman. Tit. II. Qui autem iniuriarum in quid agat, certum dicat, quid iniuriae factum sit. Et mox: Certum non dicit, qui dicit pulsatum si sit verberatus; sed et partem corporis demonstrat, et quem in modum, pugno puta, an fuste, an lapide. Apud Ciceronem quoque, quem pro eodem dixisse pulsare et verberare, Defensor ait, haec distincta inter se esse arbitror. Nam pulsare dicuntur libtores submouentes turbam, quod saepe cum vi quadam et impetu fiebat, ut etiam nonnumquam obui delicerentur. Festus v. matronae: Matronae a Magistratibus non submouebantur ne pulsari contrectariue viderentur, neque grauidae concuterentur Senec. Ep. XCIV. Non est, quod feliciorum eum indices, cui submouetur, quam quem libtor semita delicit. vid. Lips. I. Elect. 22. Verberare autem est virgis caedere, ut in illo Liuii I. 26. Verberato vel intra pomoerium, vel extra pomoerium. Cicero pro Rabir. Cap. III. De cinibus Rom. contra Legem Porciam verberatis, aut necatis. Et mox Cap. IV. Porcia Lex virgas ab omnium ciuium Rom. corpore amouit. Liuius XXII. 57. Eo usque virgis in comitio caesus erat, ut inter verbera exspiraret.

VALLA CAP. XLVIII.

In eosdem de Pellex, et Pallace.

Pellicem apud antiquos Masurius, ¹ Paulo testante, scribit libro Memoriarum, eam habitam, quae quum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: eamque nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. C. Flaccus in libro de Iure Papiriano scribit, pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui uxor sit, corpus miscet, secundum quosdam eam, quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam Graeci παλλακην vocant. Horum utrumque vere sensisse et dixisse arbitror. Sed tamen pro susceptionis officio admonere debere, pellicem apud Oratores et Poetas eam demum haberi, quae cum eo, cui uxor est, corpus miscet. Ideoque Iuno semper, prosequitur pellices, quae sibi uxori Iouem praeriperent. Unde Plinius ² lib. XXXV. verbo Graeco mahnit uti, cum de Alexandro loqueretur, quem constat eo tempore coelibem fuisse, cum Apellem scorto donauit, quam veteri (si verum est) Latino, pallace potius, quam pellice. Ita autem ait: Namque cum dilectam sibi ex pallacis suis praecipue, nomine Campaspen, nudam pingi ob admirationem formae ab Apelle iussisset. Quo fit, ut ³ Curtium, ubi de eodem Alexandro, et aliis loqui-

I 4

¹ Paulo] l. 144. ff. de Verb. sign.

² Lib. XXXV.] Cap. 10. C.

³ Curtium] vid. quae notantur ad Defens. n. 3.

loquitur, caeterosque scriptores opiner *pallarem* potius, quam *pellicem* pro concubina coelilis hominis dixisse, culpaque librariorum in editionibus esse vitiatum. Suetonius de ⁴ Vespasiano loquens *pallacarum* dixit, non *pellicum*. Et alibi quoque: et T. Liuius, multique alii Graeco nomine vtuntur. Sin aliter inuenitur, librariorum, **150** vt dixi, vitio dandum est. Cuius rei hoc argumentum est, quod non recte quis dicitur *habere pellicem*, sed ⁵ *uxorem*. Et est nomen relativum ad alterius uxorem, cuius cum viro rem habet, non autem ad masculinum: nec recte dicturos fuisse reor Oratores illos, qui *pallacem* dixerunt, si *pellicem* dixissent, vt patet.

⁴ *Vespasiano*] Cap. XXI. C.

⁵ *Uxorem*] *Uxor*, Ed. Gryph. Steph. et Colin. C.

ALCIATVS AD CAP. XLVIII.

Masurii Sabini sententiam non omnino videtur sequi, *pellicem* pro concubina accipientis, quod apud Oratores *pellex* dicatur, quae cum eo, cui *uxor* sit, iungitur. Sed ego veram quoque Sabini sententiam arbitror; siue enim a Graeco *παλλακή* veniat, siue Larina sit vox a *pelliciendo*, quod autoritate Plauti in *Poenulo* V. 5. 31. magis probo, qui *allex* viri, ab *alliciendo* dixit, vtraque etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui et Q. Curtii et Iustini autoritas accedit, quorum veterem scripturam interpolauere plerique Vallam secuti: cum eos ex antiquis codicibus constet *pellicum* scripsisse, non *pallacarum*, quae vox ante Plinium et Tranquillum in sermone Latino nulla erat; in Graeco vero non aliud significat, quam *pellicem*; vt appareat, Vallam, quique ei consentanea tradiderunt, *pellicis* significationem non ex autoribus accepisse, sed regula plane Lesbica vsos autores ipsos inuertisse, vt id, quod ipsi sentiebant, attestarentur.

821 IDEM ad l. 144. D. de Verb. sign.

Explicat Iurisconsultus *pellicis* significationem, ostenditque ex Masurii Sabini sententia, eo nomine accipi, quae
citra

extra matrimonium cum aliquo consuescat, domique retineatur: subiicitque vulgo sic accipi, quae cum eo se misceat, cui sit vxor. Sed priorem interpretationem nobilissimam Grammaticorum Valla et Perottus non recipiunt; quoniam Latine a viris dici non arbitrantur, haec est pellex mea, sed ab vxoribus potius. Hinc Philomela apud Ovidium VI. Metam. 537. se pellicem sororis dicit, et apud Senecam Tragicum Iuno 1e (1) credere pellicibus ait: vt manifeste appareat, pellicem non dici nisi vxoris respectu, forteque a pellendo, quod maritos ad expellendas vxores compellat, quod si apud aliquos autores aliter legatur, vt apud Plinium, Curtium, Tranquillum, corruptos codices virio librariorum contendunt, et non pellices, sed pallacas, quae Graeca vox est, legendum autumant. Verum penes me antiquior est Masurii autoritas, quem et in Satyra V. 90. Persius celebrat, et apud Graecos (2) Athenaeus. Nam et Nonius Marcellus v. pellicis, pellicem esse, quam Graeci παλλακήν vocant, cum Iuriconsulto opinatur, vt merito eiusdem significationis vtraque vox sit. Sed et Martialis IX. Ep. 42. Ponticum deludit pellice laena vtentem: quem locum ne corruptum credamus ratio carminis manifesto argumento est: qui si Vallae sententia probaretur, nimis dura et barbara translatione vsus esset. Satius est ergo Iuriconsulti expositionem sequi, et vtramque interpretationem defendere.

1 Credere] Forte, cedere. pellicibus dedi. Tellus colenda
Nam respicit, ni fallor, ad ea, est, pellices coelum tenent.
quae Iuno dicit Herc. Fur. 2 Athenaeus] vid. not. ad
vers. 4. Locumque, coela pulsa, Defensor.

FLORIDVS AD CAP. XLVIII.

Ab Alciato tam aperte dissentio, vt et ipsum et Massurium errasse libere profitear: tantum abest, vt Vallam non ex autoribus pellicis significationem accepisse, sed Lesbia regula vsu autores inuertisse credam. Siquidem quod pellicem eam ab antiquis habitam, scribit Massurius, quae cum vxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quaeque nunc vero nomine amica, paulo honestiore concubina appelletur, si Latinis autoribus credimus, est singulare erratum, quin potius eam esse pellicem, quae cum vxorem habente corpus misceat, non veteres solum, sed et alii omnes testantur. Nam et Sextus Pompeius de veterum verborum significatione v. pellices, ita inquit: Atqui eam proprie pellicem nominabant, quae vxorem habenti nubebat. Quid est his verbis clarius? aut quid magis Massurii sententiae contrarium? Aulus item Gellius

Noct. Att. lib. IV. cap. 3. sic ait: Pellicem autem appellatam probrosamque habitam, quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret, hac antiquissima lege ostenditur, quam Regis Numae fuisse credimus: PELLEX AEDEM IVNONIS NE TANGITO: SI TANGET, IVNONI CRINIBVS DIMISSIS AGNVM FOEMINAM CAEDITO. Non de antiquis, sed de antiquissimis scilicet loquitur Gellius. Quid quod veteres scriptores eam, quae cum illo cui vxor esset, se misceret, pellicem tantum appellauerunt? Plautum sane nemo antiquum esse negabit. At apud eum in Mercatore IV. 1. 23. ita alloquitur matremfamilias ancilla: I hac mecum, vt videas simul tuam Alcumenam pellicem Iuno mea. Et (1) inferius ipsa materfamilias: Bellulam istam pellicem mei non patiuntur oculi. Idem in Rudente IV. 4. 1. Cupio aedepol, quanquam vobis quae vultis mulieres, metuo propter vos, ne vxor mea me extrudat aedibus, quae me pellices adduxisse dicet ante oculos suos. Caecilium quoque antiquum scriptorem, licet omnes eius comoediae exciderint, in eodem tamen significatu pellicem posuisse ex quibusdam versibus, qui apud Gellium lib. II. N. A. cap. 23. leguntur, plane intelligimus. Eos hic apponam. Loquitur autem senex de vxore:

— Ea me clam se cum mea ancilla ait

Consuetum, id me arguit, ita plorando orando,

Instando atque obinrgando me obtudit, vti eam

Venundarem: nunc credo inter suas aequales

Et cognatas sermonem fecit: quae nostrarum fuit integra aetatula,

Quae hoc itidem a viro impetrauit suo, quod ego anus modo

Effeci, pellice vt meum priuarem virum?

Iam hi duo non antiqui, sed prope antiquissimi poëtae, non ita pellicis vocabulo vti sunt, vt inquit Massurius. Eosdem etiam secuti sunt Latini omnes. Cicero pro A. Cluentio Cap. LXX. Atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturae nomen et iura immutauit, vxor generi, nouerca filii, filiae pellex. Idem II. Officior. cap. 7. de Alexandro Pheraeo loquens: Nec enim fefellit opinio, ab ea est enim ipse (Theben eius vxorem intelligit) propter pellicatus suspicionem interfectus. Sallustius in Ciceronem Cap. II. Filia matri pellex. Propertius lib. III. Eleg. 21. 35.

153

Cornua nec valuit mutare in pellice Iuno.

Horatius in Epodis 3. 13. de Medea loquens:

Hoc

[Inferius] In suppositis Sc. Syra V. 4. post Act. IV. sc. 5.

*Hoc delibutis vltia donis pellicem,
Serpente fugit alite.*

Et paulo post Epod. 5. 63.

*Quibus superba fugit, vltia pellicem,
Magni Creantis filiam.*

Liuius lib. XXXIX. cap. 53. de Demetrio Philippi filio:
Nam etsi minor aetate quam Perseus esset, hunc tamen iusta
matrefamilias, illum pellice ortum esse. Ouidius I. Metam. 622.
de Iunone:

*Pellice donata, non protinus exiit omnem
Dura metum.*

Et II. Metam. 508.

*Intumuit Iuno, postquam inter sidera pellex
Fulsi.*

Idem VI. Fastor. 487.

*Intumuit Iuno, rapta quod pellice natum
Educet, at sanguis ille sororis erat.*

Et II. Trist. 291.

*Proxima adoranti Iunonis templa subibit
Pellicibus multis indoluisse Deam.*

Denique quis vnquam Latinus aliter *pellicem* accipit? Hinc Plinius, Suetoniusque de iis mulieribus loquentes, quae cum uxorem non habentibus corpus miscebant, Graeca voce uti maluerunt. Quod etiam Q. Curtio credendum est: nam Iustinum nihil moror. Quin si Q. Curtium, et Iustinum, Alexandri, aliorumque, cum coelibes essent, concubinas *pellices* appellasse pro comperto haberemus, eos parum latine locutos fuisse asserere non dubitarem: nempe quod Romanis omnibus autoribus aduersarij essent. Ac si iis illud quomodocunque concederetur, non protinus recte sensisset Massurius, qui de antiquis locutus est, cum multos post eum annos vixerint duo illi historiae autores. Quod autem nimis barbaram ac duram Martialis translationem, si probanda esset Vallae sententia, videri posse subdit Alciatus, quid mirum est, si duro poëtae durae translationes arriserint? aut quis vnquam poëtis aliquem in translationibus modum praefixit? Nonne durior est illa in *Eunucho* Terentiana, cum II. 3. 64. ait: *Illumne obsecro inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem?* Tum quod cum Iureconsulto Nonium Marcellum, qui *pellicem* esse dixit, quam Graeci *παλλακήν* vocant, sentire addit, nemini cordato persuaderi potest. Licet enim a Graeco forte deduceretur, non tamen

tamen ea voce Latini, ut Graeci, vti sunt. Nostri enim uxorem habentibus *pellices* tribuerunt, illi vero omnibus absque discrimine. Sed ego, inquit Alciatus, Massurio magis credo, quem apud Latinos Persius in Satyra, apud Graecos Athenaeus celebravit. Quid? obsecro te, an non aliquando dormire potuit, qui a Persio Athenaeoque celebratur? Quis Ciceronem laudat magis, quam Fabius Quintilianus? An tamen ab eo minus libere dissentit? Ego sane Massurium doctissimum virum, et Iuris eundem consultissimum fuisse scirem, si nec a Persio, nec ab Athenaeo utique unquam fuisset laudatus. Iam quod *pellicem* Alciatus non a Graeca voce *παλλακή*, sed a *pelliciendo* deduci autumat, quod et Plauti in *Poenulo* testimonio probat, qui *allex viri* ab *alliciendo* dixerit, fallitur quidem, et Plauti locum (prae-fatus veniam dixero) non intelligit, quodque est ridiculum, idem ait negatque. Enim vero si cum Massurio Nonium Marcellum sentire scribit, qui a Graeca voce *pellicem* dici asserat, cur eundem improbat, et a *pelliciendo* *pellicem* deducit? Atqui confirmat Nonii sententiam A. Gellius, qui lib. IV. Noct. cap. 3. ita scribit: *Pellex autem quasi παλλάξ, id est, quasi παλλακή, ut pleraque alia, ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum est. Allex vero ab alliciendo in Plauto nunquam legitur: quamvis illex ab illicio non semel usurparit. (2) In Asinaria namque I. 3. 68. Esca, inquit, est meretrix, lectus illex est. Et in Persa III. 3. 3. Eho tu sterquilinum publicum, impure, inhoneste, iniurie, illex, labes populi. Et in Poenulo III. 4. 35. Quando illi malae rei ante fuimus illices. Allex porro in omnibus Plauti fabulis, si Poenulum excipias, nunquam legitur, in eoque semel tantum, quum ait V. 5. 30. Ligula hic in malam crucem. Tunc etiam amator audes esse allex viri? aut contrectare, quod mares homines amant? deglupta, mena, serapis, senicinctium, mansruga, halagoras. Aman, tu autem, plenior alii vlpici, quam sint Romani remiges? Quo in loco ut *allex viri* ab *alliciendo* non deducatur, sciendum est ea verba a milite Anchemonide in Hannonem Poenum dici, qui Anteraltilem Adelphasiumque fratris filias casu repertas osculabatur. Cum igitur vir esset, et senex quidem, cui haec a milite occinerentur, quomodo vir virum allicere potest? Proinde alia est eius vocis significatio, ut *alex viri* pro*

(3) *fex*

155

2 In *Asinaria*] Hic plerique *illex* ediderunt, secuti Nonium, qui b. v. ita scribit: *Illex et illex hoc discernuntur; ab illiciendo illex; illex vero,*

a quo lex non servetur. Subiicitque loca Plauti e *Poenulo* et *Persa*, quae Floridus hic profert, et *illex* in *Persa* exponit *vivens sine lege, sine iura.*

(3) *fex viri* ibi sit positum: quasi dicat, *Tunc etiam amator andes esse, non vir, sed fex viri?* Est autem *alex* muriae vitium, seu *fex*. Plinius lib. XXXI N. H. cap. 8. de alece ita scribit: *Laudantur et Clazomenae garo, Pompeiique, et Leptis, sicut muria Antipolis ac Thurii, iam vero et Dalmatia. Vitium huius est alex, imperfecta, nec colata fex. Coepit tamen et privatim ex inutili pisciculo, minimoque confici, apuam nostri, aphyen Graeci vocant, quoniam is pisciculus ex pluvia nascitur. Foroiulienses piscem, ex quo faciunt, lupum appellant. Et paulo post: Sic alex pervenit ad ostreas, echinos, viticas, camaros, mullorum iocinora. Et subdit: Haec obiter indicata sint desiderii vitae, et ipsa tamen nonnulli usus in medendo. Namque et alece scabies pectoris sanatur, infusa super cutem incisam, et contra canis morsus, draconisque marini prodest. Et lib. XXXII. cap. 10. Alex deferuescens unguinum scabriciem, cinisque e capite menarum extenuat. Plautus itaque ab alliciendo allicem nunquam deduxit. Nec pellex a pelliciendo descendit, licet aliter sentiat Alciatus: cui ut plurimum defero, ita suam quaque omnibus in rebus sententiam proferre aequum censeo, ut amicus sit Plato, amicus et Socrates, sed magis amica veritas.*

3 *Fex viri*] Etiam alios viros doctos hoc ita accepisse, intelligimus e commentariis Interpretum Plautinorum. Salmasius in nota, quae in Edit. Gronov. huic loco adscribitur, *hallex* (ita enim editur in Plauto, non *allex*, nec *alex*)

viri exponit de paruo homuncione, quasi pollex viri, qui non grandior esset pollice. Nam *ballus* et *hallex*, ait, est pollex pedis antiqua lingua Romana: de quo vid. Fest. in *allus* et *ballus*, ibique Scaliger. et Voss. in *Etymol. v. alucinari*.

DEFENSOR AD CAP. XLVIII.

156

Quid hic nobis Oratores et Poetas profers, et huius differentiae authores laudas? quasi vero melius hi sciuerint, quid sit *pellex* aut *πᾶλλακῆ*, quam Iureconsulti, quorum propria est ea quaestio, et subiecta materia. At ne dubites

1 *Ne dubites*] Valla cum ait Plinium maluisse uti vocabulo Graeco *pallaca*, quam veteri, si verum est, Latino *pellex*, non tam indicat se dubitare an *pellex* a Graeca origine sit, quam an deriuetur a *pelliciendo*, aut a *pellendo*, ut quidam volunt.

dubites *pellex* non vetus Latinum esse verbum, sed Graecum, aut e Graeco ductum, audi quid Agellius *lib. IV. cap. 3.* ex veterum prudentum auctoritate de eo scripserit: *Pellex*, inquit, *quasi* *πάλλαξ*, id est, *quasi* *παλλακίς*, ut pleraque alia, ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum est. Haec Agellius, qui et Servium Sulpitium in libro de *Dotibus* authorem citat, et antiquissimam Numae legem profert, cuius versus est: PELLEX AEDEM IUNONIS NE TANGITO. SI TANGIT, IUNONI CRINIEVS DIMISSIS AGNVM FOEMINAM CAEDITO. Sed et Nonius Marcellus *pellicem* esse, quam Graeci *παλλακην*, cum Paulo et ² C. Flacco testatur.

157 Quos duos authores si legisses, nunquam dubitasses *pellex* vetus Latinum, an a Graeco flexum fuisset. Mirum autem te tanto reprehendendi studio teneri, ut malis ³ Curtii lectionem, aliorumque,

² C. Flacco] In Florentino libro *Granius Flaccus* vocatur, quam lectionem e Festo, Macrobio, et Arnobio confirmant Cuiacius, et alii. Etiam Censorinus *Cap. III.* memorat *Grani Flacci* librum de *Indigitamentis*, ad Caesarem; ubi itidem nonnullae Edit. *Caium Flacum* exhibent. De *Granii* huius *Flacci* aetate Bertrandus et Grotius nihil dixerunt, quae ex hoc loco Censorini, si modo idem est apud eum *Granius*, qui apud Paulum, quod mihi non dissimile vero viderur, constitui potest.

³ Curtii] Curtius *pellices Alexandri* et *militum* memorat *lib. V. cap. 7. lib. VI. cap. 6. et lib. X. cap. 2.* Sed corruptam apud eum scripturam esse, et *pallacos* reponendas pro *pellicibus*, praeter Vallam et Floridum etiam Budaeus ad l. 2. *D. de Orig. Iur.* et Marcell. Donat. *Dilucidation ad Sueton. Vespas. Cap. XXI.* existimant. Freinshemius *Indic. Curt.* cum Alciato sentit, et differentiam, quam illi inter *pellices* et *pallacos* statuunt, subtiliorem esse putat, quam veriore.

rumque, qui *pellicem* pro *concubina* usurparunt, tanquam corruptam et librariorum culpa vitiatam arguere, quam id quod verum est agnoscere, indifferenter his vocibus veteres vsos. Quid quod Martialis IX. *Epigr.* 42. Ponticum irridet utentem *pellice laeua*? An Ponticum vxoratum fuisse dices? aut si vxorem habuisset, tam barbara et insuavi Venere vsurum censes? Itaque si nominis antiquam significationem quaerimus, Masurio Sabino, non levis authoritatis Consulto, quem et in *Satyris* Persius, et in *Dipnosophistis* ⁴ Athenaeus celebrant, potius assentiar, quam

158

riorem. Atque haec sententia mihi videtur confirmari posse e verbis Granii Flacci apud Paulum in l. 144. de V. S. qui nullam huius discriminis mentionem facit, sed vnain vocem *pellex* dupliciter acceptam fuisse dicit, vulgo quidem pro ea, quae corpus misceret cum eo, cui vxor non esset, a quibusdam autem pro concubina vxorem non habentis. Vnde fere suspicor posteriorem vsum huius vocabuli Granii aetate non valde frequentem fuisse, sed deinde paulatim ita inualuisse, vt vulgo *pellex* sine discrimine diceretur et eius, qui vxorem haberet, et qui non haberet. Quod autem Valla scribit etiam a Liuiio, et aliis concubinas coelibum *pallacas* vocari, non *pellices*, id ei, cum loca illorum non adferat, atque insuper Floridus, alioqui pleno sacco veterum testimonia effundere solitus, de ea re sileat, non credo.

4 Athenaeus] lib. XIV. cap. 5. *Μασούριος ὁ πάντα ἀγρίως καὶ σοφῶς, καὶ γὰρ νόμων ἐξηγητὴς ὁδενὸς δεύτερος, καὶ περὶ Μουσικὴν ἐνδιατρίβων ἀεί.* Vid. etiam *Argument. Operis*, et lib. V. qui nihil fere aliud, quam Masurii sermones continet. Haec de Masurio Sabino, cuius frequens est in libris Iuris, et apud alios scriptores mentio, etiam Cuiac. ad l. 144. D. de V. S. Forner. ad l. 159. eod. Bertrandus et Grotius in *Vitis Iurisconsf.* alique accipiunt. In quo illis, quod mihi cum bona venia virorum doctissimorum dicere liceat, nondum possum adsentiri. Nam cum Athenaeus sermones Dipnosophistarum in conuiuio apud Larensem habitos fingat, Larensis autem sub Marco, vt est in *princ. lib. I. Dipnosf.* at Masu-

159 quam tibi, ⁵ *pellicem* idem esse cum *amica* vel *concubina*, quae Graece *πάλλαξ* vel *παλλακή* vocatur: maxime cum in ea re Agellius et Nonius Marcellus ei subscribant. Sin vulgi usum et proprietatem, cum C. Flacco concedam *pellicem* nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: eosque, qui hac significatione vterentur, a *pellendo* deduxisse, quod uxorem matremfamilias thoro pelleret. Nam et Festus Pompeius scribit, *pellicem* eam antiquos proprie nominasse, quae uxorem habenti nubebat, et Agellius loco supra citato, *pellicem* eam appellatam probrosamque habitam, quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret.

V AL.

Masurius Sabinus sub Tiberio floruerit, non perspicio, qua veri specie Masurius plus saeculo postquam diem suum obiisse debuit, in hoc conuiuium induci potuerit: praesertim cum in eo homines quidam, quorum alii vix, alii nullo pacto ab eo cognosci potuerunt, ut Plutarchus Chaeronensis, Oppianus, et alii a conuiuiis memorentur.

[⁵ *Pellicem idem esse*] Haec interpretatio verborum Masurii mihi obscura est, et non multum viderur valere ad refellenda argumenta, quibus aduersus eum pugnat Floridus. Nam si apud illum *concubina* est, quae viuit cum coe libe, ut Defensor, et plures cum eo dicunt, eademque ab antiquis *pellex* appellata fuit, alterutrum sequi necesse est; vel ut falsum sit, quod Festus et Gellius tradiderunt, *pellicem* iam Numae tempore dictam fuisse, quae consueta esset cum eo, qui uxorem haberet; vel ut Masurius per antiquos non antiquissimos, sed eos, qui insecutis deinceps temporibus vixerunt, intellexerit: quorum ego me neutrum posse ostendere, dissimulare non volo.

VALLA CAP. XLIX.

In eosdem de Cauillatio.

¹ *Natura cauillationis, quam Graeci² σκῶμα*
μα appellauerunt, haec est, ut ab euidenter veris
per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quas 160
euidenter falsa sunt, perducatur. Haec³ duobus
in locis Vlpianus. ⁴ Caius autem inquit: Si
⁵ calumniatur, et moretur, et frustretur. Inde
calumniatores appellati sunt, qui per fraudem et
frustrationem alios vexarent litibus. Inde et
cauillatio dicta est. Caius nullam fecit mentio-
nem de euidenter veris, aut euidenter falsis, nec
de breuitate. Nec puto faciendam fuisse, cum
plerumque cauillatio sit tecta et insidiosa, mul-
tisque ac longis frequenter ambagibus vtens,
et quae vix ab acutis deprehendatur. Quare
cauillatio est subdola ratio, quam nos conscii
nobis mendacii, vicendi tamen causa, proferi-
mus. In hunc sensum semper Iurisperiti vti
sunt, et Quintiliani fere seculum. Cicero
autem pro genere quodam facetiarum, et
hunc imitatus A. Gellius. T. Liuius utroque
modo. Ipse quoque Cicero diffinit⁶ lib. II. de
Oratore dicens: Etenim quum duo sint genera
facetia-

¹ *Natura]* l. 177. D. de Verb. sign.

² *Σκῶμα]* Σόφισμα, Ed. Colin. C.

³ *Duobus]* vid. ad Defensor. n. 3.

⁴ *Caius]* l. 233. D. de V. S.

⁵ *Calumniatur]* Caluitur. Marg. Ed. Colin. C.

⁶ *Lib. II.]* Cap. 54.

facetiarum, alterum aequaliter in omni sermone falsum, alterum percutum et breue: superior cauillatio, altera dicacitas nominata est. Caeterum Caius videtur sentire idem esse calumniari et cauillari. Quod non sentit⁷ Martianus, tantum, accusatori tribuens calumniari, cum ait: Calumniari esse falsa crimina intendere, quod per Legem illam declaratur⁸ XII. Tabul. Calumniator idem patiatur, quod reus, si conuictus esset.

⁷ Martianus] l. 1. §. 1. D. ad Senatusc. Turpill.

⁸ XII. Tabul.] Haec Valla hausit ex argumento XI. Declam. Quintiliani, ubi ita scribitur: Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, et calumniator idem pateretur, quod reus, si conuictus esset. Sed inde non liquet hoc Legibus XII. Tab. cautum fuisse.

ALCIATVS AD CAP. XLIX.

Caium oblique perstringit, qui sentire videatur, idem esse cauillari et calumniari: sed quomodo hoc Valla collegerit, non video, cum enim (1) *caluiri* verbum apud veres esset *frustrari*, metaphora a caluis militibus ducta, quamvis et *cauillatio* et *calumnia* inde deducantur, non tamen consequens est, alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, a *verto* fit *versus*, *versura*, non sequitur *versuram* idem quod *versum* esse. Rursus impetit Vlpianum, quoniam *cauillatio* dicatur, etiamsi ab euidenter veris ad falsa non fiat transitus. Respondeo, Vlpianum loqui, quando *cauillatio* pro argumento sophistico accipitur, quod Graece non *καὶμα*, ut ipse credidit, sed *κόψιμα* est.

[*Caluiri*] Vnde hoc summi vidi praeter eum, qui aliter serit Alciatus non scio, nec dixerint, quam *calui*.

FLORIDVS AD CAP. XLIX.

Quomodo Valla idem esse cauillari et calumniari collegerit, non videt Alciatus. (1) Cum enim *caluiri*, cet. Non minus

[*Cum enim*] Hic repetebantur a Florido Alciati verba, quae supra leguntur.

minus hinc exultat Alciatus, quam si Vallam manifestissimo crimine teneret. Sed non videt hoc sibi praecipue illum voluisse, ut quomodo *cauillatio* apud Iureconsultos, quomodo item apud Oratores capiatur, declararet, atque obiter *scommatis* definitionem non exacte ab Vlpiano traditam fuisse ostenderet. Ita quidem, si recte in libro de Verborum significatione ex Vlpiani sententia legeretur, naturam *cauillationis*, quam Graeci *σκηῶμα* appellauerunt, hanc esse, ut ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quae falsa sint, perducatur. Quod si ipse pro *scommate* *κόψισμα* legit, eaque vera sit Vlpiani verborum sententia, non peruenit ad Iureconsultum Vallae reprehensio, quanquam nec ipse (2) Alciatus a multis *διαβολήν* eo in loco repositam fuisse negat: nam et in multis antiquis codicibus pro *sophismate* *γόντεια* legitur, quod verbum pro quacunque fraude accipi potest. Non igitur Vlpiani locum restituit Valla, sed exemplaris, quod ei in manibus erat, fidem securus est, in quo si *σκηῶμα* legatur, merito carpetur Vlpianus, cum in eo nec de euidenter veris, aut euidenter falsis, nec de breuitate utique facienda sit mentio, et sit plerumque *cauillatio*, ut ipse ait, *tecta*, et *insidiosa*, multisque ac longis frequenter ambagibus utens, quaeque vix ab acutis deprehenditur: quod etiam in ipsis *sophismatibus* nonnunquam fieri solet. *Cauillari* autem plura significare, non negat Alciatus, Vlpiani verba enarrans. Ait enim: *Cauillatur*, qui breuiter et false aduersarium sermone captat, aut irridet: *cauillatur*, qui sciens, ut suam sententiam tueatur, falsa prodit. Specialius vero, et, ut ita dicam, *ἐμπατικωτέως*, *cauillari* dicitur, qui eo assumpto, quod euidenter verum est, dissimiliter acceptis terminis, quod falsum est infert. Vtrum autem idem esset *calumniari* et *cauillari*, quamuis id affirmare videantur Cuii verba simpliciter prolata, haud in magno discrimine posuit Valla: subiunxit tamen Martiani de *calumniatione* sententiam, ut haec duo verba non idem significare appareat, siquidem hoc censuit Cuius. Sin minus, ut ex Martiani sententia quoniam pacto Cuii verba sint intelligenda dignoscamus. De *scommate* vero meo iudicio ita scripsit *Saturnaliorum* lib. VII. cap. 2. et 3. Macrobius, ut nihil quicquam eius verbis addi valeat.

K 2

DEFEN-

2 Alciatus] Ad l. 177. D. de Reg. Iur. ubi idem responsum legitur, *κόψισμα*: quae lectio utraque conuenit, posteriorque plus mihi arridet, quae magis specialiter rem exprimit, quandoquidem *γόντεια* pro quacunque fraude videtur posse accipi.

Miseret me tui, Laurenti, qui antiquitatum Romanarum et legum ignarus, eos hac in parte reprehendere audeas, a quibus non te solum, sed et alios omnes haec discere oportuerat. Scias itaque non fuisse scriptum a Caio in responso a te citato, quod est *l. 253. D. de Verb. sign. si calumniatur*, sed, *si caluitur*, quod est verbum antiquum repetitum e *Leg. XII. TAB.* cuius versus est: ¹ *SI CALVITVR, PEDVMVE (strauit vel) STRVIT, MANVM ENDO IACITO*: quo capite legis permittebatur actoribus reos, qui in ius vocati non venirent, sed eos frustrarentur, ac morarentur, manu arreptos in ius rapere, trahere, aut et
 164 calumnia, id est, frustratione contestari. Interpretatur autem Caius, *caluitur*, ² id est, *moratur et frustratur*, hinc *calumniari* verbum, sed et *cauillationis* nomen deductum autumat. Cui consentiens Nonius Marcellus, *Caluitur*, inquit, *est frustratur: tractum a caluis inimicis*,

¹ *SI CALVITVR*] Hoc pluribus exposuerunt, qui ad *Tit. Pandect. de Verb. sign.* et ad *Leg. XII. TAB.* scripserunt, item Carrio II. *Emend. 12.* Vossius in *Etymolog.* et ex his Menag. *Cap. XXXIX. Amoen. Iur. Ciu.* *Strauit* autem, quod hic adfert Defensor, si vult in Lege reponi posse pro *struit*, forte solus ita sentit: nam plerique omnes *struit* hic legunt; *strauit*, quod sciam, nemo.

² *Id est, moratur*] Varie docti legunt haec verba Gaii in *d. l. 233. de V. S.* vid. Menag. *l. d.* Mox apud Nonium pro *caluis inimicis* quod placet Lipsio V. *Antiq. lect. 14* Mercerus ad Nonium legit *caluis mimicis*, Voss. in *Etymol. caluis mimis*, Alciatus *caluis militibus*.

cis, quod sint omnibus frustratui. Plautus *Casina* II. 2. 3. Nam ubi domi sola sum sopor manus caluitur. Quid igitur hic habes, quod reprehendas aut mordeas? At enim, inquit, Caius nullam mentionem facit de evidenter veris aut falsis. Quid mirum? Neque enim *cauillationis* naturam describit, quam Vlpianus in l. 177. D. de V. S. et ³ Iulianus in l. ea est. 65. D. de Reg. Iur. iisdem prorsus verbis describunt, eamque dicunt esse quam Graeci non, ut corrupte legis, *σπῶμμα*, sed *σωρίτην* vocant. ⁴ Mallem *σόφισμα* dixissent: magis enim subdolan illam argumentandi rationem expressissent. *Σωρίτης* autem non fit per breuissimas mutationes, 165 sed coacervationem habet multorum exemplorum et similium: unde et nomen inuenit, ἀπὸ τῆς σωρῆς, quod est *cumulus*, *aceruus*: de quo vide fusius Ciceronem in *Lucullo* ⁵ et IV. *Academ.*

K 3

quaest.

³ Iulianus] Valla ait Vlpianum duobus locis idem dicere: unde intelligi potest in illius Codice etiam h. l. 65. de Reg. Iur. nomen Vlpiani praescriptum fuisse.

⁴ Mallem *σόφισμα*] Ita antiquos Codices in d. l. 65. de R. I. legere notat Alciatus. Sed Florentiae utroque loco esse *σωρίτην*, tradit Anton. Augustin. IV. Emend. 16. eamque lectionem cum alii probant, tum Cuiacius ad utramque legem, et P. Faber ad l. 65. de R. I.

⁵ Et IV. *Academ.*] Si ita edi voluit Defensor, non vacat culpa, cum e Ciceronis *Academicarum quaestionum* libris quatuor praeter partem primi nihil superfit. Sed fortassis scripserat, in *Lucullo*, seu IV. *Acad. quaest.* Nam qui *Lucullus*, idem vulgo etiam *quartus Academicarum quaestionum* inscribitur auctoritate Nonii, apud quem complura loca e IV. *Academ. quaest.* laudantur, quae omnia in *Lucullo* sunt. In qua re tamen erroris conuinci potest ex ipso Cicerone V. lib. XIII. ad Attic. ep. 12. 13. 17. 19. et Manut. ad epist. 12. d. lib.

quaest. qui et Torquatum inducit iocose respondentem, ⁶ soritas, eo quod longi et molesti sint, frangendos esse. *At*, inquis, *cauillatio* plerumque *testis est et insidiosa*, quaeque vix ab acutissimis dignoscatur. Sed quid, quaeso, magis tectum ac insidiosum esse potest, quam id, quo ab euidenter veris ad euidenter falsa per breuissimas mutationes traducimur? Fateor vero *cauillationis* et *cauilli* nomen etiam ad dicacitatis genus, et ad alia quoque significata traduci solere: nihil vero obest, quin ⁷ in Legibus et Edictis pro sophismate et subdola argumentatione usurpetur. Itaque in quibusdam antiquis et manuscriptis Codicibus pro *σωγίτην* legitur *σολιστήν*, quod magis arridet. Caeterum Caius eo loco non sentit idem esse *calumniari* et *cauillari*, ut existimas: sed ⁸ vtriusque originem ab illo verbo antiquo et inusitato, *caluitur*, repetit. Est autem ⁹ *calumniandi* verbum proprium fori ac iudiciorum, sicut illud *cauillationis* scholae ac Philosophorum. Immo, si
verum

⁶ *Soritas*] Verba Ciceronis *Lucull. Cap. XXIX.* sunt: *At vitiosi sunt soritae. Frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint.* Est autem sermo Ciceronis, non Torquati.

⁷ *In Legibus et Edictis*] Rectius dixisset, *in his legibus*, nempe *l. 177 de V. S. et l. 65 de R. I.* Nam cum Leges et Edicta coniunguntur, fere non aliud intelligimus, quam partes Iuris scripti, Leges, quas populus iussit, et Edicta Magistratum, ut in *l. 2. §. 12. ff. de Orig. Iur. et §. 3. Instit. de Iure Nat. Gent. et Ciu.* In his autem *cauillationem* ea significatione, quae hic memoratur, dici non arbitror.

⁸ *Vtriusque originem*] v. Etymologicorum scriptores, et Menag. loc. dict.

⁹ *Calumniandi verbum*] De hoc rursus agit ad Cap. seq.

verum agnoscere volumus, *calumnia* nomen est generale, omnem ingenii malitiam complectens, ut docte differuit et confirmavit Fr. Hotomanius in *Commentario Verborum Iuris*. Proprie autem ad fraudes reorum contrahitur, id est, tam actorum, quam defensorum, et tam in publicis, quam privatis iudiciis locum habet: unde *iuramentum calumniae*, quod uterque litigatorum, cum iudicium acciperent, interponebat. Paulatim autem ad criminalia tantum iudicia *calumniatoris* nomen est restrictum: ut is esset, quem Graeci *συκοφαντήν* vocant, id est, qui vel falsa crimina ingereret, vel de re minima, puta propter subreptas ficus (unde et *sycophantae* appellatio) quaestionem capitalem institueret: aut non malo animo gestum maligne inter- 167
prelaretur, et vitio verteret, quo sensu Legem
10 Rhenniam, quae *calumniatoribus* poenam irrogat, interpretatus est, vel restrinxit potius
Marrianus in l. 1. §. 1. D. ad Senatusc. Turpil.
ut *calumniari* esset *falsa crimina intendere*.

10 Rhenniam] Varie scribitur ab antiquis hoc nomen, *Remmia*, *Rhemnia*, *Rhemnia*, et *Memmia*. vid. Ant. Augustin. de Legibus Rom. et quae notata sunt ab Interpretibus ad Ciceron. pro Rosc. Amerin. Cap. XX.

VALLA CAP. L.

In eosdem de Praevaricator, Tergiuerfator, et
Calumniator.

Praevaricatores, * Vlpianus inquit, *eos ap-
pellamus, qui causam aduersariis suis donant,*

K 4

1 Vlpianus] l. 212. D. de Verb. sign.

et ex parte actoris in partem rei cedunt. A varicando enim praevaricatores dicti sunt. Idem² alibi: Praevaricator autem est, quasi varicator, qui diuersam partem adiuvat, prodita causa sua. Quod nomen Labeo a³ varia certatione traditum ait. Nam qui praevaricatur ex utraque parte consistit. In prima diffinitione videtur sentire, praevaricationem in solum actorem cadere: in secunda vero etiam in reum. Sed forsitan et hic de solo actore sensit, cui assentiri videtur⁴ Martianus, qui ait: Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus poenis subiicitur: aut enim calumniantur, aut praevaricantur, aut tergiuersantur. Calumniari, est falsa crimina intendere. Praevaricari, vera crimina abscondere. Tergiuersari in uniuersum ab accusatione desistere. Et⁵ post iterum: Praevaricatorem esse eum ostendimus, qui colludit cum reo, et translatitiae munere accusandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero rei excusationes admitteret. Quod nos quidem verum fatemur esse, legemque antiquitus de praevaricatorum poena fuisse, ut Cicero Philipp.⁶ lib. II. Vereor P. C. n., quod turpissimum est, praevaricatorem mihi⁷ apposuisse videar.

² Alibi] l. 4. §. 4. D. de His qui not. infam. et l. 1. princ. de Praevaricat.

³ Varia certatione] Varicatione, Marg. Ed. Steph. C.

⁴ Martianus] l. 1. princ. et §. 1. D. ad Senatusc. Turpill.

⁵ Post] l. 1. §. 6. D. eod.

⁶ Lib. II.] Cap. II.

⁷ Apposuisse] Opposuisse, Ed. Col. Gryph. Steph. C.

videar. Caeterum (vt praeteream quod Cicero idem ⁸ in *Partitionibus* ait, praenaricationem diffiniri nunc ab accusatore, nunc a reo corruptelam iudicii) reperio praenaricatorem nonnunquam ex parte rei quoque, neque perfidia tantum, ac malitia, sed imprudentia etiam, et 169 negligentia peccantem. Quintilian. ⁹ in *VII*.

*Vt in praenaricationum criminibus, vt absoluat reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut praenaricatione: nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum iudicium non queris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest, nisi vt praenaricatio fuerit? Hic pro perfidia accusatoris accipit, ¹⁰ alibi vero aliter: Sed de vna ¹¹ causa loqui superuacuum est. Ego in vniuersum neque Oratoris puto esse unquam praenaricari: neque litem intelligo, in qua pars utraque idem velit. Ideoque praenaricatorem appellamus, quicumque a praescripto officii sui deflexerit, atque aberrauerit. Plin. ¹² lib. *XVIII*.*

K 5

Arator,

⁸ In *Partitionibus*] Cap. XXXVI. Sed locum mutilat Valla, qui integer ita legitur: *Vt si in reo pecunia absoluto, rursusque reuocato, praenaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. add. quae sequuntur.*

⁹ In *VII*] Cap. 2. C. al. cap. 1.

¹⁰ Alibi] Lib. IX. cap. 2. C.

¹¹ Causa] Controuersia. Ed. Steph. et Colin. C.

¹² Lib. XVIII.] Cap. 19. C.

*Arator, nisi incurvus, praeuariat.*¹³ Plinius Junior ad Cornel. Tacitum: *Alioqui praeuariatio est transire discenda: Praeuariatio etiam breuiter et cursim attingere, quae sunt inculcanda, insigenda, repetenda. Et Adam praeuariatum fuisse dicimus. Tergiuerfari vero non est (quantum ego intelligo) ab accusatione desistere. Illi videntur ex hoc trahere significationem, quod, qui terga vertunt, a pugna desistunt.* 170 *Veruntamen non protinus, qui terga vertunt, a pugna desistunt, ut Parthi. Itaque, qui vertentes terga adhuc tamen pugnant, nec rationibus volunt se victos agnoscere, tergiuerfantur.* Cicero de Officiis¹⁴ lib. III. *Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuerfantur. Prudentiam introducunt scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt rationem negligendae mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractio fieri. Nunquid, qui hoc dicunt, aut desistunt ab accusatione, aut accusasse se indicant? Idem*¹⁵ *pro Roscio Comoedo: Attende, quae so, Piso, Fannium inuitum, et huc atque illuc tergiuerfantem, testimonium contra se dicere cogo. Erat*
autem

¹³ Plinius Junior] Lib. I. Ep. 20. C.

¹⁴ Lib. III.] Cap. 33.

¹⁵ Pro Roscio] Cap. XIII.

autem Fannius accusator, quem, si omnino ab accusatione desisteret, non insequeretur iure patrocinii Cicero; sed victum nolle tamen dare manus obiurgat. ¹⁶ *lib. II. ab V. C. Muebant haec Consulem, sed tergiversari res cogebat: id est, non agnoscere veritatem, et eam, quibuscunque rationibus poterat, dissimulare, et quasi subterfugere.* Tertium autem 171 verbum ab eodem Martiano definitum (de *calumnia* loquor) ineretur et ipsum aliquam emendationem, quod non modo apud Ciceronem pro *cauillatione* accipitur, non illa quidem movente risum, sed ea, qua Cicero ipse non utitur, ut de *Officiis* ¹⁷ *lib. I. Existunt etiam saepe iniuriae calumnia quadam, et nimis callida et malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud: summum ius, summa iniuria: Sed etiam apud Quintilianum nonnunquam, ut* ¹⁸ *ibi: Quamvis exiguo diuisus spatio opem non feret, non succurret; ut hac saltem se calumnia defendat, non abii, non reliqui, non abscessi, neque pede, (ut aiunt) uno a parente discessi: Aliosque complures, quorum et Caius est, usu quoque probante, per quem utraque pars iurat de calumnia vitanda. Nimirum de cauillatione, eo magis, quod calumniari pro cauillari dicimus, quae vox quatuor primas literas habet easdem cum calumniari.* Postremo probatur hoc ex illo Digesto-

¹⁶ *Lib. II.] Cap. 27.*

¹⁷ *Lib. I.] Cap. 10.*

¹⁸ *Ibi.] In corpore proicte. C. Declam. PT.*

Digestorum loco, cuius *Titulus* est: *Si mulier ventris nomine calumniae causa in possessione fuisse dicatur.* Calumnia scilicet ibi intelligitur dolus malus.

172

ALCIATVS AD CAP. L.

Praeuaricari, tergiversari, calumniari generalius accipienda existimat, quam Iureconsulti docuerunt, nimirum oblitus non docere eos simpliciter eorum verborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius poenae locus sit.

FLORIDVS AD CAP. L.

Integrum Vallae Caput, in quo quis sit *praeuaricator*, quis *calumniatur*, quis *tergiversator*, contra Iureconsultos exquisitissime docet, omittam: cum ad Vallae obiecta nihil aliud respondeat Alciatus, quam non simpliciter eorum verborum proprietatem docuisse Iureconsultos, sed quomodo specialiter in Senatusconsulto Turpiliano accipi debeant, ut eius poenae sit locus: quae quam sint leuia, alii expendant.

DEFENSOR AD CAP. L.

Hoc Capite Valla Iurisconsultos in trium verborum interpretatione, nempe *praeuaricatoris*, *tergiversatoris* et *calumniatoris*, quae tamen ipsorum, id est, fori ac iudiciorum propria sunt, reprehendere conatur: verum quam bene videamus. Ac primum Vlpianum arguit, quod in l. 212. *D. de Verb. sign. praeuaricatores* ita definiat, ut ad solum accusatorem crimen illud pertineat: at in l. 1. princ. *D. de Praeuaricat.* itemque in l. 4. *de His qui not. infam.* ita

ut

vt etiam ¹ ad reum. Verum, o Valla, meminisse debueras eius praecepti, quod statim initio *sub Titulo de Legibus* proposuit Iustinianus Digesta sua lecturis, ex Celso lib 9. *Digestorum: Incivile esse, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita iudicare, vel respondere.* Rursusque, ne me irrideas quod haec Iurisconsultorum responsa, vel etiam responsorum fragmenta, ita vt sunt a Triboniano concisa, truncata, et interpolata, leges vocem, non solum eruditorum, id est, nobilium Iuris Interpretum consensum opponam, sed et Iustiniani ipsius Edictum, qui omnia haec sua fecit, et tanquam suas leges servari voluit. Vlpianus igitur *in d. l. 1. §. 1. D. de Praevaricatione*. ne ex sua finitione, quae generalior videtur, praeviationis crimen, quod est extraordinarium, latius traheretur, subiunxit: *Is autem praevari-*
cator

174

[*Ad reum*] Nihil iuvant Vallam Ciceronis et Quintiliani loca ad hoc probandum prolata. Nam et in Ciceronis verbis alia sententia est, atque ille dicit, quemadmodum et Defensor observat, et Quintiliani testimonium apertissime ipsi aduersatur, et omnino de *praevariatione accusatoris* accipiendum est: quomodo enim fieri possit, vt *reus* sua *praevariatione* absoluat, ne intelligi quidem potest.

Porro existimo ea, quae Valla de varia significatione verborum *praevariari*, *tergiversari*, et *calumniari* congerit, nihil ad impugnandam sententiam Iurisconsultorum facere, qui sine dubio de usu fori et iudiciorum de his criminibus sentiunt: quod si haec aliter sumi ostendisset hic Censor, credi ei potuisset, verba Iurisconsultorum emendationem, vt ait, mereri. Nec moror Floridum ea, quae Alciatus Vallae reponit, levia esse dicentem. Nam hoc potius multo leuissimum est, a Iurisconsultis velle postulare, vt ii, praeter significationem alicuius vocabuli argumento, quod tractant, conuenientem, omnes alias eiusdem notiones sollicitè excutiant: quod vix in Grammaticis ubique ferendum sit.

cator proprie dicitur, qui publico iudicio accusaverit. Vnde apparet, eum non solum secum, sed et cum Martiano in *l. 1. D. ad Senatuscons. Turpil.* in *praeuicatoris* definitione consentire. Quod ut melius noscatur, considerata est² duplex illa verbi nota, quam ipse tradit: prima, quae Labeonis est in *l. 4. §. 4. ff. de His qui not. infam.* et *l. 1. in princ. ff. de Praeuaricat.* a *varia certatione*, quam et confirmare videtur Cicero, qui in *Partition. Cap. XXXVI.* sic ait: *Ex nomine ipso, quod praeuicator significat eum, qui in contrariis causis quasi varie positus esse videatur:* altera, quae ipsius Vlpiani est, a *varicando*, posita in *d. l. praeuicatores. 212. de V. S.* Est autem *varicare* vel *varicari*, varie stare vel incedere. Quintilian. *lib. XI. cap. 3.* de gestu pedum: *Varicare supra modum et in stando deforme est, et accedente motu prope obscenum.* Qui vero sic stabat, vel incedebat, *varicatur*, et eiusmodi incessus *varicatio* dicebatur. Itaque libens in illa Labeonis nota pro *varia certatione*, legerem *varicatione*, ut quidam Codices habent, cum et *varicatoris* nomen ante ab Vlpiano positum, et res ipsa nos eo ducant: ut duplex illa etymologia una tantum sit:

² Duplex] De origine et significationibus huius verbi qui plura scire desiderant, adeant Cuiacium IX. *Observat.* 40. et ad *l. 212. D. de V. S.* Voss. in *Etymolog.* et quae ex his refert Menag. *Cap. XXXIX. Amoen. Iur.* Item Salmas. ad *Solin. pag. 663.* et Poller. *lib. IV. Histor. Fori Rom. cap. 3.* De *tergiuersari* agit Idem Poller. *l. d. cap. 4. de calumniari ibid. cap. 5.* Manut. ad *Ciceron. lib. I. famil. ep. 1.* et Tan. Faber ad *Phaedr. prol. lib. I. Fabul.*

sit: et apud Ciceronem *varie positum esse* idem
 sit, quod *varicari*, id est, diuaticatis cruribus
 stare. Tamen quia in *d. l. 4. §. 4. de His qui*
not. infam. omnes Codices constanter hanc La-
 beonis notam de *varia certatione* retinent, nihil
 temere mutandum censeo. Quamuis autem
 notationes illae ad generalius significatum per-
 tineant, tamen vsus iudiciorum obtinuit, vt
praeuaricator is tantum dicatur, qui publico iu-
 dicio accusauerit. Vnde nec Aduocatus quidem
 proprie *praeuaricari* dicetur *d. l. 1. §. 1. D. de*
Praeuaricat. Itaque Cicero in illo *Partitio-*
num loco fatetur propius accedere ad consue-
 tudinem sermonis defensoris definitionem, qua
 tuctur, *praeuaricationem esse non iudicii, sed*
accusatoris tantum corruptelam ab reo: quem
 Ciceronis locum nec tu, Valla, intellexisse vi-
 deris, nec sine Iuris Civilis cognitione intel-
 ligi potest, lucemque accipit ex *d. l. 1. et l. 3.*
D. de Praeuaricat. Neque vero negauerim, 176
praeuaricatorem interdum vocari quicumque ab
officii praescripto defleat: verum id per transla-
 tionem quandam et similitudinem: quia verus
praeuaricator quam maxime ab officio recedit.
 Vnde factum est, vt quicumque ab officio rece-
 dit, neque gnauiter et industrie suscepto mu-
 nere fungitur, *praeuaricari* quodam modo vi-
 deatur: quo sensu et Plinius *aratorem, nisi in-*
curuum, praeuaricari, id est, negligenter
 terram colere, et nostri Theologi *Adam prae-*
uaricatum esse dixerunt. *Tergiuersari* Martia-
 nus

nus cum definiit esse *in uniuersum ab accusatione desistere*, non solum ad usum forensem respexit, sed et ad susceptam Senatusconsulti Turpiliani interpretationem, quo accusatorum temeritas coërcetur. Nam quamuis in iudiciis *tergiuersari* dicatur, qui per exquisitas dilationes et comperendinationes reum in longum protrahit, et ne de causa cognoscatur efficit: tamen cum posset accusator interdum iustas aliquas dilationum et comperendinationum causas habere, et poenae restringendae sint potius, quam ampliandae, receptum est, ut poena Senatusconsulti Turpiliani non aliter teneretur accusator, qui *tergiuersari* dicitur, quam si in uniuersum ab accusatione destiterit. Destitisse porro ab accusatione videtur, qui intra praefinitum a Praefide tempus reum suum non peregerit *l. ab accusatione. 6. §. 2. et l. destitisse. 13. D. illo Tit.*

177 At extra usum forensem *tergiuersari* non solum est terga vertere, aut veritatem non agnoscere, itemque excusationes quaerere; sed et multas alias significationes recipit: Itaque parum contra Martianum faciunt a te producti loci. Et in primis Ciceronis ille locus *pro Roscio Comedo*, cum Senatusconsultum illud Turpilianum nondum factum esset. De *calumnia* supra diximus: nomine illo generaliter omnem ingenii malitiam, fraudem, calliditatem comprehendi. Cicero ³ *lib. II. de Republ. Ut Carneadi respondeatis, qui saepe optimas causas ingenii*

³ *Lib. II. de Republ.] Apud Nonium in calumnia.*

genii calumnia ludificari solet. Idem pro Domo sua Cap. XIV. Causa quaeri solet adoptandi: illud in primis ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur. Et paulo post: Quae maior calumnia est, quam venire imberbem adolescentem, et dicere, filium senatorem velle sibi adoptare. Sed ut superius tergiversandi verbum, ita et hoc calumniandi a generali significato angustius ad usum forensem traductum est, et in Senatusconsulto Turpiliano adhuc magis anguste coepit usurpari. Nam in usu forensi omnem rei, vel actoris, fraudem ac malitiam complectitur: unde iuramentum calumniae et Edictum illud Praetorium: Si mulier ventris nomine calumniae causa in possessione esse dicetur. At in hoc S.C. multo strictius adhuc calumniandi verbum acci- 178
pitur: ut non aliter poena Senatusconsulti Turpiliani quasi calumniator teneatur, quam qui falsa crimina intenderit, aut pro crimine, quod crimen non esset, obiecerit. Graece διάβολος, vel, ut dixi, συκοφάντης appellatur.

VALLA AD CAP. LI.

In eosdem, de Ferri, Portari, Agi.

Ferri proprie dicimus, ¹ Caius inquit, quae quis corpore suo baculat: Portari ea, quae quis iumento secum ducit: Agi ea, quae animalia sunt. In hoc ipse Caio assentior, nisi quod portare est

¹ Caius] l. 235. ff. de Verb. sign.

est suo etiam corpore, interdum etiam magis quam ferre. Quis enim neget iumenta portare? quae cum homines imitantur, et ipsi portare dicuntur. Terentius ² in *Andria*: *Mi homo, quid istuc obsecro? quo puerum portas?* ³ Horatius: *Ne forte sub ala Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum.* Et ab hoc composita: *Deportauit* ⁴ Verres amicam de prouincia: *De-*
179 *portauit* Pompeius beneficio Ciceronis tertium triumphum. Multi Imperatores victorem exercitum reportauerunt, quasi reduxerunt. Agere autem non vno modo dicitur, sed de vno tamen non tacebo. Martialis ⁵ lib. I. Epigram.

Semper agis causas, et res agis, Attale, semper:

Est, non est, quod agas, Attale, semper agis.

Si res et causae desunt, agis, Attale, nullas.

Attale, ne, quod agas, desit, agas animam.

Coelius ⁶ ad Ciceronem: *Hortensius, cum has literas scripsi, animam agebat, id est, expirabat.*

² In *Andria*] Ac. IV. sc. 3. C. vers. 6.

³ Horatius] Lib. I. Epist. 13. C. vers. 12.

⁴ Verres] Vid. Cicer. lib. V. in Verr. cap. 6. de Pompeio Idem I. Officior. 22. Deportare autem victorem exercitum frequentius dicuntur e prouinciis Imperatores, quam reportare.

⁵ Lib. I] Epigr. 80. C.

⁶ Ad Ciceronem] Lib. VIII. ep. 13. C.

ALCIATVS AD CAP. LI.

Portare ait id etiam significare, quod quis corpore sub iunctat, cum tamen Iureconsultus aliter docuerit. Sed ego arbitror ex origine verbi Iureconsultum adiuuari: siquidem *πορτύνειν* Graece traicere est, vnde *portus*, in quem naui res

res deportantur, sic et exercitum nanibus deportari Linius plerunque dixit. quod si ipse ferat, non proprie, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici.

FLORIDVS AD CAP. LI.

180

Alciatus Iureconsultum ex origine verbi adiuuari arbitratur. Siquidem πορτμενεῖν Graece traicere est, unde portus, in quem nani res deportantur. Sic et exercitum nanibus deportari Linius plerunque dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quod si ipse ferat, non proprie, sed μεταφορικῶς Alciatus dici putat. Haec tamen non ex animo scribit Alciatus, sed ut nulla in re nihil diceret, ad hanc coniecturam se contulit: quod ex eiusdem verbis colligimus. (1) Caii namque verba exponens, sic ait: Nimis propria et subtilis est haec Iurisconsulti nostri interpretatio: quandoquidem et portari dicitur, quod quis suis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terentii Horatiique carminibus: quorum alter, Mi, inquit, homo quid istuc? obsecro? quo puerum portas? alter vero, Ne forte sub ala Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum. Illud coniectere non possum, curnam duo tantum a Laur. Valla desumpta loca hoc probantia contra Iureconsultos citauerit. An alia deerant? aut nisi haec duo in Latinis autoribus essent, minus reprehendi posset Iureconsultus? Ego certe hanc vocem in eo significato frequentissime apud Romanos scriptores inueniri scio. Quumque infinita eorum testimonia adducere possem, paucis contentus ero, ut appareat latine proprieque portari dici, quod suo corpore quis baiulat. Plautus in Mercat. IV. 1. 6. Nequeo mecastor, tantum hoc oneris est, quod fero. Quid oneris? Annos octoginta et quatuor. Et eodem accedit seruitus, sudor, sitis, simul haec etiam, quae mecum porto, deprimunt. Idem in Poenulo III. 3. 56. Imo ut ipse nobis dixit, quo accures magis, trecentos nummos Philippeos portat prae sibi. Terentius in Heautont. III. 3. 5. Perii, unde illi sunt ancillae? Men' rogas? non oportuit relictas, portant quid rerum, aurum, vestem, et vesperascit, et non nouerunt viam. Crispus quoque Sallustius proprietatis obseruantissimus, hoc verbo in eodem significato non semel vsus est. In Catilin. Cap. LVI. enim sic ait: Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: caeteri, ut quemque casus armauerat, sparos, aut lanceas, alii praeacutas fudes portabant. Et paulo post Cap. LVIII. Catilina milites alloquens: Et cum praelium, inquit, inibitis, meminertis

181

L 2

v98

[Caii] l. 235. D. de Verb. sign.

vos diuitias, decus, gloriam, praeterea libertatem atque patriam in dextris vestris portare. Idem in Iugurth. Cap. XLV. de Metello Consule loquens: Idem in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur, ut cum signis frequentes incederent, miles cibum et arma portaret. Lilius lib. XXIV. ab V. C. cap. 16. Signum deinde colligendi vasa dedit, militesque praedam portantes agentesque, per lasciviam ac iocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem festumque diem actis, non ex acie reuerti viderentur. Et lib. XXVIII. cap. 20. Leuium corporum homines, et multa exercitatione perniciousum, clauos secum ferreos portantes, quae inaequaliter eminentia rupis poterant, scandunt: Et lib. XXX. cap. 6. de turbato Poenorum exercitu loquens: Igitur, ait, pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, ea modo, quae restringendo igni forent, portantes in agmen Romanum ruebant. Idem lib. XXXIV. cap. 38. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnant modo, sed etiam terrerent, portabant. Columella lib. IX. cap. 8. de apibus loquens: Quod si non contingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus ne salebris sollicitentur, optimeque noctibus collo portabuntur. Et lib. XI. cap. 1. Quippe aliqua sunt opera tantummodo virium, tanquam promouendi opera, portandique: aliqua sociata viribus et arti, ut fodiendi arandique, segetes et prata desecandi. Plinius lib. VII. cap. 2. de Astomis Indiae populis: Tantum radicum florumque varios odores, et syluestrium malorum, quae secum portant longiore itinere, ne desit olfactus. Idem lib. X. cap. 4. de aquilis: Paucis ante annis sola in aciem portari coepta erat, reliqua in castris relinquebantur. Et lib. XVIII. cap. 3. de Trebio: Ipse supremo die populi humeris portatus in rogam est. Et lib. XIX. cap. 1. Vidimus iam tantae tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis transirent, vno portante multitudinem, qua saltus cingerentur. Item lib. XXI. cap. 20. Polium contra serpentes substernitur, vel portatur. Et lib. XXXIII. cap. 3. Iam vero etiam Harpocratem, statuasque Aegyptiorum numinum in digitis viri quoque portare incipiunt. Suetonius in Augusto Cap. X. Sequenti satis constat non modo ducis, sed etiam militis functum munere, atque in media dimicatione aquilifero legionis suae grauer saucio, aquilam humeris subiisse, diuque portasse. Virgilius lib. VI. Aen. 210.

Corripit Aeneas extemplo auidusque restringit

Cunctantem, et vatis portat sub recta Sibyllae.

182

Loquitur autem de ramo aureo. Et XI. Aen. 544. de Metabo Camillae patre:

Ipse sinu prae se portans inga longa petebat
Solorum nemorum.

Hora.

Horatius lib. I. Serm. Sat. 5. 89.

— Sed panis longe pulcherrimus, ultro
Callidus ut soleat humeris portare viator.

Et in eodem, Sat. 1. 46.

— — Ut si

Reticulum panis venales inter onusto
Forte vebas humero, nibilo plus accipias, quam
Qui nil portarit.

Et II. Serm. Sat. 3. 303.

Quid caput abscissum demens cum portat Agaue
Gnati infelicis, sibi tum furiosa videtur?

Tibullus II. El. 7. 27. (al. 6. 45.)

Laena vetat miseram Phryne, furtimque tabellas.
Occulto portans itque reditque sinu.

Ovidius II. Trist. 271.

Et latro, et cautus praecingitur ense viator:
Ille sed insidias, hic sibi portat opem.

Et III. de Ponto El. 8. 11.

Foemina pro lana Cerealia munera frangit,
Suppositoque grauem vertice portat aquam.

In II. Metamorph. 713. quoque de virginibus Atticis, quae
canephorae dicuntur:

Pura coronatis portabant sacra canistris.

Et in VI. eiusdem operis v. 337. de Latona:

Hinc quoque Iunonem fugisse puerpera fertur,
Inque sinu portasse suo duo numina natos.

Et in X. v. 481. de Myrrha:

Vixque uteri portabat onus.

In XIV. v. 418. praeterea:

— — Famuli populusque per omnes
Discurrunt sylvas, atque obuia lumina portant,

Et in eodem v. 647.

Saepe manu stimulos rigida portabat.

Item in III. Fastor. 269.

Saepe potens voti frontem redimita coronis
Foemina, lucentes portas ab urbe faces.

Martialis lib. I. Epigramm. 12.

Iam defecisset portantes calda ministros.

Et in XI. Epigr. 17.

*Cui portat gaudens ancilla paropside rubra
Alecem.*

Iisdem in locis promiscue tam ferre quam portare vti sunt Liuius ac Virgilius, vt haec verba nihil plane inter se differre intelligamus. Ille enim lib. XXXVIII. cap. 18. ita scribit: *Ibi statina habentibus legati ab Epessognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum nihil aequi impetrasse: ex campestribus vicis, agrisque, frequentes demigrare, et cum coniugibus ac liberis, quae ferre atque agere possent, prae se agentes portantesque, Olympum montem petere, vt inde armis locorumque situ se tuerentur.* Hic lib. I. Aen. v. 647.

*Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet.*

Et de iisdem inferius v. 695.

— — *Et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.*

Ex quibus omnibus deridendam esse Cui definitionem discimus, cum apud optimos quosque autores idem sit ferre quod portare: quod quidem ad equos aliaque iumenta refertur, vt non tantum illis aliquid portemus, sed ipsa etiam portare dicantur, Horatius I. Ep. 17. 20.

— — *Equus vt me portet, alat rex.*

Virgilius V. Aen. 565.

— — *Quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis.*

Et naues aliquid portant. Liuius lib. XXXVII. cap. 27. *Cum pararent traicere, literis certior fit Praetor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse, vinum portantes naues tempestatibus retentas esse.* Caesar V. Comm. de Bell. Gall. cap. 23. *Ac sic accidit, vt ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc neque superiore anno vlla omnino naxis, quae milites portaret, desideraretur.* Et flunii. Virgil. in Georg. IV. 524.

*Gurgite cum medio portans Ocagrius Hebrus
Volneret.*

Et curvus. Tibullus I. El. 8. (al. 7.) 7

*At te victrices lauros Messala gerentem,
Portabat nixeis curvus eburnus equis.*

Portatur et nauibus aliquid. Virgilius I. Aen. 363.

— — *Portantur auari
Pygmalionis opes pelago.*

Sallustius in *Iugurthino* Cap. XXVII. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur. A porto autem componuntur asportare, deportare, transportare, reportare, et similia. Virgilius II. *Aen.* 778.

— Nec te hinc comitem asportare Creüsam Fas.

Liuius lib. XXIV. cap. 26. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliaque, et asportari Alexandriam iuberent, ad virum uxorem, ad patrem filias. Idem lib. XXVI. cap. 17. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Idem ibid. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Et lib. XXV. cap. 5. Cannensis reliquiae cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut antea dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Nec solos tamen hos esse eorum verborum significatus assero, neque haec sola verba a porto componi. Illorum hoc erit munus, qui de his rebus data opera scribunt. Nos haec obiter dixisse satis fuerit. Quae vero ariolatur Alciatus nihil ad rem faciunt. Si enim portare a Graeco *πορτμεύειν*, quod traicere est, deduceretur, tam translate, seu μεταφορικῶς poneretur, quum aliquid iumentis quis secum ducit, quam quum suo corpore baiulat. Quod autem ab eodem Graeco verbo portum deduci censet, vt in quem naui res deportentur, non mediocriter ab Vlpiano dissentit, qui in libro de Verborum significatione (l. 59. D. de V. S.) sic scribit: Portus est appellatus conclusus locus, quo importantur merces, et inde exportantur. Eaque nihilominus statio est, conclusa atque munita, vnde angiportum dictum est. Quae verba explicans Alciatus: Portum, ait, antiqui plerumque pro insula, aut domo, vt Festus inquit, dicebant, cuius rei rationem Iurisconsultus hic assignat, quod scilicet merces in eam portarentur. Hinc a similitudine portus appellari coepta est nauium statio, qua inclusae naues a ventis tutae essent: ipse frequentissimus est huius vocis significatus. Vbi vtrum a semet ipso dissenserit Alciatus, et an melior sit Festi Iurisconsultique, quam illius deductio, non interpretor.

Hic rursus magnum aliquid effecisse se Valla credidit, si traditam a Caio differentiam inter *agi*, *portari*, et *ferri* impugnaret, et ostenderet,

deret, *portari* ea quoque dici, quae *proprio* quis corpore baiulat. Quasi vero sit id difficile, ac non potius obuium cuique eiusmodi exempla colligere: quale illud Ciceronis ad Q. Fratr. lib. II. Epist. 9. (al. 10.) *Memini, cum hominem portarent ad Baias Neapoli octophoro, miros risus nos edere.* Eadem vero ratione contendas frustra inter *viam* et *iter* differentiam constitui, quia *viae* et *itineris* vocabulo Latini auctores promiscue vtantur. Et tamen sicut in iure seruitutum constituendo et diiudicando *viae*, *itineris*, et *actus* discrimina sunt exacte seruanda: ita et ad ¹ vectigalium portoriorumque leges intelligendas horum verborum differentias exacte seruare debemus. Vt *ferre* dicatur is, qui corpore suo: *portare* vero, qui non corpore suo, sed vel iumento, vel etiam nauibus.

[¹ Vectigalium] Sumta est d. l. 235. de V. S. e libro 3. Gaii ad Leg. XII. Tabul. in qua §. 1. etiam mentio fit tignorum et fabrorum tignariorum. Itaque putat Cuiacius ad l. 62. D. eod. eam pertinere ad explicationem legis illius, quae erat de tigno alieno aedibus vineisue iuncto, quod lex solui prohibebat, ita vt nec vindicari, nec eo nomine ad exhibendum agi posset l. 23. §. 6. D. de Rei vindic. l. 6. D. ad Exhib. ideoque, quoniam ea, quae vindicantur, vel exhibentur, *ferri*, vel *portari*, vel agi debent l. 10. D. de Rei vindic. l. 11. §. 1. ad Exhib. a Gaio exponi, quomodo haec inter se differant. Ego tamen, vt haec iam ita se habeant, non adsequor, quam ob causam vel in his actionibus, vel, quod vult Defensor, in vectigalium portoriorumque legibus, *ferri* et *portari* tam accurate ac sollicito distinguere debeant, quod Alciato quoque ad l. 235. de V. S. nimis subtile visum est. Sed fortassis Vallae ac Floridi censuram ita amoliri possumus, vt dicamus, Iurisconsultum non tam negare etiam ea *portari*, quae quis suo corpore baiulat, quam hoc sentire, ea, quae quis iumento secum ducit, potius dici *portari*, quam *ferri*: quod etiam vsus linguae Latinae probat.

būs. Nam *portari* ea quoque dicuntur, quae² nauigio inuehuntur, forte³ a Graeco *πορτμεύειν*, quod *traicere* est, vnde *portus* nomen, et *portorii*, et *portitoris* deducta sunt, atque etiam *deportati*, quod nauibus in insulam vel in solas terras asportarentur. Igitur sicut in tractatu seruitutum hanc differentiam seruamus, vt *iter* sit ius eundi vel ambulandi hominis: *actus* ius agendi iumentum vel vehiculum: *via* vtrumque complectatur §. 1. *Instit. de Seruitut.* licet apud alios authores haec plerumque confundantur: sic in⁴ publicanorum Edicto, et vectigalium porteriorumque legibus haec differentia exacte 187 seruanda est, vt *ferri* ea proprie dicantur, quae quis corpore suo baiulat: *portari* ea, quae quis iumento, vel vehiculo secum ducit, aut nauibus inuehit: *agi* vero ea, quae sunt animantia.

² *Nauigio*] Et quidem frequenter apud Latinos scriptores, vt obseruat Cerda ad *Virgil. I. Aen. 363.*

³ *A Graeco*] Hanc etymologiam reiicit Vossius in *Etymolog.*

⁴ *Publicanorum*] *Edicta Magistratum*, tam urbanorum, quam prouincialium, saepe memorantur a priscis auctoribus. *Publicanorum Edicta* quae sint, non scio. Voluit fortassis dicere, *Edicta de Publicanis*, et vectigalibus, rebusque, quae eo pertinerent. Sed sic quoque obscure locutus est.

VALLA CAP. LII.

In eosdem de Conuicium, et Maledictum.

Conuicium apud¹ Vlpianum *iniuriam esse* Labeo ait, quasi maledictum iniuria non sit.

L 5

Addit

¹ *Vlpianum*] l. 15. §. 3. *D. de Iniur. de Inscriptione* huius legis dictum est ad *Defensor Cap. XLII.*

Addit idem ² Labeo: *Conuicium dicitur vel a concitatione., vel a conuentu, hoc est, a collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. Sed quod additur a Praetore: aduersus bonos mores; ostendit non omnem in unum collatam vociferationem Praetorem notare: sed eam, quas bonis moribus improbetur, quaeque ad infamiam et inuidiam alicuius spectet. Et ³ iterum: Conuicium autem non tantum praesenti, verum*
 188 *absenti quoque fieri posse, Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, conuicium esse factum dicit. Item si ad stationem vel ad tabernam ventum sit, probari oportere. Fecisse conuicium non tantum is videtur, qui vociferatus est: verum is quoque, qui concitavit ad vociferationem alios, vel submisit, qui vociferarentur. Et paulo ⁴ post: Ex his apparet, non omne maledictum conuicium esse, sed id solum, quod cum vociferatione dictum est: siue unus, siue plures dixerint: conuicium est, quod in coetu dictum est. Quod autem non in coetu, nec cum vociferatione dicitur, conuicium proprie non dicitur, sed infamandi causa dictum est. Ex ipsa nominis etymologia argumentum significationis Labeo sumsit. Sed quum falsa sit etymologia,*

² Labeo] d. l. 15. §. 4. et 5. In his tamen nihil est, unde appareat, haec magis Labeonis esse, quam Vlpiani.

³ Iterum] d. l. 15. §. 7. et 8.

⁴ Post] ead. l. §. 11. et 12. Sed in Ed. Gothofr. §. 12. ita legitur: Siue unus, siue plures dixerint, quod in coetu dictum est, conuicium est.

mologia, falsa erit et diffinitio. Quumque falsa sit diffinitio, falsa erit et etymologia. Quis enim Labeoni credat, *conuicium* a *conciatatione*, aut a *conuentu* dictum, aut a *collatione vocis*, quasi *conuocium*: quum sit alia propria magis siue etymologia, siue expositio per compositionem a *con* et *viciu*m, vel *conuito*: quasi vitandum et vituperationis causa factum? Habet autem *conuicium* vi non breuem, vt *viciu*m: sed longam, vt *vito*; licet *conuito* aliud significet, quam *conuicium* (si modo significat idem quod *inuito*) non obstat, quum a suo quoque simplici, quod est *vito*, in significatione magis distet, quam *conuicium*, a suo, siue illud sit *vito*, siue *viciu*m. Ipsa quoque *con* praepositio in bonam et malam rem accipi solet, vt *conficio*, pro *perficio*, et pro eo, quod est *consauciando trucid*o. Inde *confectores* ferarum. *Conuicium* igitur a *viciu*m, vel potius a *vito* descendit, vt *vitupero*. Tametsi non omnino repugnem scribi per *c*, vt quibusdam placet, non per *t*. Et hoc quidem de etymologia: quae si pro Labeone, Vlpianoque, non pro me faceret, tamen diffinitioni repugnare auderem, nusquam reperiens apud summos viros hanc differentiam custoditam inter *conuicium* et *maledictum*. Inter quae (si qua est) haec erit, quod *conuicium* est *maledictum contumeliosum*. Quintilian. ⁵ lib. VII. Sic autem praeparabit actione prima iudicum animos, vt noluisse potius obiicere, quam non potuisse credatur.

tur. Eoque satius est, omni se anteaetiae vitae abstinere convicio, quam lenibus, aut frivolis, aut manifesto falsis reum incescere: quia fides caeteris detrahitur, et qui nihil obiicit, omisisse credi potest maledicta tanquam supervacua. Ex his verbis plane datur intelligi, nec vociferatione utique fieri convicium, nec aliud esse, quam maledictum. Cicero ⁶ pro Coelio: Maledictum autem nihil habet propositi, praeter contumeliam: quae, si petulantius iocundatur, convicium: sin facetius, urbanitas nominatur. Illud autem verbum invidiam, quo Labeo siue Vlpianus utitur, quid mirum si Accursius non intelligit, qui ⁷ in Institutionibus, ubi dicitur: Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt: sic interpretatur, ut ⁸ caementa et lapides: immemor ⁹ a Iurisconsultis exponi materiam pro ligno ad aedificia utili, quanquam et Cato, et Varro, et Columella, et Plinius, qui de agricultura

⁶ Pro Coelio] Cap. III. legitur autem maledictio.

⁷ In Institutionibus] §. 29. Instit. de Rerum Dinis. ubi agitur de tigno alieno aedibus iuncto, quod Lex XII. TAB. neque solui, neque vindicari permittebat.

⁸ Caementa] Nulla ratione nititur haec reprehensio. Nam Accursius Vlpianum auctorem sequitur, qui in l. 1. §. 1. D. de Tigno iunct. exponens, quae sit materia, e qua aedificia fiunt, scribit: Unde quidam aiunt tegulam quoque, et lapidem, et testam, caeteraque. si qua aedificiis sunt utilia, hoc amplius et calcem. et arenam tignorum appellatione contineri. Vbi quod Accursius caementa legit, secutus est Vulgarum, quae habet, et caementa, caeteraque, v. not. Gothofr. ad d. l.

⁹ A Iurisconsultis] Puto Vallam ante oculos habuisse l. 55. pr. de Legat. 3. Materia est, quae ad aedificandum, fulciendum necessaria est. Lignum, quidquid comburendi causa paratum est: quod ad legatum materiae pertinet.

cultura scripsere, alique vnā etiam arborem, particulamque illius *materiam* appellant: et breuiter, omne lignum.

ALCIATVS AD CAP. LII.

191

Conuicium negat a *vocum concertatione*, quasi *conuocium* dici: et aduersus Labeonis sententiam etiam *sine vociferatione conuicium fieri* putat, sentitque a *vitio* potius, vel a *vitando* deduci, qua in re, opinor, egregie fallitur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur enim si a *vitio* deducitur, secundum syllabam producit *conuicium*? cum constet *vitium* corripī. Nam et Cicero, quem ipse adducit, petulantiorē iactationem in conuicio requirens pro Labeone est: vt mirer eum tam leuibus argumentis a recepta Labeonis sententia descuisse, quae et orthographiae ratione defenditur, cum per *c conuicium*, non per *t* scribatur.

FLORIDVS AD CAP. LII.

Hic mehercule Alciatus nullius momenti rationibus tam acerbe Vallam infectatur, quam si eum inextricabilibus erroribus inuolutum teneret. Inquit enim: *Quid coniunctiua illa particula operaretur?* quasi non infinita inueniantur coniuncta idem significantia, quod simplices voces erant per se sonaturae. Et subdit: *Cur idem si a vitio deducitur, secundam syllabam producit (1) conuitium, cum constet vitium corripī?* Imo si hoc tibi mirum videtur, Alciate, hoc potius expedi, cur *dicax*, quae vox a *dico* deducitur, primam habet breuem, cum *dico* semper producat? quanquam non magis *conuitium* a *vitio*, quam a *vito* descendere contendat Valla, quasi *simul vitandum* dicatur: quod si est, merito secundam producit. Mec tamen videt, hanc praecipue fuisse Laurentii sententiam, vt a Iureconsulto, non tam de eius vocis deductione, quam de significato dissentiret. Subiunxit enim non dubitaturum se eius definitionem improbare, vel si maxime etymologia pro Iureconsulto faceret, cum bonis autoribus id tantum esse *conuicium*, quod *vociferatione et in coetu fiat*, sit prorsus inauditum. Et *sine vociferatione* enim

192

conui-

[*Conuitium*] Neque hic, dam existimaui scripturam huius vocis, quae edita erat.

conuicium fieri Quintiliani locus ostendit, et alia multa, quae apud receptos autores obseruantur: et *licet in coetu non simus*, *conuicium* nihilominus facere dicimur. Plautus in *Mercat.* II. 1. 11. *Male mihi precatur, et facit conuicium.* Propertius I. *El.* 6. 15.

*Vt mihi deducta faciat conuicia puppe
Cynthia, et insanis ora notet manibus.*

Et III. 6. (al. 7.) 11.

Quae mulier grauida iactat conuicia lingua.

Ouidius lib. IX. *Metamorph.* v. 302.

— *Et ingrato facio conuicia demens
Vana Ioui.*

Non tamen negarim etiam in coetu et cum vociferatione fieri *conuicium*. Cicero lib. vlt. *Ep. ad. Attic.* 8. de legionibus loquens ita inquit: *Congiarium ab Antonio accipere noluerunt, ut hic quidem narrat, et ei conuicium grande fecerunt.* Plautus in *Bacchid.* IV. 8. 32. *Vis tibi ducentos nummos iam promittier, ut ne clamorem hic facias, nec conuicium.* Ut igitur hoc est concedendum, ita praue dicimus non esse *conuicium*, quod neque in coetu fiat, nec cum vociferatione. Quod vero subiungit Alciatus. Ciceronis locum a Valla adductum pro Labeone esse, non video qua ratione id colligat. Licet enim petulantio-rem in *conuicio* iactationem requirat, nihil tamen iactatio illa ad clamorem, nec petulantior quidem. Nam et aliquid sine vociferatione petulanter iactare possumus, vel si in coetu non simus. et haec de *conuicio*.

DEFENSOR AD CAP. LII.

193 Hic duo reprehendit Valla, et falsam esse etymologiam, et falsam definitionem: quae duo nobis tuenda sunt. De etymologia: *Quis, inquit, Labeoni credat conuicium a collatione vocum dictum, quasi conuocium?* Imo vero quis tibi credat, o Valla, homini barbaro, id est, linguam Latinam non a nutrice, sed e libris discenti, neque satis erudito seculo nato, aduersus auctoritatem Labeonis, Vlpianique, hominum eruditissimo-

tissimorum, vereque Romanorum, id negare audenti? Sed videamus quod ipse proferas *convicii* *ἐτυμων*. *A con*, inquis, *et vitium: vel a con et vito, quasi vitandum et vituperationis causa factum*. Harum duarum etymologiarum posterior quam absurda sit, res ipsa indicat: et quodammodo fateris *convito* aliud significare, quam *convicium*. Quorsum autem addita esset praepositio illa *con*, cum simplex idem significaret? Priori vero etymologiae repugnat syllabarum quantitas, nam *convicium* secundam producit: *vitium* autem primam habet breuem. Praeterea refragatur scriptura. Nam vetustissima et emendatissima quaeque exemplaria *convicium* per *c* scribunt: quod neque negare potes, et non admodum pugnare te fateris, si quis *convicium* per *c* non per *t* scribat. *Vitium* autem frequentius et rectius per *t* scribitur. Ut autem scias *convicii* nomen compositum esse ex praepositione *con*, et *vox, vocis*, quasi *convocium*, et proprie ¹ collationem illam vocum 194 significare, proferam aliquos Ciceronis locos. Primum ex *Sextiana Cap. LV*. *Et is, qui antea canto-*

[¹ *Collationem*] Etymologiam vocis *convicium* ab Iureconsulto traditam vulgo probant docti, et bene eas, quas Valla adfert, refellit Defensor, laudatus eo nomine a Menagio *Cap. XXXIX. Amoen. Iur. Ciu.* ubi, ut et apud Etymologicorum scriptores, plura huc pertinentia legi possunt. Etiam Tan. Faber *ad Phaedr. I. fab. 6.* ridiculum facit Labeonem, qui a *concitatione*, ut ait, hoc vocabulum deducat. Sed hunc quoque recte redarguit ad eum locum Schefferus, cuius rationes etiam aduersus Menagium valent, existimantem tres diuersas etymologias *convicii* a Iurisconsulto proponi.

cantorum conuicio conciones suas celebrare solebat, cantorum ipsorum vocibus eiiciebatur. Quo loco an putas tam insulsum fuisse Clodium, ut cantores subornaret, qui sibi concionanti conuicium facerent, ac non potius, qui ex more Pop. Romani acclamarent, bene, praeclare, belle, festiue, ut ex Quintiliano, et lib. III. de Oratore colligere licet? II ex ea pro Archia Cap. VI. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures conuicio defessae conquiescant: ubi conuicium non maledictum, aut probrum obiectum (quod vir Senatorius et Consularis nunquam tulisset) sed forensem illum clamorem et vocum multitudinem significat. III. in Pisonem Cap. XXVI. Si os tuum ferreum Senatus conuicio verberari noluisti: quo etiam loco conuicium pro consentientis Senatus voce accipi debet, sicut Idem Cicero in Epistol. lib. X. famil. 16. ait: Cum ei magnum conuicium fieret a cuncto Senatu. Quos locos erudite collegit et suppeditauit nobis Franc. Hotomanus in Commentario Verborum Iuris. Cui addam Plautinum vnum locum in Bacchidibus IV. 8. 32. Vis tibi ducentos nummos iam promittier, ut ne clamorem hic facias, nec conuicium. Neque vero collatas in vnum plarium voces, sed etiam vnius hominis repetitas voces, et in vnum collatas verbum hoc significat, ut in ² lib. IV. Rhetor. ad Herenn. Pueri aures paedagogi conuicio

² Lib. IV. ad Herenn.] Cap. 10. ubi ita legitur: Conuiciatus est adolescens; nec mirum, cui etiam nunc paedagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conuiciorum.

vicio assuefactae. Et in Quintiana Cap. XIX. Qui posset scurrae diuitis quotidianum conuicium sustinere. Transfertur autem ad maledicta, probra, et scurrilitates, vt in illo Ciceronis *pro Coelio* loco, quem profers. Venio nunc ad definitionem, in qua negas vsquam apud summos viros reperiri differentiam inter *conuicium* et *maledictum*. Quos tu mihi vero maiores viros, aut linguae Romanae peritiores proferre potes, quam Iureconsultos? quorum illud proprium est, Edictorum et Legum verba interpretari. At ³ Fabius *conuicium* et *maledictum* indifferenter viurpauit. Quali vero non semper licuerit verba, quae separatim propriam aliquam

196

³ *Fabius*] In huius verbis nihil est, vnde intelligi possit, concitationem collationemque vocum a *conuicio* excludi. Cicero autem *conuicium* definiens *maledictionem* petulanter *iactatam* aperte Vallae aduersatur, vt a Defensoribus Iurisconsultorum animaduersum est, etsi id videre non possit Floridus: neque enim petulans *iactatio* aliud est, quam vociferatio, et concitatio vocum, quam Iurisconsultus dicit; quae significatio in verbo *iactare* plerumque inest, vt cum *iactare voces per umbras*, *iactare iurgia*, dicit Virgilius, *iactare minas*, et *probra*, Cicero et Linus: vnde et in Glossis *conuicium* κατὰ βόησιν, et *conuiciari* καταβοῇ exponi notat Salmas. Obserr. ad *Ius Attic.* et *Rom. Cap. IX. pag. 261.* Quod autem porro vrget Floridus, *conuicium* etiam extra coetum posse fieri, id quidem verum est; sed *conuicia* amantium, qui eos, a quibus deferuntur, vel negligi se putant, ingratos, crudeles, perfidos vocant, de quibus in locis ab eo prolatis fere agitur, ad Edictum Praetoris *de conuicio aduersus bonos mores* non magis pertinent, quam cum Cicero *lib. II. ad Q. Fratr. ep. II.* vehementem, et non intermissam postulationem, et Phaedrus *III. fab. 16.* cantum cicadae, alique aliam collationem vocum, quae ad infamiam, aut inuidiam alicuius non pertinet, *conuicium* vocant.

M

quam significationem et quasi notam habent, confundere, et Cicero cum *maledictum petulantius iactatum conuicium* esse scribit, quid aliud, quam hanc ipsam *vocis collationem*, et contentionem designat? Praetor autem non omne *maledictum* Edicto suo *de Iniuriis* punit et persequitur, sed id tantum, quod cum vociferatione collatis vocibus aduersus bonos mores in publico dictum sit, quod Labeo et a nota verbi, et a proprietate vocabuli demonstrare voluit.

In eosdem de Versicoloria.

Versicoloria ¹ apud Iurisconsultos vocantur, quae natiuum colorem mutauerunt: ut vestes si albae sint, aut nigrae subnigraeue: quales ex lana non tincta solent esse, *coloriae*: si in alium colorem tinctae sint, *versicoloriae* nominantur. Caeterum vix in hunc sensum reperimus: nam ² Cicero *collum columbi, paonisque, et eius caudam versicolorem* vocat: et nonnulli aquam maris, vel quod versat et mutat colorem subinde, vel potius, quod sit discolor, ut apud Plinium ³ *lib. XXXVI. Subit mentem non fuisse tum auctoritatem maculoso marmori, quam fecere e Thaso, Cycladum insularum una, aequae et e Lesbio:*

¹ *Apud Iurisconsultos*] l. 70. §. 12. D. de Legat. 3. l. 72. §. 5. eod. l. 32. §. 6. D. de Auro arg. leg.

² *Cicero*] Lib. III. de Finib. C. Cap. 5.

³ *Lib. XXXVI.] Cap. 6. C.*

bio: liuidius hoc paulo, versicolores quidem maculas habens. Et in ⁴ eodem: Primum (ut arbitror) versicolores istas maculas Chiorum lapidicinae ostenderunt, cum extruerent muros. Et in ⁵ eodem: Veluti cum calculi fiant quos quidam abaculos appellant, aliquos etiam pluribus modis versicolores. Et ⁶ lib. XV. Ingens postea turba prunorum versicolor, nigra, candicans: hordearia appellata, a comitatu frugis eius. Et ⁷ lib. XXV. Versicoloribus viperarum maculis. Et ⁸ lib. XXVIII. Nullum animal pauidius esse existimatur, et ideo versicoloris esse demutationis. Per quod apparet collum columbae, pauonisque, et caudam, aquamque non ideo versicolorem dici, quod versat colorem, sed quod diuersum colorem habeat. Alioqui satis habuisset Plinius dicere: Et ideo versicolor est: nec adiungere demutationis. Neque vero vestes ab hac significatione communi excipiendae sunt, putandaeque solae ipsae versicolores ita demum dici, si lana tincta confectae fuerint, ut ⁹ apud Quintilianum: Dum in his, de quibus erit quaestio, meminerimus, non athletarum thoros, sed militum lacertos esse: nec versicolorem illam, qua Deme- tius Phalereus dicebatur uti, vestem bene ad forenssem puluerem facere. Apud Titum vero

M 2

10 Liui-

4 Eodem] Cap. eod. C.

5 Eodem] Cap. 26. C.

6 Lib. XV.] Cap. 13. C.

7 Lib. XXV.] Cap. 2.

8 Lib. XXVIII.] Cap. 8.

9 Apud Quintilian.] Lib. X. cap. 1. C.

¹⁰ Liuium est, secundo Punico bello interdictum fuisse matronis, *ne versicoloribus vestirentur*. Quod qualiter accipiendum sit Valerius Maximus ¹¹ lib. IX. significat, dicens: *Quam foeminae tolli cupiebant: quia his nec veste varii coloris uti, nec auri plus semuncia habere, nec iuncto vehiculo propius Urbem mille passus, nisi sacrificii gratia vehi permittebat*. Idem ¹² Liuius alibi ait: *Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque et auro caelatis resurgens armis*. Profecto de varii coloris veste locutus est. Et ¹³ iterum: *Tunicae auratis militibus versicolores, argentatis linteae candidae*. Nam illud ¹⁴ Virgilii, *versicoloribus armis*, exponit Seruius de pictis, per quod bellicosus ostenditur.

¹⁰ Liuium] Dec. IV. lib. 4. C. Cap. 1.

¹¹ Lib. IX.] Cap. I. de mul. Rom. C. in al. inferibitur de Luxuria et Libidine.

¹² Liuius] Lib. VII. C. Cap. 10.

¹³ Iterum] Lib. IX. C. Cap. 40.

¹⁴ Virgilii] X. Aen. C. vers. 181.

ALCIATVS AD CAP. LIII.

Versicolores Vlpianus appellat *lanas*, quae natiuum colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectae sint. Valla ex variis auctoribus ostendit, *versicolorem* aliquam rem dici, quae variorum colorum sit. Sed Vlpiani locum a Valla non intellectum arbitror, alioquin quae a se dicuntur, satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiae aduersari. Igitur sciendum, ex origine vocabuli eam rem esse *versicolorem*, cuius color in alium versus sit: sicut et *versipellis*, non cui varia pellis, sed qui in aliam pellem versus est: unde *homines in lupum mutati versipelles* Plinio appellantur: eadem ratione *lanae versicolores* dicuntur, quae per tincturam in alium colorem sunt versae. Dubitabat igitur Iureconsultus,

sultus, lanis versicoloribus legatis quid contineatur. Et primo respondet, legatis simpliciter lanis versicoloria apud veteres non comprehensa: legato vero lanarum versicolorium eas intelligi, quae tinctae sunt, et (quod dubitabilius erat) etiam netae, dummodo, neque detextae, neque contextae adhuc sint. Tunc enim non lanae, sed vestimentorum appellatione continentur. Neta lana est, quae stamen et substamen est: detexta dicitur, cum perfecta est, et a textrinis instrumentis detrahi potest: unde et detexere auferre est. (1) Plautus: *Hunc ego hominem detexam Pallio*. Quapropter et Virgilius *Lib. X. Aen. vers. 424. Dum texit Imaona Alesus*, id est, spoliat. Contexta est, quae quidem in opere consummato est, sed cui ramen deest praetextura, quam *cimosiam* vulgo vocamus. Ex his apparet versicolores vestes varii coloris idcirco dici, quia ex versicoloribus lanis natis conficerentur: a qua similitudine et versicoloria arma Vergilius, et versicolorem plumam Propertius, et versicolorem caudam Cicero dixit.

[1 Plautus] Apud Servium *ad Plaut. Amphitr. Cap. VI. ad Virgil. l. d. vid. Acidal. Taubm. ad Amphit. I. 1. 138.*

FLORIDVS AD CAP. LIII.

Vlpiani locum a Valla non intellectum arbitratur Alciatus. Alioqui quae ipse dicit, satis agnouisset Valla Vlpiani sententiae nihil aduersari. *Igitur sciendum est, inquit, ex origine vocabuli eam rem esse versicolorem, cuius color in alium (1) sit versus.* Quod omnia quantopere Iureconsultorum sententiam confirmet, videamus. Atque illi quidem versicolorias vestes appellant, quae in alium colorem tinctae sint. Hoc si apud Latinum aliquem scriptorem inueniatur, Vallam errasse non inficiabor. Cum autem contra hac voce praeter Iureconsultos pro variorum colorum significato vti fuerint, aut Ciceronem, Liuium, Virgilium, Ouidium, Propertium, Plinium, et reliquos, aut Iureconsultos errasse, vel nolentes fateri cogimur. Nam a vestibus ad lanas transire, non est sane aliud, quam vbi manifesto tenearis, aliam rem agere, ac id dissimulare, quod primum discutiendum erat. Nec interim quomodo lanae versicolores pro iis, quae colorem verterunt, sint accipiendae, satis explicat Alciatus. Verum ut ad versicolorium significationem veniamus, si M. Tullius *collum panonis columbique, et caudam versicolorem* appellat, si Plinius *maculas, quae omnia pro variis sunt accipienda,*

M 3

[1 Sit versus] Hoc quoque verbo quidem mutato, de loco totum caput Alciati, ne scriptum erat.

pienda, cur dicimus, *versicolores vestes* inde dici, quod ex *lanis versicoloribus*, hoc est, quae colorem mutarint, fieri soleant? Quis vnquam aliquam rem *versicolorem* appellauit, quae colorem mutasset? nonne hoc merum est Alciati figmentum? At *caudam et plumam versicolorem* dicimus, non eam quidem, quae colorem mutarit, sed quae variorum sit colorum. Locus porro M. Tullii, quem Valla adduxit, est in III. ni fallor, de *Finibus*, cap. 5. vbi ita scribit: *Alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumae versicolores columbis, viris mammae atque barba.* Propertius vero III. *Eleg.* 5. 64. (al. 6. 50.) de morte Paeti ob auaritiam loquens, *plumam* itidem *versicolorem* appellavit, ait enim:

Et fultum pluma versicolore caput.

Qui locus quomodo sit intelligendus, idem autor de puellarum auaritia querens ostendit, cum III. *Eleg.* II. (al. 12.) 32. inquit:

Et variam plumae versicoloris auem.

Itidem et in vestibus dicitur, quod satis indicat Ovidius in V. *Fastor.* 355. de sacerdotibus Florae loquens, quae cum meretrices essent, *versicoloribus vestibus* indutae, ut varios florum colores Deae conuenientes exprimerent, sacra peragebant. Ovidii versus hi sunt:

Cur tamen, ut dantur vestes Cerealibus albae,

Sic est haec cultu versicolore decens?

An quia maturis albescit messis aristas:

Et decor et species floribus omnis inest?

Columella Lib. X. de *Re Rust.* vers. 256.

Iam ver purpureum, iam versicoloribus anni

Footibus alma parens cingi sua tempora gaudet.

Plinius lib. IX. cap. 17. *Mullum* expirantem *versicolori* quadam varietate spectari proceres gulae narrant. Idem lib. XVI. cap. 25. Nam neque *ilex*, *picea*, *larix*, *pinus*, villo flore exilavantur, natalesque pomorum recursus *versicolori* nuncio promittunt, quod quomodo sit intelligendum paulo ante declarauerat de arboribus loquens, his verbis: *Arborum flos est pleni veris indicium et anni renascentis, flos gaudium arborum.* Tunc se novas aliasque quam sunt ostendunt, tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. Et inferius eodem libro cap. 34. de heliciis generibus loquens: *Herbae ac virens, quae plurima est, altera candido folio, tertia versicolor, quae Thracia vocatur.* Quae verba quo pacto capienda sint, paulo post ostendit: *Maiora quoque, inquit, ac minora sunt folia, macularumque habitus distant.* Lib. XXI. cap. 2. quoque, vbi

vbi qui primi flores in coronis miscere coeperint, docet; Postea variari coeptum est, ait, *mixtura versicolori, florumque inuicem odores coloresque accendere Sicyonii ex ingenio Pausiae pictoris, atque Glycerae coronariae.* An ergo his in locis ita sit capienda *versicolorum* vox, quemadmodum secum comminiscitur Alciatus, vt Iureconsultos protegat, diffusius non explico, cum nemo sit (vt opinor) tam imperitus, quin Alciati pro Iureconsultis defensionem meras nugas esse videat. Neque porro, si ea dicimus *versicoloria*, quae diuersorum sunt colorum, aliqua negamus eadem voce comprehendere, quae colorem versent, hoc est, quodammodo varium atque instabilem reddant, prout sunt pauonis caudae, et columbarum circuli *versicolores*. Id enim fieri tradit Lucretius, et eius rei rationem reddit *lib. II. vers. 797.* hisce elegantissimis versibus;

*Qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
Lumine qui mutatur in ipso propterea quod
Recta aut obliqua percussus luce refulget,
Pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
Quae sita cernices inter collumque coronat,
Namque alias sit uti claro sit rubra pyropo, etc.*

Caeterum haec per aërem colorum mutatio, siue varietas, in iis tantum fit, quae variis itidem coloribus natura constant. In pauonis enim cauda non vnum, sed multos colores videmus, sicut et in columbi collo, quod Plinius *lib. X. cap. 36.* testatur, ita scribens: *Verum columbis inest quidam et gloriae intellectus, nosse credas colores, varietatemque dispositam.* Perperam proinde Iurisconsulti eas *lanas versicolores* appellant, quae colorem mutarunt, siue verterunt: cum ea vox diuersos semper colores denotet: ac si quando colores verset, ea tamen mutatio lanis quouis colore tinctis non conueniat, quod vel ab obliqua, vel a recta luce percussae, eundem colorem seruent. Componuntur a colore et alia non pauca, qualia sunt *discolor*, quod est diuersorum colorum. Virgilius in *VI. Aen. 204.*

Discolor unde auri per ramos aura refulsit.

Cicero in *II. Verrin. cap. 13.* Iam vero quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar, hoc factum esse in hac ciuitate cum senatorius ordo iudicaret, vt discoloribus signis iuratorum hominum sententiae notarentur? Decolor, quod est vitiatu colore. Ouidius *IV. Trist. El. 2. 42.*

Decolor ipse suo sanguine Rhenus erat.

Et *IV. Metam. 21.*

Decolor extremo qua cingitur India Gange.

M 4

Virgi.

Virgilius lib. VIII. Aen. 326.

*Deterior donec paulatim, ac decolor aetas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.*

Et concolor, quod est eiusdem coloris. Virgilius VIII. Aen. 82.

*Candida per syluam cum foetu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus.*

Quidius in IV. Metamorph. 406. de Pelope:

*Concolor huic humerus nascendi tempore dextro,
Corporeusque fuit.*

Et in X. 735.

— *Cum flos de sanguine concolor ortus.*

Et bicolor, quod est duorum colorum. Idem XI. Metam. 234.

Myrtea sylua subest, bicoloribus obsita baccis.

Item unicolor, vnius coloris. Idem XI. Metam. 610. Somni domum describens:

*At medio torus est hebeno sublimis in antro,
Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus.*

Caeterum quia *versipelles* eos dici censet Alciatus, non quibus varia pellis sit, sed qui pellem mutarint, aut in aliam pellem versi sint, unde homines in lupos mutati *versipelles* Plinio appellantur lib. VIII. cap. 22. quod Alciati pace dictum sit, non exacte docuit; quinam vere dicantur *versipelles*. Ut enim plumam *versicolore* dicimus variam, ita homines astutos et varios, *versipelles* appellamus. Cuius vocis significationem graphice nimirum expressit Plautus, latinitatis, ut si quis alius, sciens. Sic enim ait, in *Bacchid.* IV. 4. 12. *Versipellem frugi conuenit esse hominem, pectus cui sapit, bonus sit bonis, malis malus, utcumque res sit, ita animum habeat.* Non est igitur proprie *versipellis* qui pellem mutat, licet Plinium id sentire credat Alciatus. Alioquin capillum *versipellem* satis inepte diceremus, quippe qui pellem, quam nullam habet, mutare non possit. Plautus tamen capillum *versipellem* appellat: non eum scilicet, qui pellem verterit, sed qui mutato prisco colore in caniciem vergens, varius iam esse incipiat. In *Persa* II. 2. 47 enim sic ait: *Tempori hanc vigilare oportet famulam, atque actatulam, ne ubi capillus versipellis fiat foede semper seruias.* Nec me latet eundem Plautum in *Amphitryonis* prologo vers. 120. Iouem *versipellem* appellare, qui in Amphitryonem esset conuersus, cum inquit: *Nam meus pater intus nunc est, eccum Iupiter in Amphitryonis vertit sese imaginem, omnesque eum esse censent serui,* qui

qui vident: ita versipellem se facit, quando lubet. Sed eo in loco, versipellem pro vario positum, commodissime interpretari possumus, nempe quod Mercurio Iupiter, caeteris videretur Amphitryo: quanquam et eius exprimere faciem poterat Iupiter, etiamsi pellem non mutaret. Ad summam si Plinius optime appositissimeque homines in lupos mutatos versipelles appellauit, non tamen protinus eas lanas dicemus versicolores, quae colorem mutarint, cum omnium ferme Latinorum consensu ea (vt ostensum est) dicantur versicoloria, quae diuerforum colorum sint.

DEFENSOR AD CAP. LIIL.

Quin versicolor apud authores id significet, quod diuersi, vel potius varii coloris est, nemo nescit. Quod si Vlpianum latuisse, Valla, credis, tanto es insulsior. Sed tibi spectandum fuit, quid tractaret Vlpianus, et de quo ageret, vt eius mentem facilius deprehenderes. Nam cum in illa l. si cui lana. 70. D. de Legat. 3. quaereret, quid legato lanae simpliciter, quid item versicoloris lanae contineretur: et inualuisset vsus, vt lanae legato, vel appellatione id quod tinclum non est, sed αὐτοχρῆς intelligeretur: 205
dubium non est, quin versicoloris nomine non lana varii coloris (quis enim lanam non detexam variam vnquam vidit?) sed quicquid colorem mutauit veniat l. pediculis. 32. §. Labeo. 6. D. de Auro et arg. leg. l. quaesitum. 78. §. coccum. 5. D. de Legat. 3. Nam etsi communis vsus repugnaret, tamen ¹ testatoris voluntas,
M 5 quae

¹ Testatoris voluntas]. Non absurdum videtur existimare hinc ortum fuisse, vt Iurisconsulti huic voci aliam significationem, quam vulgo alii scriptores Latini, tribuerint. Fin-
ge

quae vna in vltimis voluntatibus dominari debet, id exposcit, vt *versicolorium* vel *lanae versicoloris legato* contineatur quicquid tinctum fucatumue est, et colorem mutauit: quia ipsae lanae tinctae licet separatim, et per se vnaquaeque suum colorem habeat, tamen simul sumptae, et vnius legati nomine comprehensae, variae sunt et diuersae. Adde quod non repugnat, imo arridet potius vocabuli *στύμων*, vt quicquid ² colorem verterit *versicolor*, vel *versicolorium* esse dicatur. Sic enim et ³ *versipellis* dicitur, non cui varia pellis est, sed qui in aliam pellem versus est.

Vnde

ge enim eum, qui duorum generum lanam habebat, alteram *αὐτοφύη*, alteram tinctam, Titio *lanam*, Seio *lanam versicoloriam* legasse; quid aliud ex interpretatione voluntatis defuncti legato *versicoloriae*, quam eam, quae natium colorem tingendo verterit, contineri dicemus? Dissensisse tamen hac in re Iurisconsultos, et alios *lana legata etiam versicoloria contineri* existimasse, notant Cuiac. *ad Paulum Lib. III. Sentent. Tit. 6. §. lana legata*, et Raenard. III. *Coniect. 15.*

² Colorem verterit] Haec etiam Salmasii sententia est, qui *ad Tertullian. de Pall. Cap. III. pag. 191.* scribit, *versicolor* Latinis dupliciter sumi; aut enim id esse, quod colorem semel mutauit; aut quod colorem subinde mutat, prout monetur, vt colla columbarum. Priori significatione apud Iurisconsultos accipi; posteriori et alibi, et apud *Tertullian. l. d. vbi muleicolor, discolor, et versicolor* distinguuntur. add. quae habet Idem Salmas. *ad Vopischi Aurelian. cap. XLVI.*

³ *Versipellis*] In expositione huius vocabuli Floridus non recte reprehendit Alciatum. Nam cum *versipellis* pro astuto ac vario sumitur, id fit non propria, sed translata significatione: quod ii, qui formam mutant, quique alium habitum, vultum, gestum capiunt, id fere fallendi causa faciunt. Propria autem significatio est, quam Alciatus ac Defensor tradunt, cum eum notat, qui pellem, faciemue exteriorum vertit: vt *homo versipellis*, in lupi, *Iupiter versipellis*, in tauri, hominis, cynci, aliorumque pellem ac formam versus, qui et *versiformis* inde dicitur a Martiano Capella.

Vnde homines illos *λυκανθρώπους*, in lupum mutatos *versipelles* maledicto vocari Plinius testatur lib. VIII, cap. 22. Extra rem est igitur quicquid hic Valla de *versicoloribus vestibus*, armis, animalibus, marmoribus, atque adeo prunis, si placeat, collegit. Quibus sexcenta alia addere, et similes authoritates colligere non fuerit magni sane negotii, quae tamen Vlpiano nihil obsunt: non solum quia de vestibus non agit, nec quid verbum *versicolor* significet exponit: sed tantum quid *legato lanae simpliciter*, quid item *legato versicolorium*, lanarum scilicet, veniat, respondet et interpretatur, sed etiam quia is ipse Vlpianus nihilo minoris est in Lingua Latina auctoritatis apud eruditos omnes, quam ii scriptores ex quibus varia haec testimonia profert Valla, 207 quosque summos viros appellat.

VALLA CAP. LIV.

In eisdem de Penes, et Apud.

Penes te, ut Vlpianus ait, *amplius est, quam apud te*. Nam *apud te est*, quod qualitercunque a te tenetur: *penes te est*, quod quodammodo a te possidetur. Et ante hunc Festus Pompeius: *Apud et penes in hoc differunt, quod alterum personam cum loco significat: alterum personam, et dominium, ac potestatem: quod trahitur a penitus*. Personam cum loco Festus accipit pro personam et locum, ut apud Platonem,

[Vlpianus] l. 63. D. de Verb. sign.

nem, et apud forum, id est, in Platone, et in foro: quorum utriusque diffinitionem probo, illudque addo: Penes, dum tantum ad personam refertur, non modo dominium adesse significare, verum etiam laudem ac vituperationem. De laude, ut Cicero ² in Bruto: Cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, ac scientiae. De vituperatione, ut Quintilianus ³ in Gladiatore: Vereor ne illius inextinguibilis et saepe
 208 *reprehensi odii culpa videatur penes patrem, qui tam facile irascitur. Illud quoque, quod crebro usurpamus, fides penes authores sit, et in laudem, et in vituperationem simul accipitur, quasi laus veritatis aut vituperatio falsitatis penes authorem sit, ad quem spectat, fidem rei, cuius author est, facere. Ad me certe ista vel laus, vel vituperatio non spectat, qui hoc non affirmo, sed ad alterum authorem relego. Quod de laude et vituperatione dico, idem accipio de commodo et incommodo. Ut ⁴ Livius: Ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia essent. Nonnunquam etiam loco servit, sicut apud Ciceron. ⁵ lib. IV. ad Herenn. Ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium quidem, ut mihi videtur, sed penes scenam et in eiusmodi locis exercitatus sis. Penes scenam, id est, apud scenam.*

ALCIA-

² In Bruto] Cap. LXXIV.

³ In Gladiatore] Declam. IX.

⁴ Livius] Lib. II. C. cap. 24.

⁵ Lib. IV. ad Her.] Cap. 10. Sed aliae Edit. ibi habent pone scenam.

ALCIATVS AD CAP. LIV.

Penes idem quod *apud* significare ostendit, cum tamen Vlpianus scripserit, *penes te amplius esse, quam apud te*: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illam suam ab autoribus quandoque confundi, quae tamen ex vi verbi verissima sit: deducitur enim a dictione (1) *penitus*, vnde et *penissimus* et *penitissimus*, vt Plautus caeterique antiquiores dixerunt. 209

1 *Penitus*] Ita quidem Festus loco a Valla laudato. At Vossius contra *penitus* a *penes* esse putat. Alii a *penus* deducunt. *Penitissimus* dixit Plautus in *Cistellar.* I. 1. 65. *Pectore penitissumo*, et in *Persa* IV. 3. 53. *Ex Arabia penitissima*. Id fit a positiuo *penitus*, cuius foemininum itidem est apud Plautum *Asi-*

nar. I. 1. 28. *Ex penitis faucibus*. Ab eodem comparatiuum *penitior* laudat Priscianus pag. 599. ex Apuleio. *Penissimus* quis dixerit, non scio. *Penissime* aduerbium est Plauti in *Mostellar.* III. 1. 127. *Ita mea consilia perturbat penissime*. Sed hoc a *pene* aduerbio esse docuit Priscian. *Lib.* III. p. 608. et *Lib.* XV. pag. 1008.

FLORIDVS AD CAP. LIV.

Haec quasi inexpiabilia crimina Iureconsulto obiecto ita diluit Alciatus, vt Vlpianum non negaturum fuisse putet, suam illam differentiam ab autoribus quandoque confundi, quae tamen ex vi verbi verissima sit: quum deducatur a dictione *penitus*, vnde et *penissimus*, vt Plautus caeterique antiquiores dixerunt. At ego quonam pacto Vallam reprehendere possit Alciatius non video. Producit in medium primo Vlpiani definitionem, deinde idem sentientem Sextum Pompeium citat, demum vtriusque confirmat sententiam. Recte haec quidem. Sed aliqua addit, et eorum verborum significationem tum ex M. Tullii *Bruto*, et *libris ad Herennium* (si modo M. Tullii sint illi) tum ex T. Liuiio, et Fabio Quintiliano latius explicat: et hoc rectissime, nisi forte nemini ad Iureconsultorum scripta quicquam addere licere credamus. *Penitus* fane vehemens habet significatum, cum quasi *interius*, aut *intime* exponi possit. Cicero pro *A. Cluentio* cap. I. *Euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam?* Et contra *Rullum* II. 6. *Non enim natura, neque dissidio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu.* Virgil. III. *Aen.* 31.

*Rursus et alterius lentum conuellere vimen
Insequor, et causas penitus tentare latentes.*

210 Et in XII. Aen. 389.

— — *Telique latebram
Rescindant penitus.*

A *penitus* penetrare deducitur. Idem I. Aen. 242.

*Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus.*

Et VII. 206.

— — *His ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad vrbes.*

Ovidius II. Metam. 260.

Dissilit omne solum, penetratque in Tartara rimis Lumen.

Ab hoc verbo et *penetrabile telum* in X. Aen. 481. et *frigus penetrabile* I. Georgic. 93. et alia multa deducuntur, de quibus alii diffusius. Neque enim id nunc agimus, ut omnia verborum significata exequamur.

DEFENSOR AD CAP. LIV.

Hic morbum suum detegit Laurentius, nimiam scilicet ^r reprehendendi libidinem. Nam cum tam Vlpiani in l. *penes*. 63. D. de Verb. sign. quam Festi in verbo *apud* diffinitionem, ut vocat, probet (melius differentiam inter *penes* et *apud* dixisset) aliquid tamen de suo addendum censuit, quasi minus plene docuissent. Id tamen quale sit, videamus. *Penes*, inquit, *etiam laudem ac vituperationem significat*: Quasi

211 vero id ex vi verbi, ac non ex iis quae adiecta sunt pendeat: ut cum dicitur: *Penes hos huius rei laus est: Omnis huius rei culpa penes te est*: quod

[*Reprehendendi libidinem*] Hanc ego hoc quidem loco in Valla nullam animaduerto: cui nihil aliud est, quod hic obiici possit, quam quod immemor praecepti Plinii, qui scriptores librorum suorum titulos etiam atque etiam considerare iubet, libro de *Notis auctorum* hoc caput inseruit, in quo nota nulla est.

quod et per praepositiones *in*, vel *ad*, exprimi potest. Idem est enim, ac si diceretur, *in te sita est*, vel *ad te redit*. Itaque non solum laudem ac vituperationem, sed et commodum ac incommodum hac praepositione exprimi posse dicis. Eadem vero ratione bonum ac malum, poenam et praemium, et sexcenta alia significari posse dicito. Nam quae inanima sunt, ea cum *in vno aliquo esse* dicere volumus, verbo *penes* utimur, quasi *penitus in eo* insint. Sic *fidem*, *suspicionem*, *causam rei alicuius penes illum esse* dicimus, *in quo* ea sunt. Adiicit Laurentius, *penes* interdum locum significare, ut *penes scenam*, nempe ut Festum argueret, qui *apud*, *personam cum loco*: *penes*, *personam cum dominio ac potestate ostendere*, scripsit. Verum, ut apparet, Festus haec aduerbia considerauit prout personam respiciunt ad eamque referuntur, non ut ad locum tantum. Quod si noster hic in Digestorum frequenti lectione diutius versatus fuisset, hui, quantam fenestram ad illudendum Vlpianum sibi aperuisset! Dixisset traditam ab Vlpiano differentiam et ab ipso, et aliis Consultis sexcentis in locis neglectam fuisse. Protulisset *l. Titio. 34. §. Caius. 3. D. de Legat. 2.* ubi *penes uxorem esse* dicuntur, quae in eius praetorio essent, licet ab ipsa nec possiderentur, neque detinerentur. Item *l. 1. et l. 3. §. si penes. 4. D. de Tabul. exhib.* ubi tabulae *penes seruum* esse possunt, vel ipso authore Vlpiano: cum tamen sciamus seruum nil possidere, nullius

lius rei dominium ac potestatem habere: servos Iure Ciuili pro mortuis, imo pro nullis haberi. Sed et *in d. l. 3. §. 2.* quod Praetor in Edicto dixit *penes*, Vlpianus reddit per *apud*. Vt et *in l. si quis in tantam. 7. Cod. Unde vi.* Sic et *in l. et habet. 15. §. eum qui. 4. D. de Precar.* res precario rogata *penes utrumque* esse dicitur, tam eum, qui rogauit, quam qui precario concessit. Facit et *l. eum qui 23. ad fin. D. de Vfuscap.* Verum haec reprehensionem non merentur. Aliud enim est verborum originem et propriam ipsorum significationem ostendere: aliud communem loquendi usum, et vulgi consuetudinem minutias has negligentis sequi.

VALLA CAP. LV.

213

In eosdem de Patres, Maiores, Posterii, et Minores.

Patres, inquit ¹ Paulus, *vsque ad tritauos proprio vocabulo nuncupantur apud Romanos. Vltiores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Item liberi vsque ad trinepotem: ultra hos posteriores vocantur.* Sed cum venia Pauli, neque vlus in hoc, neque ratio consentit. Omnes enim qui ante nos fuerunt, utique qui liberos reliquerunt, atque id in nostra ciuitate, maiores dicuntur: qui vero post nos, posteriores. Cicero ² *in Sallust. Ego meis maioribus*

¹ Paulus] *l. 10. §. 7. D. de Gradib. et affinib.*

² *In Sallust.] Cap. 11.*

ribus virtute praeluxi: ut si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae suae. Tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: ut etiam si fuerint egregii ciues, certe venerint in obliuionem. Nunquid Cicero ait, se praeluxisse illis tantum, qui *supra tritauum* fuerunt: Sallustium vero tenebras offudisse? An potius ut quisque a Cicerone atque Sallustio recentissimus erat, ita illi maxime horum utrun-
que vel praeluxisse, vel tenebras offudisse? An, 214
si quis *claris maioribus* ortus quaeretur, non multo magis is dicatur, qui patrem, auum, proauum, abauum, atauum, tritauum claros, caeteros autem obscuros habuit, quam qui ita e contrario? Hoc ne ipse quidem Paulus negaret. Insuper *patres* non opinor vsque ad trita-
vos posse deduci. Cum enim dicimus, *patrum memoria* aliquid factum esse, de proxima aetate semper intelligimus, non de illa etiam sexta. Dixi de *maioribus* et *patribus*, videamus de *posterioribus*, siue *posteris*. Idem Cicero eundem locum sic persequitur: *Quare noli mihi antiquos meos obieclare. Satius enim est, me meis rebus gestis florere, quam maiorum opinione niti, et ita viuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum.* Ita, opinor, non pertinebat ad filium, non ad nepotem, non ad pronepotem, non ad abnepotem, non ad trinepotem Tulliana nobilitas, et virtutis imitatio, sed a filio trinepotis inceptura, quia ab eo *posteritas* Tulliana initium acceptura erat, quum
N potius

potius tunc esset acceptura occasum. Idem
³ alibi: *Nec vero dubitat agricola, quamvis sit
 senex, quaerenti cui seruat, respondere, Diis im-
 mortalibus, qui me non accipere modo haec a ma-
 ioribus voluerint, sed etiam posteris prodere.*

215 Taceo, quod C. ⁴ Caligula volebat solos poste-
 ros filios esse, nec iura concessa posteris ad nepo-
 tes peruenire. Sed ne causari queat, non posi-
 tum exemplum posteriorum, sed posterorum esse,
 Quintilian. ⁵ Lib. XI. *Maluit enim vir sapien-
 tissimus, quod superesset ex vita sibi perire, quam
 quod praeterisset: et quando ab hominibus sui tem-
 poris parum intelligebatur, posteriorum sese iu-
 diciis reservauit.* Nescio tamen an potius le-
 gendum sit *posterorum*, ut intelligamus, hoc,
 quam illud nomen esse vsitatus, et non modo
 ad eos, qui ex nobis genii sunt, sed ad vniuer-
 sos, qui post nos erunt, pertinere. In eundem
 opinionis errorem incidit Seruius, qui ⁶ in VIII.
Aen. ait: *Minores non dicimus, nisi quoties gra-
 duum deficit nomen, ut pater, filius, nepos, pro-
 nepos, abnepos, atnepos. Vbi isti gradus defece-
 runt, merito iam dicimus minores, sicut etiam
 dicimus maiores post patris, auis, proavis, atavis-
 que vocabulum.* De maioribus satis modo dispu-
 tauimus. Alterius nominis ratio eadem vno
 exemplo satis probabitur, eoque (quia cum
 Seruio

³ Alibi] In Catone Maiore. C. Cap. VII.

⁴ Caligula] Sueton. in Calig. Cap. XXXVIII. C.

⁵ Lib. XI.] Cap. 1. C.

⁶ In VIII. Aen.] In illud: *Ex illo celebratus honos, lae-
 tique minores Seruauere diem.* C. vers. 268.

Sernio expositore Virgilii agimus) Virgiliano
ex 7 I. *Aeneid.*

Hunc laetum Tyriisque diem, Troiaque pro-
fectis

Esse velis, nostrosque huius meminisse minores. 216

Quis non videt Didonem locutam de paren-
tibus, qui tunc erant, eorumque filiis, natisque
natorum, et qui nascerentur ab illis: non au-
tem de filiis atnepotum, et deinceps, qui illius
dici meminisse non poterant, nisi id a paren-
tibus accepissent?

7 I. *Aeneid.*] vers. 732.

ALCIATVS AD CAP. LV.

(I) Eadem ratione et hoc accusationis caput non consistit,
dum Paulum damnat, qui *parentes usque ad tritauros proprio*
vocabulo dici asseruit, vltiores vero maiorum appellatione con-
tineri. Nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, pro-
auus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum con-
venienti nomine, sed generali. Iurisconsultus autem de
proprio vocabulo agit.

I Eadem ratione] Quam cui haec coniunxerat,
exposuit supra Cap. XLV.

FLORIDVS AD CAP. LV.

Hoc totum accusationis caput minime subsistere credit
Alciatus: *quamuis enim etiam maior dicatur pater, auus,*
proauus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum con-
venienti nomine, sed generali, cum de proprio vocabulo egerit
Iureconsultus. Ex quibus improprie maiores dici, qui infra
tritauum sunt, colligit Alciatus. At id maxime est ridicu-
lum, cum idem sentiat, quod et Iureconsultus, et prae- 217
quidem. Siquidem hoc vocabulo tam promiscue Latini
scriptores vtuntur, vt non magis iis conueniat, qui supra
tritauum

tritaum sunt, quam patri, auo, proano, et similibus. Quod licet Valla satis aperte ostenderit, melioribus id, atque apertioribus testimoniis planum faciam. Plautus namque in *Milite* II. 4. 19. ita scribit: *Noli minitari, scio crucem mihi futuram sepulchrum, ibi enim mei maiores sunt siti, pater, auus, proauus, abauus.* Et in *Persa* I. 2. 3. ex parasiti persona: *Nam nunquam, inquit, quisquam meum maiorum fuit, quoniam nunc parasitando pauperi se, pater, auus, proauus, abauus, atauus, quasi mures semper edere alienum cibum.* Et inferius *Ibid.* vers. 9. *Vnde ego quaestum hunc obtineo, et maiorum locum.* His verbis quid sit clarius, quid magis proprium, nihil video. Tam enim dilucide maiores appellauit Plautus, qui infra tritaum sunt, ut hoc dubium decidere voluisse videatur: nisi maior habenda sit Pauli, quam huius Poëtae in latinitate autoritas. Idem confirmat Terentius, apud quem in *Adelphis* III. 4. 47. sic de filio cum seruo loquitur senex Demea: *Saluus sit. spero erit similis maiorum suum.* Quo in loco de se ipso praecipue intelligebat senex. Subdit enim: *Syre praeceptorum plenus istorum ille. sit sedulo, nihil praetermitto, consuefacio, denique inspicere tanquam in speculum vitas hominum inbeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi. hoc facito, hoc laudi est, hoc vitio datur.* M. quoque Cicero in *Vl. Verriana* cap. 27. idem sentit. ait enim: *Nam regis Syriae Antiochi filios pueros scitis Romae nuper fuisse, qui venerant non propter Syriae regnum: nam id sine controuersia obtinebant, ut a patre et a maioribus acceperant: sed regnum Aegypti ad se et ad Selinen matrem suam pertinere arbitrabantur.* An obsecro Antiochi filii regnum Syriae a patre primo, deinde ab aliis, qui supra tritaum fuissent, acceperant? Et Caesar lib. I. de *Bell. Gall.* cap. 13. sic ait: *Quod improuiso unum pagum adortus esset, cum hi qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae virtuti magnopere tribueret, aut ipsos despiceret: se ita a maioribus didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent, aut insidiis vterentur.* Et paulo post cap. 14. *Diuitiaco respondit ita, Heluetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consueuerint, eius rei Populum Rom. esse testem.* Quid Sallustius? nonne in eodem significatu maiores posuit? Et fuit is certe proprietatis studiosissimus. At ita apud eum loquitur in *Iugurthino* Cap. XIV. *Adherbal in senatu: Verum ego his finibus eiectus sum, quos maioribus meis Populus Romanus dedit, unde pater et auus meus una vobiscum expulere Syphacem, et Carthaginenses.* Loquitur autem Adherbal de Micipsa patre, et auo Masinissa: nam eos, qui supra Masinissam fuerant, ignorauerat Populus Romanus. Neque hic est omittendum, quod Seruius primo in *Aeneida* commentario (ad I. Aen. 532.) docet,

docet, maiores et minores, quoties de genere dicimus, numeri esse tantum pluralis. Cumque subiunxerit Valla, quum aliquid patrum memoria factum dicimus, de proxima aetate semper intelligi, non de illa sexta: recte illum sensisse ostendunt Latini autores. *Liuius lib. XXXIX. ab V. C. cap. 16. Quoties hoc patrum auorumque aetate negotium est Magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? Caesar primo Commentario de Bello Gallico cap. 40. Factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria. Dicitur et quid fieri auorum memoria, ut Liuii locus proxime citatus ostendit. Et alia eiusdem cum lib. XXII. cap. 60. ubi ait: Sicut auorum memoria P. Decius Tribunus militum in Samnio: tum lib. XXXII. cap. 22. cum inquit: Nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos ab Lacedaemoniis restituerat in patriam Antigonus. Quin etiam nostra memoria aliquid fieri dicitur. Caesar lib. II. de B. G. cap. 4. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diuitiacum, totius Galliae potentissimum. Quae omnia proprie sunt intelligenda, nisi sicubi amplam de more sibi licentiam desumant poëtae, quale est Ouidianum illud in VI. Fastor. 657.*

*Temporibus veterum tibicinis vsus auorum
Magnus, et in magno semper honore fuit.*

Veteres addidit, videlicet quod etiam supra auorum memoriam tibicinum vsus in honore fuerat. An praeterea saepe pro maioribus, vel si qui supra maiores dici possunt, accipiuntur. Virgilius VI. Aen. 841.

— *Vltus auos Troiae.*

Ouidius in IV. Fastor. 39.

*Venimus ad felix aliquando nomen Iuli,
Vnde domus Teucros Iulia tangit auos.*

Et inferius Ibid. vers. 123.

*Affaracique nurus dicta est, ut scilicet olim
Magnus Iuleos Caesar haberet auos.*

Quid hic inepte cauillaris et reprehensionis gloriolam quaeris? An cum vel Vlpianus in l. 4. §. 2. D. de In ius vocando, vel Paulus in l. ult. §. parentes. 7. D. de Gradib. et adfin. aiunt

Patres siue parentes usque ad tritaunos proprio vocabulo nuncupari; negant etiam eos generali maiorum vocabulo contineri? Aut cum
 220 *dicunt liberos usque ad trinepotem dici, ideo eos a posteriorum, seu posterorum, et minorum ap-*
pel-

[*Negant*] Recte hic disputat Defensor aduersus Censores Iurisconsultorum, e quorum reprehensionibus nulla mihi leuior atque iniquior visa est, quam quae hoc Capite continetur. Nam si recta ratione impugnare Paulum voluissent, ostendendum iis fuisset, vel parentes usque ad tritaunos, et liberos usque ad trinepotes apud Romanos propria nomina non habere; vel eos, qui ultra hos sunt, specialia nomina habere, nec generalibus nominibus *maiorum*, aut *posterorum* appellari. At horum illi nihil docent; sed quia Paulus ait, eos, qui ultra tritaunos sunt, *maiores*, qui ultra trinepotes, *posteros* generali nomine appellari, eo quod speciale non habeant, hoc ipso illum negare contendunt, eos, qui infra tritaunum sunt, vniquam *maiores*, et qui ante trinepotem, *posteros* a Latinis dici. Hoc vero nihil aliud est, quam calumniari verba Iurisconsulti, et ea in aliam sententiam, atque ab ipso prolata sunt, detorquendo causam eum reprehendendi quaerere, cum nullo argumento ex his, quae dicit, colligi possit, eum existimasse non etiam eos, qui infra tritaunum sunt, *maiores*, et qui ante trinepotem, *posteros* apud Latinos appellari: de quo quod nihil monuit, suo iure fecit, quod id ad enumerationem graduum, et ad finium, eorumque nominum, de quibus ibi agit, non requirebatur. Praeterea Vallam etiam in eo falli, quod opinatur *patres* (ita enim legit in l. 10. §. 7. D. de Gradib. et affnib. pro *parentes*, quod est in Edd. Gothofr.) non posse dici omnes usque ad tritaunum, ostendit hoc Virgilii VII. *Aen.* 371.

*Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres.*

Vbi *patres* Turni dicuntur, a quibus ille aliquot saeculis distabat. Sed et Plinius *patris* appellationem si non ad proauum, certe ad *auum* usque extendit lib. VII. H. N. cap. 13. Q. Metellus Macedonicus cum sex liberos relinqueret, undecim nepotes reliquit, nurus vero generosque, et omnes, qui se *patris* appellatione salutarerent, viginti septem. Virgilio autem X. *Aen.* 619. et Persio VI. Sat. 57. etiam *abauus* *quartus pater* dicitur.

pellatione secludunt? Atqui vulgatius est hoc, quam vt probatione egeat, generalia nomina cum speciale nomen inuenitur, non solere usurpari, sed speciem differentem constitui, manente tamen generali denominatione. Sic *adoptionem* in genere diuidimus in eam, quae *specialiter adoptio* dicitur, et *adrogationem* l. 1. *D. de Adoption.* Et *cognatorum* generale nomen subdiuiditur in *agnatos* et *cognatos*, qui per foeminini sexus personas tantum iunguntur §. 1. *Instit. de Legit. agnat. tut.* et §. 1. *Instit. de Legit. agnat. success.* Sic *ligni* nomen generale in *materiam* et *lignum* separatur l. *ligni. 55. princ. D. de Legat. 3.* Idemque in *conventionis* et *mortis causa donationis*, sed et *Iuris Ciuilis* appellationibus obseruatur. l. *iuris gentium. 7. in princ. D. de Pact. l. mortis causa. 3. D. de Donation. caus. mort. l. ius ciuile. 6. D. de Instit. et Iure. 221* Itaque quamuis generali nomine *maiores* omnes dicantur quotquot ante nos vixerunt, et *posteriores*, qui post nos victuri sunt: tamen paulo astrictiori vocabulo *parentes* dicuntur superiores vsque ad tritaum, vel etiam ad proauum vsque l. *appellatione. 51. D. de Verb. signif. liberi*, inferiores vsque ad trinepotem. Reliqui in *maiorum* et *minorum*, seu *posterorum* generali nomine manent l. *ult. §. parentes. 7. D. de Gradib. et adfin.* Quod si et ipsam *parentum* et *liberorum* vocem specialius astringere velis, eueniet vt in solis patribus et filiis consistat. Reliqui propriis nominibus, vt *auus*, *proauus*, etc. *nepos*,
N 4 prone-

pronepos, et deinceps nuncupentur. Rursus si
parentis appellationem extendere oporteat,
 omnes in infinitum superiores continebuntur,
 ut in *Edictis*, *De in Ius vocando*, *Qui satisfacere*
cogantur, *De postulando*, *De legatis praestan-*
dis, et aliis, quae fauorem merentur l. 1. §. 1. *D.*
de Legat. praest. l. 1. §. ult. *de Postuland.* l. 2. §.
Praetor. 2. *Qui satisfac. cog.* d. l. 4. §. *parentem.* 2.
de In ius voc. l. 1. *D. In ius vocati ut eant.* d. l.
appellatione. 51. *D. de Verb. sign.* Quod idem
 in *liberorum* appellatione iusta interpretatione
 respondendum est l. *liberorum* 220. *de Verb. sign.*
 l. *moris.* 9. §. *liberos.* 13. *de Poenis.* l. 3. §. *libe-*
 222 *ros.* 6. *de Assign. libert.* l. *sed si hac lege* 10. §.
liberos. 5. *de In ius voc.* Ad hanc generalis et
 specialis denominationis differentiam spectasse
 Paulum satis apparet ex eo, quod ait: *Patres*
usque ad tritauios proprio vocabulo nuncupari.
 Innuens scilicet generali nomine posse eos etiam
maiores dici. Atque ut scias Vlpianum caete-
 rosque Consultos *posterorum* appellatione etiam
 filios, nepotes, et deinceps comprehendisse:
 audi Modestinum, qui in l. *quod his.* 83. in fin. *D.*
de Legat. 3. respondit: *Posterorum* appellatione
liberos tantummodo, non etiam liberos contineri.
 Idemque in l. 4. *D. de Iure immunit.* *Immun-*
tates generaliter tributae, eo iure ut ad posteros
transmitterentur, in perpetuum succedentibus dan-
tur. An vero cum Vlpianus in l. *si venditor.* 10.
D. de Religios. et sumpt. fun. exemplum profert
 eius, qui in fundi venditione locum sepulchri
 excepe-

exceperat, *ad hoc, ut ipse posterique eius illo inferrentur*, tam insulsum fuisse censes, ut illum solis iis, qui post trinepotes nascituri essent, non etiam filiis ac nepotibus prospexisse intelligeret? Aut cum Idem in l. 1. *D. de Iure immuni.* scribit: *Generi posterisque datas immunitates ad eos, qui ex foeminis nati sunt, non pertinere*: an non satis ostendit, se posterorum nomine etiam filios amplecti? At cum maiorum nomen parentibus, vel posterorum liberis opponitur; tunc haec differentia conspicua fit, et vel nemi-²²³ne indicante satis apparet, maiorum posterorumque nomine non liberos aut parentes, qui iam expressi sunt, sed iis superiores vel inferiores comprehendi. Quod ego Ciceronis testimonio, quando tu nostros fastidis, comprobabo. Sic enim lib. 1. *Officior. cap. 32.* *Quorum parentes aut maiores in aliqua gloria praestiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis student excellere.* Idemque *Philipp. IX. cap. 7.* Consul locum sepulchro assignat, quo *Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulchrum ipsius, liberorum, posterorumque eius sit.* Sic etiam Iauolenus in l. *vacatio. 13. D. de Munerib. et honorib. Vocatio*, itemque immunitas, quae liberis et posteris alicuius data est, ad eos duntaxat pertinet, qui eius familiae sunt. Sed ad reliqua pergamus.

VALLA AD CAP. LVI.

In eosdem, de Victus, et Penus.

Victus verbo, ¹ Vlpianus inquit, continentur, quae esui, potui, cultuique corporis, quaeque ad viuendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus habere vicem Labeo ait. Caetera
 224 quoque, ait ² Caius, quibus viuendi curandus corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. Ne hoc quidem aut ratio, aut usus probauit. *Victus* a viuendo venit, at viuere sine vestitu cultuque corporis licet, ut in Aethiopia; sine esu potuque non licet. Ideoque semper distincta haec duo reperimus, et semper addi alterum (de vestitu loquor) quia alterum quod est *victus*, hoc etiam significatum non complectitur: alioqui non diceretur *victus* et *vestitus*. Significat etiam *victus* genus vitae, quantum ad mores, ut quibuscum quis viuatur, et a quibus instituitur, et quibus moribus. At neque de *penus* Iurisperiti assentior, multa quae ad *victum* non pertinent, *penus* cedere volentibus. Potior apud me brevis illa Ciceronis definitio valebit in *Libris* ³ de *Natura Deorum*: *Est enim omne, quo vescuntur homines, penus.*

ALCI-

¹ Vlpianus] l. 43. D. de Verb. sign.

² Caius] l. 44. D. eod.

³ De Nat. Deor.] Lib. II. C. cap. 27.

ALCIATVS AD CAP. LVI.

225

Vlpiani sententiam confutat, qui *viētus* appellatione etiam *vestem* contineri scripserit, cum plurimae gentes in Aethiopia absque vestibus aeuum degant: quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, et non Romanorum, qui absque vestibus non viuunt: et quasi qui in Italia *viētum* amico legauerit, de eiusmodi viētū sentiat, quo Aethiopes se tolerant, et non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest.

FLORIDVS AD CAP. LVI.

Vallae hoc loco sententiam miris quidem modis deridet Alciatus, cum plurimas ille in Aethiopia gentes sine vestibus vitam degere scripserit: quasi, inquit, Vlpianus Aethiopum leges, et non Romanorum interpretetur, qui absque vestibus non viuunt: et quasi qui in Italia *viētum* amico legauerit, de eiusmodi viētū sentiat, quo Aethiopes se tolerant, et non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Alibi vero (ad l. 43. D. de V. S.) Vlpiani verba exponens ait: Sane non probat Valla, ut *viētus* appellatione, de vestiario quoque intelligamus, cum multae sint regiones, in quibus vestes vsui hominibus non sunt, ut in Aethiopia, quod ridiculum est. Nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine veste non solent viuere. Haec si Aegyptiis scriberet Alciatus, nimirum huius vocis significationem pro suo arbitratu potuisset distrahere. Sed quia cum Italis agit, non possum Italus non respondere: *viētum* ex verissimo frequentissimoque apud Latinos autores significatu, ea quae ad vestitum spectant, minime continere. Cur enim, quoties de *viētū* agimus, etiam *vestitum* addimus, siquidem nostro cum sermone comprehendere cupimus? At Vlpianus ita interpretatur, et apud Iurisconsultos *viētus* appellatione *vestitus* quoque continentur. Non inficior. Sed in testamentis hoc tantum fieri solet, in quibus non verborum proprietas, sed mens testatoris praecipue spectatur, hocque ipse fatetur Alciatus. inquit enim ad d. l. 43. de V. S. Non tamen negauerim hanc significationem ex interpretatione magis, quam ex stricta verborum vi esse, et ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis vel viētui renunciau-
erit, non censebitur de vestiario, vel de calceario actum l. cum hi. 8. §. qui transigit. 12. ff. de Transaction. huiusmodi enim repudiationes strictē accipiuntur. Qua ratione qui famulo *viētum* menstruanque mercedem promittit, non videbitur de
vestibus

226

vestibus intellexisse, nec vlla alia re praeter cibaria. Loquatur igitur sane de amplissima interpretatione Vlpianus: ego cum Valla semper sensero, victus appellatione, si Latine loqui volumus, vestitum non contineri. Docet scilicet hoc me in primis M. Tullius, pro P. Sextio Cap. XXVII. ita scribens: Ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit, de quo nulla unquam suspicio aut ad Senatum, aut ad Imperatores nostros allata est, viuis (ut aiunt) et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. Quid opus erat vestitum addere, si victus vestitum continet? Ad eundem fere modum scribit in Catilina Cap. XXXVII. Sallustius: Deinde multi, inquit, memores Syllanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios senatores videbant, alios ita diuites, ut regio victu atque cultu aetatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat. Pro victu et vestitu, victum et cultum posuit Sallustius. Quid Terentius? nonne in Heautontim. V. 2. 14. sic ait? Ibi tuae stultitiae semper erit praesidium Clitipho, victus, vestitus, quo te in tectum receptes. Caius quoque Caesar, cum de Suevis loquitur, victum a vestitu semper distinguit. inquit enim IV. B. G. 1. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte ac pecore viuunt, multumque sunt in venationibus. Quae res et cibi genere, et quotidiana exercitatione, et libertate vitae, quod a pueris nullo officio, aut disciplina assuesacti nihil omnino contra suam voluntatem faciant, et vires alit, et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter pelles habeant, quarum propter exiguitatem magna est corporum pars aperta, et lauentur in fluminibus. Seiunxit victum, qui a vino deducitur, a vestitu Caesar. Nec refert si victum non nominauit, sed verbum a quo emanat. Idem de Britannis in V. Commentar. de B. G. cap. 14. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne viuunt, pellibusque sunt vestiti. Et VI. 22. Agriculturae non student, maiorque pars victus eorum in lacte, et caseo, et carne consistit. Et paulo post cap. 23. Hospites violare fas non putant: qui quaque de causa ad eos venerunt ab iniuria prohibent, sanctosque habent. Iis domus omnium patent, victusque communicatur. Et subdit cap. 24. Eodem victu et cultu corporis utuntur. Virgilius praeterea victum eodem modo semper usurpauit, qui lib. I. Georgic. v. 148. ita canit.

*Cum iam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent sylvae, et victum Dodona negaret.*

Et III. Georg. 318.

*Ergo omni studio glaciem, ventosque ninales,
Quo minus est illis curae mortalis egestas,*

Auertes,

*Auertes, victumque feres, et virgea laetus
Pabula, nec tota claudes foenilia bruma.*

Et inferius vers. 528. de bobus:

Frondeb, et victu pascuntur simplicis herbae.

Et IV. Georg. 158. de apibus, quibus nullo vestitu opus est:

Namque aliae victu innigilant.

Et in III. Aen. 649. ita alloquitur Troianos Achaemenes:

*Victum infelicem baccas, lapidosaque corna
Dant rami.*

De cuius vestitu prius cecinerat vers. 590.

*Cum subito e syluis macie confecta suprema
Ignoti noua forma viri, miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad littora tendit.
Respicimus. dira illunies, promissaque barba,
Consertum tegmen spinis.*

Et item I. Aen. 214.

Tum victu renocant vires.

Et III. 142.

Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.

Ouidius lib. III. Fastor. 665.

*Iam quoque, quem secum tulerant, defecerat illis
Victus, et humanis vsibus apta Ceres.*

Idem in XV. Metamorph. vers. 103.

— *Postquam non utilis autor
Victibus inuidit (quisquis fuit ille Deorum)
Corporeasque dapes auidam demersit in aluum,
Fecit iter sceleri.*

Denique, vt paucis absoluam, quis aliter *victum* accepit vnquam? Recte ergo sentit Valla, Latinae linguae egregie peritus. Quod si aliter scripsit Vlpianus, non de vsu, sed de abusu intellexit: nec Romane locutus est, si ex proprio eius vocis significatu *vestitum* contineri censuit.

228

DEFENSOR AD CAP. LVI.

Hoc capite Valla Vlpianum et Caium reprehendit, qui *verbo victus vestem, et caetera, quae tuendo curandoque corpori necessaria sunt,*
conti-

contineri scripserunt in l. verbo victus. 43. et l. seq. D. de Verb. sign. Duasque rationes adfert: primam, quod etiam absque vestibus vivi possit, ut in Aethiopia: alteram, quod frustra diceretur victus et vestitus, si verbo victus vestis etiam contineretur. In prima ridiculum se Laurentius ostendit, qui nobis Aethiopes obiectet, quasi nudis illis Libyes populis, ac non Romanis, cultissimis ac mundissimis hominum, Iura descripta interpretemur. Quid vero si nec Aethiops quidem prorsus nudos esse contendamus? cum naturali pudore tracti, et nuditatis suae conscii saltem verenda obtegant. Quid si miseram illam nudorum vitam ne vitam quidem, sed ἀβίωτον βίον esse, respondeam? Eadem vero ratione ne habitationem quidem ad victum, necessariam esse dicere licebit, quia sub dio multi degunt populi. Et tamen non solum in

229 *legato victus*, sed in alimentorum, vel educationis, tam habitationem, quam vestiarium contineri iure responsum est *l. legatis. 6. et l. ult. D. de Alim. leg. l. in stratum. 45. de Verb. sign.* quasi sint haec ad victum necessaria, sine quibus vel omnino vel saltem commode vivi non potest. Sicut in simili Caius *lib. 2. ad Legem. XII. TAB.* respondit: *Viuendi verbo et stramenta et vestimenta contineri, quia sine his vivere nemo possit l. quos nos. 234. D. de Verb. sign.* Itaque cum in *L. XII. TAB.* de debitore aeris alieni confesso, vel iudicato, ducendo vinciendoque scriptum esset:

SI

¹ SI VOLET SVO VIUITO: Praetor peritissimus legis interpretres non solum *victum*, sed et *instratum* iudicato inferri posse edixit, credito-remque, qui id passus non esset, contra legem facere videri, vt iniuriarum cum eo agi possit *l. victum. 34. D. de Re iudic.* Quam Edicti partem Vlpianus et Caius tribus his capitibus 43. 44. et 45. de *Verb. sign.* nunc interpretantur. De quo etiam diximus *ad cap. 46. supra.* Ad secundam vero rationem quod attinet, quaero, vnde nobis hanc *victus et vestitus* coniunctionem extraxerit? Nempe ex ² Decretalium Pontifica- 230
lium

¹ SI VOLET.] Eo pertinere verba Iurisconsultorum, quae Valla carpit, *ad cap. 46.* notatum est e Cuiacio. Nam alioqui Iurisconsultos non existimasse vocabulo *victus* semper contineri *vestitum*, ex eo constat, quod hic Alciatus adfert e *l. 8. §. 12. D. de Transaction.* et e *l. 18. D. de Oper. libert.* vbi Paulus *victum* a *vestitu* separat.

² Decretalium] Hoc non possum probare. Nam praeter Ciceronem *pro Quintio Cap. XV.* et *pro P. Sextio Cap. XXVII.* ac Terentium *Heautontim. V. 2. 15.* quorum loca ipse laudat, etiam Liuius *lib. XLV. cap. 32.* Cornelius Nepos *Ages. Cap. VII.* Tacitus *German. Cap. vlt.* Vitruu. *praef. Lib. VI.* et Paulus Iurisconsultus *l. 18. D. de Oper. libert.* haec coniungunt. Add. Senec. *de Tranq. anim. Cap. VIII. de Benef. III. 21.* et *de Constant. sap. Cap. III.* Praeterea cum *victus* et *cultus* coniunguntur, vt saepe apud Ciceronem, et alios, non video cur nomine *victus vestimentum* contineri dicendum sit: quod verius de vocabulo *cultus* dicatur, quo praeter alium apparatus, ad vitae commoditatem, suauitatem, et splendorem pertinentem, plerumque etiam *vestitum* comprehendi certum est. Nec tamen verum puto, quod aduersarii dicunt, *victus* appellatione, si Latine loqui velimus, *vestitum* non contineri. Nam quod de funambulo dicit Iuuenalis *Sat. XIV. vers. 273. Victum illa mercede parat,* eo et vestem, et cibum, intelligi ipse indicat, cum *confestim* subiicit, *brumamque, famemque, Illa recte cauet.* Nec vlla ratio est, cur hoc Terentii, et aliorum, *victum* quaerere,

lium lacunis. Nam apud idoneos authores vix unquam haec copulata reperiat, sed quasi *victus* etiam *vestimentum* contineat, alia potius adiungunt, quae ad cultum, vel curam corporis pertinent. Cicero *Lib. I. Officior. cap. 4. Ob easque causas ea studeat parare, quae suppeditent et ad cultum, et ad victum.* Et ad Terentiam uxorem *lib. XIV. Ep. fam. 20. Item caetera, quae sunt ad victum et valetudinem necessaria.* Quibus ex locis hanc Vlpiani Caiique interpretationem vel ipsa Latini sermonis proprietate confirmari apparet. Quod si quando, licet raro, *vestitus victui* adiungitur, ut in duobus

231 Ciceronis ac Terentii locis legisse me memini, tum id amplificandi et augendi gratia, vel potius interpretandi, et tollendae dubitationis causa adiectum esse, manifeste apparebit. Ut et alias copula *et* non inter diuersa, sed inter eadem potius, aut saltem quorum alterum sub altero contineatur, adiungi solet.

VAL-

rere, de solo cibo, non etiam de vestitu exaudiri debeat. Hoc amplius habitationem quoque his locis voce *victus* contineri, recte dixeris: haud secus atque apud Iurisconsultos *alimentorum* appellatione cibaria, vestitus, et habitatio comprehenduntur, ut de legato alimentorum scribit Iauolenus *l. 6. D. de Aliment. vel cibar. leg.*

VALLA CAP. LVII.

In eosdem de Pignus, et Hypotheca.

Inter pignus et hypothecam tantum nominis sonus differt. Haec ¹ Martianus. ² Vlpianus vero: Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam autem, cum non transit possessio ad creditorem. Ego magis cum Martiano sentio: Iustinianus cum Vlpiano ³ in Institutionibus dicens: Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quae sine traditione nuda conventionione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. Sed non esse hanc differentiam ex eo argumentum est, quod alterum Latinum, alterum Graecum, suae utrunque deseruiens lingua. 232 Pignus autem non tantum creditori datur, sed inter paratos secum decertare, mutuo offertur, et apud sequestrum deponitur. Virgilius ⁴ in Bucolicis:

— — *Ego hanc vitulam, ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere foetus,
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.*

Qui

¹ Martianus] l. 5. §. 1. ff. de Pignorib.

² Vlpianus] l. 9. §. 2. D. de Pigner. act.

³ In Institut.] §. 8. de Actionib.

⁴ In Bucolicis] Eclog. III. C. vers. 29.

Qui tamen sensus ⁵ rarissimus est. Nam illo figurato crebrius utimur, ut apud ⁶ eundem:

Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus

Dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.

233 Quasi dicat, *securum fecit*, ut qui dat *pignus*. A priore significato dicimus *pignoro*, et *oppignero*, hoc est, do aliquid arraboni, quam quidam arram appellant. Et *repignero*, quod est recipio *pignus* soluto debito. Propter haec verba quidam (quorum est ⁷ Priscianus) existimant *pignus* in hunc sensum, et in alium proximum, habere genitium *pigneris*: in illum, quo significamus filium, et per abusum coniunctissimas sanguine personas, habere genitivum *pignoris*: Vnde enim *oppignero*, et *repignero*, inquit, haberemus, nisi *pignus pigneris* faceret? Non inepta quidem ratio: sed quid respondebunt, quod, quum habeamus *foenus foenoris*, facit tamen *foenero* et *foeneror*? ⁸ Idem Priscianus ait, antiquos dixisse etiam *foeneris*. Nec tamen, ut ei credamus, exemplo probavit.

⁵ *Rarissimus*] Est tamen eo sensu etiam apud Catull. *Epigr. XLV.* Phaedr. IV. *Fabul. 20.* et Plaut. *Casim. prol. 75.* et alibi. vid. Gronov. ad l. d.

⁶ *Eundem*] *Aeneid. III. C. vers. 610.*

⁷ *Priscianus*] *Lib. VI. C.* Ibi tamen nihil aliud inuenio quam pag. 721. *Pignus, pignoris, et pigneris.* Vnde *pignero, pigneras.* At Agroetius de *Orthograph. pag. 2269.* *Pignera, rerum sunt: pignora, filiorum et affectionum.*

⁸ *Idem*] *Lib. VI. C.*

vit. Quid quod ex *frigus*, *frigoris*, fit *refri-gero*? quid quod ex *tempus*, *temporis*, fit *tempero*? ex *litus*, *litoris*, fit *oblitero*? ex *penus* *penoris*, vt sentio, fit *penetro*? addita *t*, quasi ad locum *penoris* intro. Tam enim *penus*, quam *penetro* breui prima syllaba est. At mihi quidem propria et vera *pignoris* significatio esse ea videtur, vnde verba deriuantur. Nihil enim illi alii significato cum his verbis: et filii, vt sentio, non alia ratione appellati sunt *pignora*, nisi quod *pignus* quoddam inter coniuges sunt, tum vinculi, ne aliter forte diuortium fieret, tum charitatis. Cuius rei argumentum est, quod legimus saepe *pignora* filiorum: vt apud Suetonium in ⁹ *Tiberii vita*: *Communis filii pignore*: Et ¹⁰ iterum: Tam *marium*, quam *foeminarum pignora*. 234

⁹ *Tiberii*] Cap. VII. C.

¹⁰ *Iterum*] In *August.* Cap. XXI. C.

ALCIATVS AD CAP. LVII.

Pignus et *hypothecam* idem esse cum Martiano sentit, sed alteram Graecam, alteram Latinam vocem: cum tamen Vlpianus proprie esse *pignus* dixerit, quod creditori traditur, *hypothecam*, cum non interuenit traditio: et ideo in mobilibus *pignus*, in immobilibus *hypothecam* esse. Sed haec non tam Vallae oppositio, quam ipsorum inter se Iurisconsultorum quaedam quasi antinomia est: ea sic dissolvitur. Ex proprietate quidem sermonis veram esse Vlpiani sententiam: siquidem a *pugno* *pignus* dicitur, et ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici; in immobilibus vero solitos veteres Iureconsultos potius Graeca voce vti, id est, *hypotheca*, quae Latine *suppositio* dici potest, et ad vtraque eorum sermone trahitur. Catullus Ep. XXVI. oppositionem dicit:

*Furi, villula nostra non ad Austri
Flatus opposita est, nec ad Fauni,
Verum ad millia quindecim et ducenta.*

Subaudiuntur autem (1) *sestertia*.

[1 *Sestertia*] Scaliger, et Is. Vossius *ducentos*. vid. Gronou.
de Pec. Vet. III 17.

FLORIDVS AD CAP. LVII.

235

Hanc non tam Vallae oppositionem, quam ipsorum inter se Iureconsultorum quandam quasi antinomiam censet Alciatus, etc. Pulchra nempe haec defensio, et quam libenter sequaris: ille de proprietate, hic de usu. Quid non hoc modo in concordiam redigeretur? Rectius hoc expedire poterat, alterum ex Vlpiani, alterum ex Martiani sententia verum esse. Sed neque Alciatum latet, veriore esse Martiani, quam Vlpiani definitionem. De hac enim re alibi (*ad l. 233. §. 2. de Verb. sign.*) agens ita scribit: *Pignus proprie esse id, cuius possessio traditur creditori, et praesertim rei mobilis, Iureconsultus approbat argumento etymici, tanquam a pugno deductum sit, quod et Vlpianus tradidit, et a Tribuniano in Institutionibus relatum est: cui sententiae etiam Graecum exemplum succurrit: ἐνέχυρόν enim a securitatis captione ipsi appellant, et ἐνέχυρον pignus praetorium. Martianus tamen pignus et hypothecam solo nominis sono differre existimavit, cuius sententiae Valla accessit. Nam constat veteres scriptores de re quoque immobili pignus dixisse, et Terentius Phorm. Ager oppositus est pignori ob decem minas: quomodo etiam Iurisconsulti frequenter accipiunt, etiamsi nulla traditio interuenerit. Ego arbitror, hypothecam etiam de re mobili contrahi: est enim Graeca vox ἀπὸ τῆς ὑποθέσθαι, quod est, obligatione supponere. Unde et receptum est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, videri huiusmodi verbis contractam esse hypothecam, quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Haec ille. Si ergo et pignus de re immobili dicitur, et de mobili hypotheca, nullo pacto vera erit Vlpiani Tribunianique definitio, cum idem sit pignus quod hypotheca.*

DEFENSOR AD CAP. LVII.

Tu vero si credis vel Martianum ab Vlpiano,
vel Iustinianum ab vtrouis eorum dissentire,
longe

longe falleris, o Valla. Neque vero ignorauit Vlpianus *pignus* Latinum, *hypothecam* Graecum nomen esse, quorum vtrumque sua lingua rem eandem significaret. Sed docendi gratia, vt res suis quaeque vocabulis demonstrarentur, *pignoris* appellationem ad res *mobiles*, *hypothecae* ad *immobiles* retulerunt *l. si rem* 9. §. *proprie*. 2. *D. de Pigner. act.* §. *item Seruiana* 8. *Instit. de Actionib.* maxime cum non abluderet etymon. Nam *pignus*¹ a *pugno* dicitur, quod manu tradatur, vtpote res mobilis. *l. plebs*. 238. §. *pignus*. 2. *D. de Verb. sign.* *hypotheca* ἀπὸ τῆς ὑποτίθεσθαι, quod sola conuentione obligetur et supponatur. Caeterum sicut nihil vetat, quin quae proprias habent et separatas significaciones, a vulgo plerumque confundantur, pro eodemque vsurpentur: ita plerumque fit, vt quae principio eadem significabant, docendi gratia distinguantur, vt hic. Vnde videmus *pigneratitiam actionem* pro re tantum *mobili*, non etiam pro rebus soli competere. Imo, si Iustiniano credimus, promiscuus ille *pignoris* et ²*hypothecae* verborum vsus ad actionem tantum *hypothecariam* pertinet. Sic enim scribit

O 3

in

¹ A *pugno*] Hanc etymologiam docti plerique reiiciunt. vid. quos laudat Menagius *Amoenit. Iur. Ciu. Cap. XXXIX*. De discrimine *pignoris* et *hypothecae* multa scripsit Salmasius *de Modo vsurar. Cap. XIII. et XIV.*

² *Hypothecariam*] Et haec quoque fortassis fuit sententia Marciani in *d. l. 5. §. 1. D. de Pignorib.* quippe quae ex eius *Libro singulari ad formulam hypothecariam* desumpta sit. vid. Cuiac. ad *l. 238. §. 2. D. de Verb. sign.* et Interpretes ad *§. 8. Institut. de Actionib.*

in d. §. item Seruiana. 8. Instit. de Actionib. Inter pignus autem et hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam pertinet) nihil interest. Nam de qua re inter creditorem et debitorem conuen-
237 *rit, ut sit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quae sine traditione nuda conuentione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. Quamquam haec differentia, quae e verbi nota, et vocabuli proprietate petita est, multis in partibus Iuris non obseruetur, et huiusmodi nomina ex usu vulgi promiscuo plerumque confundantur. Nam et Iulianus in l. non solum. 33. §. si rem. 5. D. de Usucap. et Vlpianus in l. 1. princ. D. de Pigner. act. pignus non sola traditione, sed etiam nuda conuentione contrahi dicunt. Hinc Catullus Epigr. XXVI.*

*Furi, villula nostra non ad Euri
 Ventos opposita est, nec ad Fauoni.
 Verum ad millia quindecim et ducenta.*

Et Terentius Phorm. IV. 3. 56. Ager oppositus est pignori ob decem minas. Ut non immerito Martianus inter pignus et hypothecam tantum nominis sonum differre dixerit in l. res hypothecae. 5. §. 1. de Pignorib. Caeterum pignoris nomen cum in sponsonibus et filiis significandis usurpatur, translate id fit, non proprie.

In eosdem de Ferrumino.

Ferruminatio, Caius apud ¹ Paulum ait, per eandem materiam facit confusionem: plumbatura non efficit. Idem sentire videtur ² Pomponius dicens: Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienoue argento ferruminaueris, non dubitatur scyphum tuum esse, et a te recte vindicari. Scyphum enim argenteum intellexit. Cum his plerique non sentiunt, quorum est Plinius, qui ³ lib. X. ait: Namque surculo super bina oua imposito, ac ferruminato alui glutino, subdita ceruice medio, aequa utrinque libra deportant alio: ferruminato dixit, quasi agglutinato materia illa. Idem ⁴ lib. XI. Et medulla ex eodem videtur in iuuenta rubens, in senectâ albescent; non nisi canis haec ossibus, nec cruribus iumentorum, aut canum; quare fracta non ferruminantur: quasi non glutinantur, nec coalescunt, et colligantur. Idem ⁵ lib. XXXI. Carrhis Arabiae oppido muros domosque massis salis faciunt, aqua ferruminantes: quasi glutinantes. Idem ⁶ lib. XXXV. Calcis quoque usum bitumen praebuit, ita tamen ferruminatis Babylonis muris. Idem ⁷ lib. XXXVI. Ea

O 4

maxime

¹ Paulum] l. 23. §. 5. D. de Rei vindic.

² Pomponius] l. 27. princ. D. de Acquir. rer. domin.

³ Lib. X.] Cap. 33. C.

⁴ Lib. XI.] Cap. 37. C.

⁵ Lib. XXXI.] Cap. 7. C.

⁶ Lib. XXXV.] Cap. 15. C.

⁷ Lib. XXXVI.] Cap. 23. C.

*maxime causa, quod furto calcis sine ferrumine suo caementa componuntur: quasi dicat, glutine. Et in ⁸ eodem: Vitrum sulphuri concoctum ferruminatur in lapidem: quasi conglutinatur in formam lapidis. Idem ⁹ lib. XXXVII. In-
festantur plurimis vitiis, scabro, ferrumine, maculosa nube, occulta aliquando vomica, praeduro fragilique centro: quasi glutine et commissura, siue iunctura, siue ligatura. Ergo ferruminatio non ubique per eandem materiam facit confusionem, sed interdum quoque per aliam. Plumbatura per solum plumbum efficit confusionem, ut ipsum indicat nomen, si haec confusio dicenda est.*

⁸ Eodem] Cap. 26 C.

⁹ Lib. XXXIX] Cap. 2. C. Vbi nunc ferrugine rectius legitur, quam inter crytalli vitia numerat Plinius.

ALCIATVS AD CAP. LVIII.

240 *Ferruminare dixit esse consolidare, et conglutinare, non solum per eandem materiam, ut Iureconsulti tradiderunt, sed etiam per aliam: idque plurimis Plinii exemplis probat, qui ferruminari furculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixerit. Sed cum ferruminatio proprie sit ferri ipsius vi ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc verbo uti Plinium, et ideo Iureconsulti sententiae nihil aduersari.*

FLORIDVS AD CAP. LVIII.

Hanc differentiam sic explicat Alciatus, ut, cum ferruminatio, proprie sit ferri ipsius vi ignis liquefacti conglutinatio, appareat metaphorice hoc verbo usum Plinium, et ideo Iureconsulti sententiae nihil aduersari. Sed non videt Alciatus, eadem etiam metaphora usum esse Pomponium dicentem: Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienoue argento ferru-

ferruminaueris. Quod si *ferruminatio* est ferri igni liquefacti conglutinatio, quoties certe tuum scyphum alieno argento adiunxeris, praue dicetur *ferruminatio*, cum appellanda potius sit *argentatio*: quid enim ferrum ad argentum? Non hoc sibi voluit Valla, verum cum Iureconsulti *ferruminationem per eandem tantum materiam confusionem* facere censeant, ille etiam per diuersa ex Plinio fieri posse ostendit: propriene, an metaphorice, nihil ad rem. Atque vt verum sit, *ferruminationem* ex proprietate similium facere confusionem, quis dixerit, eadem voce etiam in translatis vti non licere? quanquam mihi non satis liquet, cur de propria magis, quam de translata voce intellexerint Iuriconsulti: quorum simpliciter loquentium simpliciter capienda verba iudicantur.

DEFENSOR AD CAP. LVIII.

Ecquis vero non videt, *ferruminandi* verbum in illis Plinii locis μεταφορικῶς accipi, et a metallis ad alia, quae glutinantur, transferri? 241 cum Cassius, quem tu imperite ¹ Caium nominas, in l. in rem. 23. §. item quaecunque. 5. D. de Rei vindic. itemque Pomponius in l. quicquid. 27. D. de Acquir. rer. domin. proprie usurpauerint. Et sane ipsum per se *ferruminandi* verbum satis ostendit, ad metalla pertinere. Id enim est, quod nostri *solidare* in metallis: et *ferruminatio*, quod *solidatio*, vel, si dicere licet, *solidatura*: quae sane ² inter diuersa metalla

O 5

talla

¹ Caium] Hoc typographorum vitium fuit in exemplari Defensoris, non Vallae, vt ex aliis Editionibus liquet.

² Inter diuersa] Quae hic Defensor de *ferruminatione* et *plumbatura* dicit, ipsi defendenda relinquo. Nam *ferruminationem* etiam inter diuersa metalla fieri, cum e loco Plinii, quem ipse adfert, patet, tum e Petronio Cap. XXXII. Totum aureum, sed plane ferreis veluti stellis *ferruminatum* annulum. Nec *plumbatura* est tantum, cum plumbum argento

talla fieri non solet. At *plumbatura* est, cum plumbum argento additur, vel diuersa inter se metalla glutinantur. Id cum nostri linguae Romanae procures disertis verbis testentur, et in praefatis locis dicant, *ferruminationem per*
 242 *eandem materiam facere*³ *confusionem, plumbaturam non idem efficere*, quis contra ire audeat, cum ex professo de metallis tractent? Sic enim et Plinius ipse usurpat *Lib. XXVII. cap. 4. de anonymo herba loquens: Fabulosa arbitror, quae adiiciuntur recente ea, si vratur, ferrum aut aes ferruminari*, id est, quod nostri vocant consolidari. Idemque *lib. XXXIII. cap. 5. de auro loquens: E diuerso aerosum contrahit se hebetaturque, et difficulter ferruminatur*. Quibus in locis proprie *ferruminandi* verbo utitur: in

gento additur, vel diuersa metalla inter se glutinantur, sed magis, ut opinor, cum ea quae labant, plumbo liquefacto firmantur, aut rimosa, fractaue eodem committuntur. Sic Cato *de Re Rustic. Cap. XX. et XXI* modiolos ligneos *trapei plumbari et circumplumbari* iubet. Et Iuuenalis *Sat. XIV. 308. de dolio fictili Diogenis*:

— — *Dolia nudi*

Non ardent Cynici: si fregeris, altera fiet

Cras domus, aut eadem plumbo commissa manebit.

3 *Confusionem*:] De hac mihi videntur accipienda verba Cassii apud Paulum *d. l. 23. §. 5. D. de Rei vind.* ita ut non tam hoc dicat, *ferruminationem* fieri in eadem materia, *plumbaturam* in diuersa; quam alium esse in Iure effectum *ferruminationis*, alium *plumbaturae*: nimirum *ferruminatione* confusionem fieri, *plumbatura* non fieri. Idque docent haec verba Iurisconsulti: *plumbatura non idem effici*, i. e. non fieri confusionem, ut *ferruminatione*. Nec tamen satis intelligo, cur de effectu *ferruminationis* agens utatur praepositione *per*, ac dicat ea fieri confusionem *per eandem materiam*; quae locutio et reprehensioni Vallae praecipue locum dedit.

in his vero, quae a te proferuntur, translate. Nunc vero tu nobis Plinium obiectas, quasi contrarium diserte diceret: aut quasi Plinio ipsi, quamuis id expresse negaret, magis credendum esset, quam Caio, aut Pomponio.

In eosdem de Veterator, et Nouitius.

Servus, ut est apud ¹ Venuleium, tam veterator, quam nouitius dici potest: sed veteratorem non spatio seruiendi, sed genere et causa esse aestimandum, Caelius ait. Nam quicumque ex venalitia nouitiorum emptus, alicui ministerio praepositus sit, statim eum veteratorum numero esse. Nouitium autem non tyrocinio animi, sed conditione seruitutis intelligi: nec ad rem pertinere, Latine sciat loqui, necne: nec ob id veteratorem eum esse, quod liberalibus studiis eruditus sit. Apud ² Vlpianum sic scribitur: Praecipiunt Aediles, ne veterator pro nouitio vaeneat. Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit. Ubique enim curant Aediles, ne emptores a venditoribus circumueniantur: ut ecce plerique solent mancipia, quae nouitia non sunt, quasi nouitia distrahere, ad hoc scilicet, ut pluris vendant. Praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, et simpliciora esse, et ad ministeria aptiora, et 244 dociliora, et ad omne ministerium habiliora.

Trita

¹ Venuleium] l. 65. §. 2. D. de Aedil. Ed.

² Vlpianum] l. 37. D. eod.

*Trita vero mancipia, et veterana, difficile esse reformare, et ad suos mores formare. Quia igitur vaenalitarii sciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, idcirco interponunt veteratores, et pro novitiis vendunt. Quid tam contrarium, quam hae duae Iurisperitorum sententiae? Quid magis absurdum, quam non dico inter eas non iudicasse, sed eas aut ambas scripsisse, aut contrarias esse non vidisse? Et quanto plura in rebus, ut coniectura ducimur, esse debent, cum in verbis tot sint, et tam manifeste contraria? Ego ut instituto officio fungar, et inter hos duos sententiam feram (quando alterius definitio a me tolli non potest) potior mihi videtur Vlpiani opinio, et cum caeteris scriptoribus convenire. *Vaenalitarii mangones dicuntur vaenaliū hominū.* ³ Martialis:*

Millia pro puero centum me mango poposcit.

³ Martialis] Lib. I. Epigr. 59. C.

Venuleii definitionem confutat, qui *veteratorem* ex Celsi sententia non *spatio seruiendi*, sed ex genere et causa esse existimandum ait, magisque approbat hac in re Vlpianum, qui *veteratores trita et veterana mancipia* appellat, quae difficile sit reformare. Quibus verbis apparet, *spatio seruiendi* definiri *veteratorem*: erigitque hoc loco in Iurisperitos cornua, tanquam contraria inuicem scripserint, quem et alii recentiores secuti pro antinomia nominatim hunc locum citant. Sed profecto aequius fuisset, et etiam magis nomini suo consulissent hi Grammatici, si intra professionis suae cancellos constitissent: quandoquidem vulgo dicitur, Quam quisque nouit artem, in hac se exerceat, non enim

futores

futores supra crepidam iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguendi tres sunt casus. Aut loquimur in venditore, seu mangone, qui mancipium distrahit, et ex Edicto Aedilium non potest *veteratorem* pro *novitio* vendere: tumque *novitius*, secundum Vlpiani sententiam, ex *tyrocinio servitutis* accipitur: *veterator* qui diu *serviuit*, et iam in ea conditione callum fecit. Aut loquimur in ipso patrefamilias de servis suis *novitiis veteratoribusque* disponente, et quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro *novitio* habuisse videtur, quem *nullo ministerio praeposuit*: rursus pro *veteratore* dixisse, quem *in veteratorum numero habuit*, ut quia muneri alicui praeposuit, in quod *veteratores* describi solent. Merito igitur Celsum sequemur, ut ex genere et causa constituamus, quem dominus pro *veteratore* habuit. Aut de causa vectigalis agitur, et cum respublica hac in re voluntatem emptoris, seu patrisfamilias, non sequatur, simpliciter *veterator* accipietur, qui *anno serviuit*: *novitius*, qui *minus anno*: ut hic vectigal pendat, ille non pendat. et hoc casu Martiani sententia in l. 16. §. 3. D. de Publican. est probanda. Ex his igitur constat, non inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse.

FLORIDVS AD CAP. LIX.

246

Hunc locum, quin ex intima sua arte deprompserit Alciatus, non est dubium, ut quem ex ordine a Valla in scribendo seruato excerptum, in omnium calce collocauerit, variis etiam ornatum prouerbiis: qualia sunt, *Ne supra crepidam sutor*: Et, *Quam quisque novit artem, in hac se exerceat*: tum ut Vallam aliena in provincia, quid sibi vellet, nesciuisse ostenderet, tum ut Grammaticos intra suae artis concellos se continere doceret. Possem hic respondere, in eandem foueam incidisse Alciatum, in quam et Vallam, utinam tam feliciter, quam audacter, prouocat. Sed quod Bartolum superius ac Baldum tutatus sum, non possum has ab eis confictas nugas reiicere, praesertim quod, si id agerem, iam nulla esset eorum, qui Doctores vocantur, opera. Proinde triplex illa distinctio reuera non magis vsui nobis est, quam penula solstitio, et Sextili mense caminus. Nec obscurum est, ita sibi inuicem aduersatos fuisse Iureconsultos, ut alter ab altero ex diametro dissentirent: quemadmodum inter eiusdem scientiae sectatores fieri necesse est. Sed hoc Iustiniano, seu Tribuniano debemus, ut

ut etiam quae maxime dissident, pro congruentibus accipere cogamur, nisi omnes forte leges e medio, quasi mancas, parumque inter se conuenientes auferamus: de qua re alibi diffusius egimus, cum Bartolum, Accursiumque, iis, qui iura profitentur, necessarios esse ostendimus. Alioquin nihil tam est inter se contrarium, quam hae duorum Iureconsultorum sententiae, quum *veteratorem* Venuleius *non spatium seruiendi, sed genere et causa aestimandum esse* dicat: Vlpianus vero *trita fere, ac veterana mancipia* hoc nomine appellat, licet verior huius videatur, quam illius definitio. Ut enim *novitium* dominus pro *veteratore* habeat, non tamen is erit *veterator*, sed a domino pro *veteratore* habebitur.

Atqui non sunt haec contraria sicut existimas, o Valla, sed alter alterum potius interpretatur. Nam cum Vlpianus *in l. praecipiunt. 37. D. de Aedil. Edict. novitios esse ait rudia mancipia*, intelligere debemus rudia seruiendi, nondumque alicui ministerio praeposita, ut quae nunquam seruitutem seruiuerunt. Contra *veteranos*, seu *veteratores trita mancipia* dicit: sed id ipsum tritumne sit mancipium, an non, *non ex spatium seruiendi, sed ex genere et causa aestimandum est*, ex Venuleii interpretatione *in l. ult. in fin. D. de Aedil. Ed.* Ut quicumque seruus ex venalitia, id est, grege novitiorum emptus alicui ministerio praepositus sit, statim veteranorum numero habendus sit. Est igitur *veterator*, siue *veteranum* mancipium, seruus quicumque non est novitius. *Novitius* autem is demum, qui nunquam seruitutem seruiuit, rudis seruiendi, nunquam alicui ministerio praepositus: vel qui licet seruiuerit, nulli tamen
fordido

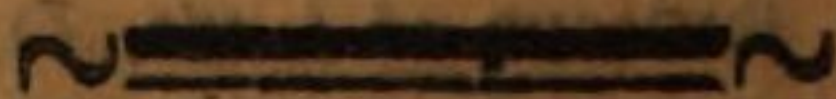

fordido ministerio praepositus est, sed liberalibus studiis et artibus eruditus, et in iis eius opera impensa; vtpote medicus, anagnostes, athleta, 248 pugil, nomenclator, bibliothecarius, chirurgus, et eiusmodi. Igitur mangones et venalitarii, quia sciunt facile decurri ad nouitiorum, id est, eorum, qui nondum seruierunt, emptionem, ut eos dominus ad suos mores facilius formare possit; contra trita et veterana mancipia minus expeti, quia difficile est ea reformare; veteratores *interpolant* (sic enim legendum est *in d. l. vlt.* non, ut inepte legis, *interponunt*) id est, sic effingunt ore, gestu, et totius corporis habitu, ut pro nouitiis facile vendant. In quo cum decipiant emptores, succurrit eis Praetor hoc Edicto, ut si probari possit, seruum pro nouitio venditum veteratorem esse, id est, seruitutem seruasse, et alicui non liberali ministerio praepositum fuisse, redhiberi possit. Atque¹ is est sensus duorum illorum responsorum Vlpiani Venuleiique, in quibus non ab inuicem dissentiant, sed alter alterum bellissime interpretatur. Quod si Laurentius in illum locum Martiani incidisset, qui est *in l. interdum. 16. §. quoties. 3. D. de Publican.* multo maiorem nobis litem mouisset.

¹ *Is est sensus*] Budaeus *ad l. vlt. D. de Aedil. Ed.* non obscure probat iudicium Vallae, contrarias esse Venuleii et Vlpiani sententias existimantis. Cuiac. *lib. VIII. Observat. cap. 9.* et *lib. XIV. cap. 3.* viam conciliandi quaerit contra Budaeum. Aliam Mercerus *ad Nonium, v. nuperum.* Videant Doctores Legum. Nam mihi nondum etiam liquet, quae sit sententia verborum Caelii apud Venuleium.

249 visset. Vbi sic Martianus veterana mancipia a nouitiis distinguit: *Sunt autem veterana, inquit, quae anno continuo in vrbe seruiuerunt. Nouitia autem intelliguntur, quae annum nondum seruierint.* Verum non est nouum, vt idem verbum ex diuersitate tractatum et Edictorum diuerse accipiatur. Itaque cum statutum esset, vt quoties quis mancipia inuecta (in Urbem scilicet) professus non esset, siue ea venalia, siue vsualia essent, ea mancipia fisco committerentur, si modo *nouitii* serui essent: ne ex verbi *nouitius* interpretatione multiplices lites orirentur, aut Edictum eluderetur, receptum est, vt *nouitii serui* omnes intelligerentur, qui nondum in Vrbe Roma annum integrum seruitutem seruissent: at qui hoc temporis spatio Romae seruissent, *veterana mancipia* intelligerentur, atque ita quasi improfessa in commissum cadere non possent. Qua interpretatione res longe expeditior publicanis reddebatur, et domini securiores reddebantur, quos seruos Romam secum aduehentes profiteri deberent, quippe cum facile esset probare seruum per annum Romae seruitutem seruisse. Verum haec tibi nimirum, o Valla, ignota fuerunt.

*In eisdem de In annos, Quotannis, ac
similibus.*

*Nihil interesse Pomponius apud ¹ Vlpianum
scribit, utrum in annos singulos, vel quotannis:
an in singulos menses, vel quot mensibus: an in
singulos dies, vel quot diebus legatur. Ipse quo-
que huic sententiae accedo. Proinde et ² si quot
anni legentur, tot anni idem erit dicendum. Cor-
rumpere est illud, Vlpiane atque Pomponi, La-
tinam linguam, non iuuare. Quis vnquam
dixit, quot diebus, et non potius quotidie? quis
etiam quot mensibus, et non singulis mensibus?
Cur etiam non addimus quot horis, quot nocti-
bus, quot lustris? Quod si quis hoc modo lo-
quatur, intelligemus quidem ex ipsa verborum
serie quid velit: tamen vt barbare locutum re-
prehendamus, et ne deinceps ita loquatur, ad-
monebimus. Non autem formulam aliis lo-
quendi trademus, vt vos facitis. ³ Iabolenus
melius: *Vini, inquit, Falerni, quod domi nasce-*
tur, quotannis, vel in annos singulos binos culeos
haeres meus Titio dato. Quidam aduerbium
hinc ducunt, quod est *annuatim*, vt Plinius
⁴ *Lib.**

251

¹ *Vlpianum*] l. 12. §. 6. D. Quando dies legat. vel fideic. ced.

² *Si quot anni*] Si annui legentur tot aurei, idem, etc.
Ed. Steph. et Colin. C. Et ita Vlpianus.

³ *Iabolenus*] Labeo lib. 2. Posteriorum a Iauoleno epi-
tomatorum in l. 17. §. 1. D. de Annis legat. et fideic.

⁴ *Lib. XII.* dicens: *Herodoto teste, qui tradit, singula milia talentum annuatim thuris pensitasse Arabes regibus Persarum: si codex verus est.*

⁴ *Lib. XII.] Cap. 17. C.* Recte dubitavit Valla de fide Codicis sui. Nam Editiones Plinianae nunc vulgo ibi exhibent *annua*. In Glossis Labbaei ex Onomastico veteri legitur: *Annuatim, κατ' ἔτος.*

ALCIATVS AD CAP. LX.

Pomponium, inquit, atque Vlpianum corrumpere linguam Latinam, qui quot mensibus, vel quot diebus scripserint, pro singulis mensibus, singulis diebus: cui ego dixero, tale conuicium Plauto quoque, M. Catoni, et denique doctissimo omnium Varroni commune esse. Plautus in *Sticho* I. 2. 3. *Meministis quot calendis petere demensum cibum.* Cato de *Re Rust* Cap. XLIII. *Capita oleagina quot mensibus fodere oportet.* Varro lib. IV. de *LL.* *Sacra quot mensibus feruntur in arcem.* quod ante nos et alii notarunt.

FLORIDVS AD CAP. LX.

252 Hic sane pro meo iure hoc dicere possum, me non tam Vallae addictum vnquam fuisse, vt eum quasi Deum quempiam nullo pacto dormitasse persuasum habeam: cum Latinae eloquentiae principem M. Tullium Ciceronem memoria non semel lapsum fuisse, et alii obseruarint, et ipse de se multis in locis fateatur. Nam *Lib. VII. ad Atticum Epist. 3.* ita scribit: *Venio ad Pyraeea, in quo magis reprehendendus sum, quod homo Romanus Pyraeea scripserim, non Pyraeeum (sic enim omnes nostri locuti sunt) quam quod In addiderim.* Non enim hoc vt oppido praeposui, sed vt loco: et tamen Dionysius noster, qui est nobiscum, et Nicias Cous nomen rebatur oppidi esse Pyraeea. sed de re videro. Nostrum quidem si est peccatum, in eo est, quod non vt de oppido locutus sum, sed vt de loco. Et *XII. ad Attic. 6.* *Maeste virtute, mihi quidem gratum: et erit gratius, si non modo in libris tuis, sed etiam in aliorum, per librarios tuos Aristophanem reposueris pro Eupoli.* Et lib. XIII. ep. 44. *Brutus mihi Titi Ligarii verbis nunciavit, quod appelletur L. Cursidius in Oratione Ligariana, erratum esse meum: sed, vt aiunt, μνημονικὸν ἀμάρτημα.* Sciebam Cursidium pernecessarium Ligariorum, sed eum video ante esse mortuum.

mortuum. Itaque dabis negocium Pharnaci, Antaeo, Saluio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur. His simillimum est, de quo lib. XVI. eiusdem operis ep. 6. agit: De gloria, inquit, librum ad te misi, et in eo prooemium id est, quod in Academico tertio. Id euenit ob eam rem, quod habeo volumen prooemiorum. ex eo eligere soleo, cum aliquod *σύνγραμμα* institui. Itaque iam in Tusculano, qui non meminissim me abusum isto prooemio, conieci id in eum librum, quem tibi misi. Cum autem in nauis legerem Academicos, agnouit erratum meum. Itaque statim nouum prooemium exaravi, et tibi misi. Tu illud desecabis, et hoc adglutinabis. Quid mirum, si hic errasset Valla, cum Cicero errata sua non diffiteatur? Ac de Curfidio nescio an vnquam proprium lapsus agnouisset, nisi a Bruto fuisset admonitus, quemadmodum in libro de gloria factum est, in quo cum aperte aberrasset, neque ipse postea, neque eius libertus erratum animaduertit. De qua re Auli Gellii verba subiungam lib. XV. Noct. Attic. cap. 6. (1) Qui est secundus de gloria, manifestus error est non magnae rei: quem errorem esse possit cognoscere non quiuis eruditorum, sed qui tantum legerit *ὅτι τὸ ἥ*. Quamobrem non tam id mirabimur errasse eam rem M. Tullium, quam non esse animaduersum hoc postea, correctumque vel ab ipso, vel a Tyrone liberto eius, diligentissimo homine, et librorum patroni sui studiosissimo. Ita enim scriptum in eo libro est: Apud eundem poetam Ajax cum Hectore congregiendi depugnandi causa agit, ut sepeliatur, si sit forte victus: declaratque se velle, ut suum tumulum multis etiam post seculis praetereuntes sic loquantur:

Hic situs est vitae iam pridem lumina linquens,
Qui quandam Hectoreo perculsus concidit ense.
Fabitur hoc aliquis. mea semper gloria vinet.

Huius autem sententiae versus, quos Cicero in linguam Latinam vertit, non Ajax apud Homerum dicit, neque Ajax agit, ut sepeliatur, sed Hector dicit, et Hector de sepultura agit, priusquam sciat, an secum depugnandi causa congressurus sit Ajax. Quamobrem si Vallam hoc loco vel manifestissime hallucinatum esse, ut pro certo habet Alciatus, sciremus, quis non ei tam exiguum errorem condonaret? Sed an deceptus fuerit videamus. Pomponium atque Vlpianum reprehendit, quod nihil interesse, utrum in annos singulos, vel quotannis: an in singulos menses, vel quot mensibus: an in singulos dies, vel quot diebus legetur, homines loqui doceant, et subdit: Quis vnquam dixit, quot diebus, et non potius quotidie? Cui ita respondet Alciatus, ut nullum locum latine hoc dictum esse

P 2

[Qui est secundus] Lege, bro M. Tullii, qui est secundus, ut est apud Gellium: In li- dus, cer.

esse ostendentem adducat, sed pro eo vnicum Plauti testimonium citet, nihil tamen ad rem, de qua agimus. Et ille quidem *quot calendis* semel tantum usurpauit: quid hoc ad negotium? Negat Valla dici posse *quot diebus*, si latine loqui velimus, cum pro eo, (2) Quintiliano quoque teste, *quotidie* sit inductum. Tu Iureconsultum optime locutum asseris. Recte sane. Sed quodnam pro eo ex Romano aliquo autore testimonium adducis? An sic differere aliud est, quam lectoribus risum mouere? At Plautus, inquit, semel scripsit, *quot calendis*. Pulchre: sed non magis ad interrogata respondes, quam si stipulanti, *Dabin' mihi centum minas?* diceres:

*Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arua sonanti.*

254

Quamuis nec etiam *quot calendis* recte diceremus, licet id semel legatur, nisi ex iis, quae raro inueniuntur, Latinitatem constare dicamus: quum veteri potius admoneamur prouerbio, vnam hirundinem ver non facere, et M. Crassus ἀγέλασος vocatus fuerit, licet semel eum risisse in vita scripserit Lucilius. Deinde quod addidit Valla, *Quis etiam quot mensibus, et non singulis mensibus?* eodem spectat, tamen hoc frequentius est aliquanto, quam *quot calendis*: quippe quo semel M. Cato, nec saepius usus fuerit Terentius Varro. Ac si eadem ratione *quot diebus* dicere poterimus, quid causae est, cur non illa addamus, de quibus agit Valla, *quot noctibus, quot lustris, quot horis?* cur enim id magis licebit, quam haec? Quod autem alios ante se hoc adnotasse faterur Alciatus, nimirum intelligit Antonium Mancinellum, hominem sordidissimum atque impurissimum, qui inter caeteras feces (3) *Limam* quoque in Vallam scripsit, de qua re alibi diffusius agemus. Hoc pro certo habeo, longe melius honori suo consulturum fuisse Alciatum, si Mancinelli ineptias pro Apollinis responso non citasset, parum etiam animaduertens an ad ea, de quibus agebat Valla, pertinerent,

DEFEN-

2 *Quintiliano*] Huius sententiam non percepit, vel, stria peruertit Floridus, ut Vallae patrocinaretur. vid. ad quod magis credo, de indu- Defensorem, n. 1.

3 *Limam*] Vid. supr. ad Defens. Cap. XLI. n. 21.

DEFENSOR AD CAP. LX.

Ain tu, Laurenti, corrumpere hoc esse Latinam linguam, non iuare, si *quot-mensibus*, et *quot-diebus* dicamus, perinde atque *quot-annis*? At vide quale sit tuum supercilium, quamque ridiculum te posteris praeberis. Tu quia *quot-mensibus*, et *quot-diebus* non legeras, putasti corrupte dici. Nunc cum hae dictiones apud Plautum, Catonem, Varronem, Vitruvium, et alios Latinae linguae procures occurrant, etiam pueri nostri roncho te suspendunt. Et merito. Nam cum tu sub Pontificibus Romanis natus et educatus, nondum satis erudito seculo, veteres illos Iurisperitos, qui sub primis illis Imperatoribus floruerunt, tamque 255 pure, terse, nitide loquuti sunt, in linguae Latinae proprietate reprehendere audes, quid aliud facis, quam quod ὄνος πρὸς λύραν, aut cum ὅς Ἀθήνας docere instituit? Itaque nil amplius miror, si te mortuo quidam iactarunt, non audere iam Plutonem verba Latina profundere, ne videlicet a te Momo et castigatore reprehendatur. Mirum vero, ni et gloriam illam viuis affectaris, quam Naeuio Poetae post mortem a Romanis datam testatur Agellius *lib. I. cap. 24.* hoc epigrammate:

*Itaque postquam est Orcino traditus thesauro,
Obliti sunt Romae lingua Latina loquies.*

Caeterum quid hic habes, quod reprehendas?
An repugnat linguae Romanae proprietates et

puritas, vt sicut *quot - annis* recte dicitur, ita et *quot - diebus*, et *quot - mensibus* nobis dicere licet? Imo vero etsi nemo veterum ita locutus esset, nobis permittere debueras, vt quando id apte et concinne diceretur, hac ratione Linguam Latinam locupletaremus. Quod si nemo ex veteribus ista, *quot - mensibus*, et *quot - diebus*, usurpasset praeter Pomponium et Vlpianum in l. nec semel. 12. §. nouissime. 6. D. Quando dies legat. ced. Itemque in l. cum hi. 8. §. si cui. 24. D. de Transaction. sufficere tibi debuerat: cum sint ii Latinae linguae vel classici auctores, contra quos non fuit tibi rixandum. Nunc cum ideo solum reprehenderis, quod apud alios non legeras, prolatis ex Plauto, Catone, Varrone similibus dictionibus, fastum et supercilium tuum omnibus deridendum praebuisti. Horum ego authorum locos, ne quis me fingere suspicetur, licet ² a Mancinello ante notatos

[A Mancinello] Leguntur etiam eadem omnia loca in notis Philandri ad Vitruvium lib. X. cap. 7. e quibus manifestum est falli Censores Iurisconsultorum. *Quot diebus*, cuius auctoritatem ostendi postulat Floridus, vsitatum fuisse veteribus scribit Beroaldus ad Apulei. lib. XI. nec tamen vlllo testimonio ex antiquitate confirmat. Gothofred. ad l. 12. §. 6. D. Quando dies legat. et ad Varronem Lib. IV. de LL. Liuium auctorem laudat in lib. V. quod ibi non inuenio, adeoque vel typographorum, vel ipsius Gothofredi potius erratum puto. Et tamen vsu receptum fuisse non sinunt nos dubitare verba Quintiliani, qui lib. I. Instit. Orator. cap. 7. de Orthographia agens: *Frigidiora*, inquit, *bis alia*, vt quicquid e quartam haberet, ne interrogare bis videremur. Et *quotidie*, non *cotidie*, vt sit, *quot diebus*. Verum haec iam inter ipsas ineptias euannerunt. In quibus non haec sententia est, quam iis adfingit Floridus, pro *quot diebus* inductum esse

notatos ascribere non grauabor. *Quot - mensibus* vsurpauit Cato in *Re Rust. Cap. XLIII. Si voles vinea cito crescat, et olea, quam seueris, semel in mense sarrito sulcos, et circum capita oleagina quot - mensibus, donec trimae erunt,* 257 *fodere oportet.* Itemque ² Varro de *Lingua Latina: Viam sacram esse ait, qua sacra quot - mensibus feruntur in arcem.* Vtitur et Vitruuius *lib. IX. cap. 4. et lib. X. cap. 7.* Qua similitudine cur non et *quot - diebus* nobis dicere licebit, cum ³ Apuleius *quot - dies* etiam dixerit?

P 4

Quot.

esse quotidie; sed fuisse nonnullos, qui existimauerint non *cotidie* per c, sed *quotidie* per qu scribendum, quo scilicet ex ipsa scriptura appateret eam vocem dici pro *quot diebus*. Eandem rationem cur *quotidie* scribi debeat, non *cotidie*, adferunt etiam et probant Annaeus Cornutus apud Cassiodorum de *Orthographia* pag. 2283. Ed Putsch. et Isidor. I. *Origin. 26.* Quam etsi reiicit Quintilianus, tamen ob id non negat Latine dici *quot diebus*; verum etiam si ita dicatur, tamen id non satis firmum argumentum esse putat, cur *quotidie* potius scribendum sit, quam *cotidie*. Cur autem ita existimauerit, non est huius loci inquirere, et peti potest ab iis, qui de *Orthographia* scripserunt. Et perdurasse *quot diebus* in infimam vsque Latinae linguae aetatem ex Augustin. *Lib. VI. Confess. cap. 6.* cuius locum vulgata Lexica laudant, constat. *Quot horis, quot noctibus, quot lustris*, quae tamquam barbara reiicit Valla, etiam sine auctoritate veterum sola analogia defendi posse existimat Pincierus *Lib. II. Parerg. cap. 18.*

² Varro de *LL.*] *Lib. IV.* Sed Scaligeri et Gothofredi Edd. ibi habent *quotquot mensibus*, idque etiam in scriptis, et aliis impressis esse monet Victor. IX. *Var. Lect. 23.*

³ Apuleius] *Lib. XI. Metam. pag. 267.* Ed Elinenh. quae cum aliis recte exhibet *ministerium*, non *mysteriorum*. De *quot dies* est etiam locus Prisciani *Lib. XVIII. pag. 1193.* Illi (Graeci dicunt) *ὅσημέραι, καὶ ὅσαι ἡμέραι.* Romani *quotidie, vel cottidie*, pro *quot dies*; et *quot annis*, pro *quotquot erunt anni*. Horatius II. *Carm. 14. 5.* pro eo dixit, *quotquot eunt dies.*

Quot-dies, inquit, *obibam culturae sacrorum mysteriorum*. Sicut et Plautus ⁴ *quot-calendis* dixit in *Sticho* I. 2. 3. inquit:

Vos meministis quot-calendis petere demensum cibum:

258 *Qui minus meministis quod opus sit facto facere in aedibus.*

Eadem vero similitudine, eodemque linguae Latinae locupletandae studio *tot-moda* dixit ⁵ Catullus in *Elegiacis*, pro tot modis diuersa, tam varia, tam omnimoda et omnifaria. Sed et Varro *omnifariam*, *totfariam*, et *aliquotfariam* aduerbia usurpauit: quae si Criticus hic aduertisset, censurae suae iudicio, credo, subiecisset.

⁴ *Quot calendis*] Hoc etiam Varroni apud Nonium in *maetare* restituendum censet Gothofr. et Mercer. pro vulgato, *quod kalendis*.

⁵ *Catullus*] *Epigr. CXVI. Vno qui in saltu tot bona possideat.* Pro *tot bona* Scaliger e veteri scriptura, quam etiam Ach. Statius ibi laudat, reponit *totmoda*, eaque lectio in contextum Ed. Vossianae recepta est.

VALLA AD CAP. LXI.

In eosdem de Turba, et Rixa.

Inter turbam et rixam, testimonio ¹ Vlpiani, rectissime Labeo ait multum interesse. Namque turbam multitudinis hominum esse perturbationem, et coetum. Rixam etiam duorum. Videntur Vlpianus et Labeo sentire, turbam suapte natura

¹ *Vlpiani*] l. 4. §. 3. D. *Vi bonor. raptor.*

natura significare *multitudinem*: ideoque *turbam* in altero sensu esse *perturbationem multitudinis*. Ego vero, primum et naturalem sensum esse pro *perturbatione*; quod docet verbum ex ea significatione ductum, *turbo*, *perturbo*, *disturbo*, *deturbo*, *conturbo*, quae nequaquam ad solam multitudinem referuntur. Et *turbo turbinis*: et homo *turbidus*, qui est iracundus. Contraque vinum, et multa alia *turbida* dicuntur. Ipsaque Graeca origo *τὺρβη* approbat hunc eundem sensum. Caeterum, quia multitudo non fere vacat perturbatione et ipsam appellamus *turbam*; vt *colluviem*, homines viles, et contemptos dicimus, et *faecem*, et *sentinam*, non quod homines sint sordes, faex, sentina, sed quod sordidam et abiectam vitam agant. Terentius ² in *Andria*: *Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet. Tum illae turbae fient*. Inter quos hae turbae fient? nempe inter Simonem et Pamphilum, in quem omnis culpa transferetur. Ergo *turba* erit *inter duos*. At idem ³ in eodem ait: *Dii vestram fidem, quid turbae est apud forum? quid illic hominum litigat?* Ego non nego aliquando *turbam inter multos*, quemadmodum *rixam non semper inter duos*, cuius multa exempla sunt, sed etiam *inter plures*, vt apud ⁴ *Linium*: *Eo anno Romae cum per ludos a Sabinorum iuven-*

P 5

tute

² In *Andria*] Aët. II. sc. 3. C. vers. 5.

³ In eodem] Aët. IV. sc. 4. C. vers. 5.

⁴ *Linium*] Lib. II. C. cap. 18.

260 *tute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope praelium fuit. Et non longe⁵ post: Cum conuersus in Patres impetus esset, Consulum intercursum rixa sedata est. Sed Terentius fortasse ideo adiecit, Quid hominum illic litigat? quia per verbum turbae non satis significatum erat perturbationem esse multorum. Quanquam et illud turbae non minus pro multitudine hominum accipi potest, quam pro perturbatione, quum praesertim de perturbatione adiiciat, Quid illic hominum litigat? Sed de vno loco non attinet disputare, vbi infinita suppeditant. Dixi a turba fieri turbo, cuius genituum Grammatici quidam volunt esse pro ludicro illo instrumento, ⁶ turbonis, quod vel in hoc falsum esse, documentum est, quod formam acumine fastigiato vocamus turbina-tam, ad similitudinem ligni illius. Falluntur igitur Grammatici in turbo turbonis, quomodo in cardo cardonis, quod nec ipsum inuenitur.*

⁵ Post] Eod. lib. cap. 29.

⁶ Turbonis] De hoc Scaliger ad Tibull. I. 5. 3. Erythr. Indic. Virgil.

Turbam non multitudinis hominum perturbationem, vt Labeo scripsit, sed simplicem perturbationem etiam duorum existimat, et a tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quod multitudo non fere vacet perturbatione: vnde vulgatum carmen, Septem conuiuium sunt, nouem conuicium. Sed mihi haec controuersia non admodum ei ab-similis videtur, quam Censorinus tradidit, priusne ouum fuerit an gallina. Labeo prius significatum turbae, id est, multitudinis, atque inde factam postea perturbationem: tu
pertur-

perturbationem priorem contendis. Sed nec quos adducis autores, sententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt *turbam etiam duorum* dicere, nec etiam Graecus sermo τύρβη, in quo eadem potest esse haesitatio: et ut demus opinionem tuam veriore, in Edicto certe Praetoris, quod Labeo interpretatus est, probabilior est Iureconsulti sententia. Verba Edicti in l. 4. princ. D. Vi bonor. raptor. sunt: *Cuius dolo malo in turba damnum quod factum esse dicitur.* ea non possunt commode de *perturbatione* intelligi, quae semper eum afficit, cui damnum inferitur: necessario igitur de *multitudine* accipiendum.

FLORIDVS AD CAP. LXI.

Haec non aliter quam superiora soluit Alciatus, ut a Valla citatos autores metaphorice, Iureconsultos autem proprie dicat locutos. Huius rei ratio erat in primis reddenda, cur si *turba multitudinis hominum perturbationem* significat, prout Labeo sentiebat, ab eo deducta verba, *perturbo, conturbo*, et similia, ad solam *multitudinem* non referantur. An non potius, cum simpliciter capiantur, proprium est *turbae* significatum, *simplicem* denotare *perturbationem*, cum etiam sit *inter duos*, ut apud Terentium legitur, *turba*? An forte semel hac ille voce in eo significato usus est? Minime quidem. Sed et *Heautontim. I. 2. 15. Timet omnia, patris iram, atque animum amicae erga se ut sit suae: eam misere amat, propter eam haec turba atque abitio venit.* Inter quosnam haec *turba* venerat? Inter Menedemum videlicet et Cliniam filium. Ergo *turba* pro *perturbatione* etiam de *duobus* dicitur: et melius sensit Valla, quam Iureconsultus. Quod autem subiungit Alciatus, probabiliorem esse huius in Edicto Praetoris interpretando, quam Vallae sententiam, quo pacto id colligat, non video. A praecipua enim *turbae* significatione, quum *perturbationem* denotat, ad aliam transit, quum *hominum multitudinem* indicat, cum hoc inter eos quaeratur, significetne *turba simplicem*, an *multorum perturbationem*? Aliud enim esset, an de *hominum multitudine*, an vero de *simplici perturbatione* Edictum intelligat, scire velle. Illud etiam addo, Alciatum Vlpiani verba, quae sunt in l. 40. §. 3. D. de Verb. sign. *Unicus servus familiae appellatione non continetur, nec duo quidem familiam faciunt*, enarrantem ita scribere, arridere sibi ne a *turba gens* distinguatur, cum superius *turbam* decem homines requirere asseruerit, quod tamen apud Latinos autores non observatur. De *tribus* enim *turbam* dicit Virgilius in III.

Aen.

Aer. 232. quum de Harpyis loqueretur, quas tres tantum fuisse constat. quarumque erant nomina, Aëlo, (1) Cypete, et Celeno:

*Rursum, inquit, ex diuerso coeli, caecisque latebris
Turba volans, praedam pedibus circumuolat uncis.*

Easdem Harpyias gentem etiam nominat *Ibid.* vers. 234.

— — *Sociis tunc arma capeffant
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.*

Ouidius de duobus quoque turbam dixit, cum de Pyrrha et Deucalione ab aquis seruatis loqueretur. *I. Metam.* 354.

*Terrarum, quascunque vident occasus et ortus,
Nos duo turba sumus.*

Turba etiam de auibus dicitur. *Virgil. XII. Aen.* 248.

*Littoreas agitabat aues, turbamque sonantem
Agminis aligeri.*

263 Et iaculorum multitudinem turbam vocat Ouidius *lib. IV. de Ponto El.* 7. 35.

Nec te missa super iaculorum turba moratur.

Gens vero et ad equos refertur. *Virgil. in III. Georgic.* 122. de equo:

Neptunique ipsa deducat origine gentem.

Et inferius *Ibid.* vers. 158.

Continuoque notas et nomina gentis inurunt.

Et vers. 471.

— — *Neque singula morbi
Corpora corripunt, sed tota aestiua repente,
Spemque, gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.*

Et ad canes. Ouidius *lib. III. Metam.* vers. 208. de Actaeonis canibus:

Gnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus.

Et ad apes. *Virgilius IV. Georgic.* 4.

— — *Totiusque ex ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et praelia dicam.*

Et *Ibid.* vers. 95.

Vt binae regum facies, ita corpora (2) gentis.

Nec

1 Cypete] Ocypete forte quoque est apud *Virgil. l. d.*
scripserat, vt apud *Apollo-* vers. 211. non Celeno.
dor. I. 9. Seruium in III. 2 Gentis] Legitur plebis.
Aen. 209. et alios. Celaeno

Nec mirum, cum Homerus libro II. Iliados tam viros, quam apes ἔθνεα, id est, gentes vocet. Cumque Graeca ea vox cognationem quoque et nationem significet, nos Virgilium Ovidiumque, qui Graecos poetas exprefferunt, ἔθνος gentem vertentes iis in locis magis probamus. Homeri versus lib. II. Iliados 87. hi sunt:

Ἡὔτε ἔθνεα εἴσι μελισσάων ἀδινάων,
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων,
Βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' αἰθέσιν εἰαρινοῖσιν.
Αἱ μὲν τ' ἐνθά αἴλις πεποτήσεται, αἱ δὲ τὲ ἐνθά.
Ὡς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἀπο καὶ κλισιάων
Ἡϊόνος προπάροιθε βαθείης ἐσιχόωντο
Ἰλαδὸν εἰς ἀγορὴν.

Et inferius de auibus vers. 459.

264

Τῶν δ' ὥς' ὀρνίθων πετεινῶν ἔθνεα πολλὰ,
Χηνῶν, ἢ γεράνων, ἢ κύκνων θαλιχοδείρων.
Ὡς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἀπο καὶ κλισιάων
Εἰς πεδῖον προχέοντο Σκαμάνδριον.

Oppianus quoque pisces ἔθνεα appellat. Vnde et illud Virgilianum in IV. Georgic. 430.

— Eum vasti circum gens humida ponti
Exultans, rorem late dispergit amarum.

Rixam porro de duobus non semper dici recte censet Valla: et in eo significato haec vox frequentissime reperitur. Livius lib. III. ab V. C. cap. 11. Initium, inquit, erat rixae, cum discedere populum iussissent tribuni, quod Patres se summoneri haud sinebant. Et in V. cap. 25. Haec cum foedis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod ubi rixae committendae causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbae offerentes se peti atque occidi inbebant. Horatius I. Carm. 18. 8.

Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero
Debellata.

Et inferius I. Carm. 27. 3.

— — Verecundumque Bacchum
Sanguineis prohibete rixis

Propertius Lib. II. El. 15. (al. 19.) 5.

Nulla neque ante tuas orietur rixa fenestras

De

De duobus. Catullus Epigr. XLI.

*Quis Deus tibi non bene aduocatus
Vecordem parat excitare rixam?*

Propertius II. El. 12. 9. (al. 15. 3.)

*Quam multa opposita narramus verba lucerna,
Quantaque sublato lumine rixa fuit?*

Et III. El. 6. (al. 7.) 1.

Dulcis ad hesternas fuerat mihi rixa lucernas.

265

Recte igitur et de multis, et de duobus dicitur: sicut et turba simplicem, et multiplicem perturbationem significat.

DEFENSOR AD CAP. LXI.

Hoc quoque loco quid in Vlpiano et La-beone reprehendas ad l. 4. §. 3. D. *Vi bonor. raptor.* non video. Nam cum aiunt *turbam multitudinis hominum esse turbationem et coetum* (sic enim legendum est, non, vt tu, *perturbationem*) an non satis indicant, *turbae* nomen a *turbando* deduci? neque solum multitudinem significare, nisi ea turbata et concitata sit? Quod vel ex eo apparet, quod *rixae* opponitur, et quid inter haec duo distet ab his quaeritur, aiuntque *rixam etiam inter duos* existere posse: *turbam* autem in *multitudine concitata* intelligi. Sed et Edicti verba satis ipsa per se id ostendunt. Nam cum Praetor vi bonorum raptorum iudicium in eum se daturum pollicetur, *cuius dolo malo damnum in turba datum fuerit*, praesupponit multitudinem illam hominum concitatam et imperu quodam agitatam fuisse. Alioqui vix cuiquam damnum datura sit, si sedata et quieta esset, vt cum ad Diuos caste
adeunt,

adeunt, aut nostrae, id est, Christianorum conciones. Neque praesumendum, si quis in turba zonam secuerit, aut quippiam furatus sit: 266 aut si puer a multitudine oppressus sit, statim vi bonorum raptorum iudicium competere. At, inquit, videntur Vlpianus et Labeo sentire turbam suapte natura significare multitudinem: ideoque in altero sensu turbam esse perturbationem multitudinis. Quid si negemus. Nec enim id¹ ex Vlpiani verbis colligere potes. Quid si dicamus, licet *turbae* nomen origine Graecum sit, *τὺρβη*, quod *θόρυβον καὶ τάραξιν* proprie significat (nam et *τὺρβάζειν* est *τὰ πρᾶγματα ἀνακινᾶν* ex Eustathio: ad cuius similitudinem Cicero *turbare Rempublicam*, et nostri *turbare* vel *conturbare rationes* dixerunt) tamen quoniam haec in *turba*, id est, *hominum coetu* potissimum accidere soleat: ita *turbae* nomen *multitudini* aptatum esse, ex usu loquendi, ut iam nihil aliud significet, an tibi satis os obturatum esse fateberis? Quod si vel Pisanas Pandectas habuisses, vel ii, quibus utebaris, libri Graecas dictio-

[Ex Vlpiani verbis] Hoc verum arbitror. Nec refert quaerere, utram Iurisconsulti primam, utram secundam significationem vocis *turba* esse existimauerint: cum utrumcumque horum senserint, semper vera futura sit eorum expositio verborum Edicti, *damnum in turba factum esse*, quod fit *in multitudinis hominum perturbatione et coetu*: quae interpretatio neque ab usu linguae Latinae recedit, qua et *multitudinem ipsam hominum*, et *perturbationem* ab hac ortam, *turbam* dici certum est. Itaque omnia illa, quae a Censoribus de varia significatione vocabulorum *turba*, et *gens*, adferuntur, praeter rem dicuntur, nec Iurisconsultis aduersantur.

267 dictiones adscriptas habuissent, quanto potius id reprehendisses, quod in eadem l. 4. paulo post Edicti Praetorii verba scriptum est: *Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus, idque verbum ex Graeco tractum, ἀπὸ τῆς τοῦ βῆν.* Dixisses nempe pueriliter lapsos tam Vlpianum, quam Labeonem fuisse, cum satis appareat, τῦρβης nomen e Graeco Latinum factum esse. Verum pro iis respondemus *turbae* etymon quasi protritum et peruulgatum ab his praetermissum, et *Id* pronomen non ad *turbam*, sed ad tumultum referri debere. At id quoque perstringere videris, quod scripsit Vlpianus: *Duo turbam non facere, enimvero si sint plures, puta decem, aut quindecim homines, tum turbam dici.* Adfers enim locum Terentii in *Andria*: *Tum illae turbae fient.* Et subiicis: *Inter quos hae turbae fient? Nempe inter Simonem et Pamphilum. Ergo turba erit² inter duos.* Mirum

2 *Inter duos*] Floridus ita argumentatur: quia etiam duo homines *turba* vocantur, et *turba inter duos* venire dicitur: ergo rectius sentit Valla, quam Iureconsultus. Hoc eadem ratione procedit, ac si quis ex eo, quod Martialis XII. Epigr. 88. et Paulinus Natali IV. Felicis (notauit haec loca Gronou. ad Phaedr. III. fab. 19.) unum hominem *turbam* appellant, quodque Terent. *Eunuch.* IV. 1. 2. et alibi, unam hominem *turbas dare*, et *concire* dixit, conficere velit, non recte *turbam* ad multitudinem referri, et in *turba fieri*, item *damnum in turba dari* dicendum esse, quod quis solus nullo alio praesente dat, facitue. Hoc autem si falsum est, nec Floridi argumentatio recta erit: nam Praetor in Edicto non magis de *turba duorum*, quam *unius* sentit. Rixam porro de pluribus, quam duobus dici, nihil attinebat tam operose probari, cum id Iurisconsulti non negent.

Mirum vero, quod non et eum ³ Statii locum 268
 produxeris in *Achilleide*: *Nos duo turba sumus*.
 Sed scito, in his locis, aut cum *turbæ* ex duo-
 rum discordia dicuntur excitari, iam non ad
 numerum personarum, sed ad *perturbationem*
 et motum animorum verbum id referri: prae-
 terea ex duorum etiam infimorum discordia
 magnos hominum coetus commoueri quando-
 que solere.

³ Statii] Est Ouidii I. *Metam.* 355. Quod autem Sta-
 tium memorat, videtur in animo habuisse hoc eiusdem
 poëtae lib. II. (al. IV.) *Achill.* 235. *Immitis quoties tractabi-
 tur ensis, Turba sumus.*

VALLA CAP. LXII.

In eosdem, de Exauthoro.

Ignominiosa autem missio, si ¹ *Vlpiano cre-*
dimus, toties est, quoties is, qui mittit, adiicit
nominatim, ignominiae se causa mittere: semper
enim debet Imperator addere, cur miles mitta-
tur. ² *Sed et si eum exauthoraue- 269*
rit, inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae causa se
eum exauthoras- se. Pace tamen Vlpiani exautho-
rare, est ducem ab imperio suo dimittere, vel
missum

¹ Vlpiano] *Iuliano.* Ed. Col. Steph. et Gryph. C. *Vl-*
piano rectum est. vid. *Defensor.* Est autem in l. 2. §. 2. *D.*
de His, qui not. infam.

² Sed et si] *Sed et si ita exauthoraue- rit, vt insignia mili-*
taria detraheret: inter infames efficit, licet non addidit, igno-
miniae causa se ita exauthoras- se. Ed. Colin. C. et Basil. V.
ad Defensor. n. 2.

missum militem facere, illumque donare missione militiae plerunque: ut apud Quintilianum ³ in *Milite Mariano*: *Pater huic emeritis bello stipendiis, tum, cum tota subnixum Numidia fregimus Iugurtham exauthoratas armis manus agresti labori subegit. T. Livius ab V. C. ⁴ lib. XXV. Volonum quoque exercitus, qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat, velut exauthoratus morte ducis, a signis discessit. E ⁵ in XXIX. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia Imperatoris caeteri viderunt, se quisque excusare, et vicarium accipere. Et ⁶ in XXXII. Vbi is venisset, omnes milites exauthorati donum dimitterentur, praeter quinque millia socium: his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse. Idem ⁷ lib. XXXVI. Postero die concione advocata, de rebus et a se gestis, et de iniuria Tribuni bello alieno se illigantis, ut suae victoriae fructu se fraudaret, cum disseruisset, milites exauthoratos dimisit.*

³ In Milite] Declam. III

⁴ Lib. XXV.] Cap. 20.

⁵ In XXIX.] Cap. 1.

⁶ In XXXII.] Cap. 1.

⁷ Lib. XXXVI.] Cap. 40.

Iulianum improbat, qui exautorationem a Principe simpliciter factam ignominiae notam inurere scripsit: contra Valla, cum exautorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuii testimonio variis locis probatur. Respondeo: in veteri Republica haec sententia posset procedere, quo tempore ex solo commeatu vel ducis licentia milites exautorabantur: verum ordinata ab Augusto successoribusque militia,

militia, a qua non nisi post viginti stipendia mittebantur, tributa quoque illis sunt militaria insignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur.

FLORIDVS AD CAP. LXII.

Haec ut Alciato et Iuliano condonemus, neque Vallam, neque Iulianum reprehensione hoc in loco dignum existimo: quorum hic de Imperatorum temporibus, ille vero de veteri Republica intelligeret, ut Iulianus de militarium insignium detractio, hic de proprio eius vocis significato egerit. Licet longe melius instituti essent milites, quos ante Augustum Romani habuerunt, quam qui sub Caesaribus adeo infames, adeo sacramenti, quo astricti erant, contemptores vixerunt, ut magis ipsi imperii habenas moderarentur, quam ii, quos pro suo arbitratu ad summam rerum vel efferebant, vel elatos nefarie trucidabant. Pro persona itaque, quam induerat Valla, recte *exautorationis* proprietatem ostendit, non ex Mametrecto, aut Breuiloquo, sed ex T. Liuius, mirae, ut Quintilianus ait, facundiae scriptore.

DEFENSOR AD CAP. LXII.

271

Ecce autem Valla Iulianum in verbi *exauthoro* significatione reprehendere conatur, prolati ex Quintiliano et Liuius testimoniis, quibus ostendit, *exauthorare* nihil aliud esse, quam *missum militem facere*. Primum parcendum homini, si corruptis exemplaribus usus¹ Iulianum pro Vlpiano nominavit. Nam suo tempore capitum inscriptiones negligebantur, et pleraeque omnes corruptae habebantur. Est autem locus ille l. 2. §. *ignominiae causa. 2. D. de His qui not. infam.* desumptus ex Vlpiani libro sexto

Q 2

ad

[¹ Iulianum] Ita etiam Floridus et Alciatus ipse, quominus hoc Vallae vitio vertendum est.

ad Edictum. At quod locum ² truncauit, et verba illa, *insignia militaria detraxerit*, quae
 272 in omnibus sunt exemplaribus, non apposuerit, nescio an exemplaris vitio, an potius hominis morbo, nimio reprehendendi studio laborantis, tribuere debeamus. ³ Locus autem integer sic ab Vlpiano scriptus est. IGNOMINIAE CAUSA MISSVS. *Hoc ideo adiectum est, quia multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur: Est caussaria, quae propter valetudinem laboribus militiae soluit: Est ignominiosa. Ignominiosa*

² *Truncauerit*] Mihi hoc in meliorem partem interpretari lubet, et credere, hoc vel vitio Codicis, quo Valla usus fuit, vel incuria quadam factum esse. Non enim erat causa verba illa, *id est, insignia militaria detraxerit*, data opera ab eo praetermitti, quae si adderentur, nihilominus eadem relinqueretur difficultas. Quod autem in quibusdam Editionibus Vallae legitur, *Sed et si ita exauthorauerit, ut insignia militaria detraberet*, id non a Valla profectum, verum ex Haloandrina Editione Pandectarum interpolatum arbitror: tum quia hoc loco vulgata scriptura, quam etiam in Vallae libro fuisse credibile est, a Florentina non differt: tum quia ex altera illa lectione Valla conficere non potuit Iurisconsultum existimasse omnem exauctorationem ignominiosam esse, utpote quae adiectis particulis *ita, ut*, generalem significationem exauctorandi ad vnam illius speciem restringat.

³ *Locus autem integer*] In Edit. Haloandr. ea, quae praecipuam continent difficultatem, ita leguntur: *Sed et si ita exauthorauerit, ut insignia militaria detraberet, inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae causa se exauctorasse.* Et sic quoque ediderunt Sennetonii, et Vintimillius, alii autem in marginibus suarum Editionum adposuerunt: omnes, ni fallor, ex Haloandrina. Vulgata et Florentina scriptura non alia est ab ea, quam Gothofredus edidit: *Sed et si eum exauthorauerit, id est, insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset, ignominiae causa se eum exauctorasse.*

miniosa autem missio totiens est, quotiens is, qui mittit, addit nominatim, ignominiae causa se mittere. Semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed etsi ita exauctorauerit, ut insignia militaria detraxerit, inter infames efficit: licet non addidisset ignominiae causa se eum exauctorasse. Est et quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum causa militiam subiisset. Haec autem missio existimationem non laedit, ut est saepissime rescriptum. Quibus ex verbis satis apparet, Vlpianum ⁴ non de qualibet exauthoratione 273

Q 3

loqui,

⁴ *Non de qualibet exauthoratione*] Haloandri lectio plana est, nec quidquam haber, quod morari lectorem possit; Vulgata et Florentina satis obscura, ad quam illustrandam quae hic a Defensore disputantur, me quidem non multum ad percipiendam scripturae illius sententiam iuuant. Nam cum ex his, quae ipse adfert, constet *exauctorationem generalem*, quam vocat, aequae interdum ignominiosam, et aequae cum detractioe insignium militarium coniunctam fuisse, quam *specialem* vnius, paucorumue; apparet inane esse discrimen, quod inter effectum earum *exauctorationum* statuitur. Cumque itidem certum sit, verbum *exauctorare* non tantum significare cum ignominia mittere, sed quacumque ratione sacramento auctorationis soluere; nec *exauctorationis* ignominiosae vnam solam speciem esse, eam scilicet, quae fit detractis insignibus militaribus; non sufficit ad tollendam difficultatem, quae est in verbis Iurisconsulti, post multas ambages denique hac interrogatione defungi, *an ideo tamen culpandus sit Vlpianus, qui exauctorauerit interpretatus fuerit, id est, insignia militaria detraxerit?* sed dilucide expediendum fuerat, qua ratione id ita interpreteretur Vlpianus, ut videri possit existimasse, vel hanc solam *exauctorationis* speciem esse, vel cum omni *exauctoratione* ignominiam coniunctam esse. Petrus Faber *lib. I. Semestr. cap. 17.* scribit, haec verba, *id est, insignia militaria detraxerit*, addita esse a Iureconsulto ad coarctandam latiore *exauctorationis* significationem, eo quod nec omnis *exauctoratio* ignominiosa esset, nec ignominiosa *missio*, siue *exauctoratio*, semper cum ademtione armorum fieret, sed

274 loqui, sed de ea, quae cum insignium militarium detractio fit, quam sane ignominiam in se continere nemo dubitauerit. Quamuis autem Florentinus Codex ita habeat, *Sed et si eum exauthorauerit, id est, insignia militaria detraxerit*: non tamen inferri potest, omnem *exauthorationem in genere* sumptam ignominiolam fuisse, sed *specialem* illam, quae adiunctam habet insignium militarium detractioem. Loci vero, quos profers, de *generali exauthoratione* loquuntur, cum vniuersus exercitus, aut integra legio, aut milites omnes *exauthorati* dimittuntur. Quod etsi interdum ignominiae causa fiebat, utpote propter seditionem excitatam, aut deserta signa, aut aliud aliquod delictum

sed etiam non detractis armis et insignibus militaribus, ita ut Imperator diceret, se militem ignominiae causa mittere. Verum enimvero quantumuis vera sint, quae de *exauthoratione* dicit Faber, nondum tamen inde liquet verborum, *id est*, hanc vim et potestatem esse, ut iis adpositis latior alicuius vocabuli significatio coarctari restringique possit, quod mihi testimoniis prolatis ostendendum fuisse videtur. Nam qui de *Verborum, quae ad Ius pertinent, significatione* scripserunt, de hoc usu nihil monent; sed, *id est*, vel exempli loco, et παραδειγματικῶς poni, vel διασαφηνικόν, et explicatum esse adnotant: quarum significationum neutra in haec verba Vlpiani conuenit. Quantum quidem ex exemplis, quae in *Lexica Iuris* e Pandectis collata sunt, intelligitur. Arrius Menander tamen verbis, *id est*, eadem plane ratione, qua Vlpianus, ac de eadem re, de *exauthoratione* scilicet, utitur: nisi quod eorum adiectione *exauthorare*, non ad vnam speciem ignominiosae missionis, quae fit detractis insignibus militaribus, sed ad omnem ignominiosam missionem contrahit. Verba eius sunt in l. 29. D. de Liberal. caus. Qui de libertate sua litigans, necdum sententia data, militiae se dedit, in pari causa caeteris seruis habendus est, nec exonerat eum, quod

lictum militare, quod ad vniuersos, non ad vnum aliquem pertineret (quarum missionum exempla sunt apud Suetonium in *Julio Cap. LXIX.* et *LXX.* et *Augusto Cap. XXIV.* Herodianum *Lib. II. cap. 13.* et Lampridium in *Alexandro Cap. XII.* et *LIV.*) tamen sciendum *generalem* illam *exauthorationem* non tam ignominiosam fuisse, quam *specialem* hanc vnus alicuius, quia scilicet numerus dedecus tegit, et plus notatur is, in quem vnum spectantibus caeteris animaduertitur. Deinde, quia idem ille exercitus, vel legio, iidem illi milites, cum post aliquod tempus quasi poenae nomine *exauthorati* manserant, solebant iterum sacramento militari adstringi: at non is, qui ob priuatum

275

Q 4

aliquod

quod pro libero habeatur in quibusdam. et licet liber apparuerit, *exauctoratus*, id est, *militia remotus*, castris eiicietur. Nam *militia remouere* de ignominiosa missione dici docet Salmas. *Cap. XXI. Observat. ad Ius Attic. et Rom.* Idemque, *exauctoratus*, ideo ab Arrio exponi *militia remotus* dicit, quia *exauctoratio* non semper ignominiam infert, sed tum demum, cum sit ignominiae causa: quae eadem ratio tollendae difficultatis est, atque ea, qua vtitur P. Faber in *l. 2. §. 2. de His qui not. infam.* Itaque etsi non satis apparet in aliis, quae e Pandectis adferuntur, verba, id est, ita sumi, vt iis generalis alicuius verbi significatio ad specialem coarctetur, tamen quia non perspicio, quomodo haec aliter accipi possint, fatendum videtur, saltem in *d. l. 2. de His qui not. infam.* et *l. 29. pr. de Liberal. caus.* hunc illorum usum esse. Nam vt vel cum Haloandro scripturam Florentinam in *d. l. 2. §. 2. de His qui not. infam.* mutandam, vel cum Heraldio in *l. 29. princ. de Liberal. caus.* verba, id est, *militia remotus*, pro glossa habenda esse censeam, induci non possum. Nec verum esse, quod Heraldus ait, *vix exauctorationem usurpari quotidiano usu sine aliqua nota*, non modo ex aliorum scriptorum testimoniis probari potest, sed etiam ex ipsis Iurisconsultis ostendit ibidem Salmasius.

aliquod delictum militia sic soluebatur, ut ei insignia militaria detraherentur. Praeterea univ-
 ersus exercitus olim *exauthorabatur* vel ⁵ morte
 Imperatoris, cui nomen dederant, et in cuius
 verba iurauerant, seque sacramento obstrinxer-
 ant, ut in illo loco Liuii *Dec. III. Lib. V.* a te
 adducto. Vel etiam confecto bello, stante
 Rep. videlicet, antequam legiones ad limites
 imperii seruandos perpetuo mansurae dispone-
 rentur, ut in altero loco Liuii *Dec. IV. Lib. II.*
 Quod verumque sine ignominia militum fieri de-
 buisse omnes vident. At in privatis militibus
 alia ratio fuit, ut nisi honestas missionis causas
 haberent, ignominia missi intelligerentur, ut
 postea docebimus. Sed nihilominus in *generali*
 illa *exauthoratione* ignominiosa arma deponere
 milites iubebantur. Illius enim formulam Lam-
 pridius refert in *Alexandro Cap. LIV.* in haec
 verba: *Quirites discedite, atque arma deponite,*
subditque, Mirando exemplo depositis armis,
depositis etiam sagulis militaribus, omnes non ad
castra, sed ad diuersoria varia recesserunt. Lo-
 276 quitur autem de Alexandro Imp. qui apud An-
 tiochiam legionem tumultuantem, et ipsi in
 concione obstrepentem ita *exauthoravit.* De
 quo etiam Idem alibi *Cap. LII. Severitatis tantae*
fuit

[⁵ *Morte Imperatoris*] Hoc vero neque ex illo, neque ex
 aliis locis Liuii, aut aliorum scriptorum, quod quidem
 sciam, patet, et contra multis exemplis doceri potest, mor-
 tem Imperatoris inter *exauthorationis* species habitam non
 fuisse. Nam e volonum illorum apud Liuium facto ius
 constitui non potest, qui sola licentia, haud dubie contra
 disciplinam militarem, ipsi se *exauthorarunt.*

fuit in milites, ut legiones integras exauctorauerit, ex militibus Quirites appellans. Quo etiam pertinent Lucani versus lib. V. v. 325. de Caesare legiones exauctorante:

*Vadite, meque meis ad bella relinquitte fatis,
Inuenient haec arma manus.*

Et rursus *Ibid. vers. 357.*

*Iam certe mihi bella geram, discedite castris:
Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.*

Quod Tranquillus in *Iulio Cap. LXLX.* ita expressit: *Nonam legionem apud Placentiam, quam adhuc in armis Pompeius esset, totam cum ignominia missam fecit: aegreque post multas et supplices preces, nec nisi exacta de fontibus poena restituit.* Quid igitur habet hic Valla, quod reprehendat? *Pace Iuliani, inquit, exauctorare est ducem ab imperio suo dimittere, vel missum militem facere: Hoc vero* ⁶ *quod de Duce scribis, quo testimonio confirmabis? Imo Dux vel*

277

Imperator, quod idem est, cum vnus tantum in castris esset imperium, non exauctorari dicebatur, sed reuocari, abrogari ei imperium, vel ipse

Q 5

diceba-

⁶ *Quod de Duce scribis]* Valla hoc vult, *exauctorare* esse, cum Dux militem ab imperio suo dimittit, vel missum militem facit. Quamquam si aliter sensisset, defendi tamen posset: nam si etiam is, qui exercitui praest, licet Consularibus insignibus utatur, ignominiae causa ab Imperatore mitti potest, et ita missus infamiae nota laborat, ut e Pomponio scribit Vlpianus in *l. 2. princ. D. de His qui not. infam.* cur non licebit dicere, eundem quoque ab Imperatore *exauctorari* posse?

dicebatur. Quod autem de milite misso vel missione donato subiicis: primum dico, *ex-auctorandi* verbum maiorem aliquam emphasim habere, quam dimittendi, vel missione donandi. Quam emphasim quo facilius omnes intelligant, placet verbi illius originem ⁷ ex Gul. Budaeo, et Fr. Hotomano, doctissimis viris, Iurisque et Antiquitatum Romanarum peritissimis, civibus meis, altius repetere. *Auctionis* nomen nemo non novit ad iudiciarias venditiones et addictiones pertinuisse, ab *augendo* deductum, quod pretium augenti et ultimo licitatori res sub hasta addiceretur. Hinc *auctor* et *auctoritas* fluxere: vt *auctor* is proprie diceretur, cui propter summam auctionem et licitationem res addicta esset, ⁸ *auctoritas* autem ius ex ea auctione quaesitum. Quod postea translatum est ad eos, qui rem quoquo modo abalienarent: vt cum quaereretur ab eo, qui rem acceperat, unde sibi ius in eam comparasset, suum illum quasi aucto-

⁷ Ex Gul. Budaeo] Ad h. l. 2. D. de His qui not. infam. ex Hotomano in Comment. Verborum Iuris, et ad Ciceron. pro Caecina Cap. X. Ceterum non intelligo quid hoc sit. quod Defensor ex Hotomano ad d. l. Ciceronis scribit, *auctorem* proprie dici, cui res in auctione addicta esset. Nam hic non alius esse potest, quam emtor: *auctor* autem potius dicitur, a quo res profecta est, vt v. g. venditor, quemadmodum alii tradiderunt, et ipsi mox significant, *auctorem* definientes eum, qui suam alii *auctoritatem* tradidisset.

⁸ *Auctoritas*] Hotomani, et aliorum definitiones huius vocis non placent Salmasio, qui Cap. VIII. de Usur. pag. 209. *auctoritatem* ait esse ἀξιοπιστία, qua se dominum rei spondet, qui eam vendit.

auctorem nominaret, qui suam sibi auctoritatem tradidisset. Quamquam aliis placet *auctores* ideo dictos, quod nos re auxissent, eos videlicet a quibus quid comparassemus *l. 4 §. ult. l. creditor. 52. §. ult. D. de Action. empt.* quod non reprobo. Caeterum verbum hoc sensum tractum est ad eos quoque, quorum consilium et sententiam sequimur, quasi ius quoddam ita sentiendi certum et constitutum haberent, consuetudine sermonis translatum est. Vnde *Iuris auctores* dicimus praecipuos illos legum Romanarum coryphaeos, quibus permissum erat, ut ait Imperator, ⁹ *Iura condere*. Quo etiam pertinet, quod olim institutum legimus, ¹⁰ *Vt legum, quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres auctores fierent.* Et quia maxime firmas erant huiusmodi venditiones, quae in publicis *auktionibus* fiebant, factum est, ut *auctoritas* pro fundamento, robore, firmitate poneretur *l. ult. D. de Aqua et aq. pluui. arcend.* atque etiam pro titulo et iure quo quid possideretur *l. ult. princ. D. de Pigner. act.*

Vnde

⁹ *Iura condere*] Hoc forte eo pertinet, quod in §. 8. *Institut. de Iure Not. Gent. et Ciu.* nonnulli codices habent *Iura condere*, pro vulgato *de Iure respondere*. Alibi Iustinianus Iurisperitos etiam *Legislatores*, et *Iuris conditores* vocat, *Const. II. §. 20. et III. §. 20. de Veter. Iur. enucl.* Verba illa tractum est, quae paullo superius leguntur, superuacua sunt, sed ita editum erat.

¹⁰ *Vt legum*] Est apud Linium VIII. 12. cuius loci sententiam exponit Gronovius I. *Observ.* 25.

Vnde et ¹¹ versum illum XII. TAB. *Vt usus auctoritas fundi biennis, caeterarum rerum annuus esset*, ita interpretor: vt qui fundum biennio, vel caeteras res anno possedisset, perinde res eius fieret, atque si auctoritatem haberet, id est, esset auctione res ipsi addicta. Est enim in his rebus usus ipse auctoritas. At aduersus hostem aeterna auctoritas esto. Ab hac origine res auctoratae dictae sunt, quasi auctori addictae et obligatae: ¹² auctorare, pro obligare, et auctoramentum, pro pretio, mercede, obligatione. Cicero lib. I. Officior. cap. 42. *Illiberales autem et sordidi quaestus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis.* Liuius Lib. VII. Dec. IV. cap. 10. *Nec ante fides Pisistrato facta est, quam coram nuncio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea, quae pollicitus erat, facturum, signoque suo impressas tabulas misit. Eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub Rege viueret, commissurum fuisse, vt aduersus se ipsum indicia sua manu testata daret. Auctoratum dixit, quasi addictum,*

¹¹ Versum illum XII. TAB.] Apud Ciceron. Topic. Cap. IV. et pro Caecina Cap. XIX. vbi vid. quae notantur ab Interpretibus, et Salmas. de Usur. pag. 210. et seqq. quo loco explicat etiam illud e XII. TAB. relatum a Cicer. I. Offic. 12. *Aduersus hostem aeterna auctoritas.*

¹² Auctorare] De hoc, et aliis, quae hic tractantur, agit Salmas. de Mod. Usur. p. 864. De auctoratione gladiatorum, praeter Acronem, etiam alii Interpretes Horatii, et Petroniani ad Satyr. Cap. CXVII. item Lips. II. Saturnal. 5.

dictum, mancipatum, et plane obligatum. Hinc *auctorati* teste Acrone in *Horat Lib. II. Serm. 7. 59.* antiquis appellati sunt, qui se ludo vendiderant, *auctoratio gladiatorum*, venditio. Et in *Declam. CCCII.* quae ¹³ falso Quintiliano tribuntur. *Quidam*, ait, *ut patrem sepeliret, auctoravit se*, id est, vendidit, ludo mancipavit. Inde factum est, ut in re militari *auctorare milites* esset obligare eos, et stipendio obstringere, cui cum sacramentum adiungeretur, quod firmissimum obligationis vinculum apud Romanos habebatur, factum est, ut *auctorati milites* dicerentur, non solum stipendio, sed et sacramento obstricti, ut iam non sui arbitrii, sed Reipubl. quodammodo mancipes essent, et *exauctorare*, sacramento illo solvere, et a stipendii lege liberare. 281
Has verborum origines perscrutari tibi fuisset honestius, o Valla, quam in reprehendis Consultis rei militaris peritissimis immorari. Et ne tibi in orthographia huius verbi nimium placeas, ex Valerio Probo discere poteris scribendum esse ¹⁴ *auctorare* et *exauctorare*, apud quem nota AVC. *auctorem* significat. Idque etiam ex veterum monumentorum Inscriptionibus

¹³ *Falso*] Iudicia doctorum de auctore harum Declamationum congeffit Vir. Cl. Ioh. Alb. Fabricius *Biblioth. Latinae Lib. II. cap. 15. sect. 5. et 6.*

¹⁴ *Auctorare*] Hanc orthographiam nunc docti plerique probant. adeundi sunt, qui *de Orthographia*, et *Etymologiis* scripserunt, et Pierius *ad Virgil. XII. Aen. 159.*

bus confirmari pot. ft. Verum ¹⁵ concedamus tibi *exauctorare* nihil aliud esse, quam *missum militem facere, vel missione donare*: an ideo tamen culpandus Vlpianus, qui *exauctorauerit* interpretatus est, *id est, insignia militaria detraxerit*? Quid porro ¹⁶ Macro faceres, qui
 282 *libro de Re militari secundo scripsit, milites et si sine ignominiae mentione missi sint, nihilominus ignominia missos intelligi l. milites 13. §. missionum. 3. D. de Re milit.* Quem sane locum huic contrarium dicere posses, nisi alter ab altero interpretationem acciperet, ut quod hic dicit Vlpia-

¹⁵ Concedamus tibi] Cur non concedatur, quod verum est? Salmas. *Observat. ad Ius Attic. et Rom. Cap. XXI. p. 426.* *Milites auctorati ad militiam erant sacramento, quod dicebant. Quocumque modo liberarentur illo sacramento, siue honesta missione, siue ignominiosa, siue etiam causaria vel gratiosa, exauctorari dicebantur. Quod contrarium est auctorari. Nec aliter P. Faber l. Semestr. 17.*

¹⁶ Macro] Haloander ibi legit *nihilo magis*, de quo Anton. Augustin. *Lib. I. Emendat. cap. 3.* P. Faber *l. d. Macri* verba ita exponit, ut illius sententia sit, etiamsi verba illa, *ignominiae causa*, in missione pronunciata non fuerint, per errorem forsitan, obliuionemue, aut breuitatis gratia, vel alia qualibet ex causa, nihilominus ignominia missum intelligi eum, cuius delictum, siue commune, siue militare, quod missioni causam dedit, palam a Duce exercitus, alioue prolatum fuerit: ut in exemplis illis ignominiosae missionis, quae exstant apud scriptorem *de Bello Afric. Cap. LIV.* ubi nulla ignominiae mentione facta delicta tantum memorantur, ob quae cum ignominia mittebantur. Atque hac ratione ille Vlpianum cum Macro conciliari posse existimat. Tamen videndum puto an exempla, quae adfert, ad id, quod vult, probandum valeant. Nam cum ibi plures ignominiae causa mittantur, eaque verba in primo mittendo addantur, nihil attinebat eadem deinde in missione aliorum reperi, cum commemoratis eorum flagitiis facile posset intelligi, omnes in pari causa esse, et cum ignominia mitti.

Vlpianus, ignominiosam esse missionem, quoties addit Imperator ignominiae causa se mittere, verum quidem sit, si, quod facere debuit Imperator, spectemus. Semper enim addere debet, cur militem dimittat. Quod si facere praetermiserit pudori forte vel suo, vel militis parcens: tamen omnes eum ignominia missum facile intelligent, qui nullam idoneam causam ostendere potest, cur missus sit. Ratio est, quia severitas Romanae disciplinae exigebat, ut qui semel nomen in militiam dederat, quasi se perpetuo Reipubl. mancipasset, a castris recedere nunquam deberet, nisi vel expleto militiae tempore, id est, ¹⁷ post viginti annorum stipendia, vel postquam ad quinquagesimum annum miles pervenisset, quae emerita stipendia dicuntur, ut miles ille Marianus, quem ex Fabio proferis: et ea honesta missio dicitur. Vel si ob valetudinem, morbumve animi vel corporis minus idoneus militiae renunciatur, quae causaria missio dicitur: sicut ad illum locum plenius notavi. Quod si disciplinam Romanorum militarem percalluisses, non tibi tam novum aut durum videretur, *exauctoratum* militem inter infames haberi: cum apud eos omnia fere delicta militaria capitalia fuerint: militi a signis sine periculo discedere non licuerit, nisi commeatu petito, alioqui vel desertor militiae, vel saltem emanfor habebatur *l. pen. D. Ex quib. caus. maior. tot. tit. D. de Re milit.*

VAL.

¹⁷ Post viginti annorum stipendia] Vid. Lips. Lib. I. de Milit. Rom, dial. 2. et Lib. V. dial. 19.

In eosdem de Depectus.

Depectus, si ¹ Vlpiano credimus, *dicitur turpiter pactus*. Mihi autem pro simplici potius accipi videtur, id quod in multis fit, ut *demirror*, *deambulo*, *desumo*, *demonstro*, *deosculor*, *depingo*, *deposco*, *deuito*, *degusto*, *demoror*, *deprecor*, *demulceo*. Quod si quando reperitur pro *turpiter pactus*, quod non memini legisse me, id fit non magis vi praepositionis, quam vi ipsius verbi, quod citra compositionem nonnunquam *turpem pactionem* significat. Cicero ² in *Paradoxis*: *Si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, at ipse supponis: haec utrum abundantis, an egentis signa sunt?* Exemplum vero, quod *depectus* non significat *turpiter pactus*, sed tantum *pactus* apud Terentium ³ in *Phormione*: *Ita me Dii bene ament, ut mihi liceat tandiu, quod amo frui, iam depecisci morte cupio.* Tale est hoc Terentianum, quale est illud ⁴ Virgilii: *Vitamque volunt pro laude pacisci.* Illud quoque apud M. Tullium II. ⁵ *Rhetoric.* *Quidam cum circumfideretur, neque effugere ullo modo posset, depectus est cum hostibus, ut*

*arma*¹ Vlpiano] l. 3. §. 2. D. de Calumniatorib.² In Paradoxis] VI. Parad. 1.³ In Phormione] Aët. I. Sc. 3. C. vers. 13.⁴ Virgilii] Aen. V. C. vers. 230.⁵ Rhetoricor.] De Inuent. Rhetor. II. 24.

*arma et impedimenta relinqueret, milites edu-
 ret. Itaque fecit: armis et impedimentis amissis,
 praeter spem milites conseruauit* Non est acci-
 piendum pro *turpiter pactus* ab authore esse
 positum: quippe qui causam narrat, de qua 235
 controuersia est, an ille *turpiter pactus* sit: non
 autem factum hominis damna: et aliquoties
 factum hoc paulo post *pactionem* vocat. Et in
libris ⁶ *ad Herenn.* hanc eandem rem gestam
 ita exponit, vt quod erat sui officii, neque ac-
 cuset, neque excuset, sed tantummodo pactum
 inter Pompiliū et Gallos ita fuisse significet:
 hancque controuersiam ab accusatore atque ab
 reo declamandam proponat.

6 *Ad Herenn.] Lib. I. cap. 15.*

ALCIATVS AD CAP. LXIII.

Depectum simpliciter pactum significare ait, ex autoritate
 Terentii *Phorm.* *Depacisci mortem cupio:* cum tamen Vlpia-
 nus in *Edicto de Calumniatoribus*, *depectus*, dicat, *est turpiter
 pactus.* Sed mihi videtur et verba Terentii ex Vlpiani de-
 claratione posse intelligi, et etiam Ciceronis (I) *ad Heren-
 nium lib. II.* *Depectus cum hostibus, vt arma relinqueret.* Sed
 et Idem autor in *Verrem Actiōe V. cap. 24.* *Scitote biduum
 cibo tectoque prohibitum, biduum in foro custodiis detentum,
 neque ante dimissum, quam ad conditiones eius depactus est.*
 His accedit, quod huiusmodi praepositio, *de*, quandoque
 in malam partem accipitur, vt *desperatus, demens, dedecet,
 deformis, degener.*

I *Ad Herennium]* Voluit scribere de *Inuent. Rhetor.*

FLORIDVS AD CAP. LXIII.

Alciato nimirum videtur et Terentii verba ex Vlpiani 286
 declaratione posse intelligi, et etiam Ciceronis *ad Herennium
 libro II.* *Depectus cum hostibus, vt arma relinqueret.* Sed et
 Idem autor, inquit, in *Verrem*, etc. Utinam sane Oedipus
 essem,

essem, ut quo pacto ex Vlpiani interpretatione Terentii locum declarari debere colligat Alciatus, coniecere possem: cum nihil in eo aliud *depacisci*, quam simpliciter *pacisci* significet, praeterquam quod nulla subest turpitudinis causa. Commodius ego sane ex Terentii autoritate non recte illum eius vocis declarationem ostendisse affirmare valerem, cum aliter in Latinis scriptoribus obseruetur. Cumque Valla, si quando illud verbum compositum *turpem pacitionem* denotat, non tam ex praepositione, qua id verbum componitur, quam ex ipsius verbi vi, quod sine praepositione aliquando *turpiter pacisci* significat, fieri existimet; unicum ex Cicerone testimonium citat Alciatus, quo sibi Vallam procul dubio confecisse videtur. Idque ut certum esse omnes credant, addit eiusmodi praepositionem in malam quandoque partem accipi: oblitus, credo, infinitorum verborum, quae Valla non magis composita, quam simplicia significantia adduxit: quod tamen quis nouum ducat, cum in eodem verbo duos sensus maxime contrarios efficiat? Quid magis diuersum, quam Ciceronianum illud *pro C. Rabirio Cap. XI. Non supplicium deprecarer, sed praemium postularem*, et hoc eiusdem in *V. Philipp. cap. I. Pacem vult Antonius, arma ponat, roget, deprecetur*. de quo laus agit Gellius *lib. VI. Noct. Attic. cap. 16.* Quod autem *pacisci* simpliciter positum *turpem* denotet *pacitionem*, tum a Valla ostensum est, tum alia palam faciunt. Cicero in *V. Verrina cap. 14. At ista vis Septicium, et nonnullos Septicii similes non coëcet, qui ita dicunt: non tollam priusquam paciscor. his hoc apponitur: deportatam habeas ante Calendas Sextiles: deportabo igitur. nisi pactus fueris, non commouebis. Sic deportandi dies constituta tollere cogebat ex area. cohibitio tollendi nisi pactus esset, vim adhibebat pacitioni non voluntatem.* Quo in loco *pacisci* nihil aliud significat, quam *turpiter pacisci*. Insectatur enim Verris auaritiam Cicero, quod edixisset, ne quis antea frumentum ex area deportaret, quam cum decumanis ad Praetoris arbitrium non solum turpiter, sed turpissime pactus esset. Idem in *Crispum Sallustium Cap. VII. Ne causam diceret, sextertio duodecies cum Caesare paciscitur*. Liuius *lib. V. ab V. C. cap. 48. Tum senatus habitus, tribunisque militum negocium datum, ut paciscerentur.* Et subdit: Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, et Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei foedissimae per se adiecta indignitas est. Pondera ab Gallis allata iniqua. Idem *lib. IX. cap. 42. Postero die vixdum luce certa deditio fieri coepta, et pacti qui Samnitium forent, ut cum singulis vestimentis emitterentur. Hi omnes sub iugum missi: sociis Samnitium nihil cautum.*

cautum, ad septem milia sub corona venire. Hinc pactio in malam partem frequenter accipitur. Cicero in *V. Verrina* cap. 28. Videbant Agyrinenses quicquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum: condemnari cum istius invidia infamiaque malebant, quam ad eius conditiones pactionesque accedere. Et in *VII. cap. 45.* Iam hoc quis tum fuit Syracusis, qui non audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturae cum viuis etiam illis esse factas? Et in prima Oratione contra Seruilium Rullum Cap. III. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris ac fortunarum fore putatis? Et pro *P. Sextio* Cap. XXXII. Quum Consules praenuntiarum pactione libertatem omnem perdidissent. Livius lib. VI. cap. 3. Cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset, confecta-que paucitas oppidanorum opere, vigiliis, vulneribus, quae semper eosdem urgebant, per pactiorem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent, eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. Honestam pactiorem eadem vox significat. Cicero pro Cornelio Balbo Cap. XII. Nam quum ex omnibus ciuitatibus via sit in nostram Rempublicam, quumque nostris ciuibz pateat iter ad caeteras ciuitates, tum vero ut quaeque nobiscum maxime societate, amicitia, sponsione, pactiione, foedere coniuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum ciuitatis continere videtur. Pactum quoque turpem significat pactiorem. Livius lib. IX. cap. 5. de turpi ac ignominioso foedere inter Romanos ac Samnites facto loquens, sic ait: Et propter necessariam foederis dilationem, obsides etiam sexcenti equites imperari, qui capite luerent, si pacto non staretur. Et inferius cap. 11. Quin tu, Spuri Posthumi, si Deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Propertius de Tarpeia virgine, quae arcem Romanam Sabinis prodidit, IV. El. 4. 79.

Hoc Tarpeia suum tempus rata, conuenit hostem,
Pacta ligat pactis, ipsa futura comes.

288

Igitur nil mirum, si etiam depactus aliquando turpiter pactum significat. Addo etiam ex Cicerone locum ubi eundem illa vox habet significatum. Enimuero pro Sexto Roscio Amerino Cap. XXXVIII. ita scribit: Ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum itidem monere ut cauere, hisce insidiosae spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enunciare: cum illo partem suam depacisci, hisce aliqua fretum hora semper omnes aditus ad Syllam intercludere. Et inferius

R. 2

Cap.

Cap. XXXIX. Ex eo Titus Roscius non paulum nescio quid in rem suam conuertit, sed hunc quoque funditus euertit bonis. Ipse tria praedia sibi depactus est, et voluntatem omnium decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam fecit. Sed non hoc fuit Iureconsulti consilium, qui simpliciter depactum, turpiter pactum, non semel, sed semper significare docuit, quod tamen est absurdissimum. Verba Vlpiani haec sunt: Hoc Edicto tenetur etiam is qui depactus est. Depactus autem dicitur, turpiter pactus.

DEFENSOR AD CAP. LXIII.

Hoc loco Valla Vlpianum plane captum atque conuictum arbitratur, quod *depectum*, interpretatus sit *turpiter pactum*, quia Donatus contra ad illum locum Terentii in *Phormione*, *Iam depacisci morte cupio*, scripserit, *depacisci est pactione transigere*. Et locum Ciceronis profert, in quo *depectus* pro simplici *pactus* positum est. Qui locus etsi ad turpem quoque pactionem trahi possit, concedamus tamen Laurentio (quod verum est) vim huius compositi *depacisci* eandem pene esse cum simplici *pacisci*: et ad ea, quae profert testimonia¹ addamus Rescriptum Constantini in l. 1. Cod. Theod. de Raptor. virgi-

¹ Addamus Rescriptum] Add. etiam locum Ciceronis e Lib. IX ad Attic. ep. 7. In quo non extimesco periculum: cum enim tot impendeant, cur non honestissimo depacisci velim? et Apuleii Lib. X. Metam pag. 248 Ed. Elm. Grandi denique praemio cum altore meo depacta est noctis vnius concubitum. Quod autem Valla putat pactum de tradendis armis non esse turpe, in eo ipsi non omnino adsentior. Natura quidem hoc turpe non videtur, ut qui vim hostium sustinere non possunt, eiusmodi cum his pactum ineant, et, ut in alio argumento ait Iurisconsultus in l. 1. D. de Bonis eor. qui ante sent. ignoscendum est iis, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluerunt: Sed moribus plerarumque ciuitatum hoc probrosum fuisse non dubium est.

virginum: Si quis nihil cum parentibus puellae ante depectus inuitam eam rapuerit, etc. Et ex Cicerone *Verrina V. cap. 24. Equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum, biduum Leontinis in foro custodiis Apronii retentum atque seruatum, neque ante dimissum, quam ad conditiones eius depectus est.* Itemque ex *Oratione pro Roscio Amerino Cap. XXXVIII. Cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enūciare, cum illo partem suam depacisci.* Et paulo post, *Cap. XXXIX. Sed hunc funditus euertit bonis, ipse tria praedia sibi depectus est.* Verum consideret Laurentius Vlpianum hoc loco Edictum *de Calumniatoribus* interpretari, in quo cum scriptum esset: *In eum, qui ut negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse, ² depectusue esse dicetur, iudicium dabo:* 290 Quid aliud potuit, quam verbum illud ³ pro subiecta materia interpretari, *depectus*, id est, *turpiter*

R. 3

² *Depectusue esse*] Verba Edicti *l. 1. princ. ff. de Calumniatorib.* tantum de eo sunt, qui pecuniam accepisse dicetur, nec Praetor quidquam loquitur de eo, qui *depectus* est, ad quem poena Edicti interpretatione Iurisconsultorum producta videtur *l. 3. §. 2. eod.*

³ *Pro subiecta materia*] Cum dubitari non possit *depecisci*, siue *depacisci*, a Latinis tam eum dici, cuius aliqua turpitudine in eo pacto versatur, quam qui *honeste* paciscitur, omnis denique controuersia huc redit, vtrum Vlpianus existimauerit *depecisci* semper significare *turpiter pacisci*, quod Censores Iurisconsultorum dicunt, an interpretationem suam ad Edictum *de Calumniatoribus* accommodare voluerit, et hoc verbum pro argumento, in quo versabatur, ita exposuerit, quae Defensoris nostri, Scip. Gentilis *I. Parerg. 32. Hotomani in notis eiusdem Scipionis ad Apul. Apolog. n. 723. et aliorum sententia est.* Ego hoc in medio relinquo. Nec

tamen

pititer pactus. Nam quin turpiter faciat, qui negotii faciendi, vel non faciendi causa pecuniam accipit, aut aliquid sibi dari paciscitur, quis negare audebit? Neque sane nouum est praepositionem illam, *de*, licet interdum augeat in compositione, quandoque etiam nihil mutet, saepius tamen in deteriore partem accipi, ut in his compositis, *demens*, *desperatus*, *degener*, *deformis*, *dedecet*, et eiusmodi.

291 Atque etiam locos illos Terentii in *Phormione*, et Ciceronis lib. I. *Rhetoricor.* et in *Oratione pro Sexto Roscio* turpem pactionem in se continere negari non potest. Praeterea Idem Cicero lib. II. *de Inuent.* Quidam Imperator, inquit, cum ab hostibus circum obsideretur, neque effugere ullo modo posset, *depactus* est cum hostibus, ut arma et impedimenta relinqueret. Vnde et *litium depactorem* vocat Apuleius *Apollog. II.* redemptorem litium, vel qui de quota litis paciscitur.

VAL-

tamen dissimulare volo, me non intelligere, cur Vlpianus addiderit haec verba, *depectus autem dicitur turpiter pactus*, si tantum eo loco hanc esse significationem huius vocis putabat. Nam cum ex his, quae proxime praecedunt, hoc *Edicto tenetur etiam is, qui depectus est*, nimirum, qui depectus est, ut pecuniam acciperet, quo calumniae causa negotium faceret, vel non faceret, satis intelligi possit, *depectum* ibi dici eum, qui *turpiter pactus* est, superuacaneum videbatur id inculcare: perinde ac si metui potuisset, ne quis, si hoc adiectum non fuisset, ibi de honesto pacto agi existimaturus esset.

VALLA CAP. LXIV.

In eosdem de Gemma, et Lapillus.

Gemmas lapillosque ¹ Vlpianus sic distinguit, dicens: *Gemmae sunt perlucidae materiae, quas (ut refert Sabinus ad Vitellium) Servius a lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent pellucidae materiae, veluti smaragdi, chrysolithi, amethysti: lapilli autem contrariae superioribus naturae, ut Obsidiani, Veientani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait: quia concha apud rubrum mare et crescit, et coalescit. Myrrhina autem vasa in gemmis non esse Cassius scri-* 292
bit. Hoc falsum esse, pace horum quatuor Iurisconsultorum, cum omnes authores probant, quorum ² *Plinius Titulum de gemmis non translucentibus fecit, et* ³ *myrrhina in gemmis numerat, et omnes lapides pretiosos, praeter margaritam, vno nomine (quod tantum lingua Latina habet) gemmas appellat: tum ipsa ratio. Nam quis non videt, lapillus, quod generale nomen est omnium paruorum lapidum, sed sub intellectione pretiosus, idem esse, quod gemmula? Nam gemmas etiam accipimus multorum cubitorum inueniri: quas ut vere lapides, non lapillos, appellare possumus, ita cum minutae fuerint, lapillos appellare debemus.*

R 4

Quod

¹ Vlpianus] l. 19. §. 17. et seqq. D. de Auro, argent. leg.

² Plinius] Lib. XXXVII. cap. 8. C.

³ Myrrhina] Lib. XXXVII. cap. 2. C.

Quod si lapides tam grandes translucidi non fuerint, siue perlucidi, quales sunt imperfecti, nunquid vocabimus eos *lapillos*? Quid hoc magis ridiculum? Quod si etiam *omnis lapis perlucidus gemma* est, etiam *Parium marmor*, quod in modum vitri translucidum est, *gemma* erit. Postremo reperimus eiusdem coloris lapides quosdam permixtim constare ex perlucidis et non perlucidis, et ita permixtos natura, ut non possis partem appellare *gemma*, partem *lapillum*. Curtius ⁴ *Lib. VIII.* cum dixisset, *Gemas margaritasque mare littoribus infundit*, paulo post de eisdem Indis ait, *Lapilli ex auribus pendent*, profecto perlucidi intelligendi sunt. Et iterum ⁵ *Lib. IX.* de rege Indo: *Pendebant ex auribus insignes candore ac magnitudine lapilli.* *Margaritam* vero, siue *margaritum*, quis negare *lapillum* possit, qui semper est pusillus lapis? Ego quidem candidos illos *lapillos* ex Indiae regis auribus pendentes *margaritas* interpretor. ⁶ Horatius cum inquit:

Nec magis huic inter niueos, viridesque lapillos:

De *margaritis* et *smaragdis* intellexit. *Margaritam* autem sicut *lapillis* forsitan nego; ita *gemmis* fateor contineri: quod fere omnes concedunt. ⁷ Servius tamen Grammaticus, quasi multi

⁴ *Lib. VIII.] Cap. 9.*

⁵ *Lib. IX.] Cap. 1.*

⁶ *Horatius] Lib. I. Sat. 2, C. vers. 80.*

⁷ *Servius] In illud I. Aen. Colloque monile Baccatum, etc. C. vers. 654.*

multi aliter sentiant, inquit: *Sane multi separant gemmam a margarita: ut Cicero: Nullam gemmam aut margaritam. Et gemmas volunt dici diuersi coloris, margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritas pertusas.* Haec Seruii opinio ab omnibus, et ab ipsa veritate dissentit. Est enim *margarita*, quae in concha nascitur, vnde *conchylium* dicitur, quam vulgo *perlam* appellant. Haec etiam vocatur *unio* vt 294 Idem ⁸ Plinius ait, quia nunquam nisi distincta reperiatur, estque generis masculini. Nam foemini illud, quo nunc quidam pro *unanimitate* vtuntur, nec autoritate nititur (nescio enim ⁹ apud quem reperiatur) nec arte, quum deberet esse in masculini potius generis, vt *talio*, *stelio*, *curgulio*.

⁸ Plinius] Lib. IX. cap. 35. C.

⁹ Apud quem] Vetustiore Hieronymo auctorem, qui ea significatione vsus fuerit, laudari non inuenio. Itaque vno consensu tamquam parum Latinum notant Vossius, Scioppius, Borrichius, et Cellarius. *Talio* mascul. gen. est apud Tertullian. lib. IV. adu. Marcion. cap. 16. Sed potior habendam auctoritatem Gellii, qui lib. XX. Noct. Att. cap. 1. foemin. gen. dixit, adsentior Vossio I. de Analog. 22.

ALCIATVS AD CAP. LXIV.

Lapillum, si magnus est, *gemmam* esse afferit, quo nomine et *margaritam* dici posse arbitratur, aduersus Sabini, Vlpianique sententiam, *gemmas pellucidae materiae* esse existimantium, vt *smaragdos*, *chrysolithos*, *amethystos*: non *translucentes vero lapillos*, vt *Obsidianos*, et *Veientanos*: at *margaritas* nec *lapillos*, nec *gemmas* esse, sed *conchas*, seu *vniones*. Verum vt in sententiam Iureconsultorum ego transeam, illud me in primis mouet, quod etymologia pro illis est: videtur enim *gemma* dicta, quasi *gemina*, propter translucentem naturam: deinde videmus a similitudine in

vitibus *gemmas* dici, ut Fabius autor est, et in Catone Maiore M. Cicero. Vnde ostenditur, non ideo dici *gemmas*, quia magnae sint. Idem et Plinii autoritate constat, in *anulis gemmas deferri* affirmantis: vnde et *dactyliothecae dictae*, quod profecto maioribus non conuenit. Ad haec, quae rationes a Valla adducuntur, sane quam frigidae sunt:

295 *Lapillus*, inquit, *generale nomen est*: bene sane. Sed cum translucet, peculiari nomine *gemma* dicitur. Rursus, *gemmas*, inquit, *accipimus multorum cubitorum inueniri*. Accipit forte a Luciano *de Veris narrationibus*: miraculi certe loco refertur alueolus trium pedum in triumpho Pompeii ex duabus *gemmis*. Subiicit: *Quid si non perluceant, quia adhuc incomptae et imperfectae?* Atqui satis est, si natura sua pelluceant, possintque manu artificis in hunc usum poliri. Addit: Hac ratione etiam *marmor Parium* *gemma* esset, quia translucida est naturae: quasi Iureconsultus omnia translucencia definiat *gemma* esse, et hunc honorem etiam speculis tribuat, qui de *lapillis*, non de marmoribus loquitur. Postremo, inquit, *reperiuntur, qui partim perluceant, partim non perluceant*. Respondeo, de his nihil a Iureconsulto dictum, et forte ex regula Iuris qualitas potentior in his obseruaretur. Addit secum sentire et Curtium, itemque Horatium, quorum alter: *Lapilli*, inquit, *ex auribus pendebant candore et magnitudine insignes*: alter, *Nineos*, inquit, *viridesque lapillos*. Ipse quid horum verba sententiae nostrae obstant, non video, puta nec ipse Valla satis norat, cum absque scrupulo ex Iureconsultorum distinctione possint intelligi. Illud non diffiteor, differentiam hanc inter *gemma* et *lapillum* non semper ab auctoribus obseruari, ut cum Catullus Epigr. LXX. dixit: *Aut pelluciduli deliciis lapidis*: aut Plinius cum generaliter sub capite de *gemmis* omnes *lapillos* descripsit. sed Iureconsultus de proprietate loquitur non de abusu et translatione.

Et haec quidem in Laurentium praeter animi mei sententiam, ut qui minime litigator, aut φιλαίτιος sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeo excreuerat quorundam Grammaticorum insolentia, ut in suis commentariis ubique errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerent, nimirum quod ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum viderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, et alieno exemplo cautiores fore. Sed haec haec.

Ad ea quidem, quae ad Iureconsultos pertinent, ita responder Alciatus, vt eo in primis, quare in illorum sententiam transeat, moueri se dicat, quod etymus pro Iureconsultis sit. *Videtur enim, inquit, gemma dicta, quasi gemina, propter translucentem (1) naturam.* Iam Alciatus pro suo more ad etymum confugiens, non magis tutatur Iureconsultos, quam ipse Valla. Iureconsultus fane gemmas appellat, quae perlucidae materiae sint: lapillos autem, quae contrariae superioribus naturae. At hoc quomodo verum esse possit, non ostendit Alciatus: nisi quod gemma quasi gemina dicatur: quodque Vlpianus de proprietate, non de abusu et translatione loquatur. Verum si non gemmae, sed lapilli etymum animaduertisset, cum Valla diceret diminutium esse a lapide, ita vt omnes (si de pretiosis subaudimus) gemmas, etiam quae maxime sint perlucidae, proprie comprehendat. Alioqui nisi de pretiosis intelligamus, ad alios etiam vilissimos refertur. Virgil. de apibus Georgic. IV. 194.

— — Et saepe lapillos,
Vt cymbae instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt.

Ouidius XV. Metam. 41.

Mos erat antiquis, niueis atrisque lapillis,
His damnare reos, illis absolvere culpa.

Et mox:

Quae simul effudit numerandos versa lapillos,
Omnibus ex albo color est mutatus in atrum.

Plinius lib. IX. H. N. cap. 31. de Echinomeris loquens: Tradunt saenitiam maris praesagire eos, correptisque operiri lapillis, mobilitatem pondere stabilientes. (2) Nam et lapide gemmam denotamus, si pretiosum subaudimus. Tibullus Lib. I. El. 9. (al. 8.) 39.

Non lapis hanc gemmaeque iuuant, quae frigore sola
Dormiat, et nulli sit cupienda viro.

Martialis Lib. XI. Epigr. 50.

Gemma vel a digito, vel cadat aure lapis.

297

Itaque de pretiosis intelligebat Horatius, quum dixit, Niueos viridesque lapillos, et Q Curtius, cum lapillos ex Indorum

[1 Naturam] Huc quoque Floridus contulerat integrum caput Alciati iisdem verbis, quae supra scripta sunt.
[2 Nam et lapide] Vid. ad Defensor. n. 2.

rum auribus pendere: et praeter eos Propertius de perlucidis agebat, cum ita scriberet Lib. I. El. 15. 7.

*Nec minus Eois pectus variare lapillis,
Ut formosa nouo quae parat ire viro.*

Et alibi. Idem Horatius lib. I. Epist. 10. 19.

Deterius Libycis olet, aut nitet herba lapillis.

Quos ut de translatione locutos credat Alciatus, nos certe maxime proprie *lapillos* in eo significatu nominasse videmus. Rursus quod *gemmae* dicantur *translucidae* tantum, somnium esse ostendit Plinius. Tum quod videt Alciatus, *gemmas a similitudine in vitibus*, Cicerone et Quintiliano testibus dici, est, ut aiunt, extra cantionem. Si enim ex his argumentis *gemma* paruum esse, quia parua in vitibus sunt germina, comprobare nititur, de re laborat, de qua non quaeritur. quis enim *gemmas* neget esse tam paruas, quam etiam magnas? Non opus erat Plinii *gemmas in annulis deferri* affirmantis citare testimonium: quando nec Valla id, nec viuis quispian, nisi imperitissimus, negare auderet. Sed illud est ridiculum, quod dactyliotheccis nomen *gemmae* maioribus non conuenire persuadere conatur. Cumque Valla *multorum etiam cubitorum gemmas* inuentas esse affirmet, delirasse hac in re ei videtur. Accepit, inquit, forte a Luciano de *Veris narrationibus*. Miraculi certe loco refertur *alveolus trium pedum in triumpho Pompeii ex duabus gemmis*. Atqui si multa a Luciano accipere solet Alciatus, non tamen Vallam eiusdem criminis iure accusat, qui ut omnia ex optimis autoribus desumpsit, ita et hoc non in Luciani, sed in Plinii scriptis legerat, cuius e *trigesimo septimo Natur. Hist. libro. cap. 8.* haec sunt verba: *Egregia etiamnum topazio gloria est, suo virenti genere, et cum reperta est, praelatae omnibus. Id accidit in Arabiae insula, quae Chitis vocatur: in qua Troglodytae praedones cum diutius fame et tempestate pressi herbas radicesque effoderent, eruerunt topazion. Haec Archelai sententia est. Iuba Topazion insulam in rubro mari a continente stadiis trecentis abesse tradit, nebulosam, et ideo quaesitam saepe a nauigantibus, ex ea causa nomen accepisse. Topazin enim Troglodytarum lingua significationem habere quaerendi.*

298 *Ex hac primum importatam Berenicae reginae, quae fuit mater sequentis Ptolemaei, a Philaemone praefecto regis, ac mire placuisse, et inde factam statuam Arsinoae Ptolemaei Philadelphii uxori quatuor cubitorum, sacratam in delubro, quod aureum cognominabatur. Atque ut eam gemmam esse Alciatum doceret, paulo post subiunxit: Est autem amplissima gemmarum.*

(3) Theo-

(3) Theophrastus quoque *in libro de Lapidibus*, Babyloniorum regi smaragdum quinque vlnarum longitudine, trium latitudine fuisse tradit. His addit, fuisse in Iouis templo obeliscos quatuordecim vlnas longitudine excedentes. Sed haec ait aliorum fidem secutus: quanquam ipse pseudosmaragdis tanta tribuit miracula. Contra Vlpiani igitur, Seruique, ac Sabini sententiam non ita distinguuntur *gemmae a lapillis*. Et iidem parum recte *margaritas nec gemmis utique, nec lapillis contineri* censuerunt. Vt enim *gemmis* forte non comprehendantur, *lapillis* certe eos contineri Horatius, Quintusque Curtius ostenderunt. In illo itidem est erratum, quod Cassius *myrrhina vasa in gemmis non esse* scripserit, quae Plinius in *gemmis* recenseat. Hac enim ratione Iureconsultos excusare, quod ab eis traditae definitiones, seu differentiae, non semper ab autoribus obseruentur, non est aliud, quam Iureconsultos a bonis autoribus dissensisse. Caetera per se satis clara non persequar. Nam Vallae verba satis id ostendunt, adeo ab Alciato non confutata, ut per accensos carbones nusquam consistens incedere videatur. quod tamen in eo negotio fieri necesse erat, quum manifestus Iureconsultorum error nullo colore, aut verborum ambitu defendi valeat.

3 Theophrastus] Apud Plinium *lib. XXXVII. cap. 5.* vbi haec aliter referuntur.

DEFENSOR AD CAP. LXIV.

Tandem aliquando conquiescit Laurentius, et reprehendendi finem in *gemmae, lapilli, margaritae* distinctione facit: verum ita, ut quatuor simul Consultos falsi arguat. Vlpianum videlicet *in l. cum aurum. 19. §. gemmae. 17. D. de Auro et argent. leg.* qui Sabinum, Seruium, et Cassium auctores citat. Multisque argumentis, sed praecipue autoritate Plinii, Curtii, et Horatii probare nititur, *gemmas et lapillos*
eadem

¹ eadem prorsus esse. Ego vero cum non hoc solum in loco, sed in multis Iuris partibus videam *gemmas*, *lapillos*, et *margaritas* ² distinguere, et tanquam separata nominari: neque
 300 solum hic Vlpianum fretum autoritate trium nobilissimorum Consultorum, sed et eundem in *l. argumento. 25. §. ii. D. de Auro et arg. leg. praetereaue Florentinum in l. 3. D. de Rer. diuis. Paulum in l. 1. §. 1. D. de Acquir. poss. Tribono-*

¹ Eadem prorsus esse] Discrimen, quod Veteres Consulti inter *gemmas*, et *lapillos* statuerunt, quod *gemmae* essent *perlucidae materiae*, *lapilli* autem *contrariae his naturae*, ab aliis Latinis scriptoribus non seruari etiam Brodaeus *lib. X. Miscell. cap. 17.* existimat. Ad loca veterum a Valla, et Florido prolata addi etiam possunt testimonia Manilii *lib. IV. pag. 125. Ed. Raphel.*

Et perlucentes cuperet prensare lapillos.

Et P. Syri apud Petron. *Cap. LV.*

Quo Carchedonios optas ignes lapideos,

Nisi ut scintillent? probitas est carbunculus.

Quibus omnibus in locis quemadmodum *lapides*, et *lapilli* dicuntur, qui *perlucidae* sunt *materiae*, ita contra *lapides Veientani*, et *Obsidiani*, *contrariae his naturae*, ut aiunt Iureconsulti, a Plinio *Lib. XXXVII. H. N. cap. 10.* et Solino *Cap. II.* inter *gemmas* recensentur.

² Distingui] Etiam alii scriptores frequenter *gemmas* a *lapillis* distinguunt, verum alia ratione atque Iurisconsulti in *d. l. 19. §. 17. D. de Aur. arg. leg.* Nam cum illi haec separatim efferunt, *lapillorum* nomine *vniones*, seu *margaritas*, *gemmarum* vero, alios *lapides* pretiosos accipiunt, ut docet Vir Clar. Ianus Broekhusius ad hoc Tibulli *I. El. 9. 39. Non lapis hanc, gemmaeque iuuent.* Hoc non satis intellexisse videtur Floridus, cum hunc locum, et alium Martialis, in quo idem discrimen obseruatur, laudans ait: *Nam et lapide gemmam denotamus, si pretiosum subaudimus.* Rursus aliter *gemmas* a *lapillis* distinguit Apul in Florid *pag. 346. Gemmam et aurum iuxta plumbum et lapillos nulli aestimare: nam gemmas ibi vocat omnes lapides pretiosos; lapillos, non pretiosos.*

Tribonianum in §. *item lapilli. 18. Instit. de Rer. diuis.* haec tanquam separata ponere, non dubitarim tantum tantorum virorum consensum non solum Plinio, Curtio, Horatioque, sed et quibuslibet aliis humanitatis authoribus, quos proferre posses, ³ antepondere. Maxime cum verisimile sit illos ex usu communi, et populi consuetudine, qui non tam accurrate distinguere solet, loquutos fuisse: hos vero doctrinae gratia distinguere voluisse, quid inter haec tria discriminis esse posset, si cui forte *gemmae*, alteri *lapilli*, alii *margaritae*, vel vniones *legati* essent. Atque hanc distinctionem ad indagandam testatoris voluntatem pertinere, *Titulus* ipse satis indicat, *De Auro, argento, ornamentis legatis.* Et quidem *lapilli* generalis est appellatio, qua minuti lapides omnes continentur: quaeque vulgi consuetudine ad eos, quos pretiosos vocamus, contracta est: vt hac inspecta origine etiam *gemmae* sint in *lapillis*. Sed, vt saepe dixi, nouum non est, generis appellationem docendi gratia ad alteram speciem coarctari, vt *lapillus*, cum a *gemma* distinguitur, fit is, *qui non pelluceat.* *Gemmam* autem pelluci-

301

3 *Antepondere*] Hoc mihi sine ratione dici videtur. Nam cum ipse differentiam, quam Iurisconsulti inter *gemmas* et *lapillos* statuunt, ad legata restringat, satis fatetur eam non vbique locum habere; atque adeo non minus recte haec vocabula ab aliis scriptoribus promiscue vsurpari, quam a Iureconsultis in materia legatorum separari. Itaque si verum est hoc discrimen ad legata pertinere, melius, mea quidem sententia, vtrosque recte sentire, quam illos his anteponendos esse dixisset.

pellucidam intelligi, vel nominis etymon docet. Dicta est enim *gemma* ⁴ quasi *gemina*: quod propter pelluciditatem quasi *gemina* videatur. Caeteri qui non translucent, et tamen minuti lapides pretiosique sunt, in generali *lapilli* appellatione manserunt: ita tamen, ut *lapilli* nomen cum a *gemma* separatur, speciem aliam constituat non translucentium. At enim Plinius duo diversa capita inscripsit: alterum, *De gemmis viridibus et translucentis*: alterum, *De gemmis viridibus non translucentibus*. An ideo tamen, si cui *gemmae*, alteri *lapilli*, tertio *margaritae* sint relictæ, dicemus eos quasi re coniunctos ad idem legatum simul admitti, et concursu partes facere: an potius distinctionem hanc, quam *gemmularii*, et si qui magnum horumce ornamentorum numerum habent, 302 feruare solent, admitteremus? Nam, quod et ipse proferens, cum ex vno topazio statua quatuor cubitorum Arsinoæ uxori Ptolemæi facta sit, ut scribit Plinius *lib. XXXVII. cap. 8.* cum rursus in triumpho Pompeii alueus lusorius cum tesseris, tres pedes latus, quatuor longus, duabus gemmis constans deportatus sit, teste Plinio *eod. lib. cap. 2.* an has *gemmas lapillos* dicemus? Atqui

⁴ *Quasi gemina*] Nescio cuius hoc Magistri putidum, ut mihi videtur, commentum sit, quod etiam Alciato placere potuit. Non minus ineptum est, quod adfert Isidor. *lib. XVI. Origin. cap. 6.* *Gemmae vocatae, quod instar gummi transluceant.* Tu vide, quæ docent Salmas. *ad Solin. p. 69.* et Voss. *in Etymolog.*

Atqui repugnat ⁵ vis vocabuli. Maneant igitur *gemmae*: et quamvis imperfectae non pelluceant, tamen quia arte adhibita pellucere possunt, *gemmae* nihilominus dicantur. Atque ut intelligas *gemmas* inter *lapillos* eas proprie dici, quae pellucunt, proferam Plinii locum *lib. XXXVI. cap. 26. In genere vitri et Obsidiana numerantur, ad similitudinem lapidis, quem in Aethiopia inuenit Obsidius, nigerrimi coloris aliquando et translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt.* Viden' quomodo ex ⁶ Obsidiano lapide, quem inter *lapillos* refert post Seruium Vlpianus in *l. 19. §. 17. D. de Auro et arg. leg.* vel ex vitro Obsidiano (nam ad utrumvis referri potest) *gemmas* fieri dicat: ⁷ ideo quod transluceat, et in speculis parietum pro imagine umbras reddat. Quid igitur vetat, obii-
cit Laurentius, quin *Parium marmor* inter *gemmas* numeretur? Sophisten agis, Laurenti, perinde

303

⁵ *Vis vocabuli*] Ergo non *lapillos* has *gemmas*, sed *lapides* dicemus, quo nomine Latini scriptores etiam multo minores *gemmas* appellant.

⁶ *Obsidiano*] Gothofred. in *d. l. 19. §. 17.* e Florentino edidit, *Obsiani, Venientani.* Priorem vocem etiam ita legi in scriptis Plinii *Lib. XXXVI. cap. 26.* et a Graecis semper *λίθον ὀψιδανόν*, non *ὀψιδανόν* dici, notat Salmas. ad *Solin. pag. 64.* Pro *Venientani* autem rectius in aliis *Veientani.*

⁷ *Ideo quod transluceant*] Salmas. ad *Solin. pag. 64. et pag. 69.* docet, *gemmas* Latine proprie vocari *lapillos*, qui includuntur annulis, et sculpti digitis gestantur ad signandum, et ita in hoc loco Plinii accipiendas esse *gemmas* ex Obsidiano lapide.

inde ac si tibi cum Raudensi, aut Poggio, non cum nobilissimo Iureconsulto negotium esset. Quasi vero quicquid pelluceat, id *gemma* esse dicat Vlpianus, ac non subiecto exemplo smaragdorum, chrysolithorum, amethystorum, satis ostendat, qua de re loquatur. Quod si in perquirendis Plinii *gemmis* diligentior fuisses, quantum Vlpiano insultasses, eo quod Veientana inter *lapillos* numeret, de quibus sic Plinius *lib. XXXVII. cap. 10. Veientana Italica gemma est, Veis reperta, nigram materiam distinguente limite albo.* Verum huic quoque supra satisfactum arbitror. Nempe, licet generaliter accepto nomine Veientana. Iam vero⁸ de *murrhinis* magnam nobis litem mouet Valla: quae Plinius quidem *lib. XXXVII. cap. 2.* inter *gemmas* numerat: Cassius contra, referente Vlpiano *in d. l. 19. §. 19. D. de. Aur. arg. leg. in gemmis ea non contineri* scribit. Quam ut expediamus, sciendum, *murrham* esse humorem sub terra calore densatum (contraria prorsus ratione quam crystallum) qui in Carmania Parthici regni prouincia plurimus effoditur: *Vere*, ut ait Plinius *lib. XXXVII. H. N. cap. 2. splendor sine viribus, nitorque potius quam splendor.* Nos *Cassidonium* vocamus. Ex ea plurimum Romani calices, et vasa potoria conficiebant, quibus calidum biberent, sicut econtra crystallinis

⁸ De *murrhinis*] *Murrina* scribi iubet Idem Salmas. *lib. d. pag. 143.* ubi plura de his legi possunt.

stallinis ad frigidos potus utebantur. Martialis
Apophor. Epigr. 113.

*Si calidum potas, ardenti murrha Falerno
 Conuenit, et melior fit sapor inde mero.*

Itaque non magis inter gemmas numerari me-
 retur, quam crySTALLUS, aut succinum: de quibus
 eodem capite Plinius abunde differit. Sed ta-
 men quia pellucet, et magni fuit olim pretii,
 demus ei suum inter gemmas locum. Cur igi-
 tur Cassius *murrhina in gemmis non esse* conten-
 dit? Quia scilicet, cum ex *murrha* poculo, ca-
 lices diatrete, aliaque vasa potoria, atque etiam
 capides, trullaeque conficerentur, *suppellectili*
 potius, quam *gemmis* ea annumerari receptum
 est. Paulus in l. 3. §. 4. D. de Suppell. legat.
De murrhinis et crystallinis dubitari potest, an 305
debeant annumerari suppellectili, propter exi-
mium usum et pretium. Sed et de his idem di-
cendum est. Nec interest, cuius materiae sint
res, quae sunt in suppellectili. Iauolenus in l.
vasa. 11. eod. tit. Murrhea autem vasa, et vitrea,
quae ad usum edendi, et bibendi causa parata
essent, in suppellectili dicuntur esse. Illud non
ferendum, quod Seruium Grammaticum indi-
gne tractas, et acriter insectaris, quod Cicero-
nis autoritate fretus ⁹ *gemmas a margaritis*
 S 2 lepara-

⁹ *Gemmas a margaritis*] Iureconsulti *margaritas* nec
gemmis, nec lapillis contineri dicunt. Valla, et Floridus de
 his non idem sentiunt, ac ne ipsi quidem Vallae secum satis
 conuenit. Nam cum primo pronunciaffet, negari non posse
 marga-

306 separarit: cum ¹⁰ Plinius auctor tuus, quoque potissimum niteris, haec duo non solum vocabulis, sed et libris tractatibusque distinxerit. Nam de *margaritis lib. IX. cap. 35.* inter res marinas: de *gemmis autem lib. XXXVII.* et ultimo specialem librum conscripsit, prorsus ut Historiam Naturalem maxime mirabili naturae opifi-

margaritam lapillum esse, mox subdubitans se margaritas sicut lapillis forsitan negare, ita fateri gemmis contineri scribit. Floridus autem eas, ut *gemmis* forte non comprehendantur, *lapillis* certe contineri auctoritate Horatii, et Curtii putat. Sane optimos quosque scriptores *gemmas a margaritis* distinguere observat, et Curtii, Plinii Maioris, et Solini testimoniis probat Salmasius ad *Solin. pag. 783.* Et sic praeterea Cicero IV. *Verr. I. Nego in Sicilia tota ullam gemmam, aut margaritam fuisse.* Sueton. *Aug. Cap. XXX. Gemmasque ac margaritas.* Plin. V. *ep. 16. In vestes, margaritas, gemmas.* Senec. *Consol. ad Helviam Cap. XVI. Non gemmae te, non margaritae flexerunt.* Nec tamen hoc perpetuum esse, et *gemmarum* appellatione etiam *margaritas* designari notat ibidem Salmas. ex Amm. Marcell. *extr. lib. XXIII. ubi de margaritis agens: Quod genus gemmae, inquit, etiam in Britannici secessibus maris gigni legique, licet dignitate dispari, non ignoramus.* Quomodo et Propertius locutus est I. *El. 14. 12.*

Et legitur rubris gemma sub aequoribus.

Et Senec. *Herc. Oet. vers. 661.*

Nec gemmiferas detrahit aures

Lapis Eoa lectus in vnda.

Lapides autem et lapillos easdem vocant cum Ammian. Marcell. l. d. tum Horatius, Ovidius, Seneca, Martialis, aliique, quorum loca ad Tibull. I. El. 9. 39. congeffit Doctiss. Broekhusius. Itaque et Cuiacius X. Observ. 18. ad verba d. l. 19. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, satis constitisse ibidem Sabinus ait, notat: Iurisconsultis scilicet. alii enim auctores refragantur.

¹⁰ Plinius] Hoc etiam Salmasius observat, atque insuper, Plinium studiose servare, ut *margaritas* nusquam vel *gemmas*, vel *lapillos* vocet. Vid. eum ad *Solin. l. d. ubi et alia huc pertinentia leguntur.*

opificio clauderet. Quae duo dum distinguit ac separat, et *margaritas* inter res marinas refert, videtur eandem rationem secutus, quam et Sabinus, cuius sententiam in *d. l. 19. §. 19.* refert Vlpianus. his verbis: *Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, satis constitisse ibidem Sabinus ait, quia concha apud Rubrum mare et crescit, et coalescit.* Quod si non Ciceronis et Plinii auctoritate, praetereaue Sabini et Vlpiani Seruius niteretur, an non eae, quas affert differentias, satis ostendunt multum inter gemmas et margaritas interesse? *Gemmae*, inquit, *sunt diuersi coloris: margaritae autem albae.* Nam etsi adamas *gemma* ad colorem album pertinere videatur, splendens tamen potius et *διαφανής*, quam albus dici meretur: *margaritae* vero nitent, non splendent, et lucidae potius, quam pellucidae sunt. Rursus Idem Seruius ait, *gemmae sunt integrae, margaritae pertusae.* An non id conuenit cum his, quae de *linea margaritarum* a nostris tradita sunt in *l. si quis uxori. 52. §. si linea. 25. D. de Furt.* et *l. si seruus. 27. §. si cum maritus. 30. D. ad Leg. Aquil. de muliere*, quae inscio vel inuito marito *margaritas* perforauit, vt pertusis in *linea* vteretur. Praeterea et in usu communi verissimum id experimur.

Sint igitur haec responsa ad ea, quae hoc sexto libro, quem *De Notis authorum* inscripsit Valla, persequitur. Verum inuestigemus, annon

et superioribus libris aliquid immiscuerit, quod vel tuendum nobis sit, vel etiam reprehensione propria non careat. Ac primum *Lib. IV. cap. 67.* ita scribit. *Condictio a condico nascitur. illud rarius est, quod ita Iustinianus (si credimus hominem Graecum Romanis iura potuisse praescribere) diffinit: Condicere est denunciare prisca lingua. Nunc vero abusive dicimus conditionem actionem in personam, quam actor intendit sibi dari oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit. Ergo conditio erit vel haec actio, vel illa denunciatio.* Quibus in paucis verbis quam multa sunt reprehendenda? Primum, quod *condictionis* verbum rarius esse scribit, cum tamen nullum frequentius ¹¹ in libris nostris occurrat. Nam et actiones omnes personales generali nomine complectitur, et octo eius species totidem Titulis in Pandectis et Codice pertractantur. Deinde, quod miratur hominem Graecum Romanis iura potuisse praescribere. Quasi vero non et Afri et Thraces, Britanni quoque et Persae iura Romanis dederint, tum cum ex his nationibus orti sceptrum Romani imperii tenerent. Aut non tritum sit et perunlgatum, ¹² Iustinianum ipsum abecedarium fuisse, et literarum imperitum. Habuisse tamen penes se doctissimos Antecessores et Romanos

¹¹ *In libris nostris*] Sed Valla haud dubie de aliorum scriptis sensit, in quibus rarius inueniri hanc vocem verum est. v. n. 15.

¹² *Iustinianum*] V. supr. ad *Defensor. Cap. XXXVI. n. 3.*

mani Iuris peritissimos, quorum opera in componendis Digestis, Codice, et Institutionibus suis usus sit. Nimirum ignoravit Valla, Romanos esse non eos solum, qui Romae nati sunt, sed quotquot civitatem Romanam quacumque ratione adepti essent. Quam cum veteres Romani etiamnum stante Republ. omnibus municipiis Italicis, aliisque extra Italiam coloniis communicassent, Imperatores deinde multis aliis oppidis Iuris Italici dedissent, ad extremum Imperator Antoninus omnibus, qui in Orbe Romano essent, id est, qui sub ditione ac potestate Romanorum viverent, eorumque legibus vterentur, generali lege tribuit *l. in orbe. 17. D. de Statu homin. Alciat. Lib. II. Dispuncti. cap. 22.* 309
 Postremo quod legit, *actionem in personam, quam actor intendit sibi dari oportere.* In quo et textum corrumpit. Nam in omnibus exemplaribus legitur, *actionem in personam esse, ¹³ qua actor, etc.* Et manifeste ostendit, se *condictionum*, id est, personalium actionum vim et effectum non intelligere. Siquidem relatiuum illud, *quam*, ad personas, non ad *condictionis* nomen refert. Quod si paulo diligentius in nostrorum Consultorum lectione et veterum libris versatus fuisset, ¹⁴ latissimum fane campum
 S 4 nactus

13 *Qua Actor*] Ita etiam in Colinaei Editione Elegantiarum Vallae legi, notant Cantabrigienses: ut hoc fortassis Vallae peccatum non sit.

14 *Latissimum campum*] Pleraque eorum, quae hic adferuntur de *condictione*, et *condicere*, deque etymologia, et diuersis

nactus erat ad locum hunc illustrandum, et *condictionum* originem demonstrandam. Siquidem ex Festo Pompeio repetere poterat, *condictum*, ut et verbi compositio ostendit, nihil aliud esse, quam *simul dictum*. Vnde *Condictio est*, ut Idem Festus tradit, *in diem certum eius rei, qua de*
310 *agitur, ¹⁵ denuntiatio.* ¹⁶ *Moris enim fuit, ut*
 iudicio

diuersis significationibus vocabuli *frugis*, Vallae non incognita fuisse arbitror: cur scribere ea debuerit, causam idoneam adferri non video.

¹⁵ *Denuntiatio*] Seruius quoque *condictionem* in Iure augurali pro *denunciatione* dici tradit. Nam ad hoc *Virgilii III. Aen. 117. Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris*, ita scribit: *Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quae appellatur condictio, id est, denuntiatio, cum denuncietur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.* Praeter Seruium autem, et Festum, qui auctores hoc vocabulo vsi sint, non scio. Obrechtus quidem apud Quintilianum *Declam. CCCXLI. de re improfessa apud publicanos, quae ex lege in commissum cadebat, dicentem: Ea res, de qua iudicatis, in professionem non venit: omni iure conditionis nostra est, pro conditionis reposuit conductionis.* Sed ego cuiusmodi hoc sit non intelligo: nam *condictio* ibi neque *denunciationem* denotare potest, neque actionem in personam, qua qui utitur, non rem suam esse, sed aduersarium dare, facere, oportere intendit. Muretus quoque *lib. VIII. Var. lect. cap. 9. in his verbis Ciceron. pro. C. Rabirio perd. reo Cap. V. Harum enim omnium rerum non solum euentus, sed etiam conditio, expectatio, mentio ipsa denique indigna ciue Rom. atque homine libero est, pro conditio substituendum coniciebat condictio, id est, ut ait, denuntiatio, cui et Gruterus accedit: verum inuitis libris scriptis, et aliis doctis. Clar. Graevius ad hunc locum ita notat: Status condictusque cum hoste dies Ciceroni notus est, et condicere ad coenam, sed condicere simpliciter pro denunciare, et condictio pro denuntiatio, et Ciceroni, et omnibus melioris aetatis scriptoribus ignoratur. Porro qui plura de significatione verbi condicere scire desiderat, adeat Gronou. I. Obseru. I.*

¹⁶ *Moris enim fuit*] Vid. Interpretes ad §. 15. *Instit. de Actionib. Sigon. I. de Indic. 27.*

iudicio a Praetore constituto diem ex suo comodo litigatores sumerent, quo in iudicium venirent. Hinc versus ille XII. TAB. ex Plauto in *Curcul.* I. 1. 5. et Agellio lib. XVI. Noct. *Attic.* cap. 4. repetitus: *Si status condictusue dies cum hoste.* Hinc et illa vox litigatoribus in ore frequens: *Hodie constat de fideicommisso, hodie agamus.* l. 3. D. *Vt in possess. legat.* Produxisset locum Asconii ¹⁷ in III. *Verrin.* *Comperendinare est ab utrisque litigatoribus inuicem sibi de-* 311
nunciare. Itemque Ciceron. in *Oratione pro Q. Roscio Comoedo* Cap. IX. *Quid enim factum est? Venisti domum ultro Roscii, quod temere commisisses, in iudicium ut denuntiares.* Ab eo vero denuntiandi significato deduxisset elegantem illam loquutionem, *condicere alicui coenam*, pro denuntiare alicui se apud eum coenaturum, qua loquutione Cicero ad *Lentulum* lib. I. *famil. ep.* 9. et Suetonius in *Tiberio* Cap. XLII. videntur. Denique postremum illud, *Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit*, illustrasset ex Codice Theodosiano l. *si quis.* 6. Tit. de *Denuntiationibus vel edictionibus.* Vbi Impp. Arcadius, Honorius, et Theodosius statuunt, ut si quis actionem instituat, is omissis denuntiationum ambagibus earumque interuallis, statim in iudicio rem causamque suam exponat.

S 5

Rursus

¹⁷ In III. *Verr.*] Siue lib. I. in *Verr.* cap. 9. ubi *comperendinatio*, et *denuntiatio* legitur. Locus ex *Orat. pro Roscio Comoedo* ad hanc *denuntiationem*, si Graevii emendationem, et expositionem sequimur, non pertinet. De phrasi *condicere coenam* vid. Torrent. ad *Sueton. Claud.* Cap. XXI.

Rursus *cap. 25. eiusd. lib. IV.* quam frigide, quam ieiune *frugis* appellationem et significatum persequitur? Tantum ex Prisciano repetit, nomine tamen eius suppresso, *fruges vocari, quicquid ex fructu terrae in alimoniam vertimus.* Idque duobus locis ex Plinio et Liuiio prolatis confirmare nititur. Atqui ex memoria antiquitatis repetere debuerat, *frugis* antiquissimum
 312 esse vocabulum, vtpote quo *Decemviri in XII. TAB.* vti sunt, ex quibus Plinius *Lib. XXVIII. cap. 2.* refert haec verba: *Qui fruges excantasset.* Idemque *Lib. XVIII. cap. 3.* *Frugem quidem aratro quaesitam nocte pauisse ac secuisse puberi XII. TAB. capitale erat.* Dein oportuerat etymon eius vocis ¹⁸ ex Festo, Donato, Seruio tradere, qui *frugis* vocabulum a *frumine*, eminente sub mento gutturis, siue gurgulionis parte, qua cibus in alium demittitur, vel a *ferendo* cibo deriuatum scribunt. Postea et propriam *frugum* significationem adscribere, quae est eiusmodi, vt a *fructibus* separentur: vt *fructus* quidem sint, qui ex arboribus arbutisue colliguntur, *fruges* autem, quae satione perci-

¹⁸ Ex Festo] Locum Festi non inuenio. Donatus *fruges* a *fruur*, *fruur* autem a *frumen* deducit, ad Terent. *Eun. IV. 7. 46.* *Frugi* a *frugibus*, quae, quod his fruamur, dictae sunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem est *vesci*, a *frumine*, quae est summa pars gulae. A *fruur* etiam Varro deriuat *lib. IV. de L. L.* cui adsentitur Salmas. ad *Solin. pag. 208.* quo loco de significatione vocum *frugis*, et *fructus* agit. Seruius in *I. Aen. 178.* a *frumen* esse ait. Plura de etymo huius vocabuli legi possunt in Etymologicis: de *frumine* apud Seruium *l. d.* et in *I. Georg. 74.* et Donat. ad Terent. *Adelph. V. 8. 27. Phorm. II. 2. 18.*

percipiuntur. Nam et Plinius *Lib. XVIII. cap. 7.* *fruges* in duo diuidit: frumenta, vt triticum, hordeum: et legumina, vt fabam, cicerem. Cui conuenit, quod Paulus *Lib. III. Sentent. Tit. 6. Frugibus legatis*, inquit, *tam legumina, quam triticum et hordeum continentur.* Aut, vt alibi Idem Plinius ostendit, *fruges* sunt, quae vel spica, vel siliqua continentur. Atque hanc antiquissimam et maxime propriam esse vocabuli huius significationem apparet tam ex citatis iam XII. TAB. locis, quam ex eodem Plinio, qui *d. cap. 7. Lib. XVIII.* quem *De frugum generibus et natura* inscripsit, de frumentis tantum et leguminibus tractat: quo loco etiam Varronem authorem citat, *fruges quater nouenis diebus absolui, et nono mense meti.* Sed et ex inscriptionibus *cap. 17. De vitiis frugum et remediis*, et *cap. 18. De prodigiis frugum*, eiusd. *Lib. XVIII.* satis ostendit, le nomine *frugum* frumenta tantum et legumina complecti. Atque etiam in *d. cap. 17. fruges* a vineis separat manifesto discrimine, *Coeleste*, inquit, *frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est rubigo.* Sed et *Lib. XXII. cap. 25.* quo loco medicinas ex *frugibus* persequitur, non alias describit, quam quae ex frumentis aut leguminibus conficiuntur. Interdum arctius quoque vocabulum id vsurpatur, nempe pro frumento tantum, vt ab eodem Plinio *Lib. XVIII. cap. 2. Numa instituit Deos fruge colere, et mola salsa supplicare.* Et ad finem capitis: *Ac ne degustabant quidem nouas*

- nouas fruges aut vina, antequam sacerdotes primitias libassent.* Quo pertinet citatus iam XII.
- 314 TAB. versus: *Frugem aratro quaesitam, etc.* At *fructuum* appellatio ad alias res omnes, quae terra gignuntur, maximeque ad ea, quae ex arboribus et arbutis percipiuntur, referri solet: qualia sunt vinum et oleum, baccae, glandesque arborum, ut ex eodem Plinio *lib. XV. cap. 28.* quod *De succis fructuum et arborum, et coloribus, et odoribus, et natura pomorum, et de commendatione fructuum* inscripsit, satis apparet. Hinc illud Ciceronis *Verrina V. cap. 7.* *Senatus Consulibus permisit, ut vini et olei decumas, et frugum minutarum Romae venderent, legemque his rebus quae ipsis videretur, edicerent.* Item *lib. II. Officior. cap. 3.* *Neque enim frugum fructuumque reliquorum perceptio sine opera hominum ulla esse potuisset.* Vnde etiam Paulus scribit in *l. frugem. 77. de Verb. signif.* ¹⁹ *Quod Iulianus scribit, fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse. Non enim carnem, aut aues, ferasue, aut poma fruges dici.* Contra quam hic Valla ex Prisciano nobis praescribit. Fateor tamen consuetudinem loquendi eo progressam esse, ut non solum fructus omnes terrae, quos in alimoniam vertimus, sed et reditus omnes, quos ex praediis percipimus, atque
- 315 etiam genitale semen eo nomine contineretur.
- ²⁰ De

¹⁹ *Quod Iulianus*] Gothofredi Edd. non habent *quod*, nec quemquam vidi, qui hunc locum adiecta illa *vo-*
cula laudauerit. Fortassis hoc typographorum peccatum est.

²⁰ De terrae fructibus Priscianus id confirmat, et Plinius *caput. 1. lib. XV.* inscripsit, *Naturae frugiferarum arborum.* Sed et Cicero *fruges lentisci* dixit his versibus, qui a Plinio referuntur *Lib. XVIII. cap. 25.*

*Iam vero semper viridis, semperque grauata
Lentiscus, triplici solita est grandescere foetu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat
arandi.*

Praeterea Horatius *Lib. I. Epist. 16. ad Quintium vers. 9.*

— — *Et quercus et ilex
Multa fruge pecus, multa dominum iuuat umbra.*

²¹ De redivibus praediorum ²² Paulus, siue Vlpianus auctoritate Iuliani id probat in *d. l. 316 frugem.*

²⁰ De terrae fructibus] Arborum fructus fruges dici plurimis testimoniis confirmant Heinſ. ad Ouidii *Nucem vers. 19.* et Broekhuſ. ad *Tibull. I. El. 1. 5.*

²¹ De redivibus praediorum] Hic ipſe Defenſor in eo offendit, in quo aduerſarium accuſat. Non enim ſufficiebat verbo tantum memorare e *l. 77. D. de V. S.* etiam *reditum praediorum frugem* dici: cum, qui id legat non ſciens quo pertineat, facile in errorem induci, atque exiſtimare poſſit eam eſſe mentem Iuriſconſulti, ſemper perinde eſſe, ſiue quis *reditum praedii*, ſiue *frugem praedii* dicat, quod longe aliter ſe habet. Videant ſtudioſi quae ad *d. l. 77.* ſcripſerunt Cuiacius, et Fœrnerius, et Labittum de *Uſu Indicis Pandectarum pag. 295.* Ed. Lugd. Bat.

²² Paulus, ſiue Vlpianus] Non intelligo quo haec dubitatio pertineat, nec a quoquam alii, quam Paulo, *b. l. 77.* adſcribi inuenio. Quod porro dicit, Paulum, ſiue Vlpianum auctoritate Iuliani probare *frugem* dici de *reditu praediorum*, indicio eſt eum exiſtimaviſſe omnia, quae in *b. l.* dicuntur, e Iuliano referri, quod etiam nuper Viri docti ad *Feltum v. frugamenta*, ſecuti ſunt. Haud ſcio tamen, an principium legis uſque ad verba, *Iulianus ſcribit*, potius ſit Pauli, et quae inde ſequuntur Iuliani.

frugem 77. *D. de Verb. sign.* De genituali femine Idem Plinius *lib. XVI. cap. 26.* *Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperda. secutaque aetas scelere suo interpretata est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat.* Verum nouum non est, vocabula plerumque a propria sua significatione ad magis generalem traduci, et contra. Sed et *lib. I. cap. 6.* Valla inquit: *Donaria non locus repositionis donorum, sed dona ipsa: licet* ²³ *Seruius dicat, ubi dona oblata sunt.* Verum ego Seruio nobili Grammatico potius, quam Vallae adstipulari malim: cum videam *donaria* proprie dici loca, in quibus dona Diis oblata reponuntur a Virgilio III. *Georgic. 531.*

317

*Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaefitas ad sacra boues Iunonis, et vris
Imparibus duetos alta ad donaria currus.*

Et ²⁴ Agellio II. *cap. 10.* *Vbi reponi solerent signa vetera, quae ex eo templo collapsa essent, et alia quaedam religiose donariis consecrata.* Itemque Apule-

²³ *Seruius*] Ad locum Virgilii hic laudatum, et II. *Aen. 269.* Cum Seruio facit Fronto, cuius verba supra retulit Defensor *pag. 52.* Sed tamen etiam *dona* ipsa ita appellari constat. Vid. Thomasin. *de Donar. Cap. I.* ad locum e Iure Papirianò apud Macrobius III. *Saturn. II.* Beroaldo *ad Apul. lib. IX.* obseruatum: Ornamenta vero (in fanis) sunt clypei, coronae, et cuiuscemodì donaria. neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. Tacit. I. *Annal. 44.* Cui erant donaria militaria.

²⁴ *Agellio*] Ex huius loco propter varietatem scripturae nihil probari potest.

Apuleio ²⁵ lib. IX. *Cantharoque, et ipso simula-
chro, quod gerebam apud fani donarium redditis
ac consecratis. Et lib. ²⁶ Floridorum: Ibi dona-
rium Deae perquam opulentum, plurimum auri
et argenti in lancibus, speculis, poculis, et hu-
iuscemodi utensilibus. Verum haec Mancinello,
Sipontino, aliisque Grammaticis notanda et
obseruanda relinquamus.*

Et haec quidem suffectura confido ad de-
fendendos Consultos nostros a Laurentii Vallae
reprehensionibus. Vereor ne cui etiam nimis
longa videantur. Quod nisi otiosus, et in recessu
Sedanensi positus haec scripsissem, non recusa-
rem quin me quis otio abuti, et bonas horas male
collocare criminaretur. Caeterum negare nolim
multa in Pandectis reperiri ²⁷ non satis probatae
Latinitatis, quaedam durius constructa, plura- 318
que insolita, neque ab aliis authoribus usurpata.
Ut omittam ea, quae Iurisprudentiae propria, et
ipsius artis vocabula dici possunt. Quae neque
Valla omnia obseruare, et in vnum colligere
potuit, utpote in Digestorum lectione non satis
versatus, nec a me, qui ea diutina lectione col-
legi, praetermitti debuerunt. VERBA

²⁵ Lib. IX.] Pag. 221. Ed. Elmenh.

²⁶ Floridorum] Pag. 350. eiusd. Edit.

²⁷ Non satis probatae] Vid. supr. pag. 6. Atque haec ad
primam partem libelli Defensoris nostri, in qua Vallae im-
petus in Iurisconsultos Veteres retundere conatur, adno-
tasse sufficiat. Nunc porro eiusdem vestigia, Defensoris
partibus transactis, Censoris personam suscipientis, persequa-
mur, et videamus, cuiusmodi sint illa, quae in secundam opu-
sculi sui partem, tamquam non satis probatae Latinitatis, vel
ab usu Linguae Latinae recedentia, vel Grammaticorum prae-
ceptis non conuenientia, a Iurisconsultis usurpata, congeffit.

VERBA NON SATIS PROBATAE LATINITATIS, AUT NON EX RECEPTA SIGNIFICATIONE, VEL CONTRA GRAMMATICORVM REGVLAS, A IVRECONSULTIS VSVRPATA.

EX PRIMA PARTE DIGESTORVM.

¹ *Contemplatione alicuius*, quasi pro eo, et in eius gratiam, aut eius nomine aliquid facere.
 319 Loquutio est ² Vlpiano familiaris *l. si pupilli. 6. §.*
sed

[*Contemplatione alicuius*] *Contemplatio* pro consideratione, meditatione rei alicuius optimis scriptoribus infrequens est. *Consideratio, contemplatioque naturae*, Cicer. *Lucull.* Cap. XLI. Ea significatione, qua Iurisconsulti vrantur, demum apud recentiores inuenio. Iustin. *Lib. VII. cap. 5. Quam scelerum suorum suppliciis liberorum contemplatio vindicauerat.* Et *Lib. VIII. cap. 3. Ut eum non contemplatione iustitiae eius, sed inuicem metuentes - iudicem eligerent.* Quintilian. *Declam. III. pag. 40. Ed. Obr. Praeterita facultatum contemplatione vires tantum animosque spectasti.* Et *V. Decl. in fin. Ad misericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur.* add. *Diët. Cret. Lib. III. cap. 25. et Lib. V. cap. 14. Apulei. VIII. Met. in fin. Inscription. ap. Spon. Miscellan. Sect. IV. pag. 129. et quae notat Bauldr. ad Scriptorem de Mortibus Persecutor. Cap. XXXIV.* Dubitari tamen potest, an, apud Iureconsultos saltem, hic vsus vocis *contemplatio* antiquior sit. Nam in *d. l. 6. §. 6 D. de Negot. gest.* ita legitur: *Et mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, et Pomponius libro vicesimo sexto probat: ut siquidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis:* vbi quemadmodum auctor illius legis Labeonis sententiam suis verbis efferre potuit, ita nihil est, vnde probari possit eum illa non retinuisse.

² *Vlpiano*] In Edd, Gothofredi Inscriptio *d. l. 6. de Neg. gest.* haec est. *Iulianus lib. 3. Digestorum scribit: eademque etiam a Labitto in Indice Legum Iuliano adscribitur.* Mihi hoc videbatur difficultatem habere. Certe non omnia, quae in *b. l.* scribuntur, Iuliani esse ex eo liquebat, quod
 ibi

sed si ego. 6. D. de Negot. gest. Et in §. ult. d. l. si contemplatione eius alius ad haec negotia non accessit, id est, quia videt eorum negotiorum administrationem ab alio iam susceptam. Idem in l. si non mortis. 25. princ. D. de Inoffic. testam. donare filio hac contemplatione ut in quartam habeatur, id est, eo animo, et intentione ad id.

Idem

ibi aliquoties laudatur Pomponius, quem post Iulianum scripsisse certum est. Hoc quoque scrupulum iniiciebat, quod nullo alio loco Pandectarum animaduertebam Inscriptionem ita conceptam, ut adderetur verbum *scribit*: cum huiusmodi principia legum in Pandectis compluribus locis legantur. Sic *l. 5. ad Exhib. Vlpianus lib. 24. ad Edictum. Celsus scribit, si quis merces. l. 17. de Rei vindic. Vlpianus lib. 16. ad Edictum. Iulianus libro sexto Digestorum scribit, si hominem.* et alibi saepissime. Haec pro captu solertiae meae mecum voluebam, et iam prope suspicari coeperam, forte nomen Iurisconsulti, e quo *h. l. 6.* descripta est, excidisse, eiusque loco verbo illa, *Iulianus lib. 3. Digestorum scribit*, quae ad contextum ipsius legis pertinerent, locum Inscriptionis occupasse; cum a Viro Doctissimo, et harum rerum peritissimo, Alexandro Cunninghamio, Scoto, meliora doctus sum. Is enim a me interrogatus, quid de Inscriptione huius legis sentiret, respondit, vitium esse librarii in Codice Florentino, qui omissa particula *ut*, quae erat ante *Iulianus etc. l. 5.* male in duas distraxerit, legendumque esse vno tenore, ut est ab Haloandro editum, *solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur, ut Iulianus lib. 3. Digestorum scribit. §. 1. Si pupilli tui negotia gesserō, et quae sequuntur.* Idque iam dudum a Cuiacio, et aliis esse animadversum. Deinde cum apud V. A. Corn. van Bynkershoek forte in eundem sermonem de Inscriptione *d. l. 6.* incidissem, ab eo haec praeterea accepi. Perperam *d. l. 6. de Neg. gest.* tribui Iuliano, cum pars sit *l. 5. eod.* quae Vlpiani est. Dubitare quidem V. C. Gerardum Noodt. III. *Probab. 9.* utrius sit: sed dubitandum non esse, quin Iuliani sit, auctoritate libri Florentini adfirmasse V. A. Vlr. Huberum in *Disputatione de Ennom. Rom. ad d. l.* Et tamen hunc deinde videri sententiam mutasse, cum haec in eiusdem *Comm. post.*

ad

T

- 320 Idem in *l. si pro patre. 10. §. sed utrum. 5. de In rem verso.* et in *l. fideiussores. 6. ad Senatusc. Velleian. l. si cui legatum. 92. de Condit. et dem. l. generaliter. 24. §. quod si legatum. 16. de Fideicom. libert.* Sed et ³ Papinianus in *l. arboribus. 58. de Contrah. empt. contemplatione arborum* fundum emere dixit, id est, propter arbores.
- 321 ⁴ *Habere affectionem, vel affectum* dixit Paulus in *l. atqui natura. 19. §. si libero. 2. D. de Negot.*

ad *d. l. a V. C. Zacharia V. F. Hubero* omissa sint. Ceterum non esse *d. l. 6. Iuliani*, non tam auctoritate Haloandri, quam ex re ipsa constare. Et hoc iam animadvertisse Giphanium ad *l. 3. C. de Contrab. et comm. stipul.* his usum rationibus: quod Pomponii, et Pedii in ea fiat mentio: quod Basilica coniungant, quae hic disiunguntur: quod denique simile disputationis mendum sit *l. 18. et 19. eod. Tit.* Addebat V. A. et alia ad hanc sententiam confirmandam argumenta. Primum, Iulianum non posse meminisse D. Pii, qui *d. l. 6. §. 12.* memoratur, cum Iulianum post Pium vixisse, et scripsisse, nemo prodiderit: deinde, insolitam esse Inscriptionem *d. l. 6.* cum potius Vlpianus Iuliani sententiam referat ex *lib. 3. Digestorum* ea ipsa formula, qua utitur in *l. 49. §. 6. ff. de Legat. 1.* Postremo, verosimile non esse, Iulianum, si auctor esset *d. l. 6.* toties secuturum fuisse La-beonem, quem, si vera esset Florent. Inscriptio, non semel, sed perpetuo sequeretur in *d. l. 6. §. 3. 4. et 6.* Atque his se rationibus adductum *d. l. 6.* male disputationem, peius Iuliano tributam esse credere.

³ *Papinianus*] Idem *l. 65. §. 1. D. de Rei vind.* et Paulus *l. 34. §. 1. D. de Donation.* et II. *Sentent. 23. §. 4. et 6.*

⁴ *Habere affectionem*] Apud alios Latinos scriptores haec vocabula fere significant, quod apud Graecos *πάθος*, de quo Valla loco hic adnotato. Iurisconsulti alia, et, ni fallor, ipsis solis propria ratione his utuntur: nam apud eos *affectionem tenendi, possidendi, negotii gerendi habere*, est animum habere, quomodo saepe idem aliis locis loquuntur. Paulus *l. 1. §. 3. D. de Acquir. vel am. possess.* Furiosus et pupillus sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere: quia *affectionem tenendi non habent.* Idem *l. 3. §. 3. eod.* simulatque *possidendi affectum habuero.* Et in *d. l. 19. §. 2. de Negot. gest.* quia *gerendi negotii mei habuerit affectionem.*

Negot. gest. pro in animo habere, ea intentione esse. Hoc si aduertisset Valla *Lib. IV. cap. 78.* nunquam omisisset.

⁵ *Adfigere*, vel *infligere pretium*, pro damnare pretio, vel mulctare: pretium ab aliquo 322
exigere et exposcere. Iulianus in *l. ex facto. 30. eod. tit.*

⁶ *Incolorate*, pro non magna cum ratione, inquit, sine ullo colore, aut praetextu aequi et boni, Vlpianus in *l. minor. 18. §. 1. D. de Minorib.*

⁷ *Qualiter qualiter*, pro qualitercunque, quouis modo. Vlpianus frequenter usurpat, in
T 2 l. ait

⁵ *Adfigere, vel infligere pretium*] *Pretium filiginis, quae in publicum emptum erat, curatoris adfectum esse, d. l. 30. ubi in aliis esse infligendum notat Gothofr. quod mihi magis probandum videtur.* Nam *adfigere alicui pretium* Latine dici non posse puto: *infligere* autem facile vel usus ipse loquendi, vel Iuriconsulti potuerunt fingere ad similitudinem phrasium *infligere vulnus, plagam*; ut infligi pretium diceretur, quasi ea poena, ut pretio mulctaretur. Sic *infligere alicui usuras* dicit Paulus *l. ii. princ. l. 17. §. 3. D. de Usur.* et Vlpianus *l. 3. §. 4. Vbi pupill. educ.*

Incolorate] *Incolorate restitui desiderantem aduersus fratrem, d. l. 18.* Colorem Latinis saepe sumi pro specie, et praetextu notum est. *Colorare* eadem significatione habet Valer. Max. *Lib. VIII. cap. 2. 2. Libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando.* *Colorate* Quintilian. *Declam. CCLXXXV.* *Colorate* adfert quidem iste tale patrocinium. Itaque nec *incolorate* reiciendum opinor.

⁷ *Qualiter qualiter*] Cellarius in *Antibarb.* scribit in Foro Roman. pro hoc adverbio citari Vlpianum in *l. 12. §. 3 ff. Ratam rem hab.* verum in Edd. Gothofr. et aliorum semel tantum poni *qualiter*. Hae Editiones sequuntur scripturam Codicis Florent. in quo ita legitur, pro quo Vulg. habet *qualitercunque*, et Haloandr. *qualiter qualiter* v. not. Gothofr. ad *d. l. 12. §. 3.* qua ratione etiam nonnulli emendare voluerunt *l. 12. D. Quemadm. seruit. amitt. aduersus quos*

1. ait Praetor. 7. princ. D. de Minorib. 1. ita
 323 autem. 5. §. ult. de Admin. tut. l. 1. §. si quis
 pignus. 15. de Separation. l. 11. §. ego. 12. Quod
 vi aut clam. l. quo enim. 12. §. 3. Ratam rem hab.
 1. inter omnes. 46. princ. de Furt. l. 1. §. non alias.
 2. Si is qui testam. liber esse iussus.

⁸ Relativum pro reciproco positum est ab
 Vlpiano in l. 1. D. de Constitution. Princ. popu-
 lus ei et in eum omne suum imperium contulit:
 pro

quos disputat Labittus de *Vsu Indicis Pandect.* pag. 333. Sed
 in compluribus aliis legibus Pandect. hic, et a Brissonio in
Lexico congestis, ad quas nulla varietas scripturae adnotata
 est, qualiter qualiter legitur: quae tamen omnes leges ex
 Vlpiano sunt, ita ut is hac geminatione quodammodo de-
 lectatus videri possit, quae an etiam aliis illo vetustioribus
 placuerit, non scio. Huc quoque pertinet *qualis qualis*, pro
 qualiscunque, quo praeter Vlpianum etiam Paulus in l. 88.
 ff. de Acquir. vel om. hered. et Triphoninus l. 12. §. 1. de
 Distract. pignor. utuntur. Cellarius Cur. Poster. Cap. VI. hoc
 refert ad Classem Latinitatis cadentis, et tamen putat ei e
 meliori aeuo aliquid praesidii esse in hoc Ciceronis XII. ad
 Attic ep. 23. Sed quanti quanti (liceant horti) bene emitur,
 quod necesse est: cui addi possunt haec Plauti Poenul. III. 4.
 28. Quantum quantum ad eum erit delatum. Et Terent.
 Adelph. III. 4. 31. Tu, quantus quantus, nihil nisi sapientia es.
 Et Phorm. IV. 7. 10. Quanta quanta haec mea paupertas est.
 Nec improbant hanc dictionem alii viri docti. Nam Bu-
 daeus ad l. 12. D. de Distract. pignor. ait hoc eodem modo
 dici, quo quisquis, pro quicumque; quantus quantus, pro quan-
 tuscunque; quotquot, pro quotcumque, et alia id genus. Et
 Vossius Lib. IV. de Analog. cap. 9. nihil referre putat, utrum
 dicatur quisquis, an quicumque; qualis qualis, an qualiscum-
 que; quantus quantus, an quantuscunque. Add. Stewech.
 ad Veget. II. 4.

[⁸ Relativum] Quae de usu reciproci disputavit Valla,
 dudum a doctis explosa sunt, qui ostenderunt sine discrimi-
 ne licere uti reciprocis, et relatiuis, dummodo hoc obser-
 vetur, ne ea commutatione sermo reddatur ambiguus. Vid.
 Bud. Comm. Ling. Graec. Sanct. Minern. Lib. II. cap. 12.
 ibique

pro ei, et in se. Simile in *l. bona fide. 27. §. ult. ad Senatusc. Vellei.* ubi creditori eius, pro creditori suo posuit Papinianus. Itemque in *l. 3. §. 1. in fin. de Adsign. libert.* Rursus recipro- cum pro relatiuo posuit Idem Vlpianus in *l. si in aliam. 7. de Offic. Procons.* laudesque suas, pro laudesque eius. Nam de laudibus Ciuitatis, non Proconsulis loquitur. Idemque prorsus adinistit 324
Idem Vlpianus in *l. sed si plures. 10. §. 1. de Vulg. et pupill. substit.* Sed et duplex reciprocum pro duplici relatiuo positum est a Scaeuola in *l. Lucius Titius. 88. §. Damae et Pamphilo. 12. de Legat. 2.* Quae sane in libello *de Sui et Suus* omittere non debuerat Valla.

⁹ *Excitare* dixit Vlpianus, pro *extare* in *l. 1. §. 5. D. de Postuland.* Nisi librarii mendum est.

T 3

¹⁰ *Deuir-*

ibique Clar. Perizon. et Sciopp. *Mariang. Cap. VIII.* apud quos multa optimae notae scriptorum testimonia leguntur, quibus defendi possunt, quae hic, tamquam contra vsum Latini sermonis a Iurisconsultis usurpata, adnotantur. Et fortassis quoque non omnia loca, quae Auctor noster profert, interpretationem illius recipiunt. Certe in *l. 7. D. de Offic. Procons.* haec verba, *laudesque suas*, de laudibus Proconsulis, non Ciuitatis accipienda esse docuit nuper Ampl. Senator. Cornel. van Bynkershoek *Lib. II. Obseru. Iur. Rom. cap. 6.* Idemque ad marginem huius libelli adscripserat, exemplum e *l. 1. ff. de Constitut. Princip.* non conuenire, quamuis plurimi Vlpianum ita interpretentur. Varias adferuntur horum verborum interpretationes. Ego veram puto sententiam illorum, qui *ei, et in eum*, idem valere existimant: quam etiam *Lib. I. Obseru. cap. 3.* probauit Celeberrimus Antecessor Gerardus Noodt.

⁹ *Excitare*] In Edd. Gorthofr. legitur, *extat quidem exemplum eius.* Hic quoque Idem A. Bynkersh. notaratur, non reperisse se librum, in quo esset *excitat*: Florentiae autem esse *exstitat*, idque forte voluisse dicer e Auctorem.

¹⁰ *Deuirginatam ancillam*, pro corrupta, 325 *stuprata, vitiata*, dixit Paulus in *l. ult. D. de Offic. Praesid.* cum Nonius scribat: *Deuirginari dicebantur, qui ex ephebis excefferant.*

¹¹ *Malitatis* dixit Ulpianus, pro mali in *l. 5. D. Quod met. caus. Metum*, inquit, *accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris malitatis.* Eodem scilicet modo, quo bonitatis dicimus, pro boni. Sic et *facti sceleritatem* dixit Martianus, in *l. 3. D. de Bonis eor. qui ante sentent. mort. sib. consciu.* Licet quidam Codices habeant *facti sceleritatem*, quod magis probo.

¹² *Posi-*

¹⁰ *Deuirginatam ancillam*] Hoc quoque modo laudatus V. A. *Lib. I. Observat. cap. 25.* recte defendet auctoritate Petronii *Cap. XXV.* ubi vid. etiam Interpretes, et Muncker., ad *Hygin. Fab. XXIII.* H. Stephanus de *Latinit. fals. susp. pag. 190.* hoc vocabulum adeo non improbat, ut existimet illud Vallae, qui in versione Latina Herodoti eo utitur, licuisse fingere, etiamsi nulla auctoritate nixus fuisset.

¹¹ *Malitatis*] Hoc loco plurimas Edd. habere *mali*, in MS. Charondae esse *malignitatis*, Russardum autem conijcere *calamitatis* accepi ab eodem V. A. Non scio, quid de hac sentiant Doctores Legum: sed existimo variantes illas lectiones glossam sapere, et substitutas fuisse ab iis, qui insolentia vocis *malitas* offendeabantur. Nam Graecos quidem hic non legisse *mali* argumento est, quod in Basilicis hoc verterunt *μεγάλης κακοδελείας*, qui si *mali* legissent, nulla ratio dici potest, cur id *κακοδελείας* potius, quam *κακῆς* Graece reddere voluissent: quemadmodum Aristotel. III. *Ethicor. ad Nicom. 1.* *φόβον μισόαν κακῶν* dicit, et eod. *lib. cap. 9.* *φόβον προσδοκίαν κακῆς* definit. Etsi autem huic voci patronum ex antiquis scriptoribus aduocare nullum possum, tamen non temere eam reiiciendam censeam, cum et in Excerptis veterum Glossarum legatur, *Malitas, κακία*, et analogica ratione formata sit a genitiuo *mali*, ut *bonitas, castitas, sanctitas*, et sexcenta huiusmodi a genitiuis singularibus adiectiuorum in *us* facta. Ne dicam, multa in eandem terminationem exeuntia

¹² *Positiones*, pro partibus, seu membris 326
dixit Ulpianus in l. 1. §. 2. de Instit. et Iure.
Huius studii, inquit, *duae sunt positiones*, id est,
duo membra, duae partes: quasi diceret, in his
duobus positum est Iuris studium.

¹³ *Urbanicianos milites*, pro Urbicis dixit
Paulus in l. qui mittuntur. 35. §. 4. D. Ex quib.
T 4 caus.

exeuntia antiquis usitata fuisse, quae, quia vel deinde in
desuetudinem abierunt, vel apud alios probatos scriptores,
qui nunc supersunt, non leguntur, non minus insolentia
videntur, quam *malitas*. Huiusmodi sunt v. g. *magnitas*,
acritas, *angustitas*, apud Accium; *lubidinitas*, et *deliritas* apud
Laberium; *concorditas* apud Pacuvium; *prodigitas* apud Lu-
cillum; *pestilitas*, *maximitas*, et *differitas* apud Lucretium;
opimitas, et *opulentitas* apud Plautum; et alia id genus apud
alios, quae suppeditabit Nonius: quorum exemplo etiam
malitas a Labeone dici notat Salmas. ad Solsin. pag. 26. Non
multum dissimilis est ratio vocabuli *sceleritas*, quod etiam
Glossae habent, et à *opula* exponunt de quo ac de sententia
d. l. 3. ff. de Bonis eor. qui ant. sent. vid. rursus Ampl.
Bynkersh. IV. Observ. 4.

[¹² *Positiones*] Cuiacius ad l. 115. de Verb. sign. interpre-
tatur situs, et veluti sedes, et hanc formam loquendi a Stoi-
cis sumtam dicit, qui τόπος appellent, quae alii genera, vel
species, partes. Ita Diog. Laërt. in Zenone Lib. VII. sect. 39.
scribit, partes tres Philosophiae, Physicam, Ethicam, et Lo-
gicam, ab Apollodoro τόπος dictas esse, a Chrysippo ἰδὴ,
ab aliis γένος. Vid. ibi Menag. et Casaubon. ad Laërt.
Chrysipp. Lib. VII. sect. 189. Palladius Lib. III. de Re Rust.
Tit. II. non multum diuersa ratione hoc vocabulo usus est,
cum de vineis loquens: *Vineae*, inquit, *in provinciis multis*
generibus sunt. Sed optimum genus est, *ubi vitis*. Aliud genus
est, *in quo*. *Ultimae positionis vitis est*, quae per terram pro-
iecta discumbit.

[¹³ *Urbanicianos*] Hoc ita factum est, ut *Germanicianus*
apud Suetonium Tiber. Cap. XXV. *Vespas. Cap. VI.* et in
Inscriptionibus, et *Dacicianus*, vel *Daciscianus*, apud Trebell.
Poll. Claud. Cap. XVII. Locus Spartiani hic laudatus est
Caracall. Cap. IV. Idemque rursus *urbanicianos* memorat
Get. Cap. IV.

- 327 *caus. maior.* Quo loco quidam habent *Vrbicis*, alii *Urbanis*, cum *Vrbicis* dici deberet, sicut *Vrbicam* procurationem dixit Idem Vlpianus in *l. verum vel de dolo. n. §. ex facto. 2. D. de Minorib.* *Urbanicianorum* quoque meminit Spartianus in *Caracalla*: Cum *Chilo*, inquit, iterum Praefectus et Consul sublata veste senatoria nudis pedibus ab urbanicianis raptus esset, Antoninus seditiones compressit. Sunt autem, quantum conicio, non Praetoriani milites (nam hi extra Urbem in castris Praetoriis manebant) sed ¹⁴ septem illae cohortes ab Augusto institutae, ut in vrbe excubarent, ad arcenda incendia, qui Vigiles vocabantur, iisque praecerat Praefectus
- 328 *Vigilum, tit. tot. de Offic. Praef. Virgil. Sueton. in August. Cap. XXX. Dion. Lib. LV. Strabo Lib.*

¹⁴ *Septem illae cohortes]* Pancirollus *Cap. V. Notit. Dign. Imper. Occid.* putat, *urbanicianos* a Paulo dici milites cohortium urbanarum, quas praeter cohortes praetorias, et cohortes vigilum ad defensionem Urbis instituit Augustus, de quibus Tacit. IV. *Ann. 5.* Dion. Cassius *Lib. LV.* et Lips. *de Magn. Rom. I. 4.* Nam haec proprie urbanae cohortes dicuntur, eoque nomine non solum a praetorianis distinguuntur apud Tacit. *l. d. et I. Histor. 87. et 89.* ac Sueton. *Aug. Cap. CI.* (vbi non video quam rationem habeat, quod Torrentius urbanas cohortes de cohortibus vigilum exponit) et Claud. *Cap. X.* Sed etiam a cohortibus vigilum apud Tacit. I. *Hist. 20.* et III. *Hist. 64.* Dubito tamen an in *d. l. 35. §. 4.* Ex quib. *cons. maior. urbanicianorum* nomine solae cohortes urbanae contineantur. Nam quod ibi *urbanicianis* tributum esse dicitur, ut pro absentibus Reip. causa habeantur, id etiam ad vigiles pertinere ostendit Vlpianus in *l. 15. §. 3. D. ad Leg. Iul. de Adulter.* Et quemadmodum urbani militis nomen non semper ad cohortes urbanas coarctatur, sed interdum etiam praetorias continet, ut docet Savius ad Tacit. I. *Hist. 4.* ita *urbanicianorum* appellatio etiam ad alios videtur posse porrigi.

*Lib V. Geograph. Vlpianus in Institutionib.
Tit. III.*

EX SECUNDA PARTE, DE IUDICIIS.

¹ *Moderare*, pro moderari dixit Vlpianus in *l. nonnunquam. 72. §. ult. D. de Iudic.* Contra *moderatur*, deponens passivè ponitur in *l. Pomponius. 15. de Negot. gest. Condemnatio moderatur*, inquit Paulus, pro modus condemnationi adhibetur. ² *Insidiare*, pro insidiari Callistratus in *l. 28. §. ii. D. de Poen.* *Igni cremantur* 329
placrumque servi, qui salutem dominorum suorum
T 5 *insidia-*

[¹ *Moderare*] Notum est verba in *or.* quae nunc dicuntur deponentia, olim non minus significatione, quam terminatione fuisse passiva: et quamquam deinde significationem illam deposuerunt, unde et deponentia dicta sunt, tamen multa ex iis apud scriptores Latinos et significatione, et terminatione actiuorum inueniri, et saepe terminatione passiuorum ita efferri, ut primam suam et naturalem significationem passivam retineant. Vid. Voss. *Lib. III. de Analog. cap. 6. et 7.* Perizon. *ad Sanct. Minerv. Lib. III. cap. 2. et 3.* Horum in numero sunt etiam *modero*, et *moderor*; *molio*, et *molior*; *demolio*, et *demolior*, ut ostendit testimoniis prolatis Voss. *l. d.* quae huc transcribere nihil attinet. De *demolio* agit etiam Brissou. in *Parerg. n. 56.* et de eodem, ac de *modero* Scip. Gentil. *I. Parerg. 18.* *Molio* etiam legitur apud Valer. Max. *Lib. V. cap. 10. Rom. 2. Ne quid mali fortuna moliret.* Ita e libro Danielis edidit Colerus. Plura huius generis adferuntur infr. *n. 13. hoc cap.* et inter ea, quae e *Parte V. et VII. Digestorum* congesta sunt.

[² *Insidiare*] Huius solum Callistratum auctorem laudat Voss. *l. d.* Scipio Gentilis *Lib. I. Parerg. cap. 18.* e Diomede, et Servio ostendere conatur, veteribus etiam *insidio* usitatum fuisse, quod Grammatici illi versum Virgilio in *I. Aen. 718.* ita legant:

— — *Inscia Dido*
Insidiat quantus miserae Deus:

Non

insidiauerint. Et ³ *demolire*, pro *demoliri*, Vlpianus in *l. qui domum. 50. ad Leg. Aquil.* Itemque Alfenus in *l. qui insulam. 30. in princ. Locati*, et in *l. haeres. 12. de Vsu et usufr. leg.* et in *l. damni. 43. §. 1. de Damn. infect.* Rursus autem (*demoliri* passiuè) Vlpianus in *l. nam si. 37. de Damn. inf.* Et ⁴ *munerare*, pro *munerari* in *l. Diuus 6. ad fin. D. de Bonis damnat.* Itemque *remunerare*, pro *remunerari*, Idem Vlpian. in *l. idemque. 10. §. ult. D. Mandati.*

330

⁵ Satis ineleganter dixit Papinianus *videtur videri* in *l. nam et si. 15. in fin. de Inoffic. testam.* Nec

Non *insident*, quod vulgatum ait esse in omnibus excusis. Ego apud Diomedem hoc non inuenio. Seruius Danielis autem, referente Vossio III. *de Analog. 7.* non se, sed quosdam ita legere dicit, aduersus quos disputat ibidem Vossius. Haloander apud Callistratum legit, *insidiati erunt.*

³ Et *demolire*] Haec plane perturbata legebantur. Nam illa, Itemque Alfenus, etc. ante *insidiare* scripta, et alia quoque ita inter se confusa erant, ut intelligi non possent: quae ita, ut hic leguntur, digessi, atque etiam duo haec verba, *demoliri passiuè*, sententiae intelligendae gratia mihi addere licere existimaui.

⁴ *Munerare*] Haec est lectio Norica. Liber Florentinus, et Edit. Gothofr. ac pleraeque veteres in *l. 6. de Bon. Damn.* habent *munerari*, et in *l. 10. §. ult. Mand. remunerari*. Quamquam si *munerare* dixisset Vlpianus, non solum Prisciani, Diomedis, Donati, et A. Gellii, verum etiam M. Tullii, et aliorum auctoritate defendi posset, quorum in Lexicis, quae in omnium manibus sunt, prostant testimonia. Remunerare autem et M. Cicero dixit in *Orat. post redit. in Senat. Cap. XII.* ut ibi Graeuus edidit, et Quintus in *libro de Petit. Consulat. Cap. IX.* et Quintilian. *Declam. II.*

⁵ Satis ineleganter] Geminatio quidem illa non inelegantior est in verbis Papiniani, quam in hoc Plauti *Curtul. II. 2. 10.* *Hac nocte in somnis visus sum viderier procul sedere longe a me Aesculapium.* *Videri* autem apud Papinianum accipio pro *esse*, ut in sententiis Magistratum, et Senatuscon-

Nec absurdum, inquit, videtur, pro parte intestatum videri.

Enim, sine vilo praeposito, pro nam posuit Iulianus ⁶ in l. si tibi. 17. D. Quib. mod. ususfr. vel us. amitt.

Actiones aguntur, pro intentantur, instituuntur, dixit ⁷ Vlpianus in l. uti frui. 5. §. in his autem. 331

natusconsultis, *videri fecisse, videri esse, pro fecisse, esse, de quibus Brissou. de Formul. Lib. II. et V. Scriptores Historiae Augustae multi sunt in hac locutione. vid. Casaubon. et Salmat. ad Capitolini Verum Cap. IX. Visum est nonnullis, non tamen Marco, quod eius fraude putaretur occisus, id est, esset occisus: Et ad Lamprid. Alex. Sener. Cap. LIX. Quae semper etiam minusculis Imperatoribus subiecta videbatur, pro subiecta erat. Item Casaub. ad Capitol. Maximinos Cap. VI. Ut octo pedes digito videretur egressus, pro esset egressus. Potest etiam hoc referri ad Papiniani modestiam in respondendo, cuius cum alia multa in Pandectis exempla sunt, tum hoc in l. 93. ff. de Condit. et demonstr. Filii videri fidei commississe placuit. quod genus loquendi plane simile est ei, de quo hic agitur.*

⁶ *In l. si tibi]* In Ed. Gothofr. nihil est in *b. l.* quod huc pertineat, in qua ita legitur: *Dum enim proprietatem adquisiris, ius omne legati usufructus amisisti.* Gifanius in Indic. Lucret. V. enim, profert verba Pauli ad Labeonem l. 28. ff. de Probation. Et hoc id est, quod Graeci dicere solent ἐν πλάτει: enim potest hoc memoria teneri. Ita ille distinguendum censeret hunc locum. Sed lectio incerta est, et varie constituitur a Iurisperitis, ut videre est in notis Gothofr. ad *b. l.* qui edidit: ἐν πλάτει enim potest hoc memoria non teneri. Nec tamen Plautus, Terentius, Cicero, alique hac particula sine vilo praeposito certa quadam significatione uti refugerunt. vid. Taubm. ad Plaut. Epidic. V. 2. 36. I. Fr. Gronou. ad Lin. XXXIV. 32.

⁷ *Vlpianus]* In his autem actionibus, quae de usufructu aguntur, d. l. 5. §. 3. Si ususfr. pet. et, Pignoris obligatio etiam inter absentes recte ex contractu obligatur, Modestinus l. 23. §. 1. de Pignorib. Vossius de Construct. Cap. XXII. haec refert ad genus illud Atticismi, quo verba quaedam regunt accusativum suae originis, vel cognatae significationis. Add. etiam alios, quos ibi laudat, et Vechner. Hellenol. l. 23.

autem. 3. D. Si ususfr. petat. Sic et obligatio obligatur, pro contrahitur, Modestinus in l. creditor. 23. in fin. de Pignorib.

Protelari admonitionem, dixit Vlpianus (vel
⁸ *Tribonianus potius, ut ad eum locum notavi)*
*in l. 2. §. in omnibus. 7. D. de Iudic. pro differri iudicium, litem comperendinari, ⁹ diem iudicii esse diffusum. De cuius verbi significatione et nota vide plura apud Nonium Marcellum, Festum Pompeium, et Donatum: quorum nullus hanc ei significationem, aut non ab similem tribuit, praeter unum Donatum, qui pro *protraho* dicit usurpari. Sed ¹⁰ nec Terentius, nec*
 332 *Plautus, nec Sisenna in Historiis, quos illi authores laudant, in eum sensum accipiunt.*

In

⁸ *Tribonianus]* De hoc videbunt Legum Doctores. Vlpianus autem rursus in l. 4. princ. D. de Damn. inf. eodem modo loquitur: *Dies cautioni praestitutus, inquit, si finietur, Praetoris, vel Praesidis officium erit, ex causa vel reum notare, vel protelare eum.*

⁹ *Diem iudicii esse diffusum]* Diffundi diem dicendum censent Bud. ad l. 2 ff. Si quis caution. in indic. sist. et Brod. X. Misc. 6. Diffindi Politian. Miscell. Cap. XLI. Cuiac. XII. Observat. 18. Sigon. de Indic. I. 28. et V. C. Iac. Gronov. ad Gell. XIV. 2.

¹⁰ *Nec Terentius]* De *protelum*, et *protelare* multa scripserunt Salmasius in fin. Exerc. Plin. Vossii, pater, et filius: ille in Etymologico, hic ad Catullum pag. 131. quae ibi legi possunt. Turpilii, et Sisenna apud Nonium, Plautus argum. sec. Merc. vers. 12. et Terent. Phorm. I. 4. 36. *protelare* dixerunt, pro propellere, porturbare. Quia autem, quae propelluntur, longius remouentur, hinc *protelare* etiam videtur dictum pro differre, protrahere, prolatare, quae significatione apud Fulgentium, Symmachum, Isidorum, aliosque recentiores scriptores saepe legi notavit Muncker. ad Fulgent. Mythol. prolog. Lib. I. et cap. 6. et ad eiusd. Continent. Virgil. pag. 166. Ex antiquioribus, qui ita illo usi fuerint,

In l. 2. de Haeredit. petit. dixit Vlpianus, ¹¹ suo nomine effecti sumus haeredes, si Florentinum exemplar sequimur. Rectius autem dixisset nostro nomine, ut quidam legunt. Itaque notat illic Accursius pronomina tertiae personae construi cum prima persona verbi pluralis numeri, et eam esse malam Grammaticam dicit. Idem porro erratum est in l. novare. 20. de Novationib. Novare possumus, inquit, aut ipsi, si ³³³ sui iuris sumus, pro nostri iuris.

Vlpianus in l. sed etsi. 7. § 6. de Publician. Publiciana, inquit, ¹² ad instar proprietatis, non possessionis, respicit, pro competit, datur.

¹³ Arbitrari cum deponenti liter semper dicitur, passivae usurpavit Vlpianus in l. si quis sepul-

fuerint, nondum inveni. Vrsini quidem MS. Sallust. Catilin. Cap. XLIII. pro dies prolatando, et Iugurth. Cap. XXVII. pro prolatandis consultationibus, habebat protelando, et protelandis, idque Aldo magis olere antiquitatem videbatur, sed ab aliis, ut ceterorum MSS. consensui repugnans, rectius reiectum fuit. Nec assentior Scip. Gentili I. Parerg. 36. scribenti Iurisconsultum antiquae locutum esse, cum protelari dixit, pro produci, ac protrahi: nam Varro, Lucillius, et reliqui Veteres, quorum testimoniis hoc confirmari putat, vocibus protelum, et protelare in aliam sententiam usi sunt.

II *Suo nomine*] Prope est, ut assentiar Accursio, quamquam alioqui harum rerum iudici non admodum idoneo. Nec iuvat illud Virgilii VI. Aen. 743. Quisque suos patimur manes: est enim ellipticum. Vid. ibi Cerdam. Haloander in l. 2. de Hered. petit. legit nostro nomine.

¹² *Ad instar proprietatis*] Alii hic respicit exponunt consideratur. Graeci vertunt, *ἀποκρίνεται ἐξ ἐξουσίας*. Ego sermonem Iurisconsulti non intelligo.

¹³ *Arbitrari*] Vid. supr. n. 1. hoc cap. Arbitrari passivae dictum esse a Coelio, Seneca, et Gellio ostenderunt Voss. III. Analog. 6. et Ampl. Bynkersh. I. Observ. 25. add. Cicer. pro Muren.

*sepulchrum. 12. §. 5. de Religios. et sumpt. fun. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus, vel dignitate defuncti, pro aestimantur, statuantur. Itemque in l. diem proferre. 27. §. si quis litigatorum. 4. D. de Recept. arbitr. et quidem arbitretur, ponitur pro arbitrium fertur, ab arbitro iudicatur. Idemque verbum passivae, aut etiam impersonaliter usurpavit Idem Vlpianus in l. si cuius. 13. §. 1. D. de Vsufr. Quo etiam loco in fine legis, siue capitis actuum pro passivo posuit, ¹⁴ *lauet*, pro *lauetur*. Eiusdem modi est, quod verbum ¹⁵ *pollicetur*, cum sit deponens, passivae usurpat Vlpian. *Actio*, inquit, *non pollicetur*, pro non promittitur, non proponitur, in l. 1. §. sed ex contrario. 18. de Exercit. action. ut quidem Florentinae legitur. Nam vulgati libri habent, *actionem non pollicetur*,*

Muren. Cap. XVI. Frontin. Strat. IV. 2. 2. Quintilian. Declam. CCCX. et quae notantur ad Plant. Epid. II. 2. 82. Arbitro est apud Plaut. Stich. I. 2. 87. et Pseud. IV. 2. 57.

¹⁴ *Lauet, pro lauetur*] *Lauare* κατ' ἐλλειψιν pronominis, vel alterius partis, eadem significatione apud optimos linguae Latinae auctores dici, quae *lauari*, notius est, quam ut testimoniis probari debeat, quae si quis desiderat, adeat Voss. III. de Analog. 3. et Brissou. in Lexic. Iur. Sed tamen curi-
vscula videtur dictio Iurisconsulti in l. d. si id (balneum) locare coeperit, ut publice lauet, pro ut populus lauet, vel, ut publice lauent. Idque etiam Ampl. Bynkersh. putabat, qui convenientius videri lauent, adscripserat.

¹⁵ *Pollicetur*] Ita etiam Metellus Numidicus apud Priscian, Lib. VIII. pag. 792. Polliceo Varro apud Nonium. Vid. Voss. lib. d. cap. 6. et 7. Participium *pollicitus* Ovidius passiva significatione saepe effert. Adi Heinss. ad Epist. Hypsip. vers. 110. Cur tua pollicito pondere verba carent?

tur, scilicet Praetor. Sic et Paulus ¹⁵ interpretantur passivae posuit, pro exponuntur ¹⁷ in l. in testamentis. 12. de Reg. Iur.

¹⁸ Geritionem pro haerede, pro gestionem 335 dixit Vlpianus in l. et si quis. 14. §. plerique 8. D. de Religios. et sumpt. fun.

¹⁹ Meliorare, dixit Vlpian. pro in meliorem facere in l. si cuius. 13. §. inde 5. de Vsufr.

²⁰ Non

¹⁶ Interpretantur] A Gellius Lib. XV. cap. 13. ex eo, quod Cicero Lib. I. de Divinat. interpretata passivae dixit (respicit forte ad ea, quae leguntur d. lib. cap. 52. Male coniecta, maleque interpretata falsa sunt) putat intelligi interpretor verbum commune esse. Nec improbat Vossius III. de Analog. 6. Eadem ratione participio interpretatus rursum utitur Cicero de Harusp. resp. Cap. XVII. et II. de Legib. 12. item Liuius XLV. 29. et Sueton. Neron. Cap. XIII. Et interpretatum est ita dixit Sallust. Iugurth. Cap. XVII. interpretatum esse, Cicer. I. de Divin. 25. quae pleraque loca iam ab aliis observata sunt. Sed Cellarius Cur. Poster. Cap. VI. dubitat, an florente Latinitate alio tempore huius verbi, quam perfecto, passivae usi fuerint. Posteriore autem aeuo frequentem fuisse etiam in aliis temporibus illum usum exemplis confirmat.

¹⁷ In l. in testamentis] In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur, d. l. Saepe laudatus Senator Bynkersh. adnotauerat, nisi ibi legamus, interpretamur: quod ratione non caret. Nam et exigua mutatio est, et Iurisconsulti hoc verbo plerumque significatione deponentis utuntur. Sed tamen et passivae ab iis dici inuenias, ut in hoc Macri in l. 4. §. 1. D. de Appellat. Ita tamen, ut in causis appellationis reddendis hoc solum quaeratur, an iure interpretatum sit: quomodo etiam apud Marcellum in l. 24. de Reb. dub. interpretari accipiendum existimat P. Faber ad l. 12. de Reg. Iur. Itaque fortassis nihil mutandum est.

¹⁸ Geritionem] Hoc solius Vlpiani auctoritate laudatur.

¹⁹ Meliorare] Inter verba Latinitatis cadentis recenset Cellar. Cur. Post. Melioresco, quod hic e Colum. Lib. II. cap. 10. in fin. refertur, ubi tamen aliae Edd. habent melior exit, etiam in Glossis Vet. legitur, item melioratio.

²⁰ Non minime quam quod Columella *meliorescit* usurpavit, pro *melior* efficitur. *Napus*, inquit, *glareosis, sabulosisque arvis meliorescit*.

²¹ *Praevalentiam*, pro *conditio* plus *valendi*, et *praestantia* dixit Paulus *in l. in rem, 23. §. in omnibus 4. ff. de Rei vindicat.*

²² *Ducatorem* quoque, pro *ductorem* dixit Vlpianus, (siquidem ²³ *Florentinum* exemplar sequimur) *in l. quemadmodum 29. §. si navis 4. ad Leg. Aquil.*

EX

²⁰ *Non minime quam quod*] Ita editum erat, haud dubie culpa typographorum. Quid scripserit Auctor, divinare non facile est.

²¹ *Praevalentiam*] Nec hoc apud alium legi. *Valentia* Naenius, ac *Titinnius* dixerunt apud Nonium: *innalentia* A. Gellius *Lib. XX. cap. 1.* quod tamen, tamquam ab illo nove usurpatum, improbat Scioppius *Judic. de Styl. histor. pag. 170.*

²² *Ducatorem*] Stewech. *ad Veget. Lib. I. cap. 13.* hoc firmat auctoritate Glossarum vet. Ampl. Bynkersh. IV. *Observ. 17.* Tertulliani esse ostendit, nec vetustior his auctor profertur. Alpheno quidem, qui sub Augusto floruit, adscribit *l. d.* Stewech. sed hoc pro certo affirmari non potest, cum Vlpianus Alpheni sententiam suis verbis exposuisse poruerit. *Ducatrix* apud Apuleium *Lib. II. de Doctr. Platon.* legitur in plerisque Edit. *Vitiorum ducatrices iracundia, et libido.* Ita Scaligerum emendasse e MS. notat Colvius, pro *ductrices*, vel *doctrices*, quae antea ibi legebantur.

²³ *Florentinum*] Nam in aliis *ductorem* esse notat Gothofr.

EX TERTIA PARTE, DE REBUS
CREDITIS.

¹ *Contrahere alicui*, pro cum aliquo dixit Vlpianus in l. quamvis 8. §. 14. D. ad Senatusc. Vellei. Si, cum essem tibi contrahiturus, mulier intervenierit, ut cum ipsa potius contraham. Sed et contineri cum datiuo posuit Idem Vlpianus in l. 3. in princ. *Usufructuar.* quemadmodum cum tamen ablatiuo iungi soleat. Omnes casus, inquit, ² continentur huic stipulationi (siquidem Florentinum exemplar sequimur) pro hac stipulatione. Itemque in l. 5. princ. illo eod. tit. Caeterum permultas alis ἀντιπτώσεις, a Consultis nostris usurpatas, collegit Vir doctiss. Dn. B. Brissionius in *Parergis*, ad quem lectorem remitto.

Reprae-

[¹ *Contrahere alicui*] Non habeo aliam auctoritatem antiquorum, qua hoc confirmem. Videtur tamen referri posse ad eam formam loquendi, qua verba quaedam, in primis coniungendi, ac miscendi significationem habentia, et datiuo iunguntur, et ablatiuo cum praepositione, de quibus Voss. de *Construct.* Cap. XXXVII. Sic *constituere alicui*, et *cum aliquo*, apud Terentium, Ciceronem, et alios, quos laudat Gronov. I. *Observ.* 1. *servare fidem alicui*, et *cum aliquo*, Plaut. Cap. V. 1. 10. et *Curcul.* I. 2. 49. *nubere alicui*, et *cum aliquo*, Cicer. XV. *Famil.* 3. Terent. *Phorm.* V. 3. 34. *convenire alicui*, et *cum aliquo*, Hygin. *Fab.* CV.

[² *Continentur huic stipulationi*] Haloand. hac stipulatione. Brissionius in *Parergis* praeter hunc locum quatuor alia e Pandectis profert, ubi verbum *contineo* datiuo iungi ait, e quibus in Edd. Gothofredi tria aliter leguntur. Si quis tamen hoc ratione antiptoseos defendi posse existimabit, ne exempla illius desint, adeat Nonium in *fin.* Cap. IX. et Muncker. ad Hygin. *Fab.* XV. Huc pertinent exempla casus sexti pro tertio, quae e Pandectis Florentinis IV. *Observ. iur. Rom.* 25. notavit Ampl. Bynkershoekius.

Repraestauerit, scripsit ³ Paulus in *l. Lucius Titius. 47. D. de Action. empt.* siquidem Florentinum illud exemplar probatissimum sequimur, pro praestiterit, praestauerit, aut repraesentauerit, quod alii substituunt. Simile est in *l. mulier. 22. in princ. ad Senatusc. Trebell.*

338 Sed et ⁴ *incestum* neutro genere dixit Papi-
nianus in *l. ult. in fin. de Condict. sine caus.* ut
quidem Florentiae legitur. Itemque Martianus
in *l. si quis viduam. 5. de Quaestion.* Vlpianus quo-
que in *l. etiamsi. 56. de Ritu nupt.* Idemque in
incesto,

³ Paulus] Et repraesstandum Vlpianus d. l. 22. ad SC. Trebell. Cuiacius III. Obseru. 15. legendum censet repraesentauerit, et repraesentandum. at rursus XIII. Obs. 35. utriusque loci Florentinam scripturam magis probat, neque tamen vllum pro ea ex antiquitate testimonium profert. Ac ne hoc quidem satis certum est, an recte dicatur praestandi, pro praestiti. Nam loca Propertii II. El. 34. (al. 25.) 53. Vegetii Lib. I. cap. 1. et Ammiani Marcellini Lib. XXXI. cap. 11. e quibus hoc probari putant Voss. III. Analog. 20. et Morhof. in Epistola ad Iuuenem cum Professoribus suis de Latinitate in Digestis litigantem, controuersa sunt, et varie leguntur tam in scriptis, quam in editis. Nec multum iuuat hoc Festi: Adstassent, statuerunt: cum nec auctorem suum laudet, et alterutram harum vocum corruptam esse apertum sit.

⁴ Incestum neutro genere] Etiam Briffonio in Parergis animaduertendum visum fuit, apud Iurisconsultos incestus, et incestum inueniri, quasi et hoc ad singularia illorum pertineret. Aliter sentit Vossius, qui cum Lib. I. de Anal. cap. 36. hanc vocem in catalogo eorum, quae in us et um exeunt, praetermisisset, in Addendis adscripsit, satis notum esse. Sic, si quis forte exempla requirat, incestu dixit Cicer. Partit. Orat. Cap. XXXIV. et pro Milon. Cap. XXII. et Liu. Lib. IV. cap. 44. Incesti Liu. II. 42. Incesto Id. VIII. 15. Incesta Cicer. IV. Tusc. 35. Incestis Id. II. de Legib. 16. eaque declinatio est omnibus locis, quae hic, et a Briffonio l. d. et in Lexica e Iurisconsultis proferuntur. Nec aliter fere Tacitus, ac Suetonius loquuntur.

incesto, pro incestu, secunda declinatione pro quarta protulit in l. 4. de Quæstion. et ⁵ in l. vim passam. 39. §. pen. et ult. ad Leg. lul. de adulter. Itemque Papinianus in l. si adulterium cum incesto. 38. in princ. et in l. ult. illo eod. tit. Simile est, quod ⁶ *abortum*, pro abortu dixit Vlpianus in l. cum quidam. 30. §. 4. de Acquir. hæred. *abortum factum est*, pro abortum fecit. Itemque quod ⁷ *lectum* neutro genere pro masculino: nempe *legatum lectum*, pro legatus lectus dixit Vlpianus in l. librorum. 52. in fin. de Legat. 3. et in l. cum aurum. 19. §. lectum. 8. de Auro et argent. leg. Et ⁸ *concordium*, pro concordia, Idem Papinianus in l. si liberis. 27. de Pact. dot. *tanquam venali concordio*, Fl. ubi alii Codices habent *concordia*. Item *alimonia, orum*, Pau-

V 2

lus

⁵ In l. vim passam] Haec quoque Papiniani est, non Vlpiani.

⁶ Abortum] Gothofred. huic patronum aduocat Festum, apud quem ita scriptum est: *Abortum grauidæ mulieris dicitur, quod non sit tempestine ortum.* Est etiam in Glossis: *Abortum, ἔκτρωμα.* Et ibid. inter ea, quæ Latine neutro, Graece foeminino genere efferuntur: *Hoc abortum, ἡ ἔκτρωσις.*

⁷ Lectum] Vossius solius Vlpiani auctoritate inter ea recenset, quæ *us* et *um* in fine habent: nec ab aliis testimonia vetustiorum citari video. Glossæ rursus: *Lectum, κλίνη.*

⁸ Concordium] Gifanius in Indic. Lucret. V. *arteria*, existimat hoc satis defendi posse exemplo aliorum, quæ in *a* et *um* desinunt, quæ ratio mihi non satis firma esse videtur. Ampl. Bynkersh. putabat vitio scribentis legi *concordio*, pro *concordia*, quod Haloander edidit.

lus ⁹ in *l. mutus*. 73. §. 1. de *Iure dot.* Et ¹⁰ *papyrus*, neutro genere, pro *papyrus*. *Chartis legatis*, inquit Vlpianus in *l. librorum*. 52. §. *chartis*. 6. de *Legat.* 3. *papyrus* non continebitur. Et ¹¹ *castelli*, pro *castella*, Idem Vlpian. ex iisdem *Pandectis Florent.* in *l. caetera*. 41. §. *sed si*. 10. de *Legat.* 1. Quae quamquam et Latina sunt ¹² et recepta, tamen huc retuli, quia Valla ea incautigata non praeteriisset, si aduertisset.

Affectionem ¹³ *amicalem*, pro *amantem*, et *beneuolam* dixit Vlpianus in *l. idemque*. 10. §. *si quis*

⁹ In *l. mutus*] Et in *l. 4. ff. de Agnosc. et al. lib.* Brissonius in *Parerg.* ostendit *alimonium* Varronis esse *lib. I. de Re Rust. cap. 8. et lib. III. cap. 16.* cui Vitruvium iungit Vossius. Add. Tacit. XI. *Annal.* 16. Isidor. XX. *Orig.* 2. inter *alimoniam*, *alimentum*, et *alimonium* nimis quam subtiliter distinguit.

¹⁰ *Papyrus neutro genere*] Celsus *Lib. V. de Medicin. cap. 28. sect. 12. papyrus intortum*, et Plinius in *Histor. Nat.* compluribus locis eodem genere. Vid. Voss. in *Addend. ad Lib. I. de Anal. cap. 36.*

¹¹ *Castelli*] Gothofr. *castella* edidit: et ita Plinius, Vitruvius, et Frontinus in *libro de Aquaeductibus* semper loquuntur, item Festus in *V. diuidicula*. Tamen etiam *castellus*, quod Florentiae est, saltem posterioribus temporibus, dictum fuisse, non absurde ex eo colligas, quod Graeci recentiores receptacula illa aquarum κατέλλας vocant. Vid. *Glossar.* Meurs. et Cang. Sed et in *Glossis Vet.* est: *Castellus, Φρεγιον.*

¹² *Et recepta*] Hoc de *abortum*, *lectum*, *concordium*, et *castellus* credam proferenti testimonia scriptorum veterum.

¹³ *Amicalem*] Ita est in Florent. in aliis, *amicabilem*, quod Plauti auctoritate probant H. Steph. de *Latinit. fals. susp.* pag. 76. Goclen. II. *Problem Grammat.* 57. Vossius IV. de *Vit. Serm.* 31. et II. de *Analog.* 33. Locum Plauti non designarunt; sed respiciunt, ni fallor, ad *Milit. IV. 4. 8.* ubi Camerarius, Lambinus, alique ediderunt: *Vos modo porro, ut occepistis, date operam amicabilem.* Verum Lipsius I. *Antiq.*

quis ea. 7. Mandati. Est verum, inquit, eum, qui non animo procuratoris interuenit, sed affectionem amicalem promisit in monendis procuratoribus, et in regendis consilio, mandati non teneri.

Abundare, ¹⁴ pro superare, et praetergredi dixit Neratius in l. § fundum. 35. Mandati. Ut 341 non abundet, inquit, mandati quantitatem, pro ut non superet, vel egrediatur.

¹⁵ Antidotus, masculino genere, et antidoti, numero plures significante, dixit Caius in l. quod saepe.

V 3

Antiq. Lect. 13. e libris Vaticanis emendauit adiutabilem: quod etiam Taubmannus, Pareus, et Gronouius in contextum receperunt. Alii MSS. aliter ibi legunt; sed quia tamen constat variare illius loci lectionem, nihil in eo praesidii potest esse voci amicabile. Nec auctoritas Glossarum vet. in quibus ea legitur, impedit, quo minus inter vocabula recentioris Latinitatis referatur.

14 Pro superare] Eriam alii Latini scriptores hoc verbo nonnumquam significatione non dissimili vtuntur, ut cum de fluminibus super ripas effusis dicit Lucret. VI. 265.

*Nec tanto possent haec terras opprimere imbri,
Flumina abundare ut facerent.*

Et Virgil. I. Georg. 116.

— *Incertis cum mensibus amnis abundans Exit.*

Sed haec multum differunt a sermone Neratii, qui non absolute, ut illi, sed adiecto casu, abundare quantitatem, dixit, cuius exempla alibi, quod quidem sciam, non leguntur.

15 Antidotus masc. gen.] Ut ex his antidoti, et alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, Gaius in d. l. 35. Hoc antidotum dicunt Cels. V. de Medic. 27. Plin. XXIX. H. N. 1. Iustin. XXXVII. 2. et Paulus in l. §. princ. ff. de Penu leg. Haec antidotus Gell. XVII. 16. Seren. Samonic. pag. 28. et 35. Ed. Keuchen. idque solum videtur probare Caper Grammaticus. Vid. Voss I. de Analog. 36. Hoc autem etiam secundae declinationis esse, liquet e priore loco Sereni, in quo est, antidotos honestas. Itaque parum recte scribit Auctor, omnes scriptores Latinos dicere antidota neutro genere, et Gaium antidoti masc. gen. efferre: nam de genere e verbis Gaii nihil colligi potest.

saepe 35. §. 2. de Contrah. empt. siquidem Florentinum exemplar sequimur: cum alii Codices, et omnes Latini autores *antidota* neutro genere dicant.

EX PARTE QUARTA, DE PIGNORIBVS.

342 *Consanare* dixit Vlpianus in l. item Offilius. 10. pr. de Aedil. Ed. pro *consanescere*, *sanari*, ad sanitatem redire. Si homini, inquit, *digitus sit abscissus, membrum quid laceratum, quod minus consanauerit, si tamen ob eam rem eo minus uti possit, non videri sanum esse.* Quo loco si vna litterula dempta ¹ *consanuerit* legeretur, elegantius, et latinus diceretur. Sed repugnant vetusta exemplaria, licet quaedam habeant *consolidauerit*.
² *Cura.*

[¹ *Consanuerit*] Ita etiam Gifanius in Observationibus Ling. Lat. legendum suspicatur, a *consanesco*, quo saepe vtuntur Celsus, et Columella. Celsus Lib. VII. cap. 12. sect. 4. Et plerique quidem, ubi *consanuerunt*, loquuntur. Colum. IV. 27. Celeriter *consanescit*. Et *sanesco* Idem compluribus locis. vid. Cels. V. 26. 6. Colum. VI. 7. Apud Ciceronem quoque IV. Famil. ep. 6. Hoc tam graui vulnere etiam illa, quae *consanuisse* videbantur, *recrudescent*. Ita ibi plerique docti malunt, non *consennisse*, quod probat Manutius. Et Gronovius ibi h. leg. laudans *consanuerit* in ea legit, non *consanauerit*. Sic *resanuit* apud Ouidium I. Amor. 10. 9. et II. Amor. 9. 27. e scriptis restituit Idem Gronou. II. Obseru. 21. quorum lectionem priore loco etiam Heinsius sequitur. *Consanare* quidem etiam Columella dixit, sed alia ratione quam Vlpianus: nam actiue effert Lib. IV. cap. 29. Frigoribus omnis sarculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem *consanet*. Et passiue Lib. IV. cap. 24. in fin. Nec plagae *consanentur*. Apud Plinium tamen Lib. XXIV. H. N. cap. 10. *praesanauere* eadem forma legitur, qua apud Iureconsultum *consanauerit*: Cortex eius interior cicatrices, quae *praesanauere*, aperit. Sed variare huius loci scripturam adnotatum est ab Editoribus. Haloander in d. l. 10. pro *consanauerit* edidit *consolidauerit*.

² *Curacem*, vel, vt est Florentiae, *curracem* dixit Caius in *l. si quid. 18. in princ. de Aedil. Edict.* pro sollicito, et diligenti: itemque ³ *vigilacem*, pro vigilantibus: insolenter sane. Caeterum quidni id liceat, sicut *emacem* et *vendacem* dixit Cato *Cap. II. de Re Rustic.* 343

⁴ *Excussatum*, pro excusso, vel discusso posuit Paulus in *l. Lucius Titius. 46 §. cum testamento. 6. de Admin. tutor.* Cum Magistratus, inquit, plures tutores dant, non prius ad eos reuerti pupillus potest, quam omnes tutores excussati fuerint. Vbi quidem Codices habent ex-

V 4

cussi,

² *Curacem*] Hoc videtur placere Scip. Gentili ad *Apul. Apolog. n. 599.* et ita etiam Heinſius ad *Ouid. II. Amor. 6. 23.* ex *h. l.* laudat. at *curracem* Idem Gentilis *I. Parerg. 17.* probat auctoritate Ruffini, Interpretis Iosephi. Sed hoc diu ante Ruffinum vsum fuisse Gratium in *Cyneg. v. 89.* docuit Voſſius *II. de Analog. 33.* qui et Glossarum testimonium citat.

³ *Vigilacem*] Voſſius *III. de Vit. Serm. 55.* hoc ex Sidonio adferens ad infimam aetatem Latini sermonis reiecerat. Gentilis *l. d.* a Scaligero Propertio in *IV. El. 7. 15.* restitutum obseruat, cui Borrich. in *Cogit. de Ling. Lat. Columellam VII. de Re Rust. 12. et VIII. 2.* addidit. Etiam Heinſius hanc vocem in *Ouid. II. Metam. 779.* et Broekhus. in *Tibull. IV. Eleg. 6. 11.* reposuerunt, pro *vigilans.* Vid. praeterea, quae notauit Heinſ. ad *Ouid. II. Amor. 6. 23.* et Ampl. Bynkersh. *I. Obseruat. 25.*

⁴ *Excussatum*] Gothofr. *l. d. excusati.* Et sic est in Pand. Flor. pro quo Taurellus monet se restituisse, et edidisse *excusati.* Sane *excusati* non videtur conuenire rei, de qua ibi agitur. *Excussare* autem etsi nulla auctoritate veterum possum defendere, tamen neque analogia obstat, quominus ab *excutere* dicatur *excussare*, vt a *quaterere* *quassare*, a *concutere* *concussare*, a *succutere* *succussare*: et frequentatiua forma verborum, obseruante Scaligero ad *Varr. princ. Lib. I. de Re Rust.* crebro utebantur veteres, vt *dolitare*, *tortare*, *reperitare*, *extentare*, quae apud Catonem, Varronem, et Lucretium leguntur, et alia apud alios, quae vid. in *Gisnii Indic. Lucret. V. frequentatiuis.*

cussi, id est, quam discusserit eorum facultates, et eos non soluendo esse apparuerit.

Mutuare et mutuari, pro eodem posuit Vlpianus, et quidem vno in loco, nempe in l. 3. §. 1. de Contrar. tut. et ut. act. Vtrumque vero non pro mutuum dare, foenerari, ⁵ vt vulgo sumi solet, sed pro mutuam pecuniam accipere, foenori sumere. *Consequitur autem pecuniam* (et loquitur de tutore contraria tutelae actione experiente) *si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris, sed vel trientibus, vel his, quae in regione observantur, vel his, quibus mutuatus est (si* *neceffe*

⁵ *Vt vulgo sumi solet*] Non puto verum esse, quod sentire videtur Auctor, et *mutuare*, et *mutuari* esse *mutuum dare*, non accipere. Recentiores quidem *mutuare* dixerunt, pro *mutuum dare*, sed antiquis illud idem erat, quod *mutuari*. vt docent Voss. lib. I. de Vit. Serm. cap. 34. et Salmas. de Usur. Cap. I. pag. 13. *Mutuari* autem apud omnes est *mutuum accipere*, non *dare*, quod testimoniis probari, cum notissimum sit, nihil attinet. Beroald. ad Apulei. I. Metam. *Mutuari*, inquit, non significat mutuam pecuniam dare, vt semidocti literatores opinantur; sed *mutuum sumere*. Hos si intellexit Noster, cum vulgo ita sumi ait, non recte notauit Vlpianum, qui eos secutus non fuerit. Praeterea in eo quoque parum recte mihi loqui videtur, quod *mutuum dare* idem esse putat, quod *foenori dare*, et *mutuum accipere*, quod *foenori accipere*. Id enim non modo Iuri Ciuili, quo, si recte memini, usurae (quae hic nihil differunt a foenore) non ex mutuo, sed e stipulatione adiecta debentur; verum etiam scriptorum veterum, et Grammaticorum auctoritati repugnat, e quibus *mutuum sumere*, et *foenore sumere* diuersa esse scimus. Plautus *Asinar.* I. 3. 95. Nam si *mutuas* non potero (sumere viginti minas) certum est *sumam foenore*. add. Terent. *Phorm.* II. 1. 69. et Non. Marcell. V. *mutuum*. Denique pro *foenori sumere*, cum Plauto, Terentio, aliisque probatoribus, malim dicere *foenore sumere*.

neceſſe habuit ⁶ *mutuare, ut pupillo ex iuſta cauſa prorogaret) vel his, quibus pupillum liberauit.*

⁷ *Foedus*, pro foeditate et re foeda dixit 345
Paulus in *l. ſenatoris. 47. de Ritu nupt.* ibi de

V 5

Sena-

⁶ *Mutuare*] Gothofred. *mutuari*. Nec tamen, ſi *mutuare* dixiſſet Iuriſconſultus, quidquam peccaſſet: cum etiam *mutuare* ſit *mutuum ſumere*, ut dixi.

⁷ *Foedus*] Hoc alibi ea ſignificatione non reperiri, et a quouis alio potius, quam a Paulo, proſectum arbitror. Elmenhorſt. in *Indic. Apul.* inter alia loca veterum, in quibus *foedus* eſt matrimonium, de quo nemo dubitat, etiam *b. l.* profert, et non audire ſe illos ait, qui ibi *foedus* interpretantur *ſcelus*. Debuerat igitur docere, quid ibi eſſet *foedus*. Nam ſi pro matrimonio accipiendum putat, ego quidem non magis illum audio, quam ipſe alios: cum nullam aliam in verbis *d. l.* ſententiam perſpicere poſſim, quam non habendum honorem filiae Senatoris, quae tantam in ſe turpitudinem admittit, ut quaestum corpore, vel artem ludicram fecerit, vel crimen commiſerit, e quo iudicio publico damnata fuerit: ideoque eam impune libertino nubere. Ampl. Bynkersh. ad marginem notarat, lectionem corruptam videri, et in libro Charondae eſſe, *quae in tantum ſe deduxit foedius*, id eſt, quae tanto ſe geſſit foedius, quam ſi libertino nupſiſſet. Idemque praeterea et haec adſcripſerat: *In tantum ſe deduxit foedius*, fore, tanto magis ab honeſtatis tramite deflexit: locutione, ut videtur, haud abſimili illi, qua Tertullianus utitur ad Vxorem *Lib. I. cap. 9. Per otium ſe veritate deducunt*, id eſt, defleſcunt. Eaque ſignificatione *deducendi* vocem forte Perſio uſurpatam *Sat. V. 35.*

— *Et vitae neſcius error*

Deducit (ita ibi legunt quidam libri, quod in aliis eſt *diducit*) *trepidas ramoſa in compita mentes.*

De muliere etiam Iuſtinianum dixiſſe *in tantum dedecus ſeſe prodere l. vn. ſ. 2. Col. de Rapt. virg.* Quibus addi poſſunt haec non multum diuerſa a Iuſtiniani locutione Valer. Max. *Lib. III. cap. 4. princ. In aliquod deuoluti dedecus*, et Quintilian. *Declam. CCLX. Si in latrocinia ſe praedasque miſerint.* Sed ex his ut forte defendi poſſit phraſis *deducere in ſe dedecus*, pro turpiter ſe gerere, dedecus admittere; tamen nondum liquere puto *deducere ſe* absolute, et non adieſto eo, in quod quis ſe deducit, dici poſſe pro gerere ſe, uti id exponen-

Senatoris filia, quae corpore quaestum fecit, loquens. *Nec enim*, inquit, *honos ei servatur*,
 346 *quae se in tantum foedus deduxit*, si Florentinum exemplar sequimur, cum alii Codices habeant *scelus*.

⁸ *Vinarium*, pro vinoso et ebrioso usurpavit Vlpianus in *l. ob quae* 4. §. 2. et in *l. aediles* 25. §. 6. de *Aedil. Ed.* Cum Plautus *Afinar. II.* 4. 30. Tranquillus *Claud. Cap. XL.* et Lamprius *Alex. Seuer. Cap. XXXIII.* verbum id pro vini venditore et propola usurparint, *tauernier*, *vinotier*.

⁹ *Metuiri*, pro metuendum esse dixit Modestinus in *l. fideiussor* 26. §. 1. de *Pignorib.*

¹⁰ *Inno-*

exponendum videtur in ea lectione, quam habet liber Charondae. In Haloandr. *b. l.* legitur *scelus*: quod suppositum videtur ab iis, quibus non placebat *foedus*.

⁸ *Vinarium*] H. Stephan. de *Lat. fals. susp.* pag. 123. scribit, se aliis quaerendum relinquere, an ita liceat loqui cum Vlpiano. Scio equidem *vasa vinaria*, *utres vinarios*, *urnas vinarias* recte dici, quibus vinum continetur; sed *vinarium* pro homine vinoso nusquam legi, nisi apud Vlpianum, et in Glossis vet. in quibus est: *Οινόποτης*, *vinarius*.

⁹ *Metuiri*] Ant. Augustin. *Lib. II. Emend. cap. 2.* corruptum esse putat in libro Florent. pro *metui*. Scaliger ad Catull. *Epigr. LXXVII.* scribit *METVIRI* ibi esse *metutum iri*, e more scripturae illius libri, scil. ut *datuiri*, *restituiri*, *debituiri*, et plura eiusdem generis, quae recenset *l. d.* Ant. Augustin. Quae sententia fortassis non est improbanda Nam antiquos dixisse *metutum* apparet, ut Vossius III. de *Analog.* 32. observat, ex hoc Lucretii V. 1139. Nam *cupide conculcatur nimis ante metutum*. Itaque si quis ita verba Iurisconsulti accipiat: *Quaerebatur an Seius hanc domum optime iure possidere possit, nec metutum iri possit* (hoc enim ex superioribus repeti nihil vetat) ex hoc solo, et quae seqq. non video, quid in iis insit, quod magnopere a ratione Latini sermonis abhorreat. Nec enim aliter dicitur, *potest iri metutum*,

¹⁰ *Innotuit tutor*, pro tutori innotuit, actiua pro deponenti significatione Vlpianus in *l. ita autem. 5. §. ult. de Administr. tutor.*

Manifestus est ¹¹ soloecismus a Callistrato admissus in *l. non tantum. 17. §. 2. de Excusation. tutor.* 348

metutum, quam oportet iri concessum apud Ciceronem, et alia id genus, quae habet Sanctius III. *Mineru. 11.* et ibi Cl. Perizonius. Atque haec quidem pro confirmanda opinione Scaligeri dici posse existimo: nec tamen dissimulabo mihi totam huius legis dictionem incultam, et horridiorem quodammodo videri. Haloander hic edidit, nec metuere debeat.

¹⁰ *Innotuit tutor*] Verba d. *l. 5. §. ult.* in Ed. Gothofr. haec sunt: *Ex quo innotuit tutori, se tutorem esse, scire debet periculum tutelae ad eum pertinere. innotescere autem qualiter qualiter, sufficit, non utique testato eum conueniri. nam etsi citra testationem, scilicet vndeunque, cognouit: nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere.* Florent. *innotuit tutor*, quod qua ratione intelligi, exponiue possit, equidem non animaduerto: altera autem lectio plana est, in qua quod primo dicitur *innotuit tutori*, mox alio verbo idem significante exponitur, *cognouit*. Scip. Gentilis I. *Parerg. 6.* putat haec verba, *se tutorem*, a glossa esse, legendumque, *ex quo innotuit tutor esse*, more Graecorum, ut in illo Vlpiani in *l. 3. §. 1. ff. Naut. caup. stabul. Ut innotesceret Praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum*, pro ut innotesceret Praetorem curam agere. Cuiusmodi etiam sunt haec eiusdem Vlpiani *l. 22. §. 8. D. Solut. matrim.* quae tamen ab alia manu subiecta esse dudum sibi deprehendisse visi sunt Iurisconsulti doctissimi: Nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est. Et ibidem: *Sin vero dotem ita dissipaturus, ita manifestus est, ut non hominem frugi oportet.* Salmas. ad Capitol. Maxim. et Balbin. Cap. II. et ad Vopisc. Aurelian. Cap. XXXVIII. ait in d. *l. 3. §. 1. Naut. caup. stabul. innotescere* positum esse pro notum facere, ut *insuescere* pro insuefacere, *requiescere* pro quietum facere, et ea significatione *innotescere* a recentioribus quibusdam vsurpatum ostendit Muncker. ad Fulgent. Contin. Virgil. pag. 141. Malim tamen adhaerere illi sententiae, quae Hellenismum in verbis Vlpiani in d. *l. 3.* statuit.

¹¹ *Soloecismus*] In Florentino libro, cuius lectionem Gothofredus secutus est, hic locus ita legitur: *Eos, qui in corpori-*

*tutor. Eos, inquit, qui in corporibus sunt, quosque immunitatem habere diximus, etiam circa tutelarum extraneorum hominum habebunt excusationem. Vbi accusatiuum eos pro nominatiuo ii posuit. Aut ἀντίπτωσιw esse dicamus, cum casus pro casu ponitur, veluti,¹² in illo Virgilii versu I. *Aen.* 573.*

Urbem quam statuo, vestra est.

Simile est in l. interdum. 21. de Acquir. possess. ubi genitiuus pro accusatiuo ponitur. Interdum, inquit Iauolenus, eius rei possessionem, cuius ipsi non habemus, tradere possumus. Quamquam excusari potest hoc modo, cuius¹³ scilicet rei, ipsi non habemus, scilicet possessionem.

corporibus sunt, veluti fabrorum, immunitatem habere dicimus, etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem habebunt excusationem; in qua oratione nihil soloeci inest. Lectio ab Auctore expressa referri potest ad Anacoluthon, quemadmodum et hoc Marciani l. 114. §. 14. D. de Legat. 1. Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, eos, qui testamento vetant quid alienari, nec causam exprimunt, propter quam id fieri velint, etc nullius momenti esse scripturam, de quo vid. Clar. Perizon. ad Sanct. Mineru. Lib. IV. cap. 12

¹² *In illo Virgilii]* Hoc non est simile superiori. Nam ex canone Grammaticorum ita expletur: *ea urbs, quam urbem statuo, vestra est*: quae ellipsis ad hunc locum explendum non conuenit.

¹³ *Scilicet rei]* Recte ita exponitur. Plura eiusdem locutionis exempla qui desiderat, adeat Cl. Perizon. l. d.

EX PARTE QUINTA, DE TESTAMENTIS.

Tueri, cum sit deponens passiuè usurpat Papinianus in l. filio praeterito. 17. D. de Iniust. rupt.

rupt. irritoque fact. testam. Voluntas, inquit, testatoris tuebitur, pro defendetur. Itemque

¹ Caius in *l. consilio. 7. princ. de Curator. furios. l. 5. §. ad eum. 7. et l. nam secundum. 7. et l. ult. §. 1. de Legat. praest. l. si duobus. 17. in fin. de Noxal. action.* Quod tamen exemplis ex Varro et Vitruvio petitis tuetur, ac defendit Dn.

² Brissonus in *Parergis.* Similiter autem

³ *exequi*, pro executioni mandari dixit Vlpianus in *l. cum quaedam. 19. princ. de Iurisdic. omn. iud.* 350

Si quis ⁴ *in graui valetudine affectus opem domino ferre non potuerit, dixit Vlpianus in l. 3. princ.*

¹ Caius] Immo Iulianus *lib. 21. Digestorum*, vt recte Edd. Gothofredi: nam Caius Digesta non scripsit. Leges seqq. diuersorum auctorum sunt: sed non in omnibus illis *tueri* passiuè videtur sumi. Alia deponentia passiuè sumta e Pandectis adnotauit Auctor *supr. pag. 328. et 333.*

² Brissonus] *De Verb. sign. v. tueri*, e Varr. *Lib. III. de Re Rust. cap. 1. et Vitruu. praef. Lib. VIII. add. Voss. III. de Analog. 6.* Etiam *tutantur*, pro defenduntur habet Plautus *Amphitr. II. 2. 20. et tuantur*, pro videantur Lucret. *IV. 362.* Quin et *tuto* antiqui dicebant. vid. Non. Marc. *Cap. VII.* et Ciaccon. *ad Sallust. Iug. Cap. XIV.* Tueo quoque legitur in Inscriptione apud Reines. *XVII. 170. et Spon. Miscell. pag. 24.*

³ *Exequi*] Quaerebatur, an prioris iudicis sententia *exequi* possit, d. *l. 19. de Iurisd.* Emporium Rhetorem similiter locutum obseruauit Voss. *l. d. et Iustinum VII. 3. exsecutus* participium hac forma vsurpasse Idem *IV. Analog. 11. Adsequi* passiuè est apud Cicer. *II. Verr. 73. Consequi, sectari, adsectari, consecrari* apud alios v. Muret. *VII. Var. Lect. 11. et ad Propert. I. El. 10 Voss. III. Anal. 6.* Qua auctoritate autem Titulus *de Iurisdictione* hic auctior duabus vocibus, *omnium iudicum*, proferatur, non scio.

⁴ *In graui valetudine affectus*] Etiam Sciopp. *I. Verisimil. 4.* scribit, hic abundare *in*, vt saepe apud alios, quorum ibidem testimonia quaedam adfert. Add. Cels. *II. 12. 2. In corpore*

princ. ad Senatusc. Silan. quo loco praepositio in
 abundat: vt et ⁵ in *l. Qui testam. fac. poss.* Ean-
 dem praepositionem in, pro de posuit Caius in
l. in quantitate. 73. in fin. princ. ad Leg. Falcid.
Neceſſe eſt, inquit, legatariis cum haerede ⁶ *in por-*
tione legatorum pacifci. Sed oppositum iusiuran-
 dum, pro impositum posuit Paulus in *l. adigere.*
6. §. 4. de Iure patron. Itemque Papinianus, ⁷ *In*
351 *accusationem viduae filiae* ⁸ *habet pater ius prae-*
 cipuum,

corpore infirmo, diuque in aduersa valetudine exhausto, et quae
 notantur ad Petron. Cap. VI. *In cursu fatigatus.* In quibus
 etiam in pro a vel ex potest accipi. Scip. Gentil. I. *Parerg.*
 14. coniunctim legit, *ingrui valetudine adfectus,* et *ingruis*
 vult dici, vt *incanus* apud Virgilium, et alia, in quibus in
 augendae significationi est. Non adspernarer, si quemquam
 veterum *ingruis* dixisse potuisset ostendere. Iam ante
 Scipionem Gentilem fuisse, qui *ingruis* in d. l. 3. *princ. ad*
Senatusc. Silan. vno verbo dici putauerint, vt *incanus* apud
 Virgilium, intelligo ex Alciato in *fin. Lib. IV. de Verb. sign.*
 qui praepositionem in euiciendam esse arbitratur.

⁵ *In l. Qui testam.]* Non apparet de qua lege fenserit,
 quod et nota numeri, et principium illius omissum erat.

⁶ *In portione]* Gothofr. ibi e Florent. *in portionem.* Et in l. 6.
 §. 4. *de Iur. patron. ius-iurandum, quod liberti in hoc impositum est.*

⁷ *In accusationem]* Heins. ad Ouid. I. *Amor. 1. 5.* osten-
 dit, melius dici *habere ius in aliquam rem,* quam *in re.* Idem-
 que in II. *Am. 4. 7.* e scripto legit: *Nam desunt vires in me*
mibi iusque regendum, pro vulgato ad me. Itaque nec male
 dicas, *habere ius in accusationem filiae,* vel *in filiam accusan-*
dam. Praeterea, etiam si accusatum pro ablatiuo usurpa-
 set Papinianus, tamen non solus ita locutus esset, sed fecis-
 set exemplo optimorum auctorum, quorum neminem non
 ita loqui toties obseruatum est, vt prope in Homericum
 τὸν δ' ἀπαμειβόμενος abierit, quod de illo, esse in potestatem,
 dicit I. Fr. Gronouius ad *Liu. II. 14.* Vid. quos laudat
 Broekhus. ad *Propert. II. El. 7 50.* Heinsium et *Quid. Ep.*
Parid. v. 138. et Interpretes *Ciceron. ad Orat. pro Quintio*
Cap. V. et *pro Archia Cap. V.*

⁸ *Habet pater]* Gothofr. *non habet pater.* Forte culpa
 typographorum hic excidit particula negatiua: nam nulla
 varietas

cipuum, pro in accusatione *l. nec in ea. 22. §. 1. ad Leg. Iul. de adulter.* Itemque in *l. extrario. 17. in princ. de Quaestion.* secundum ⁹ Noricum exemplar. Contra autem Martianus, ¹⁰ in *usu aliquo acceptam pecuniam*, pro in *usum aliquem*, posuit in *l. 4. §. sed et qui. 4. ad Leg. Iul. peculat.*

A liberis non nubere, pro ¹¹ quamdiu liberos habebit, aut post susceptos liberos, dixit ¹² Terentius Clemens in *l. sed si. 62. §. ult. de* 352
Condit.

varietas lectionis adnotatur. Quam etiam nullam esse ex eo conicio, quod Cuiacius VI. *Observ. 14. de sententia d. l. 22. §. 1. ad Leg. Iul. de adulter.* disputans, et in ea occasione pro accusationem substituens, nihil de ea re memorat.

⁹ Noricum exemplar] Nam in aliis est: *Servos in adulterii quaestione contra dominum interrogari placuit.*

¹⁰ In usu] Cicero aliique vetustiores dicunt, *ad usum*, et in *usum*. Vid. Graev. *ad Cicer. V. Philipp. 9.* Nectamen alterum reiiciendum est: cum non minus saepe huic praepositioni iungatur ablativus pro accusativo, quam accusativus pro ablativo. Columell. XII. *de Re Rust. 48.* *Laurituriones in hoc usu mittito, ut olias deprimant.* Ouid. *Ep. Hypsipyl. v. 20.* *In mihi promissi parte recepta tori.* Valer. Max. III. 3. *ext. 1. in cuius brachio carbo ardens delapsus est.* Adi Voss. *de Construct. Cap. LXV.* Muncker. *ad Hygin. Fab. XCII.* et V. C. Iac. Gronov. *ad Macrob. Somn. Scip. I. 4.* Plures huiusmodi locutiones inferius e parte VI. *Digestorum n. 1.* colligit Auctor noster, ubi vid. quae notavi.

¹¹ *Quamdiu liberos habebit*] Ita etiam Brissou. hoc accipit in *Lexico V. a.* Verba Iurisconsulti sunt: *Cum vir uxori, si a liberis ne nupserit, in annos singulos aliquid legavit*: quae etiam ita videntur accipi posse, si nubendo non discesserit a liberis, si, ut est in *l. 6. §. 3. Cod. de Secund. nupt. libero-*rum affectione servata ad alias nuptias non migraverit: ita ut particula *a* in hac phrasi notet transitum ab uno ad aliud, ut cum dicimus *separare, segregare se ab aliquo*, et similia unde et *transire, migrare ad secundas nuptias* frequenter legimus in Codice. *Enubere e Patribus* dicit *Liu. X. 23.* pro nubendo exire, et in gentem plebeiam transire.

¹² Terentius] Vel testator, cuius ibi verba proponit Terentius.

Condit. et demonstr. Quod ut verum et Latinum, tamen insolens esse, fatendum est.

Satis ineleganter dixit Vlpianus, ¹³ *Credo quod iure militari testabitur*, pro puto eum iure militari testaturum, in *l. si quis filio. 6. §. sed et si. 6. de Iniust. rupt. irr. fact. testam.*

353

¹⁴ *Reficere*, pro iterum facere. *Reficere testamentum*, pro testamentum denuo condere, iterum testari, Vlpianus in *l. idemque. 9. de Milit. testam.*

¹⁵ *Praestari* passivum, pro actiuo *praestare*, aut etiam pro futuro *praestaturum esse*, posuit

¹³ *Credo quod*] In Florent. quam Gothofr. secutus est, deest *quod*: sed alia e Pandectis exempla suggerit Vossius de *Construct. Cap. LXII.* Vtrum autem recte dicatur *credo, dico, scio, quod*, et similia, nec ne, non conuenit inter eruditos. Damnant id genus loquendi Sanctius *Lib. III. Minern. cap. 14.* et I. Fr. Gronovius locis ibi a Cl. Perizonio notatis, et ad *Lin. XXXIV. 57. et XXXVIII. 10.* probant Manutius, Stephanus, Scioppius, et Vossius a Cl. Perizonio, qui ei ipse huic sententiae accedit, ad *Sanct. l. d. laudati*, et praeterea Linacer *Lib. V. in fin. et Lib. VI. cap. de Ellipsi coniunctionum*, Manutius in *Cicer. ad Attic. IX. Ep. 19. et X. Ep. 4.* Gifanius in *Observ. Ling. Lat. et Vorstius de Latinitate fals. susp. Cap. XXIV.* Atque horum sententia mihi verior videtur.

¹⁴ *Reficere*] *Idemque erit dicendum*, et si nato filio, viuo se maluit eodem testamento durante decedere. nam videtur iure militari refecisse testamentum, d. *l. 9.* *Reficere* non tantum est instaurare, reparare collapsa, sed etiam plane nouum facere vetere amisso, vel sublato. Sallust. *Inq. Cap. LXVI.* *Arma, tela, aliisque, quae spe pacis amiserat, reficere, aut commercari.* Nec fere alia significatio huius verbi est, cum *Liu. Lib. VI. cap. 35. 36. 38. et alibi, Magistratus* in sequentem annum *refici* dicit. Ita *reficere testamentum*, est nouum facere.

¹⁵ *Praestari*] Gothofr. in *d. l.* edidit: *Nec institutum, cum bonae fidei possessor fuerit, quod inde seruari non potuisset, praestare.*

posuit Papinianus in *l. militis. 36. §. 2. de Milit. testam.*

¹⁶ *Facere totum*, pro dominari, vim omnem habere, dixit Vlpianus in *l. ex facto. 35. §. rerum. 3. D. de Haered. instit.* Et facit quidem totum voluntas defuncti. Nam quid senserit spectandum est. 354

¹⁷ *Significacere*, pro significare dixit ¹⁸ Mar-

praestare. Florentiae est, *praestari.* In aliis, nec institutus praestabit. Anton. Angustin. I. Emend. 2. putat in Florent. vitiose scribi *praestari*, pro *praestare*: cui fere adsentior. Si quis tamen scripturam illam defendere velit, is dicere queat, passivum esse pro activo, ut *palpari*, pro *palpare*; *bellari*, pro *bellare*; et plura huiusmodi apud Nonium Cap. VII. Voss. III. de Analog. 5. Salmas. ad Flor. II. 17. item ad Lamprid. Commod. Cap. XI. et Anton. Diadum. Cap. VII. Sed tamen hoc interest, quod pleraque horum aliis temporibus scripta efferuntur, in quibus non tam facilis est lapsus scribentis, quam mutatio $\tau\grave{\epsilon}$ E in I. quae et alibi obuia est.

¹⁶ *Facere totum*] Similiter horridus, sed, Scaligero, ac Vossio iudicibus, satis Latinus Scriptor Belli Hispan. Cap. XXVIII. Ita hac opinione fretus totum se facere posse existimabat. H. Steph. de Latin. fals. susp. pag. 206. hoc non improbat. Nec videtur magis a ratione linguae Latinae abhorrere, quam si dicas v. g. *virtus multum, plurimum, facit*, Cicero de re, in qua omnia sita sunt, dicit *totum est*, et, in eo totum est. Vid. Lib. V. ad Attic. ep. 20. Add. Columell. XII. 4. et Senec. IV. de Benef. 36. *Dominari*, quod hic expositionis loco dicit Auctor, eadem significatione habet Columella I. 8. *Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturae semel facere.*

¹⁷ *Significacere*] Scioppius I. Suspect. Lect. 9. et Voss. in Etymolog. nullum alium huius vocabuli auctorem laudant, quam Iurisconsultum. Existimant autem in eadem forma dici, qua apud Plautum Epidic. V. 2. 41. in quibusdam libris est *ludifecisti*, a *ludifacio*. Gothofredi Edd. quas vidi, in *b. l.* male exhibent *significare*: nam *significacere* eum voluisse edere, quod est in Florent. ex eo intelligi potest, quod notat Ha-loandr.

¹⁸ Martianus, siquidem Florentinum exemplar sequimur, in *l. servo. 65. §. si pupillo. 3. ad Senatuscons. Trebell.* Sic et ¹⁹ *magnificiebat*, pro *magnificiebat* ex eodem exemplari Vlpianus in *l. 1. §. pen. D. Quod vi aut clam.*

²⁰ *Adsumptionem*, pro *adiecto*, aut *circumstantia*, dixit Martianus in *l. his verbis. 48. in fin. de Haered. instit.* Aliter atque in ²¹ *l. adsumtio. 6. Ad Municipal. et de incol.*

Minus polite dixit Triphoninus, ²² *Permittitur militem filio facere testamentum*, pro *permittere*.

Ioandr. habere *significare*. Quod porro Sciopp. *l. d.* et Brisson. in *Parergis* e *l. 60. §. 4. ff. Locat.* et *l. 10. §. ult. Solut. matrim. aedificare* proferunt, id in Gothofr. neutro loco legitur, sed illo *aedificare*, hoc *lucrifacere*.

¹⁸ *Martianus*] Maecianus voluit, opinor, scribere, e cuius libro 5. *Fideicommissorum b. l. 65.* in Pandectas relata est. Martianus de Fideicommissis non scripsit.

¹⁹ *Magnificiebat*] Ita etiam Brisson. *l. d.* e Florent. Gothofredus *magni faciebat*. Ego *magnificio* nusquam alibi inueni. Gifan. *Indic. Lucret. V. desipientia*, et Taubm. *ad Plant. Menaechm. I. 2. 1.* scribunt, etiam *beneficere*, et *maleficere* esse in libro Florent. sed loca non notarunt. Nec Brisson. quidquam de his monet. Pro *malesicio*, quod est in Glossis Cyrilli, aliae Glossae habent *malesacio*.

²⁰ *Adsumptionem pro adiecto*] Vel pro ea, quam etiam demonstrationem nominant Iurisperiti. Si in patre, vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum est, *l. d. 48.* Ne hoc quidem temere reiecerim: cum Cicero II. *de Orator. 39.* et *Topic. Cap. II.* argumenta, quae ex circumstantiis, quas vocant, sumuntur, *foris assumi* dicat, et I. *de Inuent. 11. assumptiuam partem* in genere iudiciali eam, quae ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

²¹ *Leg. 6. ad Municipal.*] Vbi Vlpianus: *Adsumtio*, inquit, *originis, quae non est, veritatem naturae non peremit.*

²² *Permittitur militem*] Hoc puto referri posse ad illud genus loquendi, quo totam orationem pro supposito poni dicunt

mittitur militi, in l. miles. 41. in fin. de Testem. milit.

Coniunctionem *Vt* cum futuro Indica iui 356
modi coniungit Vlpianus, non ex Grammatico-
rum praescripto, in l. haeres instit. 32. §. ult. de
Acquir. vel om. haered. *Etsi*, inquit, eius con-
ditionis

X 2

ditionis

dicunt Grammatici, ut apud Corn. Nep. Pausan. Cap. V. Dicitur eo tempore matrem Pausaniae vixisse, et Gell. IV. II. Videtur causam erroris fuisse, de quo Cl. Perizon. ad Sanct. Minerv. III. 1. Forte etiam, cum idem sit permittitur, quod licet, exponi queat ea ratione ellipseos, quae est in his Ciceronis, liceat esse miseros, medios esse non licet, et hoc Tibulli I. Eleg. XI. 43. Sic ego sim, liceatque caput candescere canis, Temporis et prisca facta referre senem. in quibus supprimi dativum personae apertum est, et integram orationem esse, liceat nobis nos esse miseros, liceat mihi me senem referre. Qua ratione verba Iurisconsulti ita suppleri poterunt, permittitur militi militem facere testamentum. Idque eo minus repudiandum est, quod concedo, cuius eadem vis est, quae permitto, etiam forma activa ita ponitur, ut explenda sit oratio dativo personae, ut in hoc Catulli in Carm. de Nupt. Pel. et Thetid. v. 29. Tene suam Tethis concessit ducere neptem? quod dicitur κατ' ἑλλειψιν pronominis tibi, ut integrum sit, concessit tibi te ducere. Quod si exemplo Catulli dicere licet, concedo te hoc facere, non possum ullam satis firmam rationem videre, cur non eodem modo forma passiva dici possit conceditur, vel permittitur te hoc facere: quamquam nullum mihi huius locutionis exemplum suppetit, nec aliter hoc dici inuenio, quam mihi permittitur hoc facere, vel ego permittor hoc facere. Quorum posterius cum in Strada reprehendit Scioppius Infam. Fam. pag. 90. et 188. oblitus erat ita loqui Senecam I. de Ira 7. Animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: et IV. de Benef. 12. Latronibus circumuentum defendo, ut tuto transire permittatur: nec non Quintilianum Declam. II. pag. 31. Ed. Obr. Dum ad colligendum pondus dextra redire permittitur. Quomodo et concedor, et sinor a probatissimis auctoribus dici invenimus. Virgil. III. Aen. 700. Fatis numquam concessa moveri Apparet Camerina procul. Manil. IV. Astron. pag. 90. Quae fastidito concessa est iure potiri: quod Graecorum more dictum ibi notat Scaliger. Cicero pro P. Sextio Cap. XLIV. Accusare

ditionis erit, ²³ ut testari poterit, pro potuerit, vel possit.

²⁴ *Profugere villam suam, pro a villa sua,*
 357 *dixit Callistratus in l. 2. de Senatusc. Silan. Sic-*
 ut

Accusare eum per senatus auctoritatem non est situs. Columell. VI. de Re Rust. 36. Id ne fiat, degener et vulgaris asellus admonetur, qui sollicitet obsequia foeminae. Neque is tamen inire finitur. Ita ibi est in vetustis quibusdam Editionibus, quod et sententia postulat, non his, ut aliae habent.

²³ *Ut testari poterit]* Ita Florent. Gothofredus *potuerit.* Florentinam scripturam ab Vlpiano profectam esse etiam si certissimis argumentis demonstrari posset, non tamen inde sequeretur, eum tam imperitum fuisse constantis omnium Latine scribentium consuetudinis, ut existimauerit ut causali, quod Grammatici vocant, sine discrimine Indicativum, et Subiunctivum posse adiungi: sed id argumentum esset incuriae cuiusdam, et animi magis ad res, quam ad verba attentum. Idem accidit Viris Magnis, Servio, Scaligero, Lipsio, Thuanus, et aliis quam plurimis, quos, quia huic particulae Indicativum adiunxerunt, Latine nescivisse, praeter maledicentissimum Scioppium, dixit nemo. Vid. Titium *Manud. ad Excerpt. Sect. XXXIII, et XXXV.* Est etiam exemplum huius constructionis in his Gaii in l. 4. D. de Pignorib. *Fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit. Sed pro poterit in l. 4. de Fide instrument. ubi eadem verba Gaii reperuntur, rectius legitur possit.*

²⁴ *Profugere villam]* Gothofr. et hic a Florent. discendens edidit: *Cum constiterit apud te, Piso carissime, Iulium Donatum, posteaquam contervitus aduentu latronum profugerat in villam suam, vulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium servorum suorum. Profugere cum accusatio habet Seneca Agamemn. v. 121. Vel Mycenaeas domos Coniuncta socio profuge furtiva rate, et aliis locis, quae ibi notavit Gronovius. Item, ut observavit ad Hygin. Fab. ult. Munckerus, Curtius X. 2. Ne servi quidem uno grege profugiunt dominos. add. Columell. I. 3. Et propter iniuriam vicinorum sedes suas profugerint. In his omnibus accusativus est pro ablativo cum praepositione. Eaque fortassis causa fuit mutandae lectionis Florentinae, quod putarent sententiam requirere, ut Iulius Donatus in villam, non a villa profugisse intelligeretur. Nec tamen hoc e verbis Callistrati apparet, et quantumvis verum esset, tamen defendi posset recte dici*
profu-

ut et ²⁵ *erumpere vincula*, pro e vinculis, Vlpianus in l. 5. §. *subuenitur*. 6. eod. tit. Et ²⁶ *imbecillos* secunda declinatione, pro imbellices, vt in tertia formatur, Vlpianus eodem loco §. 8. *Imbecillitatem* autem non solum corporis, sed et animi, quam ²⁷ *pusillanimitatem* dicimus, aut nimium metum, accipit Vlpianus in l. 1. §. *si quis*. 10. D. *Quod vi aut clam*. 358

²⁸ *Vulgo fatebatur*, impersonaliter, pro fatebantur omnes, vel in confesso erat, inusitate

X 3

fane

profugere villam, pro in villam, vt *proficisci exsilium*, venire villam, et alia huiusmodi, quae vid. ap. Sciopp. ad Sanct. Minerv. IV. 6.

²⁵ *Erumpere vincula*] Virgil. I. Aen. 579.

— Et fortis Achates,

Et pater Aeneas iam dudum erumpere nubem
Ardebant.

Et apud Sueton. Aug. Cap. XIV. optimus liber Torrentii: A manu gladiatorum, quae oppidum eruperat. Sic excedere et egredi urbem. Liu. XXIV. 20. XXIX. 6. et XXXIV. 28. euadere, et elabi custodiam Florus, et alii. add. Pier. ad Virg. I. Aen. 357.

²⁶ *Imbecillos*] Hoc apud plerosque bonos auctores forte crebrius reperiatur, quam *imbecillis*. Ciceronis quidem veteres libros omnibus locis, vbi vulgo est *imbecillis*, habere *imbecillus* notat Fr. Fabricius ad II. Officior. 8. Et Lucretium, Horatium, Sallustium, Celsum, et Columellam frequentius dicere *imbecillus*, quam *imbecillis*, certum est.

²⁷ *Pusillanimitatem*] Non puto aliam significationem huius vocabuli esse in his Ciceronis I. Famil. ep. 4. In hac praesertim *imbecillitate Magistratum*. et ad Brutum ep. 16. Ista vero *imbecillitas*, et *desperatio* et Caesarem ad cupiditatem regni impulit. Caesar quoque VII. B. G. 77. *imbecillitatem animi*, et *mollitiem animi* pro eodem dicit. add. Tacit. IV. Ann. 8. et XV. 56. *Imbecillus* quoque de eadem re recte dicitur.

²⁸ *Vulgo fatebatur*] Gothofr. e Florent. *fatebitur*, vbi et h. l. inscribitur Vlpiano e lib. 21. ad Sabinum. Cicero quoque ita hoc verbo utitur in II. Agrar. 21. Hunc agrum
excipere

fane et noue dixit Paulus in *l. cum seruus legatus. 39. §. scio. 6. de Legat. 1.* Similiterque Vlpianus in *l. a Diuo Pio. 15. §. sed utrum. 9. de Re iudic. nomen quod confitetur* dixit, pro quod in confesso est, aut, ut supra dixerat, *confessum nomen. Debe recongneuē.*

²⁹ *Tantos quanti inueniantur*, pro tot quot inuenti fuerint, Caius in *l. si ita legatum. 65. de Legat. 1.* pronomina scilicet quantitatis continuæ pro discreta. Eodem pertinet quod Vlpianus *quantum quantum vellet*, pro simplici quantum vellet, aut recte pro tantum quantum vellet, et in Florentino, et in Norico exemplari scripsisse legitur in *l. 1. §. 2. in fin. Si quid in fraud. patron.*

Sufferri, pro offerri, aut exsolui posuit Idem Caius in *l. si seruus. 70. in fin. de Legat. 1. Ut ob hoc delictum*, inquit, *quasi litis aestimatio*

excipere nominatim, qui publicus esse fateatur. Vid. ibi Interpr. et Voss. III. de Analog. 6. Confiteor etiam Gellius XV. 13. et Priscian. Lib. VII. pag. 794. inter communia recensent. *Confessus* autem, et *professus* participia passiuæ sumi nemo ignorat. Ad Voss. IV. de Analog. 11. et quæ notata sunt ad Phædr. IV. Fab. 6. et 25.

²⁹ *Tantos quanti*] Graeca locutio, sic τοσούτους, ὅσοι ἐγγίσκουσται, ait Grotius in Flor. Spars. ad h. l. quod etiam Ant. Augustin. II. Emendat. 1. animaduertat. Optimos quosque scriptores Latinos tantus pro tot, et quantus pro quot dixisse, multis testimoniis ostenderunt Thomas. ad Tursellin. de Partic. Ling. Lat. Cap. CXLVII. et Broekhus. ad Propert. I, 5. 10. I. 12. 4. et II. 16. 7. Pro quantum quantum vellet, quod in Florent. et Noric. esse dicit Auctor in *l. 1. §. 2. Si quid in fraud. patr.* Gothofr. *quanti vellent.* Non probo. Vid. quæ dixi pag. 322. n. 7.

tio ³⁰ *sufferatur legatario.* Simile est quod ex-
sequi, pro persequi posuit Triphōnius ³¹ in l.
tutorem. 22. de His quae ut indign. Rursus sequi
pro consequi, simplex pro composito positum est
in l. auia. 77. §. ult. in fin. de Condit. et demonstr. 360

³² *Vsionem*, pro usu scripsit Alfenus in l.
eum quaereretur. 60. §. lana. 2. de Legat. 3. Ha-
biturus

X 4

30 *Sufferatur legatario*] Hoc ita dictum videri potest,
vt apud Plant. *Amphitr.* III. 4. 19. Deinde illi actum sus-
feret suus seruus poenas Sosia. Iurisconsulti compluribus lo-
cis, quae congeffit in Lexico Brissonus, dicunt *sufferre aesti-*
mationem, quod si pro pati *aestimationem*, quod saepe alibi
apud eos legitur, positum accipiamus, non magis ab usu La-
tini sermonis abhorret, quam *sufferre exsilium*, poenam, mul-
ctam. Sed iidem nonnumquam alia, et fortassis ipsis pro-
pria ratione, *sufferre aestimationem* dicunt, pro offerre, vt vi-
detur, vel praestare. Vt in l. 1. princ. ff. Si famil. furt. sec.
dic. Enimvero si maluerit *aestimationem* offerre, tantum offe-
rat, quantum si vnus liber furtum fecisset, et §. 1. ibid. Nec
vna *aestimatione*, quam homo liber offerret, defungi poterit. l. 22.
princ. ff. de Action, rer. amot. Qui litis *aestimationem* suffert,
emptoris loco habendus est: ideo si mulier, cum qua rerum amo-
tarum actum est, *aestimationem* litis praestiterit. l. 22. §. 8.
Solut. matrim. Mulieris sustentationem *sufferre*, et alimenta
praestare. l. 1. §. 19. de Ventr. in possess. mitt. Qui cibum, po-
tum, vestitum, teclum mulieri praestet. l. 2. §. ult. Pro empt.
l. 6. de Sepulc. viol. l. 21. §. 2. de Euiction. Qui litis *aesti-*
mationem sustulerit. vbi sustulerit non potest esse a *suffero* pro
patior. vt Grammaticorum canones docent.

31 In l. tutorem. 22. de His quae ut indign.] Ibi Iuriscon-
sultus: Et si tutor, inquit, reum aliquem postulauerit pupilli
nemine, et ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem
pupillus peruenierit: in quo nihil noua significatione dici
animaduertio, vti nec in eo, quod adfertur e l. 77. de Condit.
et demonstr. Quod aduersus inuitum hodie iure publico sequi
non potest.

32 *Vsionem*] Hoc apud Catonem esse notauit Ant. Au-
gustin. II. Emendat. 2. et apud Varronem Gothofr. ad h. l.
Varronis locus est apud Nonium v. *usus*, et v. *bellum* est.
Cato saepe habet. Vid, Cap. XXXIX. et ibi Victor. Cap. CXLVI.
Cap.

biturus vsioni, inquit, pro in usu habiturus. Itemque Vlpianus in *l. Quintus Mutius* 27. §. *cui legatum*. 4. de *Auro et arg. leg.* Sicut et ³³ *apparationes*, pro apparatu ludorum, Idem Alfenus in *l. cum in testamento*. 28. eod. tit.

Manifestus est ³⁴ soloecismus a Paulo, vel a testatore, cuius verba refert, admissus in *l. 361* *quaesitum*. 78. §. 1. de *Legat.* 3. *Argentum omne*, inquit, *et suppellectilem quodcumque habeo tibi dono*, pro quancumque habeo. Quamuis Haloander eam distinctione seu parenthesi interposita excusare conatus sit hoc modo: *et suppellectilem (quodcumque habeo) tibi dono*.

³⁵ *Penum*

Cap. CL. Addit Augustinus, etiam Gellium, non bonum Latinitatis auctorem, eo uti *Lib. IV. cap. 1.* Verum ibi non Gellii, sed Scaeuolae est, in definitione penoris, quam e Scaeuola Gellius recitat: quod nec Vossius *IV. Instit. Orat.* 12. 2. Gellium ab Augustini censura defendens animaduertit. Hinc patet probam esse vocem *vsio*, quam etiam Ciceronis aetate in usu fuisse verosimile est, eo quod *abusio* apud eum legitur. Et tamen Lipsius, quod in Epistola quadam dixerat, *crebra vsio frigidorum*, acerbissimi Censoris Scioppii notam effugere non potuit, in *Lib. de Styl. Histor.* pag. 200.

³³ *Apparationes*] Cicer. II. *Offic.* 16. *In laudanda magnificentia, et apparatione publicorum munerum.* Auctor. ad Herenn. II. 4. *apparatio*, et *inapparatio*. Vitruu. II. 8. *De parietibus, et apparatione generatim materiae eorum.* Et V. 9. *Difficilis et molesta est apparatio.* Et VI. 3. VII. 5. et 6.

³⁴ *Soloecismus*] Nihil minus. Est ellipsis non multum dissimilis ei, quae est in his Caecilii apud Festum *in reluere*, a Cl. Perizon. ad *Sanct. Minerv. Lib. IV. cap. 4. de Ellipsi v. negotium*, citatis: *Vt aurum, et vestem, quod matris fuit, reluat, quod vina ipsa opposuit pignori.* Vid. ibi plura huius generis, et add. quae habet Ampl. Bynkersh. I. *Observ.* 25. Nec tamen, etiamsi manifestarius esset soloecismus, cuiquam mirum videri deberet, orationem vulgi eo vitio laborare. Non enim Pauli, sed testatricis sunt verba, quae proponuntur in *d. l. 78.*

³⁵ *Penum* in neutro genere, non ex Grammaticorum regulis, neque ex usu communi dixit Pomponius in l. 2. de *Tritic. vin et ol. leg.* *Omne penum*, inquit, *praestabit*. Quamquam diserte Paulus scripserit nomen *penoris* omnibus generibus dictum esse in l. nam quod *liquidae*. 4. §. 3. de *Penu leg.* Sed et Iulianus *penum* tam secunda quam tertia declinatione, et tam foeminino quam masculino, vel neutro genere effert, nempe ³⁶ in l. cum *sine* 19. *Quando dies leg. ced.*

Indeuotionem haeredis dixit Vlpianus in l. 1. ³⁶² in fin. de *Penu leg.* pro contumacia, et parum

X 5

pia

³⁵ *Penum*] Hic sibi non fatis constat Vossius. Nam II. de *Analog.* 20. probat hoc *penum peni*; at idem reiicit I. de *Vit. Serm.* 20. tamquam obsoletum, et solius Afranii testimonio apud Priscianum subnixum. Sed etiam Plautum ita loqui ostendit Sciopp. *Animadu. in Voss. n.* 37. et post eum Borrich. in *Cogitat. de Ling. Lat.* pag. 190. Is locus est in *Captiu.* IV. 4. 12. *Dicam*, ut sibi *penum* aliud ornet. Pro *omne penum praestabit*, quod hic Auctor adfert e l. 2. de *Tritic. vin* in Flor. et Gothofr. est, *omne penum ad alium legatarium pertinebit.*

³⁶ In l. 19.] Ibi, *omnem penum*, et, *penoris causa*, et, *tradita peno*. Ex his duo priora extra controuersiam sunt: sed *penus peni*, foem. gen. et sec. declin. quis dixerit, quaeri potest. Nam Seruius in Virgil. II. *Aen.* 704. masculini et foem. generis, et quartae declinationis esse dicit; de secunda nihil memorat. Nec Priscianus inter ea in *us*, quae in secunda, et quarta declinantur, *penus* recenset. Legitur quidem genitiuus *peni* apud Plautum *Pseud.* II. 2. 14. Gell. IV. 1. et Nonium. Verum nihil obstat, quo minus ille sit a recto *penum*: idque Voss. II. *Analog.* 20. Sosipatro, et Cledonio imposuisse putat, *penus peni* in secunda dici adfirmantibus. Quod ipsius Sosipatri testimonio confirmari potest, ut qui lib. I. pag. 57. scribat, se nondum inuenisse *penus peni*: quamquam deinde pag. 113. immemor eorum, quae ante dixerat, *penus* foem. gen. *peni* declinari dicit.

pia affectione eius haeredis, qui defuncti voluntatem implere contempsit. Suspicio tamen verba haec, *haeredis indenotione coërcenda*, fragmentum esse ³⁷ a Triboniano assutum responso Ulpia-

37 A Triboniano] Etiam Briffonius haec verba d. l. 1. de Penu legat. Triboniano accepta refert, quia scilicet vocabulum *indenotio* ei familiare sit, ut in l. ult. Cod. de Fideicom. libertat. l. ult. §. 2. C. de Testam. manum. et l. 35. §. 5. C. de Donation. Ampl. Bynkersh. adscripserat locum Senecae III. de Benef. 5. *Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se, et deuotum professus est, et si quod aliud humiliter verbum, quo se oppigneraret, inuenit.* Vbi cum *denotus* dicatur pro eo, qui omni obsequio promptus est, putabat κατ' ἀναλογίαν *indenotum* dici posse, penes quem non est animus obsequendi, et *indenotionem* heredis vitium, quo non paret voluntati defuncti. Sane quidem *denotus* etiam alii ita dixerunt, vocabulo a propria significatione per adulationem ad designandam venerationem, et obsequium maxime erga Principes translato, ut Sueton. Iul. Cap. LXVII. Tiber. Cap. LXVII. et in Inscriptionibus: DEVOTVS NVMINI MAIESTATIQUEEIVS. de quo Briffon. Lib. VIII. Formul. Lips. V. Antiq. Lect. 8. et Gronov. ad Phaedr. IV. Fab. 4. Nec tamen *indenotus*, aut *indenotio* ex ullo idoneo Linguae Latinae auctore laudari invenio: tamen analogica ratione ita videntur potuisse dicere. Ac ne *denotio* quidem bonis scriptoribus, quod sciam, pro pio, ac prompto ad obsequium animo sumitur, quo pro consecrandi, execrandiue actu vsi sunt Cicero, Livius, et Cornelius Nepos, cum *Deciorum*, atque *Alcibiadis deuotionem* memorant: Suetonius autem Calig. Cap. III. et Tacit. XII. Ann. 65. sagarum incantamenta *denotiones* vocarunt. Recentiores, Lampridius, Solinus, Vegetius, deinde hanc vocem pro pietate, ac religioso cultu cum Deorum, tum Principum, et interdum aliorum bene meritorum posuerunt, ut videre est apud Cellar. Cur. Poster. Cap. VII. Borrich. Cogitat. de Ling. Lat. pag. 85. quibus add. Inscriptiones apud Reines. I. 86. III. 62. et Spon. Miscellan. Sect. IV. pag. 150. *Indenotio* ex Ambrosio adfert Briffon. in Lexico, et e Saluiano Massil. Vossius III. de Vit. Serm. 16. quorum ille ita vocat animum non satis pium erga Principem; hic, erga Deum. In Glossis Vet. *denotio* exponitur εὐγνωμοσύνη, *indenotio* ἀγνωμοσύνη.

Vlpiani ³⁸ ex *Nov. I. de Haeredib. et Falcid.* quo ³⁶³
 loco Iustinianus haeredes defunctorum volun-
 tates intra annum non implentes coërcet, et
 punit, et *indeuotionis* nomen, atque etiam ad-
 verbum *indeuote* usurpat: cum alioqui verbum
indeuotionis Iustiniano familiare sit, tractum
³⁹ a collatoribus, qui cum grauate tributa vel
 annonas conferunt, *indeuoti* vocantur.

⁴⁰ *Promercium*, pro commercio, aut re ³⁶⁴
 vel merce promerciali dixit Paulus in *l. nam quod*
liquidat. 4. §. 2. de Penu leg. et Vlpianus in *l.*
caetera. 41. §. sed si quis. 5. de Legat. 1. et Mar-
 tianus in *l. 3. §. item is cuius 4. ad Leg. Cornel.*
de sicar. et Scaeuola in *l. 2. ad Leg. Iul. de Vi*
publ. Sicut ⁴¹ *nauigium* tam pro nauigatione,
 quam

³⁸ Ex *Nov. I.*] *Cap. III.* aduerbium *indeuote* est *ibid.*
praefat. §. 1.

³⁹ *A collatoribus*] Ita esse in *l. vn. Cod. Theod. de Offic.*
Vicar. et *l. 119. de Decurion.* alii adnotarunt. Salmas. *ad*
Trebell. Pollion. Gallienos Cap. XIV. scribit in Codice *inde-*
uotionem dici de eo, qui male deuotus, et minime fidelis est
 Principi. Non scio quo loco hoc legatur in Codice: nam
 iis, quos paullo ante protuli, aliter accipitur.

⁴⁰ *Promercium*] Non omnia, quae et *promercii* causa ha-
 buit, legasse videtur, d. *l. 4. §. 2. de Penu leg.* et sic in aliis.
 Masurius Sabinus apud A. Gellium IV. 1. de penu agens
promercialia appellat, quam vocem exponit Marc. Donat. in
Sueton. Caes. Cap. LIV. add. Turneb. VIII. *Adu. 9. Promer-*
cium autem quis ante Iurisconsultos hic memoratos dixerit,
 non scio. Potuit id esse in Senatusconsulto, quod sub Ha-
 driano, Auiola et Pansa Coss. factum est, de quo Vlpianus
l. 41. §. 1. D. de Legat. 1. et Casaub. *ad Spartian. Hadrian.*
Cap. XVIII. Sed hoc incertum est.

⁴¹ *Naugium*] Ita etiam Brissou, in *Lexico*, et Gifanius
 in *Observat. Ling. Lat.* ex d. *l. 1. §. 14. de Fluminib.* Mihi in
 hac *l.* nihil esse viderur, quod nos cogat *naugium* interpre-
 tari nauigationem. Verba Iurisconsulti haec sunt: *Ait*
Praetor,

365 quam pro ipsa naue, vel rate l. 1. §. ait *Praetor. 14. D. de Fluminib.*

⁴² *Latitare patronum*, pro occultare se a patrono, actiua significatione pro neutra vel depo-

Praetor, Iterque nauigii deterius fiat. hoc pro nauigatione positum est. immo nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. Iter ergo nauigio potest et sic accipi, iter nauti deterius fiat. Non dicit, nauigium in Edicto Praetoris poni pro nauigatione, sed iter nauigii: nam si nauigium solum pro nauigatione accipi vellet, iter nauigii idem esset, ac nauigatio nauigationis: quod absurdum est. Addit Brissou. etiam haec Vlpiani in l. un. §. 2. D. de Ripa mun. Merito adiicit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat, illa enim sola rescriptio toleranda est, quae nauigio (sic ibi habet Florent. non nauigationi, ut Gothofr.) non est impedimento. Ne hic quidem omnino necesse est, nauigium exponi nauigationem: cum satis commode pro nauti accipi possit. Sed manifesta est haec significatio in verbis Scaeuolae, itidem a Brissouio adnotatis, l. 122. §. 1. D. de Verbor obligat. Idque creditum esse in omnes nauigii dies ducentos: et, ipse in Suriam per nauigium proficiscatur: et quasi profecto nauigio. Vir Celeberr. Joh. Fr. Gronouius Cap. XXV. Obseruat. in Scriptor. Eccles. obseruat, nauigium pro nauigatione esse Latinitatis recentioris, eoque Rutil. I. Itiner. 541. Dict. Cret. compluribus locis, et alios, verum omnes posteriores Scaeuola, in hanc significationem vsos esse. Obrechtus tamen ad Dict. Cret. I. 5. dubitat an ita sit apud Lucret. V. 1002.

*Nec poterat quemquam blandi fallacia ponti
Subdola pellicere in fraudem videntibus undis:
Improba nauigii ratio tum caeca iacebat.*

Sed fortassis rationem nauigii pro ratione fabricandae nauis, artisque nauticae dixit ibi Lucretius. Vid. vers. 334. et 1447. eod. lib. Bongarsius, quem docti quidam sequuntur, putabat etiam Iustinum lib. XXXII. cap. 3. nauem dixisse pro nauigatione; sed improbantibus Berneggero, Vossio, et Schefферо, quorum sententiam probo. Nec satis manifesta est haec significatio in verbis Censorini Cap. XII. de Die Natal.

⁴² *Latitare patronum*] Pro hoc non habeo auctoritatem aliorum. Si quis tamen putat ita dici posse, ut latere aliquem, non magnopere repugnem. Cicero hoc verbum nullo adposito casu efferre solet: *Qui fraudationis causa latitavit,*
pro

deponenti, dixit Pomponius in *l. si quis ita. 8. de Condit. et demonstr.*

⁴³ *Numquam*, pro vinquam possum esse, aut recte contra Latinorum consuetudinem duas negationes magis negare fatendum est, in *l. 366 quamvis. 32. de Condit. et demonstr.*

⁴⁴ *Nihilominus*, pro nihilominus: negatio videlicet pro affirmatione posita est a Iuliano in *l. hoc genus. 106. eod. tit.*

Structu-

pro Quint. Cap. XIX. Extrahitur domo latitans Oppianicus, pro Cluent. Cap. XIII. et ita saepe in Digestorum libris Iurisconsulti. Latitare propter creditores dixit Ulpianus *l. 7. §. 5. ff. Quib. ex caus. in possess. et, aduersus quos non latitat. ead. l. §. 7. Latitare alicui Plautus Trinum. IV. 2. 81. Quid ergo ille ignauissimus mihi latitabat? nisi tamen ibi mihi abundat, ut saepe apud Plautum.*

⁴³ *Numquam*] Gothofr. in *d. l. 32. de C. et D. Neminem*, qui sub conditione ita manumissus esset, unquam ad libertatem peruenturum. Et ita Florentiae, ex omnibus suis editis esse notarat Ampl. Bynkersh. Anton. August. II. Emen-dat. 1. profert e *l. 24. princ. de Damn. infect. Cum nemine nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura, idque more Graecorum dictum ait. Similiter locutos esse Catonem, Lucillum, Varronem, Ovidium, Tibullum, et plures ostenderunt Cuiac. X. Obseru. 26. et Vossius de Construct. Cap. LXI. Add. Scalig. ad Varron. I. de Re Rust. cap. ult. Petron. quoque Cap. XLII. Neminem nihil boni facere oportet. Cicero II. Verr. 24. Debebat Epicrates nullum nummum nemini. Vbi vid quae Docti notarunt, et Graeu. ad Cic. III. ad Attic. 7.*

⁴⁴ *Nihilominus*] Hoc genus legati, Si Titio non nupsarit, perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset: et ideo nec Muciana satisfactione interposita capere legatum potest, sed et alii nubendo nihilo minus legatum consequitur. *d. l. 106. Sententia utique, quantum intelligere possum, postulat nihilo magis, vel, tamen non consequitur. Gothofred. ad l. 2. §. 1. ff. Vi bonor. rapt. ad l. 13. §. 11. Cod. de Indic. et l. 56. Cod. de Decurion. notat e Cuiacio nihilominus interdum sumi pro non, vel nequaquam. Non scio an Cuiacius aliorum,*
quam

Structuram verborum, quam σύνταξις vocant, minus Latinam neque Grammaticorum regulis conuenientem, sed plane barbaram a Scaeuola positam habes ⁴⁵ in *l. filio et filia. 94. ad Leg. Falcid.*

367 ⁴⁶ *Subsimile*, pro fere simile, adsimile, Vlpianus in *l. 1. §. hodie. 5. Si cui plus quam per Leg. Falcid.*

Accederat, pro accesserat dixit ⁴⁷ Pomponius in *l. ult. de Acquir. haered.* Sicut et *decederit* Paulus in *l. 27. §. 1. de Legat. 3.* vt quidem est in

quam Iurisconsultorum, testimoniis nitatur. sed ita prope-modum locutus est Florus III. 17. *Nec ideo minus socii promissa Drusi a Pop. Rom. reposcere armis desierunt.* Et Priscianus Lib. XVIII. pag. 1196. scribit, Latinos frequenter duplici abnegatione vti, vt nihilominus, pro non.

⁴⁵ *In l. filio*] Puto designari, quod est in fin. *b. l. Verum non alias ea, quae ei data sunt, accepturam, si modo ea quartam suppleat: quam voluntati defuncti solvendum praestando pareret.* De hoc quid dicam, non habeo, cum sententiam verborum non percipiam. Ampl. Bynkersh. remiserat ad Cuiac. Comment. ad *l. 78. ff. de Haered. instit.* et Alciat. *Parerg. V. 25.* qui mihi ad manum non sunt.

⁴⁶ *Subsimile*] Adferunt Lexica e Celso de Medicin. V. 26. 20. *Μελίχρηα subalbida, mellique albo subsimilis.*

⁴⁷ *Pomponius*] An Aristo? nam Pomponius ita refert, vt Aristonis verbis vti videatur. Gothofr. hic contra Florent. *accesserat*, et in *l. 27. de Legat. 3. decederet*, quorum prius typographis adscribendum arbitror, eo quod ipse notat in Haloand. esse *accesserat*. Scip. Gentilis I. *Parerg. 33.* scribit etiam Plautum, ac Tacitum hac inflexione praeteriti in verbo *accedo* vti, nec tamen, quod sine piaculo licuisset, loca adnotat, quo tutius ei credi potuisset. Vossius III. de Analog. 26. non damnandum indicat *accederat*, quia, vt ait, veteres saepe praeterita forma praesentium, et contra praesentia forma praeteritorum inflectebant. Nec reiecit Scaliger, apud Varron. I. de Re Rust. in extr. *descendimus*, notans dici *pro discessimus*, et apud Plautum saepe perperam legi *accepimus*, pro *accedi-*

in Pandectis Florentinis pro decesserit, tempus 368
 pro tempore: vel pro decederet, commuta-
 tione literae E in I. Vtrumque tamen contra
 Vallae et suorum regulas. Simile est, quod
adpulserit, pro appulerit scripsit Vlpianus in l.
 1. §. Trebatius. 18. de Aqu. cottid. et aest. ex iis-
 dem Pandectis. Et Paulus *oblinuerit*, vel *obli-*
nierit, pro obleuerit in l. 1. §. 1. D. de Var. et
extraord. crim.

⁴⁸ *Coloriam vestem*, sicut et inde compo-
 tum, pro *versicoloriam*, pro tinctam, fucatam,
 colore

accedimus. Atque Idem etiam in Varr. III. 2. pro *nullam se*
accepisse villam, legendum censet *accedisse*. Sic quod Nonius
 v. duodeuicesimo, e libro IV. Origin. Catonis descripsit, Car-
 thaginenses sextum de foedere decernere, Popma in fragm. Ca-
 tonis edidit *decedere*, pro quo tamen *decessere* malebat Mer-
 cerus. Similia sunt *impellerim*, *neglegerim*, *haurierim*, *pell-*
cui, *fini*, *dilegi*, *enadi*, *crepi*, *obsepi*. de quibus Faërnus ad Te-
 rent. Heaut. I. 1. 113. Lindebrog. ad Andr. I. 2. 17. Salmas.
 ad Trebell. Poll. Gallien. Cap. III. et ad Trigint. Tyr. Cap. V.
 et Scip. Gentil. l. d. *Adpulserit* e l. 1. de Aqu. cott. laudans
 Vossius III. de Analog. 28. nullis quidem exemplis confirmat,
 sed ex hac inflexione antiquos etiam *pulsi* dixisse coniicit.
Oblinuerit e l. 1. §. 1. de Extraord. crim. etiam Briffonius in
 Parerga sua contulit e Florent. At in Lexico Idem *oblinie-*
rit citat ex h. l. et e Paul. V. Sent. 4. vbi tamen aliae Edit.
 itidem habent *oblinuerit*. Quis autem praeter Paulum *linui*
 dixerit, mihi incognitum est. *linini*, et *linire* vbiuis obuia
 sunt.

⁴⁸ *Coloriam*] Et hic aliquid turbarunt typographi in
 scripto Auctoris, a quo quid profectum sit, non possum scire
 In d. l. 32. de Aur. arg. leg. vestis *coloria* a *versicoloria* distin-
 guitur. Et *vestem tam coloriam*, quam *versicoloriam*, ait Iu-
 risconsultus. Vbi *coloria* vestis est, quae multorum et vario-
 rum colorum est; *versicoloria*, quae vnius, e lana tincta,
 colore infecta, non natiua. Sic *colorem* dixit Augustus
 apud Sospitum lib. I. pag. 80. *Gausapes purpureas, et coloreas*
meas. Et Festus: *Lemnisci, id est, fasciolae coloriae.* Haec
 Salma-

- 369 colore infectam vsurpat Paulus in *l. pediculis. 32. §. Titia. 7. de Auro arg. et supellect. leg.* Sic et *versicoloria* neutro genere dixit Vlpianus in *l. si cui. 70. §. versicoloribus. 12. D. de Legat. 3.*

Salmasius ad *Vopisci Aurelin. Cap. XLVI.* ubi plura in hanc rem vide. *Versicolor* autem a Iureconsultis recte dici, pro eo, quod nativum colorem tingendo mutavit, defendit. Auctor aduersus Vallam *Cap. LIII.* Quid autem in eo, quod *versicoloria* neutro genere dixit Vlpianus, potissimum notandum censuerit, non adsequor: non enim minus recte hoc dixit, quam alii *bombycina*, *coenatoria*, et similia, in quibus esse ellipsin *rg* vestimenta nemo non intelligit. *Versicolorius*, pro *versicolor* apud solum Paulum reperi in *b. l. 32. et III. Sent. 6. §. lana legata.* quod ita dictum est, ut *discolorius* pro *discolor* a Petron. *Cap. XCVII.* pro quibus *versicolorus*, et *discolorus* legitur in Prudentio. Vid. Heins. ad *Prud. Hamartig. vers. 819.*

EX PARTE SEXTA, DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

¹ *Succedere in loco*, pro in locum dixit Vlpianus in *l. 1. §. liberos. 7. D. de Coniung. cum emanc. lib.* Sic et in rationibus referre, pro in rationes, dixit Paulus in *l. Lucius Titius. 53. de Manum. testam.*

Quantum porro excanduisset ² Laurentius, si *uni*, pro *vnus* animaduertisset positum ab Vlpiano

[¹ *Succedere in loco*] Vid. quae dixi ad ea, quae notantur e *Parte V. n. 10.* nam haec eodem pertinent. *Referre in*, sequente ablatiuo, etiam Cicero dicit *I. de Nat. Deor. 12. Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert?*

[² *Laurentius*] Vero similis est, Vallam, qui nequaquam hospes erat in scriptis antiquorum, quique sibi veteres Grammaticos diligenter fuisse lectos multis locis ostendit, non ignorasse,

Vlpiano in l. 1. in fin. de Bonor. possess. sec. tab. Et alii, pro alius, siue alterius, in l. inuitus. 156. §. cum quis. 2. de Reg. Iur. Et ³ domus sui, pro suae domus in l. 3. §. sed si mutua. 4. de In rem vers. 370 Nimirum actum esse de re Grammaticali dixisset.

Dulcitudinem usurarum, pro dulcedine dixit Vlpianus in l. ait Praetor. 10. §. si quid in fraudem. 10. D. de His quae in fraud. credit. Quamquam *dulcitudinem* et *dulcitatem* etiam probat ⁴ Nonius Latina esse ex Accio et Caecilio. Si-
mile

ignorasse, optimos quosque scriptores genitiuos, et datiuos singulares, qui plerumque in *ius*, et *i*, exeunt, etiam per *i*, *ae*, et *o* extulisse: quod iam olim Priscianus compluribus locis, et e recentioribus Scip. Gentilis I. Parerg. 7. et Vossius II. de Analog. 3. et IV. 6. ostenderunt.

³ Domus sui] Gothofr. deserta scriptura Florentina, sine domus suae videlicet iniuria. Puto domus sui ita dici posse, vt apud Virgil. IV. Aen. 654. imago mei, et Plaut. Pseudol. I. 1. 3. labor mei, tui: quae cum pluribus aliis eiusdem generis notauit Sanct. II. Minerv. 13. vbi et Clar. Perizonius consulendus est.

⁴ Nonius] Dulcitatem Latine dici ostendit Nonius ex Accio, et Caecilio: *dulcitudinem* e Cicerone III. de Nat. Deor. quamquam hoc vitiose legitur in editis Nonii pro III. de Orator. in cuius cap. 25. ea, quae Grammaticus ille describit, leguntur. Et ita quoque in cap. 40. eiusdem libri habere scriptos nonnullos notauit Gruter. *Integritudo* nusquam alibi legi. Fauet tamen analogia, si cui hoc sufficere videbitur. Sic enim a creber, crebri, crebritas, et crebritudo; ab asper, i, asperitas et aspritudo; a tener, i, teneritas, et teneritudo; a macer, i, macritas, et macritudo inueniuntur. Pinguitudo autem forte pluribus auctoritatibus confirmari queat: quam pinguedo. Certe Varro II. de Re Rust. 4. III. 9. et alibi fere semper non pinguedo dicit, vt ex eo laudat Beroald. Annotat. in Seruium pag. 286. Tom. 1. Thes. Crit. Gruteri, sed pinguitudo. Et ita vbique in melioribus libris Plinii legi
pro

mile est, quod *integritudinem*, pro integritate scripsit Imp. Traianus, aut cuius alius, cuius mandatum refertur in *l. 1. princ. de Milit. testam.* Et *pinguitudinem*, pro pinguedine Vlpianus in *l. 1. §. ult. de Aqua plu. arc.*

371

⁵ *Imminutum* dixit Paulus in *l. si patronum. 44. in princ. de Bon. libertor.* pro *indeminutum*, vel potius *non imminutum*. In enim in compositione verbi *imminuo* non negat, sed potius auget significationem verbi, quae et ipsa negativa est. Itaque *imminuo* est valde minuo, et magis deminuo: cum contra sentiat Paulus, seruari patrono ius suum integrum et illibatum.

Deprehendere vitem, legitur apud Venuleium in *l. ult. in princ. D. Quod vi aut clam*, pro propagare, ex ⁶ glossula libro manuscripto interiecta,

pro vulgato *pinguedo* scribit Gronou. ad Plin. XXIII. H. N. 8. Columella, et Palladius utroque crebro vtuntur: quorum neutrum Latine dici tradentem Seruium in III. Georg. 124. recte reprehendit Beroald. l. d. Add. Daum. Cap. XXIII. de Caus. amiss. radic. Lat. ling.

⁵ *Imminutum*] *Vt undique patronus suum ius habeat imminutum, d. l. 44.* Composita quaedam cum *in*, eaque fere participia, vel eorum formam habentia, ancipitis notionis sunt, et modo affirmandi, modo negandi vim habent. Huiusmodi sunt v. g. *incoctus*, pro non coctus apud Plaut. Mil. II. 2. 53. *inquisitus*, pro non quaesitus, Amphitr. II. 2. 217. *inmutatus*, pro non mutatus, Terent. Andr. I. 5. 7. *inauditus*, pro auditus, Cicer. pro Balb. Cap. XVIII. *impressus*, pro non pressus, Propert. II. 25. (al. 34.) 70. *infrenatus*, pro non frenatus, Liu. XXI. 44. quae omnia plerumque in aliam partem accipiuntur. Horum numerum auctoritate Pauli augere potest *imminutus*, etsi forte aliorum testimonio non nritur. Plura huiusmodi vid. apud I. F. Gronou. ad Liu. XXII. 39. et Salmas. ad Vopisci Aurelian. Cap. XXIX.

⁶ *Ex glossula*] *Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaque in fundo tuo coaluerit, d. l. ult. Ruf. sardus*

teriecta, vbi quidam *deprimere* legunt: quod probarem, si fide Codicum niteretur.

⁷ *Hosticolum*, pro hostili loco dixit Vlpianus in l. vn. de Bonor. poss. ex testam. milit. Et bis quidem, si Florentinum exemplar sequimur: cum alii Codices, nescio an rectius, habeant *hostico*, et *hostili loco*. 372

⁸ *Peculiaris res*, pro peculiaribus dixit Vlpianus in l. 4. § vlt. de Dol. mali et met. except. Caeterum parenti, inquit, licere deteriore conditionem liberorum in rebus peculiaribus facere. Quamquam quidam Codices habent etiam *peculiaribus*. Simile est, quod *peculiarium causam* pro peculiari dixit Pomponius ex Pandectis Florentinis in l. peculii. 4. §. per. D. de Pecul.

⁹ *Quadrifariter*, pro quadrifariam, Paulus in l. vlt. §. tertio gradu. 14. de Gradib. et adfinib. Y 2

sardus in libro MS. glossulam depresseris fuisse tradidit, praenotatis verbis Gaii e l. 7. §. 13. D. de Acquir. rer. dom. terra presserim, referente Magio IV. Miscell. 7. quam lectionem etiam Haloander dedit, et Magius, Gothofredus ad l. vlt. D. Quod vi. Menag. Cap. IX. Amoen. Iur. et apud eum Ianus a Costa probant.

⁷ *Hosticolum*] Qui in hosticolo suprema iudicia sua quoquo modo ordinassent: et, si in hosticolo deprehendantur, d. l. vn. Haloand. in hostico, quod etiam Magio placet III. Misc. 12. Florentinam lectionem defendit, et lo extremam syllabam pro loco accipi posse docet Ampl. Bynkersh. IV. Observ. 20.

⁸ *Peculiaris*] Hoc Idem I. Observ. 25. recte defendi censet exemplo eorum, quae duplicem habent terminationem, in aris, et in arius, vt intercalarius, singularis, pupillarius. Quibus add. articularius e Catone de Re Rust. Cap. CLVIII. et Plin. praef. Lib. XXIII. Hist. Nat. et vulgaris ex A. Gellio XII. 10. Nec dissimilia sunt altarium, torcularium, lupanarium, miliarium, exemplarium apud Voss. I. de Analog. 35. et II. 14.

⁹ *Quadrifariter*] Non inuenio vllum huius formae compositum alia terminatione, quam in am, efferri.

finib. siquidem Florentinam et Noricam editiones sequimur: licet Vulgatae Editiones *quadri-fariam* habent.

373 ¹⁰ *Damnum facere* pro *pati* dixit Paulus in *l. damni infecti. 18. §. non solum. 15. in fin. de Damn. infect.* et in *l. Proculus. 26. eod. tit.*

¹¹ *Beneficio eius*, pro *facto eius*, culpa eius, per eum, propter eum, Vlpianus in *l. ex damni. 40. §. 1. de Damn. infect.*

¹² *Muni-*

¹⁰ *Damnum facere, pro pati*] Atqui hoc modo ipse Cicero, aliique probati scriptores saepissime loquuntur. Vid. Cicer. VII. Ep. fam. 33. et Brut. Cap. XXXIII. Idque adeo notum est, ut etiam Scioppius sibi Bembum, Manutium, Scaligerum, et Stradam castigendos existimauerit, qui *damnum pati* dixerant. Sed is vicissim merito reprehensus est a Vorstio, Borrichio, et Cellario. Magis dubitari potest, an apud antiquos legatur *damnum facere*, pro *dare*, quod Paulus dixit in *l. 30. §. 3. ad. Leg. Aquil.* et *l. 151. de Reg. Iur.* P. Faber quidem ad d. *l. 151.* adfert e Ciccone apud Lactant. Epit. Cap. I. Sed idem stultus, qui alteri fecerit *lucrum*, sibi *damnum*. Verum nihil est, unde appareat haec magis Cicconis verba esse, quam Lactantii, qui se summam quidem disputationis Carneadis, quam ibi proponit, e Ciccone descripsisse testatur Lib. V. Instit. cap. 14. et 16. sed tamen sententiam Cicconis aliis, ac suis verbis exponere potuit. Pincier. II. Parerg. 52. scribit, *facere damnum* propria significatione esse *inferre*, sed eam ita exoleuisse, ut qui nunc ita loqui velit, soloecismi crimen non sit effugiturus: quamquam ita sit apud Plautum Merc. IV. 4. 44. Non miror, si quid *damni facis*, aut *flagitii*, et Pseudol. I. 5. 25. Nam tu quod *damni*, et quod *fecisti flagitii*. Sed mihi in his locis Plauti *damnum facere* non aliam significationem videretur habere, quam in hoc eiusdem Mercat. II. 1. 12. Ait sese illius opera atque aduentu caprae *Flagitium* et *damnum* fecisse haud mediocriter. Id est, non intulisse *damnum*, sed *passam* esse. Quia tamen veteres dixerunt *damnum infectum*, pro eo, quod nondum illatum est, facile credi potest, eos etiam *damnum facere* dixisse, pro *inferre*.

¹¹ *Beneficio eius*] *Detrimentum* hoc, quod *beneficio eius* contingit, ipsum *sarcire* debere, d. *l. 40.* Et iterum Vlpian. *l. 46.*

¹² *Munificium*, aut *munificum* esse, pro 374
tributarium esse, vectigali soluendo iubiace, Paulus
Y 3

l. 46. pr. ff. de Furt. Competit enim actio, non quia nunc abest, sed quia unquam beneficio furis abfuerit. Schottus III. Not. Cicer. 9. (ubi male etiam l. 7. §. 13. Comm. diu. in hanc sententiam laudatur) firmat hunc vium auctoritate Ciceronis de Vniuers. Cap. XIII. Deinde ut huic animanti principem se ducemque praeberet, vitamque eius pulcerrime regeret, et gubernaret: nisi quatenus ipse beneficiis sua culpa sibi aliquid miseriae quaereret. putat enim legendum beneficio suo, et illa, sua culpa, glossam esse expositionis loco adscriptam, quae deinde in contextum irrepsit. Sed hoc, utpote totum in coniectura positum, parum firmum est: cum praesertim aliae Edit. ibi non habeant beneficiis, sed benefactus. Guthorius Lib. I. de Offic. Dom. Aug. cap. 37. putat etiam hac significatione accipiendum in l. 27. Cod. de Inoff. test. Vel liberti, qui pe. peram et non bene merentes, maximisque beneficiis suum patronum adsecuti, instituti sunt. et in Inscriptione sepulcrali ap. Gruter 687. V. in qua mater L. Hostilii dicitur in luctu esse BENEFICIO NOVERCAE. Non probo illius sententiam. Nam in d. l. 27. C. particula negatiua e praecedentibus ita repeti potest, ut sensus sit, et non adsecuti patronum maximis beneficiis. In Inscriptione autem verius est, quod sibi prius visum fuisse scribit Guthorius, beneficio positum esse pro veneficio: ut adolescentem a nouerca, quam repudiata vxore ei induxerat pater, veneno sublatum esse intelligamus, cuiusmodi speciem tractat Calpurnius Declam. XXXIV. In quo sequor iudicium Elmenhorstii ad Apul. Apol. pag. 300. ubi itidem corrupte legebatur, me etiam beneficiis postularent, pro quo Casaubonus recte reposuit veneficii. Nam et literas B et V in Inscriptionibus, et libris vetustis infinitis locis permutari notum est, et praeterea non credibile est, si mater veneficium nouercae intercessisse non putasset, eam in Inscriptione vsuram fuisse voce, quam e consueta ratione scribendi plerique pro veneficio accepturi essent. Ampl. Bynkersh. IV. Obseru. 10. pro beneficio in l. 40. §. 1. de Damn. inf. coniicit pene vitio. Ego cum non animadver- tam ab aliis scriptoribus dici beneficio alicuius fieri, quod illius culpa fit, hoc inter singularia Vlpiani numerandum arbitror.

¹² *Munificium*] Festus V. beneficiarii, et Vegetius II. de Re Milit. 7. et 9. scribunt, munifices dictos esse milites, qui non vacabant, sed munus Reip. faciebant. Sed et in vniuersum

375 Paulus *l. si publicanus. 4. §. de rebus. 1. de Publican.*

Satis imperite dixisse videtur Vlpianus, *Aëio-
ris partes sustinere eum*, ¹³ *qui habet intentionem
secundum id quod intendit, in l. generaliter. 12.
de Exceptionib.*

¹⁴ *Interdum*, pro interea contra receptam
significationem dixit Modestinus in *l. si quis. 15.
de Fideiomm. libertat. quasi interea dum.*

¹⁵ *Liciturum*, pro concedendum esse, per-
missum fore, dure sane et inusitate dixit Paulus
in

sum omnes, qui munus suum praestant, *munifices* dici pos-
sunt. Sospater pag. 61. *Munifex munere fungitur.* Plinius XI.
H. N. 40. *Munifex mamma.* Milites *munificos* memorat Pau-
lus in *l. 18. ff. de Verb. sign.* ubi Budaeus, Grotius, Ste-
wechius, et Menagius legendum censent *munifices*. Verum
etiam *munificus* ita dici ex Isidoro, Tertulliano, et Ambrosio
ostendit Gronov. *Obferu. in Scriptores Eccles. Cap. XXII.*
Nec tamen *munificus*, quod est in *d. l. 4. de Publican.* usquam
alibi scriptum inuenio, proque eo *munificum* legere malim,
ut est in quibusdam Editionibus, et in *l. 2. C. de Praed. et
omm. reb. nauticar.* Eam partem, quae emptæ est, pro suo modo
ac ratione esse *munificam*.

¹³ *Qui habet intentionem*] De sententia huius legis agit
Cuiac. V. *Obferu. 37.* Ego verba non intelligo.

¹⁴ *Interdum*] Ita saepe loquuntur recentioris aevi scri-
ptores. Apul. IX. *Met. pag. 226.* Ed. Elmenh. *Interdum Phi-
lestetaerus cognito strepitu raptim tunicam iniectus, sed plane
prae turbatione pedibus intectis, procurrit cubiculo.* Et sic
Idem pluribus locis, quae ibi in *Quaestionibus* congescit Ste-
wechius, etiam hoc apud Tacitum ita esse notans. Add.
Gronov. *l. 4.* Berneggerus existimat eadem significatione
dici a Vell. Patere. II. 74. et Iustin. XI. 9. quod mihi ali-
ter videtur.

¹⁵ *Liciturum*] Hoc Ciceronis est II. *ad Attic. 1. Quod
nihil magis ei liciturum esset plebeio Remp. perdere, quam sumi-
libus eius me Consule patriciis esset licitum.* Similiter *poeni-
turum* dixit Accius apud Nonium, et Sallustius apud Quin-
tilian. IX. *Inst. 3.* et *pudituram* Plinius XXXVI. H. N. 15.

in *l. si seruo. 31. §. 1. de Statu lib.* Nec tamen, in- 376
quit, licitum ex suo peculio dare, pro non li-
cebit ei, non permittetur.

Sed nec illud, quod paulo imperitiis dixit
Venuleius ¹⁶ *traditionem rei traditae in l. in
usucapione. pen. §. hae autem. 5. de Divers. et
temporalib. praescription. sine reprehensione
praeterisset Valla, si aduertisset.*

¹⁷ *Mortalitatem, pro morte, aut moriendi
conditione Vlpianus in l. 2. et l. mortis causa.
31 §. sine donatione. 2. de Donat. caus. mort. et
l. 2. §. confestim. 43. ad Senatusc. Tertullian. et
l. cum vero. 26. in princ. de Fideicom. libertat.
Triphoninus in l. merito. pen. de Vi et vi arm.
Scaeuola in l. pupillus. 24. Quae in fraud. cre-
ditor. Rursusque Vlpianus in l. illicitas. 6. §.
sicuti. 7. de Offic. Praesid. et l. 2. de Pact. dotat. 377
et l. mulier. 22. in princ. vers. decreuisse. ad Se-
natusc.*

Y 4

¹⁶ *Traditionem]* Si post venditionem traditionemque rei
traditae apud venditorem res fuerit, d. l. pen. Hoc qua ratio-
ne dicatur non perspicio. Illud traditae vel superuacaneum
est, vel certe pro eo commodius legeretur venditae, ut saepe
alibi in Pandectis.

¹⁷ *Mortalitatem, pro morte]* Ut in l. 2. de Pact. dot.
morte finito matrimonio, et ibid. cum mariti mortalitas inter-
venit. Et in l. 22. pr. ad Senatusc. Treb. et l. 15. Quando dies
legat. ubi eodem modo haec permutantur. Reliquis quoque
locis fere omnibus, quae hic laudantur, eadem significatio
est. Altera plerumque apud alios, qui et pro ipsis mortali-
bus non raro ponunt, et interdum pro morte, ut Senec. III.
de Ira 43. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam
mortalitas aderit. Plin. VI. Ep. 20. Magno mortalitatis sola-
tio: et X. Ep. 50. Intercepto rege mortalitate. quamquam haec
etiam aliam expositionem recipiunt. Porro l. 31. D. de Mort.
caus. donat. quae hic Vlpiano adscribitur, Gaii est e Lib. 8.
ad Edictum Prouinciale.

natusc. Trebell. et l. servitutem. 209. de Reg. Iur. Papius in l. nam et si. 15. in princ. de Inoffic. testam. Vtitur et Suetonius Claud. Cap. XLVI.

¹⁸ *Fortiter defendere*, pro acriter tueri opinionem aliquam, Vlpianus in l. si mater. 11. §. si quis iter. 6. de Exception. rei iudic. Martianus in l. accipientis. 15. de Auctorit. tutor. Pomponius in l. nuper. 85. de Legat. 3. Itemque fortius in eodem sensu dixit Vlpianus in l. magis puto. 5. §. sed si pater. 6. de Reb. eor. et in l. si haereditas. 10. §. qui filium. 2. de Testament. tutel. et l. si maritus. 15. §. si negauerint. 5. ad Leg. Iul. de Adulter. Quamquam et Quintilianus fortissime affirmare dixit ¹⁹ Lib. II. et IV. circa finem, et fortius

¹⁸ *Fortiter defendere*] Quintilian. III. Declam. Defendatur enim tam fortiter miles tuus, quam vindicatus est. Phaedr. III. Fab. 10. Stant patroni fortiter Causam tuentes innocentis foeminae, ubi similem locum Quintiliani e Lib. VI. Instit. cap. 1. adnotavit Scheff. Sic fortiter dicere, Cicer. III. Offic. 33. fortiter loqui pro libertate, Corn. Nep. Thrasylb. Cap. II. fortiter dicere sententiam, Plin. IV. Ep. 22. In his fortiter est constanter, magno ac forti animo. Sed Iurisconsulti peculiari ratione dicunt, fortiter, et fortius defenditur; puto fortius defendi posse; et fortius dicitur: nimirum, cum sententiam aliquam proponunt, quae ipsis verior videtur, qua in re alibi videntur formulis, videtur mihi; magis est, ut; prope est, ut. Hoc apparebit ex vno exemplo e l. 15. de Auctor. tut. Sed hoc utrum ita est, si bis auctor factus est, an et una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius. sed fortiter defenditur, sufficere unam auctoritatem.

¹⁹ Lib. II. et IV.] Hoc corruerunt typographi. Scripserat Auctor Lib. II. cap. 4. ubi haec leguntur: An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (ut alio quoque libro sum confessus) parum comperi: sed ne ita quidem, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo auctore nituntur. Hoc tamen multum distat a sermone Iurisconsultorum. Nam fortissime adfirmare,

tius videntur dicere indocti Lib. II. cap. 12. Quod 378
a Steph. Pasquierio disertissimo Patrono animad-
versum huc retuli.

Sed nec scrupulosam illam ²⁰ inter *libertos*
et *libertinos* differentiam, quam tantopere vrget
et scrupulose persequitur Valla *Lib. IV. cap. 1.*
seruauit ²¹ Vlpianus in *l. 4. de Instit. et Iur.* sed 379
libertos pro *libertinis* posuit. Itemque Iulianus
in *l. libertus. 20. §. si libertinus. 4. de Bon. liber-*
tor. et Florentinus in *l. si in libertinum. 28. eod.*

Y 5

tit.

firmare, hic est constantissime, omni adseueratione, nec tamen
ullo satis certo argumento, adfirmare. In illo autem, quod
ex *Lib. II. cap. 12.* adfertur, haec sententia est, orationem
indoctorum plerisque videri maiorem vim habere ad con-
citandos, commouendosque animos audientium. Qua ratio-
ne etiam Cicero II. *de Orator. 43. fortem orationem* vocat,
quae inflammat animum iudicis acri, et vehementi quadam
incitatione, ut ipse ait.

²⁰ *Inter libertos*] Valla recte scribit, *libertinus* esse re-
latium ingenui, *libertus* autem patroni: et illo denotari
conditionem hominum, hoc respectum ad patronum. Atque
ita etiam alii docti sentiunt. Ut adeo non fuerit, cur haec
differentia scrupulosa appellaretur, a qua quod nonnumquam
discedunt Icti, credo eos vel paucis, vel nullis exemplis ex
antiquitate facere. Addit porro Valla, hoc discrimen e mul-
tis in Iure Ciuili locis patere; sed a leguleiis ignorari. Qui-
bus verbis cum apertum sit ab eo suae aetatis, non veteres
Iurisconsultos designari, apparet frustra captari occasionem
arguendi Vallae in *Add. ad Lexicon Briffon. v. liberti.*

²¹ *Vlpianus*] Cuius haec sunt verba in *d. l. 4. Iure gen-*
tium tria genera (hominum) esse coeperunt: *liberi*, et *his con-*
trarium serui, et *tertium genus liberti*, id est, *hi, qui desierant*
esse serui. Quos Vlpianus hic *libertos*, alii Iurisconsulti sub
Tit. de Stat. hom. libertinos vocant. Et ita quoque in *d. l.*
4. de Instit. et Iure scriptum fuisse, ex eo non temere quis
coniciat; quod in *fin. princ. Instit. de Libertin.* qui locus
ad verbum ex Vlpiano descriptus est, legitur, et *tertium*
genus libertini.

tit. Sicut et Modestinus ²² ἀπελευθερίας καὶ ἀπελευθερίας confundit in l. i. §. 4. de Ex-
cusation. tutor.

Commendare, cum in bonam partem sem-
per usurpetur, in malam accipit Vlpianus in l. si
creditoris. 31. §. 1. ²³ de Privileg. creditor. Tuto-
rem, inquit, non facultates, sed fraudulenta in re-
bus pupillaribus vel callida conservatio suspectum
commendat, pro suspectum facit, suspecti arguit.

²⁴ Superficientem aquam, pro superantem,
redundantem, superfluentem, dixit Vlpianus in
l. i. §. iidem aiunt. ii. de Aqua plu. arc. Quod
a verbo superficies, antiquo at inusitato, dedu-
catur necesse est.

380 Caeterum ²⁵ superare, pro superesse, licet
bene Latine, inusitate tamen positum est a Paulo

176

²² Απελευθερίας] Hoc quale sit iudicabunt, quibus
Graecorum Modestini copia est. Sed suspicor Auctorem
nostrum alios Codices sequi, quam Florentinum. Nam An-
ton. Augustin. Lib. singulari ad Modestinum scribit Politia-
num in h. l. pro ἀπελευθερίαις, quod Florent. est, bis prae-
scripsisse ἀπελευθ. ροις, indeque errorem ad alios libros ma-
nasse. Dubito etiam, an verum sit quod Brissonus tradit,
ἀπελευθερίαις hic esse e libertis ortos, ac descendentes.

²³ De Privileg. creditor.] Vel potius de Reb. auct. ind.
possid. Nam alteram illam Inscriptionem Florentiae non esse
docuit Ant. Augustin. II. Emend. 1. et III. 1. De hoc loco
egit Ampl. Bynkersh. I. Observ. 25. qui, quia in Basilicis
vertitur κρῖνται, pro commendat malebat condemnat.

²⁴ Superficientem] Hoc apud alios legi non puto. Ha-
loand. superfluentem.

²⁵ Superare] Praetor bona defuncti, venire permittit, ut,
quod superaverit, pupillo restituatur, d. l. 6. de Reb. auct. ind.
poss. Et, Qui eorum vita superasset; item, filius vita sororem
superavit, l. 78. ad Senatusconsultum Trebell. In his ego quid
inusitate

in l. si non expedierit. 6. in princ. de Reb. authorit. iudic. possid. et a Scaenola in l. Lucius. 78. §. pater. 4. ad Senatuscons. Trebell. Vnde ²⁶ superamenta materiarum non minus noue dixit Vlpianus in l. ligni. 55. §. Ofilius. 4. de Legat. 3. pro residua materia.

inuitate dictum sit non animaduerto: nisi quis putet inuitata esse, quae apud Ciceronem, Liuium, Virgilium, et Sallustium inueniuntur, quos *superare* pro *superesse* dixisse, nihil necesse est testimoniis ostendi. *Vita superare* etiam Caesar dicit VI. de B. G. 19. *Vter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit.*

²⁶ *Superamenta*] *Astulas resectas, abrasasue exponunt alii. Est singulare vocabulum, ut apud Liuium XXVIII. 45. interamenta. Vid. ibi Gronou.*

EX PARTE SEPTIMA DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

¹ *Segnitior*, dixit Vlpianus, si Florentinum exemplar sequimur, pro *segnior* in *l. sed si unius. 17. §. quod autem. 17. de Iniur.* ² *Populitari fructus,*

¹ *Segnitior*] Haloand. et Vulg. *segnior*. *Segnitior* formatum est contra canones Grammaticos, nec aliam vllam illius auctoritatem habeo.

² *Populitari*] *Tamen cum populitarentur ab aduersario fructus agri, d. l. 21. Vulg. popularentur. Hal. depopularentur. Populo aliquoties dixit Virgilius, et eo vetustiores Caecilius, Quadrigarius, Accius apud Nonium. Vid. Voss. III. de Anal. 7. Populari παρρησιας Liu. III. 6. Urbem Romanam subita Deum ira morbo populari. Populitari quidem quis praeterea dixerit, non scio: nec tamen reiiciendum puto, cum eadem forma factum sit, qua alia frequentatiua itidem non valde vsitata, ut, *negitare, peritare, discrepitare, nominare, vnctitare*, quae apud Plautum, Lucretium, et Sallustium leguntur. De deponentibus a Iurisconsultis passim positis vid. etiam *supr. pag. 328. et 333.**

381 *Etus*, et quidem passivè, non deponenter, pro dilapidari, prodigi, absumi, dixit Papius Iustus in *l. Imperatores. 21. in fin. D. de Appellat.* Sicut et alia deponentia verba, quae cum vulgo actiuam tantum habeant significationem, a Consultis tamen παθητικῶς usurpantur: ³ *stipulari*, ⁴ *obliuisci*, ⁵ *morari*, ⁶ *adme-*

³ *Stipulari*] Iurisconsulti *stipulari* dicunt non tantum eum, qui interrogat, sed etiam eum, qui interrogatur, ut in *l. 7. §. 1. D. de Eo quod cert. loc.* Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, et aliis apud Briffon. in *Lex.* quamquam in nulla earum passivè hoc dici inuenio: neque enim cum dicitur *stipulor a te centum*, pro interrogo an promittas, aut *stipulor me centum daturum*, id est, promitto, in his passiva significatio est; quae esset, si diceretur, v. g. *stipulabatur a me Stichus*, pro interrogabat, an daturus essem Stichum, vel promittebam me eum daturum. Priscianus tamen, quod obseruarunt Briffon. et Voss. *l. d. Lib. VIII. pag. 792.* exempla aliorum profert, in quibus *stipulari* est interrogari.

⁴ *Obluisci*] Credendum est de adoptiuis emancipatis senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptivae familiae obliuiscuntur, *l. 60. §. 6. ff. de Rit. nupt.* Hoc etiam Briffon. in *Parergis* ita dici putat, quod mihi non necessarium esse videtur, cum e superioribus possit repeti adoptiui emancipati. Interim, quibus passiva significatio placet, habent, quo defendant, hoc Virgilii IX. *Ecl. 53. Nunc oblita mihi tot carmina*, etiam a Prisciano ad eam probandam citatum, et alia ex inferiori aetate apud Voss. *l. d.*

⁵ *Morari*] Si petitionis dies moraretur, *l. 5. §. 1. D. Ut legat. seu fid. seru. caus. cau.* Et, quoties aequitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est, *l. 85. §. 2. de Reg. Iur.* Ita liber Florentinus. Vulgata, et Haloand. aequitatem. Gothofr. aequitas. Briffonius, et P. Faber ad *d. l. 85.* probant scripturam Florentinam, et exportunt retardari. Addit Faber eadem significatione esse in *l. 7. C. de Execut. rei iud. restitutio remorata est*, pro quo Gothofr. habet *remota est*. Veteres dixisse *moror te*, et passivè, *moror a te*, scribit Priscian. *Lib. VIII. pag. 795.* Et ita Manutius accipit hoc Coelii ad Cicer. VIII. *Fam. 5. Sic multum*

⁶ *admetiri*, ⁷ *mentiri*, ⁸ *confiteri*: quae a Dn. 382
Briffonio ante nos animaduersa nolui huc tran-
scribere.

Paulus in *l. inter stipulantem. 83. princ. de* 383
Verbor. obligat. Qui spondet dolum malum ab-
esse, abfuturumque esse, non simplex ⁹ *abnutium*
spondet. Melius dixisset, non simpliciter abfore
spondet, et idem expressisset.

¹⁰ *Sub-*

multum ac diu ludetur, atque ita diu, ut plus biennium in his
triciis moretur. Moro quoque ex Ennio, Nacuio, et Pacuio
adfert Diomedes Lib. I. pag. 395.

⁶ *Admetiri*] Hoc ita poni volunt in *l. 35. §. 7. de Con-*
trah. empt. Sed et si ex doliario pars vini venerit, veluti me-
tretae centum, verissimum est, (quod et constare videtur) an-
tequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere.
Et in l. 1. §. 1. de Peric. et comm. rei vend. Sed et custodiam
ad diem mensurae venditor praestare debet. priusquam enim ad-
metiatur vinum, prope quasi nondum venit. Sed haec incerta
sunt: nam nihil vetat, quo minus suppleatur nominatiuus
venditor. Vnde et a Briffonio, ac Vossio haec praetermissa
arbitror. Dimetiri tamen hac significatione dixit Vitru-
vius V. 9. Si Dorici generis erunt columnae, dimetiantur ea-
rum altitudines cum capitulis in partes quindecim, et ex eis
partibus una constituatur, et fiat modulus. Et IX. 8. In finem
gnomonis circino nonem spatia dimetiantur, et quo loco nonae
partis signum fuerit, centrum constituatur. Metiri, Auctor de
Mortib. Persec. Cap. XXIII. Agri glebatim metiebantur. Et
Arnobius apud Voss. III. de Analog. 6. Participiis, mensus,
admensus, emensus, et plerorumque cum metior compositorum,
sic vtuntur Cato, Virgilius, Liuius, alique probatissimi.

⁷ *Mentiri*] Nec hoc memorat Briffonius, aut Vossius.
Est autem, ni fallor, e *l. 28. de Leg. Corn. de fals. Si a debi-*
tore praelato die pignoris obligatio mentiatur, falsi crimine locus
est. Mentitus, et ementitus passiva, sunt apud Virgilium,
Ouidium, et Ciceronem. An iis etiam in aliis modis hac
significatione vtantur veteres, ignoro. Nec Priscianus men-
tio, et mentior, actiue dici scribens, de hoc quidquam adnotat.

⁸ *Confiteri*] Vid. pag. 358. n. 28.

⁹ *Abnutium*] *Abnutium* esse negatiuum e Capro Gram-
matico, Glossis, et Martiano Capella post Cuiacium docuit
ad *b. l. Gothofr. Verustiores tamen ita locutos esse non arbitror.*

¹⁰ *Subsequi*, pro obsequi dixit Callistratus in *l. Diuus Claudius. 15. §. et quatenus. 3. ad Legem Cornel. de fals. Subsequendi necessitas*, inquit, pro obsequendi. Itaque quidam Codices habent.

¹¹ *Paulatim*, pro particulatim, vel per partes, dixit Paulus in *l. Moschis. 47. in fin. de Iure fisc.*

¹² *Agitare*, pro agere, litigare, Idem Paulus in *l. ult. de Fideiussorib.*

384

Putatio personae, pro opinio, existimatio, id ipsum, quod quis aliam personam esse putat, quam sit, Paulus in *l. eum qui. 18. §. 4. de Iniur.*
Nec

¹⁰ *Subsequi*] Hic compositum pro simplici *sequi* potest accipi, quod et in aliis, et in hoc ipso verbo saepe fit. Sic in *l. 5. §. 2. D. de Confess. Subsequi Praetorem voluntatem Orationis Diui Marci debere. l. 10. §. 1. de Capt. et possim. ven. Praetorem subsequi non minus patris, quam legis voluntatem: quod alibi in Pandectis sequi voluntatem dicitur. Et apud Quintilianum Decl. VI. Qui dubitat, an scripti voluntatem sequi conveniat. Ira necessitas subsequendi erit, necessitas sequendi iussum, auctoritatem, voluntatem testatoris.*

¹¹ *Paulatim*] Conduxerat a fisco possessionem, eamque paulatim pluribus locauerat, d. l. 47. Hoc noue dictum videtur. Posset videri eadem significatio huius vocis esse apud Hirtium Lib. VIII. de Bell. Gell. cap. 15. Barbari confisi loci natura, quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur, paulatimque copias distributas dimittere non auderent ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. Nam si paulatim referas ad verba, copias distributas, erit idem, ac si dicas, per partes, vel in partes. Sed hoc non satis certum est, cum ibi paulatim etiam referri possit ad sequens dimittere.

¹² *Agitare*] Cum procurator in rem agebat, cautionem dederat, ratam rem dominum habiturum. postea victo eo, dominus reuersus iterum de eadem re agitabat, d. l. ult. Quod hic agitare dicitur pro agere, non insolentius est, quam agitare equum, nauem, et alia multa, pro agere. Cicero quoque dicit agitari res in iudiciis, et concionibus, de quibus agitur, ac disceptatur apud populum, vel apud iudices.

Nec transferri, inquit, ¹³ personae putationem ex persona filiorum ad eos potest. Qui etiam locus a manifesto soloecismo defendi non potest: nisi ¹⁴ ἀντίπτωσιν esse dicamus, accusatiuum pro nominatiuo, putationem, pro putatio.

Factores, pro iis, qui fecerunt, vel quid admiserunt, ¹⁵ Macer in l. solent. 7. de Custod. et exhibit. reor. Solent Praefides prouinciarum, in quibus delictum est, scribere ad collegas suos, ubi ³⁸⁵ factores agere dicuntur, id est, criminum auctores, qui crimen admiserunt.

¹⁶ Libe-

¹³ *Personae putationem*] Vulg. et Haloand. *putatio*. Gothofr. *per personae putationem*, e Florent. ubi est *PERSONAE putationem*: quae geminatio non intellecta Editoribus quibusdam imposuit. Hoc me docuit Ampl. Bynkershoekius. *Putatio* autem pro opinione recte notari existimo. Nam nisi in Glossis Vet. in quibus est *ᾠσις*, *putatio*, *opinatio*, nusquam alibi inuenio.

¹⁴ *Ἀντίπτωσιν*] Alia est ἀντιπτώσεως ratio, ad quam huiusmodi vitia contra emendatam structuram orationis admissa referri non possunt. *Personae putationem potest transferri* esset soloecismus, vel, ut quidam huiusmodi errata veterum appellare nos iubent, *σολοικοφάνες*, cuius exempla nonnulla e Latinis, Graecisque scriptoribus collegit Voss. ad *Catull. pag. 296.*

¹⁵ *Macer*] Et Vlpianus l. 1. §. 21. de *Senatusc. Silan.* itemque Arrius Menander l. 6. §. 8. de *Re milit.* *Factor* vocabulum est Latine non incognitum: verum alia significatione. *Factores* Cato de *Re Rust. Cap. LXV. LXVII. et LXVIII.* vocat eos, qui oleum premunt. *Doliorum, cuparumque factores*, Pallad. I. de *Re Rust. 6.* qui ea conficiunt. *factores* in lusu pilae (ut volunt docti, sed dissentiente Gronouio, qui eiusdem sunt factionis, Plaut. *Curcul. II. 3. 18.* Qui Iurisconsultis *factor*, Plauto *Bacchid. III. 2. 11.* *malefactor* est. Sed hoc in obsoletis Plauti habendum censet Cellar. *Cur. poster. Cap. X.*

¹⁶ *Liberum*, pro filio, numero singulari tam Vlpianus in *l. nemo praedo est. 126. §. 1. de Regul. Iur.* quam Modestinus in *l. ius cognationis. 34. de Pact.* dixerunt. Cuiusmodi erratum non solum Paulo, Caioque, sed et Quintiliano suo falso tribuit Valla *Lib. III. cap. 8.* Cum contraria Caius testetur, hanc enunciationem, *habet, vel, non habet liberos*, semper numero plurali proferri *l. non est. 148. de Verbor. signif.*

386

¹⁷ *Aliquod*, pro aliquid, in *l. 1. in princ. de Vacation. et excusat. muner.* Aut sane soloeicissimus est, pro *aliquam*, scilicet excusationem. Nam alio referri non potest.

¹⁸ *Polli-*

¹⁶ *Liberum*] Codex Florentin. in *l. 126. §. 1. de. Reg. Iur. qui libertum adquisierit*, et *l. 34. de Pact. nolle suum esse.* Et ita utroque loco Gothofr. edidit, et probant docti Iurisconsulti. Alii illo loco, *qui liberum adquisierit*: hoc, *suum liberum.* In Codice, et Institutionibus *liberum* num. sing. dici notat Gothofr. ad *d. l. 34. de Pact.* Et ita etiam esse apud Quintilian. *Declam. II. Aurel. Vict. in Caesarib. Cap. XXVI. et Epit. Victor. Cap. XXV.* ostendit Vossius *I. de Anal. 42. add. Muncker. ad Hygin. Fab. IX.*

¹⁷ *Aliquod*] Sed si praetendentibus *aliquod* sine iudice credatur, *d. l. 1. de Vacat.* Gifanius in *Ind. Lucret.* scribit, in vetustis Codicibus saepe legi *quod, aliquod, siquod*, ubi vulgo *quid, aliquid, siquid.* Locum Prudentii *Hymn. in Roman. vers. 251.* ubi in scriptis Gifanii erat: *At si quod usquam vanitatis mysticae Nobis cotendum est*, etiam ita expressit Edit. Weitz. at Heins. et aliae, *si quid.* Cicero tamen *XIV. Ep. fam. 10. Quod fieri placeret, scripsi ad Pomponium*: pro quo alibi *quid* solet ponere. Contra Plautus saepe *quid* dicit pro *quod*: ut *Trucul. II. 4. 31. Mostell. III. 1. 132.* et aliis locis apud Sciopp. *III. Susp. Lect. 7.* qui ex iis defendit hoc Phaedri *IV. Fab. 19. Libitina ne quid de tuo faciat lucrum.* Sed in contrarium eunt Rittersh. Gronov. et alii.

¹⁸ *Pollicitatae*, pro *pollicitae*, Vlpianus in *l. toties. 6. §. 2. de Pollicitation.* quod recte a verbo *polliceor* derivari non potest.

¹⁹ *Propositionem animi*, pro *proposito*, dixit Triphoninus in *l. fugitivus. 225. de Verbor. signif.*

²⁰ *Semissales usuras*, pro *semistibus*, Modestinus in *l. Septitia. 10. de Pollicitation.*

Quid quod *equis*, pro *equabus*, contra regulas Vallae posuit ²¹ Vlpianus in *l. 2. de Extraordin. cognition.* subiicit enim, *foetuque eorum.*

Quid quod etiam ²² *praeftaturus, obstaturus, extaturus*, passim et fere semper dicunt Consulti, cum ex Vallae et aliorum Grammaticorum regulis

¹⁸ *Pollicitatae*] Gothofr. in *d. l. 6. Si quid ob honores pollicitae sunt.* Florent. *pollicitatae*, quod cur vel mutari, vel, ut parum Latinum, notari debuerit, non intelligo. Nam non minus recte a *pollicitor*, quod est apud Plaut. *Milit. IV. 2. 66.* ac Terent. *Andr. V. 4. 9.* et *Phorm. III. 2. 36.* fit *pollicitatus*, quam a *polliceor* *pollicitus*.

¹⁹ *Propositionem*] Cicer. II. *de Inuent. 54. Magnificencia est rerum magnarum, et excelsarum cum animi ampla quadam, et splendida propositione agitatio.* Et III. *Tusc. 18. Vitae propositio, et cogitatio.*

²⁰ *Semissales*] Hoc etiam e *l. 102. §. ult. de Solut.* adfertur in *Lexic. Briffonii.* Sed ibi Florent. et Gothofr. habent *semisses usuras*, quemadmodum et aliis locis ex usu veterum loquuntur Iurisconsulti. *Semissalis* est in libro Frontini *de Limitib. pag. 131. 132.* Ed. Goef.

²¹ *Vlpianus*] Et Modestinus *l. 39. de Usur.* Hoc e Varone, ac Plinio, et alia huius generis ex aliis probat Vossius II. *de Anal. 4.*

²² *Praestaturus*] Idem III. *de Anal. 20.* observat composita a *sto* in supinis magis per *a*, quam *i* efferri, et ea, quae hic notantur, recte dici e Cicerone, Livio, et Quintiliano ostendit.

regulis dicendum esset, *praestiturus, obstiturus, extiturus*, etc.

²³ *Tollisse*, pro *sustulisse* dixit Vlpianus in *l. et per iusiurandum. 13. §. si is qui hominem. 4. de Acceptilat.* Licet quidam Codices habeant *tulisse*, quod pro *sustulisse* usurpari potest, simplex videlicet pro composito: sicut et *ferre*,
²⁴ pro *conferre* in *l. 1. de Furt.*

²⁵ *Idoniorum*, dixit Paulus in *l. 2. de Popu-*
 388 *larib. action.* pro magis idoneo. Itemque Cal-
 listratus in *l. quod si plures. 18. de Testament. tutel.*
 et

²³ *Tollisse*] De hoc vid. Ampl. Bynkersh. I. Obs. 25. Praeteritum antiquum esse etiam Scaliger censet ad Varron. I. de Re Rust. cap. ult. et cum eo Vossius III. de Anal. 37. Sunt qui etiam ita accipiant hoc Plauti apud Nonium in *pileus: Pileum, quem habeo, diripuit, eumque ad coelum tollit.* Sed hoc et praesens esse potest. Nam veteres saepe negligunt convenientiam temporum.

²⁴ *Pro conferre*] Voluit, credo, *auferre*, e *l. 1. de Furt.* ubi Norica lectio habet: *furtum a ferendo, id est, auferendo*, pro *Flor. a ferendo, et auferendo.* Ferre autem pro *auferre* optimis scriptoribus usitatum esse, non necesse est testimoniis probari.

²⁵ *Idoniorum*] Ampl. Bynkersh. I. d. notat, Salmasium ad Tertullian. de Pall. pag. 223. hoc in duobus locis Tertulliani observasse. Eorum alter est Cap. III. de Pall. *Araneorum more scopis idoneus distendit*, pro magis idonee, ut ait Salmas. alter Cap. XVIII. de Anim. *Aliam protendi paraturam, ut multo idoneorem.* Haec effugerunt diligentiam accuratissimi Vossii, II. de Anal. 27. scribentis, se *idoneior* non nisi apud scriptores collapsae iam Latinitatis, ut Petrum Damianum, legisse. Fortassis tamen hoc apud antiquos in usu non fuit. Nam et Charisius Lib. I. pag. 88. difertis verbis negat ab *idoneo idoneior* fieri posse, et Priscian. Lib.

et in *l. semper. 5. §. coloni. 11. de Iure immunit.* Inusitate certe, nescio an Latine. Nam si Grammaticos sequimur, a genituo idonei formandum erat idoneior. Itaque legitur in *l. 3. §. si tamen plures. 12. de Homin. liber. exhib.* Quamquam Pandectae Florentinae idoneor, habent. Nec simile est, quod res exiguiore alibi dicunt Consulti, et ²⁶ *exiguius*, pro magis exiguum in *l. si ita sit. 14. §. 1. de Legat. 1. et in l. Praetor. 13. §. 1. de Vacation. et excusat. muner.* Nam et *exiguissima legata* dixit ²⁷ Plinius *Epistol. 144.*

²⁸ *Adponere auctoritatem*, pro interponere, Celsus in *l. pupillus. 189. de Diuers. reg. Iur.*

Z 2

IN-

Lib. III. pag. 600. inter alia huius formae a veteribus usurpata hoc non recenset.

²⁶ *Exiguius*] Hoc etiam Columellae in *Lib. de Arborib. Cap. XXVIII.* e vetustis libris restituit Victorius, quem ibi vid.

²⁷ *Plinius*] *Lib. VII. Epist. 24.* et, quod observauit Vossius, iam ante eum Ouidius in *Epist. Hypermn. vers. 115.*

²⁸ *Adponere*] Etiam Briffonius hoc adnotandum censuit. Mihi non liquet, cur minus liceat dicere *adposita tutoris auctoritate*, quam *intercedente, internueniente, interposita*: quibus crebrius Iurisconsulti vtuntur.

389 ¹ INUSITATA VOCABULA, ET AB ALIIS
AUTHORIBVS NON VSVRPATA, AVT
ETIAM DVRIORA APVD IURECON-
SVLTOS.

EX PRIMA PARTE DIGESTORVM.

² *Ex continenti*, in *l. Iuris gentium. 7. §. quin imo. 5. de Pact. l. 3. §. eum igitur. 9. de Vi et vi armat. et incontinenti*, in *l. quod ait lex. 23. in fin. ad Leg. Iul. de adulter. et l. si ita quis. 135. §. Seia. de Verbor. obligat. pro nulla interpolita mora, nullo actu extrinseco interueniente: licet in *l. 1. §. item si ita. 8. ad Leg. Falcid. id moderetur Paulus, cum aliquo temporis spatio.**

Sic et ³ *in pendentem esse*, alibi dixerunt,
390 *pro pendere, incertum esse. Et casum*
⁴ *in*

¹ *Inusitata*] Haec ita distinguere a superioribus Auctori visum fuit, quae cum pleraque eiusdem generis sint, cuius et superiora, non minus recte coniungi cum iis sub eodem Titulo potuissent.

² *Ex continenti*] Hoc aliquoties in Iustino legitur. *Lib. V. cap. 3. Ex continenti se cum exercitu venturum. Et rursum V. §. et I. 9. quae loca in Dissert. de Pact. adiecit. Cap. I. notauit Ampl. Bynkersh. In continente est in Glossis, quae vertunt ἐν τῇ γῇ. Verum non magnopere opus est his defensoribus. Nam in ipsa Lege Iulia fuisse, in continenti, docet Vlpianus *l. 23. §. 4. ad Leg. Iul. de adulter. Quod ait Lex, in continenti filiam occidat, sic erit accipiendum. Item Paulus, a Gothofr. ad d. l. 23. laudatus, in Collat. Leg. Mosaic. et Rom. Tit. IV.**

³ *In pendentem esse*] Vt Vlpianus in *l. 25. §. 1. D. de Vsufr. Interdum tamen in pendentem est, cui adquirat iste fructuarius seruus. Et ibid. e Iuliano: In pendentem esse dominium eius. Nec non Gaius *l. 43. §. 2. de Acquir. rer. dom. In pendentem est, cui proprietatem adquisierit. In his in pendentem est, pro pender,**

⁴ *in difficili esse*, pro difficilem, obscurum, inuolutum esse, Scaeuola in *l. Gallus. 29. §. ille casus. 15. de Liber. et posthum.*

pendet, non magis me offendit, quam *in incerto, in occulto, in obscuro, in dubio, in integro est*: de quibus Gronouius Pater ad *Liu. III. 10.* Et faciunt eo, *in suspenso retinere, et tenere*, ap. Senec. II. *de Ira 23.* et Tacit. I. *Hist. 78.* et, *in suspenso relinquere* apud Plin. X. *Epist. 40.* Pendere autem si quis hac significatione accipi dubitet, adeat Gronou. ad *Senec. VI. de Benef. 16.*

⁴ *In difficili*] Hoc vero nec inusitatum, nec durum est. *Liu. III. 8.* Cum exitus haud in facili essent. Et III. 65. *Moderatio tuendae libertatis in difficili est.* Celsus V. *de Medicin. 26. 1.* Indicare necessariis periclitantis, *in difficili rem esse.* Sic in *proclini, in expedito, e facili, e difficili*: de quibus vid. Viros Egregios I. Fr. Gronou. ad *Liu. III. 8.* et Nic. Heinfs. ad *Ouid. III. de Arte am. v. 476.* Ceterum Gothofr. in *d. l. 29. de Lib. et posth.* coniicit ille casus *in dissimili est*: quod mihi, si licet in his iudicium meum interponere, non placet. Nam speciem, quae ibi tractatur, vere difficilem esse, e tota Scaeuolae disputatione apparet. Taubmann. ad *Virgil. V. Aen. 784.* notat obseruatum esse, in Iure legi, *casus indifficilis*, pro valde difficilis: eamque lectionem iam ante illum retulerat, et auctoritate meliorum Codicum reiecerat Alciatus in *fin. Lib. IV. de Verbor. Signif.* Accedit ad Alciati argumentum, quod Obseruatores illi vocem *indifficilis* nullius vetusti scriptoris testimonio probarunt: quam etiamsi possent ostendere, tamen nondum illis confestim adfentirer hoc loco ita legendum esse.

EX SECVNDA PARTE.

391

¹ *Redactum*, quasi redactionem et pecuniam redactam, dixit Scaeuola in *l. defuncta. 58. §.*

Z 3

Sem-

¹ *Redactum*] Gronou. I. *Obseru. 20.* in *Palladio I. 19.* et VIII. 7. e MS. restituit *redactus*, et *redactum*, pro vulgatis *reditus*, et *reditum*. Ob quam causam, simul quia etiam in *l. 88. D. de Solution.* et *l. ult. de Curat. bon. dand.* haec vox legitur, Ampl. Bynkersh. I. *Obseru. 25.* rectissime censet nihil

Sempronio. 1. de Usufruct. Quod nemo alius sic usurpauit. Itaque quidam Codices habent *reditu*: sed *redactum* verior est lectio: idque in fine interpretatur, *id quod redactum est*. Et notandum Scaeuolam eo loco non sua, sed testatoris verba referre. Idemque Scaeuola
 392 alibi ² *refectum paupertatis*, siue haereditatis vocat, quod ex haereditate vendita refici potest, in *l. Lucius. 78. §. haeredum. 12. ad Senatuscons. Trebell.*

³ *La-*

nihil hic immutandum. Vid. quae ibidem disputantur de scriptura, quam Gothofredus edidit, ex *redactis fructuum*. Non habeo, quod addam, nisi vetustam Editionem Scriptorum de *Re Rustica*, quae A. 1496. prodiit Regii apud Dionysium Bertochum, cum aliis quibusdam in locis Palladii, tum in *Lib. VIII. Tit. 7.* cum scriptis, quos Gronovius versauit, consentire. Quid autem sit *redactus* erudite docuit Gronovius *l. d.* Porro eadem ratione, qua a *redigo* dicitur *redactus*, ab *exigo exactus* dixit Quintilian. *Declam. XII.* obseruante eodem Gronou. *ad Lin. XXXIV. 9.*

² *Refectum*] Interim ex *refectu paupertatis*, qui ad vos peruenit, alatis enim *usuris pro quantitate nummorum redactis*, *d. l. 78. §. 12. ad SC. Treb.* id est, ut notat Gothofr. ex omni, quod ex meo modico refici poterit. *Reficere pecuniam ex aliqua re*, pro *conficere*, colligere, non minus Latine dici quam *redigere*, docuit Idem modo saepe laudatus V. C. *ad Liuium I. 53. et XXXV. 1.* Et ita crebro legas in libris Digestorum. Sed non, ut a *redigere redactus* dicitur, ita etiam a *reficere refectus* ea significatione, quae est in *d. l. 78.* alibi inueniri opinor: nam pro *refectione*, alimento, dixit Plinius XVIII. N. H. 7. *quadrupedum refectibus*. *Paupertas* autem hic *ὑπονομία* dicitur pro omnibus facultatibus, ut *peculium l. 16. pr. D. ad SC. Treb.* quod genus loquendi etiam nunc vernaculae quaedam linguae seruant, ut homines *paupertatem* suam appellent omnes opes, etiam satis amplas. Est praeterea et hoc obseruandum, de quo aequae ac de eo, quod est in *l. 58. de Usufr.* monere debuerat Auctor noster, non Scaeuolae esse haec verba, sed testatoris, forte cuiusdam de plebe hominis: adeo ut minus mirum sit parum accuratum esse illius sermonem.

³ *Latrunculatorem*, pro praefecto apparitorum, qui latrones conquirat et persequitur, Vlpianus in *l. solemus. 61. §. 1. de Iudic.* Iustinianus *λησδιδόντας* vocauit ⁴ *Nov. VIII.*

⁵ *Certiorare*, pro certiore facere, tam saepe apud nostros occurrit, ut id adnotare putidae sit diligentiae. Cui simile est ⁶ *obuiare*, pro obuiam ire, aut contradicere. Marcellus in *l. si patronus. 20. §. de illo. 1. de Donationib.* 393

L 4

⁷ *Cassi-*

³ *Latrunculatorem*] *Latrunculator de re pecuniaria indicare non potest, d. l. 61. de Iudic.* Cuiac. XIX. Obs. 11. *latruncultores* interpretatur eos, qui praecerant stationibus militum, per prouincias dispositis ad inuestigandos, et persequendos latrones. Add. Casaub. ad *Capitolin. Anton. Philos. Cap. XXI.* Est autem recensendum inter noua officia, quae Imperatores excogitarunt ante ignota, quorum nominibus quod Iurisconsulti vtuntur, notam non meretur.

⁴ *Nov. VIII.*] *Cap. 12. et 13.* vbi a Iuliano verti *latruncultores* notat Cuiacius. In Glossis quibusdam est *latronicultor*, pro *latrunculator*, quod aliae habent.

⁵ *Certiorare*] Multa loca Pandectarum, in quibus hoc legitur, congeffit Briffon. in *Lexico*. Ea autem omnia descripta sunt ex Vlpiano, praeter *l. 5. D. Quis ordo in possess. seru.* quae Marcelli est. Nam quod e Iuliano legitur apud Vlpianum in *l. 1. §. 33. D. Depos.* id illius, an huius verbis referatur, incertum est. In *Lexico Iuris* e Briffonii, Hotomani, et Prateii Lexicis, ac Cuiacii Observationibus, ut fert Titulus, confarcinato, scribit, nescio quis, se putare hoc verbum a Triboniano pro vetustiori alio repositum. Ego, uti non negare velim Tribonianum quaedam in scriptis Iurisconsultorum mutasse, et ad rationem noui Iuris accommodasse; ita, vbi ea ratio non adest, in singulis verbis, quae nobis non satis elegantia videntur, Triboniani manum quaerendam non existinem.

⁶ *Obuiare*] *Cellar. Cur. Poster. Cap. VI.* hoc reiecit ad classem Latinitatis cadentis, et Macrobi, Vegetii, Orosii, et Hieronymi esse ostendit. In Sallust. *Iugurth. Cap. V.* scripti quidam, quod Idem adnotauit, habent, *superbiae nobilitatis obuiatum est*, quod amplexus est Carrio, at reiecerunt Riuius, Putschius,

394 ⁷ *Cassitare*, vel, *casitare stillicidium*, dicitur pro frequenter cadere. Paulus in *l. servitutes*. 20. §. *si servitus*. 3. de *Servitut. urban. praedior.*

Ornamentum ⁸ *transfiguratum*, pro in aliam formam redactum, deformatum. Ulpianus in *l. quid tamen*. 10. §. *proinde*. 6. *Quib. mod. usufr. vel usus amitt.*

Leguli,

Putschius, Gruterus, aliique ex aliis MSS. in quibus est, *obuiam itum est*, quos non sine ratione probat Cellarius. Est tamen apud Palladium, Macrobio, et aliis, quos dixi, haud paullo, ut Docti existimant, antiquiorem, I. de *Re Rust.* 35. *Grandini creditur obuiare, si quis crocodili pellem, vel hyaenae, vel marini vituli, per spatia possessionis circumferat.* Et IV. 10. *Asini urina stercorei admixta porcino vermibus obuiabit.* Item apud Auctorem *Declamationum*, quae Quintiliani nomen praeferunt, *Declam. CCCVII.* Sed quatenus nequitia obuiatum est legi, reliquum est, ut hic reus sit. *Viare* video a *Palmerio princ. Spicileg. ad Plant.* laudari e *Lucillio Satyr. Lib. XXX.* *Plauto Truc. I. 1. 8.* et *Afranio* apud *Nonium v. perspicace: trauiare* e *Lucretio* IV. 606. et VI. 348. Verum omnia haec loca controuersa sunt, et varie cum in scriptis, tum in editis leguntur. Etiam hoc animaduertendum est in *d. l. 20. §. 1. de Donation.* dici *obuiare confessioni suae*, pro non praestare promissum: quae et ipsa noua huius verbi significatio est, cum apud alios fere notet obuiam ire, r. sistere.

⁷ *Cassitare*] *Vbi cassitare coepisset stillicidium, d. l. 20. §. 3. et, si antea ex tegula casitanerit stillicidium, §. 4. ead. leg.* *Casare* a *cado*, legitur apud *Plautum Mil. III. 2. 37. et 42.* *Cassabundus* apud *Varron. VI. de L. L. pag. 75.* e *Naeuio*, et *Festum. Casabundus* apud *Macrobi. V. Sat. 21.* quod etiam in *Varrone*, et *Festo* reponendum censet *Scaliger ad Festum*, *Lambin. ad Plant. Asin. II. 3. 23.* et *Hadr. Iun. IV. Animadu. 6.* *Beroaldus ad Apul. Metam. IX.* hunc locum *Iurisconsulti* laudans legit *casitare*, et *casitanerit*: quod sequendum arbitror.

⁸ *Transfiguratum*] *Loca Senecae, et Plinii, in quibus hoc est, videri possunt in Lexicis, quae in omnium manibus sunt.* Add. *Sueton. Calig. Cap. XXII. Ner. Cap. XXVIII. et XLVI. Quintilian. VI. Inst. Or. 2.*

⁹ *Leguli*, a *legendo*, qui fructus legunt. Vlpianus in *l. si cuius*. 13. §. *si tamen*. 6. de *Usufruct.*

¹⁰ *Servaculum navis*, Vlpianus in *l. quemadmodum*. 29. §. 2. ad *Leg. Aquil.* quo loco quidam Codices habent *ferraculum*, alii *ferraculum*. 395
Pertinet autem ad instrumentum nauticum.

¹¹ *Cloacarium*, pro pecunia purgandis cloacis attributa, Vlpianus in *l. sed si pendentes*. 27.

Z 5

§. si

⁹ *Leguli*] Etiam Cato *legulos* vocat eos, qui oleam legunt, Cap. LXV. CXLV. et CXLVII. de *Re Rust.* Item Varro IV. L. L. pag. 25. Et qui *vuam* legunt, Varro lib. V. pag. 57. et alii probati.

¹⁰ *Servaculum*] Quia parvi refert *navem* immittendo, aut *servaculum* ad *navem* ducendo, an tua manu *damnum* dederis, *l.* 29. §. 2. ad *Leg. Aquil.* Florent. *servaculum*, et *ferraculum*. Alii aliter, quorum variae lectiones, et interpretationes videri possunt in notis Gothofr. ad *h. l.* et *Lib. IV. Observat.* cap. 16. Ampl. Bynkershoekii, qui *ferraculum* præferendum censet, et pro gubernaculo accipit auctoritate Glossarum: nam in his legitur, *πυδάλιον*, gubernaculum, *clauum*, *ferraculum*. Eadem est sententia Scaligeri ad *Varron. de Re Rust.* pag. 240. qui tamen etiam *servaculum* defendi posse ait e Glossario H. Stephani, in quo sit, *πυδάλιον*, *servaculum*. Idem e Glossis, et d. *l.* 29. laudat Palmerius *Spicileg. ad Nonium* in *bipennis*, et pro *passerculus* e coniectura apud Nonium *l. d.* substituit *servaculus*, id est, ut ait, gubernator. Non scio quas Glossas Stephani, vel aliorum, Viri Doctissimi viderint: nam ego neque in Stephani, neque in Vulcanii, neque in Labbaei Glossariis aliter scribi inuenio, quam *ferraculum*. Palmerii autem coniectura in Nonio mihi, ut multae aliae illius, satis audax videtur esse. Lambin. ad *Plaut. Pers.* III. 1. 64. ex hoc loco Vlpiani *ferraculam* adfert, et ea voce vehiculum denotari putat, quae et Taubmanni sententia est, et ante hos aliorum quoque fuerat. Ea interpretatio recipi potest, si putabimus Vlpianum de curru Neptuni agere, de quo Poëta *I. Aen.* *Ille rotis summas leuib. perlabitur undas.*

¹¹ *Cloacarium*] Hoc etiam si forte aliunde ostendi non queat tamen nihilo magis improbandum arbitror, quam *locar-*

rium

§. *si quid.* 3. *de Vsufr.* et in *l. cum servus.* 39. §. *haeres.* 5. *de Legat.* 1.

¹² *Coenaculariam exercere* dicitur, qui quæstus sui (causa) conductâ coenacula aliis locat. Vlpianus in *l. si vero.* 5. §. 1. *de His qui deiecer. vel effud.* et *coenacularius*, qui coenaculum conduxit *l. solutum.* 11. §. *solutam.* 5. *de Pignorat. act.* Quod si aduertisset Valla, profecto ad *cap.* 22. *Lib. IV.* adnotasset.

rium apud Varron. IV. *de L. L.* pag. 8. *columnarium* apud Ciceron. XIII. *ad Attic.* 6. *cerarium* apud eundem III. *Verr.* 78. *ostiarium*, quod in Glossis est, *portarium*, apud Caesar. III. *de B. C.* 32. et alia eiusdem formae a Mureto XII. *Var. Lect.* 5. et Gronou. IV. *Pec. Vet.* 4. notata.

¹² *Coenaculariam exercere*] De hoc idem sentio, quod de *cloacarium*. Sic Cicero, *argentariam*, *furnariam* facere. Vid. Bud. ad *l.* 13. *D. de Vsufr.* ubi et de *coenacularius*. Glossae: *καθημεριος*, *coenacularius*, *domnedius*. Post *quæstus sui*, sensus explendi gratia addidi *causa*.

EX TERTIA PARTE.

Salariarium mandatarium, vocat Vlpianus eum, qui accepto salario, vel promisso, mandatum suscipit, qui quidem non tam mandatarius, quam operae suae locator videri possit, in *l. idemque.* 10. §. *idem Labeo* 9. *Mandati*. Quod verbum ea forma effectum est, qua *fideicommissarius*, *legatarius*, *depositarius*. Caeterum novum est, et ¹ neque apud alios authores, neque apud

¹ *Neque apud alios*] Hoc verum arbitror, nec magno-pere placet *salariarium*. Notat Gothofr. in aliis esse, *si salariarium fuit*, quod quidem Latine dicitur. Quod autem Idem Gothofr. coniecit, *si salariatus fuit*, id est, *salarium habuit*, non facile eum cuiquam probaturum opinor.

apud ipsos Iureconsultos vsitatum. Sicut et quod ² *phasianarios* dixit Paulus in *l. auibus*, 66. de Legat. 3. pro custodibus et curatoribus phasianorum. ³ *siliginarium* Vlpianus pro filiginis venditore, in *l. si quis uxori*. 52. §. apud Labeonem. 11. de Furt. Itemque ⁴ *scoparios*, ⁵ *topiarios*, ⁶ *saltuarios*, *l. in instrumento*. 8. §. 1. ⁷ *de Fundo instr. instrum. legatis*. ⁸ *diaetarios*, seruos diaetas mini-

² *Phasianarius*] Infinita sunt in lingua Latina nomina in *arius* exeuntia, quae curam, administrationemque alicuius rei notant, vt *auarius*, *gallinarius*, *suarius*, *columbarius*, de quibus Corradus *Lib. I. de Copia Lat. Serm. pag. 16.* Itaque hoc, et alia huius generis, cum satis se ipsa analogia tueantur, sola Iurisconsultorum auctoritate probanda existimo.

³ *Siliginarium*] CORPVS PISTORVM SILIGINARIORVM est in Inscriptione, quam refert Casaub. ad *Vopisci Aureliani Cap. XXXV. COLLEGIVM SILIGINARIORVM* in alia apud Reines. *Inscr. I. 254.* qui erant, vt docet Casaub. Romae pistores in conficiendo pane filigineo, qui populo diuidebatur, occupati. Miramen in hac lege intelligi non possunt, cum, si Salmasium ad *Vopisc. d. l.* sequimur, distributio panis nondum aetate Vlpiani, multo minus Labeonis, cuius verba referre videtur Vlpianus, in vsu fuerit. Quare cum Auctore nostro, aliisque, *siliginarios* filiginis venditores accipiamus, vt *vinarios*, et *scrutarios*, qui vina, et scruta vendunt.

⁴ *Scoparios*] Onomasticon Vet. *scoparii*, oi *εαρωται*.

⁵ *Topiarios*] Cicer. V. *Paradox. 2. Atrienfes, ac topiarii.* Est et alibi apud eum, et Plin. in *Epist.* Vid. Lexica. Opus *topiarium* quid fuerit, si quis scire velit, adeat Turneb. XVIII. *Aduers. 23. Catan. ad Plin. III. Ep. 19. et Salmas. ad Spartian. Hadrian. X.*

⁶ *Saltuarios*] Petronius *Cap. LIII. e fragm. Tragur. Saltuvariorum testamenta Seru. in VII. Aen. 485.* De his Casaub. ad *Theophr. Charact. Cap. XI.*

⁷ *De Fundo instr.*] Sic et paullo post, vbi de *Colonia* agit, Inscriptionem huius Tituli laudat e *Vulgar.* quae in Florent. et in Haloandr. est, *de Instructo vel instrum. legato.* Vid. Anton. August. II. *Emend. 4.*

⁸ *Diaetarios*] De *diaetis* ac *diaetariis* multi multa scripserunt. Videri possant, praeter eos, quos citat Marc. Donat.

ministrantes: ⁹ *aquarios*, qui aquam praebent, Vlpianus in *l. quaesitum. 12. §. idem respondit. 42. eod. tit.*

398 ¹⁰ *Callitatem*, seu *caluitatem*, dixit Vlpianus in *l. si fideiussor. 29. §. in omnibus. 5. Mandat.* *calliditatem*, fraudem, dolum, frustrationem: quod ut recte, tamen inusitate usurpauit.

¹¹ *Propagationes*, pro *propagines* in vitibus, Paulus in *l. si in lege. 24. §. sed et de his. 3. Locati.*

Fabri-

ad Lampr. Heliogab. Cap. XXXI. Salmas. *ibid.* Cap. XXX. Lindenbrog. ad *Cirin Virgil.* Wouwer. ad *Petron.* Cap. CXV. et tum de his, tum de aliis seruis, qui hic memorantur, Pignorius, et Popma in *Libris de Seruis.*

⁹ *Aquarios*] Hoc cum de signo coelesti dicant Cicero, Virgilius, Horatius, et alii; de his, qui aquas publicas deducebant, ac dispensabant, Coelius ad *Cicer. VIII. Ep. 6.* et Frontinus in *Lib. de Aquaeduct.* nihil est, cur refugiamus ita vocare seruum, vel etiam alium quemcumque, aquam ad balnea, hortos, aliosue usus curantem.

¹⁰ *Callitatem*] Ita esse in Florent. et adscriptum *calliditatem* monuit Taurellus. Polterius secutus est Gothofredus. Haloand. *caluitatem*, a *calui*, de quo supra. Ita notat Gothofredus ad *d. l. 29. §. 5. Mandat.* Menagius Cap. XXXIX. *Amoen. Iur. Ciu.* in v. *Calumniatores* scribit, *Vulgatos Codices in d. l. habere propter suam caluitatem*, proque eo in Florentino esse *calliditatem*. Hoc nec cum Gothofredi, nec cum Taurelli nota conuenit. Nec *callitas* autem, nec *caluitas* apud alios legi scio.

¹¹ *Propagationes*] *Sed et de his, quae praesenti die praestare debuerunt (velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent) agere similiter potest, d. l. 24. §. 3. Locat.* Recte loquitur Paulus, cuius orationem carpens Auctor noster non cogitabat, neutiquam idem esse *propagationem*, quod *propaginem*. *Propagines* dicuntur pulli, siue virgae arborum, vitiumve, quae a matre e terra editae in scrobem deprimuntur, ut radices agant: has vitis, vel arbor facit. *Propagatio* autem est coloni hoc modo vitem, arboremue propagantis. Cato Cap. LII. de *Re Rust.* *Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli, qui nascentur, eos in terram depri-*

¹² *Fabricam*, pro arte fabrili, Paulus in l. *inter caussas*. 26. in fin. *Mandat. faber seruum* 399 *fabricam docuit*, pro in arte fabili erudiuit.

¹³ *Raucis segetes corruptae*, pro erucis, aliisque vermiculis messem erodentibus, Vlpianus in l. *ex conducto*. 15. §. 2. *Locat.* ibidemque ¹⁴ *vredo*, id est, solis feruor nimius, fructum oleae corrumpens.

Quo

deprimito. Columella Lib. de Arborib. Cap. VII. *Propagationum genera tria sunt in usu maxime. Vnum, quo virga edita a matre sulco committitur, cet. de propagine Idem ibid. Scrobem quoque versus quatuor pedum facito, ita ut propago non laedatur alterius radicibus.* Add. Pallad. Octob. Tit. VI. et Nouemb. Tit. II.

¹² *Fabricam*] Et hoc recte illa significatione dici e Cicero, Quintiliano, et Vitruvio docent Lexica. Sic Plinius VII. H. N. 56. *Fabricam ferrariam inuenere Cyclopes, et mox ibid. Fabricam materiariam Daedalus.* Hoc Ouid. VIII. Met. 159. *fabram artem* dicit: *Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis.*

¹³ *Raucis*] Plinius XVII. H. N. 18. *raucas* vocat vermes, non qui sata infestant, sed qui in radicibus quercuum nascuntur, et in oleas positas, quo loco quercus effossa fuerat, transeunt: quam rem et Columell. Lib. de Arborib. Cap. XVII. referens generali nomine *vermes* appellat. Cuiacio tamen XV. Obseru. 28. Plinii auctoritas sufficit ad defendendam hanc lectionem contra Alciatum, apud Vlpianum pro *raucis* substituentem *erucis*, quemadmodum etiam in l. d. Plinii quidam legunt. Budaeus quoque ad d. l. 15. *Locat.* et Brodaeus X. Miscell. 20. *raucis* probant. *Erucas* esse insecta herbis, oleribus, et arboribus nocentia tradunt Auctores Rei Rust. Vid. Columell. XI. 3. in fin. et in Carm. de Cultu Hortor. v. 333. Pallad. I. 35.

¹⁴ *Vredo*] Cicero III. de Nat. Deor. 35. *Si vredo, aut grando quippiam nocuit.* *Vredo* autem et segetem, et arbores, earumque fructus laedit. Vid. Plin. XVII. 24. et XVIII. 28. Columell. III. 20. Add. Bud. et Cuiac. loc. dict. et Salmas. ad Solin. pag. 308. Gothofredus notat de *raucis* egisse Catellian. Cottam in Memorabil. de *vredine* Hotoman. IV. Obseru. 7.

¹⁵ Quo bonum est? locutio Iureconsultis
 400 usurpata, pro quam ad rem utile est? ad quod
 conducit? Caio in l. aliquando. 13. in fin. ad Se-
 natust. Vellei. Vlpiano in l. 3. §. si quis ex libe-
 ris. 11. de Bonor. possess. contr. tab. Itemque in
 l. si post mortem. 10. §. liberi. 4. eod. tit. et in
 l. si cuius. 13. §. de praeteritis. 2. de Usufruct.
 Scaeuola in l. si duo. 93. princ. de Solutionib.

¹⁶ Colonia, pro fundo locato colono, Paulus
 in l. si in lege. 24. §. 4. D. Locat. Scaeuola in l.
 Seiae. 20. §. praedia. 3. de Fundo instruct. Vlpia-
 nus in l. eius. 27. §. 1. ad Municipal. Une ferme,
 une

¹⁵ Quo bonum est?] In hac quoque locutione nihil est,
 quod durum sit, aut insolens. Quo in multis per interro-
 gationem poni, pro ad quae, ad quam rem, notum est. Ta-
 lia sunt v. g. quo mihi hanc rem, quo mihi quod, quo tibi hoc
 facere? et similia, quorum turbam congestit Heinſius ad
 Ouid. Epist. Phyllid. v. 53. Epist. Phaedr. v. 157. et I. de Art.
 amand. v. 303. In horum nonnullis recte suppleri potest,
 non solum opus putas, vel opus est, vt censet Sciopp. ad Sanct.
 Minerv. de Ellipsi Verbor. sed etiam bonum, vel utile est, vt
 in illo Ouidii in Epist. Phaedrae: Quo mihi, quod genitor,
 qui possidet aequora, Minos? Id intelligitur ex hoc Plinii XVI.
 H. N. 40. Lignum non alio pene, quam ad radios rotarum,
 utile.

¹⁶ Colonia] Briffonius obseruauit locum Columellae, in
 quo eodem sensu ponitur. Is est Lib. XI. de Re Rust. cap. 1.
 Neque enim coloniae suae terminos egredi debet (villicus) nec
 absentia sua familiae cessandi, aut delinquendi spatium dare.
 Sunt qui etiam ita dici putent in M. Senec. praefat. Lib. I.
 Controuerſ. Intra coloniam meam me continui. Sed hoc Nic.
 Faber praefat. ad Senecam Rhetorem rectius accipit de Cor-
 duba. Plautus latissimo significatu coloniam vocat omnem
 habitationem, omnem locum, vbi quis se tenet. Vt com-
 mutet coloniam, Aulul. III. 6. 40. Vt det nomen ad molarum
 coloniam, Pseudol. IV. 6. 38.

une mestairie. *Colonicam* vocat ¹⁷ Aufonius in *Epist. ad Theonem*.

¹⁸ *Panthera*, rete aucupatorium, aut etiam aucu-

¹⁷ *Aufonius*] *IV. Ep. v. 5. Et tingit piceo lacrimosa colonica fumo.* Vbi *colonia* legendum, et *Planti*, atque *Aufonii* auctoritate *Alciato* defendendos, non excusandos fuisse *Iurisconsultos*, scribit *Scip. Gentilis I. Parerg. 36.*

¹⁸ *Panthera*] *Veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positus a venatore, vel pantheram ab aucupe, d. l. ii. §. ult. de Act. empt.* *Budaeus ad b. l. panthera* legit num. plur. a *πανθηρον*, quod est, ut ait, retis genus: ex eo dictum, quod omnes aves concludat, et per metonymiam accipitur pro tota captura, ut *indago*. At mox ibidem dubitat, an *pantherama* potius legendum sit, id est, quidquid aucupio ceperit. Idemque, et *Marc. Donatus Dilucidat. in Liu. Lib. XL* nec non *Portus ad Suidam* eo referunt, quod sine vlla expositione in editis *Suidae*, quos vidi, praeterquam in nouissima editione Anglicana, ubi hoc omisum est, legitur *πανθηρα*. Ego aliquando suspicabar, *Suidam* eo loco, ut plerisque aliis, descripsisse nonnulla e *Scholialista Aristophanis ad hoc Comici in Ranis v. 354. πανθηρον, ελειον δαπεδον*, eaque deinde casu quodam intercidisse. Sed haec omnia vana sunt, si ea vox in scriptis *Suidae* non comparet. *Delrius ad Senec. Tragic. Octan. v. 405. Brodaeus ad Oppianum*, et *Pardulfo Prateio in Lexico Iuris auctoribus, pantherem* legendum censeret in *d. l. ii. a panther*, quod rete quoddam esse, a nomine ferae dictum, scribit *Varro IV. de Ling. Lat. pag. 26.* Idemque *Briffonium* sensisse ex eo intelligo, quod in *Lexico* non *panthera* laudat ex *b. l.* sed *panther*, et locum *Varronis* subiicit. Mihi a vulgata lectione discedendum non videtur. Nam nihil vetat, quo minus rete hoc aequè *panther*, et *panthera* dici possit, quam animal ipsum, cuius nomen Latini duabus terminationibus efferunt, altera Graeca, altera Latina, ut *crater*, *cratera*, et alia quaedam a Graecis in *us* venientia. *Salmas. de Modo Vsur. pag. 353.* reprehendit eos, qui *pantheram* apud *Vlpianum* vniue sum aucupium exponunt, et rete esse dicit, quo omne genus auium minutarum capitur, ac *pantheram* emere esse, quidquid auium eo genere retis inuoluitur emere. Hoc qua ratione dicatur non intelligo; nec video, cur magis *panthera* ad minutas aves coarctari debeat, quam *iactus retis* ad minutos pisciculos, aut *indago* ad paruas feras. *Budaeus* certe aliter sensit, qui *Gallos suos* hoc reti non solum ad passeris, et sturnos, sed etiam ad *grues*, et *otidas* capiendas vti scribit *ad d. l. ii.*

401 aucupium vniuersum, Vlpianus in *l. ex empto. ii. §. ult. de Action. empti.*

EX PARTE QVARTA.

402 *Maritos*, pro coniugibus vsurpauit Papinianus in *l. si vir uxori. 52. §. ult. in fin. de Donation. inter vir. et vxor.* vt hoc nomine tam vxor quam vir comprehendantur. ¹ Quod alibi non reperias: licet *maritas* pro vxoribus ² Ouidius vsurparit.

³ *Sponsare* dixit Paulus in *l. si quis officium. 38. de Ritu nuptiar.* pro sponsalia contrahere: latine,

¹ *Quod alibi non reperias*] Ego quidem nusquam reperi. Nec tamen improbandum existimem, cum substantiuum *homines*, aut simile intelligi possit: vt cum dicimus *coniuges*, quod et ipsum adiectiuum est, haud secus quam *mariti*. Neque vlla ratio est, cur non aeque liceat dicere *maritos homines*, quam *maritos thoros*, *maritas domus*, et alia huiusmodi notata a Heinio ad Ouid. *Epist. Hypermn. v. 19.* quae, etsi *maritas* a *mas* deducitur, tamen significationem mariti et vxoris in inuoluunt. Eadem ratione Virgilius II. *Aen. 457. soceros*, pro focero, et focru dixit, si Seruio credimus, qui hoc meliori sexui, id est, masculino respondere scribit. Scio Seruianam huius loci interpretationem repudiari ab aliis: sed hoc saltem recte scribit, appellatione masculini generis etiam foemininum contineri. Et sic *adulteros*, pro adultero et adultera dicunt Senec. I. *Controu. 4.* et Quintilian. *Declam. CCLXX. et CCCXLVII. filios*, pro filio et filia, Calpurn. *Declam. XII. fratres*, pro fratre et sorore, Idem *Declam. XLIII. pueros*, pro duobus pueris et puella, Valer. Max. II. 4. 5. Add. Cl. Perizon. ad *Sanct. Mineru. IV. 10. Maritari* quoque tam vir, quam foemina dicitur. Vid. Tacit. XII. *Ann. 6.* et Sueton. *Vespas. Cap. XIV.*

² *Ouidius*] *Lib. II. de Art. amand. v. 381.* et alibi. Vid. Briffon. de *V. S.* qui Horatium quoque, et Statium ita loqui obseruat.

³ *Sponsare*] Hoc e Tertulliano, Paulino, et Onomastico Vet. proferunt Lexica. *Desponsatus* est apud Sueton. *Caes. Cap.*

latine, sed inusitate. Sic et ⁴ *expensare*, pro expendere, expensum ferre, soluere. Scaeuola in *l. Thais. 41. §. libertatem. 10. de Fideicommiss. 403 libertatib.*

⁵ *Abstentum pupillum* dixit Scaeuola, quem curator ab haereditate paterna abstinuit, in *l. penult. de Auctorit. tutor.*

⁶ *Fribusculum*, pro discessiuncula, et digressu temporario coniugum, quod Vlpianus usurpauit

Cap. I. et Ciceron. II. Epist. ad Q. Fratr. 5. in Ed. Gruter. sed aliae ibi habent desponsam.

⁴ *Expensare*] Plautum quoque *Pseud. II. 2. 32.* et Macrobius *I. Saturn. 13.* hoc verbo uti obseruarunt alii.

⁵ *Abstentum*] Non repugnat quidem ratio linguae Latinae, quo minus *abstentus* dicatur, quemadmodum *detentus*, et *retentus*; nam et *abstinere se*, *alium*, *manum*, dicimus: sed non suppetit mihi auctoritas verustiorum.

⁶ *Fribusculum*] Quod si *diuortium* non intercesserit, sed *fribusculum*, profecto valebit donatio, si *fribusculum* quieuit, d. *l. 32. §. 12.* Ita Florentiae est. In aliis MSS. *frigusculum*, *friuiculum*, *friuusculum* legi, scribit Stewechius in *fin. Quaestion. ad Apolog. Apuleii.* Quorum omnium cum nemo alium auctorem ostendere potuerit, non mirum est diuersas esse doctorum de scriptura huius vocabuli sententias. Brissotius in *Florent.* *fribusculum* scribi putat pro *friuusculum*. nota commutatione litterarum B et V in libris veteribus, eamque scripturam firmat e loco Isidori hic laudato. Halloander *frigusculum* edidit, quod et Alciato in *fin. Lib. IV. de V. S. Raenardo ad l. 48. D. de R. I. Torrentio ad Sueton. Aug. Cap. LXVI.* et ibi, ut videtur, etiam Casaubono, et Vossio in *Etymolog.* placet. Ab horum sententia cur discedam rationem non habeo. Nam et *frigus* Latine remissionem amoris significat, et ab eo recte fit *frigusculum*: ut a *corpus*, *corpusculum*; ab *olus*, *olusculum*; ab *opus*, *opusculum*. P. Faber ad d. *l. 48. de R. I.* ita loquitur, ut non appareat *frigusculum* prober, an *fribusculum*. Quod autem ibidem ex Isidori *l. d. fribusculum* laudat, non scio qua auctoritate faciat: siquidem alii omnes ex eo *friuolum* adferunt. vel *fribolum*.

404 pavit in l. cum hic status 32. §. quod si diuortium. 12. de Donation. int. vir. et vxor. nusquam alibi reperias. Quamquam Isidorus Lib. IX. Origin. Cap. ult. friuolum interpretatur cum eo animo separantur coniuges, vt rursum ad se inuicem reuertantur.

Multa ex Graeco sermone in Latinam linguam Consulti translulerunt, quae vel ⁷ vsus non probabat, vel tanquam Latina non admittebat. Vt ⁸ aneclogisti tutores in l. ita autem. 5. §. Iulianus. 7. de Administrat. tutor. ⁹ Atypus, ¹⁰ Myops in

bolum. Stewechius l. d. legendum censet friBiusculum, pro friniusculum, a frinolum: cuius rationem non intelligo.

⁷ Vsus non probabat] Ego existimo Iurisconsultos plerisque vocabulis Graecis, quae in Pandectis leguntur, et in primis iis, quae muneris alicuius administrationem significant, vsuros non fuisse, si ea tum vsu frequentata non fuissent. Quia autem haec ad Latinitatem Iurisconsultorum proprie non pertinent, sufficiet indicasse, vbi studiosi adulescentes plura de his legere possint.

⁸ Aneclogisti] Verba sunt testatoris in d. l. 5. Eosque aneclogistos esse volo. Iulianus mox repetit, vt aneclogisti essent. Haloand. Graecis verbis ἀνεκλογίστες, et ἀνεκλόγητοι edidit. In l. 23. §. 2. ff. de Pecul. leg. alius testator: τέτρε βέλομαι εἶναι ἀνεξετάστες.

⁹ Atypus] Balbus, et blaesus, et atypus, isque qui tardius loquitur, d. l. 10. §. ult. Ita se in Florentino legisse testatur Budaeus, pro quo Gothofr. dedit atypus. Refert etiam Gellius IV. 2. e libro Caelii Sabini ad Edictum Aedilium, balbus autem, et atypus. Vid. ibi Interpretes, Rhodigin. XVI. Ant. Lect. 20. et Bud. ad h. l. Scaliger Lektion. Anson. II. 9. e Glossis profert: Atubus, μυγιάλος, μόνγος, ατυπος. Hoc in editis est, Atubus, μυγιάλος, μόνγος.

¹⁰ Myops] Aristoteles myopes dicit esse, qui ita nati sunt, vt propinqua videant, remota non item. De his Gell. l. d. Bud. ad h. l. et Vossius in Etymolog. v. lusus, et myops.

in l. idem *Offilius*. 10. §. de *myope*. 3. et §. ult. de *Aedilit. Edict.* Sed et ¹¹ *Syndici*, ¹² *Decaproti*, ¹³ *Icosaproti*, ¹⁴ *Limenarchae*, *Archaeotae*, ¹⁵ *Logographi*, ¹⁶ *Xenoparochi*, ¹⁷ *Nicostrategi*, ¹⁸ *Mastigophori*, *Agonothetae*, ¹⁹ *Camelelasia*, *Eleemporia*, et sexcenta huiusmodi in l. ult. de *Munerib.*

A a 2

rib.

¹¹ *Syndici*] Non solum ciuitatum, sed etiam collegiorum, et corporum *syndici* in Iure memorantur, quos Latine *actores* vocant *Iurisconsulti* l. 1. §. 1. ff. *Quod cui. ruin. nom.* l. 74. de *Procurat.* et *defensores* l. 1. §. 2. l. 18. §. 13. de *Munerib. et honorib.* *Lamprid. Alex. Sen. Cap. XXXIII.*

¹² *Decaproti*] *Decemprimos* dicit *Cicero pro Rosc. Amer. Cap. IX.* et II. *Verr. 67.* et saepe *Inscriptiones.* Adeundi sunt *Sigon. II. de Ant. Iur. Ital. 8.* *Turneb. VIII. Aduers. 22.* *Graeu. ad Cicer. pro Rosc.* et de *Icosaprotis* *Bud. ad b. l.* et *Marc. Donat. ad Spartian. Didium Iulianum.*

¹³ *Limenarchae*] *Vid. Bud. ad l. 4. D. de Fugitiu. Reines. III. Var. Lect. 16.* et ad I. *Inscript. 204.* *Archaeotas archii,* siue *archiui,* custodes exponit *Reines. III. Var. 16.*

¹⁴ *Logographi*] Qui *tributorum rationibus* scribendis occupantur. *Cuiac. ad Tit. Cod. de Tabular. scrib. logograph.* et *Bud. ad l. 18. D. de Munerib.* qui ibidem, et in *Comment. Ling. Gr.* etiam aliam huius vocabuli significationem notat.

¹⁵ *Xenoparochi*] *Budaeus ad l. d.* putat eosdem esse, ac *parochos*, de quibus *Interpretes Horat. ad I. Sat. §. 46.* et *Ciceronis ad XIII. ad Attic. 2.*

¹⁶ *Nicostrategi*] Haec est lectio *Vulg.* et *Hal. Flor. nyctostrategi.* Et ita *Gothofred.* cuius notae consuli possunt ad d. l. 18. §. 12. de *Manerib.*

¹⁷ *Mastigophori*] *Vid. Brissou. Select. Antiq. IV. 17.* *Lips. II. Saturn. §. Iac. Nic. Leöns. III. Epiphyll. 24. et 25.* Et de *Agonothetis* *Bud. ad b. l.* et ad l. 4. *D. de His qui not. infam. P. Fab. I. Agonist. 18. et 23.*

¹⁸ *Camelelasia*] De hac rursus agit inferius, ubi nonnulla adnotaui.

¹⁹ *Eleemporia*] Ita *Haloand. Gothofr. elemporia.* *Budaeus ad b. l.* et *Brod. X. Miscell. 20.* legunt *elaeemporia*, id est, olei publice coëmendi cura.

rib. et honorib. ²⁰ Naupegi quoque in l. ult. de
 406 Iure immunit. ²¹ Sitones etiam Papyrius Iustus
 in l. ult. §. 6. de Administr. rer. ad civitat. per-
 tinent. ²² Strobili de pinu, Vlpianus in l. ligni. 55.
 in fin. de Legat. 3. et in l. carbonum. 167. de Ver-
 bor. signific. Et ²³ Stypteriam, pro alumine Vl-
 pianus in l. 3. in fin. de Reb. eor. qui sub tutel.
²⁴ Thlibiae, Thlasiae, spadonum species, in l.
 spadonum. 128. de Verb. sign. Ἑλληνισμὸς porro,
 et Graecos loquendi modos a Consultis nostris
 usurpatos erudite prorsus diligenterque colle-
 git, post ²⁵ Anton. Augustinum, Dn. Briffonius
 in

²⁰ Naupegi] Hinc naupegiarius. COLLEGIVM
 NAVPEGIARIORVM in Inscriptione apud Reines. I.
 271. et Spon. Miscell. Sect. II. pag. 67. add. Reines. ad X. 7.
 In re nautica etiam alia vocabula Graeca a bonis scriptori-
 bus usurpantur, vt nanarchus, nauclerus.

²¹ Sitones] Sitonas indemnes esse oportere, d. l. ult. 6. Er-
 go sitonae potius dicendum fuerat: est enim a σιτώνης,
 id est, coëmendo frumendo publice praepositus. Vid. Bud.
 et Gothofr. ad l. 18. §. 5. D. de Munerib. Ant. Augustin. ad
 Modestin. pag. 250. Ed. Lugd. 1574.

²² Strobili] De pinu autem integri strobili ligni appella-
 tione continebuntur, d. l. 55. §. ult. de Legat. 3. et l. 167. de
 V. S. vbi Budaeus, et alii nuces pineas interpretantur.
 Graecis σπρόβιλος dicitur nux pinea, et nucleus eius, et
 arbor ipsa.

²³ Stypteriam] Latini etiam alia a Graeco στυπῶ in suam
 linguam transtulerunt. stymma Plin. XIII. H. N. 1. medica-
 menta styptica Idem XXIV. 13. et stypsis XIII. 3. vt quidem
 vult Salmas. ad Solin. pag. 330.

²⁴ Thlibiae, thlasiae] Etiam alii hos diuersos faciunt.
 Haud scio tamen an, quod apud Gothofred. ad h. l. purat
 Ferrandus, iidem sint. Certe ex Aristotelis, Pauli Aegine-
 rae, Harmenopuli, et Hesychii locis a Budaeo, et Gothofred.
 ad h. l. et Anton. August. III. Emend. 5. prolatis, discrimen inter eos esse non colligas.

²⁵ Ant. Augustin.] Lib. II. Emend. cap. 1. et Lib. IV.
 cap. 8.

in *Parergis*, quos studio praetermisi, cum aliis quoque authoribus frequentes sint.

Integrare, pro ²⁶ ex integro aliquid facere, vt *integrare tutelam*, pro ex integro tutelam administrare, gerere, Papinianus in *l. quamuis. 8. de Tutel. et rationib. distrahend.* 407

²⁷ *Lanipendiam*, pro lanifice, seu muliere, quae lanificibus pensa diuidit, dixit Pomponius in *l. si vir. 31. princ. de Donation. int. vir. et vxor.*

A a 3

Per-

²⁶ *Ex integro aliquid facere*] Si ita accipiebat hanc vocem Auctor in *d. l. 8.* non debebat eam referre inter ea, quae aliter a Iurisconsultis, quam ab aliis scriptoribus usurpantur. Nam his quoque *integrare* est, renouare, instaurare, repetere, quod intermissum fuerat: vt *integrare pugnam, luctum, querelas*, quae vulgo obuia sunt. Vnde et *integrare* ac *renouare*, aut *reficere* saepe coniunguntur. Vid. Lucret. II. 1146. Cicer. I. *de Inuent.* 17. Gell. XV. 2. Verum in *d. l. 8.* paullo aliter videtur accipi: nimirum, pro amissum aliquid recuperare. Nam Iurisconsultus de tutore ab hostibus capto, ac deinde reuerso agens: *Quamuis*, inquit, *iure postliminii tutelam pristinam possit integrare.* Quod hic *integrare*, id est *2. Instit. de Attil. tutor. recipere* dicitur: Tutor reuersus recipiebat tutelam, iure postliminii.

²⁷ *Lanipendiam*] Cuiac. IX. Obs. 30. adfert e Glossis: *Lanipendius*, *σαρμῆχος ἐγιδίων*. In iisdem est: *Lanipendens*, *σαρμῆχος γυνή, ἢ τὸν σαρμὸν παρέχουσα ταῖς ἄλλαις*. Schol. Iuuenal. ad Satyr. VI. 476. *librariam* interpretatur *lanipendiam*: quod probat Phil. Ruben. II. *Elect.* 26. reiiicit Pignorius in *Libro de Seruis*. Idem tamen Inscriptionem adfert, in qua memorari videtur *lanipendia*, vel *lanipenda*. Alia Inscriptio apud Reines. XI. 38. et Spon. *Miscellan. Sect. VI.* pag. 223. D. M. IRENES LANIPENDAE. Pro *Lanifice*, et *lanificibus*, quae Alciatum in *fin. Lib. IV. de V. S.* describens Auctor dicit, cum Lucillio, Tibullo, Phaetro, aliisque probatis, et ipsis adeo Iureconsultis malle *lanifica*, et *lanificis*. Vitruuius quoque fortassis hoc vocabulo usus fuerat. Nam pro eo, quod *Lib. VI. cap. 10.* legitur: *In his locis introitus constituuntur oeci magni, in quibus matres familiarum cum lanificiis habent sessiones*, conuenientius esse arbitror

408 ²⁸ *Perfusorie*, pro subobscure, dissimulan-
ter, non plane diserteque dicere. Vtitur eo
Scacuola in *l. qui libertatis. 69. §. sed et si. 5. de*
Euictionib. et Vipianus in *l. aut qui aliter. 5. §. 1.*
Quod vi aut clam.

²⁹ *Perfunctorie* autem, quod Budaeus, et
Alciatus usurpant, nec in iis locis, ³⁰ nec alibi
me legisse memini. Sane ³¹ *prolusorium iudi-*
cium, pro collusorio et per collusionem facto
posit

tror lanificis. Is enim mos erat matrumfamilias apud vete-
res, ut inter ancillas lanam nentes, ac texentes ipsae sede-
rent. Notum est cum aliunde, tum e narratione Livii in
fin. Lib. I. et Ovidii II. *Fast.* de Lucretia.

²⁸ *Perfusorie*] Hanc expositionem Gothofr. ad *d. l. 69.*
de Euict. adfert e Cuiacio ad *l. 13. D. de Excusation.* quem
Turnebus, Casaubonus, alique docti sequuntur. Vid. quae
norantur ad Sueton. *Domitian. Cap. VIII.* ubi *perfusoriae as-*
sertiones memorantur. Lipsi. ad hoc Senecae *Ep. XXIII.* tenuis
et *perfusoria voluptas*, et Graeu. ad Cicer. *pro Rosc. Amer.*
Cap. XXIX.

²⁹ *Perfunctorie*] Alciatus in *fin. Lib. IV. de V. S.* ait
a Iureconsultis dici *perfunctorie*; sed locum, ubi id legatur,
nullum laudat, Budaeus ad *l. u. de Aetion. empt.* scribit hoc
esse in *l. §. 1. Quod vi aut clam.* et exponit, non bona
fide, nec ex animo, nec iusta denunciatione. Etiam Ant.
Augustin. II. *Emend. 3. perfunctorie*, et *defunctorie* laudat e
l. 2. §. 32. ad Senatusc. Tertull. et *l. vn. C. Qui numero tuler.*
Verum in his est *defunctorie*, non *perfunctorie*; et in *l. §. 1.*
Quod vi aut clam. Liber Florentinus habet *perfusorie*, quem
etiam Gothofr. secutus est.

³⁰ *Nec alibi*] Petronius tamen *Cap. XI.* Et me coepit
non *perfunctorie* verberare.

³¹ *Prolusorium*] Si *perlusorio iudicio actum* sit aduersus
testamentum, an ius faciat index, videndum? Et D. Pius, cum
inter coniunctas personas diceretur per collusionem in necem le-
gatariorum et libertatium actum, appellare eis permisit, *d. l. 14.*
Ita edidit Gothofr. e Vulg. et Florent: *Prolusorio* est in Ha-
loand. quod Budaeus quoque ibi reponendum contendit pro
perlusorio, et *prolusorium iudicium* interpretatur causam prae-
iudicia-

posuit Vlpianus in *l. si prolusorio. 14. de Appel-* 409
lation. Et ³² *defunctorie tutelam petere*, pro

negligenter ac dissolute, Vlpianus in *l. 2. §. non*
solum. 32. ad Senatuscons. Tertullian. et Severus
 et Antoninus Imp. in *l. vn. Cod. Qui numer. tutel.*

³³ *Comesor*, pro comessator, abliguritor,
 Caius in *l. si quid venditor. 18. princ. de Aedilit.*
Edict.

³⁴ *Lunaticus*, pro furioso, Paulus in *l. bonem. 410*
43. §. aliquando. 6. eod. tit.

A a 4

Guttu-

iudiciale. Mihi de collusione sermo esse, et quid sit *per-*
lusorio iudicio agere, mox aliis verbis *per collusionem agere*, et
non ex fide, ut paullo post ibidem Iuriconsultus loquitur,
 exponi videtur: quod in *l. 50. §. 1. et 2. ff. de Legat. 1. luso-*
rie agere, et *collusorie de hereditate litigare* dicitur. An au-
 tem etiam alii probari scriptores hoc vocabulo, et quidem
 ea significatione, vrantur, mihi non constat. *Perlusio*,
διεργασμός, in Glossis Ver. legitur.

³² *Defunctorie tutelam petere*] Immo tutorem, vel cura-
 torem in *d. l. 2. §. 32. ad Senatusc. Tertull. defunctorie tute-*
las susceptas administrare, *d. l. vn. Cod.* id est, dicis causa,
δοίcas χάριν, ἀπεσιώσας χάριν, ut Graeci. Bud. ad *l. 11. ff.*
de Action. emp. Anton. Augustin. ad Modestin. pag. 228. Sal-
mas. ad Ius Attic. et Rom. Cap. XVII. Sic defunctoria apo-
 dixis apud Petron. *Cap. CXXXII.* id est, exiguum, et quale-
 cunque specimen, et defunctorius iectus, Ibid. *Cap. CXXXVI.*
 pro leni, lusorio. Vid. Gronov. IV. Observ. 13.

³³ *Comesor*] Varro homines gulae ventrique seruientes
mandones, edones, et comedones vocat. Festus *comedones*, et
comedos, qui bona sua consumunt. *Comesor* adfertur e Ter-
 tulliano I. adu. Marcion. I. *Comesor meus Ponticus.* Isidorus
 quoque Lib. X. Orig. *Comesor, a comedendo satis.* Est enim
 gulae ac ventri immoderate deditus. Et Glossae; *Comesor*,
καταφάγας. Budaeus in *b. l. 18. comessator* legit. Haloand.
comessor. Ego *comesor* retinendum arbitror.

³⁴ *Lunaticus, pro furioso*] Veluti si furiosum, aut luna-
 ticum (mancipium) sit, *d. l. 43. §. 6.* Non scio quemquam,
 qui ante Paulum hoc vocabulo usus fuerit. Isidor. Lib. X.
 Orig. *caducos*, id est, eos, qui merbo comitali laborant,
 vocat

³⁵ *Gutturosus*, pro strumoso, qui struinis laborat, gutture prominente Vlpianus in *l. qui clauum. 12. §. si quis. 2. eod. tit.*

³⁶ *Polia*, pro armento equorum, vel pluribus equis vno pretio venditis, a πῶλος, *un pou-lain. l. Aediles. 38. in fin. de Aedil. Edict.* Nos *maquignons la nomment une souvre.*

Vena-

vocat *lunaticos*. Idem in Gloss. *Astrosus, lunaticus*. *Astrosus*, idem est, qui *siderosus*, qui et *caducus* dicitur. Glossae Gr. Lat. Philoxeni: Ε'πιληπτικός, *caducus, siderosus*. Et Lat. Gr. H. Steph. *Siderosus*. ἀστροπλήξ, ἐπιληπτικός. Add. Hesych. in ἀστροβολήθῆναι, κραυγή, et σεληνίς. Et ita multi interpretantur *lunaticos*. Vid. Turneb. XI. *Aduers.* 5. Coel. Rhodig. VI. *Antiq. Lect.* 9. Brisson. de V. S. et Kenchen. ad Seren. Samonic. Cap. de Comitiali morbo. Alii *lunaticos* a *caducis* distinguunt: et Brisson. *l. d. ea voce in b. l. insaniae speciem denotari putat.*

³⁵ *Gutturosus*] Ampl. Bynkersh. I. *Observ.* 25. notauit hoc legi apud Schol. Iuuen. ad Sat. XIII. v. 163. et in Glossis Vet. Coel. Rhodig. IV. *Ant. Lect.* 2. etiam Cello tribuit. Ego in Cello non inueni. Nec Borrichius ibi legit, ut qui solius Vlpiani auctoritatem pro eo adferat. Onomast. Vet. *Guturosi*, βρογχοκύλας. Potius βρογχοκλήται, a βρογχοκλή, quod apud Graecos est nomen morbi, de quo hic agitur: ut κλήτης, et ἐντεροκλήτης, a κλή et ἐντεροκλή. Glossae Philoxeni: Λαίμαργος, *glutto, gutturosus, ganeo*. Haec alia, et insolens sane est huius vocis significatio: nam λαίμαργος Graecis est *gulosus, vorax*, qua notione an quisquam Latinorum *gutturosus* dixerit, mihi non exploratam est.

³⁶ *Polia*] Nam etsi *polia* venerit, dicemus unum equum, qui vitiosus est, non omnem *poliam* redhiberi oportere, d. l. 38. Hotomanus armentum equorum interpretatur, Cuiacius *equitium*: ut l. 1. §. ult. ff. de Rei vindic. l. 12. §. 4. de Usu et habitat. quod et ἵπποφάβιον dicitur in Glossis, id est, auctore Hesychio, ἀγέλη ἵππων. Neuter eorum aliam auctoritatem quam Vlpiani habuit. Graeci quoque an hac significatione πωλείαν dicant, valde dubito. Gothofr. quidem ad d. l. 38. notat, Xenophonti in Libro περὶ ἵππικῆς, πωλείαν esse armentum equorum: sed eum falli opinor. Nam Xenophon

πωλείαν

³⁷ *Venalitium*, pro grege feruorum venalium, Venuleius in l. ult. in fin. de Aedil. Edict.

Quaestuariae mulieres, quae corpore quaestum faciunt, meretrices, Vlpianus ³⁸ in l. palam. 43. §. lenas. 7. de Ritu nuptiar.

³⁹ *Augumentum*, pro augumento dixit Vlpianus in l. quoties. 9. §. constat. 8. de Administrat. et peric. tutor. 412

A a 5

Per

πωλείαν vocat τὴν τῶν πώλων παιδευσιν, rationem docendi, domandique pullos equinos. Vid. lib. dict. pag. 935. 936. Ed. Wechel. Nec in Tacito de Morib. German. equitium, quod ex eo laudat ibidem Gothofr. legitur.

³⁷ *Venalitium*] Quicumque ex venalicio nouiciorum emptus alicui ministerio praepositus sit, d. l. ult. Et iumenta, aut venalicia, Vlpianus l. 5. §. 1. de Iure deliber. Sic etiam Petronius Cap. XXIX. Erat autem venalitium titulis pictum, et ipse Trimalchio capillatus caduceum tenebat. Vbi consule Clar. Burmannum.

³⁸ In l. palam. 43.] Et l. 4. §. 2. de His qui not. infam. Senecae Lib. VI. de Benef. 32. et Tertulliani Cap. XII. de Cultu foeminar. esse, ostendit Ampl. Bynkersh. I. Obseru. 25. Add. Lindebrog. ad Terent. Andr. I. 1. 52.

³⁹ *Augumentum*] Florentinus Liber, et cum eo Gothofred. augmentum, Augumentum, si legeretur, defendi posset argumento analogiae vocis tegumentum, et fortassis auctoritate Palladii apud quem Decemb. Tit. VI. Lunae inuabit angumentum, et Februar. Tit. XXV. in fine articuli De moro, Magnae infelicitatis angumenta in vetustis aliquot editionibus legitur: pro quibus aliae habent augmentum, et augmenta. Non credo autem ei, siue is Buchnerus est, siue alius, qui in Thesauro Fabri scripsit, Scaligerum in coniectan. ad Varron. pag. 48. Ed. Dordr. apud Varronem Lib. IV. de L. L. in his verbis: Agumentum, quod ex immolata hostia defectum in iecore imponendo agendi causa, pro agumentum legere augmentum. Nam id in illa Editione l. d. et in Indice quoque peccatum est typographorum: cum Scaliger non augumentum, sed (quemadmodum etiam Verranius, et Turneb. XXII. Aduers. 6. e certissimae fidei libris, ut ait) augmentum in Varrone legendum censuerit, vti cum ex eo liquet, quod ad Arnobium Lib. VII. remittit, vbi est augmen, et augmentum,

413 ⁴⁰ *Per consequentias*, Vlpianus in l. 1. et l. quod dicimus. 7. de *Authorit. et consens. tutor.* Itemque in l. 3. in princ. de *Legitim. tutorib.* et l. *relegatorum.* 7. §. *dubitandum.* 11. de *Interdict. et relegat.* Et Papinianus in l. *si fideiussor.* 19. de

tum, tum quod in Festo pro magmentum, magis augmentatum, reponit magmentum, maius augmentum. Eamque emendationem confirmat locus Varionis in Libro II. de *Moribus Pop. Rom.* e MS. Porphyryone ad Horat. I. Sat. 2. descriptus a Carrione II. Emendat. 3. Magmentum, quasi maius augmentum, cet. quem nsdem paene verbis, sed non nominato auctore, refert Sernius ad Virgil. IV. Aen. 57. Qui dicunt augmentum non nisi apud recentiores scriptores, ut Apuleium, Iurisconsultos, et Prudentium legi, videant, quomodo sententiam suam aduersus has auctoritates tueri possint.

⁴⁰ *Per consequentias*] Prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat: per consequentias contigit, ut debitam subeat, d. l. 1. princ. de *Auctor. tut.* et sic in aliis. In consequentiam, quod Auctor noster videtur existimare dicendum fuisse, non melius est, quam, quod Iurisconsulti dicunt, per consequentias. Sed fortassis hoc notare voluit, quod obseruauit Brissonius, perpetuum esse Iurisconsultis, ut per consequentias dicant num. plur. non per consequentiam. Idque solum in hac locutione animaduertendum puto, tamquam Iurisconsultorum proprium. Nam alioqui per consequentiam recte dicitur. Auctor ad Herenn. IV. 54. Per consequentiam significatio fit, cum res, quae sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione: ut si salsamentarii filio dicas: quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Gellius VI. 1. vertit per sequelas. quod Chrysippus dixerat κατὰ παρακολουθίαν, ut notauit alicubi Cuiacius. Sed et alibi consequentia cohaerentiam, nexum, ordinemque rerum significat. Vid. Cicer. I. de *Divinat.* 56. Gell. VI. 2. Consequenter saepe legitur apud Apuleium, ut Lib. X. *Met. princ.* et Lib. XI. princ. et alibi. quod etsi apud antiquiores nondum inueni, tamen, quia κατ' ἀναλογία factum est a consequens, nihilo magis usurpare dubitem, quam conuenienter, continenter, et quae plura sunt his similia. Nec consequenter prioribus in d. l. 11. ad *Leg. Falc.* et his consequenter in l. 18. *Famil. ercisc.* cuiquam insolentius videri debet, quam consequens est his apud Ciceronem.

de Dolo mal. pro in consequentiam. Idemque Papinianus consequenter prioribus posuit, pro in consequentiam priorum, id est, eorum, quae prius dicta sunt, in l. in ratione. 11. §. si filio. 6. ad Leg. Falcid.

EX PARTE QUINTA.

Insuper habere, pro negligere, parui facere, omittere, dixit ¹ Papinianus in l. haeredem. 17. de His quae ut indign. Haeredem, inquit, qui 414
sciens defuncti vindictam omisit, et insuper habuit: quod vix in eo sensu alibi reperias. Haloander autem ad fructus retulit imperite, et ita distinguit: Et insuper habuit fructus.

² *Formale pretium*, pro particulari, quod quisque sibi ex affectione format, et fingit, usurpat

¹ Papinianus] Et rursus Idem l. 43. D. de Religios. Hoc ea significatione esse apud Gellium IV. 1. et I. 19. Apulei. I. Metam. pag. 107. et IV. Metam. pag. 154. Symmachum, et Hieronymum, ostenderunt Cuiac. III. Obseru. 22. et XI. Obseru. 11. Muret. XI. Var. Lect. 17. et Guilielm. II. Verisimil. 4. Est autem haec vox nobilitata controuersis Roberti, et Cuiacii: quorum ille III. Animadu. Iur. Ciu. 15. sine ratione Gellii, et eorum, quos memoravi, testimonia reiecit, et d. l. 17. de His quae ut indign. et l. 43. de Religios. in aliam plane sententiam detorquet cum Haloandro, de quo Anron. Mercat. III. Notat. 15. Porro Haloandrum in d. l. 43. duabus vocibus edidisse *insuper habemus*, sed Cuiacium, et Balduinum magis probare, ut vno iuncto verbo legatur *insuper habere*, notat ibi Gothofred. Idque etiam Mureto auctoritate MSS. placet. Raquardus III. Var. 3. tribus separatis vocibus *in super habere* scribendum multis contendit: sed non satis firma, ut mihi videtur, ratio.

² *Formale pretium*] Corpora si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem aestimanda erunt, hoc est, secundum praesens

415 vsurpat Vlpianus in *l. in lege Falcidia. 62. §. 1. ad Leg. Falcid.* dure sane, et inusitate.

³ *Habiliter*, pro apte, commode, scripsit Paulus in *l. si ut habiliter. 20. de Auro argent. mund. legat.* etsi latine, tamen ab aliis authoribus inusitate.

⁴ *Vbique*, pro ubicumque posuit Paulus in *l. quod nisi. 20. in fin. de Oper. libertor.* Et Ia-

volenus

praesens pretium. nec quicquam eorum formali pretio aestimandum esse sciendum est, d. l. 62. §. 1. ad Leg. Falc. Gothofr. in notis ad *h. l.* varias adfert huius locutionis interpretationes. Goeshius ad Sueton. Caes. Cap. XLII. scribit, *formale pretium* esse, quod in forma, siue instrumento emtionis perscriptum est: *formam* enim esse conventionem, ut in *l. 7. §. 3. D. Solut. matrim. forma locationis*, pro conventionem locationis. Iac. Gothofred. ad *l. 2. C. Theod. de Suar. pecuar. formale pretium* interpretatur pretium statum, certum, perpetuum, cuius eadem ubique semper taxatio est, et statuta forma. Haec significatio quodammodo convenit cum ea, qua docti apud Sueton. Domit. Cap. XIII. *formales epistolas* accipiunt, pro *ἐγκυκλίαις*, quae ad plures eadem forma scribebantur. Verum Ampl. Bynkershoek. adscripserat, eam non convenire sententiae *d. l. 62.* Ego nullam, quam legi, verborum Vlpiani expositionem ita testimoniis veterum scriptorum, aut aliis argumentis firmatam inuenio, ut in ea possum acquiescere.

³ *Habiliter*] Epit. Liu. LVII. *Scutum paruum habiliter ferenti.* Add. Pomp. Melam. III. 7. a Gronovio ad *Linium* laudatum. Nec contra analogiam formatum est. Quod autem Auctor noster dicit, *inusitate ab aliis*, id est, quo alii non sunt usi, id fortassis et ipsum inter inusitata referendum est.

⁴ *Vbique*] Cuiacius in *Observationibus* notavit hoc sensu esse apud *Linium* XLV. 29. *Literasque omnes, quae ubique depositae essent, et pecuniam regiam conferri iusserat.* Pareus in *Lexic. Critic.* complura adfert loca Ciceronis, in quibus hoc ita sumi dicit. Sed tamen hoc interest, quod in his omnibus voci *vbique* adiungitur pronomen relatiuum, quod abest a verbis Iurisperitorum in *d. l. 77. de Contr. empt. Lapidinae in eo fundo, vbique essent, exceptae erant, et l. 20. de*

volenus in l. in lege. 77. de Contrah. empt. sicut 416
 et ⁵ quandoque, pro quodcumque in l. in substitutione. 31. de Vulgar. et pupillar. subst. et l. si fundus. 13. §. 1. de Rebus eor. et l. si pater. 6. in fin. Si tabul. testam. null. ex tab. unde lib. et l. Stichus. 40. §. Titius. 7. de Statu liber. Quod licet vetustum, nec improprium certe, tamen inusitatum est.

⁶ Genitur, pro gignitur, ἀρχαῖως dixit Vlpianus in l. qui filiabus. 17. de Legat. 1. et Iulianus 417

de Oper. libert. Nec esse iniungendam necessitatem liberto, ubique eum sequi. Nec simile esse puto hoc apud Pareum et Liu. XXXVI. 2. Quisquis Magistratus eos ludos, quando, ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunt. Namque in ubique ibi non tam pro epectasi, quam copula accipio, ut ubique sit, et ubi. Palmerii coniecturam Spicileg. pag. 828. in Terent. Hecyr. IV. 3. 2. reponentis, Istuc est sapere, qui ubique opus sit, animum posse flectere, pro ubicumque, et possis, nondum a quoquam probatam animaduerti. Nescio autem quid sibi velit Gothofredus ad l. 78. de Contr. empt. postquam adnotauerat in Haloand. esse ubicumque, subiiciens id probari ab Ant. Augustin. III. Emend. 7. (ibi enim de hac re agit Augustin. non IV. Emend. 17. ut perperam excusum erat in ea Edit. qua usus sum) et Cuiacio ad §. 1. Institut. de Servitut. Nam contrarium verum est. Forte scripserat Gothofr. quod improbat.

⁵ Quandoque] Hoc ab optimis linguae Latinae auctoribus frequenter dici pro quodcumque, plurimi obseruarunt, qui laudantur in Lexicis. Add. Ald. Manut. ad Cicer. Somn. Scip. Cap. VII. et Sanct. Minerv. III. 14. Loca Pandectarum collegerunt Ant. Augustin. l. d. et Briffon. de V. S. Sed in nonnullis id alia significatione accipi adsentior Sanctio: nisi quod nullam rationem esse puto, cur in l. 31. de Vulg. et pup. substit. Quaerebatur, quisquis haeres quandoque fuerit, intellegatur: an quisquis haeres tum erit, cum filius moriatur? quandoque potius pro et quando, quod ille ait, quam pro quodcumque positum dicamus.

⁶ Genitur] Si qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato, d. l. 17. de Legat. 1. et, Si quis mihi filius aut filia genitur,

hianus in l. si is qui ducenta. 13. §. ult. de Reb. dubiis.

7 *Diuiduitas*, pro diuisione. Legata, quae diuiduitatem non recipiunt, id est, diuisionem, Caius in l. si is qui. 80. in fin. ad Leg. Falcid.

Suspe-

genitur, heres mihi esto, l. 13. §. ult. de Reb. dub. ubi Haloand. notante Gothofr. gignetur, contra fidem Libri Florent. qui utroque loco habet genitur. Vid. Victor. ad Varron. I. 31. de Re Rust. et Anton. Augustin. II. Emend. 2. Priscianus antiquos geno dixisse pro gigno, Varronis, et Lucretii testimoniis ostendit Lib. X. pag. 808. Victorius in libris Varronis de Re Rust. hanc vocem aliquot locis e MSS. restituit l. d. eademque etiam Seuerum in Aetna, Apuleium, et Censorinum vti obseruauit Vossius III. de Analog. 29. Apud Ciceronem quoque II. de Inuent. 42. Si mihi filius genitus vnus, pluresue, is mihi heres esto: et II. de Orator. 32. Si mihi filius genitus, isque prius moritur, cet. Lambinus legebat genitur: quod etsi nulla necessitate fieri tradit Gruterus; tamen apertum est, si retineas genitus, sententiam pendere, cui mederi, credo, voluerunt, qui ibi ediderunt genitus sit, et genitus fuerit. Etiam verba Varronis e Satyra Testamentum, relata a Gellio III. 16. vulgo ita eduntur: Si quis mihi filius vnus pluresue in decem mensibus genantur: eamque certam lectionem, non arbitrariam esse, et verbum hoc translaticium in testamentis fuisse existimat Scip. Gentilis I. Parerg. 27. At Vir. Clar. Iac. Gronouius ad Gellium notat, editiones illius Stephaniana anteriores, et duos MSS. habere gignuntur. Verum haec vti in disceptationem venire possunt, ita nulla ratio est, cur probetur sententia Stewechii ad Apulei. de Deo Socrat. etiam in Catone de Re Rust. Cap. I. pro gignuntur genuntur, et in fragmento Sallustii apud Nonium princ. Cap. IX. pro gignere genere sine auctoritate librorum MSS. substituentis. Probabilius est, quod Scaliger in Festo v. geniales legendum censet: Geniales autem dicti a genendo, pro gerendo. Vbi non video, quam vim habeat argumentum Virorum Doctorum, vulgatum gerendo eo defendi posse existimantium, quod apud Varron. I. de Re Rust. 31. quidam Codices habeant, antequam gerat filiquas: quippe cum eam lectionem, si non falsam, certe dubiam esse constet e Victorio ad l. d. Varr. in omnibus suis MSS. genat, non gerat, legi testante.

7 *Diuiduitas*] Analogia quidem permittit, vt a diuidunt dicatur diuiduitas, sicut a videtur, quod vt Vossio placet, ab eadem

⁸ *Suspecto*, aduerbialiter, pro suspecte, Paulus in *l. portiones. 21. de His quae ut indigni.* Sicut ⁹ *extremo*, pro ad extremum, ad ultimum, postremo, Modestinus, in *l. quod his verbis. 83. ad fin. de Legat. 3.* 418

¹⁰ *Truellas*, et *tryllas*, quas Martialis alique authores *trullas* vocant, Scaeuola in *l. Seiae. 36.* et Vlpianus in *l. cum aurum. 19. §. argento. 9. de Auro et argent. legat.*

¹¹ *Vitreamina*, pro vitro et vitrea suppellectile, Paulus in *l. cum de lanionis. 18. §. quidam. 13. de Instruct. et instrum. legatis.*

eadem origine est, qua diuido, viduitas, sed auctoritatem veterum non habeo. *Individuitas* est Tertulliani.

⁸ *Suspecto*, pro suspecte] Haec quoque fortassis sola ratione analogiae nituntur.

⁹ *Extremo*] Est in fragmento III. Orationis Ciceron. in *Pison.* apud Asconium: Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus est.

¹⁰ *Truellas*] Haud scio an hoc κατὰ παρὲνθεσιν τῆς e dicatur, ut in aliis quibusdam, apud Dausq. *Orthograph. Part. I. pag. 125.* et in *Indic. Inscription. Reines. Trylla*, pro *trulla*, pertinet ad permutationem vocalium u et y, quae antiquis satis usitata est, ut *Thyle*, *centyrio*, *gyla*, *acolythus*, et alia huiusmodi. Vid. Salmas. ad *Solin. pag. 199.* et *Indic. Inscription.* et contra *Suria*, *Musia*, de quibus iam monuit Donatus ad *Terent. Hecyr. I. 2. 8.*

¹¹ *Vitreamina*] Alii vitrea dicunt. *Columell. XII. 4. Vasa vitrea.* *Petron. Cap. X. Vitrea fracta.*

EX PARTE SEXTA.

¹ *Solarium*, pro vectigali, quod pro solo penditur *l. 2. §. si quis. 17. Ne quid in loc. public.*

l. cum

¹ *Solarium*] Vid. *supr. pag. 395. ad cloacarium.* Hoc est significatione, qua Auctor tradit, accipitur duobus prioribus

419 *l. cum servus. 39. §. haeres. 5. de Legat. 1. l. venditor. 13. in fin. Commun. praedior.* Nam pro loco superiore domus aprico, et soli exposito etiam Plautus in *Milite* utitur II. 4. 25.

Nam certe neque solarium apud nos est, neque hortus ullus, neque Fenestra, nisi clathrata.

² *Extrarius*, pro extraneo: *extrarii haeredes*, pro extraneis: qui suis opponuntur, Iavolenus

bus locis, et *l. 15. D. Qui potior. in pignor.* ut si quis in solo alieno publico, privatoque, aedificium habeat. At in *l. 13. §. 7. Comm. praed.* pro pecunia, quae secundum consuetudinem loci pendenda est domino, e cuius lapidinis, quae in ipsius agro privato sunt, alius lapides vult caedere. Alias huius vocabuli significationes vid. apud Victor. *Var. Lect.* XXI. 13. et Salmas. ad *Spartian. Pescenn. Nigr. Cap. XII.*

² *Extrarius*] *Extrarius heres* in *l. 36. de Bon. libert. et l. 55. ad Senatusc. Treb.* non opponitur suo heredi, sed patrono, et patroni filio, qui legitimi heredes, opinor, sunt liberto: et *extrarius accusator* in *l. 17. de Quaestion.* patri, aut marito. Sed hoc ad nos non multum pertinet, quibus illud solum quaerendum est, an *extrarius*, et *exter*, etiam aliorum probatorum scriptorum, non tantum Iurisperitorum, auctoritatem habeant. Et illud quidem latinissimum esse, et apud Terent. *Phorm.* IV. 1. 13. Lucretium IV. 278. Auctorem ad *Herenn.* II. 13. Quintilianum VII. *Instit. Orat.* 2. et Suetonium *Vespas. Cap. V.* legi, ostendit in *Dilucidat. ad Sueton l. d. Marc. Donatus.* *Exter* autem non tam certa auctoritate nititur. Ex Ennio quidem versum proferunt:

Et quis exter erat Romae regnare quadratae.

Verum in hoc propter varietatem lectionis nihil praesidii est, quam aliter atque aliter constituunt docti. Vid. quae notantur ad *Festum in Quadrata Roma.* Salmas. ad *Solin.* pag. 11. et Voss. II. *de Analog.* 25. Nihil magis iuvat, quod adfertur e *Statio XI. Theb.* 429. *Exter honos*: et si id iam olim probavit Priscianus *princ. Lib. III.* et e recentioribus Pius *Cap. V. Annot. poster. Pier. ad Virg. IV. Aen.* 350. G. Canner. II. *Nov. Lect.* 8. Sanctius I. *Minerv.* n. alique. Nam nec

lenus in *l. libertus. 36. de Bonis libertor.* Papinianus in *l. si patroni. 55. in princ. ad Senatuscons. Trebell.* et *l. in extrario. 17. de Quaestionib.* Idemque *exter haeres*, pro alienus in *l. peto. 69. §. praedium. 1. de Legat. 2. et in l. pater. 15. §. servus. 3. de Cast. pecul.*

³ *Inarare*, pro simplici arare posuit Vlpianus in *l. nam et si. 9. in fin. D. Quod vi aut clam.*

EX

nec sententiae loci Statiani conuenit, et a scriptura veterum librorum recedit, qui fere omnes habent *alternos*, vel *externos*, teste Gronouio, cuius nota ad *l. d. Statii* inspicienda est. Quamquam autem ex antiquitate fortassis certiora proferri non possunt; tamen quoniam veteres eadem forma *super*, *infer*, *citer*, pro adiectiuis dixerunt, vt docent Gifaninus in *Ind. Lucret. v. super*, et Voss. *d. l.* non facile affirmari potest, *exter* quoque apud eos in usu non fuisse. Tertulliani, et Paulini loca, in quibus id legitur, habet Voss. *ibid.* Est etiam in Glossis Vet. *Exter*, ἐξωτιμός: *Exter*, *Externus*, ἐξώτερος.

³ *Inarare*] Si quis *clam* aut *vi* agrum *inarauerit*, *d. l. 9. Quod vi aut clam.* Pro hoc Venuleius usus est simplici *arare* in *l. 22. §. 1. eod.* Si quis *vi* aut *clam* *arauerit*. Itaque si hoc mendum non est, ortum e praecedente litera *m*, dicendum est, *inarare* ita poni, vt *infringere*, *instruere*, et plura alia cum *in* composita, quae idem significant, quod simplicia. Sed tamen apud vetustiores nondum alia significatione dictum inueni, quam arando terrae permiscere, et ingerere. Cato Cap. XXXVIII. de Re Rust. Sarmenata sua concidito minute, et ibidem *inarato*, aut *infodito*. Varro I. de Re Rust. 23. Lupinum pro stercore *inarare* solent. Et sic quoque Columell. II. 2. et 5. Pallad. Sept. Tit. 3. et Plin. XVIII. H. N. 18. 20. et 25. *Inaratus*, participium, Virgilio, et Horatio est non aratus.

421

EX PARTE SEPTIMA.

¹ *Incolatum*, pro iure et conditione incolae dixit Modestinus in *l. incola. 34. ad Municipal.* quod vix alibi reperias. Vtitur tamen vetus Interpres in translatione Iobi.

² *Recisus tempus*, pro breuiori, concisiori, magis reciso dixit Callistratus in *l. 2. de Termin. moto.* Sed cur non hoc valere putemus, cum Plinius *recisionem* verbale, et *recisamentum* pro praelegmine et reciso frusto usurparit?

³ *Tenta persona cupiditate procreandae sobolis*, pro ducta, capta, affecta, dixit Vlpianus in *l. si cum dotem. 22. §. si autem. 8. Solut. matrimon.* a caeteris authoribus inusitate, qui licet *teneri desiderio et cupiditate* dixerunt, tamen *tentus, a, um*, participium non usurparunt. Videndum tamen,

¹ *Incolatum*] Cellarius in *Cur. poster.* notat hoc esse in Inscriptione ex aevo Hadriani apud Reines. VII. 32. OMNIA PER OPPIDA INCOLATVM EVITANT. et apud Tertullianum. Sed Inscriptionem illam non sine ratione *voδελα* arguit Reinesius: quod miror praeteriisse Cellarium.

² *Recisus*] Non sunt haec Callistrati, sed Hadriani Imp. verba in Rescripto, quod refertur *d. l. 2. Recisum opus*, pro breui, dicit Vell. Paterc. II. *Histor. 89.* Ne in operis quidem iusti materia, nedum huius tam recisi. Parum abest etiam, quin credam Vitruuium comparatio *recisior* usum in *V. de Architect. 8.* Ita tribus centris hac descriptione, ampliorem habent *orchestram Graeci*, et *scenam recessiorem*, minoreque latitudine *pulpitum*, quod *λογισιον* appellant. Nam *recessior* Latinum non videtur. *Recisio* est in Plin. XXI. H. N. 4. *recisamentum* XXXIV. H. N. 11.

³ *Tenta persona*] Sic Iustinianus *l. 21. Cod. de Fide Instrument. subtili reuerentia tenti.* Non dubito, quin verum sit, quod Auctor noster, et plures cum eo docti existimant, quaedam esse in *d. l. 22.* quae stylium hominis multo, quam fuit Vlpianus, Latinae linguae imperitioris redoleant.

tamen, ne totus ille locus *d. l. si cum dotem. a §. si maritus. 7. usque ad §. item pater. 9. non Vlpiani sit, sed Triboniani, qui, ut quandoque solet, sua pro alienis nobis obiecerit, et Pandectis inseruerit. Nam id et stylus ipse Ellenismis frequens, et subiecta de furiosis tractatio satis arguit.*

⁴ *Incredibilitatem* dixit Vlpianus in *l. mariti. 29 in princ. ad Leg. Iul. de adulter.* Sicut et *facti sceleritatem*, pro scelere ipso Marrianus in *l. 3. princ. de Bonis eor. qui ante sentent.*

⁵ *Palmarium*, vel victoria ipsa, vel quod victoriae nomine patrono promittitur. Vlpianus *in l. 1. §. si cui. 12. de Var. et extraord. cognit.* Quo etiam loco in fine capitis ⁶ *nutricia*, pro mercibus nutricum posuit.

B b 2

Offua-

⁴ *Incredibilitatem*] Vulgat. in *d. l. 29.* habet praetextu *incredulitatis.* *Incredibilitas* non tam analogiae ratione, quam auctoritate veterum destituitur, nec alibi illud, quam in Glossis Ver. legi. *Incredulitas* est Apuleii I. *Metam. pag. 117.* De *sceleritas* dictum est supr. pag. 326. n. 11.

⁵ *Palmarium*] Si vero post causam actam tanta est honoraria summa, peti poterit usque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarii cautum sit, *d. l. 1.* Non plane intelligo, quid hic sit *palmarium.* Terentio in *Eun. V. 4. 8. palmarium* est facinus victoria, et gloria dignum. Glossae exponunt ἀξίωμα. Brissonus in *d. l. 1.* interpretatur victoriam. Pollet. II. *Histor. For. Rom. n. honorarium*, quod patronis causarum datur. Abramus ad Cicer. pro *Coel. Cap. VII. et XIX.* tradit, ita dictum honorarium causidicorum, eo quod id lucrum successerit in locum adpendendi pro foribus palmam, qui honos olim Oratoribus parta victoria forensi habebatur. Quasi vero aetate Martialis, Iuuenalis, Luciani, et aliorum, qui huius ritus mentionem faciunt, patroni causarum pro his agendis honorarium non acceperint.

⁶ *Nutricia*] Supple, praemia, pretia. Hoc ita inter inusitata numerari potest, ut apud Senec. *Consol. ad Helv. Cap.*

⁷ *Ossuaria*, vel *ossaria*, in qua mortuorum ossa conduntur. Vlpianus in l. 2. de Sepulc. violat.

⁸ *Pigmentarii*, pro pharmacopolis, apothecariis, magistris officinarum medicamentariorum. 424 Martianus in l. 3. §. alio Senatusconsulto. 3. ad Leg. Cornel. de sicar.

⁹ *Loricationes*, pro tectoriis, incrustationibus parietum ex marmorato, arenato, et huiusmodi.

Paulus

Cap. XVII. *pium maternumque nutrimum*, scilicet, officium: quod nec ipsum facile alibi reperias, etsi ob id non minus probum est, quam *nutricius*, pro eo, qui nutrit, apud Caesarem. Est enim natura adiectivum. Columell. III. 13. *Nutricius sinus*. Add. Cellar. Cur. Poster.

⁷ *Ossuaria*] Gothofred. in d. l. 2. Et Celsus scribit sic esse monumenti, ut *ossuariam*. Haloand. ut Idem Gothofr. notat, *ossaria*. Gujac. X. Observ. 37. *ossuarium* legendum censet, ex Inscriptione, OSSVARIVM SIBI VIVA FECIT. Hoc in aliis Inscriptionibus apud Reines. XIX. 24. et Spon. Miscellan. Sect. IX. pag. 290. etiam *ossarium* dicitur, ut *ossua*, et *ossa*. OLLA OSSVARIA est apud Gruter. pag. 626. Et ita fortassis explenda est haec vox apud Vlpianum. Nam et *ossuarium*, et *ossarium* adiectiva sunt.

⁸ *Pigmentarii*] Etiam Cicero XV. famil. ep. 17. *Attium pigmentarium* memorat. Sed fortassis alia significatione. Nam *pigmenta* priscis dicebantur *χρῶματα*: *pigmentarii*, qui ea vendebant. Posterior aetas *pigmenta* vocavit herbas, ac species quascumque medicinales: *pigmentarios*, quos nunc pharmacopolas appellamus. Ita Salmas. ad Solin. pag. 740. et in Prolegom. de Homonym. Hyles Iatric. e Scribonio Largo, Firmico, Schol. Persii, et Glossis Vet. Add. Voss. in Etymolog. et Muncker. ad Fulgent. III. Mythol. 8.

⁹ *Loricationes*] Vitruv. VII. 1. *Duplicem praebeat con- tignationi loricationem*. Philander ibi exponit contabulationem, Cuiacius ad d. l. 79. texturam, et polituram tabularum: quod quidem sententiae Pauli magis convenit, qui *loricationem* impensis voluptariis adnumerat. Sed puto extendi posse ad omnia, de quibus *lorica*, et *loricare* dicuntur in Architectura, de quorum varia acceptione vid. Philand. l. d. et Bud. ad. h. l. 79. Est autem, ut opinor, technicum Architectorum, ut et *porticatio*: quamquam hoc ne apud Vitru-

Paulus in *l. impensae. 79. in fin. de Verbor. signific.* Simile est, quod *porticationes* pro porticibus dixit Macer, in *l. funeris. 37. de Religios. et sumpt. funer.*

¹⁰ *Notoria*, pro elogiis, quibus crimina ad Magistratus deferuntur, dixit Paulus in *l. ab accusatione. 6. §. 3. ad Senatusc. Turpillian.* item-
que Gordianus Imp. in *l. ea quidem. 7. Cod. de Accusationib.* 425

¹¹ *Pannicularia*, usurpauit et interpretatus est simul Vlpianus post Hadrianum Imp. in *l.*

B b 3

Diuus,

Vitruuium quidem inueni. Ceterum in *d. l. 37. de Religios.* Ita legitur: *Itaque si amplum quid aedificari testator iusserit, veluti in circum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse. In circum, id est, circumquaque, auctore Ræuaro III. Var. 3.*

¹⁰ *Notoria*] *Nunciatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis adistere iubentur, d. l. 6.* Alii *notorias* dicunt, quae sunt epistolae, scripturaeque, quibus crimina deferuntur, ut ex Apulei. VII. *Metam.* et Trebell. Poll. in *Claud. Cap. XVII.* docet Briffon. de *V. S. Add. Cuiac. I. Obseru. 33.* et Turneb. XV. *Aduers. 20.* Glossae Lat. Gr. ἀναφορὰν et μύνησιν interpretantur. Gloss. Isidori: *Elogium, textum malorum dictorum, quod notoriam dicunt.* Est autem hoc vocabulum mediae Latinitatis, ex sententia Casauboni ad *Treb. Poll. l. d. Conf.* etiam quae de eo habet ibidem, et ad *Vopisci Aurelian. Cap. XXXVI.* Salmasius, disputans aduersus Cuiac. III. *Obseru. 3.* Vossius III. de *Vit. Serm. 29.* in *h. l.* *notoria* exponens manifesta, non satis perspexisse illius sententiam videtur.

¹¹ *Pannicularia*] Hoc forte non multo ante Hadriani Imp. tempora usurpari coepit: quandoquidem ex huius Rescripto apparet, tum nondum satis certum fuisse, quid eo nomine contineretur. Menagius *Amoenitat. Cap. XXXIX.* longam huius vocabuli etymologiam texit e sermone Graeco, in quo ei praeiuerunt Scaliger ad *Varronem*, et Vossius in *Etymologico.* Agit etiam de eo Scip. Gentil. *Libro singul. Origin ad Pandectas.* In *d. l. 6.* Edd. Gothofr. haec ita distinguunt: *quae in custodiam receptus, secum attulit spolia, quibus, cet.*

Diuus. 6. de Bonis damnator. ea esse, quae in custodiam receptus secum attulit, et spolia quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur.

¹² *Reliquari, pro reliqua trahere, l. constitu-
tionibus. 24. ad Municipal. l. Lucius Titius. 46.
426 princ. de Administr. tutor. l. rescripto. 6. §. de-
bitores. 1. de Munerib. et honorib. Hinc reli-
quator, qui reliqua traxit l. creditor. 102. §. Va-
lerius. 2. de Solutionib.*

¹³ *Venenarii, qui malis venenis vtuntur, aut
aliquem veneno fustulerunt, l. capitalium. 28. §.
9. de Poenis.*

Eman-

¹² *Reliquari]* Est non totum soluere, sed relinquere partem non solutam, quae *reliquorum* nomine a Iurisconsultis, et aliis scriptoribus appellatur. Budaeus ad l. 24. D. ad Municipal. et Salmas. ad Ius Attic. et Rom. Cap. II. pag. 46. de hac voce agentes, nullum illius, praeter Iurisconsultos, auctorem laudant. Hi autem varie ea vtuntur. Scaeuola l. 24. ad Municip. Qui ex administratione honoris reliquatus est. Idem l. 23. pr. de Pecul. leg. Summas, quibus reliquatus erat. Paulus l. 46. princ. de Admin. tutor. Debitum, quod ex conductione reliquatus est. Vlpianus l. 9. de Liberat. leg. etiam reliquauit dixit: Et ita Glossae: Reliquo, λοιποργραφω, λοιπάζω. Trahere reliqua est in l. 46. princ. de Administr. tutor. l. 3. §. 1. de Statulib. et l. 3. §. 1. de Administr. rer. ad ciu. pertin. Briffonius in hac phrasi trahere videtur exponere contrahere. Potest etiam accipi pro differre, protrahere solutionem reliquorum: vt trahere bellum, apud Liu. III. 61. At trahere, atque moras tantis licet addere rebus, apud Virgil. VII. Aen. 375. et apud alios saepissime. Cicero hoc alicubi dicit sustinere solutionem.

¹³ *Venenarii]* Hoc eadem significatione vsum esse Suetonium Neron. Cap. XXXIII. Tertullianum, et Firmicum notauit Briffon. de V. S. cuius observatio iisdem plane verbis legitur in Marc. Donat. Dilucidat. ad Sueton. l. d. Addiderunt alii Lactantium Instit. V. 19. et Apulei. Apolog. pag. 291.

¹⁴ *Emanfor*, qui diu extra castra vagatus tandem reuertitur, ab *emanendo*, quod extra maneat, opponitur desertori, sicut erro fugitivo l. 3. §. *emanfor*. 2. l. 4. §. 13. et l. 5. §. 6. de *Re militar*. l. aut *facia*. 16. §. *tempus*. 5. de *Poenis*.

¹⁵ *Territio*, pro territamento et increpatione, Vlpianus in l. *item apud*. 15. §. *quaestio*. 427 num. 41. de *Iniur*.

¹⁶ *Praecisior*, pro durior, potentior, difficilioris conuentionis, Arrius Menander in l. 4. §. *non omnis*. 8. de *Re militar*.

B b 4

Hospi-

¹⁴ *Emanfor*] *Remansores* dicuntur in l. 4. §. 13. de *Re milit*. et *remansor*. l. 5. §. 6. eod. vbi *emansores*, et *emanfor* habet Haloand. *Emanere*, *emanfor*, *remansor*, *emansio*, quae sub Tit. D. de *Re milit*. leguntur, non valde antiqua hac significatione esse puto, quod vetustiores in commemorandis delictis militaribus nusquam iis vlos inuenio. Videtur autem posterior aetas *emansores* vocasse, qui in veteri militia infrequentes dicebantur, de quibus Lips. V. de *Milit. Rom.* 18. Manut. ad Cicer. V. *Verr.* 13.

¹⁵ *Territio*] Huic defendendo quod adferam, praeter argumentum ab analogia, non habeo.

¹⁶ *Praecisior*] Gothofr. e Florent. in d. l. 4. §. 8. *Non omnis*, qui litem habuit, et ideo militauerit, exauctorari iubetur, sed qui eo animo militiae se dedit, ut sub obtentu militiae pretiosorem se aduersario faceret. Haloand. *praecisio*rem, quod etiam Budaeus ad h. l. probat, et duriorem, intractabiliorem, exponit. Heraldus coniciebat *speciosorem*, eumque refellens Salmasius ad *Ius Attic.* et *Rom.* Cap. XXI. *gratiosorem*: eo quod milites cum paganis litigantes iis multo essent *gratiosiores*, ut est apud Iuuenal. *Sat.* ult. Ampl. Bynkersh. adnotauerat, recte videri Florentiae legi *pretiosorem*: quo scilicet aduersarius plus expendere teneretur ad eum conueniendum. Grotium *Flor. Spars.* ad h. l. non improbare lectionem Heraldii. Pancirollum quoque II. *Var. Lect.* 145. de hoc loco egisse, sed sibi illius sententiam non valde placere. Ego cum nec *pretiosum*, nec *praecisum*, nec *speciosum* se

¹⁷ *Hospitatura*, pro hospitum suscipiendorum cura et munere iniuncto, Charisius in *l. munerum. 18. §. elemporia. 19. de Munerib. et honorib.* Eodemque loco §. 21. ¹⁸ *agminales equi* vocantur, qui agmen Principis aut exercitum sequuntur.

¹⁹ *Camelelasia*, pro cura deducendorum camelorum.

se facere, uti quidem hic illae phrasae accipiuntur, usquam alibi dictum inueniam, fateor me nec ea loquendi genera, nec eorum expositiones satis intelligere. Salmasii lectio neque insolens quidquam, et commodam, ac loco illi convenientem habet sententiam. Nam Iureconsultum usum fuisse verbo, quo denotaretur grauior, aut quacunque ratione potentior aduersarius, cuiusmodi etiam miles est *l. 11. de Alienat. iud. mut. caus. fact.* non potest dubitari. Sed ob id veram esse, non facile adfirmare quisquam possit.

¹⁷ *Hospitatura*] Ita habet Vulg. et Haloandr. in *d. l. 18. §. 19.* probante in nois Gothofredo, quamquam Florentinum exemplar secutus *ospratura* edidit. Budaens *osprionia* legit, id est, ut ait, leguminum comparandorum munus. Brissonus, et Hotomanus scripturam Florent. probant, et *osprataram* minutarum frugum, et leguminum coëmendorum curam exponunt. *Hospitatura* autem cur verior lectio sit, quod Gothofred. putat, non video. Nam id, de quo in *d. l. 18. §. 19.* agitur, *patrimonii munus apud Alexandrinos* esse dicitur: at hospitis recipiendi munus non Alexandriae solum, quod ista lectio praefert, verum in omnibus prouinciis patrimonii onus erat, *l. 3. §. 14. D. de Munerib. l. ult. §. 29. eod. l. 6. §. 5. D. de Offic. Praef. l. 3. C. de Munerib. patrimon.* Add. Cicer. I. in *Verr. 25.* et ibi Menard.

¹⁸ *Agminales equi*] Videri possunt, quae ad *b. l.* notat Gothofr. e Budaeo, et Cuiacio. In hoc autem, atque aliis, quae ad Ius publicum Imperii illorum temporum pertinent, frustra auctoritas antiquorum requiritur.

¹⁹ *Camelelasia*] Et haec Haloandr. lectio est, quae etiam Budaeo ad *b. l.* placuerat. Cuiac. IX. *Obs. 9.* Turneb. XXI. *Adv. 28.* et Briss. de *V. S.* probant *camelasia*. Et ita Gothofr. edidit in *l. 18. §. 11. de Munerib.* Latina scriptura: *καμηλασία* Graece in *l. 1. §. 2. eod.* Varias doctorum de huius vocabuli significatione sententias congescit Idem ad *ll. dd.* Add.

melorum, ²⁰ ἀπὸ τῆς ἐλαύνειν τῆς καμήλας: et 429
camelaris, pro camelorum curatoribus, in *l. ult.*
§. ii. de Munerib. et honorib. Rursus ²¹ *specularii*,
 B b 5 et

Add. Marc. Donat. *Dilucidat. ad Ammian. Marcell. Lib. XVII.* qui quod cum Cuiacio, et Turnebo *camelasium* apud Ammian. *Lib. XVII. Cap. 3.* exponit tributum camelasiae nomine inductum, vna cum his a Castello in errorem inductus est, a quo hanc vocem contra fidem omnium MSS. in Ammianum intrusam notat ibi Valesius. Torrentius ad *Sueton. Vespas. Cap. VIII. camelasiam*, vel, vt ab aliis legi ait, *camelariam* scribit esse pecuniam, quae dabatur ad alendos camelos: contra sententiam *ll. dd.* quae disertis verbis dicunt *camelasiam* esse munus personale, et ministerium corporis (agendorum, puto, curandorumque camelorum) quo qui fungerentur, quos *camelarios* vocat *d. l. ult. §. ii.* pecuniam ad alimenta camelorum e publico acciperent. Ceterum haec quoque vox ad latinitatem Iurisconsultorum non pertinet: sed eiusmodi minister recte, et latine *camelarius* dici potuit. Vid. not. pag. 396. n. 2.

²⁰ Απὸ τῆς ἐλαύνειν] Nimirum vt ὀνηλάτης, ἱππηλάτης, στρατηλάτης, Bud. *h. l.* Turnebus putat a καμηλάζειν ita derivari καμηλασία, vt ab ἱππάζειν est ἱππασία. Mihi, quia nusquam a Graecis καμηλάζειν dictum inuenio, Budaei derivatio verior videtur: ita vt *camelasia* scribatur pro *camel-elasia*. Quamquam fortassis sine discrimine καμηλασία, et καμηληλασία dictum fuit, vt ἄρμηλάτης et ἄρματηλάτης.

²¹ *Specularii, pro speculorum opificibus*] Ita haec vox accipi potest in *l. i. Cod. de Excusat. artific.* et in Glossis, vbi σπεκλοποιδε exponitur. Verum quo militibus specula? aut quis locus est speculorum opificibus inter ministeria exercitus, quae in *d. l.* enumerantur, quorum plerisque praecerat Praefectus fabrum? Gothofred. existimat eos intelligi, quos Vegetius II. ii. vocat *cunicularios*, id est, cuniculorum fossores. Sed vix est, vt a *specus* fieri possit *specularios*, a quo ratione analogica formandum esset *specuarius*, quod tamen et ipsum nusquam a me repertum est. *Speculatores* etiam *specularios* dici censet Reinesius ad *Inscript. VIII. 22.* Sed hoc non certum est, ac praeterea illa significatio huic loco non conuenit, in quo *ballistrarii*, *sagittarii*, alique artifices, qui parant ea, quae necessaria sunt armando exercitui, memorantur, cum quibus nihil commune habent *speculatores*. Si
 spicu-

430 et²² *scandularii*, pro speculorum, et specularium opificibus, itemque scandularum fabris et tectoribus, vulgo *couvreurs d'aissil*. Rursus²³ *cornicularii*, qui corniculis (quod est ornamenti militaris genus) donati sunt ab Imperatore, qui adiutores et optiones sub se habebant, et

spicularius a quoquam non omnino contemnendae auctoritatis scriptore dici scirem, pro *βελοποιδς*, qui spicula fabricat, acuit, polit, vix dubitarem id arripere. Nunc, deficiente auctoritate, id tentari non potest. Si quis in hibernis milites vfos fuisse specularibus ad saevitiam aëris arcendam putet, quem vsum fuisse specularium notum est, (Vid. Cuiac. XIII. Observ. 13. et Lips. ad Senec. Ep. XC.) is *specularios* cum Auctore nostro pro specularium opificibus accipiat, licet. Sed mihi non magnopere placet, quoniam haec vox in d. l. ult. posita est inter vocabula, quibus denotantur armorum fabricandorum arrifices.

²² *Scandularii*] Qui scandulis hiberna tegunt, Bud. ad b. l. *Scindularii* legere malebat Stewech. ad Veget. II. 23. Vulgatum retinet Dion. Vossius ad Caesar. VIII. Gallic. 42. Nec opus videtur mutatione. Vid. quae ibi notat Idem Vossius, quaeque pater eius in Etymolog. et Dausq. in Orthograph. scribunt.

²³ *Cornicularii, qui corniculis*] At d. l. ult. memorantur adiutores corniculariorum, e quo vel solo intelligi potest, non esse hanc vocem sic exponendam. Nam ad quam rem magis adiutore opus est illi, qui corniculis donatus est virtutis causa, quam qui hastis, armillis, phaleris, aut coronis? Alii plerique gradum quemdam, et ordinem in militia fuisse volunt. Vid. Bapt. Pium Annot. poster. Cap. LXXVII. Sigon. de Ant. Iur. Prou. II. 2. Marcell. Donat. Dilucid. ad Liu. Lib. X. et Salmas. Exerc. Plin. pag. 386. qui varie de hac re tradunt. Non erat autem hoc inter inusitata recensendum, utpote quod in Sueton. Domit. Cap. XVII. Valer. Max. VI. 1. Rom. 11. Frontin. III. 14. 1. Ascon. in I. Verr. 28. et in Inscriptionibus non raro legatur. In Codice quoque tam Theodosiano, quam Iustiniano frequens est *corniculariorum* mentio, ubi pro Officiis quibusdam Magistratuum accipiuntur: de quo Cuiac. ad l. 2. C. de Proxim. sacror. scriu. Guthier. de Offic. Dom. Aug. II. 15. et Reines. ad I. Inscript. 127. ADIVTOR CORNICVLAR. est in Inscriptione apud Marc. Donat. l. d.

et *cornuarii*, cornuum, id est, tubarum obtortarum opifices, vel etiam ²⁴ cornicines. Hi 431
omnes numerantur ab ²⁵ Arcadio, vel Tarentino in *l. ult. de Iure immunitat.* Quas voces haud facile ²⁶ vsquam alibi reperias.

²⁷ *In necem*, pro in damnum et perniciem, *l. 3. §. stellionatum. i. de Crimine stellionatus.*

Caete-

²⁴ *Cornicines*] Vtramque hanc significationem etiam Briffonius adfert, cuius rei rationem non video. Vt enim hoc loco *tubarii* sine dubio sunt tubarum, et *arcuarii* arcuum artifices, ita nihil est, cur *cornuarii*, qui inter hos medii ponuntur, non debeant esse cornuum bellicorum artifices. Glossae: *Cornarius*, *κεραξόος*. Forte *cornuarius*, vt saltus *saluarius*, *fructus fructuarius* et pleraque a nominibus quartae, quae u retinent. Nisi quis putet a *cornu* dici posse *cornarius*, vt a *gradus* *gradarius*, a *penus* *penarius*: de quo non contendo. Sed quod vertitur *κεραξόος*, indicio est aliter hanc vocem ibi accipi, quam apud Iuriconsultum: nam *κεραξόος τέκτων* Homero *Il. IV. v. 110.* et aliis Graecis est *τοξοποιός*, arcuum fabricator, qui hic *arcuarius* dicitur.

²⁵ *Arcadio*] Haloand. Arcadio, Florent. Codex Tarruntino Paterno, Budaeus Callistrato *d. l. ult.* adscribunt. Qui hic Tarentinus vocatur, in Florent. vt dixi, est Tarruntinus. Alii Tarrutinus, Tarruntius, vel T. Arruntinus scribunt. Vid. Bertrand. *Vit. Iurisc. pag. 175.* et Salmas. *ad Lamprid. Commod. Cap. IV.* Tarentinum praeter Auctorem nostrum nemo, quod sciam, appellat.

²⁶ *Vsqum alibi*] Multa ex his eiusmodi sunt, vt apud antiquos reperiri non possint. Vid. quae dixi *pag. 392. n. 3.* et *pag. 428. n. 18.*

²⁷ *In necem*] Si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius, *stellionatus* poterit postulari, *d. l. 3. §. 1. Stellionat.* Sic *l. 13. de Minorib.* Non est aequum fideiussori in necem meam subueniri. *l. 21. princ. de Pecul.* si enim intricare peculium in necem creditorum passus est, et aliis compluribus apud Briffonium, quae quidem omnes sunt Vlpiani, sic vt ei peculiare quodammodo hoc genus loquendi videri possit. An etiam alii scriptores ita loquantur, mihi non comperit: nisi quod non omnino dissimili translatione hoc vocabulo usum animaduertit Terentium *Phorm. II. 2. 13.*

Quot

432 Caeterum ²⁸ *Pessum dare*, pro pedibus calcare et percutere, non est nouum, aut inusitatum, vt putauit Alciatus. Plautus in *Meratore* V. 2. 6.

— *Ita pessumas pessum dedi,
Iram, inimicitiam, lachrymas, moerorem,
exilium.*

Quo

Quot me censes homines iam deuerberasse vsque ad necem? id est, per fraudem, et calumniam bonis euertisse, ac spoliasse, eaque his extorsisse, vnde et *bonorum extortorem* vocat scen. seq. v. 27. Plautus, cuius locum adposite notauit Mer. Casaubonus. hoc in *Captiu.* III. 5. 15. dicit, *delacerare, deartuare, conficere aliquem, et rem ipsius fallaciis.* Hoc enim est occidere homines, quibus, vt ait poëta Graecus, *χρήματα ψυχῇ πέλεται.* Vnde et pecuniam sanguinem appellari e *Sermone* quodam Augustini notatum inueni: *Male serue, fidem mihi non seruas? Nescis, quia emi te? Nescis, quia sanguinem meum pro te numeravi? Et: Sanguinem tuum pecuniam tuam vocas? Tantum amas pecuniam tuam, vt eam appelles sanguinem tuum?* Sed et *ingulare, interimere*, et similia, saepe non mortem, sed graue aliquod damnum denotant: vt *ingulare, interimere iudicio*, Cicer. pro *Cluent.* Cap. XXV. et pro *P. Sulla* Cap. XVIII. *trucidare foenore*, Idem pro *Coel.* Cap. XVIII. et *Liu.* VI. 27. Similiter hoc *Vlpiani in Collat. LL. Mosaic.* et *Rom. Tit. VIII.* *Si quis coierit ad occisionem innocentium,* pro quo in *Pandectis* est ad obligationem, exponi posse in damnum, in praeiudicium, notat *Ampl. Bynkersh. III. Obseru. 19.*

²⁸ *Pessum dare*] Alciatus in *fin. Lib. IV. de V. S.* verba in l. 43. de quibus hic agitur, ita refert: *Bouem, qui cornu petit, vitiosum esse plerique dicunt: item mulas, quae pessum dant.* In qua locutione cum *pessum dare* noue dici ait, pro pedibus percutere, non accepit pedibus percutere pro calcare, sed pro calcitrare, calces remittere: quae vere noua esset huius vocabuli significatio. Haloander edidit, *quae cessum eunt*: Gothofred. e *Florent.* *quae cessum dant.* quae lectio nihil magnopere inusitatum habet, nisi quod *cessum* scribitur, pro *cessum*. *Mulae, quae cessum dant, sunt quae retro gradiuntur.* *Iustin. II. 12.. At vos commisso praelio ite cessum, inhibete remis.* *Alphenus l. 52. §. 2. D. ad Leg. Aquil.*

Interim

Quo sensu Idem Plautus dixit *peffum pre-* 433
mere, in Mostellaria V. 2. 49.

*Quam non isthunc ego pro suis factis peffumis
Peffum premam.*

Et quo ex loco id repetit, nempe ex Paulo
in l. bouem. 43. in princ. de Aedil. Edict. plieri-
que Codices habent non *peffum dant*, sed *ces-*
sum dant, aut *cessim eunt*, quod magis probatur.

Rursus ²⁹ *ad processus donare*, quod usurpa-
vit Licinius Rufinus *in l. nam et Imperator. 41.* 434
de

Interim superius plostrum cessim ire coepit. Plaut. *Casin. II. 8. 7.*
Recessim cedam (vel, quod magis probat Guilielm. e Festo v.
nepa, recessim me dabo) *ad parietem, imitabor nepam.* Glossae:
Recessim, ἐπὶ πῶδα. Nec dare hac significatione insolens est.
Plaut. *Casin. V. 3. 16.* *Hac dabo protinam, et fugiam.* Flor. I.
2. *Gradum retro dedit.* Graeci in d. l. 43. vertunt *λακτιζέσας,*
calcitrosas. Sed *cessim ire* est *ἀναχαίτιζειν*: quod vitium
equorum esse discimus e Polluc. I. II. 198. et 210. Add.
Kuhn. *ad Polluc. IX. 7. 102.* Loca Plauti hic laudata in me-
rioribus illius Edd. aliter leguntur, ac distinguuntur, nec
multum ad rem propositam faciunt, cum in iis *peffum dare*,
et *peffum premere* non propria, sed translata significatione
dicuntur.

²⁹ *Ad processus donare*] Alciatus l. d. interpretatur, ut
donatarius eo utatur in pompa, vel cum in Principis est co-
mitatu. Auctoris nostri interpretatio nititur l. 40. et l. 42.
D. eod. Sed testimonia Ciceronis ex *Orat. pro Leg. Manil.*
Suetonii, et l. 1. §. 24. *de Vi et vi arm.* huc non pertinent.
Melius hoc illustrare potuisset e Plin. VIII. *Ep. 6.* *Ambitio*
ergo, et procedendi libido? sed quis adeo demens, ut aut per
suum, aut per publicum dedecus procedere vellet in ea ciuitate,
in qua hic esset usus potentissimae dignitatis, ut primus in Se-
natu laudare Pallantem posset? et loco Senecae in *Proem. II.*
Controuers laudato a Raeuardo II. *Coniect. 9.* aliisque ex
eodem, *de Tranq. anim. Cap. II.* et *Consol. ad Polyb. Cap.*
XXVIII. Raeuardus l. d. in eandem sententiam haec verba
l. d. 41. exponit. Sed quod addit, in ea *ad processus viri*
etiam illa donari dici, quae ad valetudinis processus vxor
voto

de Donationib. inter vir. et uxor. his verbis: Imperator Antoninus constituit, ut ad processus viri uxor ei donare possit: neque nouum est, aut inusitatum (ut Idem credidit Alciatus) et satis ex superiore responso intelligitur idem esse, quod dignitatis adipiscendae gratia donare. Nam et processus pro progressu plerumque usurpatur.

- 435 *Cicero pro Leg. Manilia Cap. IX. Ut ex iis locis a militibus nostris relictus magis maturus, quam processus longior quaereretur. Sueton. de Clar. Grammaticis Cap. X. Philologus scripsit, se in Graecis literis magnum processum habere.*

Et

voto suscepto donat mariti nomine, id non possum probare. Nam donum, quod uxor eo nomine dat Diis, ad donationem inter virum et uxorem non pertinet, nec viro donatur, cui ad processus donari posse ait Iurisconsultus, et Antoninum Imp. non de alia donatione, quam quae fit ad honores, sensisse satis apparet e *l. 42. eod.* Cuiacius ad *Nou. CV. processus in d. l. 41.* accipit, ut *πεσόδος* Iustinianus in *d. Nou. processus* scilicet Consulium, qui certis quibusdam diebus in publicum cum magna pompa prodibant: hoc enim proprie *processus*, et *procedere* dicebatur. Vid. Lamprid. *Heliogab. Cap. XIV. l. 2. et l. 4. Cod. de Consulib.* Hi autem processus erant sumtuosissimi, ob spectacula, et largitiones, quae in populum fiebant, ut constat e *l. 2. et 4. C. d. tit.* Lamprid. *Heliogab. Cap. VIII.* et *Vopisc. Aurelian. Cap. XIII. et XV. Conf. Baluz. ad Auctorem de Mortib. Persic. Cap. XVII.* Vnde etiam Martialis *X. Ep. 41.* quem locum adscripserat Ampl. Bynkersh. Proculeiam a marito Praetore initio uentis Ianuarii diuertisse scribit, ne ei ad sumtus ludorum, ac sacrorum donare cogeretur. Mihi sententia horum verborum ad *processus donare in d. l. 41.* exponi videtur in *leg. seq.* Nam quod in *l. 41.* Licinius ab Antonino constitutum scribit, ut *ad processus viri uxor ei donare possit*, id Gaius *l. 42.* dicit, Antonini indulgentia receptam esse donationem honoris causa: ut si uxor viro laticlauii petendi gratia donet, vel ut equestris ordinis fiat, vel ludorum gratia. De eadem enim Constitutione Antonini utrumque agere, nisi aliud ostendatur, dubitare non possum.

Et quia qui Magistratum inibant, solenni die in publicum procedebant insignibus magistratus ornati, *processus honorum* dictus est, pro progressu, et auctu. Cicero *de Claris Oratorib. Cap. XLVIII. Is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam aegra valetudine fuisset.* Hinc etiam *procedere* dicebantur Imperatores, cum salutandi in publicum progrediebantur, ut in *l. 1. C. de Sentent. pass. et restitut.* Usurpatur et in Consulibus *l. 2. et 4. Cod. de Consulib. lib. 12.* et *de domo procedere* dixit Vlpianus in *l. 1. §. siue autem. 24. de Vi et vi armat.* Vnde et *processionem* verbale nomen finxerunt, quo utitur Zeno in *d. l. 4. C. de Consulib.* quod in nostram linguam transtulimus, et supplicationibus tribuimus.

ARTIS VOCABVLA A NOSTRIS CON-
SVLTIS VSVRPATA, NON ALIIS
AVTHORIBVS. 436

Sunt et alia quaedam in Pandectis vocabula, apud alios authores inusitata, quae tamen, quia Iureconsultorum propria, vel artis docendae gratia inuenta dici possunt, visum est ab aliis separare.

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ.

¹ *Detentatio*, pro detentione nuda et simplici possessione, quae factum tantum detinendi, non ius aliquod possidendi respicit, *l. ab hostibus. 15. §. ult. Ex quib. caus. maior.*

² *Exhibere*, pro alere et educare, *l. 1. §. 2. de Offic. Praef. Urb. l. 1. §. si pupillis. 6. de Tutel. et rationib. distrah. l. 5. de Liber. agnost. l. ult. de In rem verso.*

¹ *Detentatio*] Cuiacius ad *l. 15. de V. S.* notat in Glossis Vet. esse: *Detentatio*, διακατοχή. Non scio, quas Glossas dicat: nam in his, quas Labbaeus edidit, legitur: *Detencio*, κατοχή, ἡ διὰ χειρός. In iisdem sunt *detento*, et *retento*, *detentator*, et *retentator*. *Retentare* etiam Plautus dixit *Asinar. III. 3. 1.* *Obtentare* Cicer. IX. ad Attic, 10. Sed ab his quoque verbalia, etsi analogia non obstat, quo minus fieri potuissent, non inuenio. In *d. l. 15. §. 3. Ex quib. caus. mai.* in aliis esse *detentio* notat Gothofr.

² *Exhibere*] Non soli Iurisconsulti exhibere hac significatione dicunt. Iustin. IX. 2. *Quae non patrimoniis ditet Scythas, sed vix alimentis exhibeat.* Idem XI. 10. *misere vitam exhibentem.* Et Auctor de Mortib. Persec. Cap. VII et XI. ubi haec loca Iustini notauit Clar. Graeuius. Add. Vorst. ad Iustin. IX. 2.

EX TERTIA PARTE DIGESTORVM.

¹ *Auersione vendere*, vel *emere*, id est, semel, in vniuersum, non per partes, aut ad mensuram, *l. 4.*

¹ *Auersione vendere*] Hoc Alciatus in fin. Lib. IV. de Verb. signif. inter ea, quae rara quidem, sed tamen ab aliis quoque Auctoribus usurpata sunt, recenset, nec tamen ullius alterius scriptoris testimonium profert. Alii se id nusquam alibi, quam apud Iureconsultos, inuenisse tradunt. Vid. quae de eo scripserunt Anton. Augustin. III. Emend. 6. Cuiac. ad

l. 4. §. 1. et 2. de Peric. et comm. rei vend. l. qui officii. 62. in fin. de Contrah. empt. Sic et auersione locare, vel conducere l. 1. §. exercitorem. 15. de Exercitor. act. l. ult. in fin. ad Leg. Rhod. de iact. l. opus. 36. Locati.

ad §. 3. Instit. de Emt. et Vendit. et VIII. Obscrv. 15. Raevard. II. Var. 7. et Turneb. XXX. Advers. 27. Schottus V. Obscrv. 33. etiam Quintiliano vindicare conatur. Nam Declam. CCLII. in his verbis: Nemo est tam arrogans sui aestimator, ut accersitus ad comitia, et periculum sortiturus humanitatis, non malit sine adversario esse, pro sine adversario esse, reponi vult sine auersione esse, id est, quantum illius sententiam intelligo, sine periculo: qui enim auersione emit, auerit, ut ait, a venditore periculum, idque in se recipit. Verum haec emendatio sola coniectura nititur, et sine vlla necessitate fit, cum in vulgata lectione satis commoda sit sententia. Grotius in Flor. Spars. ad Tit. D. de In diem addict. scribit, auertere etiam esse emere, teste Schol. Horatii ad II. Sat. 4. 37. cara pisces auertere mensa. Sed hoc quoque aliter accipiendum docuit Gronou. IV. Obscrv. 5. et 22.

EX QUARTA PARTE.

438

▪ *Adfirmatores, qui idoneos tutores affirmant, nos certificatores vocamus, l. 4. in fin. de Fideiussorib. tutor.*

Simpla-

1 *Adfirmatores, qui idoneos tutores] Eadem causa est adfirmatorum: qui scilicet cum idoneos esse tutores adfirmanerint, fideiussorum vicem sustinent, d. l. 4. Sed et alii ita dicuntur. l. 13. D. de Minorib. Mandator enim velut adfirmator fuit, et suasor, ut cum minore contraberetur. Minuc. Felix Octau. Cap. XXXI. Non ut affirmator testimonium fecit, sed conuicium, ut Orator adpersit. Tertullian. IV. adu. Marc. 7. Ut Romulus quidem ascensus sui in coelum habuerit Proculum affirmatorem. Vnde intelligitur adfirmatorem dici, non qui simpliciter adfirmat, et neganti opponitur, sed qui cum adseveratione quadam, puta, vel fide sua, vel iureiurando interposito*

Simplariae venditiones,² in quibus de dupla caueri nil erat necesse, *l. si tamen. 48. §. 8. de Aedil. Edict.*

posito adfirmat. Cicero confirmatorem vocat *pro Cluent. Cap. XXVI. Sequester*, et confirmator pecuniae desiderabatur. Et Iulianus Antecessor confirmatorem venditionis, qui spondet pro venditore euictionis nomine. Vid. Cuiac. *ad Non. IV. Salmas. de Mod. Vjur. Cap. XVI. pag. 728.*

² *In quibus de dupla*] Ita Budaeus *ad h. l.* et Briffon. *de V. S. Raenardus ad l. 145. de R. I. et I. Coniect. 12. res esculentas, et poculentas simplarias vocari existimat, auctoritate Fulgentii, qui in Expos. serm. antiq. conuiuias simpolones, et amicum sponsi, qui cum eo per conuiuia ambulat, simpulatorem dici tradit. sed hanc expositionem merito reiecit Briffonius. Simplarius autem dicitur pro simplaris, ut peculiarius, et peculiaris, et alia eiusdem formae, de quibus supr. pag. 372. n. 8. Simplaris porro est apud Veget. II. de Re milit. 7. et forte in Inscriptione apud Sponium Miscell. Sect. VII. pag. 262. MILIT. ARMAT. SIMPLAR. Haloand. in d. l. 48. §. 8. legit, singularium venditionum causa, v. Gothofr.*

¹ *Testamentarius*, pro seruo, aut notario, aut alio quouis ad testamentum scribendum adhibito, *in l. quoties. 9. §. sed si. 3. et §. idem tractat. 6. de Haered. instit.*

Capta-

¹ *Testamentarius*] Hunc usum vocabuli testamentarius peculiarem esse Iurisconsultis arbitror. Cicero *pro P. Sextio Cap. XVII. et III. Offic. 18. testamentarium* vocat eum, qui testamentum falsum scripserit, signauerit, vel quocumque modo dolo malo circa testamentum versatus fuerit. Glossae Vet. utramque significationem adferunt: *Testamentarius, διαθηκογράφος, σκευωρός.*

² *Capta-*

² *Captatoriae institutiones*, quas definit Papinianus in *l. captatorias. 70. de Haered. instit.* eas esse, quae conferuntur ad secretum alienae voluntatis: a *captando*, quod iis alienae haereditates, quasi hamis, captarentur.

³ *Insinuare*, pro notum alicui facere, tanquam in sinu deponere, Vlpianus in *l. fideicommissa. 11. §. si ita quis. 2. de Legat. 3.* Hinc *insinuationes donationum et aliorum contractuum* ab Impp. Leone, Zenone, Anastasio, et Iustiniano sancitae. Nam actis insinuantur, id est, publicantur, innotescunt, notae fiunt apud acta vel Magistrum census *l. 30. 31. 32. et 36. Cod. de Donationib.* 445

⁴ *Edictalis, vel decretalis bonorum possessio* dicebatur, quae vel ex Edicto Praetoris, vel ex decreto dabatur *l. 1. §. decretalis. 7. de Successor. Edict. gl. in l. 3. §. a municipibus. 4. in verbo Praetoris. de Bonor. possessionib.*

C c 2

Ex

² *Captatoriae*] *Captatoriae institutiones* quidem fortassis apud solos Iurisperitos leguntur: sed nihil obstat, quin minus etiam vulgo a *captatum, captator, captatorius* potuerit dici, ut ab *amatum, amator, amatorius*, et similia. De *captatoriis institutionibus* vid. Ant. Augustin. IV. Emend. 15. Cuiac. XVI. Obseru. 11. et ad §. 4. Instit. de Societat. Briffon. in Lexico.

³ *Insinuare*] Recentiores scriptores Latinos hoc verbo eadem significatione frequenter vti, monuit Clar. Perizonius in *Dissert. de Dict. Cret. §. 38.* Vid. exempla apud Solin. Ep. II. praemissa Polyhistori. Dict. Cret. II. 9. Dar. Phryg. Cap. XVIII. Spartian. Hadr. Cap. XXV. Add. Salmas. ad Capitolin. Ver. Cap. I.

⁴ *Edictalis, decretalis*] Haec, et pauca alia ex iis, quae infra recensentur, ut *depositarius, commodatarius*, etc. vocabula artis sunt.

EX SEXTA PARTE.

¹ *Orcinus libertus*, qui directam libertatem consequutus est, quasi Orci ipsius, vel eius qui apud Orcum est, libertus l. 4. §. 12. de Fideic. libertat. l. qui ob necem. 5. Qui sine manumiss. ad libert. peru. l. 3. §. 3. de Legitim. tutor. l. dominus. 22. princ. de Pecul. legat.

² *Dos receptitia* dicitur, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur l. mortis causa. 31. §. sine donatione. 2. de Donation. caus. mort.

³ *Inuentarium*, ab inueniendo l. 1. §. 26. de Ventr. in poss. mitt. l. 1. de Curat. bonis dando.

Idem

¹ *Orcinus libertus*] Hoc a Iurisconsultis excogitatum fuisse facile credi potest. *Orcinus* tamen in vulgato usu fuisse scimus ex illo Naeuii apud Gellium I. 24. Postquam est *Orcino* traditus thesauro. *Orcinorum* Senatorum appellatio apud Sueton. Aug. Cap. XXXV. sumpta est ab *Orcinis* libertis Iurisconsultorum, de quibus vid. Interpretes ad §. 2. Institut. de Singul. reb. per fideic. vel. Cuiac. III. Obs. 23. et Erythr. Ind. Virgil. v. *Orcus*.

² *Dos receptitia*] In Vlpiani Fragm. Tit. VI. paullo plenius exponitur, quae *receptitiae* dotes dicerentur. Add. Schol. Persii in II. Satyr. v. 14. Alia significatione *receptitia* dicebantur, quae mulier dotem marito adferens sibi recipiebat, id est, excipiebat: Vid. Gell. Lib. XVII. N. A. cap. 6. Bud. ad l. 5. D. Commun. praedior.

³ *Inuentarium*] Vlpianus l. 7. princ. D. de Admin. et peric. tutor. Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo *inventarium* appellatur. Vossius III. de Vit. Serm. 16. hinc liquere putat, hoc vocabulum nondum tum receptum fuisse ab erudiis: nec tamen auersaturum se ait, cum iam Vlpiani aetas eo usa fuerit. Verum etiam ante Vlpianum id in usu fuisse, constat e l. 57. pr. D. eod. quae Scaeuolae est, quem sub Antonino Philosopho floruisse tradit Capitolinus in Vit. Anton. Philos. Cap. XI. Repertorium quoque fortassis apud antiquiores non inuenitur, etsi sunt, qui ita magis Latine dici arbitrentur, quam *inuentarium*. At H. Steph. de

Idem quod *repertorium*, a *reperiendo*. Vtroque significatur brevis quaedam descriptio mobilium et nominum, quae in bonis vel haereditate alicuius inveniuntur, vel reperiuntur. Cacterum instrumentorum ἀναγχαφή et quasi inuentarium vocatur ab Vlpiano in *l. cum plures. 15. de Reb. author. ind. possid.*

⁴ *Interventores*, pro intercessores Vlpiano dicti in *l. licet famosae. 7. §. ult. de Obseq. a libert. et liber.* Durum et inusitatum, aut recte artis ipsius vocabulum.

C c 3

Ex

de *Latin. fals. susp. pag. 69.* existimat Ciceronem, si ei alterutro horum utendum fuisset, non minus hoc, quam illo fuisse usurum. In *Gloss. Labbaei Graec. Lat. legitur: Ιναγχαφε, inuentarium*, et in *Lat. Gr. Inuentarium, inagase.* Credo utroque loco legendum esse ἀναγχαφή: ita enim Graeci huiusmodi indices vocant, et Vlpianus *d. l. 15. de Reb. auctor. ind. possid.* diserte instrumentorum inuentarium ἀναγχαφήν dicit. In *l. 1. de Curat. bon. dand.* neutrum horum vocabulorum legitur.

⁴ *Interventores*] *Interventor*, et *interuenire*, ut ait Brissonius, dicitur; qui alienam obligationem in se suscipit, qui ei accedit promittendo, fideiubendo, vel nouandi animo eam in se transfert. Sic *l. 3. §. 9. D. de Pecul.* Sed si filius fideiussor, vel quasi interventor acceptus sit. et *l. 7. §. 3. de Minorib.* Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interventionibus: ut puta si fideiussorio nomine se, vel rem suam obligauit. Alia significatione Cicero de *Fato Cap. I.* Magis vacuo ab interventoribus die, id est, interpellatoribus. Et rursus alia, sed propius ad Iurisperitorum sermonem accedente, *Lamprid. Commod. Cap. IV.* Interventorem, ne coniuratio latius puniretur, id est, μεσίτην, deprecatorem, ut *Casaubon.* Et *Paulinus Nat. VIII. Felicis v. 161.* Tunc velut Ezechiae fuit interventor Esaias. Pro recte, quod apud Auctorem legitur, *Ampl. Bynkersh. adscripserat certe.* Et ita sententia postulat. Titulus e quo hic laudatur *l. 7. in Edd. Gothofr.* in haec verba concipitur: *De obsequiis parentibus et patronis praestandis.*

EX SEPTIMA PARTE.

- 443 ¹ *Apocha*, quam *quittansam* vocamus, confessio de recepto, exsoluti debiti agnitio, acceptilatio, scripto comprehensa l. si accepto. 19. §. 1. de Acceptilat. l. ult. §. Titius. 2. de Condict. indeb. l. qui tabulas. 27. §. 2. de Furt. Cui respondens verbum *antapocham* finxit Iustinianus in l. plures apochis. 19. Cod. de Fide Instrument.
- ² *Casum*, pro specie facti, *Σεμασία*, frequenter usurpant nostri. Vlpianus in l. si solu-

[*Apocha*] Iurisconsulti Graeca voce vtuntur, quia, auctore Brissonio, non suppetit Latina, qua ea res exprimat. In Codice professionem pecuniae solutae, et securitatem, et chirographum securitatis dici ostendit Idem. *Antapocha* est, quam reddit, qui apocham accepit. quod instituit Iustinianus d. l. 19. Cod. de Fid. Instrum.

[*Casum*] Ille casus in difficili est, d. l. 29. §. 15. de Liber. et posth. Talis casus a D. Pio terminatus est, l. 16. §. 17. ad Senatusc. Trebell. et alibi saepissime. Quintilianum, et Plinium hac significatione dicere speciem obseruat Budaeus in Comment. Ling. Gr. quo loco de voce *ὑπόθεσις* agit. Sed Iurisconsulti quoque non minus speciem dicunt, quam casum: vt in l. 39. D. de Solutionib. (quae Africani est e lib. 8. Quaestionum, non Vlpiani, vt hic dicitur) In qua specie non utique semper tuum periculum erit, et aliis quas vid. apud Brisson. Iulianus in l. 12. de Legib. non casus vocat, sed articulos: Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: at casus Idem in l. 10. eod. Neque leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, vt omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur. Verum casum incidere etiam Cicero, et alii optimi linguae Latinae auctores dixerunt, et Iurisconsulti voce casus saepe eadem ratione vtuntur, qua alii scriptores. Apud Scaeuolam certe in l. 29. §. 15. de Lib. et posth. casus difficilis non aliter dicitur, quam apud Gellium l. 3. casus anceps, quod aut amicus capitis damnandus, aut fraus legi facienda erat. Quod autem in Pandectis frequenter legimus, in his casibus, in omnibus huiusmodi casibus, et quae sunt similia, vid. l. 37. de Legib.

soluturus. 39. de Solutionib. et l. non possunt. 12. 444
de Legib. Scaenola in l. Gallus. 29. §. ille casus.
15. de Liber. et posthum. a cadendo. Nempe quod
ita ceciderit, res ita acciderit, euenerit.

³ *Archium, vel archeium, et Grammatophylacium, pro loco, vbi antiqua documenta*
C c 4 tabulis,

Legib. l. 17. §. ult. de Adoption. l. 19. de Iurisdic. ne hoc
quidem Iurisconsultis peculiare esse existimo. Celsus VI. 6. 1.
In eiusmodi casu prima omnium sunt quies et abstinencia. Co-
lumnell. VII. 5. Si aegrotat vniversum pecus - in hoc casu, quod
est remedium praesentissimum, pabula mutemus. Et sub hoc casu
Virgil. IV. Aen. 560. Nate Dea, potes hoc sub casu ducere
somnos? Et Celsus VIII. 7. Si maxilla transversa fracta est,
sub quo casu fere dens super proximum dentem excidit. H. Ste-
phanus quidem pag. 230. de Latin. fals. susp. citans l. d.
Columellae ait, hoc eo differre a sermone Iurisconsultorum,
quod ibi casus propria significatione sumatur, videlicet pro
calamitate, fortuna aduersa. Sed nec Voistius Cap. III. de
Latin. fals. susp. ei concedit, hanc esse propriam vocis casus
significationem, nec, vt mihi videtur, vlla ratio est, cur, cum
Latini casum, et casum incidere, de multis aliis rebus dicant,
phrasibus in hoc casu, et in his casibus, tantum de casu ad-
uerso vti liceat: etsi videndum est, vtrum Iurisconsulti, cum
*ita loquuntur, casum suo more accipiant pro *ῥεματίας*,*
feu specie, an pro quacumque re, quae incidit. Illa tamen,
quae nunc vulgo viurpantur, ponere casum legis, et casus po-
sitionem, Latine dici non arbitror.

³ *Archium]* *Ne eo loci sedeant, quo in publico instru-*
menta deponantur, archio forte, vel grammatophylacio, d. l. 9.
§. 6. de Poen. Notat ibi Gothofr. in Vulg. esse archium,
et apud Tertullianum: sed recte dici archium. Verum
vtrumque sine discrimine dici, vt odeum, et odium; museum,
et musium; dium, et diuum, ostendit Salmas. ad Trebell. Poll.
Totric. Inn. et Vossius ad Melam III. 3. 95. In archiis au-
tem non tantum antiqua documenta, quod dicit Auctor
noster, verum omnis generis instrumenta, publica, priuata,
antiqua, noua, reponebantur. Vid. Paulum Iurisc. III.
Sentent. 6. 1. et de archiis quaedam apud Bud. ad d. l. 9. §.
6. et Raeuard. I. Coniect. 3. Ceterum haec quoque, quae
hic adnotantur, inter Graeca locum habere potuerant, de
quibus actum est pag. 404.

tabulis, literisque consignata referuantur *l. moris. 9. §. 6. de Poenis.*

445 ⁴ *Libelli dimissorii*, qui et *apostoli* vocantur, de quibus *Titulus* est *6. Lib. 49. Digestorum.* Eadem et *literae dimissoriae* vocantur in *l. un. illius Tituli.*

Commentariensis, custodiarum praefectus, qui victorum nomina ⁵ in commentarium redigit. *l. pen. de Bon. damn. et l. 4. Cod. de Custod. et exhib. reorum.*

⁶ *Alimentarius*, cui alimenta debentur: *deposi-*

⁴ *Libelli dimissorii*] Qui post appellationem interpositam dantur ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, *d. l. un. a dimittendo l. 106. de V. S.* ubi de his agit Cuiac. et XXIV. Obseru. 29. add. Menag. Cap. XXXIX. Amoen. Iur. Et ipsa res autem ad Ius pertinet, et phrasis Iurisconsultorum est. Scip. Gentilis *Libro singul. Origin.* scribit vocem *Apostoli* etiam apud Liuium legi: de quo valde dubito. *Dimissoria*, ἀπολυτική est in Gloss. Cyr.

⁵ *In commentarium*] Vnde et nomen ei fuit. Bud. ad. *l. 32. D. Ex quib. caus. maior.* In *l. 5. Cod. de Custod. reor.* *commentariensis* semper intra trigesimum diem iuberur referre numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordines, aetatemque victorum. Itaque totam rationem carceris confecisse videtur, quae quanta diligentia apud Romanos confici fuerit solita, intelligi potest e Cicer. V. *Verr.* 57. Asconius in *I. Verrin.* 28. aliam huius vocis significationem videtur ingerere, cum scribit: *Accensus nomen est ordinis et promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps, vel commentariensis, aut cornicularius, haec enim nomina de legionaria militia sumpta sunt.* *Titulus* Cod. e quo hic adfertur *l. 4. in Gothofr. Edd.* scribitur *de Custodia reorum.*

⁶ *Alimentarius, cui alimenta debentur*] *l. 8. §. 9. D. de Transaction.* Hoc nec Iurisconsultorum proprium, nec artis illorum vocabulum est. *Alimentarii* pueri, et puellae memorantur a Capitolin. in *Vit. Anton. Pii* Cap. VIII. et in Inscriptionibus, quibus alendis, et erudiendis certae pecuniae vel

⁷ *depositarius*, penes quem res deposita est: 446
commodatarius, cui res est commodata: *donatarius*, cui donatum est: *mandatarius*, qui mandatum suscepit: *legatarius*, cui legatum relictum est: ⁸ *conditionaliter*, pro sub conditione, et
Cc 5 similia,

vel ab Imperatoribus, vel a priuatis datae constitutaeque erant. Vid. Phil. Ruben. II. *Elect.* 36. Reines. ad VI. *Inscript.* 24. *Lex alimentaria* est apud Coelium ad Ciceronem VIII. *fam. ep.* 6. id est, frumentaria, de frumento plebi diuidendo, vt ibi Manut. et Lips. I. *Elect.* 8. exponunt.

⁷ *Depositarius*] Hoc, et quae sequuntur eiusdem formae, ad technica Iurisconsultorum referri possunt.

⁸ *Conditionaliter*] Vossius *Lib. VI. de Vit. Sermon. cap.* 31. hoc inter ea ponit, quae classicis scriptoribus ignota sunt, et recte ab eo improbatum existimat *pag.* 27. *Cogitat. de Ling. Lat.* Borrichius. Idem tamen in *Analect.* *pag.* 61. non ferre potest Cellarium, *conditionaliter* ad classem eorum, quae nullius, aut obscurae auctoritatis sunt, reiicientem, et immemorem fuisse ait in §. 31. *Instit. de Legat.* dici: *Sed si conditionaliter enuntiata fuerit causa, aliud iuris est.* Equidem nunc non aliam, quam tertiam Editionem Antibarbari Cellariani ad manum habeo, atque adeo scire non possum, quid in anterioribus scriptum fuerit. Sed in ea, quam dixi, quae prodiit A. 1695. multis annis post emissum librum Borrichii, Cellarius eum ipsum locum Institutionum laudauit, nec ideo vocem sibi alibi non lectam ad aliam classem transcribendam putauit. In quo vel ipso Borrichio iudice defenditur, qui cum *Anal.* *pag.* 5. quidquid ab A. C. 410. et Roma ab Alarico capta, verborum Latinorum noue confectum est, barbarismi vitio laborare censeat, ne non cohaerentia loqui videretur, testimonio antiquiorum scriptorum, quam sunt ii, qui Institutiones Iuris composuerunt, aduersus Cellarium pugnare debuerat. Hoc autem suppeditare potuerant Pandectae, in quibus l. 17. §. 3. *de Condition. et demonstr.* e Gaii, qui sub Hadriano, quadringentis ante Iustinianum annis floruit, libro 2. *de Legatis ad Edictum Praetoris* haec referuntur: *At si conditionaliter concepta sit causa, et quae seqq. quae iisdem paene verbis in Institution. l. d. leguntur.* An etiam aliis locis Pandectarum ita loquantur Iurisconsulti non compertum habeo: sed sub Titulis *de Conditionibus institutionum; de Conditionibus et demonstrationibus;*

447 similia, frequentius occurrunt, quam ut mereantur adnotari.

Haec autem et superiora non ideo a me sunt annotata, quod ea minus Latina putarem. Nam et pleraque eorum bene Latina videntur, licet ab aliis, qui Latine scripserunt, illo felici seculo non usurpentur. Et quainuis ante Consultorum nostrorum aetatem in linguae Latinae consuetudinem recepta non essent, tamen postquam ab illis usurpata sunt, Latinitate⁹ quasi ciuitate donata videri possent. Quis enim non id

nibus; et de Verborum obligationibus, vbi singulis fere capitibus de conditionibus institutionum, legatorum, aut stipulationum agitur, nusquam, nisi in d. l. 17. legi hanc vocem certo scio.

⁹ *Quasi ciuitate donata*] Hoc vero Caesari quidem concedebat M. Pomponius Marcellus, Grammaticus, de quo Sueton. de Illustr. Grammat. Cap. XXII. Hic idem cum ex Oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Atteio Capitone, et esse illud Latinum, et, si non esset, futurum certe iam inde: *mentitur, inquit, Capito. Tu enim, Caesar, ciuitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* Ac ne ipsum quidem Tiberium existimasse sibi hoc licere, intelligimus e Dione, qui Lib. LVII. pag. 613. eandem rem referens narrat, Tiberium in Edicto quodam voce non Latina usum, cum id ei noctu in mentem venisset, omnes harum rerum peritos arcessiuisse, et Marcelli libertatem aequo animo tulisse. Nec facile Auctor sententiam suam probauerit Scioppio, qui etiam Papae Romano hanc potestatem abrogat *Infam. Fam. pag. 2.* Sigismundus tamen Imperator, quod alicubi me legere memini, cum in Concilio Constantiensi hortatus Patres, *darent operam ut perniciosam schismam* (trium, opinor, qui eodem tempore Papae nomen obtinebant, concertationibus Ecclesia in studia partium diuisa) *tollerent*, a quodam reprehenderetur, qui *schisma* neutrius generis esse Grammatico, nescio quo, auctore diceret, suam in ea re maiorem, quam Grammatici auctoritatem esse debere censebat. Idque etiam Hadriano apud Spartian. *Hadrian. Cap. XV.* prudenter largiebatur

id iis permittat, primariis viris, et in consilium 448
 Principis aduocatis: quod vulgo et vili plebe-
 culae semper fuisse permissum videmus? maxi-
 me cum ex usu communi loquutos eos sit vero-
 simile. Quis non iis Ius ciuitatis donare ver-
 bis concedat, qui rebus ipsis dare potuerunt,
 cum eorum Responsa pro Iure haberentur?
 Verum haec et similia Grammaticis relinqua-
 mus, qui nimium vereor, ne nobiscum Inter-
 dicto contendant, quod in eorum possessionem
 sumus ingressi, nosque ad ipsius Iuris, id est,
 aequi bonique scientiam, breui hac lucubra-
 tione intermissam, referamus.

batur Fauorinus, qui cum Imperatori verbum quoddam
 illius, quod tamen idonei auctores vsurparant, reprehen-
 denti cessisset, arguentibus amicis respondit: *Non recte sua-
 datis, familiares, qui non patimini me illum doctiorem omnibus
 credere, qui habet XXX. Legiones.*

REPETITA VERBIS IISDEM IN
 DIGESTIS.

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ.

Vlpianus lib. 39. ad Edictum: Praeses pro-
 vinciae maius imperium in ea prouincia habet
 omni-

[Repetita] Horum pleraque iam ante congesta erant ab
 Anton. Augustino Lib. I. Emendat. cap. 7. quo loco et quae-
 dam consulto plus semel in Pandectis scripta ostendit l. 2.
 §. 14. Cod. de Veter. Iur. enucl. et quae ex ea re utilitas in
 interpretandis, et emendandis quibusdam capitibus capi
 possit, docet. Habet etiam nonnulla huc pertinentia Labit-
 rus de Usu Indicis Legum, quae sunt in Pandectis, pag. 310. et
 seqq. Mihi hic, praeter varietatem Inscriptionum quarum-
 dam

449 *omnibus post Principem, l. 4. de Offic. Praesid.*
Id iisdem prorsus verbis, et ex eodem Vlpiani
libro repetitur in *l. et ideo. §. de Offic. Procons.*

Sed et *l. ult. de Offic. Praetor.* et *l. Praeses.*
5. de Offic. Praesid. primo tantum verbo immu-
tato descriptae sunt ex Vlpiani libro *de Omni-*
bus Tribunalibus.

Decretum D. Marci de eo qui vim infert,
et per vim rem suam repetit, positum in *l. extat.*
13. D. de Eo quod met. caus. repetitur iisdem
omnino verbis in *l. penult. ad Leg. Iul. de vi priuat.*

L. destitisse. 21. de Minorib. vig. quinq. ann.
et *l. destitisse. 10. de Iudic.* ex eodem Vlpiani
libro *10. ad Edictum* desumptae sunt, et iisdem
verbis descriptae.

L. filiam. 9. de Senatorib. repetita est verbis
iisdem, et ex eodem Papiniani libro *4. Respon-*
sorum, in l. generali. 34. §. ult. de Ritu nuptiar.

450 Regula quod contra. *141. de Reg. Iur.* repe-
tita est ex *l. quod vero. 14. de Legib.* et quidem
ex eodem Pauli libro *54. ad Edictum.*

Sed et Regula *207. Res iudicata pro veri-*
tate habetur, repetitur ex *l. ingenuum. 25. de Statu*
homin.

dam legum, quae apud Labittum, in Edd. Gothofr. et apud
Ant. Augustinum maximam partem diuersae sunt ab iis,
quae hic leguntur, nihil adnotare visum fuit. Etsi autem
pleraque in quibus Auctoris nostri scriptura variat, eiusmodi
sunt, ut notae numerorum magis a typographis vitatae,
quam ab ipso ita scriptae videri possint, praesertim iis locis,
ubi Iurisconsultis quibusdam plures libros, quam ab his
scripti sunt, tribuit; tamen omnia, ita uti edita erant, re-
linquenda censui: quod nesciebam, an, quemadmodum sae-
pissime in Verbis legum, ita etiam in Inscriptionibus earum
referendis, alios Codices, quam Florentinum, secutus fuisset.

homin. et ex eodem Vlpiani libro 1. ad Legem Iuliam et Papiam.

Seruorum idem ἑτυμον ponitur in *l. libertas. 4. §. 2. de Stat. homin. et in l. pupillus. 239. §. 1. de Verb. signif.*

Theophrasti dictum: τὸ γὰρ ἀπαξ ἢ δις παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, reperitur et in *l. 6. de Legib. et in l. 3. in fin. Si pars haered. pet. ex eodem Pauli lib. 17. ad Plautium.*

Cenotaphium non esse religiosum ex Rescripto Diuorum Fratrum testatur Vlpianus *lib. 25. ad Edictum, in l. sed Diui. 7. de Rer. diuision. et in l. vel quod. 6. in fin. de Religios. et sumpt. funer.*

L. diem functio. 4. de Offic. Adfessor repetitur in *l. sed addes. 19. §. ult. Locati.* Quo loco Vlpianus eundem Papinianum *lib. 4. Responsorum* authorem citat.

Praeuaricatoris definitio et etymon repetitur ex eodem Vlpiano *lib. 6. ad Edictum in l. 4. §. 4. de His qui not. infam. et in l. 1. de Praeuaricat. et l. praeuaricatores. 212. de Verbor. signif.*

Celsi libro 1. Digestorum sententia posita in *l. auus. 33. de Pact. repetitur ex Pomponio libro 26. ad Sabinum in l. auus. 10. de Pact. dotolib.* 451

Satisfactionis, sicut et satisfactionis, idem prorsus ἑτυμον repetitur et ex Caio libro 5. ad Edictum prouinciale in *l. 1. Qui satisfac. cog. et ex Pomponio lib. 26. ad Sabinum in l. stipulationum. 5. §. satis autem accipere. de Verbor. oblig.*

EX SECUNDA PARTE DIGESTORVM,
DE IUDICIIS.

L. caecus. 6. de Iudic. repetita est ex l. 1. §. secundo. 5. de Postuland. Et est ex eodem Vlpiani libro 6. ad Edictum iisdem verbis truncata.

L. in tribus. 13. de Iudic. eisdem prorsus verbis repetita est in l. 2. §. ult. Comm. diuid. ex eodem libro. 7. Caii ad Edictum prouinciale.

Idem Iuliani dictum libro 6. Digestorum: *Possessorem haereditatis, quod indebitum exegit restituere non debere, nec imputaturum, quod non debitum soluit, refertur ab eodem Vlpiano libro 15. ad Edictum in l. item veniunt. 20. §. sed si vendidit. 18. vers. nam et Iulianus. de Petit. haeredit. et libro 49. ² ad Edictum in l. 2. §. solet. 7. de*
452 *Haered. vel action. vend. Vt appareat non solum Tribonianum esse battologum et repetitorem.*

Regula 126. *Nemo praedo est, qui pretium numeravit, de Regul. Iur. repetitur ex eodem Vlpiano libro 15. ad Edictum in l. nec ullam. 13. §. si quis sciens. 8. de Petit. haeredit.*

Tigni definitio eadem tribus in locis ponitur. Ex Caio ³ libro 23. *ad Edictum prouinciale in l. tigni. 62. de Verb. sign. Ex eodem Caio libro 2. Rerum cottidianarum, siue aureorum in l. adeo. 7. §. cum in suo. 10. vers. appellatione. de Acquir. rer. domin. Item ex Vlpiano libro 24. ad Edictum in l. tigni. 7. princ, ad Exhibend.*

L. quo-

² *Ad Edictum] Ad Sabinum.*

³ *Libro 23.] Libro 26.*

L. quoniam. 10. princ. de Vsufr. ear. rer. quae usu consum. desumpta est ex l. et si. 7. in fin. Vsufructuar. quemadm. cau. ex eodem Vlpiano libro 79. ad Edictum.

Marcelli libro 4. Digestorum sententia posita in l. Gaurus. 10. de Servitut. urban. praed. repetitur ex Paulo libro 3. ad Sabinum in l. si is qui binas. 30. de Vusufructu.

Iuliani libro 86. Digestorum sententia repetitur ab Vlpiano libro 18. ad Edictum in l. sed et si. 5. in fin. ad Leg. Aquil. et ab eodem Vlpiano libro 32. ad Edictum in l. item quaeritur. 13. §. item Iulianus. 4. Locati.

Sexti quoque Pedii sententia: Pretia rerum non ex affectione, nec utilitate singulorum, sed communiter fungi, refertur a Paulo ⁴ libro 1. ad Plantium in l. si servum. 33. ad Leg. Aquil. et ab eodem Paulo libro 2. ad Legem Iuliam et Papiam in l. pretia rerum. 63. ad Leg. Falcid. quae tamen sententia Legi Aquiliae non quadrat, in qua aestimatio initur eius, quod interest, non pretii communis, ut ibi notavi.

L. in noxalibus. 30. de Noxalib. action. paucissimis verbis immutatis repetitur in l. eorum. 19. de Damn. infect. et quidem ex eodem Caio ad Edictum Praetoris urbani, libro non adiecto, sed tantum titulo, de Damno infecto.

EX

EX TERTIA PARTE, DE REBUS
CREDITIS.

Turpis est battologia et eiusdem sententiae iisdem verbis relatae repetitio in Florentino quidem exemplari in *l. si poenae. 19. §. 1. de Condict. indeb.* Regulam enim, quam initio posuerat Pomponius *libro 22. ad Sabinum: Quamvis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit*, in fin. iisdem prorsus verbis repetit.

Regula, *Nam socii mei socius meus socius non est, l. consilii. 47. in fin. de Reg. Iur.* repetitur ex *l. nam socii. 20. Pro soc.* et quidem ex
454 eodem Vlpiano *libro 30. et 31. ad Edictum.*

Item Regula, *quae dubitationis. 81. de Reg. Iur.* addito quoque exemplo illustrior est in *l. qui mutuum. 56. princ. Mandat.* ex eodem tamen Papiniano *libro 3. Responsorum.*

Commendare nihil aliud esse, quam deponere, iisdem verbis testantur Papinianus ⁵ *libro 19. Quaestionum in l. Lucius. 24. Deposit.* et Vlpianus in *libro 30. ad Edictum in l. commendare. 186. de Verb. signific.*

Regula naturalis, *Neminem cum alterius detrimento fieri debere locupletiolem, l. iure 206. de Reg. Iur.* repetita est ex *l. nam hoc. 14. de Condict. indeb.* et quidem ex eodem Pomponio, si Florentinas Inscriptiones sequimur: licet illic
⁶ *libro*

⁶ libro 19. ex *Variis Lectionibus*, hic autem libro 21. ad *Sabinum*.

Pomponius eadem pene repetit libro 6. ex *Plautio* in *l. si a furioso*. 12. de *Reb. cred.* et libro *singulari Regularum* in *l. si a furioso*. 24. de *Action. et obligation.* Sicut et *Scaeuola*, quam facti speciem posuerat libro 5. *Digestorum* in *l. ult. de Pecul.* eandem paucis tantum verbis adiectis repetit libro 1. *Responsorum* in *l. filiofamilias*. 54. illo eodem tit. Idemque fere admisit Idem *Scaeuola* in *l. pen. et ult. de In rem verso*.

6 Libro 19.] Libro 9.

EX QUARTA PARTE, DE PIGNORIBVS. 455

Modestini libro 2. *Excusationum* sententia ἡ τῶν τέκνων προσήγχεῖα καὶ εἰς τὰς ἐγγόνους ἐκτείνεται, *l. 104. de Verbor. signif.* repetitur ex eodem *Modestini* libro secundo *Excusationum* in *l. 2. §. 8. μόνον*. 7. de *Excusation. tutor.*

Reg. In ambiguis pro dotibus respondere melius, 85. de *Reg. Iur.* repetita est ex *l. in ambiguis*. 70. de *Iure dot.* et quidem ex eodem ⁷ libro *Pauli* 2. *Quaestionum*.

Item *Reg.* *Semper*. 197. de *Reg. Iur.* repetitur ex *l. semper*. 42. de *Ritu nupt.* et quidem ex eodem *Modestino*, libro *singulari de Ritu Nuptiarum*.

Reg.

7 Libro *Pauli* 2.] Libro. 6.

Reg. *Nemo a peccato poenitentia sua nocens esse desinit*, licet subiectis diuersis exemplis, repetitur ex eodem Vlpiano libro 1. ad Edictum Aedilium curulium in l. quis sit fugitiuus. 17. §. 1. de Aedil. Edict. et in l. qui ea mente. 65. de Furt.

L. 4. de Pignorib. itemque l. 4. de Fide instrument. iisdem pene verbis descriptae sunt ex Caio libro singulari de Formula hypothecaria.

Quid quod capita 80. et 83. de Iure dot. ex eodem Iauoleni libro 6. ex Posterioribus Labeonis eadem prorsus sententia, licet paulum immutatis verbis, descripta sunt?

Nec dissimile multo erratum est sub titulo de Distract. pignor. Nam l. arbiter. 11. et l. ult. illius tit. ex eodem Scaeuola paucis verbis immutatis desumptae sunt: illa quidem ⁸ libro 7. Responsorum, haec autem libro 6. Digestorum. Ut non minus Scaeuolae quam Triboniani verbosa repetitio, et supina negligentia notari debeat.

Caeterum l. equis. 8. et 39. de Usur. licet eandem initio sententiam habeant, tamen quia adiectione quadam variantur, et diuersos auctores habent, excusari possunt.

Reprobari posse Medicum a Republ. quamuis semel probatum, bis scripsit Modestinus. Primum libro 2. Excusationum in l. eam dūo. 6 §. sed et reprobari. 6. de Excusat. tutor. Et rursus libro

8 Libro 7. Responsorum] Libro 1.

libro 11. Pandectarum in l. ut gradatim. 11. §. 3. de Munerib. et honorib.

EX QVINTA PARTE, DE TESTA-
MENTIS.

*L. carbonum. 167. de Verb. sign. eisdem ver-
bis posita est in l. ligni. 55. §. 7. de Legat. 3. ei-
demque Vlpiano adscribitur libro 25. ad Sabinum.* Vbi et Vlpianus secum pugnans sibi-
que contrarius deprehenditur, vt ad eum locum
notaui. Sed et *l. pali et perticae.* vtroque loco
additamenti vice subiecta est ex Paulo ⁹ libro 4.
ad Edictum. 457

*Verbum reddendi, quamuis significatum ha-
bet retro dandi, recipit tamen et per se dandi
significationem, ex eodem Celso libro 20. Dige-
storum repetitur in l. verbum. 94. de Verb. sign.
et in l. cum quidam. 21. de Legat. 2.*

*Reg. 30. de Reg. Iur. Nuptias non concu-
bitus, sed consensus facit, repetitur ex l. cui fue-
rit. 15. de Condit. et demonstr. ab eodem Vlpia-
no descripta tam libro 35. quam libro 36. ad Sa-
binum.*

*Item Reg. 195. de Reg. Iur. Expressa no-
cent, non expressa non nocent, repetita est ex l.
nonnumquam. 52. in fin. de Condit. et demonstr. et
quidem ex eodem libro Modestini. 7. Differen-
tiarum.*

*L. meorum et tuorum. 91. de Verb. sign. de-
sumpta est ex l. si legatus. 30. §. 1. ad Senatusc.*
D d 2 Trebell.

Trebell. illa quidem ex Paulo libro 2. Fideicommissorum, haec autem ex Martiano libro 8. Institutionum.

458

EX SEXTA PARTE, DE BONORVM
POSSESSIONIBVS.

Iuliani libro 49. Digestorum sententia posita in l. 2. de Oper. nou. nunciat. totidem verbis repetitur ab Vlpiano libro 71. ad Edictum in l. un. §. item Iuliano. 4. de Remissionib.

Reg. l. dedisse. 76. de Verb. sign. repetitur ex eodem Pauli ¹⁰ libro 51. ad Edictum in l. vel permutauit. 19. de Liberal. caus.

Item Reg. Cui damus, etc. posita in l. inuitus. 156 §. 1. de Reg. Iur. repetitur ex l. 1. §. is autem. 4. de Superficieb. et quidem ex eodem Vlpiani libro 70. ad Edictum.

Reg. Ad ea. 157. de Reg. Iur. repetitur ex l. is qui in puteum. 11. §. 7. Quod vi aut clam. et quidem ex eodem Vlpiani libro 71. ad Edictum.

Turpis est battologia sub tit. de Re iudic. in quo cap. 6. princ. et 18. ex eodem Vlpiani libro 66. ad Edictum iisdem prorsus verbis descripta sunt.

Sub eodem tit. de Re iudic. in l. ult. quod Scaeuola lib. 25. Responsorum scripserat, idem verbis paulum immutatis repetiit libro 5. Responsorum

¹⁰ *Libro 51. ad Edictum*] Ita etiam liber Florentin. referente Ant. Augustino l. d. et cum eo Labittus. Gothofr. utroque loco, forte culpa librariorum, *Libro 50. ad Edictum.*

forum in *l. negotiorum. 24. princ. de Appella-*
tion. Ne solum Tribonianum repetitorem pu- 459
 temus. Nam hoc Scaeuolae familiare est.

Sed et morbi fontici definitio posita in *l.*
quaesitum. 60. eiusdem tit. de Re iudic. repetitur
 in *l. morbus. 113. de Verb. sign.*

Itemque Regula *l. in condemnatione. 173. princ.*
de Reg. Iur. desumpta est ex eodem *tit. de Re*
iudic. in l. inter eos. 19. in fin. et quidem ex eo-
 dem Paulo libro 6. *ad Plautium.*

Regula, *Deiecit, et qui mandavit, l. hoc iure.*
152. §. 1. de Reg. Iur. descripta est ex *l. 1. §. de-*
iecisse. 12. de Vi et vi armat. et quidem ex eodem
 Vlpiani libro 69. *ad Edictum.*

L. si quis absentis. 5. §. si iudex. 4. de Obli-
gation. et action. et *l. ult. de Variis et extraor-*
din. cognition. descriptae sunt ex eodem libro
 Caii *Rerum cottidianarum, siue aureorum,* et
 iisdem verbis repetitae.

EX SEPTIMA PARTE, DE VERBORVM
 OBLIGATIONIBVS.

L. famosi. 7. princ. §. 1. et 2. ad Leg. Iul.
Maiestat. repetita est ex *l. mulierem. 13. §. famosi.*
de Accusation. licet ex diuersis Consultorum
 libris: nempe haec ex Martiano lib. 1. *de Publi-*
cis iudiciis, illa autem ex Modestino libro 12.
Pandectarum.

L. qui coetu. 5. §. 1. ad Leg. Iul. de vi publ.
 repetita est ex *l. si de vi 37. de Iudic.* quamquam 460

ex diuersis Consultis: haec siquidem Callistratum libro 1. *Cognitionum*, illa Martianum libro 14. *Institutionum* authorem habet.

Cauillationis eadem natura et definitio ponitur in l. natura. 177. de *Verb. sign.* et in l. ea est. 65. de *Reg. Iur.* licet haec Iulianum libro 54. *Digestorum*, illa autem Vlpianum libro 47. ad *Sabinum* authores habeat.

Latae culpaе finis idem eademque definitio ponitur et ab Vlpiano libro 1. *Regularum* in l. cedere diem. 213. in fin. de *Verb. sign.* et a Paulo lib. 2. *Sententiarum* in l. latae culpae. 223. eod. tit.

Haereditatis eadem prorsus definitio ponitur a Iuliano libro 6. *Digestorum* in l. haereditas. 62. de *Reg. Iur.* et a Caio lib. 6. ad *Edictum provinciale* in l. nihil aliud. 24. de *Verb. sign.*

Regula, *Omnia, quaecumque causae cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt*, l. 71. de *Reg. Iur.* repetitur ex l. nec quicquam. 9. §. ubi decretum. 1. de *Offic. Procons.* et quidem ex eodem Vlpiani ^{II} libro 2. de *Officio Proconsulis*.

461 Sed et Regula, *Fructus rei est, vel pignori dare licere*, l. 72. eod. tit. repetitur ex l. ult. de *Vfur.* et quidem ex eodem Iauoleno lib. 3. ex *Posterioribus Labeonis*. Quo loco quam apposite Regula illa collocata fuerit, viderint ipsi Pandectarum Compositores.

Regula,

^{II} Libro 2. de *Offic.*] Labittus quoque vtramque legem ex eodem libro refert. Gothofr. d. l. 9. de *Offic. Proc.* ex Vlpiani libro 1. de *Offic. Procons.* notat tamen in aliis esse lib. 2. et ita emendasse Cuiacium.

Regula, Cum principalis causa non consistat, plerumque nec ea quidem, quae sequuntur, locum habent, iisdem prorsus verbis (pudendum) sub eodem titulo ponitur, nempe cap. 129. et 178. de Regul. Iur. et quidem ex eodem Paulo tam lib. 21. ad Edictum, quam libro 15. ad Plautium. Ut non solus repetitor sit Tribonianus.

Πρόφασις illa Rescripti D. Antonini ad Marcium Auitum Praetorem, Et si nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen ubi aequitas evidens poscit, subueniendum est, posita in l. Diuus. 7. de In integrum restit. tamquam Regula Iuris repetitur in l. etsi. 183. de Reg. Iur. et quidem ex eodem Marcelli ¹² libro 3. Digestorum.

¹² *Libro 3. Digestorum*] Sic et Labittus. In Gothof. l. 183. de Reg. Iur. inscribitur Marcello e libro 13. Digestorum, quod haud dubie corruptum est a typographis.

ETYMOLOGIAE IVRIS CIVILIS. 462

EX LIBRO I. DIGESTORVM.

Ius.

Ius est a iustitia appellatum. l. 1. princ. de Iustit. et Iure.

Consules.

Consules dicti sunt ab eo, quod Reipubl. plurimum consulerent. l. 2. §. exactis. 16. de Orig. Iur.

D d 4

Aedi-

[*Etymologiae Iuris Civilis*] Has post Auctorem nostrum collegerunt Scipio Gentilis *Originum ad Pandectas Libro singulari*, et Menagius *Amoenit. Iur. Civil. Cap. XXXIX.*

Aediles.

Aediles appellati sunt, ut essent, qui aedibus praessent. d. l. 2. §. itemque. 21. eod. tit.

Quaestores.

Quaestores dicti ab eo, quod inquirendae, et conservandae pecuniae causa creati erant. d. l. 2. §. deinde cum aerarium. 22. eod. At in l. vr. de Offic. Quaestor. a genere quaerendi Quaestores initio dictos, et Iunius, et Trebatius, et Fennestella scribunt.

463

Serui.

Serui ex eo appellati, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent. Mancipia vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur. l. 4. de Stat. homin. l. pupillus. 239. §. servorum. 1. de Verb. sign.

Spurii.

Spurii appellantur παρὰ τὴν σποράν. l. vulgo. 23. eod. tit. de Stat. homin. Plutarchus tamen in Problematis ait, vulgo quaesitos iis notis antiquitus designari solitos S. P. et inde Spuriolos appellatos. Quo spectat illud Iustiniani in §. si adversus. 12. Institution. de Nupt. eos ἀπάτορας, quasi sine patre filios appellatos: ut eae notae S. P. ea designarent, Sine Patre.

Quod Theophilus non praetermisit, qui eos a Latinis notis dictos contendit, quasi, etc.

Sanctum.

Sanctum.

Sanctum est, quod ab iniuria hominum munitum atque defensum est. Sanctum autem didum est a sagminibus. sunt autem sagmina quaedam herbae, quas Legati Populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicut Legati Graecorum ferunt ea, quae vocantur ἀγώνεα. Martianus in l. sanctum. 8. de Rer. diuis. At in l. sacra, 9. eodem tit. 464
Sancta dici vult Vlpianus, quae sunt sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, quia sunt sanctione quadam subnixae. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, et si Deo non sit consecratum. Et interdum in sanctionibus adiicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur, d. l. sacra. §. proprie. 3. eod. tit.

Sacer. Sacrarium.

Sacer locus, est locus consecratus. Sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur. d. l. sacra. §. 2. eod. tit.

Adrogatio.

Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt. quae species adoptionis dicitur adrogatio: quia et is, qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum filium esse: et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. l. 2. princ. de Adoptionib. Aliam huius nominis etymologiam reddit Agellius Lib. V. cap. 19. videlicet, quod genus hoc transitus in alienam familiam per Populi rogationem fieret.

Satisdatio. Satisfactio.

Satisdatio eodem modo appellata est, quo satisfactio. Nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, cum pro eo, quod a nobis petiit, ita cauemus, ut eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus. l. 1. Qui satisdare cog. l. stipulationum. 5. §. 3. de Verb. obligat.

Pactum. Pactio. Pax. Conuentio.

Pactum a pactione dicitur. inde etiam pacis nomen appellatum est. Et est pactio duorum pluriumue in idem placitum et consensus. Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur, et veniunt: ita et qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. l. 1. §. 1. 2. et 3. de Pactis. Pago verbum est Iuris antiqui, quod in XII. TAB. fragmentis apud Ciceronem Lib. II. Rhetor. ad Herenn. cap. 13. et Fabium Lib. I. cap. 6. reperitur. Vnde Pactionis nomen deductum videri potest. Cicero Lib. II. Rhetoric. ad Herenn. cap. 13. Pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo, Rem ubi pagunt, Oratione pagunt, etc.

EX LIBRO III.

Praeuaricator.

Praeuaricator est quasi varicator, qui diuersam partem adiuvat prodita causa sua: quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui praeuaricatur, ex utraque parte constitit: quinimo ex aduersa. l. 4. §. 4. de His qui not. inf. et l. 1. de Praeuaricat. et l. praeuaricatores. 212. de Verbor. signif.

EX LIBRO IX.

Iniuria.

Iniuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est, si culpa quis occiderit. l. sed et si. 5. §. 1. ad Leg. Aquil.

Occidere.

Occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed Lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, et quasi manu causam mortis praebuisset: tracta videlicet interpretatione vocis a caedendo, et a caede. l. ita vulneratus. 51. in princ. eod. tit.

EX LIBRO XI.

Monumentum.

Monumentum est, quod memoriae seruandae gratia existit, a monendo deductum. l. 2. §. monumentum. 6. de Religios. et sumptib. funer. Nam et monumentum generaliter res est memoriae

*moriae causa in posterum prodita. l. monum-
tum. 42. eod. tit.*

EX LIBRO XII.

Mutuum.

*Appellata est autem mutui datio ab eo, quod
de meo tuum fit. l. 2. §. appellata. 2. de Reb. cred.*

EX LIBRO XIV.

Institor.

*Institor appellatus est ex eo, quod negotio
gerendo insistat. l. 3. de Institor. action.*

EX LIBRO XV.

Peculium.

468 *Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue
pusillum patrimonium. l. depositi. 5. §. 3. de Pecul.*

EX LIBRO XVI.

Depositum.

*Depositum est, quod custodiendum alicui da-
tum est, dictum ex eo, quod ponitur. Praeposi-
tio enim de auget positum, ut ostendat, totum
fidei eius esse commissum, quod ad custodiam rei
pertinet. l. 1. in princ. Depositi.*

EX LIBRO XIX.

Ruta. Caesa.

*Si ruta et caesa excipiantur in venditione, ea
placuit esse ruta, quae eruta sunt: ut arena, cre-
ta, et similia: caesa esse, ut arbores caesas, car-
bones,*

bones, et his similia. l. fundi. 17. §. si ruta caesa. 6. de Action. empt. et vend.

EX LIBRO XXI.

Redhibere.

Redhibere est, facere ut rursus habeat venditor, quod habuerat. et, quia id reddendo fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio. l. redhibere. 21. in princ. de Aedil. Edict.

EX LIBRO XXII.

469

Instrumenta.

Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest: et ideo tam testimonia, quam personae, instrumentorum loco habentur. l. 1. de Fide instrument.

EX LIBRO XXIII.

Sponsalia.

Sponsalia dicta sunt a spondendo. Nam moris fuit veteribus stipulari, et spondere sibi uxores futuras. Vnde et sponsi sponsaeque appellatio nata est. l. 2. et 3. de Sponsalib.

EX LIBRO XXIV.

Diuortium.

Diuortium vel a diuersitate mentium, vel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. l. 2. in princ. de Diuort. et repud. l. inter diuortium. 191. de Verb. sign. et l. inter stuprum. 101. §. 1. eod. tit.

470. EX LIBRO XXVI.

Tutela. Tutores.

Tutela est, ut Servius definit, vis ac potestas in capite libero constituta, ad tuendum eum, qui per aetatem sua sponte se defendere nequit, Iure civili data ac permessa. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque re ipsa nomen acceperunt. Itaque appellantur Tutores, quasi Tuitores, atque defensores: sicut Aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. l. 1. in princ. de Tutel.

Adgnati.

Sunt autem Adgnati, qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi a patre cognati. l. sunt autem. 7. de Legitim. tutor. Melius dixisset ab adnascendo dicti, quasi ad, id est, simul nati.

EX LIBRO XXIX.

Miles. Exercitus.

Miles appellatur vel a malitia, id est, duritia, quam pro nobis sustinet, aut a multitudine, aut a malo, quod arcere milites solent, aut a Graeco verbo χίλιοι. Unde χιλιασής tractum est. Nam ita Graeci τάγμα, et mille hominum numerum appellant, quasi millesimum quemque dicas. Unde ipsum quoque χιλιάρχας appellant. Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit. l. 1. in fin. de Milit. testam. Porro Militis εὔρυμον Eutropius Lib. I. Rerum Roman. breuius ac dilucidius multo persecutus est de Romulo loquens: Mille, inquit

inquit, pugnatores delegit, quos a numero Milites appellavit.

EX LIBRO XXXI.

Reddere.

Verum reddendi quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen et per se dandi significationem. l. cum quidam. 21. de Legat. 2. l. verbum. 94. de Verb. sign.

EX LIBRO XXXIII.

Suppellex.

Labeo ait originem fuisse suppellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quae sub pellibus usui forent. l. Labeo. 7. de Suppellect. leg.

EX LIBRO XXXIV.

Mundus.

Mundus muliebris est, quo mulier mundior sit. l. argumento. 25. §. ornamenta. 10. de Auro 472 et argent. legatis.

EX LIBRO XXXVIII.

Cognati.

Cognati appellati sunt, quasi ex uno nati: aut (ut ait Labeo) quasi commune nascendi initium habuerint. l. 1. §. 1. Vnde cognat. l. non facile. 4. §. 1. de Gradib. et adfin. et l. Iurisconsultus. 10. §. 1. eod. tit. ubi et a Graeca voce συγγενής cognationis nomen deducit.

Consobrini.

Item consobrini consobrinaeque, id est, qui quaeue ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini l. 1. §. quarto gradu. 6. et l. Iuriconsultus. 10. §. quarto gradu. 15. vers. eodem gradu. de Gradib. et adfinib.

Adfines.

Adfines sunt viri et uxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diuersae inter se sicut per nuptias copulantur, et altera ad alterius finem accedit. l. 4. §. sed quoniam. 3. eod. tit.

Tritauus.

473

Tritauus quasi tertius avus. l. Iuriconsultus 10. §. sexto gradu. 17. eod. tit.

Consanguinei.

Consanguineos Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. l. 1. §. consanguineos. 10. de Suis et legitim. haered.

EX LIBRO XXXIX.

Damnum. Damnatio.

Damnum et damnatio ab ademptione, et quasi deminutione patrimonii dicta sunt. l. 3. de Damn. infect.

Publicani.

Publicani sunt, qui publico fruuntur. Nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur. Et omnes qui quid a fisco condu-

conducunt, recte appellantur publicani. l. 1. §. 1. et l. quantas. 12. in fin. de l'publican.

Donatio.

Donatio dicta est a dono, quasi doni datio, tracta a Graecis. Nam hi dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι. l. Senatus. 35. §. 1. de Mort. caus. donation.

EX LIBRO XLI.

474

Possessio.

Possessio appellata est (ut et Labeo ait) a sedibus, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo qui insistit, quam Graeci κατοχὴν dicunt. l. 1. princ. de Acquir. possess.

EX LIBRO XLIII.

Solarium.

Si tamen obftet id aedificium publico usui, utique is qui operibus publicis procurat, debet id deponere: aut si non obftet, solarium ei imponere. Sic enim vectigal hoc appellatur ex eo, quod pro solo pendatur. l. 2. §. si quis. 17. Ne quid in loco public.

Vicinales Viae.

Vicinales viae sunt, quae in vicis sunt, vel quae in vicos ducunt. d. l. 2. §. viarum. 22. Ne quid in loc. public.

Statio.

Stationem a statuendo dicimus. Is igitur locus demonstratur, ubicumque naues tuto stare possunt. l. 1. §. stationem. 13. de Fluminib.

E e

Lacus.

475

Lacus.

Lacus est, quod perpetuam habet aquam. Stagnum est, quod temporalem continet aquam, ibidem stagnantem. l. 1. §. lacus. 3. Vt in flum. public.

Riuales. Riuus. Specus. Spectacula. Incile.

Si inter riuales, qui per eundem riuum aquam ducunt, sit contentio de aquae usu, utroque suum esse contendente, duplex Interdictum utrique competit. l. 1. §. si inter. 26. de Aqua cottid. et aestiu. Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ἀπὸ τῆς ἐκείνῃ. Specus autem locus est, ex quo despicitur, inde spectacula dicta. l. 1. §. 2. et 3. de Riuis. Incile autem est locus depressus ad latus fluminum, ex eo dictus quod incidatur. Ibidem §. 5.

Precarium.

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit, patitur. l. 1. princ. de Precar.

Exhibere.

Exhibere est in publicum producere, et videnti tangendique hominibus facultatem praebere. 476 Proprie autem exhibere est, extra secretum habere. l. 3. §. ait Praetor. 8. de Libero hom. exhib.

EX LIBRO XLVI.

Nouatio.

Nouatio a nouo nomen accepit, et a noua obligatione. l. 1. in princ. de Nouation.

Stipula-

Stipulationes iudiciales, et cautionales.

Iudiciales stipulationes dicimus, quae propter iudicium interponuntur, ut ratum fiat, etc. Et sciendum est, omnes stipulationes natura sua cautionales esse. Hoc enim agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit, et securior interposita stipulatione l. 1. §. 1. et 4. de Stipulat. praetor.

EX LIBRO XLVII.

Furtum.

Furtum a furuo, id est, nigro, dictum Labeo ait, quod clam et obscure fiat, et plerumque nocte: vel a fraude, ut Sabinus ait: Et a ferendo et auferendo: vel a Graeco sermone, qui Φῶρας appellant fures. Imo et Graeci ἀπὸ τῆς Φέγειν Φῶρας dixerunt l. 1. in princ. de Furtis.

Tignum.

Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constet, vineaeque necessaria. unde quidam aiunt tegulas quoque, et lapidem, et caementa, caeteraque, si qua aedificiis sunt utilia: tigna enim a tegendo dicta sunt. hoc amplius et calcem, et arenam appellatione tignorum contineri. l. 1. de Tigno iunct.

477

Turba.

Turbam appellatam Labeo ait ex genere tumultus, idque verbum ex Graeco tractum, ἀπὸ τῆς Δορυβείν. l. 4. §. 2. Vi bonor. raptor.

Iniuria. Contumelia Conuicium.

Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat. Omne enim quod non iure fit, iniuria fieri dicitur.

l. 1. in princ. de Iniur. Et paulo post: *Interdum iniquitatem iniuriam dicimus. Nam cum quis ini- que, vel iniuste sententiam dixerit, ex eo iniuriam dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iu- riam. Contumeliam autem, a contemnendo. d. l. 1. princ. de Iniur. Conuicium dicitur vel a concita- tione, vel a conuentu, hoc est, collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur,*
 478 *conuicium appellatur, quasi conuocium. l. 15. §. 4. de Iniur.*

EX LIBRO XLVIII.

Stuprum. Adulterium.

Lex stuprum et adulterium promiscue et καταχρηστικῶτερον appellat. Sed proprie adulte- rium in nuptam committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. Stuprum vero in viduam, virginemue committitur, quod Graeci Φθογὰν appellant. l. inter liberas. 6. §. lex stu- prum. 1. ad Leg. Iul. de adult. et l. inter stuprum. 101. in princ. de Verb. signif.

EX LIBRO L.

Municipes.

Proprie municipes appellantur muneris par- ticipes, recepti in ciuitatem, ut munera nobiscum facerent. l. munus. 18. in fin. de Verb. signif. et l. 1. §. 1. ad Municipal.

Stipendium. Tributum.

Stipendium a stipe appellatum est, quod per sti- pes, id est modica aera colligatur. Idem hoc etiam
 479 *tributum appellari Pomponius ait. Et sane appel- latur*

latur ab intributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur. l. ager. 27. de Verb. sign.

*Sylua caedua. Stipula illecta. Glans caduca.
Sylua pascua.*

Sylua caedua est, ut quidam putant, quae in hoc habetur, ut caederetur. Seruius eam esse, quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. Stipula illecta, sicut spicae in messem deieclae necdum lectae. Glans caduca est, quae ex arbore recidit. Pascua sylua est, quae pastui pecudum destinata est. l. sylua. 30. eod. tit.

Pratum.

Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum. l. pratum. 31. eod. tit.

Detestatio.

Detestatio est denuntiatio facta cum testatione. l. detestatio. 40. de Verb. sign.

Bona.

480

Bonorum appellatio aut civilis, aut naturalis est. Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est, quod beatos faciunt. Beare est prodesse. l. bonorum. 49. de Verb. signif.

Magistri. Magistratus.

Quibus praecipua cura rerum incumbit, et qui magis quam caeteri, diligentiam et sollicitudinem rebus, quibus praesunt, debent, hi Magistri appellantur. Quin etiam et ipsi Magistratus per derivationem a Magistris cognominantur. Unde

etiam cuiuslibet disciplinae praeceptores *Magistros* appellari, a monendo, vel monstrando. l. quibus. 57. de Verb. signif.

Portus Angiportum.

Portus appellatio est conclusus locus, quo importantur merces, et inde exportantur: eaque nihilominus statio est conclusa atque munita. Inde angiportum est. l. portus. 59. eod. tit.

481

Dimissoriae literae.

Dimissoriae literae dictae, quae vulgo dicuntur apostoli. Dimissoriae autem dictae, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur. l. dimissoriae. 106. de Verb. signif.

Sequester.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur. l. sequester 110. de Verb. signif.

Tugurium. Toga.

Offilius ait, tugurium a tectio, tanquam tegularium esse dictum: ut toga, quod ea tegamur. l. tugurium. 180. de Verb. sign.

Taberna. Tabernacula. Contubernales.

Tabernae appellatio declarat omne utile ad habitandum aedificium. Nempe ex eo quod tabulis clauditur. l. tabernae. 183. de Verb. signif. *Vnde tabernacula, et contubernales dicti sunt.* l. vnde. 184. eod. tit.

Donum.

Donum.

482

Inter donum, et munus hoc interest, quod inter genus et speciem. Nam genus esse donum Labeo ait, a donando dictum: munus speciem. Nam munus esse donum cum cossa, ut puta natalitium, nuptalitium. l. inter donum. 194. de Verb. signif.

Calumniator. Cauillatio.

Si caluitur, et moretur, et frustretur. Inde et calumniatores appellati sunt, quia per fraudem et frustrationem alios vexarent litibus. inde et cauillatio dicta est. l. si caluitur. 233. princ. eod. tit.

Telum. Βέλος.

Telum vulgo quidem id appellatur, quod arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut et lapis, et lignum, et ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Graeca voce figuratum ἀπὸ τῆς τηλῆς. Et hanc significationem invenire possumus et in Graeco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant: eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur, sed non minus omne significatur, quod mittitur manu, ἀπὸ τῆς βάλλεσθαι. d. l. si caluitur. 233. §. 1. eod.

483

Perduelles.

Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum esset. l. quos nos. 224. de Verb. sign. Nam bellum antiquitus dictum esse quasi duellum vel pueris Grammaticorum notum est.

Pignus.

Pignus appellatum a pugno: quia res, quae pignori dantur, manu traduntur. Vnde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. l. plebs. 238. §. pignus. 2. eod. tit.

Decuriones. Vrbs. Oppidum. Territorium.

Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Vrbs ab urbo appellata est. Urbare est aratro definire, et Varus ait, urbem appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet. Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei causa moenia sunt constituta. Territorium est universitas agrorum intra fines cuiusque civitatis: quod ab eo dictum quidam aiunt, quod Magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est, summonendi ius habet. l. pupillus. 239. §. 5. et seqq. eodem tit.

Vidua. Vecors. Vefanus.

Viduam non solum eam, quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quae virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vefanus, qui sine corde aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse sine duitate. l. malum. 242. §. viduam. 3. eod. tit.

Aboluta haec leuioris operae monumenta

Sedani, Prid. Cal. Ianuar.

CIO IO LXXVI,

INDEX

INDEX LEGVM

DE QVARVM LATINITATE VEL
SENTENTIA IN HOC LIBRO AGITVR.

E Pandectis.

L. 1. §. 2. de Instit. et Iur.	1. 7. §. 6. de Public. in rem act.
Pag. 326	333
l. 4. eod.	378
l. 1. princ. de Constitut. Princ.	l. 13. §. 1. de Vusufruct. ibid.
323	— §. 6. eod. 394
l. 1. §. 2. de Offic. Praef. Urb.	— §. ult. eod. 333
437	l. 25. §. 1. eod. 389
l. 7. princ. de Offic. Procons.	l. 27. §. 3. eod. 395
323	l. 58. §. 1. eod. 391
l. 4. §. 2. de In ius voc. 219	l. 10. §. 6. Quib. mod. vsufr.
l. 34 de Pact. 385	vel us. amitt. 394
l. 8. §. 9. de Transaction. 445	l. 17. eod. 330
l. 1. §. 5. de Postuland. 324	l. 3. princ. Vusufruct. quemadm.
l. 2. §. 2. de His qui not. 268. 271	can. 336
infam. 488	l. 20. §. 3. de Seruit. praed.
seqq. 167. 173	urban. 394
l. 4. §. 4. eod. 319	l. 13. §. 1. Commun. praedior. 418
l. 6. §. 6. de Negot. gest. 321	l. 12. Quemadm. seruit. amitt. 322
l. 19. §. 2. eod. 283. 288	l. 1. princ. Si quadr. pauper. fec. dic. 15. 19
l. 3. §. 2. de Calumniator. 325	— §. 1. eod. 16
l. 5. Quod met. caus. 322	— §. 14. eod. 8. 15
l. 18. §. 1. de Minorib. 436	l. 29. §. 2. ad Leg. Aquil. 394
l. 15. §. ult. Ex quib. caus. mai. 326	— §. 4. eod. 336
l. 35. §. 4. eod. 331	l. 30. §. 3. eod. 373
l. 2. §. 7. de Iudic. 392	l. 1. de His qui deiec. vel effud. 19. 21
l. 61. §. 1. eod. 330	l. 5. §. 1. eod. 395
l. 15. §. 2. de Inoffic. testam. 392	l. 1. de Noxalib. action. 8. 14
l. 2. de Heredit. petit. 93	l. 7. §. 13. Comm. diuid. 373
l. 39. eod. 238. 241	l. 37. de Religios. et sumt. fun. 424
l. 23. §. 5. de Rei vindicaz.	l. 43. eod. 418
	E e 5
	l. 9.

INDEX LEGVM.

<i>l. 9. §. 2. de Pignorat. act.</i>	231. 236	— §. 6. eod.	410
<i>l. vlt. princ. eod.</i>	279	<i>l. 48. §. vlt. eod.</i>	438
<i>l. 1. §. 15. de Exercitor. act.</i>	437	<i>l. 65. §. 2. eod.</i>	243. 245. 247
<i>l. 1. §. 18. eod.</i>	334	<i>l. 21. §. 2. de Eniiction.</i>	359
<i>l. 4. princ. de Pecul.</i>	53	<i>l. 69. §. 5. eod.</i>	408
— §. penult. eod.	372	<i>l. 28. de Probation.</i>	330
<i>l. 5. §. 3. eod.</i>	54. 60	<i>l. 38. princ. de Rit. nupt.</i>	402
— §. 4. eod.	53	<i>l. 43. §. 7. eod.</i>	411
<i>l. 3. §. 4. de In rem vers</i>	369	<i>l. 47. eod.</i>	345
<i>l. 27. §. vlt. ad Senatusc. Vellei.</i>	323	<i>l. 60. §. 6. eod.</i>	381
<i>l. 10. §. 7. Mandat.</i>	340	<i>l. 2. de Pact. dotalib.</i>	376
— §. 9. eod.	396	<i>l. 27. eod.</i>	339
— §. vlt. eod.	329	<i>l. 8. de Fund. dot.</i>	93
<i>l. 26. §. vlt. eod.</i>	399	<i>l. 31. princ. de Donat. int. vir.</i>	407
<i>l. 29. §. 5. eod.</i>	398. 490	et vx.	403
<i>l. 11. §. 1. de Contr. emt.</i>	33. 36. 37	<i>l. 32. §. 12. eod.</i>	434
<i>l. 35. §. 2. eod.</i>	341	<i>l. 41. eod.</i>	402
— §. 7. eod.	382	<i>l. 52. §. vlt. eod.</i>	354
<i>l. 77. eod.</i>	415	<i>l. 10. §. 1. Solut. matrim.</i>	422
<i>l. 1. §. 1. de Perie. et comm.</i>		<i>l. 22. §. 8. eod.</i>	28
rei vend.	382. 437	<i>l. 1. §. 1. de Tutel.</i>	
— §. 2. eod.	437	<i>l. 5. §. 7. de Admin. tutor.</i>	404
<i>l. 11. §. vlt. de Act. emt.</i>	431	— §. vlt. eod.	347
<i>l. 47. eod.</i>	337	<i>l. 7. princ. eod.</i>	441
<i>l. 11. §. vlt. Locat.</i>	83	<i>l. 9. §. 8. eod.</i>	412
<i>l. 15. §. 2. eod.</i>	399	<i>l. 46. princ. eod.</i>	425
<i>l. 34. §. 3. eod.</i>	398	— §. 6. eod.	343
— §. 4. eod.	400	<i>l. 1. de Auctor. tutor.</i>	412
<i>l. 60. §. 4. eod.</i>	354	<i>l. 15. eod.</i>	377
<i>l. 4. de Pignorib.</i>	489	<i>l. 21. eod.</i>	403
<i>l. 5. §. 1. eod.</i>	231. 236	<i>l. 1. §. 4. de Excusat. tutor.</i>	379
<i>l. 16. §. 2. eod.</i>	82	<i>l. 17. §. 2. eod.</i>	348
<i>l. 26. §. 1. eod.</i>	347	<i>l. 8. de Tutel. et rat. distr.</i>	407
<i>l. 10. princ. de Aedil. Edict.</i>	341	<i>l. 3. §. 1. de Contrar. tut. et</i>	344
— §. 3. et vlt. eod.	404	vt. act.	438
<i>l. 12. §. 2. eod.</i>	410	<i>l. 4. de Fideiussor. tutor.</i>	406
<i>l. 14. §. 7. eod.</i>	34. 38	<i>l. 3. §. vlt. de Reb. eor. qui sub</i>	
<i>l. 18. princ. eod.</i>	342. 409	tut.	390. 444
<i>l. 37. eod.</i>	243. 245. 247	<i>l. 29. §. 15. de Liber. et postb.</i>	
<i>l. 38. §. vlt. eod.</i>	411	<i>l. 6. §. 6. de Injust. rupt. irr.</i>	352
<i>l. 43. princ. eod.</i>	432	<i>l. 9.</i>	

INDEX LEGVM.

<i>l. 9. §. 3. et 6. de Hered. inst.</i>	<i>l. 8. §. 1. de Instruct. vel in-</i>
439	<i>strum. leg.</i>
<i>l. 35. §. 3. eod.</i>	397
<i>l. 48. §. vlt. eod.</i>	<i>l. 12. §. 42. eod.</i>
353	<i>ibid.</i>
<i>l. 70. eod.</i>	<i>l. 18. §. 13. eod.</i>
439	418
<i>l. 10. §. 1. de Vulg. et pup.</i>	<i>l. 1. de Penn leg.</i>
<i>subst.</i>	362
324	<i>l. 19. §. 9. de Aur. arg. leg.</i>
<i>l. 31. eod.</i>	418
416	<i>— §. 17. 18. 19. eod.</i>
<i>l. 1. princ. de Testam. mil.</i>	291.
370	294. 299. <i>seqq.</i>
<i>l. 9. princ. eod.</i>	<i>l. 20. eod.</i>
353	415
<i>l. 36. §. 2. eod.</i>	<i>l. 27. §. 4. eod.</i>
<i>ibid.</i>	360
<i>l. 41 §. vlt. eod.</i>	<i>l. 32. §. 6. eod.</i>
355	205
<i>l. 32. §. vlt. de Acquir. vel</i>	<i>— §. 7. eod.</i>
<i>om. hered.</i>	369
356	<i>l. 9. de Liberat. leg.</i>
<i>l. vlt. eod.</i>	425
367	<i>l. 13. §. vlt. de Reb. dub.</i>
<i>l. 2. de Senatusc. Silan.</i>	417
357	<i>l. 17. de His quae vt indign.</i>
<i>l. 3. princ. eod.</i>	413
350. 488	<i>l. 21. eod.</i>
<i>— §. 6. et. 8. eod.</i>	417
357	<i>l. 22. eod.</i>
<i>l. 14. §. 1. de Legat. 1.</i>	359
388	<i>l. 8. de Condit. et demonstr.</i>
<i>l. 17. §. 1. eod.</i>	365
416. 417	<i>l. 17. §. 3. eod.</i>
<i>l. 39. §. 5. eod.</i>	446
418	<i>l. 32. eod.</i>
<i>— §. 6. eod.</i>	366
358	<i>l. 62. §. vlt. eod.</i>
<i>l. 41. §. 5. eod.</i>	352
364	<i>l. 77. §. vlt. eod.</i>
<i>— §. 10. eod.</i>	360
339	<i>l. 93. eod.</i>
<i>l. 65. eod.</i>	330
358	<i>l. 106. eod.</i>
<i>l. 70. §. vlt. eod.</i>	366
359	<i>l. 11. §. 6. ad Leg. Falc.</i>
<i>l. 114. §. 14. eod.</i>	413
348	<i>l. 62. §. 1. eod.</i>
<i>l. 69. §. 1. de Legat. 2.</i>	414
420	<i>l. 73. princ. eod.</i>
<i>l. 86. §. vlt. eod.</i>	350
80	<i>l. 80. §. 1. eod.</i>
<i>l. 88. §. 12. eod.</i>	417
324	<i>l. 94. eod.</i>
<i>l. 11 §. 2. de Legat. 3.</i>	366
439	<i>l. 22. pr. ad Senatusc. Treb.</i>
<i>l. 27. §. 1. eod.</i>	337
367	<i>l. 55. princ. eod.</i>
<i>l. 52. §. 1. eod.</i>	420
93. 96. 100.	<i>l. 65. §. 3. eod.</i>
<i>seqq.</i>	354
<i>l. 55. princ. eod.</i>	<i>l. 78. §. 4. eod.</i>
190	380
<i>— §. 4. eod.</i>	<i>— §. 12. eod.</i>
380	392
<i>— §. vlt. eod.</i>	<i>l. 12. §. 6. Quand. dies leg. vel</i>
406	<i>fid.</i>
<i>l. 60. §. 2. eod.</i>	250. 255
360	<i>l. 19. princ. eod.</i>
<i>l. 70. §. 12. eod.</i>	362
197	<i>l. 3. pr. Vt. in possess. legat.</i>
<i>199. 204. seqq.</i>	310
369	<i>l. 1. §. 7. de Coniung. cum</i>
<i>l. 78. §. 1. eod.</i>	<i>emanc. lib.</i>
361	369
<i>l. 79. §. 1. eod.</i>	<i>l. 1. §. 26. de Ventr. in possess.</i>
54. 56. 60	441
<i>l. 83. §. 1. eod.</i>	<i>mitt.</i>
418	<i>l. 1.</i>
<i>l. 2. princ. de Tritic. vin. vel</i>	
<i>ol. leg.</i>	
361	

INDEX LEGVM.

<i>l. 1. §. vlt. de Bonor. poss.</i>	<i>l. 21. princ. eod.</i>	348
<i>sec. tab.</i>		369
<i>l. vn. de Bon. poss. ex testam.</i>	<i>l. 15. §. 9. de Re iudic.</i>	358
<i>mil.</i>	<i>l. 34. eod.</i>	134. 229
<i>l. 6. §. 4. de Iure patron.</i>	<i>l. 6. pr. de Reb. auct. ind.</i>	380
<i>l. 7. §. vlt. de Obseq. par. et</i>	<i>possid.</i>	379
<i>patr. praeft.</i>	<i>l. 31. §. 1. eod.</i>	379
<i>l. 20. §. 1. de Oper. libert.</i>	<i>l. 10. §. 10. Quae in fraud.</i>	370
<i>l. 20. §. 4. de Bon. libert.</i>	<i>credit.</i>	370
<i>l. 28. princ. eod.</i>	<i>l. 1. §. 14. de Fluminib.</i>	368
<i>l. 36. eod.</i>	<i>l. vn. §. 2. de Ripa mnn.</i>	364
<i>l. 44. eod.</i>	<i>l. 1. §. 18. de Aqu. cottid. et</i>	368
<i>l. 1. §. 2. Si quid in fraud.</i>	<i>aest.</i>	368
<i>patron.</i>	<i>l. 1. §. 10. Quod vi aut clam.</i>	354. 358
<i>l. 1. §. 7. de Successor. Edict.</i>		408
	<i>l. 5. §. 1. eod.</i>	420
<i>l. 10. §. 7. de Gradib. et adfin.</i>	<i>l. 9. §. vlt. eod.</i>	371
<i>213. 219. seqq.</i>	<i>l. vlt. princ. eod.</i>	388
<i>l. vlt. §. 14. eod.</i>	<i>l. 3. §. 12. de Hom. lib. exhib.</i>	375
<i>l. 2. §. 32. ad Senatusc. Tertull.</i>	<i>l. 12. de Exception.</i>	376
	<i>l. 15. §. 5. de Diuers. tempor.</i>	372
<i>l. 18. §. 15. de Damn. inf.</i>	<i>praescript.</i>	383
<i>l. 24. princ. eod.</i>	<i>l. 4. §. vlt. de Dol. mal. et</i>	364
<i>l. 40. §. 1. eod.</i>	<i>met. exc.</i>	383
<i>l. 1. §. 11. de Aqu. et aq. pluui.</i>	<i>l. 83. princ. de Verb. Obligat.</i>	387
<i>arc.</i>		387
<i>— §. vlt. eod.</i>	<i>l. 122. §. 1. eod.</i>	387
<i>l. vlt. eod.</i>	<i>l. vlt. de Fideiussor.</i>	387
<i>l. 4. §. 1. de Public.</i>	<i>l. 20. princ. de Nouation.</i>	387
<i>l. 16. §. 3. eod.</i>	<i>l. 39. de Solution.</i>	387
<i>l. 20. §. 1. de Donation.</i>	<i>l. 102. §. vlt. eod.</i>	387
<i>l. 31. §. 2. de Mort. caus. donat.</i>	<i>l. 13. §. 4. de Acceptilat.</i>	387
	<i>l. 19. §. 1. eod.</i>	387
<i>l. 53. de Manum. testam.</i>	<i>l. 12. §. 3. Rat. rem hab.</i>	387
<i>l. 4. §. 12. de Fideic. libertat.</i>	<i>l. 1. princ. de Furt.</i>	387
	<i>l. 46. princ. eod.</i>	387
<i>l. 15. eod.</i>	<i>l. 52. §. 11. eod.</i>	387
<i>l. 41. §. 10. eod.</i>	<i>l. 1. pr. et §. 1. Si famil. furt.</i>	387
<i>l. 31. §. 1. de Statulib.</i>	<i>sec. dic.</i>	387
<i>l. 29. princ. de Liber. caus.</i>	<i>l. 4. §. 2. Vi bonor. raptor.</i>	387
	<i>l. 4. §. 3. eod.</i>	387
<i>l. 27. princ. de Adquir. rer.</i>		387
<i>dam.</i>	<i>l. 5. princ. de Iniur.</i>	387
<i>l. 1. pr. de Adquir. vel am.</i>	<i>— §. 1. eod.</i>	387
<i>possess.</i>		387

INDEX LEGVM.

l. 15. §. 3. 4. 5. et seqq. eod.	— §. 13. eod.	426
187. 192.	l. 13. §. 3. eod.	282
— §. 41. eod.	l. 11. de Cast. pecul.	53
l. 17. §. 17. eod.	l. 1. §. 1. ad Municipal.	39
l. 18. §. 4. eod.	48. 49.	
l. 1. §. 1. de Extraord. crimin.	l. 24. eod.	425
368.	l. 34. eod.	421
l. 2. de Sepulc. viol.	l. ult. §. 5. 10. et seqq. de	
l. 1. pr. et §. 1. de Praenaricat.	Munerib. et honorib.	405
167. 173. seqq.	— §. 11. eod.	429
l. 3. §. 1. Stellionat.	— §. 19. eod.	427
l. 2. de Term. mot.	— §. 21. eod.	428
l. 2. de Popular. action.	l. 1. pr. de Vacat. et excusat.	
l. 7. pr. de Custod. et exhib.	mun.	385
reor.	l. 13. §. 1. eod.	388
l. 6. §. 1. ad Leg. Iul. de adul	l. ult. de Iur. immunit.	431
ter. 122. 127. seqq.	l. ult. §. 6. de Admin. rer. ad	
l. 22. §. 1. eod.	cin. pert.	406
l. 23. §. 4. eod.	l. 6. §. 2. de Pollicatio.	386
l. 29. princ. eod.	l. 10. eod.	ibid.
l. 34. eod. 122. 127. seqq.	l. 1. §. 12. et 14. de Extraord.	
l. 3. §. 3. ad Leg. Corn. de sicar.	cognit.	423
424.	l. 2. eod.	386
l. 15. §. 3. de Leg. Corn. de fals.	l. 13. princ. de Verbor. sign.	
383.	33. 34. 36.	
l. 28. eod.	l. 18. eod.	39. 45
l. 1. pr. et §. 1. ad Senatufc.	l. 27. princ. eod.	63. 77
Turpill. 160. 167. seqq.	l. 30. §. 2. eod.	88. 93
— §. 6. eod.	l. 42. eod.	110. 115. 119
l. 6. §. 3. eod.	l. 43. eod.	223. 225. 228
l. 17. princ. de Quaestion.	l. 44. eod.	224. 229
351. 420.	l. 45. eod.	131. 134. 229
l. 9. §. 6. de Poen.	l. 60. princ. eod.	63. 79. 82
l. 16. §. 5. eod.	l. 63. eod.	207. 210
l. 28. §. 9. eod.	l. 77. eod.	314. 316
— §. 11. eod.	l. 79. §. ult. eod.	424
l. 6. de Bon. damnat.	l. 101. princ. eod.	122. 127
425. 445.	l. 115. eod.	63. 77
l. 3. de Bon. eor. qui ant. sen-	l. 128. eod.	406
tent.	l. 144. eod.	148. 150. 156
l. 14. de Appellation.	l. 177. eod.	159. 162. 164
l. 21. §. 2. eod.	l. 182. eod.	53. 62
l. vn. de Libell. dimissor.	l. 194. eod.	40. 45. 51
l. 47. §. 1. de Iure fisc.	l. 198. eod.	66. 84
l. 4. §. 8. de Re milit.	l. 211. eod.	64. 77. 82
427.		l. 212.

INDEX LEGVM.

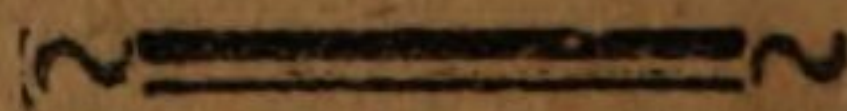
<i>l. 212. eod.</i>	157.	172.	174	<i>l. 12. de Diuers. reg. Iur.</i>	334
<i>l. 214. eod.</i>		39.	51	<i>l. 65. eod.</i>	162. 164
<i>l. 225. eod.</i>			386	<i>l. 85. §. 2. eod.</i>	382
<i>l. 228. eod.</i>		39.	48	<i>l. 126. §. 1. eod.</i>	385
<i>l. 233. eod.</i>		160.	163	<i>l. 151. eod.</i>	373
<i>l. 235. eod.</i>		178.	185	<i>l. 156. §. 2. eod.</i>	369
<i>l. 238. §. ult. eod.</i>		10.	16	<i>l. 189. eod.</i>	388

E Codice Iustinian.

<i>l. 27. de Inoffic. Testam.</i>	374	<i>l. 7. de Execut. rei indic.</i>	
<i>l. vii. Qui numer. tutel.</i>	408.		382
	409		

Ex Institutionibus.

<i>§. 2. de Tutel.</i>	28	<i>§. 8. de Actionib.</i>	231. 236
<i>princ. de Testament.</i>	23. 24.	<i>§. 15. eod.</i>	307
	seqq.	<i>§. 1. de Noxalib. action.</i>	8.
<i>§. 31. de Legat.</i>	446		10. 18. seqq.

I N D E X

AUCTORVM VETERVM

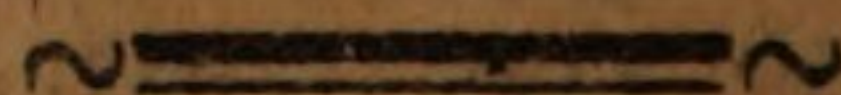
qui laudantur et illustrantur.

A mmianus Marcelli.	Glossae Vet.	395. 404.
nus		410. 430. 441
Apuleius	Horatius	293. 437
Athenaeus	Inscriptiones	374. 421
Ausonius	Isidorus	23. 301. 339. 403
Caesar	Iustinus	150. 153. 365.
		375
Cato	Iuuenalis	230
Catullus	Leges XII. Tabular.	15
Censorinus	19. 21. 134. 161.	
Charisius. Vid. Sospater.	163. 229. 279. 310	
Cicero	Liuius	135. 275. 279.
100. 108. 111. 147.		415
165. 168. 173. 175.	Lucianus	105
195. 208. 209. 279.	Lucilius	393
284. 311. 342. 374.	Lucretius	28. 365. 393
385. 402. 416	Macrobius	9. 11. 16
Cledonius	Martialis	151. 153. 297.
Columella		299. 434
	Nonius	128. 164. 165.
Curtius		257. 362. 367. 370.
293. seqq.		387. 393. 395. 417
Donatus	Palladius	326. 391. 393.
Festus		411
159. 207. 211. 309.	Perfius	345
337. 394. 417	Petronius	485
Florus	Plautus	12. 50. 150.
Gellius		154. 200. 204. 340.
159. 317. 335. 360.		354. 365. 373. 387.
362. 416		393. 432. 433
	Plinius	

INDEX AVCTORVM.

Plinius Maior.	19. 102	Sofipater Charifius	362
149. 203. 251. 292.		Statius	419
296. 301. feqq. 342.		Suetonius	102. 135.
	399		149. 327
Plinius Iunior.	95 96	Suidas	14. 401
Prifcianus	232	Terentius.	11. 13. 72.
Propertius	337	78. 284. 285. 291.	
Prudentius	385	331. 415. 431	
Quintilianus	Inftit. Orat.	Tibullus	296. 299
68. 80. 119. 130.		Valerius Max.	97. 328
169. 173. 195. 215.		Varro	24. 27. 28. 73.
253. 256. 377. 378		76. 83. 257. 370 391.	
— Declamat.	161. 280.	412. 417	
	310. 437	Vegetius	337
Salluftius	332. 393. 417	Velleius Patere.	375
M. Seneca	400	Virgilius	9. 16. 68.
L. Seneca	362	89. 90. 329	
Seruius	9. 10. 11. 16 23.	Vitruuius	407 421.
32. 54. 89. 90 91. 215			424
293. 305. 316. 329.		Vopifcus	99
362. 370. 402. 412		Xenophon	411

INDEX RERVM

ET VERBORVM.

A liberis nubere.	351	Agere actiones.	331
Abnuntium, pro nega- tuo.	383	Agitare, pro agere, i. e, liti- gare.	383
Abortus, et abortum.	338	Agminales equi.	428
Abstentus.	403	Agonothetae.	405
Abundare quantitatem, pro ex- cedere.	340	Alimonia, et um.	339
Accedi, accederam, pro accessi, accelleram.	367	Alex, altex.	150. 154. 155
Actiones aguntur.	331	Alii, pro alius,	369
Adjectionem, vel adfectum te- nendi, possidendi habere.	321	Alimentarius.	445
Adfinium etymon.	472	Aliquid, pro aliquid.	385
Adfirmator.	438	Amicalis, amicabilis.	340
Adfligere pretium alicui, pro damnare pretio.	321	Anacoluthon.	348
Adgnati, unde appellerentur.	470	Αναγκασι, inuentarium.	441
Admetiri passivae.	382	Aneclogisti tutores.	404
Adponere auctoritatem.	388	Angiportum unde dictum.	480
Adpulsi, pro adpuli.	368	Annuatim.	251
Adrogationis etymon.	464	Autapocha.	443
Adjunctio, pro circumstantia.	354	Antidotus, et antidotum.	341
Adulterii etymon.	478	Antidotus cuius gener. et de- clin.	341
Adulterii, et stupri discrimen.	122 - 130	Antinomiae Vallae et aliorum.	38. 43. 66. 244. 248
Adulterium an etiam dicatur, quod cum non nupta com- mittitur.	128	Antiptosis.	337. 348. 384
Aedificare.	354	Apocha.	442
Aedificare naues.	75	Apostoli, pro literis dimissio- riis.	444
Aediles unde dicti.	482	Apparatio.	360
Aeditimus, aeditumus, aedi- tus.	28	Apud, et penes diuersa sunt.	207 - 212
Ager quid, et quomodo dif- ferat a fundo, praedio, pos- sessione.	63. 72. 76	Aquarii.	397
— pro territorio.	73. 77	Arbitro, et arbitror passivae.	333
Agere, ferre, et portare, ut in- ter se differant.	178. 180.	Archeium, archium, et archi- um,	444
	185	Archeotae.	405
		in Arius exeuntia multa cu- ram et administrationem notant.	396
		in Aris et arius, are et arium, duplex quorundam termi- natio.	372. 43
		F f	in

in *Arium* quaedam vectigal
significant. 395. 418
Arium quid. 66. 73
Atypus 404
Auctor, non *author*, nec *aator*.
281
Auctor; et *auctoritas* quid.
277. seqq.
Auctores Iuris, Vid. *Iuriscon-*
sulti.
Auctorare, *auctoratus*, *auctora-*
mentum, *auctoratio*. 279.
280
Auersione emere, vendere, loca-
re, conducere. 437
Augmentum, *augmentum*.
411
Aui, pro *maioribus*. 218
Anorum memoria. Vid. *Memo-*
ria.

B et *V* permutantur. 374.
403
ΒΕΛΘ a βάλλειν. 482
Beneficere. 354
Beneficium, pro culpa. 373
Bona vnde appellata. 480

C*Allitas*, *caluitas*, pro *calli-*
ditas. 398
Calui, non *caluiri*, pro fru-
strari. 161. 163
Calumnia, *calumniari*, *calu-*
mniator. 160. 161. 168. 177
Calumniatorum poena. V.
Talio.
Camelasia, *camelelasia*. 405. 428
Camelasium, *camelaria*, *came-*
larii. 428
Καμηλάριον. 429
Captatoriae institutiones, 439
Cardo, *cardonis*, 260
Casare, *casitare*, *cassitare*, *ca-*
sabundus, *cassabundus*. 393
Castellus, et *castellum*. 339
Casus, pro specie, *δεματία*. 443

hoc Casu, *his casibus*. ibid.
Casum ponere, *casus positio*. 444
Canillari, et *canillatio*. 160.
165
Cedria vngebantur chartae
aduersus tineas 105
Certiorare. 392
Cessim, *cessum*. *cessim dare*, *ces-*
sim ire. 432
Cloacarium. 395
Codex vnde dicatur, et quid
sit, 104
Codices, et *codicilli*. 109
Codices eborei. ibid.
Coenaculariam exercere. 395
Coenacularius. 396
Cognati vnde appellati. 471
Cohortes praetoriae, *urbanae*,
vigilum. 327
Colonia, *colonica*, pro fundo.
400
Color, *colorare*, de specie,
praetextu. 322
Coloria vestis, pro tineta. 368
Comesor. 409
Commendare, in malam par-
tem. 379
Commentariensis. 445
Commodatarius, vocabulum ar-
tis. 446
Concordia, et *concordium*. 339
Condicere, pro simul dicere,
et denunciare. 309
Condicere coenam. 311
Condictio, pro denunciatione.
309. 310
Condictio, vox rara extra Li-
bros Iuris. 308. 310
Conditionaliter. 446
Confiteri, *passive*. 358. 382
Consanare, *consanescere*, 341.
342
Consanguineorum etymon. 473
Consequenter. 413
Consequenter prioribus. ibid.
per Consequentias, *per conse-*
quen-

<i>quentiam, in consequen-</i>		<i>Deducere se, an dicatur pro</i>	
<i>tiam.</i>	412	<i>gerere.</i>	345
<i>Confobrini vnde dicti</i>	472	<i>Delucere se in dedecus.</i>	ibid.
<i>Constructio regulis Grammat.</i>		<i>Defunctorius, defunctorie.</i>	408
<i>repugnans.</i>	366		409
<i>Consulum etymon.</i>	462	<i>Demolio, demolior passiuē.</i>	328.
<i>Contemplatione alicuius quid</i>			329
<i>facere.</i>	318	<i>Depecisci tam de honesto,</i>	
<i>ex Continenti, in continenti.</i>		<i>quam turpi pacto incitur.</i>	
	389		283. 290
<i>Contineri stipulationi, pro sti-</i>		<i>Depeculari.</i>	56. 58.
<i>pulatione.</i>	336	<i>Deponentia passiuā signifi-</i>	
<i>Contrahere alicui, pro cum</i>		<i>catione.</i>	328. 333. 349. 381
<i>aliquo.</i>	ibid.	<i>Deportare exercitum.</i>	179
<i>Contubernales a taberna.</i>	481	<i>Depositarius, vocabulum artis.</i>	
<i>Contumeliae etymon.</i>	477		446
<i>Conuentio vnde dicatur.</i>	465	<i>Deposita vnde dictum.</i>	468
<i>Conuicium, an conuitium scri-</i>		<i>Deprecari, duplici signifi-</i>	
<i>bendum.</i>	189. 191. 193	<i>catione.</i>	286
<i>Conuicium vnde dictum, et</i>		<i>Deprehendere vitem.</i>	371
<i>quid sit.</i>	187. 196. 477	<i>Desponsare.</i>	402
<i>Cornicularius.</i>	430	<i>Detentatio.</i>	436
<i>Cornuarius, cornarius.</i>	ibid.	<i>Detestatio quid.</i>	479
<i>Coronis librorum.</i>	105	<i>Detexere, pro auferre.</i>	200
<i>Cultus, et victus saepe con-</i>		<i>Deuirginare.</i>	324
<i>iunguntur.</i>	230	<i>Deuotus, deuotio, de animo ad</i>	
<i>Curax, currax.</i>	342	<i>obsequium prompto.</i>	362
		<i>Diaeta, diaetarii.</i>	397
D <i>Amni etymon.</i>	473	<i>in Difficili esse.</i>	390
<i>Damnū facere, pro pa-</i>		<i>Diffundere, diffundere diem.</i>	331
<i>ti, et pro dare.</i>	373	<i>Dimetiri, passiuē.</i>	382
<i>Dare cessim, pro retro cedere.</i>		<i>Dimissarii libelli, literae.</i>	444.
	432		481
<i>De in compositione saepe non</i>		<i>Diuiduitas.</i>	417
<i>mutat significationem sim-</i>		<i>Diuortii etymologia.</i>	469
<i>plicis.</i>	283. 286	<i>Domini vocabantur Imp.</i>	
<i>— interdum in malam par-</i>		<i>Rom.</i>	14
<i>tem accipitur.</i>	285. 290	<i>Donaria, dona ipsa, et loca</i>	
<i>Decaproti.</i>	405	<i>vbi ea reponuntur,</i>	316
<i>Decederim, pro decesserim.</i>		<i>Donatarius, vocabulum artis.</i>	
	367		446
<i>Decretalis, vocabulum artis.</i>		<i>Donationis etymon.</i>	473
	440	<i>Donum quid, et quomodo</i>	
<i>Decuriones vnde appellati.</i>		<i>differat a munere.</i>	39. 52
	483	<i>Donum, et manus saepe sine</i>	
<i>Dedecus, quid.</i>	110. 121	<i>discrimine dicuntur.</i>	43. 47
		F f 2	Dos

INDEX RERVM

<i>Dos receptitia</i>	441	<i>Exter, extrarius.</i>	419. 420
<i>Ducator, ducatrix.</i>	335	<i>Extremo.</i>	417
<i>Dulcitas, dulcitus.</i>	370		
E abundat in medio.	418	F abrica, pro arte fabrili.	398
<i>Edictalis, vocabulum ar-</i>	410	<i>Facere totum. Vid. Totum.</i>	
<i>tis.</i>	410	<i>Factores, qui crimen admise-</i>	84
<i>Elcemporio.</i>	405	<i>runt.</i>	84
<i>Ellipsis.</i>	360. 368. 399	<i>Fateri, passiv.</i>	358
<i>Emanere, emanfor, emansio, de</i>		<i>Ferre, portare, agere, an, et</i>	
<i>militibus.</i>	426	<i>quomodo differant.</i>	178-
<i>Enim in principio orationis.</i>			187
	330	<i>Ferre, pro auferre.</i>	387
<i>Equis, pro equabus.</i>	386	<i>Ferruminare quid.</i>	238. 242
<i>Erucae.</i>	399	<i>Ferruminatio a plumbatura</i>	
<i>Erumpere vincula.</i>	357	<i>in quo distet.</i>	ibid.
<i>Esu, Vid. Gens.</i>		<i>Fidei etymon.</i>	31
<i>Etymologiae Iurisconsulto-</i>		<i>Flagellum, quid.</i>	138. 144
<i>rum.</i>	24. 27. 462	<i>Foedus, pro re foeda.</i>	345
<i>— Varronis, et aliorum.</i>	24.	<i>Foenore sumere</i>	344
	25. 27	<i>Formale pretium.</i>	414
<i>Exauctorare militem est idem,</i>		<i>Fortiter defenditur, puto fortius</i>	
<i>quod mittere, nec semper</i>		<i>defendi posse, quomodo di-</i>	
<i>ignominiosum est.</i>	269. 273	<i>cant Iurisconsulti.</i>	377
	281. 488	<i>Fortiter dicere, fortiter defen-</i>	
<i>Exauctorare interdum videtur</i>		<i>dere causam.</i>	ibid.
<i>esse, mittere cum ignomi-</i>		<i>Frequentatius veteres saepe</i>	
<i>nia.</i>	488	<i>utuntur.</i>	343. 381
<i>Exauctorationis varii modi.</i>		<i>Fribusculum, frigusculum, fri-</i>	
	275	<i>usculum.</i>	403
<i>Exauctoratio ignominiosa. V.</i>		<i>Fructus quid, et quomodo di-</i>	
<i>Missio.</i>		<i>stinguantur a frugibus.</i>	312
<i>Excitare, pro exstare.</i>	324		314
<i>Ex continenti.</i>	389	<i>Fructus etymon.</i>	312
<i>Excussare, pro excutere.</i>	343	<i>Fruges quid.</i>	311. seqq.
<i>Exercitus etymon.</i>	470	<i>Frugem praedii, pro redditu</i>	
<i>Exhibere quid proprie.</i>	476	<i>dicunt Icti.</i>	315
<i>Exhibere, pro alere.</i>	436	<i>Frumen.</i>	312
<i>Exiguor, exiguius, exiguiissimus.</i>		<i>Fundamen.</i>	74
	388	<i>Fundamentare, verbum im-</i>	
<i>Expensare, pro expendere.</i>	402	<i>probatum.</i>	69. 74
<i>Exprobrare quid.</i>	112	<i>Fundare, et fundamenta facere,</i>	
<i>Exsequi passiv.</i>	349	<i>locare, iacere.</i>	68. 69. 74
<i>Exsequi, pro persequi.</i>	359	<i>Fundatissimus.</i>	73
<i>Exstaturus.</i>	387	<i>Fundum, neut. gen.</i>	69
<i>Exstare, pro exstare.</i>	324	<i>Fundus, unde dictus, quid sit,</i>	
		<i>et</i>	

et quomodo differat ab agro, praedio, possessione. 66.	Gratiosorem se aduersario facere. 427
72. 78.	Gutturosus. 410
<i>Fur</i> , et <i>furtum</i> vnde dicantur. 475	H Abiliter. 415
G eminatio syllabae non animaduersa. 384	H allex, ballus. 155
<i>Gemmae</i> etymon. 294. 301	Homeri opera a quo in libros diuisa sint. 103
<i>Gemmarum</i> , et <i>lapillorum</i> discernen a Iurisconsultis constitutum non feruatur ab aliis scriptoribus. 292-302	<i>Hospitatura</i> , pro hospitum recipiendorum onere. 427
<i>Gemmae</i> et <i>lapilli</i> , item <i>gemmae</i> et <i>margaritae</i> saepe separatim efferuntur. 299. 305	<i>Hosticolum</i> , pro loco hostili. 372
<i>Gemmae</i> proprie, quae includuntur annulis ad signandum. 303	<i>Hypothecae</i> , et <i>pignoris</i> differentia. 231 - 237
<i>Geno</i> , pro gigno; <i>genitur</i> , pro gignitur. 416	I Cosaproti. 405
<i>Gens</i> Latinis, quod Graecis <i>ἔθνος</i> . 263	I Id est. usus horum verborum in Pandectis. 273. 488
— de variis rebus dicitur. ibid.	<i>Idonior</i> , <i>idoneior</i> . 387
<i>Genus</i> masculinum etiam foeminas complectitur: ut <i>mariti</i> , pro marito, et <i>uxore</i> . 402	<i>Illex</i> . 154
<i>Generis</i> nomen in Iure Civ. saepe restringitur ad speciem generi subiectam, quae proprium nomen non habet. 37. 128. 220. 301	<i>Imbecillis</i> , et <i>imbecillus</i> . 357
<i>Geritio</i> pro <i>herede</i> , pro <i>gestio</i> . 335	<i>Imbecillitas</i> , pro pusillanimitate. ibid.
<i>Glans</i> <i>caduca</i> . 479	<i>Imminutus</i> , pro non minutus. 371
Graeca vocabula in Pandectis. 404	<i>Immunificus</i> . 50
Graecismi. 347. 358. 406	<i>Improperare</i> , an probatum verbum. 112. 485
Grammatophylacium. 444	<i>Imputare</i> . 113
Granius, non Caius, Flaccus, Iurisconsultus, quando vixerit. 156	<i>In</i> abundat: ut, <i>ingraui latitudine adfectus</i> . 350
	<i>In</i> , pro de. 350
	<i>In</i> in compositione auget significationem. 371
	cum <i>In</i> composita quaedam adfirmandi, et negandi significationem habent. ibid.
	<i>In</i> cum accusatiuo pro ablati- vo, et contra cum ablati- uo pro accusatiuo. 350. 351. 369
	<i>In</i> accusationem <i>ius</i> habere. 350
	<i>Inarare</i> , pro arare. 420
	<i>Incestus</i> , et <i>incestare</i> quid. 123. 126
	<i>Incestus</i> , et <i>incestum</i> . 338
	F f 3 Incile

INDEX RERUM

<i>Incile</i> ab incidendo.	475	<i>Instrumenta</i> unde dicta.	469
<i>Incolatus.</i>	421	<i>Insuper habere,</i> pro negligere.	413
<i>Incolorate.</i>	322	<i>Integrare tutelam,</i> pro ex integro gerere, recipere.	407
<i>In continenti.</i>	389	<i>Integritudo.</i>	370
<i>Incredibilitas, incredulitas.</i>	422	<i>Intentio.</i> qui habet intentionem secundum id, quod intendit.	375
<i>Indenotus, indeuotio.</i> Vid. <i>Devotus.</i>		<i>Interdum,</i> pro interim.	375
<i>In difficili esse.</i>	390	<i>Interpretari,</i> passivè.	334
<i>Indifficilis,</i> pro valde difficilis, non lectum.	ibid.	<i>Interventor.</i>	442
<i>Infligere pretium, vel usuras alicui.</i>	321	<i>Inventa.</i>	441
<i>Ingratitudo,</i> vocabulum non probatum.	113	<i>In usu aliquo accepta pecunia,</i> pro in usum.	351
<i>Ingravis,</i> pro valde gravis, nulla auctoritate probatur.	350. 488	<i>Iri mutatum.</i>	316
<i>Iniuriae</i> etymon.	466. 477	<i>Iurisconsulti</i> dicuntur auctores, et conditores Iuris, et legislatores.	278
<i>In loco succedere,</i> pro in locum.	319	<i>Ius</i> unde appellatum.	462
<i>Innotuit tutor, se tutorem esse.</i>	317	<i>Ius in accusationem habere.</i>	351
<i>Innotescit praetor curam agere.</i>	ibid.	<i>Iustinianus</i> non fuit <i>ἀνδραγάτης</i> .	308
<i>Innotescere,</i> pro notum facere.	ibid.	— nec abdomini deditus.	25.
<i>In pendentem esse.</i>	389	L <i>Acus</i> quid.	475
<i>In portione legatorum pacisci,</i> pro de portione.	350	<i>Lanae</i> legato, et lanae versicoloris legato quid contineatur.	199. 204. 206
<i>In rationibus referre,</i> pro in rationes.	369	<i>Lanifica,</i> non <i>lanifex.</i>	407
<i>Inscriptiones Legum, ac Titulorum</i> variantes. 32. 36. 85. 93. 114. 120. 164. 271. 315. 319. 338. 358. 376. 379. 397. 431. 443. 445. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 460. 461		<i>Lanipenda, lanipendia.</i>	ibid.
<i>Insidiare,</i> pro insidiari.	328	<i>Lapilli,</i> Vid. <i>Gemmae.</i>	
<i>Insinuare,</i> pro notum facere.	439	<i>Latitare</i> patiorum.	365
<i>Insinuatio.</i>	ibid.	<i>Latrunculator.</i>	392
<i>Instar.</i> respicere ad <i>instar.</i>	333	<i>Lanare,</i> pro lanari.	333
<i>Institoris</i> etymon.	467	<i>Lectus,</i> et <i>lectum.</i>	338
<i>Instratum.</i>	131	<i>Legatarius,</i> vocabulum artis.	416
		<i>Legislatores.</i> Vid. <i>Iurisconsulti.</i>	
		<i>Leguli,</i> qui vnam, vel oleam legunt.	394
		<i>Libelli dimissarii.</i>	444
		<i>Liber,</i> pro codice, unde dicitur.	103
		<i>Liber</i>	

<i>Liber</i> recte dicitur opus integrum in plures partes divisum, et <i>libri</i> singulae illius partes. 100	<i>Mandatarius</i> , vocabulum artis 446
<i>Liber</i> , et <i>volumen</i> sine discrimine dici potest opus in plures partes tributum, 101. 102. et <i>libri</i> , et <i>volumina</i> singulae partes illius operis. 94. 99. 102	<i>Manifestus est hoc facere.</i> 347
Librorum ornamenta. 105	<i>Marcianus</i> , an <i>Martianus</i> , nomen Iurisconsulti. 51
<i>Liber</i> , num singul. pro filio. 385	<i>Margaritae</i> . Vid. <i>Geminae</i> .
<i>Liberi</i> quousque dicantur a Romanis. 213. 220 seqq.	<i>Margaritae</i> apud Iurisconsultos nec geminis, nec lapillis continentur, non apud alios. 293. 298. 305
Liberiorum appellatio interdum latior, interdum restrictior. 221	<i>Marita</i> , pro vxore. 402
<i>Libertus</i> , pro libertinus. 378	<i>Mariti</i> , pro marito et vxore. 402
Libertorum, et libertinorum differentia. ibid.	<i>Mastigophori</i> . 405
<i>Licitorium</i> , pro permissum fore. 375	<i>Masurius Sabinus</i> , Iurisconsultus, qui in <i>Pandectis</i> memoratur, an ab <i>Arhenaeco</i> inter <i>Dipnosophistas</i> recenseatur. 158
<i>Limenarchae</i> . 405	<i>Meliorare</i> , <i>melioratio</i> , <i>meliorescere</i> . 335
<i>Linea margaritarum</i> . 307	<i>Memoria</i> quorum, patrum, nostra, facta quae dicantur. 214. 218
<i>Linui</i> , praeteritum a <i>lino</i> . 368	<i>Mentio</i> , et <i>mentior</i> , passivae. 382
<i>Litterae dimissoriae</i> . 445	<i>Metuiri</i> , <i>metutum iri</i> . 346
<i>Locus</i> , quid sit, et quomodo ab agro, et fundo differat. 81	<i>Militis etymon</i> . 470
<i>Locuples</i> vnde dicatur. ibid.	<i>Minores</i> , pro posteris, qui dicantur. 215
<i>Logographi</i> . 405	<i>Missio</i> ignominiosa interdum intelligitur, etiamsi non additum fuerit, militem ignominiae causa mitti. 281. 282
<i>Loricatio</i> . 424	<i>Moderio</i> , et <i>moderor</i> passivae. 328
<i>Lunaticus</i> . 410	<i>Molio</i> , et <i>molior</i> passivae. ibid.
M agistratus vnde deriuetur. 480	<i>Momentum</i> quid distet a puncto. 70
<i>Magistri</i> qui. ibid.	<i>Monumentum</i> a monendo. 467
<i>Magnificere</i> . 354	<i>Moro</i> , et <i>moror</i> passivae. 381
<i>Maiores</i> qui dicantur. 213. 223	<i>Mortalitas</i> , pro morte, moriendi conditione, mortalibus. 376
<i>Maleficere</i> . 354	F f 4 <i>Mulier</i>
<i>Malitas</i> . 325	
<i>Manceps</i> . 84	

Mulier dicitur et virgo, et vi-
rum passa. 33. 34 seqq.
Mundus muliebris vnde di-
ctus. 471
Munerare, et *munerari* eadem
significatione. 329
Municeps, etymon, et varia
significatio huius vocabuli.
48. 478
Munifex, *munificus*, *munificus*.
374
Munus vnde dictum, quid
propriè sit, et quam varie
dicatur. 47. 48 seqq.
— quid distet a dono. Vid.
Donum.
Murra quid. 304
Murina an gemmis adscri-
benda. 298. 303
Mutui etymon. 23. 467
Mutuare, idem quod *mutuari*,
id est, mutuum accipere.
344
Mutuum sumere, non est foe-
nore sumere. ibid.
Myops. 404

N*auigium*, pro nauigatio-
ne. 364
Naupegus. 405
in Necem, i. e. in damnum.
431
Negationes geminatae magis
negantes. 366
Nicostrategi. 405
Nihilominus, pro nihilo ma-
gis, vel non. 366
Notoria, et *notoriae*. 424
Nonale, siue *nonalis*, quid. 88.
93
Nonelletum, *Nonellum*. 92
Notitii serui. Vid. *Serui*.
Noxa, et *noxia* quid, et quo-
modo differant. 8. 10. 11.
15. 22

Noxa an sit ipsum corpus,
quod nocuit. ibid.
Noxae dedere, quid. 8. 12. 20
Noxas dedere, in *noxam* dare,
ab *noxam* dedere. 20
Noxam dedere. 19
Namquam, pro *umquam*. 365
Numerici, pro mercedibus nu-
mericum. 423
Nyctostrategi. 405

O*bligatio*, *obligatur*. 331
Oblinui, et *oblinui*, pro
obleui. 368
Oblinisci, passive. 381
Obsiani, et *Obsidiani* lapides.
302
Obstaturus. 387
Obuiare. 393
Occidere vnde dictum. 466
Oppidum ab ope. 483
Oppignerare. 232
Opponere *insinuandum*, pro
imponere. 358
Opprobrium quid. 111.
117 seqq.
Opprobrium, et *probrum* an
idem. 111. 121
Opprobare. 118
Oratio vnde dicatur. 23. 32
Orcinus libertus. 440
Ospretura, *asprionia*. 427
Ossarium, et *ossuarium*. 423
Ossaria, et *ossuaria* foem. gen.
ibid.

P*acisci*, et *paetio* de honesto
et turpi pacto dicuntur.
284 seqq.
Paetum, et *Paetio* vnde dicta
465
Pallaca, et *pellex* an differant
significatione. 149. 150. 157
Παλακή Graecis quae. 151.
154. 156
Pallium,

<i>Pallium</i> , pro veste, quae in- sternitur. 135	coelibe consuevit. 148.
<i>Pallium</i> πεπλεγμενα. 134	150-159
<i>Palmarium</i> . 422	in <i>Pendenti</i> esse. 389
<i>Pannicularia</i> . 425	<i>Penes</i> , et apud quomodo dif- ferant. 207 seqq.
<i>Panther</i> , et <i>panthera</i> idem. 401	<i>Penes</i> aliquem esse quae dicantur. 211
<i>Panthera</i> , pro reti aucupato- rio, vel vniuerso aucupio. 400	<i>Penetrare</i> vnde dicatur. 210.
<i>Papiriani</i> modestia in respon- dendo. 330	233
<i>Papyrus</i> , et <i>papyrus</i> . 339	<i>Penissimus</i> , <i>penissime</i> . 209
<i>Parentes</i> , siue <i>Patres</i> , quo- vsque dicantur. 213. 219 seqq.	<i>Penitus</i> , <i>penitior</i> , <i>penitissimus</i> ibid.
<i>Parentum</i> appellatio modo laxior, modo angustior. 221	<i>Penum</i> , <i>peni</i> . 361. 362
<i>Passiva</i> pro actiuis. 353	<i>Penus</i> quid. 224
<i>Patrum</i> memoria. Vid. <i>Me- moriam</i> .	<i>Penas</i> variat genere, et de- clinatione. 361. 362
<i>Paullatim</i> , pro per partes, particulatim. 383. 489	haec <i>Penus</i> , <i>peni</i> , an dicatur. 362
<i>Paupertas</i> , pro omnibus bo- nis. 392	<i>Perduelles</i> qui. 483
<i>Pax</i> vnde appellata. 465	<i>Perfunctorie</i> . 408
<i>Peculatus</i> quid. 56. 58	<i>Perfusorie</i> , pro obscure. ibid.
<i>Peculiaris</i> quid. 55	<i>Perlusorium</i> iudicium, pro collusorio. 409
<i>Peculiaris</i> , pro peculiaris. 527	<i>Permittitur</i> me hoc facere, et ego permitto hoc facere. 355
<i>Peculii</i> etymon. 54. 59. 467	<i>Pessum</i> dare, pro pedibus cal- care. 432
<i>Peculium</i> non est diminuti- uum. 60	<i>Pessum</i> premere. 433
— varia significatione dici- tur. 54. 63	<i>Phasianarius</i> . 396
— pro omnibus bonis. ibid. et 392	<i>Pigmentarii</i> , pro pharmaco- polis. 423
— <i>Paterfamilias</i> Iure Ciuili non habet. 61. 62	<i>Pignora</i> . 232
<i>sine Peculio</i> pecunia fragilis. 55. 57. 60	<i>Pignoris</i> etymon, et varia ac- ceptio. 232. 234. 236
<i>Pellex</i> . Vid. <i>Pallaca</i> .	<i>Pignoris</i> et <i>hypothecae</i> diffe- rentia. 221-237
<i>Pellex</i> vnde dicta, et an etiam ea sit, quae cum	<i>Pignus</i> pigneris, et <i>pignus</i> pi- gnoris an diuersa sint. 233
	<i>Pinguedo</i> , et <i>pinguitudo</i> . 370
	<i>Plumbatura</i> , et <i>ferruminatio</i> quid differant. 238-242
	<i>Polia</i> , pro armento equorum 410
	πωλεία Graecis quid. 411
	<i>Polliceo</i> , et <i>polliceor</i> passue. 334

INDEX R E R V M

<i>Pollicitari, pollicitatus.</i>	386	<i>Processus Consulium.</i>	434
<i>Populo, et populus pass.</i>	381	<i>ad Processus donare</i>	433
<i>Populitari pass.</i>	380	<i>Profugere villam, pro a villa.</i>	356
<i>Porticatio.</i>	424	<i>Prolusorium iudicium.</i>	408
<i>Portus etymon. 1, 9. 184. 186.</i>	480	<i>Promercium, promercalia.</i>	364
<i>Positio, pro parte, specie.</i>	326	<i>Propagatio, et propago diffi-</i>	398
<i>Possessio unde dicta. 85. 474</i>		<i>runt.</i>	
<i>Possessio, et possessiones quid. 64.</i>	67. 70. 85	<i>Propositio animi, pro propo-</i>	386
<i>Possessio quomodo dicatur,</i>		<i>sito.</i>	
<i>cuius ad nos proprietas</i>		<i>Protelare, pro differre, pro-</i>	331
<i>non pertinet. 70. 86</i>		<i>trahere.</i>	
<i>Posteriores qui dicantur. 213. 223</i>		<i>Publicani unde appellati.</i>	473
<i>Postliminium unde dictum.</i>	30	<i>Pulsare, et verberare. quomo-</i>	138. 148
<i>Praecisior, pro durior, poten-</i>	427	<i>do differant.</i>	
<i>tior.</i>		<i>Pulsare dicuntur lictores sub-</i>	147
<i>Praecisiosem se adversario fa-</i>	ibid.	<i>moventes.</i>	
<i>cere.</i>		<i>Punctum, et punctus. 69. 88</i>	
<i>Praedii etymon, et quid prae-</i>	66. 67. 83	<i>Putatio, pro opinione.</i>	384
<i>dium sit.</i>			
<i>Praes.</i>	84	Q <i>uadrifariam.</i>	372
<i>Praestari, pro praestare.</i>	353	<i>Quaestores unde dicti.</i>	462
<i>Praestatum, praestaturus.</i>	387	<i>Quaestuariae mulieres.</i>	411
<i>Praestanti praeter. perf. a prae-</i>		<i>Qualis qualis, qualiter qualiter.</i>	322
<i>sto an dicatur.</i>	337	<i>Quandoque, pro quodcum-</i>	416
<i>Praeterita verborum forma</i>		<i>que.</i>	
<i>praesentium inflexa. 367</i>		<i>Quantum quantum. 358. 359</i>	
<i>Praetoriae cohortes interdum</i>		<i>Quantus pro quot.</i>	358
<i>continentur nomine urbani</i>		<i>Quo bonum est?</i>	399
<i>militis.</i>	327	<i>Quod credo, dico, scio quod.</i>	352
<i>Praevalentia.</i>	335	<i>Quod, pro quid.</i>	385
<i>Praenaricari, et praenaricator</i>		<i>Quodcumque. argentum omne,</i>	
<i>quis dicatur. 167. 176. 466</i>		<i>et suppellectilem, quodcum-</i>	361
<i>Praenaricari an etiam dicatur</i>		<i>que habeo.</i>	
<i>reus. 168. 173</i>		<i>Quot annis, quod mensibus, quot</i>	250. 258
<i>Prati etymon.</i>	479	<i>diebus.</i>	
<i>Precarium unde dictum.</i>	475	<i>Quot dies.</i>	257. 486
<i>Pretiosiosem se adversario fa-</i>		<i>Quot horis, quot noctibus, quot</i>	250. 257
<i>cere.</i>	427	<i>lustris.</i>	
<i>Probris etymon.</i>	118		
<i>Probrum et opprobrium an</i>		R <i>aucae.</i>	399
<i>idem. 110. 121</i>		<i>Receptitia dos.</i>	441
<i>Procedere et processus de pro-</i>		<i>Reci-</i>	
<i>gressu honorum.</i>	433		

E T V E R B O R V M.

Reciproca pro relatiuis, et contra relatiua pro reci- procis. 323	Sacrarium, et sacrum vnde dicta. 464
Recisus, recisior, pro breui. 421	Salariare. salariarius, qui sa- larium accipit. 396
Redactus, pro pecunia redacta. 391	Saluarius, 397
Reddendi verbum quid signi- ficet. 471	Sanctum vnde dicatur. 463
Redhibendi, et Redhibitionis etymon. 468	Satisfactio, et Satisfactio vnde dicantur. 465
Refectus paupertatis, pro eo, quod ex patrimonio refici potest. 391	Scaeuola. Q. Ceruidius Scae- vola an gentis Mucia fuerit. 3
Referre in rationibus. 369	Scandularii. 430
Reficere testamentum, pro de- nuo facere. 352	Sceleritas. 325. 422
Relatiua. Vid. Reciproca.	Scoparius. 397
Reliqua trahere. 425	Segnior, pro segnior. 380
Reliquare, reliquari, reliqua- tor. ibid.	Semissales, semisses usurae. 386
Remansores in militia. 426	Sequester a sequendo. 481
Remunerare, et remunerari. 329	Sequi, pro consequi. 360
Repetitorium. 441	Serraculum, seruaculum nauis. 394
Repignerare. 232	Servi vnde dicti. 463
Repraestauerit, pro praestite- rit, vel repraesentauerit. 337	Servi nouitii, et veteratores qui dicantur, et qua re inter se differant. 243-249
Reputare, pro imputare. 114	Significare. 354
Respicit ad instar proprietatis. 333	Siliginarius. 326
Rhapsodia Homeri an pro to- ta Homeri ποίησις dicatur. 107	Silua caedua, et pascua quae. 479
Rhapsodia Iliadis, vel Odyssi- ae, pro tota Iliade, vel Odyssea. 103	Simplariae venditiones. 438
Rhemnia Lex de Calumniato- ribus. 167	Sitoniae. 406
Rinales, et Riuns vnde dicantur. 475	Solarium quid, et vnde di- ctum. 418. 474
Rixa. Vid. Turba.	Soloecismi. 360. 384. 386
Ruta, caesa, vnde dicta. 468	Sorites. 164
Sabinus Iurisconsultus. Vid. Masurius.	Speciosiore se aduersario fa- cere. 427
Sacelli etymologia. 27	Spectaculi etymon. 475
	Specularii in exercitu. 429
	Specus quid. 475
	Sponsare. 403
	Sponsalia vnde dicantur. 469
	Spurii vnde dicti. 463
	Stagnum quid. 475
	Stationis etymon. 474
	Sternere equum, lectum. 132
	Stipen-

INDEX RERVM

<i>Stipendium</i> vnde appellatum.	478	<i>Tarrunteni</i> Iurisperiti no-	men varie scribitur.	431
<i>Stipula</i> illecta.	479	<i>Telium</i> ἀπὸ τῆς τηλῆς.		482
<i>Stipulari</i> , passine.	381	<i>Tentus</i> cupiditate.		421
<i>Stipulatio</i> a stipite.	25	<i>Tergiversari</i> quid.	169. 176	
<i>Stipulationes</i> iudiciales, et cau-		<i>Territio</i> .		426
tionales vnde appellatae.	476	<i>Territorium</i> a terrendo.		484
<i>Stragula</i> vestis, <i>stragulum</i> ,		<i>Testamentarius</i> , pro scriptore		
<i>stratum</i> quid.	131 - 137	testamenti.		439
<i>Stragula</i> vestis an etiam di-		<i>Testamenti</i> etymon.	23. 31	
catur, quae amiciendi cau-		<i>Theophilus</i> doctior <i>Tribo-</i>		
sa habetur.	135. 137	niano.		22
<i>Strobili</i> de pinu.	406	<i>Thlasiae</i> , <i>thlibiae</i> .		406
<i>Stupri</i> etymon.	124. 129	<i>Tigni</i> etymon.		477
<i>Stupri</i> , et adulterii discrimen.	122 - 131	<i>Toga</i> a tegendo.		481
<i>Stypteria</i> , pro alumine.	406	<i>Tollisse</i> , pro sustulisse.		387
<i>Subsequi</i> , pro obsequi.	383	<i>Topiarum</i> .		397
<i>Subsimilis</i> .	317	<i>Totmoda</i> .		258
<i>Succedere in loco</i> , pro in lo-		<i>Totum</i> facere, pro vim om-		
cum.	369	nem habere.		353
<i>Sufferre</i> alicui aestimationem.	359	<i>Traditio rei traditae</i> .		376
<i>Sui</i> domus, pro suae.	369	<i>Transfigurare</i> .		394
<i>Suo nomine effecti sumus</i> here-		<i>Transire</i> .		393
des pro nostro. <i>sui iuris su-</i>		<i>Tribonianus</i> notatus. 8. 18.		
mus, pro nostri.	332	— defensus.	18. 23	
<i>Supervamenta</i> materialium.	380	<i>Triboniani</i> emblemata.	331.	
<i>Superare</i> , pro superesse. <i>supe-</i>			347. 362. 393. 422	
rare vita.	380	<i>Tributi</i> etymologia.		478
<i>Superficiens</i> aqua, pro supe-		<i>Tritanus</i> vnde appellatus.		473
rans, superfluens.	379	<i>Truella</i> , <i>trulla</i> , <i>trylla</i> .		419
<i>Suppellex</i> vnde dicta.	471	<i>Tneo</i> , et <i>tneor</i> passine.		349
<i>Suspect.</i> , <i>suspecto</i> .	417	<i>Tugurium</i> vnde dictum.		481
<i>Syndici</i> .	404	<i>Turbae</i> etymon.	2. 9. 261.	
			26. 477	
T <i>Taberna</i> a tabulis.		<i>Turba</i> , et rixa quid diste-		
<i>Tabernaculum</i> a taberna.	481	tant.	258. 264. 265	
<i>Talio</i> cuius generis.	294	<i>Turba</i> vtrum proprie signifi-		
<i>Talionis</i> poena aduersus ca-		cet perturbationem multi-		
lumniatores.	161	tudinis, an multitudinem		
<i>Tanti quanti</i> , pro tot quor.	358	ipsam.	258. 261. 265	
		in <i>Turba</i> damnum datum		
		quod intelligatur.	261. 265	
		<i>Turbo</i> , <i>turbonis</i> .		260
		<i>Tute</i> .		

ET VERBORVM.

Tutela, et *Tutores* vnde dicti.
28. 470

V et *P* permutantur. 418

V, pro *B*. 374. 403

Varicare, *varicatio*, *varicacor*
quid. 174. 175

Vbiq̃ue, pro *ubicumq̃ue*. 415

Vecers, qui sine corde est. 484

Veientani lapides, non *Ve-*
nientani. 302

Venalitium, grex feruorum
venalium. 411

Venenarius. 426

Verber quid. 138. 143

Verberare, *Vid. Pulsare*.

Verberare saepe est virgis
caedere. 147

Versicolor, apud Iurisconsul-
tos, quod tingendo colo-
rem mutauit, non apud
alios. 197. 206

Versicoloria. 368

Versicolorus, et *versicolorius*.
ibid.

Versipellis quis. 199. 201. 206

Vesanus, qui sine sanitate est.
484

Vestis. *Vid. Viētus*.

Vestis, et *vestimentum* diuersa.
135

Veterator seruus. *V. Serui*.

Viare. 393

Vicinales viae vnde dicantur.
474

Viētus appellatione quae con-
tineantur. 223. 230

— etiam vestimenta, et ha-
bitatio continentur. 230. 486

Viētus, et *cultus* coniungun-
tur. 230

Videtur videri, placuit *videri*.
350

Vidua dicta, quae sine dui-
tate est. 484

Vigilax. 343

Vigilum cohortes. 327

Villae etymon, et variae spe-
cies. 83

Vinarius, pro vinoso. 346

Vitreamina. 418

Vlpiano fortassis quaedam lo-
quendi genera peculiaria.
322. 392

Vmbilici ornamenta volumi-
num, non codicum. 105

Vni, pro *vnus*. 369

Vnio, pro gemina, et vna-
nimitate. 294

Volumen. *Vid. Liber*.

Volumen vnde dictum. 94. 104

Vrbanae cohortes. 327

Urbaniciani, et *Urbani* mili-
tes. ibid.

Urbs ab *vrbo*. 483

Vredo. 399

Vsio. 360

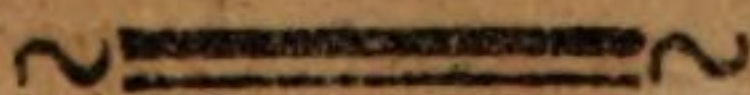
Vt causale cum *Indicatio*.
356. 489

Vtri, et *utriq̃ue*, pro *utroq̃ue*.
108

X*enoparochi*. 405

Y, et *U* permutantur. 418

FINIS.

_____

